STEPINAC MU JE IME

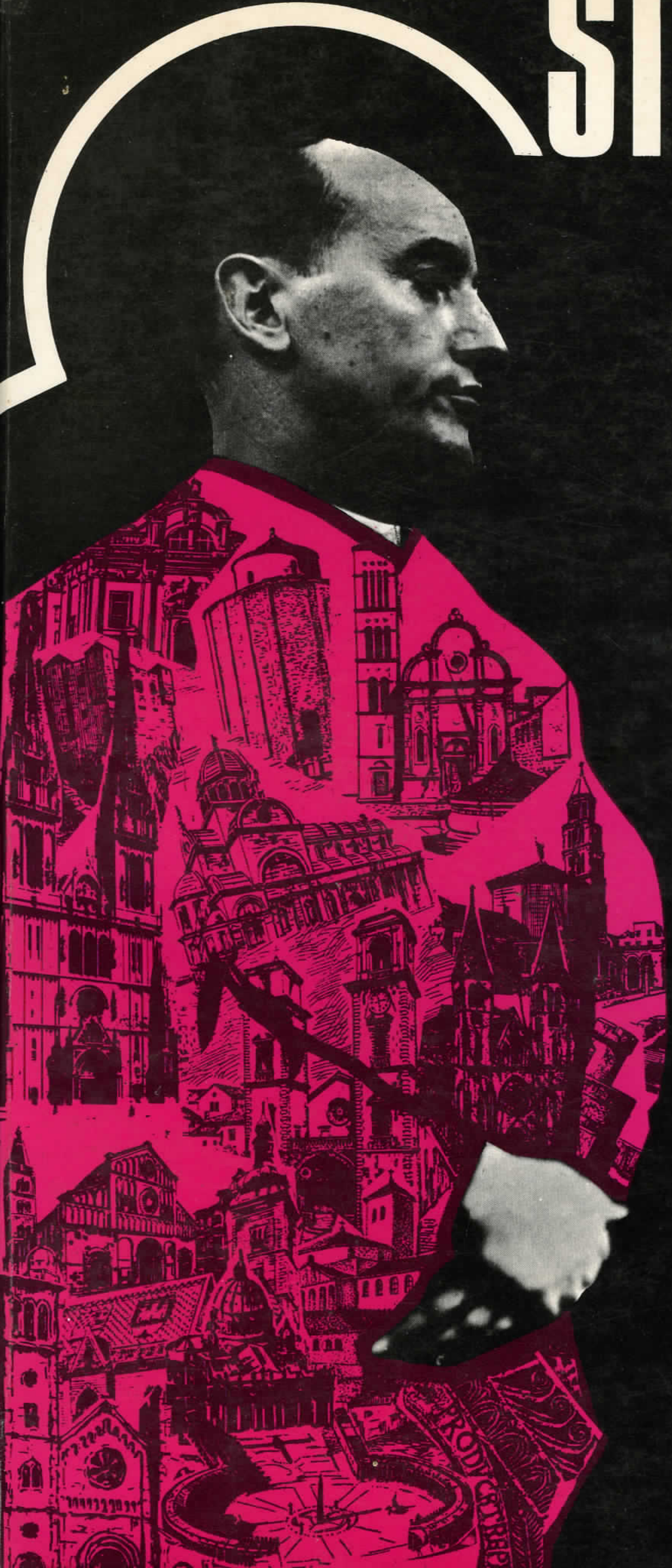

I

STEPINAC MU JE IME

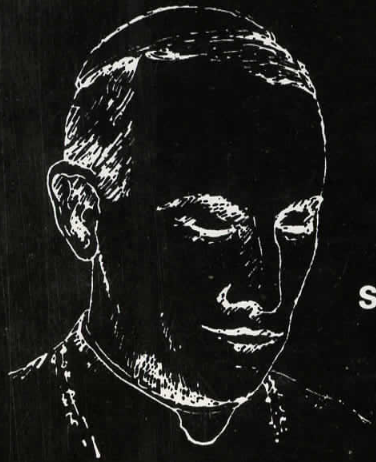

ZBORNIK USPOMENA, SVJEDOČANSTAVA I DOKUMENATA

«...Mi se divimo Stepincu, ali mi se njemu ne divimo, jer je Hrvat, jer je naš sunarodnjak, jer je ustao u obranu najvećih hrvatskih vjerskih i nacionalnih svetinja, nego jer osjećamo, u svojoj skromnosti, njegovu iznimnu veličinu među pigmejima suvremena svijeta. Veliki papa Pio XII., duboki mislilac i sveti čovjek, nazvao je našeg Stepinca «jednim od najvećih ljudi, možda najvećim našega vremena». Stepinac je velik, jer je velik kao čovjek, kao cjelovita ličnost, kao izgrađeni, čvrsti značaj. On je velik čovjek, pa je, dosljedno tomu, i veliki vjernik, zato je i veliki biskup, on je zato i veliki rodoljub, jer to sve zajedno oblikuje sklad njegove izvanredne ličnosti. Stepinac je čovjek ne samo ovog našeg, dvadesetog stoljeća, nego je čovjek koji nadživljuje vjekove: od ovakvih se pojava obnavlja Čovječanstvo, kao što ovakvi vjernici mnogo pridonese svetosti same Crkve, koja bi, da se od vremena na vrijeme ne pojave ovakvi nadvremenski ljudi, posve utonula u ovozemaljsko, ne razlikujući se ni po čemu od ostalih svjetovnih vlasti i država. Jer, Crkva ili je sveta, ili nije Crkva: što bliža Kristovu Nauku, to sličnija njegovu Božanstvu. Crkva je nas Hrvate zadužila, jer je pomogla, da dođe u svjetskim dimenzijama do izražaja Stepinčeva veličina |on bi bio moralno velik i da je ostao

(Nastavak na str. 2)

«STEPINAC, KOJI JE IŠAO NA SUD KAO DUHOVNI PASTIR HRVATA, IZIŠAO JE IZ SUDNICE KAO OPĆI VOĐA SVOGA NARODA I KAO UZOR SVIJETU»... ...“KAŽEM VAM, KAD BI ONI ŠUTJELI, KAMENJE BI VIKALO” (LK. 19, 40). KARDINAL JE UČINIO, DA TISUĆE KAMENA TISUĆU PUTA ODZVANJAJU:

STEPINAC MU JE IME!

BISKUP FULTON J. SHEEN,
White Plains, New York, 12. rujna 1948.

IZVAN NIZOVA

BIBLIOTEKA CENTRA ZA KONCILSKA ISTRAŽIVANJA DOKUMENTACIJU I INFORMACIJE »KRŠĆANSKA SADAŠNJOST«, ZAGREB, MARULIĆEV TRG 14

REPRINT PREMA:
1. IZDANJU »KNJIŽNICA HRVATSKE REVIJE«,
BARCELONA 1978.

©by Vinko Nikolić
ISBN 86–397–0200–4
Naklada: 3.000
Tisak: Kršćanska sadašnjost, Zagreb

STEPINAC MU JE IME

ZBORNIK USPOMENA, SVJEDOČANSTAVA I DOKUMENATA

PRIREDIO:
VINKO NIKOLIĆ

KNJIGA PRVA

KRŠĆANSKA SADAŠNJOST
ZAGREB 1991.

JOZO KLJAKOVIĆ: *NADBISKUP ALOJŽIJE STEPINAC,* ulje

STEPINAC MU JE IME

KAŽEM VAM, KAD BI ONI ŠUTJELI, KAMENJE BI VIKALO /LK. 19,40./. KARDINAL JE UČINIO, DA TISUĆE KAMENA TISUĆU PUTA ODZVANJAJU: *STEPINAC MU JE IME.*

Biskup Fulton J. Sheen, New York.

Obranu nadbiskupa Stepinca uvijek izričemo i tumačimo iz dubokog uvjerenja savjesti. Često smo puta povrijeđeni u svojim vjerničkim osjećajima optužbom, koja se nabacuje na njegovu osobu. Ali ne zatvaramo svojih razmišljanja pred činjenicama i želimo braniti istinu. Ako je optužnica imala služiti istini, i ako je zastupala pravdu, obrana bi bila protiv istine i branila bi nepravdu. Nemoguće je, da nešto u isto vrijeme bude crno i bijelo. To je sigurno načelo. Ali, da bi ljudi imali jasan uvid, što je istina, kakvo je istinito stanje stvari, onda im uvijek jednako mora biti poznata obrana kao i optužnica. Ako netko zastupa istinu bez straha, da će mu netko oboriti istinu, on dopušta da se čuje i druga strana. To je etičko načelo, koje obavezuje savjest svih sudaca, svih tužitelja i svih branitelja. Ako se to načelo ne poštuje, ako pravo glasa ima samo optužba, onda osuda ne će nikada biti objektivna; onda će uvijek biti povrijeđena istina i pravo ljudske osobe. Bez obzira tko je na sudu, bez obzira zašto je čovjek optužen, bez obzira na sistem koji sudi, obrana ima pravo da se čuje. Ako se to načelo ne usvoji u svim društvenim sistemima i na svim područjima zemlje, ima li onda uopće smisla govoriti o nekim ljudskim pravima? Ima li smisla sazivati spektakularne konferencije i potpisivati svečane deklaracije o ljudskim pravima? Da li je istinitost ljudskih prava zaista opća i neotuđiva baština suvremenog svijeta, ili su svečane deklaracije samo maska, kojom se prikriva drugačija stvarnost? Da li čovjek dobiva vrijednost samo po tome, kakvom ga se bojom oboji i kome povlađuje?

Iz takve situacije, gdje je povrijeđena ljudska osoba, dolaze krikovi savjesti i proroka ljudskih prava. Nadbiskupa Stepinca možemo smatrati kroz njegovo svjedočanstvo i kroz njegova djela i riječi pro-

rokom slobode i savjesti i prorokom ljudskog dostojanstva i ljudskih prava.

U ime istine, u ime pravednosti, i time temeljnih ljudskih prava svaki optuženi ima pravo da ga se čuje, kao što svi ljudi imaju pravo da čuju istinu. Zašto nikada u dokumentaciji, koja je predana javnosti i koju se neprestano ponavlja, nije objavljen u cijelosti i govor Nadbiskupove obrane? Ne znamo, kakva su bila intimna uvjerenja njegova branitelja na procesu, ali branitelj je ipak Nadbiskupa branio, ne iz staleške solidarnosti, niti iz obzira vjerničke podložnosti. Branio ga je, jer je imao argumente, da brani istinu. Branio je čovjeka, kojeg se moglo braniti sigurnom savješću. I snaga obrane ostaje kao neporecivi prilog obrani, koju će prihvatiti povijest. Njegovi branitelji nisu ga branili samo po službenoj dužnosti, da se nekako spasi samo pravna forma procesa. Branili su ga po savjesti ljudi, kojima je bilo stalo do istine.

Zašto je nametnuta šutnja toj istini? Kad je povrijeđena istina, povrijeđen je čovjek. Stoga smatram osnovnim ljudskim pravom u ime istine, u ime svoje savjesti, da, ako se optužba stalno ponavlja, barem jednom javnosti objavi i obrana. Ili, ako je nametnuta šutnja obrani, neka jednom zašuti i optužba. Jer mi smo takvom jednostranom optužbom duboko uvrijeđeni u svojoj ljudskosti. To neprestano ponavljanje optužbe vrijeđa ne samo osobu i uspomenu zagrebačkog Nadbiskupa, nego vrijeđa i sve one, koji žele znati cijelu istinu i čistu istinu o njegovim djelima i riječima.

Nikada nigdje u svijetu, ni u koje vrijeme povijesti, nijedan sudski proces nema prava zahtijevati da bude smatran objektivnim, prema tome i pravednim, ako se smije čuti samo tužitelje, a ne smije se čuti branitelje. Tu je neizbrisivo prisutno pitanje ljudskih prava, i to neotuđivih prava, prava, s kojima se čovjek rađa i umire, na koja ima pravo živ i mrtav, prava, koja čovjek ne prima samo kao neku milost, nego su ta prava sâm čovjek.

Ako postoji neka krivnja nadbiskupa Stepinca, onda je to samo jedna krivnja: bio je dosljedan svojoj vjerničkoj savjesti uvijek i do kraja; bio je vjeran svojoj savjesti pod svaku cijenu; za svoje uvjerenje bio je pripravan umrijeti. Zato je bio protivnik svih ideologija, koje su nijekale Boga i besmrtno određenje čovjeka; bio je za čovjeka i protiv svakog nasilja; bio je protiv svega onoga, što je za svu obaviještenu javnost u tom neizrecivo tragičnom povijesnom vremenu značilo ime Hitler ili ime Staljin. Milijuni obespravljenih ljudskih bića plaćali su glavom, jer se nisu svidjeli moćnima.

Nadbiskup Stepinac je imao hrabrosti da ustaje baš u vrijeme tog događanja protiv ponižavanja ljudskih osoba.»

— — — — — —

«Ali nisu samo ubojstva i mučenja zločin protiv čovjeka; zločin protiv čovjeka je svako ropstvo, kojim se niječe prava ljudske osobe.

Govorim iskreno, jer je iskren govor uvijek i pošten govor. Slijedimo svoju savjest.

Svi ljudi i narodi svijeta ne žele samo slušati deklaracije o ljudskim pravima, nego svi ljudi i svi narodi svijeta žele to pravo živjeti.

U povijest su neizbrisivo upisani procesi, na kojima se sudilo čistoj savjesti i protiv savjesti. Stoga krikovi savjesti ne mogu biti obezvrijeđeni nikakvim etiketama, ne može ih se ušutkati, jer oni dolaze iz dubine čovjeka, iz dubine ljudskog bića.

Nije zaslužio da bude u javnosti još uvijek i danas nazivan zločincem onaj, koji je bio pripravan umrijeti za čovjeka i koji je dokazao svoju ljubav prema čovjeku. To znaju mnogi koji su bili svjedoci njegove zaštite, pomoći i obrane. Nije pravio razlike, nije dijelio ljude niti po narodnosti, niti po rasnoj pripadnosti, niti po ideološkoj opredijeljenosti, kad se trebalo zauzeti za progonjenoga i obespravljenoga. Stoga ima pravo da bude branjen.»[1]

Gornje hrabre i uznosite riječi izgovorio je zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić, dana 10. veljače 1977., prigodom 17. godišnjice svete smrti neumrlog hrvatskog kardinala Alojzija Stepinca. Od njihove snage odzvanjalo je starodrevno kamenje slavne zagrebačke Katedrale, a njihova je jèka ronila kao melem u srca Hrvatskoga naroda. Mi ih ovdje preuzimamo (gotovo u cijelosti), ionako su mnogima ostale nepoznate, u Hrvatskoj zabranjene. Mi ih ujedno u najdubljem poštovanju ponavljamo i supotpisujemo, u sigurnosti, da to činimo u ime ogromne većine Hrvatskoga naroda, u domovini i u tuđini: one odzvanjaju i u srcima našim, kao sveta jèka s onoga slavnoga Groba. Ističemo tu ogromnu većinu, o kojoj je govorio i sâm Stepinac, u čvrstoći, da je njegov narod vjerno s njim, da ga kako živa, tako i neumrla slijedi odano, u dubokoj vjeri, da je po svom životu izabranog viteza i po svojoj svetoj smrti on naš i vjerski i nacionalni mučenik i svetac. To je ona većina, za koju svjedoči drugi slavni Hrvat našega stoljeća, veliki hrvatski umjetnik Ivan Meštrović, koji je opetovano tvrdio, da 97 posto Hrvatskoga naroda čvrsto i odano stoji iza Stepinca, i gleda u njemu pravednika i sveca. To je, jednako tako, ona ogromna većina Hrvatskoga naroda, o kojoj pred sudom govori Stepinčev odvjetnik Politeo, koja stoji iza Stepinca, kada on brani interese Crkve i vjere. Iz ove ogromne većine svoga naroda izdvojilo se nešto izdajnika, otpadnika i kukavica: oni mogu naći mir svojoj savjesti i izmirenje sa svojim narodom samo preko groba ovoga Pravednika, koji im je već za svoga života iskreno oprostio.

[1] Prema jednom vjerodostojnom prijepisu iz Zagreba.

Ne manje značajne riječi su nadbiskupa Kuharića, koje je izgovorio ove godine, na sâm Uskrs, 26. ožujka 1978., kada je ponovno od njihove moralne snage odzvanjalo kamenje slavne Katedrale, a jèka ovih riječi kao nezaboravni sklad zvučnih zvona Stjepanove crkve silazi na naše izmučene duše, kao drago smirenje i velika nada:

«Ako nas Isus uvodi u svoj misterij križa i smrti, čini to zato, da bi nas mogao uvesti u novi Život, vječni Život, da se i mi s njime pojavimo u slavi.

Tu je, braćo i sestre, temelj našeg optimizma. Tu je bio temelj i onog optimizma, koji je nosio u svojoj duši blažene uspomene i svete uspomene zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac. Ožigosan je teškim optužbama. Te se teške optužbe ponavljaju već preko trideset godina. Ali mi možemo s punim dostojanstvom na sve te optužbe odgovoriti: nadbiskup Stepinac moći će posve mirno stajati pred sudom povijesti.

Svaki čovjek javne djelatnosti dolazi konačno pred sud povijesti. Pod sudom povijesti podrazumijevamo onu ocjenu, koja traži samo istinu i objektivnu stvarnost. U sudu povijesti isključena je pristranost, odbačen je krivi sud. Za objektivnu ocjenu svake javne ličnosti potrebno je troje: objektivna analiza povijesnog trenutka, u kojem osoba djeluje; objektivna analiza djela i riječi te poznavanje ocjene javnog mnijenja, koje nije nikad nametnut sud, nego koje nastaje spontanim uočavanjem činjenice i pojave određene osobe.

Nadbiskup Stepinac je povijesna ličnost. Živio je u određenom vremenu, i to u tragičnom vremenu. Treba analizirati svu složenost toga vremena. Djelovao je javno. Treba objektivno ocijeniti sva njegova djela. Govorio je javno. Iz njegovih govora treba otkrivati misli i načela, koja su ga vodila u njegovom djelovanju. Kao javna ličnost, nije nepoznat milijunima svojih suvremenika. Oni ga nose u pamćenju iz promatranja njegova života i njegovih djela. U milijune srdaca hrvatskih katolika, i ne samo hrvatskih, ušao je kao duhovna veličina; zapamćen je kao čovjek, koji se zalagao za dobro svakog čovjeka i kao iskreni prijatelj svakoga.

Tu na njegovom grobu piše: «Mrziti nepravdu, a ljubiti pravdu, to je moje načelo». Zato je on bio uvijek optimista. U susretima s njime nismo ga doživljavali poraženog, nego smo ga doživljavali vedrog, jer je bio vedar čistoćom savjesti. Sav je bio usredotočen u stvarnost Uskrsnuloga. Ta ga je nada nosila kroz život: In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum — U tebe sam se, Gospodine, uzdao, ne ću se postidjeti nikada.»[2]

[2] Propovijed na Uskrs, 26. ožujka 1978. na Pontifikalnoj misi u 9 sati. Prema *«Glasniku Zagrebačke nadbiskupije»*.

Mi se divimo velikima, ma kako sami bili mali; i svetima, ma kako osobno grješni; i jakima, ma kako sami slabi; i umnima, ma kako sami ograničeni; divimo se boljima od sebe, bez ikakva trunka zavisti: zato sa srcem osjećamo i umom prihvaćamo navedeno mišljenje nadbiskupa Kuharića o Stepincu, kojega doživljujemo kao velikana, duhovnog i nacionalnog, puni poštovanja prema njegovoj Osobi, prema njegovu Djelu, i pred njegovim Grobom.

U tom našem jednodušnom prihvaćanju mišljenja nadbiskupa Kuharića, mi Hrvati nismo usamljeni. S nama jednako osjećaju i isto misle i svi oni —ma kojoj rasi pripadali, ma koju vjeru ispovijedali, ma koju ideologiju promicali— koji imaju moralne snage i sposobnosti, da razabiru između Dobra i Zla, između Duha i Materije, koji osjećaju, da je duhovno ono esencijalno, što ovom našem tužnom životu daje i radost i vrijednost, našoj mučnoj životnoj borbi snagu i smisao, a našemu radu ustrajnost i ljepotu. A što bismo mi bili, što bi naš život vrijedio, da nema ovo duhovno u nama?! Ovo duhovno nam pomaže, da gledamo u Nebo, razapeti između Neba i Zemlje, sapeti teškim okovima za Zemlju.

Mi se divimo Stepincu, ali mi se njemu ne divimo, jer je Hrvat, jer je naš sunarodnjak, jer je ustao u obranu najvećih hrvatskih vjerskih i nacionalnih svetinja, nego jer osjećamo, u svojoj skromnosti, njegovu iznimnu veličinu među pigmejima suvremena svijeta. Veliki papa Pio XII., duboki mislilac i sveti čovjek, nazvao je našeg Stepinca «jednim od najvećih ljudi, možda najvećim našega vremena». Stepinac je velik, jer je velik kao čovjek, kao cjelovita ličnost, kao izgrađeni, čvrsti značaj. On je velik čovjek, pa je, dosljedno tomu, i veliki vjernik, zato je i veliki biskup, on je zato i veliki rodoljub, jer to sve zajedno oblikuje sklad njegove izvanredne ličnosti. Stepinac je čovjek ne samo ovog našeg, dvadesetog stoljeća, nego je čovjek koji nadživljuje vjekove: od ovakvih se pojava obnavlja Čovječanstvo, kao što ovakvi vjernici mnogo pridonose svetosti same Crkve, koja bi, da se od vremena na vrijeme ne pojave ovakvi nadvremenski ljudi, posve utonula u ovozemaljsko, ne razlikujući se ni po čemu od ostalih svjetovnih vlasti i država. Jer, Crkva ili je sveta, ili nije Crkva: što bliža Kristovu Nauku, to sličnija njegovu Božanstvu. Crkva je nas Hrvate zadužila, jer je pomogla, da dođe u svjetskim dimenzijama do izražaja Stepinčeva veličina [on bi bio moralno velik i da je ostao samo u granicama svoje male Hrvatske, jer njegova je veličina unutarnja], nu, ni Stepinac nije Crkvi ostao nimalo dužan. Potpuno izravnanje između Crkve i Stepinca bit će u času —doživjet će ga današnji mlađi naraštaji— kada Stepinac bude uzvišen na čast oltara, među velike svece, ispovjedaoce i mučenike Crkve. Toga se boje neprijatelji Crkve i Hrvatskoga naroda, i još uvijek im uspijeva to

spriječiti. Veliki papa Pio XII. točno je ocijenio pojavu jednoga Stepinca u Crkvi, pa je, uz mnoge počasti i priznanja, koja mu je iskazao, htio čak već za Stepinčeva života pokrenuti pitanje: «da se Stepinac proglasi blaženim». Komunisti iz Jugoslavije «takve inicijative» su «blokirali». Vatikan je, navodno, želio odvojiti političku dimenziju Stepinčeve ličnosti, kako ona ne bi smetala u odnosima između Svete stolice i Jugoslavije, odnosno da Stepinca tretiraju samo kao vjersku ličnost». Predstavnici Jugoslavije su smatrali, da «takvo podvajanje je apsurdno kad znamo kakvu je ulogu za rata odigrao Stepinac»[3]. I slavodobitno vele, da su od toga u Vatikanu «odustali». Ima nešto, u čemu se slažemo s ovim gledanjem, da je, naime, «takvo podvajanje [je] apsurdno». I kod nas se, unutar hrvatske Crkve, pojavljuje težnja, da se Stepinca tretira *samo* kao «vjersku ličnost», da mu se, tobože, umanji odgovornost. Svakome je jasno, da Stepinac nije političar, da to on nije nikad želio, niti htio biti; da se je od svake politike držao daleko; ali je jednako tako jasno, da je Stepinac duboki rodoljub i da je kao crkveni čovjek želio pomoći svom hrvatskom narodu, služiti njegovu vječnom i vremenitom dobru. Želi se naglasiti, da je Stepinac čovjek Crkve, što je posve jasno: on je po svom zvanju najprije čovjek Crkve, ali Stepinac je istovremeno i sin Domovine, odani sin Hrvatske, koju je žarko i duboko ljubio. Tà, Stepinac je na sâm dan svog biskupskog posvećenja, 24. lipnja 1934., izjavio, da on «toliko ljubi svoj hrvatski narod, da se u toj ljubavi ne da ni od koga natkriliti»[4]. Stepinac je izveden pred sud i kao Biskup i kao Hrvat, kako je točno ocijenilo poluslužbeno vatikansko glasilo «L'Osservatore Romano» (12. 10. 1946.), kad je napisao, da «proces katoličkoj Crkvi, proces Msgru Stepincu bio je proces i hrvatskoj domovini». Zato se ne može odijeliti Stepinca vjernika od Stepinca rodoljuba, on je to oboje u svojoj svećeničkoj i nadbiskupskoj misiji kršćanski povezao i uskladio. Stepinac nije mogao ostati izvan teških prilika u Hrvatskoj, najmanje usred onako užasnog rata, jer onaj narod njegov je narod, on je nad sudbinom toga naroda mnogo trpio, jednako kao vjernik i rodoljub. I mi smo duboko uvjereni, da će uskoro nestati svaka mogućnost, da bezbožni komunistički režim može nešto «blokirati» u svetoj Crkvi. Tada će u toj Crkvi Stepinac dobiti svoje pravo, počasno mjesto, na oltarima, čime će i sama Crkva ponovno sebi povratiti onu svetost, kojom ju je nadahnjivao kroz dvadeset stoljeća njezin uzvišeni Utemeljitelj. A time će i naša Hrvatska biti proslavljena.

[3] Bio sam ambasador kod Pape. Vjekoslav Cvrlje. — *Vjesnik*, Zagreb, 9. travnja 1978. (treći nastavak).

[4] Vidi Sakačev članak u ovom zborniku. Bilješka 6 (prema: *Katoličkom listu*, 28. 6. 1934.).

II.

NASUPROT ovom općehrvatskom mišljenju (stanovištu), koje dijele s nama milijuni ljudi po čitavom svijetu: svih rasa, vjera i narodnosti, vjernici i nevjernici, svi oni, koji vole pravdu, bez obzira kakvu ispovijedaju vjeru i zastupaju ideologiju, prkosi mišljenje onih, u zlu okorjelih, koji su Stepinca progonili, uhitili, optužili i osudili, i, na kraju, koji su svojim nehumanim postupkom ubrzali i njegovu fizičku smrt. Tu je, u prvom redu, jugoslavenski komunistički Diktator, šef jedne nasilničke komunističke države; i, zatim, državni Tužilac, koji je u ime Komunističke partije Jugoslavije Stepinca dao zatvoriti te ovog nevinog i pravednog čovjeka optužio kao zločinca. Tito je, naime, pred svoj novi posjet Sjedinjenim Američkim Državama (ožujak 1978.) primio u Igalu, 28. veljače 1978., poznatog komentatora velikog američkog dnevnika *«The New York Time»*, Jamesa Restona, i s njim vodio opširni razgovor o jugoslavenskoj unutrašnjoj i vanjskoj politici. Nas ovdje zanima Titov prikaz sadašnjih vjerskih prilika u Jugoslaviji te posebno njegova izjava u vezi sa Stepincem, kojega on ponovno i ocrnjuje i optužuje. Na pitanje Restona, s obzirom da će (Tito) sresti predsjednika Cartera, koji je čovjek «s istinskim i dubokim vjerskim osjećajima», da li je u njegovu (Titovu) životu vjera ikada vršila neku značajnu ulogu, Tito je uzvratio, da oni, partizani, za vrijeme rata nisu išli za likvidacijom vjere, jer da su znali, da ima mnogo ljudi koji vjeruju, a da je njima bilo glavno, da se i ovi bore zajedno s njima za slobodu i napredak zemlje. Hvali se, nadalje, da je imao jednoga «sveštenika» (pravoslavnog) u Vrhovnom štabu, koji da je čak u nekim mjestima vršio vjerske obrede. *«Isti slučaj je bio i sa nekim katoličkim sveštenicima. Mnogi su i poginuli u ratu. Mi smo onima koji vjeruju omogućavali da ta osjećanja slobodno ispoljavaju, što je također doprinosilo jačanju povjerenja u nas i našu borbu».* U svemu ovome jedina je istina, da su «mnogi poginuli u ratu»: partizani su ih okrutno pobili, njih više stotina!

I razgovor se ovako nastavlja:

«Pitanje: Ali, Vi osobno niste religiozni...?

Odgovor: Ja lično sam ateista. Ali, ko hoće da ide u crkvu i da se moli — nek se moli; ja se tome ne protivim.

Širile su se vani razne priče o tome da se mi borimo protiv crkve, protiv vjere, da hapsimo vjernike. Tačno je da smo mi hapsili i neke od njih, ali samo one koji su sarađivali sa okupatorom. Takav je slučaj bio i sa nadbiskupom Stepincom u Zagrebu koji je bio ustaša; za vrijeme rata u Hrvatskoj je prekrštavao pravoslavne na katoličku vjeru. Sarađivao je sa Nijemcima i ustašama. Bio je otvoreni nepri-

jatelj nas i naših naroda. I morali smo da ga hapsimo i osudimo na 15 godina. Docnije i nije bio u zatvoru, već je upućen u svoje selo gdje je imao crkvu i mogućnost da se moli. Tu je umro od leukemije.

Vjerujem, inače, da znate da sam ja bio primljen i kod Pape. Zapravo, za vrijeme rata tadašnji Papa mene je ekskomunicirao iz katoličke crkve. Sadašnji papa Pavao VI pozvao me i ja sam mu bio u posjeti. Tom prilikom poklonio sam mu i veliku statuu jednog sveca. Primajući taj poklon, Papa mi se obratio slijedećim riječima: Drago mi je što ovaj poklon dobijam baš od Vas»[5].

Namjerno smo doslovce prenijeli iz zagrebačkog «Vjesnika», da se vidi koliko je netočnosti, poluistina i laži izrekao Tito. Kakvog bi imalo smisla pobijati ono o slobodi vjere u Jugoslaviji, za vrijeme i nakon rata, kada je opće poznato koliko je samo mučenika [a da ne govorimo o zatvorenicima] među hrvatskim svećenicima, redovnicima, časnim sestrama i običnim vjernicima —samo zato, uz narjeđe iznimke—, što su ispovijedali svoju vjeru i bili odani svojoj domovini. Ili ono o slobodnom pohađanju crkve? O Stepincu, to je vrhunac perfidije jednog tiranina, koji, i nakon trideset godina, ponavlja optužbe protiv nevinog zagrebačkog Nadbiskupa, koji da je bio ustaša, da je prekrštavao pravoslavne, da je surađivao s Nijemcima i ustašama, da je bio otvoreni neprijatelj «naših naroda», pa su stoga oni «morali» da ga «hapse» i osude na 15 [16!] godina, nu «docnije» nije bio u zatvoru, «već je upućen u svoje selo gdje je imao crkvu i mogućnost da se moli. Tu je umro od leukemije» [točno je utvrđeno, od kakve je bolesti Stepinac umro].

Ovaj balkanski tiranin nastavlja lagati, kad veli, da je on bio ekskomuniciran iz katoličke Crkve «za vrijeme rata», a lako je utvrditi, da je Tito, zajedno sa svim svojim sukrivcima u progonu Stepinca, bio udaren najtežom Crkvenom kaznom dekretom Svete Stolice od 14. listopada 1946., tj. nakon Stepinčeve osude. Ili ga ostavlja pamet, ili svjesno izvrće istinu, makar su protivne činjenice očite!? Naravno, i ovo «za vrijeme rata» ima svoju prozirnu namjeru, posebno u sredini, kakva je američka, koja često puta svjesno želi biti prevarena. Zanimljivo je stoga ovdje napomenuti: jugoslavenska je štampa objavila u svojim izdanjima od 4. ožujka opširni razgovor Tito-Reston, i tamo je, sigurno, doneseno koješta, što je i nije rečeno, pogotovu kad vidimo, da su neki «odgovori» opširni, dobro smišljeni članci, pa je lako zaključiti, da je jugoslavenski tisak u tome postupao samovoljno, donio što je i kako je to «iskombinirao» režim, posebno

[5] Tito: Jugoslavija nikada nije pripadala nijednom bloku. Intervju predsjednika Republike «New York Timesu», Jamesa Restona. — *Vjesnik*, Zagreb, 4. ožujka 1978.

za unutarnju upotrebu. U ostaloj štampi, koliko smo mogli usporediti, ovaj je razgovor objavljen osjetljivo skraćen. Najznačajnije je kod toga, da je za američku javnost ispušten onaj dio o Stepincu, jer sigurno je uredništvo, ili sâm Reston, ispravno ocijenilo, da bi ovakvo ponavljanje optužbe protiv jednog pravednika bilo izazvalo revolt američke javnosti[6]. Oni, uostalom, kao i sav ostali svijet, dobro znadu, da su sve lažne optužbe protiv Stepinca bile dokazane kao netočne, posve pobijene, što se posebno manifestiralo po općoj, pravoj (i među nekatolicima) apoteozi Stepinca u času njegove svete smrti, kada je bio pokopan u svojoj Katedrali, uz udivljenje čitavog svijeta, koji još vjeruje u etička načela. Naravno, i Amerikanci dobro poznaju Tita. Tà i sâm Reston, koji se prikazuje njegovim prijateljem, napisao je u svom intervjuu i ove riječi: «Tko zna kakva ubojstva i masakri iz prošlosti uznemiruju njegov (tj. Titov) san po noći, no on nastavlja...» (The New York Times, 3. 3. 1978.)[7].

Drugi, koji, uz Tita, nije prestao ocrnjivati i optuživati Alojzija Stepinca, je Jakov Blažević, državni tužilac. On u svojoj knjizi *«Tražio sam crvenu nit»* (Zagreb, 1976.) ponavlja, i nakon trideset godina, optužbe Komunističke partije Jugoslavije protiv Nadbiskupa. Po njemu je «suština optužnice»: «On [Stepinac] se uvijek branio da je osuđivao ustaške zločine što je pojedinačno i činio [ipak su toliko napredovali, da su 1976. morali toliko priznati!-N.], ali cijelom svojom politikom pokazuje da se je identificirao s ustaškom tvorevinom i da je učinio sve što je mogao da bi tu tvorevinu produžio, odnosno da bi tekovine socijalističke revolucije novu Hrvatsku, novu Jugoslaviju i pod cijenu intervencije zapadnih saveznika slomio nametajući hrvatskom narodu buržoaski režim i služenje stranim silama odnosno zadržavajući status quo» ...«u toku procesa Stepinac je postao najmarkantnija ličnost, jer se nepobitno utvrdilo, da je pored krivične odgovornosti, zbog prikrivanja ustaškog zločinca [misli se na Lisaka -N.], bio najodgovorniji rukovodilac katoličke crkve u Hrvatskoj i na niz drugih načina direktno pomagao NDH»[8]. Vrhunac cinizma doživljujemo, kada Blažević optužuje Stepinca radi njegova «zločina», što je pred sâm konac rata sazvao Biskupsku konferenciju na zasjedanje u Zagreb, i u tome se Blažević poziva na dra fra Radoslava Glavaša. Blažević je «htio», da «Glavaš dođe na proces i kaže Stepincu: «Ti si sazvao tu konferenciju. Nisi je sazvao za svete stvari nego za političke i krajnje kontrarevolucionarne». Na ovo je Stepinac re-

[6] Titovi posjeti: Washinton. — Bogdan Radica. — *Hrvatska revija*, XXVIII., br. 2(110), lipanj 1978., str. 321.

[7] Velika pogreška Josipa Jerkovića. Dr. Ivo Korsky. — *Rakovica*, III, br. 8 (27), Bs. Aires, kolovoz 1978.

[8] *Tražio sam crvenu nit*. Jakov Blažević. Zagreb, 1976. «Zagreb», izdavačko i propagandno poduzeće, str. 125.

2

kao: «To nije istina». Blažević je, tobože, htio dovesti samoga Glavaša, «Međutim, pop Glavaš je u međuvremenu umro i ja nisam imao živog svjedoka»[9]. Kao da državni tužilac Blažević nije točno znao, da su oni toga «popa» [bio je franjevac] bili već ubili. Fra Radoslav Glavaš je preslušan i dao svoj iskaz 13. lipnja 1945., i nakon toga bio pogubljen s tisućama ostalih, poznatih i nepoznatih Hrvata[10]. Blažević piše, da je dokument s Glavašovim potpisom bio «najveći udarac na procesu», i da je nakon toga Stepinac «morao izaći iz svoga mira». Kao da Stepincu, a i čitavome svijetu, nije znano, kako se u ovakvim režimima stvaraju «dokumenti». Nasuprot Blaževićevoj tvrdnji, ostaje nepobitna činjenica, da je Stepinac sačuvao svoj mir kroz čitavo vrijeme procesa i da ga iz njegova mira čovjeka čiste savjesti nije izbacila ni sama visoka, okrutna osuda, koja ga je kroz zatvor i zatočeništvo odvela i u samu preranu smrt. On je znao zašto pati: patio je svjesno i predano; on je znao zašto boluje i umire: bolovao je strpljivo i umirao svetački.

III.

STEPINAC je Božji čovjek, jedan veliki duh, koji nas nadahnjuje na Dobrotu. Misao na nj pomaže nam, da budemo bolji, plemenitiji, humaniji, da budemo što bliži čovjeku, svakome čovjeku, i da po njegovu primjeru volimo i poštivamo čovjeka. On nas je učio ljubiti i opraštati, sâm izvanredan uzor. Nije nas učio voljeti samo Hrvata (voljeti brata, znači voljeti sama sebe). Stepinac nas je učio voljeti svakoga čovjeka, i Srbina i Židova, upravo njih možda najviše, i zajednička tragedija i je tako velika zato, što Stepinčev nauk o ljubavi nismo razumjeli, ni jedni, niti drugi. Dapače, okrenuli smo ga u otrovnu mržnju, pa svi plaćamo strašne posljedice. Moramo se vratiti tom nauku, izvori su mu u Stepinčevu životu, nadahnuće na njegovu grobu. Preko Stepinca moramo međusobno oprostiti i zavoljeti se, i poštivati jedan u drugome Čovjeka, i to će biti najveće Stepinčevo čudo, kada se između Hrvata i Srba i Židova ostvari mir ljudi dobre volje. U tom triumfu Ljubavi, za koju se Stepinac sav založio svojim velikim srcem, triumfirat će i Pravda, jer će reviziju Stepinčeva procesa zatražiti zajedno sa Hrvatima i Srbi i Židovi, da konačno izraze svoju zahvalnost i odaju poštovanje svom velikom dobročinitelju. Iščekujemo taj veliki trenutak, kada će slijepi progledati.

Mi kad se sjećamo Stepinca, mislimo na Ljubav i Dobrotu. Mi se stoga ne sjećamo Stepinca samo svake nove godišnjice njegove blažene

[9] J. Blažević, n. dj., str. 127.

[10] Ispod slavoluka smrti: Andrija Radoslav Glavaš-Buerov (1909-1945.). Ruža Bajurin. — *Hrvatska revija,* V, br. 4(20), prosinac 1955., str. 362-363.

smrti (tog njegovog rođenja za neumrlost), njega se sjećamo često: on je trajno prisutan u našoj svijesti, jer je svojom veličinom osvojio našu dušu. Neka nam se ne zamjeri toliko nacionalne sebičnosti, kad kažemo, da smo na Stepinca posebno ponosni, i sretni, što ga tako velikog rodi naša mala Hrvatska, koju je on toliko silno volio, da nije dopuštao, da je itko drugi voli više nego li on. Stepinac je svoju herojsku dušu utjelovio u bît Hrvatstva. Veličina je to, kojoj vrijeme nije ništa naškodilo, i danas je jednako velik, kao i onda, kada su se na nj nabacivali kamenjem, velik kao pred jugo-komunističkim sudom, kao u času nepravedne osude, kako u tamnici i zatočeništvu, tako u trenutcima umiranja. Veličina, što odolijeva vremenu i osvaja sve svjetske prostore, živi u vjekovima, rođena za neumrlost.

Stepinac, promatran u okvirima svoga vremena i u zajednici sa svojim suvremenicima, prelazi sve okvire i nadvisuje sve suvremenike. Zato svaka usporedba s bilo kojom ličnošću iskrivljuje Stepinca, a stavljanjem njegove slike uz slike drugih istaknutijih ljudi naše prošlosti baca se sjena na Stepinčev obraz, koji je sâm po sebi jedno veliko bistro ogledalo, pred nama izloženo kao poziv na samoskrušenost i samoispovijedanje. Već kroz godine u grobu u svojoj Katedrali, i danas je Stepinac ne samo divovski velik, nego je, štoviše, uvijek živ, uvijek među svojim narodom, njegov zaštitnik i odvjetnik. Stepinac trajno bdije nad sudbinom Hrvatske. On pripada čitavom hrvatskom narodu, za čitav se je žrtvovao. On pripada svima nama, a mi svi njegovi smo dužnici. Njegova je žrtva bila potpuna, zato Stepinca osjećamo svojim, svi se ponosimo s njim, i katolici, i muslimani, i pravoslavci, i, štaviše, nevjernici i bezvjerci, jer pred takvom duhovnom veličinom svi se u poštovanju klanjamo. Stepinac je duša zagledana u onu stranu života. U Vječnost! Takva se duša ne može ubiti, jer ona kroz neku neshvatljivu mistiku svoje duboke vjere živi sa svojim Bogom. Divna ta vjera daje vrijednost i ljepotu svim našim patnjama i iskušenjima; spokojni oni, koji je posjeduju, jer po toj vjeri život ima svoj duboki smisao, a smrt gubi svoju stravičnost. Golema je moć vjere, zato je Stepinac patio sretan, i umro blažen.

Stepinac je cjelovita ličnost i ne može se njega dijeliti na crkvenog čovjeka i hrvatskog rodoljuba. On je jedno i drugo u svoj svojoj punini. Nu, mi ovdje želimo naglasiti pojavu Stepinca na domovinskom području. Mislimo kod toga na značenje njegova prisustva za našu braću u domovini na koncu prošloga rata, a također i na to, što je tada Stepinac predstavljao za nas u tuđini, u onom beznadnom času našega narodnog i osobnog života.

Kad je na našu Hrvatsku bio pao olovni mrak i prignječio je krvlju i suzama, s prijetnjom potpunog uništenja; kad su je nastojali osra-

motiti lažima i klevetama, izrastao je kao Div iz priča iz same naše zemlje i ustao u obranu naših svetinja i naših prava; ustao je, da svjedoči pred čitavim svijetom za svoj narod i za svoju zemlju. Našu narodnu zastavu kao simbol naše domovine, natopljenu krvlju, znojem i suzama, uzdigao je visoko, i nije dopustio, da po njoj pogana usta bljuju pljuvačku i otrov. Stepinac se pojavljuje kao otkupljenje Hrvatske u času njezina raspeća. Kao veličanstvena dúga, što se iza općeg hrvatskog potopa lomila kroz slabe tračke svjetla, da navijesti, da Hrvatska nije mrtva, da ne može umrijeti sve dotle, dok ima jednoga Stepinca. Ta pojava Stepinca, odlučnog ispovjedaoca i vidovitog proroka, sigurno je u onom tragičnom trenutku za našu Hrvatsku značila ne samo zraku svjetla u gustim tminama, nego se je kao jedno čitavo golemo sunce rasula po tamnicama i logorima, po stratištima i grobljima, da bude utjeha umirućima, ohrabrenje patnicima i velika nada svima preživjelima. Za Hrvatsku pojava Stepinca značila je navještaj novoga života, sâm novi život!

A za nas u tuđini?

Ganjani iz zemlje u zemlju, izvođeni i vodani iz tamnice u tamnicu, premještani iz logora u logor, svagdano iščekujući izručenja u smrt, ne rijetko želeći smrt kao osloboditeljicu (bilo nam je tako mučno), slušali smo i čitali najpogrdnija mišljenja o našoj zemlji i narodu; i teško je zamisliti stanje većeg beznađa i očaja, u kojima se tada nalazio prognani Hrvat u tuđim zemljama, bez ikakve zaštite, bez prava, bez jela i ležaja, bez tople ljudske riječi, bez mrve milosrđa. I kad nam je izgledalo, da je propast neminovna i konačna, da se sve roni u bezdan i ruši u ponor, da smo konačno nad provalijom, da ni za koga nema spasa, ustaje junački borac i veliki odvjetnik Hrvatske, kao neki biblijski Anđeo, da svjedoči za Hrvatsku, da brani svoj narod i njegovo pravo na slobodu i narodnu državu, da dovikne na sve strane svijeta, da su lažne mnoge optužbe protiv njegova naroda, koji nije ni bolji, ni gori od drugih. Ovaj pravednik nije mogao odobriti ničija nasilja, osudio je nasilja u vlastitoj domovini, kao što je smiono i odlučno trajno osuđivao svako zlodjelo. Priznao je naše zablude i grijehe, ispravno shvaćajući, da smo mnogo griješili, jer smo mnogo voljeli, i da stoga zaslužujemo i veliko opraštanje. Mi smo onda, zahvaljujući Stepincu, podigli glave, i ponovno smo uzvjerovali u život, svoj i svoga naroda. Pojava Stepinca u onom sudbonosnom vremenu izvršila je pravo pravcato čudo među nama u stranome svijetu. I bude li Crkvi jednom za kanonizaciju trebali dokazi o čudotvornosti Stepinca, neka uzme u razmatranje učin, koji je Stepinac izvršio u prvim godinama nakon prošloga rata u svojoj domovini, a posebno među nama u tuđini. Stepinac je to čudo vršio i u času svoje smrti, jer kako drukčije protumačiti činjenicu, što smo na vijest o njegovoj smrti u svojim srcima osjetili duboku bol, ali ni tada nije nestalo svijesti, da ga ni smrću nismo izgubili, jer da jedan Stepinac ne može umrijeti. Stepinac to čudotvorno djelovanje nastavlja i danas: mi svi, misleći na njega, osjećamo, da smo u društvu sveca. Mi se ne molimo za njega, jer on ne treba naših molitava; mi se molimo njemu, da zagovara našu Hrvatsku. Očito je čudotvorno djelovanje Stepinca i poslije smrti u tome, što mi i u našoj slaboj vjeri vjerujemo u Stepinca, divimo se njegovoj svetosti.

Mi se ne sjećamo Stepinca samo prilikom neke nove godišnjice smrti, mi ne prestajemo misliti na njega.

Mi mislimo na njega pravednika i sveca!

Opći je glas: imamo sveca, Stepinac je svetac. Ne može biti neba, u kojem ne bi bio Stepinac. To je opći glas naroda, izražen na posve primitivan način, ali u dubokoj vjeri. Nu, o Stepinčevoj svetosti već su progovorili najizabranijim riječima trojica Papâ: Pio XII., Ivan XXIII. i Pavao VI. O njemu su se oni izrazili na takav način, s takvim udivljenjem, da su već ta tri dragocjena svjedočanstva dovoljna kao polazište za pokretanje procesa za kanonizaciju Alojzija Stepinca. Treba novom vremenu pružiti suvremenog sveca i Stepinca uzvisiti na oltare Crkve, da u njemu svi dobijemo pobudu i uzor: kako se za svoje ideale pati, žrtvuje i umire. Vjerom u ideale, vraća se smisao i ljepota životu. Na oltaru će Stepinac simbolizirati tisuće hrvatskih nepoznatih i nepriznatih mučenika i svetaca, koji su kroz stoljeća, a koji su i u prošlome ratu, živjeli i umirali za ideale Boga i Hrvatske. Stepinac je jedan od tih tisuća, ali toliko uzvišen i velik, da ih dostojno predstavlja pred Bogom i svijetom, na čast i ponos svoje Hrvatske!

Stepinac je pravednik. Treba poraditi na obnovi sudskog procesa, na kojem je Zagrebački nadbiskup bio nevin osuđen na 16 godina prisilnog rada. Sigurni smo, da Stepinac leži na zlim savjestima svojih tužitelja i sudaca, svojih tamničara i progonitelja, i da ih trajno uznemiruje. On im je odavno sve oprostio, ali zločin počinjen nad pravednikom vapi u Nebo i iziskuje pokajanje i pokoru. Pružimo im priliku, da se rasterete svoje muke, pa što prije obnovimo proces, da u svjetlu pune istine i pravde Stepinac zasja u svoj svojoj veličini Božjeg i hrvatskog čovjeka, svećenika i rodoljuba. Ako su politički interesi onda bili stavljeni nad istinu i pravdu, sada je vrijeme, da se ispravi ova velika nepravda jednom pravednom čovjeku, čija je «krivica» samo u tome, što je unutar svojega naroda branio Božje i ljudske zakone[11].

[11] Vjernost Alojziju Stepincu. Vinko Nikolić. — *Hrvatska revija,* XX, br. 1(77), ožujak 1970., str. 85-7.

IV.

VELIČINA Alojzija Stepinca raste iz njega samoga, pa stoga njegov râst nije prestao ni njegovom fizičkom smrću, jer dobra djela nastavljaju svoje blagotvorno djelovanje i nakon smrti dobročinitelja. Stepinčeva veličina nije od nekog visokog položaja, niti od nekog imenovanja, jer on je bio velik i kao nepoznati mladomisnik i mladi Nadbiskupov ceremonist, makar ga, istina, imenovanje zagrebačkim nadbiskupom izlaže pred široki svijet, pa tim časom počinje njegova Kalvarija (namjerice nismo rekli: slava, jer to ne bi bilo u Stepinčevu duhu). Zato mi objavljujemo ovu knjigu o Stepincu, ne da pridonesemo njegovoj veličini, nego da pomognemo Hrvatima da Stepinčevu veličinu upoznamo, jer ona je, mnogima, ostala nepoznata radi posebno teških prilika u Stepinčevo doba. Napisali smo: u Stepinčevo doba, jer, bez ikakve sumnje, postoji Stepinčevo doba u hrvatskom narodu, kad je Stepinac svojim imenom dao smisao našoj vjerskoj i nacionalnoj povijesti kroz najmanje dva desetljeća, kada je u znaku njegova imena vođena najteža borba ne samo za fizičko, nego i za moralno održanje, i kada je po njegovu imenu bilo razglašeno i proslavljeno ime Hrvatske u svijetu, a Crkvi u Hrvatskoj dana je tragična veličina neprolazne moralne vrijednosti, koja sve nas obvezuje: Crkva u Hrvatskoj po Stepincu je stekla za Hrvatski narod neprolazne zasluge, s kojima trebaju računati ne samo vjernici, nego i nevjernici a i bezvjerci među Hrvatima. Mi s ovom našom knjigom nastojimo upoznati sa Stepinčevom veličinom napose hrvatske mlađe naraštaje, koji se u ono dramatsko Stepinčevo doba jedva rodiše (ili se još nisu bili ni rodili), pa su im ostali nepristupačni temeljni dokumenti, bitni podatci i glavne vijesti iz onoga vremena, što bi im pomoglo stvoriti objektivnu sliku Alojzija Stepinca u vremenima najveće hrvatske narodne tragedije: ovi mlađi, oni su uživaoci Stepinčeve velike baštine, pravo je, da što bolje upoznaju svoga dobrotvora.

S ovom knjigom ujedno iskupljujemo svoj davni dug prema Stepincu, jedan mali dio svog velikog duga, koji je hrvatski narod općenito, emigracija napose, s njim zauvijek ostala zadužena. Mi smo taj dug osjećali davno. Stoga smo već godine 1964. u emigratskom tisku objavili poziv na suradnju za knjigu o Stepincu, u nehinjenoj skromnosti, da ovakva knjiga može nastati samo nekom vrsti enciklopedijske suradnje. Tako zamišljena knjiga nije postala suvišna ni nakon pojave knjige franjevca Alekse Benigara: *«Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal»* (Rim, 1974.), u kojoj su opširno prikazane prilike, u kojima je djelovao Kardinal, opisan u pojedinostima njegov život i ocrtana čitava njegova životna drama. O Stepincu, uostalom, nikad nije dosta pisati ni govoriti, i mi, stoga, otkupljujemo

davno obećanje, ostajući vjerni prvotnom nacrtu najavljene knjige. Onda smo (1964.), uz ostalo, napisali:

«Već godinama se govori i piše o potrebi knjige na hrvatskom jeziku o našem besmrtnom kardinalu Alojziju Stepincu.

Trebala se je dogoditi najveća hrvatska tragedija, sintetizirana u riječi 'Bleiburg', da i posljednji Hrvat — bez obzira na vjeru — spozna Stepinčevu veličinu, koja prelazi granice naše Domovine, nad kojom se Kardinalov lik izdiže kao simbol i svjetionik. Još pred kraće vrijeme najmlađi katolički nadbiskup Stepinac, Primas Hrvatske, u času velike Tragedije preuzima na svoja leđa križ čitave Nacije i posta svom hrvatskom narodu jedina i velika nada; jedina utjeha i put na bespuću i mraku. Taj veliki Stepinac podigao je odlučno glas u obranu svog poniženog naroda i svoje zarobljene domovine u času, kad se je skoro čitav svijet okrutno oborio na nas, da nam oduzme život i pogazi čast. Tako je, eto, Stepinac postao neumrlim narodnim svecem i duhovnim vođom Hrvatskog naroda; hrabrim i mudrim odvjetnikom zarobljene i ušutkane Hrvatske.

Neizmjeran je, stoga, naš dug prema Stepincu. Mi, njegovi vjerovnici, trebamo ga vraćati — ne radi Stepinca, nego zbog nas samih. To ćemo učiniti, ako tog svetog pravednika Stepinca poštujemo; ako dobrog mučenika Stepinca slijedimo; ako se poput žarkog rodoljuba Stepinca borimo i po njegovom uzoru za prava svoga naroda žrtvujemo. Moramo svijetu propovijedati veličinu Stepinca i svakome s ponosom pokazati, da je Stepinac najprije naš, hrvatski, ali kao izvanredna moralna pojava, da pripada i čitavom slobodnom svijetu. Malo je naroda, koji danas imaju takva velikana kao mi Hrvati, ali je, nažalost, jednako tako malo naroda, koji kao mi za svoje narodne probitke tako malo iskorišćuju ovakvu veličinu. Jedan od dokaza za to jest i činjenica, što do danas nismo objavili na hrvatskom knjige o Stepincu. Izišla je na francuskom (istina, napisao ju je Hrvat: pok. O. Dragun); izišla je na engleskom i na talijanskom, ali još nije na hrvatskom, a Primas Hrvatske već dvadeset godina na svojim plećima — kao Div iz legende — nosi našu narodnu sudbinu. Stepinac nam je osvjetlao obraz pred svijetom, i mi, govoreći o njemu, govorimo najbolje i najljepše o sebi, o svom narodu. Jer, ako je ikoja hrvatska ličnost utjelovljenje najljepših hrvatskih osebina, to je svakako Stepinac.

Trebamo, stoga, knjigu o Stepincu. Svrha je takve knjige, da se u njoj sabere što više gradiva, svjedočanstava i uspomena, da život i djelo nadbiskupa Stepinca izložimo najprije pred svoj narod, da najprije on u potpunosti bude svjestan ove izabrane veličine. Ovakvo će onda djelo služiti kao poticaj i za sve ostale poznavaoce Stepinca i njegova djela, da pridonesu nove podatke. Istom onda, na temelju svega ovoga, moći će se napisati cjeloviti prikaz Stepinčeve ličnosti i njegova djelovanja; istom onda, nakon ovih, nazovimo ih predradnja na hrvatskom jeziku, moći će se na raznim stranim jezicima i svijetu pokazati Stepinca, vjerno i potpuno, ali uvijek u okviru hrvatske stvarnosti i hrvatske povijesti. Zato Stepinca svijetu trebaju prikazati u prvom redu Hrvati; prikazati ga onakvim, kakav je on doista bio. Takav Stepinac je potreban hrvatskom

narodu, kao njegov neumrli Dobri Pastir, koji i danas iz svoga groba u bijeloj Katedrali bdije nad sudbinom potlačene Hrvatske.»[12]

Radi posebnih (ne)prilika nismo uspjeli prije objaviti ovu, davno najavljenu knjigu. To činimo sada, i, prema prvotnoj zamisli i pozivu, objavljujemo osobne uspomene i svjedočanstva nekih naših istaknutijih ljudi, koja su bila napisana za ovu knjigu (međuvremeno su neki autori i umrli). Da upotpunimo prikaz ondašnjih prilika, u kojima se odvijala Stepinčeva drama, probrali smo i neke već objavljene članke, dapače i dva prevedena sa stranih jezika. Jedan je vrijedni članak uglednog francuskog parlamentarca, Ernesta Pezeta (1887-1966.)[13]. Hrvatski čitatelj trajno se susreće s navodima iz Pezetove studije, a velika većina nema mogućnosti upoznati njezinu cjelinu, a prepuna je vrijednim podatcima, i uvijek dragocjeno svjedočanstvo jednog objektivnog stranog svjedoka. Jednako smo smatrali potrebnim prenijeti na hrvatski, uz pristanak autora, i studiju hrvatskog publiciste dra Ante Cilige, koja na taj način postaje pristupačna širokim krugovima hrvatskih čitatelja, a to ona zaslužuje[14]. Da ozračje Stepinčeva doba bude što bolje osvijetljeno, donosimo opširniji pravno-politički prikaz međunarodnog položaja Nezavisne Države Hrvatske, pa će tako mladi čitatelji dobiti uvid u ondašnju Državu Hrvatsku, koju se s različitih gledišta i protivnih interesa nastoji prikazati ekstremno drukčijom, redovito daleko od stvarnog stanja[15]. Kritični je aspekt u tome odnos

[12] Hrvatska knjiga o kardinalu Stepincu. — *Glasnik Srca Isusova i Marijina*, XVI., br. 11, Salzburg, studeni 1964., str. 196. Kao odaziv na pisanje «*Glasnika Srca I. i M.*» (Salzburg), pisali smo o potrebi knjige o Stepincu i god. 1963., pod naslovom «Naš veliki dug prema Stepincu: Knjiga o njemu». *Hrvatska revija*, XIII., br. 4(52), prosinac 1963., str. 580. O ovakvoj knjizi je riječ i u putopisu: V. Nikolić: *Pred vratima domovine*, Pariz-München, 1967., str. 273-74.

[13] Francuski narodni zastupnik i senator Ernest Pezet umro je u Parizu 21. studenoga 1966. (vidi: *HR*/XVII., br. 1-2 (65-66), kolovoz 1967., str. 189-90.) Urednik HR predao mu je osobno svezak HR, u kojem je prikazana ova njegova studija, kad je kod njega tražio zaštitu pred izgonom iz Francuske —28. listopada 1966.— i on je ponovno posvjedočio svoje prijateljstvo prema Hrvatima i veliko ljudsko razumijevanje za stradanja Hrvatskoga naroda. (Vidi prikaz studije: *HR*/IX., br. 4(36), prosinac 1959., str. 464-5 (Branko Kadić).

[14] *La Yugoslavie sous la menace intérieure et exterieure.* A. Ciliga, Les Iles d'Or. Paris, 1951. Str. 77-100 (Les cas Stepinac. Symbole de la guerre religieuse et nationale).

[15] U želji, da postupamo što objektivnije, nastojali smo pružiti višestrano gradivo za slobodno rasuđivanje, da svatko, na temelju pruženog materijala, može donijeti vlastite zaključke. U tu smo svrhu bili nakanili prenijeti u cijelosti i članak dra Ante Pavelića «*Istina o tobožnjem prekrštavanju pravoslavnih*» (*Hrvatska Misao*, sv. 2, Bs. Aires, 1953.). Međutim, morali smo od toga odustati. Pavelićevo stanovište o tom problemu poznavali smo iz osobnih dodira, a kod ponovnog čitanja ove brošure iznenadilo nas je njegovo samovoljno i olako pristupanje ovom teškom i krvavom problemu, kao da se

Stepinca prema NDH, i neka nam se dozvoli ovdje izraziti i naše osobno mišljenje, koje je nastalo iz vlastita doživljaja onoga vremena, kao iz iz svjedočanstava i dokumenata, da je Stepinac, kao duboko svjesni i žarki rodoljub, bio za Državu Hrvatsku, da je čak bio za onu Državu Hrvatsku, ali da *nije bio za onakvu* Državu Hrvatsku, pa da je s režimom vodio trajnu i odlučnu borbu, zastupajući nepokolebljivo ćudoredna načela, a posebno da je bio u žestokom sukobu radi nedjela pojedinaca. Stepinac je, kao i svi mi, želio sačuvati Državu, da ona nadživi rat, pa da bude uređena nakon toga na temelju slobodno izražene volje hrvatskoga naroda. Kroz godine se (pa i danas) razvlači i svojata Stepinca za protivne strane, i u tome idu predaleko i jedni i drugi. Jedni ga žele prikazati kao čovjeka, koji je nekritički prihvaćao sve od režima, makar postoje bezbrojna svjedočanstva i nepobitni dokazi, da je Stepinac, kao i najveći dio klera, prihvaćao Državu, kao izražaj narodne volje, nu da je odlučno odbacivao i hrabro osuđivao sve, što se je kosilo s božanskim i ljudskim principima o Pravdi i Ljubavi. Zato mislimo, da su današnji režimski ljudi i sa svojom knjigom «*Magnum Crimen*» (Zagreb, 1948.)[16] uspješno dokazali upravo ono, što nisu željeli dokazati. Oni dokazuju, a dokaz govori protiv njih. Jer, kad oni dokazuju na temelju dokumenata, koje samovoljno tumače, kako odgovara unaprijed postavljenom cilju, da je većina hrvatskog klera (ovdje misle na katolički, nu jednako bi im bilo uspjelo dokažati i za onaj hrvatski muslimanski) bila za Državu Hrvatsku, onda bi logikom stvari trebali zaključiti,

neke i previše poznate činjenice mogu jednostavno zanijekati i neki događaji prikaziti kao da se uopće nisu dogodili. Naime, kad dr. Pavelić piše u «zaključku» tog svoga članka, da je on osobno napisao okružnicu te u njoj izričito naveo, da se «svim sredstvima ima spriečiti, da bi tkogod u tom pogledu [misli na prijelaze s pravoslavlja —N] bilo kakvo nasilje, duhovno ili fizičko vršio», onda to u najmanju ruku ne djeluje uvjerljivo —protiv poznatih činjenica. Dopuštajući ipak, da je «u tom pogledu moglo biti zlouporaba» — «zlouporabe su mogle doći samo od pojedinaca». Pavelić kaže nadalje: «Neki naši pojedinci, unatoč zabrane hrvatske državne vlade i moje osobne, smatrali su da će prevođenjem pravoslavaca na katolicizam riešiti pitanje Srba u Hrvatskoj». Ovako to piše dr. Ante Pavelić godine 1953., u dalekoj Argentini! Kako bilo, jedno je krvavo očito: da se s Hrvatskom pravoslavnom Crkvom došlo puno prekasno! Za dogođeno ne može se ništa učiniti, da se nije dogodilo, nu ovakvim se načinom prikazivanja ne pridonosi rješenju krvavo teškog hrvatsko-srpskog problema, koji razdire oba naroda.

Bilježimo ovdje i članak-brošuru Marka Sinovčića pod naslovom «*Stepinac i Hrvatska Država*» (*Hrvatska Misao*, sv. 3, Bs. Aires, 1935.). Ugledni časopis «*Osoba i Duh*» (Madrid, 1954.), u svom osvrtu na ovu brošuru piše, da «Sinovčić griješi, kada sve što opisuje i tumači promatra isključivo s političkoga gledišta, tako te se čini, da je politika sveobuhvatna i da njoj treba sve podrediti». Pisac, Ante Borak (pseudonim), ima dojam, da «je ova brošurica napisana u žaru polemike», pa stoga «neobjektivno i u afektu».

[16] *Magnum Crimen.* Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj. Viktor Novak. Zagreb, 1948.

da je s tom većinom klera bio i Hrvatski narod, kojeg je taj kler samo predvodio. Jer, jedno je jasno: i ona i onakva Država Hrvatska bila je država Hrvatskoga naroda, i kad danas gledamo tragediju Bleiburga, onda postaje sve jasnija grčevita volja, kojom smo svi, od Nadbiskupa do čarkara, branili NDH, da je sačuvamo, i da je nakon rata očistimo od zločina i zločinaca i uredimo na temelju humanih načela zapadne demokracije, kao domovinu, u kojoj će svi ljudi naći i svoj dom i svoj kruh i svoju slobodu.

Drugi opet idu u drugu skrajnost, pa su pokušali zanijekati i samu vjerodostojnost Stepinčeva govora pred sudom, posebno u nekim njegovim dijelovima, u kojima je on nedvojbeno izrazio svoje prihvaćanje NDH[17]. Kako su postojale različite verzije Stepinčeva govora, koji je vani stigao pod posebnim okolnostima[18], bilo je moguće dovođenje u sumnju onog «nesigurnog» mjesta, pogotovu, što je bilo ozbiljnih

[17] Diskusija o govoru Nadbiskupa Stepinca pred komunističkim sudom. *Glas sv. Antuna*, Buenos Aires, 21. rujna 1954. — *«Zagrabiensis»* (pseudonim jednog zagrebačkog svećenika), pisac brošure *«Nedovršena eroica Nadbiskupa Stepinca»* (1953.), je ustvrdio, da su Stepinčeve riječi o «plebiscitarnoj» izjavi hrvatskoga naroda za Državu Hrvatsku «jedan obični i tendenciozni ustaško-falsificirani umetak», da je, dakle, jedan od kritičnih pasusa u Stepinčevu govoru pred sudom izmislila i potmetnula emigracija. Kako se ovdje radilo o svećeniku, koji je čak bio osobno prisutan samom procesu u Zagrebu, to je ova diskusija uvelike uzbudila duhove u emigraciji. U nju se uplelo i glasilo Hrvatske Seljačke Stranke, *«Hrvatski Glas»* od 3. svibnja 1954., u kojem *sg.* (Stjepan Gaži?) smatra «nemogućnošću, da bi Nadbiskup Stepinac upotrebio riječ 'ništarija', te on se slaže sa Zagrabiensisem, da je ova kritična rečenica «plod 'tendenciozne ustaške falsifikacije'». Čikaška *«Danica»* od 26. svibnja 1954. tvrdi, da su franjevci dobili «od jedne apsolutno povjerljive osobe u Zagrebu» hrvatski tekst, koji da sadrži i ove kritične riječi u Stepinčevu govoru. Službeni prijevod toga govora proširila je 1946. ili početkom 1947. novinska služba «National Catholic Welfare Conference», i taj sadrži kritične riječi. Početkom 1947. izdana je u SAD brošura *«My conscience is clair: I am ready to die»*, i tu se nalaze kritične stavke. Sadrži ove riječi i tekst uvršten u *«Congressional Record»* 28. veljače 1947., a ove kritičke riječi sadrži i tekst Stepinčeva govora u knjizi Richard Pattee *«The Case of Cardinal Aloysius Stepinac»*. Na koncu, «Glas sv. Antuna» od 6. listopada 1954. je objavio, da «Nema više sumnje, da je Kardinal Stepinac izrekao na procesu, da je hrvatski narod plebiscitarno prihvatio svoju hrvatsku državu». Do ove nemile diskusije nije dovelo traženje povijesne istine i težnja za vjerodstojnošću ovoga važnog Stepinčevog govora, nego naše strančarenje, i strah stanovitih krugova, koje Stepinčevo pristajanje uz Državu nisu znali (ili htjeli) razlikovati od hrvatskog ratnog režima i njegovih zabluda i njegovih velikih pogrešaka, nu, sâm Stepinac je to itekako razlikovao. S druge strane, htjelo se sugerirati, kao da bi Stepinac s ovakvim pristajanjem uz Državu, prihvaćao i odobravao mnoge i teške zablude režima.

[18] Dr. Krunoslav Draganović iznosi u razgovoru Vinku Nikoliću, kako je Stepinčev govor pred sudom prenesen iz domovine. *Pred vratima domovine*, Pariz-München, 1967., str. 323-325.

publikacija bez tih kritičnih riječi. Međutim, sâm državni Tužilac potvrdio je upravo to «nesigurno» mjesto u Stepinčevu govoru, kada je na završetku «dokaznog» postupka rekao: «Dok s jedne strane Stepinac pokušava tako da se brani, s druge strane Stepinac tvrdi da nije znao za ustaške pokolje, da nije znao za nasilno prevođenje Srba na katolicizam, da je NDH narodna država, da je narod «plebiscitarno» prihvatio takvu državu i t. d.»[19]. Uostalom, Stepinčevo stanovište i njegov odnos prema Državi Hrvatskoj i previše je jasan iz njegove «Okružnice svećentvu zagrebačke dijeceze» od 28. travnja 1941.[20]. Ova Okružnica i Govor pred sudom na istoj su idejnoj i načelnoj liniji, jer to je bila trajna linija vjernika i rodoljuba Alojzija Stepinca. Kako se ovaj Stepinčev govor pojavljivao u prijevodima na raznim jezicima (pa, opet, s tuđih jezika bio vraćan na hrvatski), to ima nekih varijacija, sadržajnih i stilskih, koje bi svakako trebalo uklonuti. Da pridonesemo jednom jedinstvenom obliku, ovdje ga ne prenosimo iz «Hrvatske revije», nego iz Benigarove knjige, ispuštajući autorove podnaslove (Benigar jamči: «Vjerodostojan tekst u posjedu pisca», str. 582.). U nastavku ovoga govora donosimo Stepinčeve završne riječi, izrečene pred sudom 8. listopada. Nema ih Benigar ni Dragun[21]; ima ih, nešto opširnije, Fiorello Cavalli[22] (str. 119-120.). Mi ih prenosimo iz «Hrvatske revije»[23], jer imamo povjerenja u naš izvor. Nažalost, u člancima pojedinih suradnika ovdje navodi iz Stepinčeva govora nisu jedinstveni, jer pojedini su se pisci služili različitim izvorima (prijevodima); nu, unaprijed svakako treba težiti za tim, da ovaj, možemo ga nazvati klasični govor, dostojan antologija velikog govorništva, poprimi svoj jedini i jedinstveni, sadržajni i stilski oblik u svim svojim pojedinostima. Nije se moglo izbjeći, da se isti navodi ponavljaju kod raznih pisaca, jer svaki je prilog svoja cjelina.

Objavljujemo i mnoge dokumente. Izbjegavali smo prepričavati ih, jer smo im željeli sačuvati dokumentarnu vrijednost, zato smo ih prenosili u cjelini, nastojeći uvijek, brižljivim uspoređivanjem raznih primjeraka, donijeti ih u temeljnom izvorniku (nije uvijek bilo lako to utvrditi, jer godinama su se mnogi dokumenti pojavljivali u prijevodima na raznim jezicima). Zato se nije uvijek moglo izbjeći, da se negdje spominju i sadržaji, o kojima nije ovdje riječ, nu to

[19] J. Blažević, n. dj., str. 433.

[20] *Magnum Crimen*, str. 550-552.

[21] *Le dossier du Cardinal Stepinac*. R. P. Théodore Dragoun. Paris, 1958. Nouvelles Editions Latines.

[22] *El proceso de Monseñor Stepinac* Fiorello Cavalli, SJ., Madrid, 1947. Ediciones Acción Católica Española (španjolski prijevod s talijanskoga).

[23] Odvjetnik Crkve i Domovine. — *Hrvatska revija*, VI., br. 3(23), rujan, 1956. Str. 207-212.

nam se čini manjim nedostatkom, nego što bi bilo razbijanje nekog dokumenta.

Sabrali smo (godinama misleći na ovu knjigu) razne vijesti po svijetu u vezi Stepinčeva progona, zatvaranja, suđenja, tamnovanja i zatočeništva te, zatim, imenovanja kardinalom, pa, konačno, i same njegove smrti, i dio toga donosimo ovdje u sigurnosti, da će biti za mnoge čitatelje pravo otkriće, uvijek od najvećeg interesa. Kako dokumenti, tako i vijesti, izjave, odjeci i sve ostalo poredano je ovdje u sadržajne cjeline (unutar tehničkih mogućnosti i vremenskih okvira), bez posebnih komentara, koji bi mogli samo razvodniti njihovu snagu i vrijednost. Uostalom, kako uspomene i svjedočanstva, tako i dokumenti, novinske vijesti, izjave, odjeci i sve ostalo, sve služi stvaranju ambijenta, usred kojega je djelovao Stepinac, pa sve je to samo gradivo za jedno vješto i snažno hrvatsko pero, koje će u skoroj budućnosti iz svega, što je do sada objavljeno (ili će još biti objavljeno) ocrtati cjelovit i zaokružen lik velikog hrvatskog sina Alojzija Stepinca.

Oni isti, koji su optužili i osudili nadbiskupa Stepinca, objavili su o tom «prežalosnom procesu» (Pio XII.) posebnu, opširnu (496 stranica) knjigu pod naslovom *«Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima»* (Zagreb, 1946.) «Ova knjiga —piše u Predgovoru— obuhvaća tok procesa u njegovim najbitnijim dijelovima, stenografski zabilježen i kronološki razrađen». Nu, predgovor priznaje «odabiranje materijala iz toka procesa», i ovo «odabiranje» je išlo samovoljno tako daleko, krivotvoreći čak sliku i ovog teatarski insceniranog procesa, u kojem je bio unaprijed utvrđen «zločin» i donesena osuda po Partiji, da uopće nema ni traga, ni spomena, a kamo li navoda, Stepinčeva govora pred sudom, a jednako tako nema govora dvojice Stepinčevih odvjetnika «ureda radi». Odvjetnici su samo spomenuti u dva retka (437.). Jednako tako, nema ni spomena o svjedocima obrane[24], a ipak je to bila velika hrabrost pristati svjedočiti u korist unaprijed osuđenog Stepinca, za kojega je «ogorčeni narod» tražio čak —smrtnu kaznu. Dotle su iskazi svjedoka optužbe —bilo je njih 58!— doneseni opširno, dapače od nekih od njih objavljene su i fotografije. Kod tako samovoljnog i nekritičnog postupka, teško je uopće vjerovati u vjerodostojnost ostalih tekstova u ovoj knjizi.

Mi ovdje donosimo u cijelosti govore obojice Stepinčevih odvjetnika, dra Ive Politea i dra Natka Katičića, napominjući, da je sud bio odbio sve odvjetnike, koji su se bili sami ponudili za obranu Stepinca, i da je imenovao dra. Politea (imao je u nj povjerenja). Značajno je zabilježiti i to, da se dra Politea u tadašnjoj hrvatskoj sredini smatralo projugoslavenski orijentiranim te, k tome, slobodnim misliocem, liberalcem, nu on je, kao zapadnjak i human čovjek, branio prava čovjeka i nastupao je često u političkim procesima, jednom je, čak, branio i samog Josipa Broza. Zato «njegova obrana kardinala nadbiskupa Stepinca bila je izraz uvjerenja, da postoji nešto, što i mimo osobnih filozofijskih i vjerskih uvjerenja može zbližiti sve Hrvate i sve ljude dobre volje. To je prihvaćanje prirodnog prava i prirodnog morala...»[25] Ne možemo bez ograda prihvatiti Politeov govor u pojedinostima, nu ne smije se zaboraviti, kada je i gdje je taj govor održan. Kada se to ima na pameti, nije teško procijeniti, da ovaj Politeov obrambeni govor nadbiskupa Stepinca «služi na čast hrvatskom odvjetničkom stališu uopće i napose njegovu autoru, koliko radi stručnosti, toliko i radi građanske hrabrosti, koju je pokazao u onim teškim časovima».

Sve ove sadržaje, donesene samostalno i, redovito, cjelovito, sâm čitatelj treba da poveže u cjeline, probirući iz njih, pa će tako moći stvoriti sliku ambijenta, u kojemu je živio i djelovao Alojzije Stepinac. On je velika povijesna ličnost, može se ispravno prosuditi samo unutar odgovarajućih povijesnih okolnosti. Ovo nije Stepinčev živo-

[24] Bila je velika hrabrost u onom vremenu prihvatiti svjedočanstvo u obranu Stepinca. Stoga je vrijedno zabilježiti imena tih svjedoka, koje je inače «Sud» ili odbio ili izigrao. *«Vjesnik»* od 9. listopada 1946. javlja, da: «predsjednik je pročitao rješenje suda kojim se dozvoljava preslušavanje onih svjedoka po obrani Stepinca: Dr Dragutin Hren, Dr Franjo Cvetan, Dr Pavao Lončar, Krešimir Pećnjak, Dr Nikola Kolarek, Dr Janko Penić, Dr Ante Slamić, Franjo Pipinić, Franjo Žužek, Josip Crnković, ing. Aleksandar Ugrenović, Dr Bogdan Varičak, ing. Dušan Vučetić, Dr Julije Budisavljević, Dr Vladimir Bogdanović, Svetozar Tomić, Dr Branko Dragišić, Dr Nenadić, dr Vladimir Kesterčanek, Anka Grebljanović, Slava Šteković i Danica Šulić.» ...«Odbijaju se: Dr Stjepan Bakšić i Vlado Sironić», zatim Dr Dragutin Nežić «kao nepogodan za svjedoka, jer je prisustvovao cijeloj raspravi, dr Đuro Marić, budući da je suoptužen, Dr Franjo Šeper, Dr Desanka Štampar, N. Beluhan i Tereza Škringer, jer su ponuđeni na okolnost koju sud ne smatra relevantnom». «Iz istih razloga odbijaju se Ferdo Feller, Zora Feller, Antonija Farnon i Dr Josip Marić». Odbijen je i ravnatelj Caritasa Dumić, za kojega, uostalom, saznajemo iz Politeova govora, da je tada mrtav. Naravno, iskaz ovih svjedoka trebalo je služiti samo kao izvršenje jedne formalnosti, nu nije im se dala nikakva važnost. Od svih ovih svjedoka obrane, bilo je saslušano samo njih sedmorica. Uzalud su čekali na mogućnost svjedočanstva u korist Stepinca sveučilišni profesori pravoslavne vjere, dr. Julije Budisavljević, dr. Branko Dragišić i Negovetić, a također i dr. Milutin Radetić, isto pravoslavac, kojega je Stepinac za vrijeme rata spasio od sigurne smrti. Nije bio prepušten ni pravoslavni vladika Emilijan, kao ni neki pravoslavni parosi, koji su željeli posvjedočiti, da Nadbiskup nije imao ništa s prijelazim pravoslavaca na katoličku vjeru. (Vidi o tome: *Benigar,* str. 591-2.).

[25] Uspomeni dra Ive Politea. — *Hrvatske novine,* II, br 1, Bs Aires, siječanj 1957.

topis, nego zbornik o Stepincu. Stepinac je uokviren u svom vremenu, vrijeme se odražava u njemu, treba ih motriti kao cjelinu, da bude slika cjelovita i vjerna.

Da upotpunimo ovu izvanjsku, ljudsku i povijesnu sliku Stepinca, donosimo ovdje i mnoge fotografije, uglavnom nepoznate ili manje poznate (probirući poznate).

Da obogatimo grafički ovu knjigu, objavljujemo i likovne priloge, u kojima su hrvatski likovni umjetnici izrazili svoja udivljenja nad pojavom Stepinca, kao što su i mnogi hrvatski pjesnici u stihovima izrazili svoja nadahnuća nad ovom nesvakidanjom pojavom u hrvatskom vjerskom i nacionalnom životu.

Još da napomenemo, da nam se činilo, da nas nitko nije mogao bolje i prikladnije uvesti u ovu knjigu, nego sâm Stepinac, zato na početku knjige donosimo nekoliko njegovih priloga, u kojima se sugestivnom snagom ocrtava duhovno-herojska veličina ovog Božjeg čovjeka u najdramatskijem razdoblju njegova života, kada njegova životna borba dolazi do svoje katarze. U ovaj Stepinčev autoportret moglo se je uvesti još mnogo njegovih priloga, propovijedi, značajnih i umnih, pisama i drugo, ali trebali smo se odlučiti samo za jednu malu antologiju. Svi su ovi prilozi dragocjeni, iznad svih kao da se izdiže njegov Govor pred sudom te njegovo zadivljujuće pismo Okružnom sudu u Osijek, ne zaostajući za tim ni tri njegove Oporuke. Ovi bi prilozi po svojoj povijesnoj i književnoj vrijednosti, a iznad svega po svom duhovnom herojizmu, kojim se tako divno manifestira jedna izabrana, iznadzemaljska herojska duša, mogli biti uneseni u svaku svjetsku antologiju, koja bi željela predstaviti snagu i veličinu Duha.

Nadodajmo još, govoreći o kompoziciji i tehničkoj strani ove knjige, da je naslovni omot izradio anonimni majstor. Naslov smo preuzeli iz govora glasovitog sjeveroameričkog govornika, pomoćnog newyorškog biskupa, Fulton J. Sheen-a, koji je on izrekao prilikom svečanog blagoslova i otvorenja monumentalne škole *«Archbishop Stepinac High School»* u White Plains, nedaleko New Yorka, koje je vrlo svečano obavio 12. rujna 1948. nadbiskup New Yorka, kardinal Francis Spellman: on je, dakle, taj Kardinal, koji je učinio, da «tisuće kamena tisuću puta odzvanjaju: Stepinac mu je ime!».

Naš je umjetnik ilustrirao Biskupove riječi, da *«tisuću kamena tisuću puta odzvanjaju»* Stepinčevim imenom, pa je u tu svrhu uzeo sveto kamenje hrvatskih vjerskih i nacionalnih spomenika. U temeljima ovog kamenja koje odzvanja, stoji, ne slučajno, Bazilika sv. Petra u Rimu, zajedno sa hrvatskim kraljevskim kamenjem i crkvom mučenikâ na Širokom Brijegu, da se u ovaj vijenac svetog hrvatskog kamenja upletu i ostali istaknutiji nacionalni i vjerski spomenici, ne zaboravivši kod toga, također ne slučajno, ni katedrale u Boki Kotorskoj i Sarajevu, a, dabome, ni Stepinčevu Katedralu i Grob u Zagrebu: iz ovog svetoga hrvatskog vjerskog i nacionalnog kamenja izrasta, prkosno i ponosno, neporaženi lik Nadbiskupa-Pravednika pred komunističkim sudom, što nam se čini posve prikladnim, jer u tom času i u toj pozi doživljujemo vrhunac Stepinčeve unutarnje veličine a i vanjske slave.

V.

«SVIJEĆA u ruci umirućega i svijeća na našim grobovima označuju, da je smrt novo rođenje u Uskrsnulome za novo postojanje života. To znače svijeće i na ovom grobu blažene uspomene zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Alojzija Stepinca. Već je osamnaest godina prošlo od njegove smrti, a svijeće se ne gase. Tko donosi na taj grob svijeće, tko donosi uvijek svježe cvijeće? Donosi ih vjerni narod Božji. Vjernici ga pamte; oni znaju, da nije bio zločinac i da je to uvijek krivo ponavljana optužba. Svijeće, cvijeće i molitve na tom grobu svjedočanstvo su, da je njegova uspomena časna, jer je i njega nosila istina uskrsnuća. U tragičnim vremenima povijesti i svoje osobne odgovornosti, on se postavio na temelj istine Uskrsnuloga. Nije bio neprijatelj! Bio je prijatelj dobra; bio je prijatelj čovjeka; bio je prijatelj svakoga naroda i svoga naroda. Pred sudom povijesti, koji bude sudio, analizirajući sve okolnosti vremena u kojem je živio, djela koja je činio, riječi koje je govorio, vidjet će se, da mu je savjest zaista bila čista.»[26]

Ovim je dostojanstvenim riječima odzvanjalo kamenje zagrebačke Katedrale na sâm Uskrs 1978. (26. ožujka) od riječi zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića.

Nikad ne ćemo (i ne želimo) zaboraviti jednu krasnu sliku, jedan mili domovinski doživljaj:

Bilo je to, čini nam se, negdje ujesen 1944., usred jednog strašnog rata, u kojem je naša ljubljena Hrvatska bila okrutno razarana i paljena i ubijana. «Hrvatski izdavački bibliografski zavod» u Zagrebu priredio je književno veče s recitacijama, povodom nekog svog novog izdanja. I tamo su se srela dva hrvatska velikana, Alojzije Stepinac, veliki biskup, i Tin Ujević, veliki pjesnik. Oni su u onome času

[26] Propovijed na Uskrs, 26. ožujka 1978., na Koncelebriranoj misi u 11 sati (oproštaj s Majkom Terezijom i o. Antom Gabrićem, misionarima iz Indije). Prema «Glasniku Zagrebačke nadbiskupije».

dostojno predstavljali duhovno-moralnu veličinu Hrvatske, obojica svaki sâm za sebe velik, a jednako tako svaki na svoj način skroman i jednostavan: prava veličina uvijek je jednostavna.

Stepinac je sjedio među uzvanicima i publikom. Tin je čitao svoje nove pjesme. I ja se nisam mogao oteti dojmu, kao da ih on čita u prvom redu Stepincu, a usput nama ostalima; kao da ih upućuje Nadbiskupu, da on dade snagu njegovoj *«Molitvi za koru kruha i zdjelu leće»*. Ne znam, kada ju je Ujević spjevao, nu ona je sadržajno bila posve suvremena, dramatski bliza našoj stvarnosti, gladnoj i krvavoj. Uostalom: zašto se kaže za pjesnika, da je prorok i vidovnjak, da žuri pred svojim vremenom? Ako itko, Tin je bio i prorok i vidovnjak, vizionarski je pronicao budućnost. Tin je molio pred Stepincem, kao u sigurnosti, da pred sobom ima sveca, a Nabiskup je tako intenzivno proživljavao Tinove velike stihove, da se to odražavalo i na njegovom blijedom, oduljenom licu, koje je postajalo još bljeđe, i još produhovljenije, jer ovom je Tinovu nadahnuću Nadbiskup ulijevao smisao jedne skrušene molitve. I meni se činilo, da kroz onaj opori i promuknuti Tinov glas slušam neki fini duet, makar da su Stepinčeve usne bile slijepljeno nijeme. Krupni Tin se njihao na svojim nezgrapnim nogama, ponovno proživljujući svoje veliko nadahnuće: a Tinovo je nadahnuće bila suvremena ratna Hrvatska. Toliko smo bili impresionirani, da se jedva usudismo na kraju čitanja pljeskati, iz straha, da ne razbijemo onu svetu tišinu, što je bila obvladala našim dušama, kao da smo u nekome tihom hramu.

I danas «slušam» one snažne Tinove stihove, nadahnute u onom crnom vremenu, kada se već mogla naslutiti strava Velike Noći, koja se već mračila nad našom Hrvatskom. Tin je krasnoslovio:

> Daj n a m a svakog dana našu zdjelu,
> pa makar jeli pasulj, púru, rižu,
> i makar pili vodu tek na vrelu,
> brojeći kapi što se k usni skližu,
> na međi šumskog puta slična križu.
>
> Daj nam uvredu, da cio svìjet vidi
> da smo za pedalj viši, jer smo gordi,
> a poniženje da nas jedva stidi,
> kad blisne pravda slična britkoj ćordi.
>
> — — — — — —
>
> Oprosti našoj ljubavi kad zgriješi:
> na kraju srdžbe kada nam se smiješi,
> i kad mrzimo neprijatelja svoga
> znaj da nas spaja muških ljudi sloga,
> ne biti zao, no uman u snazi
> i isporaviti pravicu na vazi.

> I daj nam oštro oko, što slog pazi.
> Daj nam pravdu nama i neprijatelju,
> dvije mrlje ulja u istomu zelju[27].

Tko se kome ovdje ispovijedao, tko za koga govorio? Tin za Alojzija, Alojzije Tinu: bili su jedan silan duet, koji nas je nosio u sfere Velikih Misterija, nikad dokučivih. Njihovim orlovskim letom Sveca i Pjesnika poneseni, dotakli smo samo Nebo!

Kada smo se opraštali od dvojice Velikana, nismo ni slutili, da je to zauvijek, jezovite li riječ: zauvijek! Stepinac je pri pozdravu pazio, da svaki poklon diskretno izbjegne, a spriječio je i cjelov prstenu, izvlačeći svoju finu tanku ruku. On nije htio ništa za sebe. U tom trenutku njegovi su obrazi bili obasjani posebnom blagošću. Iz prodornih umnih očiju treperio je meki mir i topli smiješak, nu i kroz taj smiješak kao da se javljala neka tajnovita tuga. Tu istu tugu vidio sam na Stepinčevu finom licu i deset godina prije (1934.), kada sam kao mladi student na Kaptolu gledao upravo posvećena Nadbiskupa. Lijepi svetac! A zašto su sveci uvijek lijepi? — pitao sam se bezazleno u mojoj davnoj mladosti. Nije li odgovor u pojimanju našega čovjeka, da je dobar čovjek lijep čovjek, pa odatle po licima svetaca zrači ljepota. Ako je to tako: Stepinac je dvostruko lijep. Ma kako bilo: ujesen 1944. gledao sam lijepoga Sveca iz Hrvatske, i nikad ne mogu zaboraviti onaj mili lik.

S dragim zadovoljstvom saznajemo, da je naša «Hrvatska revija» bila među vrlo rijetkim štivom, što ga je Stepinac pratio u svom zatočeništvu u Krašiću[28]. Mi ne vjerujemo u prokletstvo kralja Zvonimira (jednog od tolikih promašenih hrvatskih svetaca), ali osjećamo blagoslov Alojzija Stepinca.

«Svijeće, cvijeće i molitve na tom grobu svjedočanstvo su, da je njegova uspomena časna»... Svijeće naše vihor je pogasio (nemamo voska za nove), i cvijeće su mrazovi ofurili (ne cvate novo, zemlje

[27] Nakon rata Tin Ujević bio je osuđen na šutnju, nije smio nigdje ništa objavljivati. Bio je proglašen «krivim», jer je kao književnik za vrijeme NDH objavljivao svoje književne priloge. Po prviput se javlja sa svojom knjigom *«Rukovet»*, Zagreb, 1950., koju je uredio (i legalizirao) «partizanski» književnik Jure Kaštelan. U ovoj knjizi susrećemo ovu Tinovu pjesmu. Ona se nalazi i u njegovoj knjizi *«Žedan kamen na studencu»*, Zagreb 1954., nu imade između jedne i druge verzije nekih razlika koje je, vjerojatno, izvršio sâm Tin. Mi ovdje donosimo prema kolekciji «Pet stoljeća hrvatske književnosti», *Pjesme i pjesničke proze*, Zagreb 1970. Ovdje pod pjesmom nalazimo oznaku «Dom i svijet, 1941., dakle bi, prema tome, ova Tinova pjesma bila po prviput objavljena 1941. u časopisu «Dom i svijet».

[28] Benigar, n. dj., str. 691.

3

nemamo), a molitve naše su onijemile (izgubismo zemlju rođenu, vrelo nadahnuća i skrušenosti). Nu, da i mi u dalekoj tuđini svjedočimo, da je Stepinčeva uspomena časna,

ovu knjigu, najbolje što smo mogli pripremiti, *polažemo na njegov Grob* [neka dobra duša će je i stvarno na nj položiti], da ona ondje kao svijeća plamsa, kao cvijeće miriše, i kao naša molitva, iscijeđena iz samih dubina našega srca, neka se trajno obraća Alojziju Stepincu, da pred Nebom i Zemljom zagovara i brani temeljna prava za našu izmučenu domovinu Hrvatsku!

VINKO NIKOLIĆ

Barcelona, 15. kolovoza 1978.

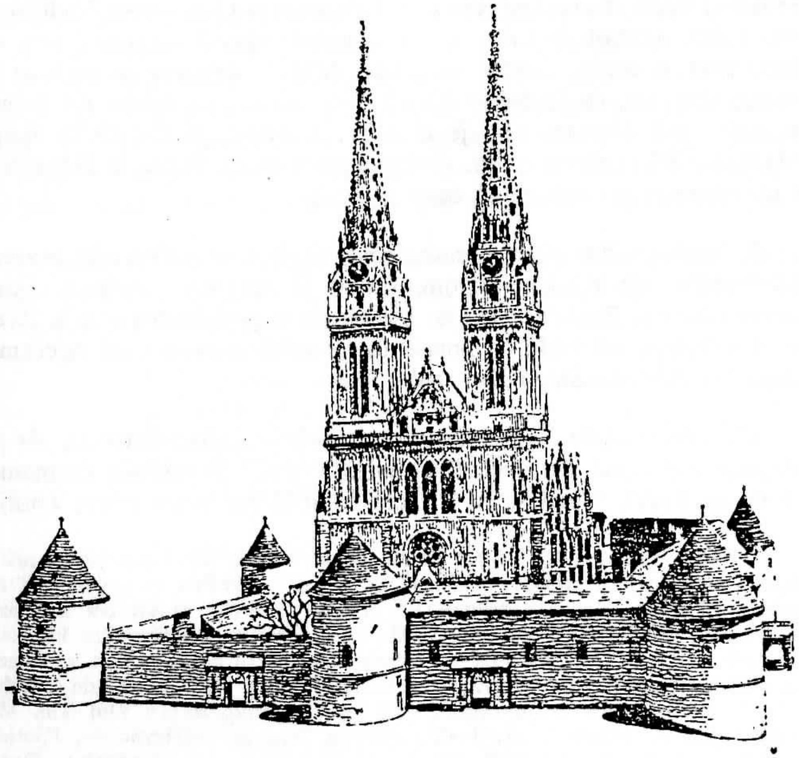

STJEPANOVA KATEDRALA U ZAGREBU:
SJEDIŠTE I GROB NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA

Nadbiskupski grb
Alojzija Stepinca

I

AUTOPORTRET ALOJZIJA STEPINCA

GOVOR NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE»

U ZAGREBU, 3. LISTOPADA 1946.

NA sve tužbe, koje su ovdje protiv mene iznesene odgovaram, da je moja savjest mirna, makar se publika tome smijala. Sada se ne kanim braniti niti apelirati protiv osude. Ja sam za svoje uvjerenje sposoban podnijeti ne samo ismjehivanje, prezir i poniženje, nego —jer mi je savjest čista— pripravan sam svaki čas i umrijeti.

Stotinu puta je ovdje ponovljen izraz «optuženi Stepinac». Ali nitko nije toliko naivan, da ne bi znao, da iza toga «optuženoga Stepinca» sjedi ovdje na optuženičkoj klupi nadbiskup zagrebački, hrvatski metropolita i predstavnik katoličke Crkve u Jugoslaviji. Sami ste toliko apelirali na ovdje prisutni kler, da kaže, da je samo Stepinac kriv ovima i njihovu stavu naroda i klera. Obični Stepinac ne može imati taj utjecaj nego samo nadbiskup Stepinac.

17 mjeseci već se vodi protiv mene borba u štampi i u javnosti, inače 12 mjeseci podnosio sam faktičnu internaciju u nadbiskupskom dvoru.

Upisuje mi se u krivnju prekrštavanje Srba. To je uopće neispravan naziv, jer tko je jednom kršten, ne treba ga više prekrštavati, nego se radi o vjerskom prijelazu.

Ja o tom neću opširnije govoriti nego velim, da mi je savjest čista, a povijest će jednom reći o tom svoj sud. Činjenica je, da sam morao premještati župnike, jer im je prijetila opasnost smrti od pravoslavnih, jer su ih htjeli Srbi ubiti, zato što otežu s prijelazima. Činjenica je, da se u prošlo ratno vrijeme Crkva morala provlačiti kroz poteškoće kao zmija, a išlo se na ruku srpskom narodu s nakanom, da mu se pomogne, kako se dalo i moglo. Gospodin mi je predsjednik predočio prijepis, što sam tražio prazni pravoslavni manastir —nekoć naš pavlinski— u Orehovici, da se u nj smjeste trapisti, koje su Nijemci protjerali iz Rajhenburga. Smatram, da mi je bila dužnost, da pomognem braći Slovencima, koji su od Hitlerovaca bili izagnani, da se sklone.

Kao teški zločin pripisuje mi se vojni vikarijat. Pitao me je pred-

sjednik suda, nisam li smatrao izdaju Jugoslavije, dok sam u toj stvari stupio u vezu s Nezavisnom Državom Hrvatskom. Ja sam bio vojni vikar i za bivše Jugoslavije. Nastojao sam pitanje vojnog vikarijata urediti kroz ovih 8-9 godina. No nije došlo do definitivnog rješenja. To je pitanje konačno bilo uređeno u Jugoslaviji i konkordatom koji je stvoren teškom mukom, svečano ratificiran u parlamentu, da onda propadne na ulicama beogradskim.

Kad je rat Jugoslavija-Njemačka bio pri kraju, ja sam morao pružiti duhovnu pomoć i ostacima vojnika katolika bivše Jugoslavije i novostvorene Nezavisne Države Hrvatske. Ako je, dakle, država propala, a vojska ostala, morali smo pogledati tu situaciju.

Nisam bio persona grata ni Nijemcima ni ustašama. Nisam bio ustaša, niti sam položio njihovu zakletvu, kako su učinili vaši činovnici, koji su ovdje. Hrvatski se Narod plebiscitarno izjasnio za Hrvatsku državu i ja bih bio ništarija, kad ne bih osjetio bilo Hrvatskog Naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji. Rekao sam: Hrvatima se nije dozvoljavalo da napreduju u vojsci ili da uđu u diplomaciju osim da promijene vjeru ili ožene inovjerku. Tu je faktična baza i pozadina mojih poslanica i propovijedi.

Što sam govorio o pravu Hrvatskog Naroda na slobodu i nezavisnost, sve je u skladu s osnovnim principima saveznika, istaknutim u Jalti i u Atlantskoj povelji. Ako prema ovim zaključcima svaki narod ima pravo na svoju nezavisnost, zašto bi se to onda branilo samo Hrvatskom Narodu? Sv. stolica je toliko naglašavala, da i mali narodi i narodne manjine imaju pravo na slobodu. Zar katolički biskup i metropolita ne bi o tom smio ni pisnuti? Ako treba, past ćemo, jer smo vršili svoju dužnost. Ako mislite, da je Hrvatski Narod zadovoljan ovom sudbinom ili mu eventualno još pružite priliku da se izjasni, s moje strane nema poteškoća. Poštivao sam volju svoga naroda i poštivat ću je.

Optužujete me kao neprijatelja državne i narodne vlade. Molim vas, kažite mi, koja je za mene vlast bila 1941. godine? Da li pučista Simović u Beogradu, ili izdajnička, kako je vi zovete, u Londonu ili ona u Jeruzalemu, ili vaša u šumi, ili ova u Zagrebu? Dapače, i godine 1943. i 1944., da li vlada u Londonu ili u šumi? Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945. Zar sam mogao slušati vas u šumi i ovdje njih u Zagrebu? Je li se uopće može dva gospodara služiti? To nije po katoličkom moralu, ni po međunarodnom ni po opće ljudskom pravu. Nismo mogli ovdje vlast ignorirati, makar bila ustaška, ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945!*

* Ovdje je upao u riječ predsjednik Vimpulšek: «Onda ne bismo smjeli po tome suditi ni Paveliću ni Lisaku».

Glede kakvih terorističkih mojih čina nemate dokaza, niti će vam itko vjerovati. Ako su Lisak, Lela Sopijanec i drugi dolazili k meni pod drugim imenom, ili ako sam primio pisma, koja nisam znao ni pročitati, ako je to krivnja, što su ljudi k meni dolazili, primit ću mirno osudu.

Ako sam svećeniku Mariću dao propusnicu, ništa si ne predbacujem, čista mi je savjest, jer mi nije bila nakana učiniti ništa protiv poretka i mirne duše mogao bih poći na drugi svijet s tom krivnjom. Hoćete li mi to vjerovati ili ne, sporedno je. Optuženi zagrebački nadbiskup zna za svoje uvjerenje ne samo trpjeti nego i umrijeti!

Sâm predsjednik vlade dr. Bakarić rekao je svećeniku Milanoviću: «Mi smo uvjereni, da iza tih akcija stoji nadbiskup, ali nemamo nikakvih dokaza». To je za mene dovoljno rečeno.

A sada: u čemu je čitav spor, naše teškoće i zašto nije došlo do smirenja prilika?

Državni tužilac je toliko puta ustvrdio, da nigdje nema tolike slobode savjesti, kao ovdje u ovoj državi.

Slobodan sam navesti neke činjenice, iz kojih će se vidjeti protivno. Ponovno tvrdim pred svima: 260-270 svećenika poubijano je od narodnog oslobodilačkog pokreta. U nijednoj civiliziranoj državi na svijetu ne bi toliki svećenici bili tako kažnjeni za te krivice, koje im imputirate.

Evo npr. župnik u Slatini, Bürger! Ako je bio član Kulturbunda, pa da ste ga recimo sudili na osam godina, no vi ste radi toga, što je kao dekan prenesao bogoslužne stvari iz susjedne voćinske crkve, što mu je bila dužnost, sudili ga na smrt i ubili.

Ponovno tvrdim: u nijednoj drugoj civiliziranoj državi ne bi se tako sudilo. Svećenik Povoljnjak ubijen je bez suda kao pseto na cesti. Isto i s okrivljenim časnim sestrama. U nijednoj drugoj civiliziranoj državi ne bi ih se na smrt sudilo, nego najviše na zatvor. Vi ste učinili pogrješku fatalnu, što ste pobili svećenike. Narod vam to neće nikada zaboraviti.

Naše katoličke škole izgrađene s toliko žrtava, oduzete su nam. Onemogućen je rad naših sjemeništa. Da nisam dobio iz Amerike sedam vagona, uopće se ne bi ove godine bilo moglo početi s radom. A to su djeca siromašnog seljačkog našeg svijeta. Silom ste uzeli svu imovinu sjemeništima. Niste učinili ništa manje, nego li Gestapovci, koji su oduzeli sjemeništu posjed Mokrice. Nismo proti agrarnoj reformi, ali se to moralo raditi u sporazumu sa Sv. stolicom.

Naša sirotišta su onemogućena. Uništene su naše tiskare i ne znam, postoji li još gdje koja. Nema više naše štampe, koju ste ovdje toliko napadali. Nije li uopće škandal tvrditi, da Crkva nije nigdje toliko slobodna kao ovdje? Dominikanci su dali štampati jednu po-

božnu knjižicu, koju sam ja preveo s francuskog, i utrošili su 75.000 dinara. Kad je knjižica bila već odštampana i kad su htjeli nakladu podići, nisu knjige dobili i toliko štetuju. Zar je to sloboda štampe?

Nestalo je i ništa ne radi Društvo sv. Jeronima. To je teški delikt prema narodu ovako postupati s najvećom našom kulturnom institucijom.

Predbacili ste mi i «Karitas». Ali velim ovdje: taj je «Karitas» učinio goleme usluge našem narodu i vašoj djeci.

Onda vjeronaučna obuka. Postavili ste načelo: u višim razredima srednjih škola ne može biti vjeronaučne obuke, a u nižim po volji. Kako ste mogli maloj djeci, koja još nisu dorasla, da se sama odlučuju, dozvoliti, da se odlučuju za vjeronauk, a višeškolcima, koji već imaju i pravo glasa, ne dopuštate slobodno odlučivanje u pogledu vjeronauka u školi?

Naše katoličke bolnice časnih sestara koliko imaju nevolja!

Protiv volje ogromne većine naroda uveli ste civilni brak. Zašto niste tu slobodu izrazili više u mentalitetu našeg naroda? U Americi je to pametnije: tko hoće, civilno, tko hoće, crkveno. Mi vam ne branimo stanovitu kontrolu nad brakom. Ali naš narod vrlo boli, kad mora najprije ići na oblast, a onda na crkveno vjenčanje. Da ste se na nas obratili, dali bismo vam sugestije u spomenutom smislu.

Otete su zgrade nekim redovnicama u Bačkoj, neke crkve u Splitu bile su, ne znam jesu li još, kao magazini. Imovina Crkve oduzeta je bez sporazuma sa Sv. stolicom. Vidjeli ste, da narod nije htio primati tu zemlju. No materijalno pitanje to je najzadnji problem. Bolna je točka ovo:

Nijedan svećenik i biskup nije danas siguran za život ni danju ni noću. Biskup Srebrnić je na Sušaku bio napadnut od mladarije nahuškane od stanovitih ljudi i tri sata su ga gnjavili u sobi i inače napadali, a vaša policija i milicija samo gleda. Ja sam to isto iskusio u Zaprešiću. Biskup Lach bio je na krizmi preko Drave i premda se znalo, da onamo dolazi, prebacili su ga natrag ovamo preko Drave i cijelu noć držali u zatvoru u Koprivnici i nisu mu dali da krizma. Dapače vaši su ljudi, koji su bili u šumi, došli k meni i izjavili: «To je nedostojan postupak. Mi idemo k vlastima protestirati». Biskupu Buriću su također razbili kamenjem prozore, dok je bio na krizmi. Biskup Pušić je, kako čujem, ovih dana napadnut trulim jabukama i jajima.

Mi ovakvu slobodu smatramo iluzijom i mi nećemo biti bespravno roblje. Borit ćemo se svim zakonitim sredstvima za svoja prava i u ovoj državi*.

* Glas iz publike: «Niste ih zaslužili!».

Evo, da razumijete, zašto smo se borili: još jedno tri do četiri primjera slobode.

U školskim udžbenicima tvrdite protivno od svih dokaza povijesti, da Isus Krist nije postojao. Znajte, Isus Krist je Bog! Za Njega smo spremni umirati, a danas je nauka to, da on uopće nije postojao! Kad bi se koji profesor usudio učiti protivno, mogao bi se sigurno nadati, da će izletjeti iz škole. Ja vam kažem, g. državni tužioče, da uz ovakve uvjete nije Crkva slobodna, nego da će za kratko vrijeme biti istrijebljena.

Krist je temelj kršćanstva. Vi se zauzimate za pravoslavne Srbe. Pitam ja vas, kako vi sebi zamišljate pravoslavlje bez Krista? To je jedan apsurd! Kako vi zamišljate Crkvu bez Krista? To je jedan apsurd!

Za Majku Božju kaže se u knjigama, da je bila bludnica. A znadete li, da je ona za pravoslavne i katolike najsvetiji pojam?

Naređujete, to je službena nauka, da je čovjek postao od majmuna! Ako imade tko tu ambiciju, neka mu bude! Ali otkuda dolazi netko, da to odredi kao službenu teoriju, koju danas ne priznaje nijedan učenjak svjetskog glasa?*

Po vašem shvaćanju materijalizam je jedini naučni sistem, a to znači izbrisati Boga i kršćanstvo. Ako nema ništa osim materije, onda vam hvala na slobodi. Rekao je jedan od vaših ljudi višeg položaja: «Nema čovjeka u ovoj državi, kojega mi nismo kadri staviti pred sud i suditi».

Na ostale optužbe, kojima nas stavljate u red koljača i prijatelja terorista, velim, da nisu ni sva zlodjela u bivšoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj počinjena od domobrana i ustaša. Nije za Crkvu bilo lako broditi. Morala se probijati kroz mnoge poteškoće.

Neka se ne misli, da ja hoću rat. Neka sadašnja vlast povede razgovore sa Sv. stolicom. Crkva ne pozna diktata, ali nije protiv poštenih sporazuma. To se može. Onda će biskupi znati, što im je dužnost, i neće se trebati tražiti svećenike, da ukazuju njihovu krivnju, kao što je bilo ovdje.

Konačno da kažem par riječi i o komunističkoj partiji, stvarnom mojem optužitelju.

Ako se misli, da smo mi zauzimali dosadašnji stav radi materijalnih stvari, krivo je, jer mi smo ostali čvrsti evo i nakon što nas se osiromašilo. Nismo protivni tome, da radnici dođu do većih prava u tvornicama, jer je to u duhu papinskih enciklika, niti što imamo protiv pravednih reforma, ali neka nam dozvole pristaše komunizma, ako je slobodno propovijedati i širiti materijalizam, da bude i nama

* Ovdje javni tužilac primjećuje: «To nije nitko tvrdio, da je čovjek od majmuna, ni Darwin, ni Haeckel. To ste izvrnuli Vi i čitava reakcija».

pravo ispovijedati i propagirati naša načela. Katolici su za ta prava umirali i umirat će.

Ja završujem: Uz dobru volju se može doći do sporazumijevanja, no inicijativa je na današnjoj vlasti! Niti ja, niti episkopat nismo stranka za načelno sporazumijevanje, nego državna vlast i Sv. stolica. A što se tiče mene i moga suđenja, ja ne trebam milost, savjest mi je mirna.

U završnom govoru, dne 8. listopada 1946., izjavio je zagrebački nadbiskup Dr. Alojzije Stepinac, mirnim i snažnim glasom, ovo:

Makar sam odbio branitelja, prihvaćam njegovu obranu. Imam ga nadopuniti glede vjerskih prelaza i ponovno istaknuti, da je za prelaze u pojedinim biskupijama po crkvenim kanonima odgovoran nadležni Ordinarij. Prema tome, ja ne mogu odgovarati za ono, što se događalo u drugim biskupijama, nego samo za ono, što se događalo u zagrebačkoj nadbiskupiji. A i u mojoj nadbiskupiji, radi izvanrednih prilika, događale su se protiv moje volje nepravilnosti. To zapravo nisu bili prelazi, nego komedija, zašto Crkva ne može snositi odgovornost. Ponavljam: Crkva nije nikada silom provodila prelaze.

Vrlo dobro znam, da nisam onda odobrio i omogućio prelaze na opetovano inzistiranje samih prelaznika, isto bi danas bio na optuženičkoj klupi, jer da nisam imao srca i da nisam htio spasiti Srbe od pokolja.

Makar se publika smijala, na sve insinuacije i optužbe gospodina javnog tužitelja i gospodina advokata s desne strane, izjavljujem pred Bogom, narodom, diplomatskim zborom, ukoliko se ovdje nalazi, pred predstavnicima strane štampe i pred publikom, da sam potpuno nevin, a povijest će pravo ocijeniti sav moj rad.

DVA POZDRAVNA GOVORA

I.

Pozdrav knezu Pavlu Karađorđeviću, 14. siječnja 1940., na vratima crkve sv. Marka u Zagrebu:

Vaša kraljevska Visosti!

Radujem se, da Vašoj kraljevskoj Visosti mogu pružiti svojim pozdravom dokaz o onom pijetetu, kojim crkva katolička poštuje vlast i njezine nosioce. Radujem se, da Vam taj dokaz mogu pružiti ovdje na ulazu u hram Božji, danas, kad je čovječanstvu tako potreban auktoritet.

Mogu uvjeriti Vašu kraljevsku Visost, da me nije amo nagnala kruta nevolja, nego svijest, da mi je kao katoličkom biskupu sveta dužnost govoriti i onda, kad bi drugi možda šutjeli, da mi je pravo i dužnost reći biskupsku riječ. Jest! Crkva katolička poštuje auktoritet i okružuje ga sjajem. Ili bolje: Ona upire prstom na onaj sjaj, što pada na nj i svjedoči za njegovo nadzemaljsko podrijetlo. Ali Crkva katolička jasno upozorava i na to, da je jedini sigurni temelj svakog auktoriteta u Bogu i poštivanju Boga. Da! Rastaviti auktoritet od Boga preziranjem njegovih zapovijedi, prelaženjem kompetencije i diranjem u tuđa prava, prava Crkve ili prava naroda, bilo vlastitoga ili tuđega, znači za svakoga nosioca vlasti sjeći vlastitu granu, na kojoj se diže, rušiti temelj, koji nosi vlastiti mu prijesto.

Stoga mi je, Vaša kraljevska Visosti, drago da Vas mogu pozdraviti na vratima starodrevnog hrama, čiji toranj poput prsta Božjega pozivlje naš pogled prema nebu i dovikuje nam riječi Utjelovljenoga Boga: 'Ne bi imao nikakve vlasti nada mnom, da ti nije dano odzgo!' U svakom čeljadetu, u svakoj krštenoj duši ima da se na svoj način utjelovi Bog. Stoga je za samog Boga pisano: 'S velikim poštovanjem upravljaš nama'. I zato svaki od nas, koji ima nad ljudima vlast, bilo duhovnu, bilo svjetovnu, valja da je upotrebljava 'Quasi rationem reddituros Deo —kao onaj, koji će polagati strog račun Bogu'.

Veoma mi je drago, što mogu Vašu kraljevsku Visost pozdraviti na ulazu ovog starodrevnog hrama, koji je vjekovnim svjedokom one neiskorjenjive svijesti i one nenadmašive vjere u vječnu pravdu i pravicu, koja živi u Hrvatskom Narodu. Na ulazu ovog starodrevnog hrama, koji svojim vjekovnim iskustvom svjedoči, da se svaki pokušaj gaženja prava Hrvatskoga Naroda — taj dijelak, iako maleni, Božjega prava — svršio porazom onih, koji su zaboravili, da nema prava i da nema vlasti protiv Boga vječnoga i velikoga i protiv njegovih odredaba.

Veoma mi je drago, Vaša kraljevska Visosti, da Vas mogu pozdraviti na pragu ovoga hrama Božjega, jer su mi ti Vaši koraci dokazom Vaše iskrene želje, donositi rodove vlasti, dostojne njezina izvora, Boga, te ih upraviti njemu kao cilju. Ti su mi koraci dokazom Vaše duboke svijesti odgovornosti, što tereti svakog nosioca vlasti. Oni su mi dokazom poniznog priznanja, da bez Boga i Božje pomoći ne možemo ništa.

U to ime, Vaša kraljevska Visosti, ja Vas srdačno pozdravljam moleći Boga, da uvijek i u svemu, i oni koji su na vlasti, i oni koji imadu da slušaju vlast, budu i ostanu dostojni sluge onoga Boga, koji je istina i pravda, ljubav i mir.

II.

Pozdrav poglavniku NDH, dru Anti Paveliću, 23. veljače 1942., na vratima crkve sv. Marka u Zagrebu, povodom otvorenja Hrvatskog Državnog Sabora:

Poglavniče!

U času, kad Hrvatski sabor, taj starodrevni simbol hrvatske državnosti, idući svijetlim tragom prošlosti, želi zajedno s Vama, glavarom Nezavisne Države Hrvatske, na svoj rad zazvati blagoslov Boga Stvoritelja, ne mogu, a da ne progovorim i ja kao predstavnik Crkve Božje.

Ovaj hram Sv. Marka vjekovni je nijemi svjedok hrvatskih narodnih težnja, njegovih gorkih i radosnih časova, njegova poniženja i njegova uskrsnuća. U njemu su progovarali u tolikim i tolikim zgodama predstavnici one Crkve, koja je prema riječima Apostolovim «stup i tvrđa istine» (I Tim. 3. 15). Ona progovara evo i danas, možda u najtežim vremenima ljudske povijesti. Ne zato, da daje savjete u čisto političkim stvarima, za koje nema poslanja od svoga božanskoga osnivača, te ne može stoga preuzimati za njih nikakve odgovornosti, nego zato, da pogled zakonodavnog tijela, kao što je Sabor, upravi k Bogu, tome temelju i izvoru svakog zakonodavstva iz kojeg izviru i naravni i svi pozitivni zakoni.

Nema sumnje, da je jedna od najljepših odlika hrvatskog narodnog bića u prošlosti bilo nastojanje, kako bi svoj narodni život doveo u sklad s načelima objavljene istine Božje. I to ne samo onda, kad je iz toga mogla izbijati korist, nego i onda, kad mu je to bilo gorko. To očekuje sav Hrvatski Narod i tome se nada i danas od ovoga Sabora.

Neka donosi zakone poštene, koji se neće kositi sa zakonom Božjim, da se osigura blagoslov Boga Stvoritelja. Jer je pisano: «Jedan je zakonodavac i sudac, koji može spasiti i upropastiti» (Jak. 4. 12). Neka donosi zakone pravedne: gdje su jednaki tereti, neka su i jednaka prava!

Neka donosi zakone moguće, da se narodu ne navaljuju tereti, kojih ne može podnositi.

Poglavniče!

Obnova Hrvatskog sabora dokazom je Vaše duboke i žive svijesti odgovornosti, koji golemi teret želite podijeliti sa svojim suradnicima. I tu obnovu prati molitva Crkve i naših srdaca: neka Vječni Sudac, koji upravlja udesima naroda, svojom svemoćnom desnicom uzida u temelje Hrvatskog Sabora i ureže u srca sviju Vaših suradnika isto tako duboku i živu svijest odgovornosti, da mogu Vas, Glavara Nezavisne Države Hrvatske, uspješno pomagati u obnovi i podizanju drage nam Domovine na vječnim temeljima evanđeoskih Kristovih načela!

OKRUŽNICA
SVEĆENSTVU ZAGREBAČKE DIJECEZE

«ČASNA braćo! Nema nikoga među vama, koji u ovo posljednje vrijeme nije bio svjedokom najzamašnijih događaja u životu hrvatskog naroda, među kojim djelujemo kao glasnici Kristovog evanđelja. Događaji su ovo, koji su naš narod donijeli u susret davno sanjanom i željkovanom idealu. Časovi su ovo, u kojima ne govori više jezik, nego krv svojom tajanstvenom povezanošću sa zemljom u kojoj smo ugledali svjetlo božje i s narodom iz kojega smo nikli. Je li potrebno isticati da je i u našim grudima življe zakucalo srce? Nitko pametan toga osuditi ne može i nitko pošten toga zamjeriti ne može, jer je ljubav prema vlastitom narodu božjim prstom upisana u ljudsko biće i božja zapovijed! I tko nam može zamjeriti, ako i mi kao duhovni pastiri dajemo svoj prinos narodnom veselju i zanosu, kad se puni dubokog ganuća i tople zahvalnosti obraćamo Božjem Veličanstvu? Jer, kolikogod i bilo zamršeno pletivo današnjih sudbonosnih događaja; kolikogod bili heterogeni faktori, koji utječu na tok zbivanja, ipak je lako razabrati ruku Božju na djelu. «A Domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris» — «Bog je to učinio i oči su naše pune divljenja.» (Ps. 117, 23).

No, dok vam danas progovaram iz ovih starodrevnih dvorova, u sjeni ovog starodrevnog hrama, tog nijemog svjedoka naše hrvatske povijesti, ne govorim vam samo kao sin hrvatskog naroda nego još više kao predstavnik Svete Crkve. Govorim vam kao predstavnik one božje institucije, koja je nikla u krilu vječnosti i koja je svršetak u vječnosti u sasvim posebnom značenju te riječi. Kao predstavnik one crkve, koja je «firmamentum et columna veritatis» — «stub i tvrđa istine». (I. Tim., 3, 15) i koja se nije bojala i na moja usta reći istinu, gdje je trebalo, iako je nažalost njezin glas često ostajao glas vapijućeg u pustinji. (Iv. 1, 23).

Govoreći vam dakle kao predstavnik crkve i pastir duša, molim vas i pozivam, da svim silama nastojite i radite oko toga, da naša Hrvatska bude Božja zemlja, jer će samo tako moći izvršiti dvije bitne zadaće, koje kao država imade da izvrši u korist svojih članova.

Vjerna Bogu i svetoj Kristovoj Crkvi, izvršit će naša Hrvatska onu uzvišenu misiju, koju zemaljska domovina imade da vrši u promicanju nadnaravnih dobara svojih članova. Vjerna Bogu i Crkvi pokazat će, da vjeruje, da je konačni cilj svega ljudskog teženja vječnost, gdje se nalazi prava vječna domovina. Cijeneći i zaštićujući vjerske i moralne vrijednote, pokazat će da vjeruje, da je zemaljska domovina samo onda prava majka, kad nam sklapa ruke i uči nas «dati Bogu Božje», te da je samo onda istinska skrbnica našeg života, kad nam korake upućuje na staze, koje vode u visinu i kad uklanja smutnje od duša, koje je Bog stvorio za sebe. No vjerna Bogu i crkvi, naša će Hrvatska ne samo ispuniti svoju dužnost prema unapređivanju nadnaravnih dobara hrvatskog naroda, nego će tako postaviti i najčvršće temelje i zdravog razvitka zemaljskih narodnih vrijednota i svoje državne slobode i čvrstoće. Crkva, koja već dvije hiljade godina gleda previranje u historiji svijeta, vjekovni je svjedok, kako «regnum de gente in gentem transfertur propter injustitias et injurias et contumelias et diversos dolos» — «kako kraljevstva prelaze s jednoga naroda na drugi zbog nepravednosti i nepravde i sramoćenja i raznih prevara.» (Crkv. 10, 8). Moramo stoga smatrati svojom najvećom dužnošću, da u ovim sudbonosnim časovima u povijesti hrvatskog naroda dubokim pogledom u vječnost produhovimo čitavo naše narodno biće. Moramo svuda upozoravati i učiti da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgrađivanju temelja mlade države Hrvatske bude nadahnuto strahom božjim i ljubavlju za Božji Zakon i njegove zapovijedi, jer će samo na Božjem zakonu, a ne lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska biti izgrađena na čvrstom temelju.

Odazovite se stoga spremno ovom mom pozivu na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja NDH.

Poznavajući muževe koji danas upravljaju sudbinom hrvatskog naroda, mi smo duboko uvjereni, da će naš narod naići na puno razumijevanje i pomoć. Mi vjerujemo i očekujemo, da će Crkva u uskrsloj Državi Hrvatskoj moći u punoj slobodi naviještati neoborive principe vječne Istine i Pravde. Ona će se stoga držati riječi Pisma: «Verbum Dei non est alligatum» — «Riječ Božja nije nikada svezana.» (II. Tim., 2, 9). I Ona će smatrati svojom svetom dužnošću «opportune, importune, arguere, increpare, obsecrare in omni patientia et doctrina et cum omni apostolica libertate» — «u zgodno vrijeme i u nevrijeme pokarati, zaprijetiti, umoliti učeći sa svom strpljivošću» (II. Tim., 4, 2) i sa svom apostolskom slobodom. Tako će raditi i to će smatrati dragocjenom pomoći u teškom radu oko podizanja naše drage Domovine i države Hrvatske.

Dao dobri Bog, da tako bude. A da tako bude, pozivam vas, časna braćo svećenici, da ne prestanete poticati povjerene vam vjernike na molitvu, ali još više da sami kod oltara božjega podižete ruke k «Ocu Zvijezda», od kojega silazi svaki dobri dar i svaki savršeni poklon.» (Jak. 1, 17). — Da Poglavnika Države Hrvatske napuni duhom mudrosti, kako bi uzvišenu i toliko odgovornu službu vršio Bogu na čast i narodu na spas u pravdi i istini; da narod hrvatski bude narod Božji, odan Kristu i Crkvi njegovoj, sagrađenoj na pećini Petro-

voj! Ako se možda očima svijeta čini molitva suvišnom stvari, mi je smatramo najvažnijom od svega u životu, «jer ako Gospod ne čuva grada, uzalud bdije koji ga čuva». (Ps. 12, 1).

Crkva božja nikad se nije izgubila u frazama, ali nikad nije također zatajila u onom ustrajnom radu, na kojem se stvaraju temelji sretne budućnosti pojedinca, naroda i država. Pokažite to, časna braćo, i sada, i ispunite svoju dužnost prema mladoj državi Hrvatskoj.

U vezi s time određujemo, da se u nedjelju 4. svibnja o. g. održi svečani Te Deum po svim župnim crkvama, na koje neka župni uredi pozovu mjesne vlasti i vjerni narod. Nadam se, da će se u to vrijeme moći održati pomenute svečanosti. A ukoliko komunikacione prilike jošte ne bi omogućile, neka se to izvrši u prvi slobodni dan. A što se tiče prvostolne crkve zagrebačke, to ću vam odrediti u sporazumu s državnim vlastima.

U Zagrebu, 28. travnja, 1941.

† ALOJZIJE, nadbiskup

[*Katolički list*,
Zagreb, 1941., br. 17, 197-8.
Prema: *Magnum Crimen*, Viktor Novak,
Zagreb, 1948., str. 550-552.]

NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC, fotografija

PROPOVIJED PRED KATEDRALOM U ZAGREBU, 31. LISTOPADA 1943.

DRAGI moji vjernici, draga moja braćo! Završili smo, evo, veliku pokorničku procesiju u našem Zagrebu, koja je zaključak naših listopadskih pobožnosti u čast Majci Božjoj. I što da vam kažem na koncu ove procesije? Jedan pisac pripovijeda, kako je neki seljak donosio dnevno jednom pekaru u grad pet kilograma maslaca, što mu je trebalo za pečenje kruha, a od pekara isto tako svaki dan odnosio hljeb kruha pet kilograma težak. Dogodilo se jednog dana, da je pekar išao odvagnuti maslac. No, kako li se začudio, kad je ustanovio, da maslac, što mu ga je seljak donosio, nije vagao pet, nego samo četiri i pol kilograma. Zato pozove seljaka na red radi prevare. No seljak mu mirno odgovori: «Dragi prijatelju, ja nisam kriv za to. Jer ja imam, doduše, vagu, ali nemam utega, pa zato uvijek mećem na jednu stranu vage tvoj hljeb, a na drugu stranu svoj maslac. Koliko važe tvoj hljeb, toliko točno stavim ja i maslaca na vagu». Pekar nije htio vjerovati. No kad je uzeo točniju vagu, vidio je da seljak ima pravo, pa je od sada pekar davao svojim mušterijama točnu mjeru kruha.

Pitat će te me, možda, što to ima posla s pokorničkom procesijom, kojoj se koji taj možda i porugljivo smijao, jer je izgubio vjeru u Boga? Odgovor je vrlo jednostavan. Vjerovali ljudi ili ne (jer to ne može Boga srušiti) Bog je naš Stvoritelj, a mi bijedni zemaljski crvi, koji svome Stvoritelju dugujemo poštovanje i poslušnost, ili, drugim riječima, mi smo veliki dužnici Božji. A, evo, ima već više od dva stoljeća, da Europa a i čitav svijet, koji je htio biti pametniji od Boga, uskraćuje Bogu dužno poštovanje. Tko da ocrta sav smrad, što je izbačen protiv Boga preko novina i knjiga samo u zadnjih dvadeset godina? Tko da vjerno ocrta zločinačke pobačaje, izvršene u zadnjih dvadeset godina u ime tobožnje znanosti i tobožnjih socijalnih indikacija? Tko da opiše svu prljavštinu života tolikih bračnih drugova? Tko da opiše sve zlo, što ga je donijela poganska moda današnjeg ženskog svijeta? Tko da opiše svu razuzdanost i nepoštenje, što se u zadnja dva decenija opažala na morskim plažama i drugim kupalištima? Tà dovoljno se sjetiti samo naše rijeke Save. Ali što ćemo duljiti. Sve je, naime, opačine čovječanstva sažeo prorok u jednu riječ, kad je rekao: «Krivnja moja izađe na vrh glave moje: kao teško breme pritiskuje me» (Ps. 37, 5). Tako smo, eto, mi odvagnuli Gospodinu Bogu Stvoritelju svomu. Razumije se, da je onda i Gospodin Bog odvagnuo nama upravo tako, kao i onaj seljak. Rekao je, naime, Krist: «Kakovom mjerom mjerite, takovom će se i vama odmjeriti!» (Mt. 7, 2). I odmjerio je Gospodin Bog čovječanstvu pravednom mjerom. Obraća u prah i pepeo gradove, koji su zaboravili, da su dužni štovati Boga svoga. Obraća u prah i pepeo

njegova sela, koja su počela proklinjati sveto Ime Njegovo i oskvrnjivati dan Gospodnji, umjesto da Ga blagoslivlju za kruh, koji im daje i zrak što ga udišu. Pretvara u prah čovjekove umjetnine, neka znade, da je najljepša umjetnina pred Bogom čista ljudska duša, koja je hram Boga živoga, a koju su toliki ljudi pretvorili grijesima u špilju razbojničku. Danas se ispunjaju riječi svetoga Pavla apostola: «Strašno je pasti u ruke Boga živoga!» (Žid. 10, 31.) I jer smo radi naših grijeha pali u ruke Boga živoga, koji danas poput groma obara ne samo pojedine gradove i sela, nego i čitave narode, to nam zdrav razum govori, ako hoćemo da se spasimo od potpune propasti, da nam se valja poput onih iskvarenih Ninivljana poniziti pred Bogom i iskrenom pokorom okajavati grijehe, što vape u nebo za osvetom. Evo, zašto smo molili cijeli ovaj mjesec i čemu ova pokornička procesija.

Ona mi daje ujedno priliku, da javno odgovorim nebrojnim tajnim savjetnicima s lijeva i s desna, s brda i s dola, koji bi htjeli da predstavnicima katoličke Crkve sugeriraju, što bi oni imali činiti, da tobože na Crkvu ne pane krivnja za mnoga zla djela, koja su se zbila ili koja se zbivaju.

Jedni nas optužuju, da nismo pravodobno i da nismo kako bi trebalo ustali protiv zločina, koji su se zbivali po pojedinim krajevima naše domovine. Njima odgovaramo prije svega, da mi nismo niti želimo biti bilo čija politička trublja, koja prilagođuje svoj glas časovitim željama i potrebama pojedinih stranaka ili pojedinaca. Mi smo uvijek naglašavali u javnome životu principe vječnoga zakona Božjega, bez obzira radi li se o Hrvatima, Srbima, Židovima, ciganima, katolicima, muslimanima, pravoslavnima ili kome drugom. Ali mi ne možemo zvati na uzbunu, niti fizički bilo koga siliti, da te vječne Božje zakone vrši, jer svaki čovjek ima slobodnu volju i svaki će za svoja djela odgovarati prema riječima apostolovim, da će «svaki svoje breme nositi» (Gal. 6, 5). Zato ne možemo odgovarati ni za koju tu usijanu glavu u svećeničkim redovima. A da Crkva katolička ni u sadanjim vremenima nije nimalo zatajila u svojoj zadaći, pokazat će budućnost, kada će se mnogo stvari moći mirnije raspravljati i kada dokumenti izađu na vidjelo. Ali već danas bismo željeli staviti na stanovite krugove, organizacije i pripadnike drugih narodnih skupina upit, da li je katolička Crkva huškala na rat, koji je donio tako strašne posljedice, ili netko drugi? Da li je katolička Crkva godinama stvarala u dušama nezadovoljstvo i podivljalost, koja je urodila tako žalosnim posljedicama? Koliko je puta u zadnja dva decenija katolička Crkva opominjala sve predstavnike kulturnog i političkog života, da se prestane gaženjem ljudskih i narodnih prava; da se prestane štampom i kinima rušiti plemenito čovještvo i ćudorednost u narodu. Sve je bilo uzalud. Vjetar se sijao usprkos svih naših nastojanja i opominjanja i

izrodio u strašnu buru, koju svi pravi katolici s nama duboko žale, ali koju se kraj svih poštenih nastojanja nije dalo spriječiti. Zato, prvoj grupi prigovaratelja odgovaramo: na vama se ispunja priča o seljaku i pekaru. A ako netko misli, da Crkva katolička strepi radi toga svoga rada pred budućnošću, taj se ljuto vara. Ona stoji vedra čela i mirne savjesti, da pogleda u oči svakoj situaciji, koja bi mogla doći.

Odgovorit ćemo danas i onima, koji nas optužuju s filokomunizma i tobožnje neaktivnosti u današnjim vremenima. Katolička Crkva nije organizacija od danas do sutra, nego je organizacija, koja je preživjela i još će preživjeti nebrojne države i narode, nazore i organizacije. Ona nije ustanova, koja bi danas sklapala s komunizmom paktove, a sutra to isto negirala i vodila rat do istrebljenja. Crkva katolička je nebrojeno puta i kod nas svoje rekla i kod toga ostaje. Nikada katolička Crkva ne može priznati sistema, koji bi htio oduzeti seljaku njegovu zemlju, obrtniku njegovu kućicu, privatniku poštenim trudom stečenu imovinu, radniku i čovjeku uopće, njegovu dušu. Ako su socijalne reforme potrebne, kao što jesu; ako je pravednija razdioba dobara potrebna, kao što jest, i što i mi naučavamo, onda nitko nije dao za to boljega rješenja od Pape Leona XIII. i Pija XI. u onim besmrtnim enciklikama «Rerum novarum» i «Quadragesimo anno». To je naš socijalni program. On je do savršenstva dotjeran u našim redovničkim zajednicama, u kojima je moguća takova forma života samo zato, što mu je temelj Bog, a već između podređenih i potčinjenih te jednakih kršćanska ljubav, posvećena na Kristovu križu. I kad kažemo, da ne možemo priznati sistema, koji bi htio seljaku oteti njegovu zemlju i učiniti ga državnim robom, onda se povrh zdravoga razuma upiremo na iskustvo, koje govori, da će naš seljak prije izginuti, nego se dati zarobiti na svojoj vlastitoj zemlji. Ne možemo nadalje priznati sistema, koji bi negirao obitelj, u kojoj Crkva gleda Božju instituciju i temeljnu stanicu svakoga naroda. Htjeti muža i ženu učiniti bračnim drugovima samo za vrijeme, dok postoje sjetilne veze; htjeti obitelji oduzeti sveti sakramentalni značaj i zapriječiti, da bude izvor života i odgajalište djece; htjeti dijete oteti roditeljima i proglasiti ga svojinom države, znači pokolebati prirodni zakon života u njegovim temeljima, znači uništiti ne samo obitelj, nego i sâm narod i državnu zajednicu. Ne možemo nadalje priznati sistema, koji bi htio negirati osobnoga Boga, Stvoritelja svijeta, a ispovijedanje vjere u Boga svesti unutar četiri zida, gdje te nitko niti vidi, niti čuje. Ne možemo priznati sistema, koji bi htio već maloj djeci zapriječiti poznavanje Boga po vjeronauku u školama, što ga predaje svećenik. Ako je čitav vidljivi svijet tvorevina Božja, kao što jest, a ne puki slučaj, jer slučaj je bog luđaka, onda čitav svijet mora odavati pošto-

vanje Bogu; mora mu ga odavati u čitavom javnom životu! To je naše stanovište, od kojeg se ne odstupa ni uz cijenu života, i budućnost će kao i uvijek pokazati, da je katolička Crkva imala pravo, i da drukčije ne može biti! I ta načela ispovijedamo ne od danas do sutra, niti iz straha ili koristoljublja, nego iz nutarnje nužde, svjesni, da to odgovara volji Boga Stvoritelja. To je naš odgovor, da je katolička Crkva filokomunistički raspoložena, ili možda pristrana. A možda bi ti isti, koji nam stavljaju taj prigovor, bolje učinili, da pokucaju na vrata vlastite savjesti i da se upitaju, nisu li mnogi, koji se skrivaju po šumama, otišli onamo ne iz kakvog uvjerenja o istinitosti komunizma, nego često puta iz očaja radi nečovječnih metoda nerazboritih pojedinaca, koji su mislili da mogu raditi što ih je volja, i da za njih ne postoji zakon ni ljudski ni Božji. Nije li se, možda, i tu ispunila priča o pekaru i seljaku? I Crkva, kolikogod osuđivala strašna razaranja, da li ih je mogla spriječiti, kad se onako olako prelazilo preko njezinih lijepih savjeta?

Odgovorit ćemo konačno i onima, koji nas optužuju, da smo pristaše rasizma, jer kako vidite, katolička je Crkva u nečijim glavama za sve kriva. Mi smo svoje stanovište prema rasizmu definirali otkad rasizam postoji, a ne možda danas. A to stanovište je kratko i jasno. Katolička Crkva ne pozna rasa, koje gospoduju i rasa koje robuju. Katolička Crkva pozna samo rase i narode kao tvorevine Božje, a ako koga više cijeni, to je onaj, koji ima plemenitije srce, a ne jaču pesnicu. Za nju je kralj kao čovjek u kraljevskoj palači upravo tako čovjek, kao i zadnji siromah i ciganin pod šatorom. Ona među njima ne pozna bitne razlike kao čovjeka. Jedan i drugi imade neumrlu dušu, jedan i drugi su istog kraljevskog podrijetla, vukući svoju lozu od Boga Stvoritelja. To je rasna nauka katoličke Crkve, a sve drugo su obična podmetanja, za koja vrijede riječi — u laži su kratke noge! Katolička Crkva ne može priznati, da koja rasa ili narod, zato što je brojčano jači i bolje oboružan, smije počinjati nasilja nad brojčano slabijim i manjim narodom. Mi ne možemo odobriti, da se ubijaju nevini zato, što je možda tkogod iz zasjede ubio jednog vojnika, pa bio on i najplemenitije rase. Sistem strijeljanja stotine talaca radi zločina, kojem se ne može otkriti krivca, poganski je sistem, koji nije nikada urodio dobrim plodom, niti može uroditi. Jer je sasvim sigurno, ako bi se ovakvim mjerama kušalo napraviti red, da će mnogi i mnogi od onih, koji su do sada slušali glas Crkve, makar izloženi teroru, kušati konačno također potražiti spas u šumama. Ne će li se onda opet ispuniti priča o pekaru i seljaku?

Vidim konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate, a kakav onda poredak zastupa katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za

novi poredak? Mi, osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva, mi žaleći nevolje i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga. Temelj je toga poredka Gospodin Bog, koji se ne gubi u paragrafima kao zemaljski zakonodavci, već je čitav poredak sažeo u deset riječi deset zapovijedi Božjih. Bogu smo dužni dati čast i slavu, jer je naš Stvoritelj. Roditeljima, poglavarima i domovini ljubav, poslušnost i žrtvu, ako ustreba. Naš bližnji, zvao se kako mu drago, nije šaraf u državnoj mašini, bila ona obojadisana crveno ili crno, sivo ili zeleno, nego je slobodno dijete Božje, brat naš u Bogu. Zato bližnjemu moramo priznati pravo na život, imetak, čast, jer je pisano — ne ubij, ne ukradi, ne reci lažnoga svjedočanstva na bližnjega svoga! Imamo poštivati njegovu obitelj, jer je pisano prstom Božjim — ne poželi žene bližnjega svoga! Imamo poštivati sami sebe —jer je pisano— ne sagriješi bludno! I ljuto bi se varao, tko bi mislio, da iza ovoga poredka nema sankcije za prestupnike. Tà sav ovaj strahoviti kaos, što ga proživljuje svijet, nije ništa drugo nego kazna za prestupak deset zapovijedi Božjih, prezir Kristova evanđelja. A ako čovječanstvo ne bude htjelo priznati ni sada Božjeg auktoriteta nad sobom, sasvim je sigurno, da će desnica Božja još jače udarati.

Draga moja braćo! Naša je pokornička procesija na svršetku. Kad je Isus Spasitelj naš prolazio Jerihonom, vikala su dva slijepca za njim: «Sine Davidov, smiluj nam se!» Što hoćete, da vam učinim? upita ih Isus. «Gospodine, da progledamo», odgovoriše slijepci. I mi zaključujemo našu procesiju vrućom molitvom Gospodu Bogu našemu: «Gospode, daj da progledaju svi, koji su slijepi, i da upoznadu, da nema mira ni sreće nijednom čovjeku, nijednoj obitelji, nijednom narodu, nijednoj državi bez Tebe, Boga Stvoritelja! Jer stoji pisano danas i do vijeka — ako Gospod ne gradi kuće, uzalud se trude, koji ju grade, i ako Gospod ne čuva grada, uzalud bdiju, koji ga čuvaju! Daj, da svi ljudi upoznadu, da si nam Ti Otac, a mi svi bez razlike boje, jezika i oblika Tvoja djeca, a među sobom braća. I ako smo do sada lutali putevima, koji vode u propast, neka se vratimo na puteve zapovijedi tvojih, na put Kristova evanđelja, koje se slijepima može činiti teško i gorko, ali koji je jedino u stanju usrećiti sve ljude i narode! Amen.

Donosimo ovdje propovijed, koju je zagrebački Nadbiskup, dr. Alojzije Stepinac, održao pred Katedralom u Zagrebu, na Blagdan Krista Kralja, 31. listopada 1943., na završetku pokorničke procesije. Donosimo je, jer ova je Stepinčeva *glasovita* propovijed imala u onom vremenu *ogroman odjek*. Najprije, u samoj Hrvatskoj, gdje je izazvala oštre polemike, i čak, javni napadaj jednoga ministra (dra Julija Makanca), koji je na nedoličan način iznio službeno stanovište ustaškog režima. Imala je odjeka i u Londonu (jugo-kraljevska vlada), odakle su putem radija izražene najveće pohvale za Stepinčevu javnu osudu povrede temeljnih ljudskih prava. Konačno, imala je odjeka i u šumi: partizani su hvalili ovu Stepinčevu propovijed i nju su u obliku letaka širili među svojim pristašama.

Prema svemu, ova je Stepinčeva propovijed najhrabrija i najaktuelnija riječ u svome vremenu, usred jednog od najstrašnijih ratova: jedan Božji čovjek, bez ikakva straha ni od koga, prezirući svaku pogibelj, progona i zatvora, pa i same smrti, podiže smiono svoj glas i iznosi stanovište Crkve. U njoj kao da se unaprijed projektira u blizu budućnost onaj hrabri odvjetnik Crkve i Domovine pred komunističkim sudom.

U više je propovijedi Stepinac iznio svoje umne misli i izrazio moralna stanovišta, jasnoćom koja ne dopušta kolebanja, pa one ostaju od trajne duhovne i ćudoredne vrijednosti, nu nije naše objavljivati propovijedi. S ovom pravimo iznimku, jer u njoj je izraženo ono bitno iz Stepinčeva duhovnog blaga, koje je ostavio u svojoj neutrošivoj baštini, ne samo nama Hrvatima, nego onom svijetu, koji vjeruje u duhovne vrednote, koje daju dostojanstvo ljudskoj osobi. Ova propovijed, dosljedno, upotpunjuje Stepinčev autoportret.

Da ne umanjimo vrijednost ove propovijedi kao *dokumenta*, donosimo je u cijelosti, kao što to nastojimo činiti i kod ostalih dokumenata, da mogu poslužiti kao *pouzdani izvor* za one, koji će još —mnogi— pisati o pojavi A. Stepinca.

Tko želi više upoznati Stepinca propovjednika, upućujemo ga na knjigu: Eugen Beluhan: *Stepinac govori* (Valencia, 1967.).

U vezi s nadbiskupom Stepincem, često se spominje i članak ministra narodne prosvjete NDH, dra *Julija Makanca* (1904-1945.), koji je članak bio izravni odjek na Stepinčevu propovijed, koju smo naprijed donijeli.

Za razumijevanje onoga vremena Makančev je članak značajan, dobro ga je poznavati. Kako je on sada nepristupačan, ovdje ga objavljujemo u cijelosti (čini nam se, da nismo za nj mogli naći prikladnije mjesto).

POZVANI I NEPOZVANI

Zagreb, 6. studenoga.

EUROPA je kontinent, na kojem je ljudski duh dosegao svoj najviši domet. Šta bi danas bio sviet bez svega onoga, što je europski duh stvorio? Ako je čovjek slika i prilika Božja, onda je to europski čovjek u osobitom stupnju, on je to svakako više nego crnac iz centralne Afrike. Gotska katedrala svakako na intenzivniji i uzvišeniji način odrazuje vječnost nego prljava crnačka koliba ili ciganska čerga, a IX. sinfonija svakako je bliža Bogu nego urlanje australskog ljudožderskog plemena.

Nacionalizam je čedo europskoga duha. Samo europski duh znade za velike ljudske skupine, koje ne drže na okupu puki materialni probitci, nego vjera u viši zajednički poziv, osjećaj vlastite nenadoknadivosti. Samo u Europi postoje nacije kao izgrađene moralne i političke jedinice, čijim životom vlada neki viši duhovni smisao. Gdje su se izvan Europe pojavili nacionalni pokreti, oni su izravno ili neizravno posljedica europskih duhovnih utjecaja.

U Europi je nikla ona uzvišena misao, da je svaki punovriedni narod posebna ideja Božja, da on na jedinstven i poseban način utjelovljuje u sebi misao čovječtva, te da je zato potreban čovječanstvu.

Svaki izgrađeni narod osjeća kao jednu od svojih najviših dužnosti održanje i razvijanje svoje osobnosti. Posljednji smisao svake nacionalne borbe jest samoodržanje narodne osobnosti, bezsmrtne duše narodne, što ju je narodu udahnuo sam Gospod Bog. Odatle i svaki sviestni član naroda osjeća kao svoju svetu dužnost sudjelovati u toj borbi, koja baš zato, jer je upravljena na održanje onoga, što narod osjeća kao svoju najvišu vriednost, i sama dobiva karakter svete stvari: sveta je svaka borba, koja se vodi za svetinju.

Održati vlastitu od Boga podieljenu osobnost jedna je od najviših etičkih pa čak i religioznih dužnosti narodnih, jer u toj borbi za duhovnim samoodržanjem narod izvršuje Božju volju. Osobnost narodna ne može se razviti i skladno oblikovati, ako narodu ne uspije osnovati i održati vlastitu državu. Vriednost nekoga ideala mjeri se i po krvi, koju je narod voljan za nj pridonieti. Golema vriednost države može se mjeriti po golemim, po strahovitim žrtvama, koje se za nju doprinose. Ne može biti nacionalan čovjek onaj, koji vriednost države po narodnu slobodu i nezavisnost ne osjeća ili makar samo podcjenjuje, te o njoj govori kao o nečemu efemernom i manje važnom.

Ako je vlastita država, na koju po Božjoj volji imade pravo, za svaki sviestni narod najveća svetinja, onda je njegov najveći neprijatelj onaj, koji mu tu državu želi oteti, onda je nevriedan sin vlastita naroda svaki onaj, koji narodnu borbu za vlastitom državom podcjenjuje i omalovažava, ili se u toj svetoj borbi drži po strani, te si čak prisvaja i pravo, da se —stojeći po strani, izvan svake opasnosti— obara riečima priekora na one, koji za svoj narod podnose krvave patnje i muke, a sasvim zaboravlja prekoriti one, koji njegovu narodu žele razkopati ognjište, razoriti mu njegovu kuću, njegovu državu, i prisiliti ga na nečastan i nedostojan život sluge i roba.

Stvarnost, u kojoj živimo, težka je i okrutna. U tu je stvarnost postavljen i hrvatski narod. Ta se stvarnost ne ravna po našim mislima i željama, ona je takva, kakva je. U njoj se mi moramo održati, ako želimo izvršiti svoju dužnost prema nama samima. Borba, krv, patnja i nevolja sve to nisu novosti za hrvatski narod, koji na opasnom geopolitičkom području, na kojemu se nalazi, krvari već trinaest stoljeća. Odakle te patnje, ta krv i ta muka? Je li hrvatski narod tako opak i zao, da u tim svojim mnogovjekovnim patnjama mora gledati «kaznu za prestupak deset zapoviedi Božjih»?

Hoće li sada hrvatski narod u pokajničkoj depresiji i malodušnosti poput crva gmizati po zemlji moleći za milost svoje dušmane, što je tako zao i opak? Ne bi li on na taj način požnjeo samo zasluženi prezir i gnjušanje od svih svojih susjeda i od svih uzpravnih i snažnih naroda, koji su borbom i patnjama očeličeni?

Hrvatski je narod suviše uvjeren u svoju vlastitu vriednost i pravednost svoje borbe, a da bi poprimio filozofiju zgaženoga crva. Hrvatski narod vjeruje u etiku patnje. On znade da Svevišnji često udara najteže baš one, koje najviše voli, baš one, koje je odabrao za velike stvari, udara ih težkim patnjama i nevoljama, da vidi, hoće li izdržati hrabro kušnju i pokazati se vriedni i dostojni onoga poziva, što im ga je u svojoj premudrosti namienio. S takvim osjećajem i uvjerenjem, s takvom filozofijom uzpravnoga i herojskoga čovjeka podnosi Hrvat Golgotu današnjice, a ne s filozofijom crva, s filozofijom bića, koje nema ponosa, kičme niti vjere u svoju vriednost i pravednost svoje stvari.

Tko danas stoji na poprištu kao neprijatelj hrvatskoga naroda i njegove države? Tko je zadao Hrvatskoj one strahovite rane, od kojih ona danas krvari? Zar to nisu oni, «koji bi htjeli oduzeti seljaku njegovu zemlju, obrtniku njegovu kućicu... i čovjeku uobće njegovu dušu?» Zar to nisu oni, koji hoće «obitelji oduzeti sveti sakramentalni značaj i zapriečiti da bude izvor života i odgajalište djece?» Zar to nisu oni, koji žele «pokolebati prirodni zakon života u njegovim temeljima, uništiti... i sam narod i državnu zajednicu?» Zar to nisu oni, koji bi htjeli «već maloj djeci zapriječiti poznavanje Boga» i uobće pogaziti sliku Božju u ljudskoj duši? Španjolski episkopat može poslužiti kao primjer i uzor svima ostalima u pravilnoj ocjeni opasnosti, koja proizlazi od toga protivnika za nacionalnu slobodu i uljudbeni život svakog europskog naroda kao i za same temelje kršćanske kulture. On u borbi protiv toga protivnika nije stajao po strani niti je zauzeo neko mlako i neodređeno držanje.

U krvavoj i neumoljivoj borbi protiv satanskih protivnika danomice trnu hrvatski životi i pogibaju najbolji hrvatski sinovi. Zar sve te njihove žrtve ne zaslužuju ni jedne jedine rieči hvale i priznanja? Zar ljudi, koji danomice u borbi protiv bezdušnog i zmijskog protivnika dolaze u smrtnu opasnost, ljudi za čiji život danomice drhću njihovi najdraži, njihove žene, majke, sestre i nejaka dječica, zar ti junaci i patnici, ti borci i mučenici, koji svojom krvlju brane svetu i pravednu stvar svoga naroda, ne zaslužuju ništa drugo, već da im čovjek, koji živi izvan svake opasnosti baš zahvaljujući njihovim mukama i patnjama, upućuje rieči priekora, i umjesto hvale i zahvalnosti o njima govori isto ono,

što i o onima, koji hladno i proračunano pustoše i harače hrvatsku zemlju, da bi pripremili konačnu katastrofu hrvatske nacionalne slobode?

Hrvati su pretežnim svojim dielom katolički narod. Oni su uviek bili dobri sinovi katoličke crkve i žele to i nadalje ostati. U katoličkom svećeniku gledali su oni slugu Božjega, koji imade svoj krug uzvišenih zadataka, zadataka, koji nisu od ovoga svieta. Za ovosvietske zadatke Hrvati su imali svoje svietovne vođe i imaju ih i danas. Ne bi bilo ni malo zgodno, da ljudi, koji ovosvietske probleme ne poznaju i ne osjećaju, koji se u krutosti ovoga svieta ne mogu snaći, koji su lišeni svakog političkog instinkta i svake sposobnosti poniranja u suštinu ove današnje sudbonosne borbe, ne bi bilo zgodno, da takvi ljudi —makar i nesviestno— šire političku zabunu i defetizam među borcima, koji svojim životima brane ne samo temelje hrvatske države nego i crkvu katoličku od protivnika, koji bi nemilosrdno zakrenuo vratom katoličkoj crkvenoj organizaciji onoga časa, kada tih boraca više ne bi bilo ili kada bi u borbi podlegli. Nije potrebno posebno izticati, da bi istu sudbinu doživjele i sve ostale zakonom priznate i zaštićene vjeroizpoviesti.

Među svim političkim pogrješkama najveća je sjeći granu, na kojoj sjediš. Bog je svakom staležu odredio njegov krug zadataka, i zato je najbolje, da svaki ostane kod onoga za što je zvan i pozvan. To vaši u podpunoj mjeri i za onog visokog crkvenog dostojanstvenika, koji je nedavno u svome govoru prešao granice svoga poziva i počeo se uplitati u stvari, za koje nije pozvan. Onaj, koji smisao političke borbe ne razumije, onaj, koji nema shvaćanja za političke vriednosti niti ih znade ocieniti i vagnuti, uviek će najbolje učiniti, ako se od političke sfere drži daleko: te stvari neka prepusti pozvanijima, onima kojima je Bog odredio, da u ovoj borbi stoje na čelu naroda kao njegovi politički i vojnički vođe i na svojim leđima nose odgovornost za narodnu sudbinu. Tako će najbolje koristiti i crkvi katoličkoj i hrvatskom narodu, koji se nikakvim makinacijama ne će dati odvrnuti sa puta časti i ponosa, a osobito ne nakon primjera, što mu ga je pružio zapadni susjed. Lahko je idući rubom pasti u ponor sramote i bezčašća ali je vrlo težko iz njega opet izaći. Narod može sretno voditi na opasnom putu samo onaj, koji predjel, kojim put vodi, dobro poznaje, jer se često njime kretao i s njime saživio, a nikako onaj, koji je u tom predjelu stranac. Taj tu ne može voditi, nego i sam treba vodiča.

Dr JULIJE MAKANEC
ministar narodne prosvjete

[*Hrvatski narod*,
God. V., br. 879.
Zagreb, 7. studenoga 1943.]

NEKE PREDSTAVKE U OBRANU PROGONJENIH

Gospodine Ministre!

«DNE 23. travnja o. g. imao sam čast obratiti se na Vas pretstavkom, kojom sam tražio, da se kod donošenja protužidovskih zakona uzme obzir na one pripadnike židovske rase, koji su prešli na kršćanstvo. Međutim su proglašeni zakoni od 30. travnja, koji se ništa ne obaziru na vjersku pripadnost. Tada nam je bilo rečeno, da su radi razloga, neovisnih s nama, ti zakoni morali biti proglašeni u ovoj formi, ali da njihova primjena u praksi ne će biti tako okrutna. No uza sve to mi vidimo, da gotovo svakidan dolaze sve i strože odredbe. Današnje su novine donijele odredbu, da svi Židovi, bez obzira na starost i spol, te na vjeru, kojoj pripadaju, moraju nositi židovski znak. Tih mjera ima već toliko, da poznavaoci prilika vele, da ni u samoj Njemačkoj nisu rasni zakoni bili provedeni takovom strogošću i takovom brzinom.

Da se pripadnicima drugih narodnosti ili drugih rasa oduzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udara žig sramote, to je pitanje čovječnosti i pitanje morala. Današnje društveno uređenje i opći moralni pojmovi, koji vladaju, ne udaraju žig sramote ni na robijaše, koji su pušteni iz tamnice, na koju su bili suđeni radi ubojstva, jer se želi, da i takvi opet budu korisni članovi ljudske zajednice. Nisu obilježeni vidljivim znakom ni konkubinarci, ni poznati preljubnici, pa ni same javne bludnice. Pa kad se to čini s onima, koji su svojom ličnom krivnjom zavrijedili, da ljudsko društvo od njih zazire, zašto se to čini s onima koji su bez svoje krivnje članovi druge rase. To bi trebalo ipak voditi računa, da će se, osobito kod omladine, koja je još u godinama razvoja i koja je tim mjerama pogođena, u velikoj mjeri razvijati i istinkt osvete, i t. zv. «Minderwertigkeitskomplex», a te će stvari porazno djelovati na njihovu duševnu formaciju. Imamo li mi pravo na takav atentat na čovjekovu ličnost?

U vezi s izloženim molim Vas, da izdate shodne naloge, da se židovski i ostali slični zakoni (mjere protiv Srba i dr.) provode tako, da se u svakom čovjeku poštuje ličnost i čovječje dostojanstvo. Odredba o nošenju židovskih znakova uopće se ne bi trebala provesti, da se ne dogodi, da neodgovorna masa ne bude sudac i izvršitelj kazne.

Posebice molim i tražim, da imate obzira prema pokrštenim članovima židovske rase. Mnogi su od njih pokršteni davno prije progona Židova, dakle u vrijeme, kad je krštenje za njih s materijalne strane značilo jedan minus. Mnogi su se od njih sasvim asimilirali, i za koje nitko nije ni znao, da su Židovi. Ja sâm osobno poznam nekolicinu, koji su oduševljeni i praktični katolici. Kako će oni moći sada vršiti svoje vjerske dužnosti? Zar će sa žutom trakom oko ruke dolaziti sv. misi i pristupati sv. pričesti? U ovom slučaju ja ću sam biti prisiljen, da Židove katoličke vjere upozorim, da ne nose te znakove, da ne bude smetnje i senzacije u crkvi».

Zagreb, 22. svibnja 1941.

«U Zagrebu kao i u provinciji nastala je prava panika radi najavljenog popisivanja svih nearijaca. Sa zebnjom se očekuje, što će iz toga slijediti. Mnogi se boje, da će i zakoniti supruzi biti razdvojeni, premda su im brakovi valjano sklopljeni u Katoličkoj Crkvi.

Ako su u pitanju brakovi, valjano sklopljeni u Katoličkoj Crkvi, to ovime kao pretstavnik Katoličke Crkve, po svojoj najsvetijoj dužnosti dižem glas i odlučno otklanjam miješanje državne vlasti u pitanje zakonitih brakova, koji su nerazrješivi, bez obzira na rasnu pripadnost bračnih drugova. Prema tome nijedna državna vlast nema prava te brakove razvoditi. Ako se posluži fizičkom silom, onda država ne čini ništa drugo nego obično nasilje, koje ne može uroditi dobrim plodom.

Međutim poznato je, da i na našim vrhovima državne uprave imade takovih brakova, koji su zaštićeni. Protiv logike je i pravednosti, da su jedni zaštićeni, a drugi prepušteni na milost i nemilost različitih odredaba, koje nemaju temelja ni u zdravom razumu. Ako već nijeme životinje brane svoje mlade i ne daju se silom odijeliti, tko će razuman vjerovati, da će hiljade ljudi iz mješovitih brakova moći mirno gledati, gdje se silom razaraju njihove obitelji i djeca prepuštaju nesigurnoj sudbini. Zar se baš takovim postupkom punim nepravde ne tjeraju ljudi silom među partizane, kao što je to slučaj s mnogim Hrvatom, koji nije mogao više podnositi nepravdu jedne strane okupatorske sile?

Jednako Vas kao pretstavnik Katoličke Crkve ponovno molim, da zaštitite najosnovnije životno pravo onih podanika Nezavisne Države Hrvatske, koji su u vrijeme od njezinog opstanka postali članovima Katoličke Crkve, bilo pokrštenjem, bilo prelazom s pravoslavlja, a kojima se ne može dokazati nikakov lični zločin protiv probitaka hrvatskog naroda i države.

Molim Vas u ime čovječnosti, koju je naš narod uvijek visoko cijenio, da ne dopustite, da i od ostalih podanika naše države i tko nepravedno trpi. U sabirnim logorima ima mnogo njih, koji su nevini, ili koji nisu zaslužili tako tešku kaznu.

Ako je po srijedi miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička Crkva ne pozna nikakova straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obrani najosnovnijih prava čovjeka. Kako ona nema fizičku silu već jedino moralnu snagu, to će ona i u buduće tu svoju silu neustrašivo upotrebljavati, da brani prava čovjeka i time bitno doprinese sreći i napretku našega naroda.

Ne dopustite, da se neodgovorni i nepozvani elementi ogrješuju o istinsko dobro našega naroda. Kršenje naravnog zakona u ime naroda i države osvećuje se na samom narodu i državi: u zemlji se stvara ogorčenje, koje teži za osvetom».

Zagreb, 6. ožujka 1943.

DVA PISMA DRU ANTI PAVELIĆU

«Slobodan sam kao nadbiskup i zastupnik katoličke Crkve skrenuti pažnju na neke pojave, koje me bolno diraju. Pripominjem odmah da će se jedva tko naći koji će imati smjelosti, da Vas na njih upozori, pa da mi je to više dužnost, da ja to učinim.

Čujem s više strana, da tu i tamo se okrutno i nečovječji postupa s nearijevcima i pravoslavcima prigodom deportiranja u sabirne logore, a i u samim tim logorima, što više da od takva postupka nijesu izuzeta ni djeca ni starci ni bolesnici.

Odnosne mjere, koje se u tom smjeru provode, mogle bi se provoditi na humani i obzirniji način tako, da se u čovjeku zaista gleda čovjeka i sliku Božju, osobito, da se pokaže ljudski kršćanski obzir prema slabim starcima i staricama, nejakoj i nedužnoj djeci i prema bolesnicima. Nadležnim organima i napose organima, koji provode deportaciju i koji se nalaze u sabirnim i radnim logorima trebalo bi skrenuti pažnju na te momente, pa da doista dođu do izražaja».

Zagreb, 21. srpnja 1941.

«Ja se već mjesecima trudim, da doznam sudbinu svojih sedam svećenika, koji su odvedeni u Jasenovac. Sve do sada bilo je uzalud. Sada je međutim stigao službeni upit hrvatskog konzula iz Ljubljane preko Ministarstva vanjskih poslova za župnika Gornje Stubice Franju Rihara, da se izvijesti, da li je živ, jer ga sestra potražuje.

Iz svega moram zaključiti, da su svi poubijani. Reći će se, da su bili protudržavno raspoloženi. Zašto nisu izvedeni pred sud? Ako nije dosta redovni, zašto nisu izvedeni pred prijeki sud, ili barem pred pokretni prijeki sud?

Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Što se mene kao svećenika i biskupa tiče, ja velim s Kristom na križu — Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine!

Ali čitava javnost, napose rodbina ubijenih, traži zadovoljštinu, otštetu, izvođenje krvnika pred sud. Oni su najveća nesreća Hrvatske!»

Zagreb, 24. veljače 1943.

[*Službeni Vjesnik Zagrebačke Nadbiskupije, Zagreb,* 6. II. 1945. — 20. 2. 1946.
(Dokumenti nedavne prošlosti)]

PROTEST SAVEZNICIMA RADI BOMBARDIRANJA ZAGREBA

Zagreb, 7. ožujka 1944.

Son Excellence
Monsieur Francis D'ARCY GODOLPHIN OSBORNE
Ambassadeur de Grande-Bretagne
auprès du Saint-Siège
Cité du Vatican

Excellence,

Oprostite mi na slobodi, koju si uzimam, u svojstvu predstavnika Katoličke Crkve u Hrvatskoj, obraćajući se na Vas [kao] predstavnika Britanskog imperija kod Svete Stolice.

Tragična situacija u kojoj se je našao hrvatski narod od 1941., otežana je po učestalim anglo-američkim zračnim bombardiranjima hrvatskih gradova u Dalmaciji, Bosni, Hercegovini, a posebno po teškom zračnom bombardiranju glavnog grada Hrvatske, Zagreba, koje se zbilo 22. veljače ove godine. Dosljedno tome, ovaj je narod izložen patnjama težim nego što se može zamisliti.

Bez pretjerivanja može se kazati, da nijedan narod za vrijeme ovoga rata nije tako nemilosrdno pogođen kao nesretni hrvatski narod.

Pod pokroviteljstvom i po željama stanovitih velikih sila, u zemlji se bore svi protiv svih. Prvo, sela su prevorena u pepeo, gradovi razoreni u većem dijelu po njemačkoj aviaciji, ali posebno po destruktivnoj akciji Savezničke avijacije. Izgleda, da se je cijeli svijet urotio protiv malog [hrvatskog] naroda, koji nema sile ni mogućnosti suprotstavljanja onima, koji uništavaju njihove živote i vlasništvo. Ovakav način djelovanja stvorio je abnormalne uvjete i natjerao ljude u očaj. Zbog toga, od očaja do nerazboritih korakâ, kratak je put, s obzirom na to, svi bi umjereni ljudi trebali biti uvjereni, da izdržane žrtve kod ovih ljudi ne mogu dati pozitivnih rezultatâ. Nasuprot, sva ova opustošenja stvaraju u ljudima, [koji su] više nego bilo koji drugi [narod] u ovom dijelu Europe odani Zapadno-europskom redu, predispoziciju za razaralačke i ekstremne sisteme.

Ja ne mislim, da to može biti namjera onih koji sada razaraju u našoj zemlji masovnim bombardiranjem ostatke ekonomskog i kulturnog života, kao i Zapadno-europskog reda. Kroz stoljeća mi smo bili posljednja brana protiv azijske invazije Europe; to je upravo bio [razlog], da su nam pape dali naslov časti i priznanja: «antemurale christianitatis» («Predziđe Kršćanstva»). Ako bi hrvatski narod podlegao razaralačkim elementima, problem će Balkana definitivno biti riješen u smislu, koji bez dvojbe neće odgovarati onome [smislu, koga] Saveznici [priželjkuju]. S te točke gledanja, što je mnogo važnije nego li eventualni mali uspjesi protiv sadašnjeg protivnika, razaranje masovnim bombardiranjem zadnjih mogućnosti života, takvog kao što je [povijesno] izgrađen u Hrvatskoj, označavao bi uništenje, ne samo dobro znanih interesa Hrvatske [misao nejasno izražena], nego također [i interesâ] onih, koji sada ne prestaju bombardirati nas s avionima.

Uzevši u obzir, da zakoniti i autorizirani predstavnici hrvatskog naroda ne mogu u svakoj mogućnosti doći u vezu s predstavnicima Vaše zemlje, ja, u svojstvu predstavnika Katoličke Crkve u Hrvatskoj, oslovljavam Vas, Ekselencijo, moleći, da upotrijebite Vaš utjecaj u Vašoj zemlji i budete voljni skrenuti pažnju onima, koji imaju pravo akcije [odluke] na činjenicu, da svaka akcija ove vrsti nije drugo nego razaranje svijeta, na koji Vaša zemlja može u buduće računati. Istina je, da mi nismo brojčano veliki i da nismo u mogućnosti zabljesnuti (frapper les yeux) našom snagom, ali [i] pored toga, mi smo, kao u odnosu na našu tradiciju kao i po našoj geo-političkoj poziciji, posljednja sveza [dio] ovog dijela Europe, na koji Vaša zemlja, kao što sam rekao, može uvijek računati. Imamo previše smrti u našoj zemlji. Ne sijte [ju] više, bez bilo koje istinske potrebe i bez bilo koje koristi. Učinite što možete, Ekscelencijo, sa svrhom, da ne patimo muku od strane onog dijela [svijeta], od kojeg očekujemo najmanje [barem] razumijevanje.

U slučaju, da bi Vi štogod učinili, da spasite preostatak naše zemlje, svi bi Vam ljudi bili zahvalni. Ne dozvolite, Ekselencijo, da mali narod bude kompletno razoren. Narod koji u svojoj cijelosti nije odgovoran za ovo što se sada događa na njegovom teritoriju. Stari diplomatski predstavnici Vaše zemlje u Hrvatskoj mogu Vam dati informacije.

Ne znam, Ekselencijo, da li će Vam biti moguće odgovoriti mi. Ali štogod moglo biti, rasteretit će moju savjest, da sam poduzeo ovaj korak, da svratim pažnju Vaše zemlje kao i Vaših Saveznika na činjenicu, da, ako netko nastavlja razarati narod, iako malen, ali isto tako jedan narod, predan i radin i za europsku civilizaciju ne najmanje zaslužan, nestanak koga Vaša bi zemlja mogla požaliti u buduće.

Molim Vas, Ekselencijo, uvažite povjerenje moje vrlo izrazite pažnje s unaprijed zahvalama za ono, što bi i mogli učiniti za onaj dio Europe koji sačinjava hrvatski nacionalni teritorij.

ALOJZIJE STEPINAC,
zagrebački nadbiskup
i hrvatski metropolita

[*Hrvatska revija*,
God. XXV., br. 2(98), str. 304-305.]

STEPINČEV ODGOVOR NA POZIV OKRUŽNOG SUDA U OSIJEKU

OKRUŽNOM SUDU
OSIJEK

ORGANU narodne vlasti, koji želi, da me presluša prema pozivu Okružnog suda u Osijeku NK 10280/59. od 1. prosinca 1959.

Primio sam poziv Okružnog suda u Osijeku n. 280/59. od 1. prosinca 1959. zbog preslušanja u vezi s predmetom: «Kos Ćiril i ostali» po članu 118/1 Krivičnog zakonika. Imam čast odgovoriti na poziv izjavljujući, da se ne mogu odazvati, jednako kao što se također nisam 1953. godine smatrao obvezanim po nikakvu zakonu prihvatiti poziv, upućen mi od istoga organa narodne vlasti u svrhu proučavanja sadržaja dopisa poslanog iz Vatikana, a upućenog na mene.

Ovo pišem, da poslije ne uzmognu reći, kako ja stvaram sukobe i prkosim. Razlozi, zbog kojih se ja ovaj put nikako ne mogu odazvati su slijedeći:

1. Po vijestima, koje ja već dulje vrijeme primam, UDBA je otkrila mnoga moja pisma po raznim krajevima zemlje, kao npr.: u Đakovu prilikom premetačine u sjemeništu, gdje je Ćiril Kos bio duhovnik. U tim pismima ja odgovaram svećenicima na njihove pozdrave i čestitke. Ako se pronašlo koje pismo, koje sam ja uputio (a sigurno nije samo jedan primjerak), ja ga ne poričem, jer sam ih pisao kao zakoniti poglavar, bilo kojem svećeniku moje nadbiskupije, ili pak drugim crkvenim licima ili prijateljima, kako bi ih utješio ili osokolio. Ako zbog ovoga treba i umrijeti, ja sam spreman, jer se ne osjećam krivim ni za najmanje zastranjenje, koje bi prouzrokovala ta i slična pisma.

2. Drugi je razlog, zbog kojeg ne mogu prihvatiti poziv, slijedeći: 11. listopada 1946. bio sam od Vrhovnog suda NR Hrvatske osuđen na 16 godina prisilnog rada, najprije u Lepoglavi, a sada u zatočeništvu u Krašiću. Ta je presuda bila pravo ubojstvo jednoga nevinog čovjeka, kako je to protumačio čitav kulturni svijet. To su čak izričito priznali neki upravljači FNRJ, prilikom sastanka s Meštrovićem u Sjedinjenim Državama. Sve mi je ovo usmeno izjavio isti profesor Meštrović, kad me je posjetio u mome zatočeništvu u Krašiću. On zna i njihova imena.

Presuda, zbog koje se cijeli svijet sablaznio, dovela je moj tjelesni život, kroz prošlih 13 godina zatvora i zatočenja, na rub groba. Naši i strani liječnici, poduzeli su sve moguće, kako bi produžili moj život, ali mi moje zdravlje nisu povratili, niti mi ga ikad više mogu povratiti.

Do ovoga časa izvadili su mi 34 litre krvi i još nije dosta, morali su učiniti kirurške zahvate na obadvije noge, kako bi me spasili od neminovne smrti prouzrokovane trombozom. Kao posljedica tih operacija, ja sam danas u stvari invalid, koji, kad izađe ispred kuće, vuče svoje noge oslanjajući se na štap. K tome već pet godina bolujem od prostate, i usprkos svih lijekova, koje veoma često uzimam, rijetko kad ne osjećam nikakovu bol. Ne mislim napominjati moju prikovanost za krevet, koja me pogodila prije dvije godine, kada su mi novinari proricali blisku smrt, ne napominjem ni mnoge druge nedaće, od kojih trpim, kao npr. bronhijalni katar. Već sam godinama bolestan i profesor je Šercer jednom otišao moliti, da mi se dozvoli odlazak na more, zbog liječenja, ali je njegova molba bila odbijena.

Moje zdravstveno teško stanje još bolje je poznato krašićkom župniku i redovnicama, koji često provode čitave dane uz moje uzglavlje, pomažući mi. Nisam ovako ni zbog čega, već zbog bolova prisiljen često ostaviti služiti sv. mise, pa čak i u nedjelje. Svaki dan proboravim mnoge sate na otomanu s uzdignutim natečenim nogama, kako bi olakšao krvotok.

Znam, da će se reći: «Zar te naše straže valjda ne vide, kada šećeš po dvorištu, polaziš u crkvu ili razgovaraš s djecom?».

Dà, ja se svraćam u crkvu, kad mi je god to moguće (ali često to ne mogu), kako bih barem na ovaj način izvršio svoju dužnost, da upravim narodu svoju riječ pouke i ohrabrenja i da bih, konačno, pomogao krašićkom župniku, jer njemu iz okolnih sela ne može doći niti jedan svećenik, da mu pomogne, kako je to bio prastari običaj.

Šetam se katkada po dvorištu, ili bolje vučem se oslonjen na svoj štap onako kako mogu, da uhvatim malo zraka i da se malo razgibam, kako su to liječnici odredili. Rekao sam liječnicima, da mi nije moguće šetati (ima više od jedne godine, da nisam pošao na šetnju), ne zbog toga, jer bi mi to jednostavno bilo zabranjeno, nego zbog držanja stražara, koji me prate u stopu, čim izađem iz kuće ili dvorišta.

3. Već sam 26 godina katolički biskup i nikada nisam izvršio nikakav zločin protiv države, kao takve, niti protiv ove sadašnje, kao niti protiv one prošle. Nikada nisam držao, niti držim za državu nijednu političku stranku, pa bila on KPJ (Komunistička partija jugoslavenska), LSS (Liga seljačkih stranaka), ili HSS (Hrvatska seljačka stranka), ili ma koja druga.

Ako se pak borim protiv njezine ideologije, budući da sam uvjeren, da je potpuno netočna, da li je možda onda to borba protiv države?

Ja se borim protiv ideologije komunističke partije, jer sam svjestan njenoga grijeha i zabluda, no, da li se može odatle zaključiti, da se borim protiv države? Ako je zakonita borba, što je već 15 godina komunistička partija vodi ognjem i mačem protiv katoličke Crkve,

odvraćajući ljude od pohađanja crkava, sprečavajući krštenje djece, onemogućujući vjersku poduku i crkveno vjenčanje, ako je zakonito to, što komunistička partija ruši i ukida katoličke škole i ustanove, tiskare, novine i posjede, kako mi se onda može upisati u grijeh, što podižem svoj glas protiv te rabote, kako se onda mogu smatrati zločinom moji prosvjedi podignuti u obranu katoličke vjere?

Da li sam se možda ogriješio o deklaraciju prava čovjeka izglasanu u Ujedinjenim Narodima, ili je možda netko drugi pogazio osnovna prava ljudske osobe? Nakon svih tih krvavih nepravdi i nasilja, sad bi me se opet htjelo podvrći dugačkim ispitivanjima, izvući po neku riječ, rečenicu, i onda to protumačiti kao priznanje stanovitih čina, zbog kojih se, uostalom, ja nikad neću moći osjećati krivim. Da li vam je dovoljno priznanje vaših vodećih ljudi, da me se izvuklo pred sud bez ikakva razloga i da je ta osuda značila moju tjelesnu smrt, kako sam vam to netom izložio?

Moram nadodati još i to, da se u sadašnjem trenutku nalazim s objema nogama u grobu i da ću uskoro čitavim tijelom biti u grobnoj raki. Budući da sam teško bolestan, ne mogu se odazvati vašem pozivu. Ali, ako biste me prisilili, da dođem pred sud, ili ako biste ovamo došli, da me podvrgnete ispitivanju u trenutku, kad se nalazim ispružen na mojoj patničkoj postelji, ili kad se jedva mičem po dvorištu, onda znajte, da ću vam uskratiti bilo kakav odgovor. Unaprijed otklanjam svaku odgovornost, ako u svjetskoj štampi izbije škandal zbog toga, što me se podvrglo ispitivanju pri ovakvom zdravstvenom stanju, ili zbog toga, što me se silom dovuklo pred sud, napola mrtva čovjeka.

Ako režim smatra, da umirem i suviše polagano, onda neka me potpuno tjelesno dotuče, kao što je to u pravnom smislu učinio prije 14 godina. Sv. Ciprijan je dao svom krvniku 25 zlatnika prije nego što će mu odsjeći glavu. Ja nemam zlata. Sve što mogu dati, to je molitva za onoga, koji će mi smrt zadati, da mu Gospodin oprosti i dade život vječni, a meni da dade spokojnu smrt.

Nemojte zamjeriti, što sam izazvan govorio o nečovječnom postupku, kojemu sam izvrgnut kroz duge godine, jer i sami Rimljani su govorili: da ima granica u svim stvarima — sunt certi denique fines.

Moji tamničari mogu i dalje nastaviti stražarenjem prema vašim uputama, da mi se život učini nemogućim. Ja znam, što je moja dužnost. Milošću Božjom ja ću je izvršiti sve do kraja, bez mržnje prema bilo kome, ali i bez straha od bilo koga.

U Krašiću, dne 5. prosinca 1959.

DR. ALOJZIJE KARDINAL STEPINAC
nadbiskup zagrebački.

TRI OPORUKE NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA

DUHOVNA OPORUKA IZ GODINE 1939.

OBEĆANJE I IZJAVA što sam ih ja Alojzije Stepinac, bijedan grješnik, učinio želeći kroz ovo kratko vrijeme života, što mi ostaje još biti pripravljen da me nenadana smrt ne zadesi. Čovječji je život izložen nebrojenim pogibeljima. Spoznajući ja —bijedan griješnik— da sam smrtan čovjek rođen da umrem, ne znajući čas kada budem morao platiti svoj dug. Stoga da ne budem pozvan iznenada, hoću da se pripravim za taj čas, pomoću Božje milosti dok mi Bog još daje vremena. Zato sada, prostrt pred nogama Propetoga proglasujem zadnju svoju volju i ponizno govorim:

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Ja Alojzije Stepinac u prisutnosti Svemogućega Boga Oca i Sina i Duha Svetoga, triju osoba u jednome Bogu; prečiste Djevice Marije i čitavoga nebeskog dvora, obećajem da hoću živjeti i umrijeti poslušan svetoj Crkvi.

1. Čvrsto vjerujem svih dvanaest članaka vjere, koji su proglašeni od dvanaest svetih Apostola, kako ih tumači i razjašnjuje sveta Crkva katolička, vođena od Duha Svetoga. Napokon izjavljujem, da vjerujem sve što dobar kršćanin mora vjerovati. U toj svetoj vjeri hoću i veselim se, da ću umrijeti. Izjavljujem, ako bilo koju stvar uslijed napastovanja đavolskog reknem ili učinim protiv ovoj izjavi, da to sve ja sada za uvijek opozivam, brišem i uništujem.

2. Ovom svojom zadnjom voljom hoću da na času smrti primim sakramenat svete ispovijedi. Kada to ne bih mogao radi bilo kojeg razloga, ja se već sada, za onda, kajem za sve svoje grijehe, što sam ih počinio mišlju i riječju i djelom. Sada žalim, sada se kajem želeći veliku bol, ne radi paklenih muka, već jer sam uvrijedio najveće dobro, kojemu sam morao služiti i ljubiti Ga. Odsada stalno odlučujem, pomoću Njegove božanske milosti, da ga kroz sve vrijeme svoga života neću više uvrijediti.

3. Želim na času svoje smrti primiti svetu pričest, da se sjedinim najsavršenije i najspokojnije s mojim Gospodinom po ovom svetom Sakramentu. Ako ne bih mogao taj veliki Sakramenat primiti zbog koje zapreke, izjavljujem sada za onaj čas, da ga želim svim srcem barem duhovno primiti, klanjajući mu se i moleći Ga, da se udostoji biti sa mnom na tako opasnom putu, braneći me od nasrtaja paklenih sila, te privesti me u vječno blaženstvo.

4. Želim na času smrti primiti sveto pomazanje. Kad to ne bih mogao dobiti, sada za tada želim i tražim, da se Božje Veličanstvo udostoji pomazati moja nutarnja i vanjska osjetila uljem neizmjernoga svog milosrđa. Nek mi oprosti sve što sam sagriješio: gledanjem, govorom, slušanjem, mirisom, okusom, opipom i bilo kojim drugim načinom.

5. Ovim izjavljujem da neću nikada posumnjati u Božje milosrđe radi svojih grijeha. Iako sam zaslužio pakao, ufam se ipak u neizmjerno milosrđe Božje, koje je oprostilo mnogim drugim griješnicima, sličnim meni. To je jasno izjavio Božanski Spasitelj, kada je kazao u svom Evanđelju, da nije došao spasiti pravednike nego griješnike.

6. Izjavljujem: Ne znam za stalno, da li sam ikada učinio dobra djela, zaslužna za vječni život. Ako sam koje učinio, priznajem da sam ih s velikom nesavršenošću i da ih nisam mogao učiniti bez Božje milosti. Ja ne mislim da sam svojom snagom zaslužio raj, već po zaslugama moga Gospodina, koji je na križu prolio svoju krv za bijedne griješnike.

7. Ovim izjavljujem da sam pripravan podnijeti strpljivo: nevolje, boli, svaku bolest i žalost. Ako bi katkada u stanju nesvjesnosti u smrtnoj borbi i radi napasti đavolskih dao znakove neugodnosti i nestrpljivosti što bi moglo biti drugome na sablazan, sada —za onda— ja se kajem i molim Božje milosrđe i dobrotu da me ne ostavi sama u toj teškoj borbi.

8. Sad izjavljujem da praštam sve uvrede i nepravde, nanešene mi bilo od koga i molim Boga, da im oprosti; molim također, neka i meni drugi oproste ako sam koga bilo na koji način uvrijedio ili nanio koju nepravdu.

9. Ovim zahvaljujem božanskom Veličanstvu na svim dobročinstvima, što mi ih je podijelio, osobito na dobročinstvu stvorenja, otkupljenja i što me je dugo vremena čekao na pokoru, dok sam bio u grijesima. Neka je blagoslovljena velika dobrota Božja!

10. Želim i prosim ponizno, da slavna Djevica bude braniteljica ovoj mojoj zadnjoj volji. Ja je sada pozivljem, da mi bude prisutna u času smrti skupa s mojim drugim odvjetnicima: sv. Josipom, sv. Barbarom i sv. Terezijom M. I. Neka me tješi s njima i moli se Sinu svome da primi moj duh.

11. Sad hoću i određujem svoga Anđela čuvara za branitelja i zaštitnika moje duše na strašnom sudu, kad će slijediti pretresanje i izreći se konačna osuda. Molim ga, kako mu je moja duša bila dana od Stvoritelja pod skrbništvo i njegovo okrilje, tako neka je brani i privede u njegove svete ruke.

12. Molim ovim za Isusovu ljubav, da moja braća i sestre, prijatelji i rodbina pomognu duši mojoj dobrim djelima osobito žrtvom sv. Mise, ako bi moja duša morala radi svojih pogrešaka poći u čisti-

lište. Obećajem da ću se pokazati zahvalan za svako njihovo dobročinstvo.

13. Hoću i želim, da duša moja, čim se odijeli od tijela, bude položena i sahranjena u ljubljenoj rani Boga Isusa Krista u vječnom miru i pokoju.

14. Napokòn sam pripravan primiti smrt na bilo koji način mi se približila. Primam je dragovoljno kao pokoru za svoje grijehe i predajem Njemu. Evo duša i tijelo moje, život i smrt moja jest u Božjoj volji. Molim Te, Bože, da ova moja volja ostane čvrsta i nepromjenljiva.

Kao potvrdu ove moje volje, ja Alojzije Stepinac napisao sam ovo pismo u prisutnosti svojih svetih odvjetnika. Hoću da ovo pismo vrijedi kao zavjera jakosti ove oporuke, što ću je nositi uvijek sa sobom. Želim da budem s ovom duhovnom oporukom pokopan poslije moje smrti. Potvrđujem i potpisujem ovu «duhovnu oporuku» svojom vlastitom rukom.

Ja gore potpisani izjavljujem i potvrđujem sve što je u ovoj oporuci.

ALOJZIJE STEPINAC

26. 7. 1939.

Oče naš. Zdravo Marija. Vjerovanje. Ps 50, Smiluj mi se, Bože.

MOLITVA

Gospodine Isuse Kriste, koji si s neba na zemlju iz Očeva krila sašao i krv svoju neprocjenjivu za oproštenje grijeha mojih prolio, ponizno Te molim, da se udostojiš udijeliti mi poslije moje smrti, da uniđem kroz vrata vječnoga raja.

Litanije M. Božje, Molitva svome zaštitniku i svome Anđelu čuvaru.

Majko Isusova, za Tvoje neoskvrnjeno Začeće, prečisto Djevičanstvo i po zagovoru sv. Josipa, tvoga prečistog Zaručnika, pomozi mi, brani me, čuvaj me!»

Dodano vlastitom rukom: «Eto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam vitae! Veni Domine Iesu!»

DRUGA DUHOVNA OPORUKA IZ G. 1957.

«Mojim dragim vjernicima!

Božja providnost u svojim nedokučivim planovima prije mnogo godina htjela mi je povjeriti dužnost pastira vaših duša. Uvjeren sam, da je u ono doba u našoj nadbiskupiji bilo mnogo svećenika, koji su bili učeniji, kreposniji i zaslužniji nego ja, budući da sam ja onda imao samo 3 i pol godine svećeničkog života i rada i jer sam bio svima nepoznat. Da se sada, poslije svega, što se je dogodilo, upitam: Zašto je Gospodin upravo mene za ovu službu odabrao? — morao bih se poslužiti riječima sv. Pavla, koje je upravio vjernicima u Korintu: «Što je ludo pred svijetom, odabra Bog, da posrami mudre. I što je slabo pred svijetom, izabra Bog, da posrami što je jako. I što je neplemenito pred svijetom i prezreno, izabra Bog. I ono, što nije, da uništi ono, što jest, da se nitko ne hvali pred Bogom».

Od dana, kad sam bio izabran za duhovnog natpastira, prođoše mnoge godine, a sve burne i teške, i na koncu moj je tjelesni život uslijed toga stradao i zdravlje mi je narušeno. Osjećam, da s vama neću dugo biti. Svjestan sam u dubini svoje duše, da nijesam bio bez pogrješaka, a još sam čvršće u to uvjeren, kad imam pred očima riječ sv. Ivana: «Ako kažemo, da smo bez grijeha, varamo sami sebe i nema istine u nama». Ako sam bilo kome učinio kakvo zlo, iskreno ga molim, da mi to oprosti, a svima, koji su meni zlo načinili, opraštam iz sveg srca. Inače ne bih bio dostojan stupiti pred Krista Otkupitelja, koji je na križu molio za one, koji su ga razapeli: «Oče, oprosti im, jer ne znaju, što čine!».

Opraštajući se od vas, moji dragi vjernici, smatram potrebnim upraviti vam nekoliko riječi, koje da budu kao moja duhovna oporuka. Želim, naime, i poslije svoje smrti činiti sve, što mogu, da otklonim od vas opasnosti, koje vam prijete i da povećam vašu sreću, koliko je to moguće u ovoj suznoj dolini. Smatram to tim nužnijim, što vi, dragi moji biskupljani, sačinjavate dobar dio Hrvatskog Naroda, u kojem mi je Božja providnost dodijelila natpastirsko djelovanje. Što vama namjenjujem, bit će korisno i za sve ostale.

Među vas su nadrli i ušuljali se bezbožnici, ljudi, koji premda su u manjini, dok ovo pišem, dosižu jedva 2 % svega pučanstva, ipak su sve učinili, da iz vaših duša iščupaju Ime Božje i da vas —kažu oni— učine sretnima i bez Boga. Ali, predragi vjernici, u času kad napuštam ovaj svijet o svakom takvu pokušaju ja vam moram kazati, što je rekao prorok Izaija: «O moj narode, oni koji te nazivlju blaženim, varaju te i uništavaju put, kojim ćeš ti morati ići». Zar nijeste možda čuli što je kazao od Gospodina nadahnuti pjesnik prorok:

«Ako Gospodin ne zida kuće, uzalud se trude, koji je grade. Ako Gospodin ne čuva grada, uzalud straža bdije nad gradom».

Htjeti postići sreću bez Boga znači: zidati babilonsku kulu, koja je svojim graditeljima donijela pomutnju jezika i uzrokovala, da su se raspršili po svijetu. Tako će se dogoditi i u buduće. To je sigurno. Svaki pokušaj, da se stvori kultura, civilizacija, blagostanje kojeg naroda bez Boga, znači zapečatiti njegovu vremenitu i vječnu propast. Stoga i ja, dragi sinovi, opraštajući se od vas, upravljam vam riječi sv. Pavla Filipljanima: «Ustrajte čvrsto u Gospodinu, predragi!». Samo je u Gospodinu zasnovana naša vremenita i vječna sreća. Daleko od Gospodina samo je propast i uništenje.

Zar nije istina, da je i rasipni sin, o kojem piše sv. Evanđelje, mislio naći sreću, ako napusti očinsku kuću? Otišao je od nje bogat, ali kasnije, u kakvu se jadu našao! Rado bi bio utišao glad svoju žirom, što svinje jedu, ali mu ga nitko nije davao.

Ljudi, koji preziru Boga, žele vas, dakle, udaljiti od njega i tako vas sniziti na veoma žalosno stanje. Njihovo je djelo i nastojanje prokleto od Boga, a to je lako razumjeti, jer «Bog se ne da izrugivati», kako piše sv. Pavao. Na koncu mjesto sreće, koju obećavaju, neće vam moći pružiti ni ono, što je čovjeku najnužnije.

Vazda će biti tako, jer je Božja riječ istinita. A i ne može se prevariti. Kaže prorok: «Gospodine, ti si nada Izraelova. Svi, koji te napuštaju, bit će posramljeni, a koji se udaljuju od tebe, bit će zapisani u prah, jer su napustili izvor žive vode, a to jest Gospodina». Veliki, dobri Bog nije zapustio čovjeka poslije pada u zemaljskom raju, premda je to čovjek zaslužio. Naprotiv, Bog je tako ljubio svijet, da je poslao svoga Sina, da ga spasi, kako veli Apostol: «Izbavi nas iz vlasti tame i premjesti u kraljevstvo svoga ljubljenoga Sina». To je kraljevstvo Kristova Crkva, katolička Crkva, koja je tako stara kao i sama kršćanska vjera.

Katolička Crkva nije ni za slovce izmijenila svoje nauke, nego uči i danas sve ono, što je primila od apostola. Ona, kako sami znate, ima svoje vrhovno sjedište u Rimu i imat će do svršetka svijeta. Ondje je imao svoje sijelo prvi Kristov namjesnik u upravi Crkve, sv. Petar. Ondje stoluju i njegovi nasljednici, pape. Vi znate, što je Isus rekao Petru: «Ti si Petar i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati».

Ovo je, dakle, vrhovno pravilo: Gdje je Petar, tu je i Kristova Crkva!

Dragi moji vjernici, pod svaku cijenu, pa i uz cijenu istoga života svoga, ako bude potrebno, ostajte vjerni Kristovoj Crkvi, koja ima svoga vrhovnoga pastira Petrova nasljednika! Vi znate, da su naši oci i pređi kroz tolika stoljeća prolili tolike potoke i rijeke krvi, da očuvaju sveto blago katoličke vjere i da ostanu vjerni Kristovoj

Crkvi. Vi nećete biti dostojni imena otaca vaših, ako budete dopustili, da vas tko otrgne od pećine, na kojoj je Krist sazidao Crkvu svoju.

Godine 1941. mi smo se spremali svečano proslaviti 1300-godišnjicu prvih veza Hrvatskog katoličkog Naroda sa Sv. stolicom. Svjetski rat je omeo tu svečanu jubilarnu proslavu, ali ni rat, ni mir, ni sreća, ni nesreća ne smiju nas uzdrmati u našoj odlučnosti, da ostanemo vjerni Kristovoj Crkvi sve do smrti. Moramo ponavljati poput Izraelaca na obalama babilonskih rijeka: «Ako te zaboravimo, Jeruzaleme, neka usahne naša desnica!».

Da među vama bude tko, bilo svjetovnjak, bilo svećenik, koji bi ma samo na časak pokolebao u ovoj točki, neka mu bude kuća daleko od vaše! Možda ćete reći, da odveć strogo sudim? Bio bih vaš najgori neprijatelj, ako bih vam zatajio istinu. Ako govorim ovako, činim to za vaše bolje dobro. Zar Isus nije ostavio opomenu: «Pazite, da vas nitko ne zavede».

Zaista, biti rastavljen od Krista znači: biti kao mladica odsječena od čokota loze. Sudbina takva pojedinca bit će onakva, kako je opisuje Isus za vrijeme svoje posljednje večere: «Tko ne ostane u meni, izbacit će se napolje kao neplodna mladica i osušit će se. I skupit će je i baciti u oganj, da sagori». Budite, dakle, vazda vjerni katoličkoj Crkvi, vjerni do groba!

Težak bi bio život u obitelji, kad ne bi bilo majke. Crkva je velika Božja obitelj. Bog je toj svojoj obitelji dao majku, tj. bl. Djevicu Mariju, Majku Božju, i Majku svih nas. Dragi moji vjernici, naši su oci i pradjedovi posvuda po našoj domovini gradili crkve posvećene presvetoj Djevici. Njezina je sveta prilika časno stajala kao ures na zastavama naših pređa, kad su oni polazili vojevati «za krst časni i slobodu zlatnu». Pred njezinim oltarima na koljenima su padali pokornici i raskajani grješnici moleći od Gospodina oproštenje grijeha po zagovoru one, koja je Utočište grješnika. U nju su polagali svoje pouzdanje naši pređi u svim teškim časovima svoga osobnoga i narodnoga života. Nastavljajte svijetlu predaju vaših otaca!

Na to vas, uostalom, potiču vrhovni pastiri sv. Crkve. Ako iskrenom i trajnom ljubavlju budete štovali i ljubili Majku Božju i na vama će se obistiniti što prorokuje nadahnuti mudrac: «Tko časti svoju majku, sličan je onomu, tko sakuplja blago».

Samo je bezbožni komunizam bio kadar uvrstiti, dapače u školske priručnike, svetogrdne hule protiv Majke Božje. Te sam svetogrdne hule ja g. 1946. za vrijeme poznatog tzv. procesa osudio i žigosao, a oni su se tim sudskim procesom nadali katoličku Crkvu jednim potezom pera izbrisati iz naše hrvatske Domovine. Ne dao Bog, da itko između vas pođe tragom onih zločestih ljudi, i napada Majku

Božju. Za takva će jadnika vrijediti riječ mudračeva: «Tko ogorčava život svoje majke, proklet je od Gospodina».

Na koncu, predragi sinci, jer je «Bog ljubav», kako veli Apostol, ljubite se međusobno! Vazda se bratski ljubite! Budite samo jedno srce i jedna duša, ali ljubite i svoje neprijatelje, jer je Božja zapovijed. Tada ćete biti djeca svog Oca nebeskoga, «koji daje, da njegovo sunce izlazi na zle i na dobre i šalje svoju kišu pravednima i grješnima». Neka vas od ljubavi prema neprijateljima ne odvraća njihova zloća, jer je jedno čovjek, a drugo je njegova zloća. Kaže sv. Augustin: «Čovjek je Božje stvorenje, a zloća je ljudsko djelo. Ljubi ono, što je Bog stvorio, a ne ono, što je čovjek uradio».

Sjetite se kojom zgodom u svojim molitvama i mene, svoga pastira u teškim vremenima, da mi Gospodin bude milostiv! Nadam se, da će mi milosrdni Isus udijeliti milost, te ću moći vazda u nebu moliti i za sve vas dok bude svijeta i vaše nadbiskupije, da postignete cilj, za koji vas je Bog stvorio.

Krašić, 28. svibnja 1957.

ALOJZIJE KARDINAL STEPINAC
nadbiskup»

Kardinal se je pobrinuo, da je ova oporuka bila pravovremeno poslana u Rim. Ovlastio je mgr. Jurja Magjerca, rektora zavoda Sv. Jeronima, i o. Stjepana Sakača, isusovca, obojicu u Rimu, da ovu oporuku objelodane, čim on umre. «Nema tu ništa političkoga» —rekao je krašićkom župniku— «zato je zovem duhovnom oporukom».

TREĆA OPORUKA, OD 9. LISTOPADA 1959.

«Oporuka

U ime Presvetog Trojstva Oca, Sina i Duha Svetoga. Amen!

Ja niže potpisani Alojzije kardinal Stepinac, nadbiskup zagrebački, odlučio sam pri potpunoj svijesti i promišljeno odrediti svoju posljednju volju ovako:

Zagrebačkoj nadbiskupiji ostavljam:

1) Jedan dragocjeni križ (crux pectoralis) od zlata sa četiri kamena ljubičaste boje (ametist). S prednje strane urezan je u kosti na kamenu lik Majke Božje. S obratne strane nalaze se svete moći i to prema autentikumu: komadić križa, na kojemu je bio razapet sv. Petar apostol, komadić kosti sv. Pavla, komadić kosti sv. Jakova mlađega apostola, te konačno komadić kosti sv. Bartolomeja apostola.

Ovaj sam prsni križ primio u svojoj teškoj bolesti g. 1958. na dar od blagopokojnoga Sv. Oca pape Pija XII., koji je i sâm nosio ovaj križ.

Neka ga moji nasljednici na stolici biskupa zagrebačkih pobožno i zahvalno nose, dok ih bude. Ja mislim, da je veliki papa Pio XII. htio ovim svojim darom simbolički pokazati meni i mojim nasljednicima, da moramo neprestano imati na pameti pregorku muku i smrt našega raspetog Otkupitelja i biti spremni sve pretrpjeti za njega, za njegovu sv. Crkvu i za prava Božja: ako treba ići na križ, poput sv. Petra; ako treba staviti glavu pod mač, poput sv. Pavla; ako treba biti strovaljen s visine, poput sv. Jakova; ako treba sebi dati i kožu oderati, poput sv. Bartolomeja. Dao Bog tu jakost meni i mojim nasljednicima, do vijeka!

2) Jedan dragocjeni prsten od zlata s dragim kamenom od smaragda, obloženim naokolo briljantima, s dva križića sa strane, ispunjena briljantima. Prsten ima zlatni umetak, s datumom 21. VI. 1914., pomoću kojega čvršće stoji na ruci, a može se i rastegnuti, kad se nose rukavice prigodom svečanog pontifikala.

Ovaj sam prsten dobio na dar g. 1959. od Sv. Oca pape Ivana XXIII. Neka bude draga uspomena mojim nasljednicima i poticaj na vjernost Sv. Ocu i Apostolskoj Stolici.

3) Jedan veći zlatni prsten s ovećim dragim kamenom od rubina, koji je okružen naokolo briljantima. S jedne je strane urezan u zlatu znak križa, a s druge strane znak kaleža s hostijom. Ovaj prsten

ima svoju kutiju od kosti ružičaste boje. Dobio sam ga na dar g. 1959. od talijanskih žena.

Neka oba ova prstena uvijek sjećaju moje nasljednike na stolici zagrebačkih biskupa na strašna vremena, koja smo proživljavali, kada su ovi prsteni došli u naš posjed i uvijek ih potiču na vjernost do smrti Sv. Ocu i sv. Apostolskoj Stolici, a potiču i na katoličku solidarnost, kakvu su nam pokazale i talijanske katoličke žene u najtežim vremenima.

Osim navedenih dragocjenosti, koje sam dobio na dar, ja ne ostavljam nikakve imovine, ni pokretne ni nepokretne. Što god sam primao kao zagrebački nadbiskup, a nije mi bilo nužno za osobne potrebe, to sam odmah upotrebljavao prema propisima Crkvenog Zakonika pro pauperibus et piis causis. Prema tomu nemam iza smrti što ostaviti.

Za stvari, koje se budu našle kod mene u času smrti, moram izjaviti slijedeće:

1) Jedan srebrni kalež, u vatri pozlaćen, koji sam dobio na dar prije 20 godina, sada je vlasništvo samostana bosonogih karmelićanki u Brezovici, kojemu sam ga još za svoga života darovao, a sebi pridržao pravo, da se njime služim do svoje smrti. Poslije moje smrti ovaj se kalež ima odmah izručiti vlasniku, navedenom samostanu u Brezovici.

2) Biskupski križ i prsten, što sam ga prije nosio nego sam dobio na dar gore označeni od Sv. Oca, bili su vlasništvo zagrebačke nadbiskupije, te sam ih za života već vratio upravitelju nadbiskupije, koadjutoru dru Franji Šeperu.

3) Crkveno ruho za sveto bogoslužje, koje se kod mene nađe a pripada nadbiskupskoj kapeli u Zagrebu, ima se odmah vratiti toj kapeli, ukoliko nije već vraćeno.

4) Knjige, koje se kod mene nađu, imadu se predati nadbiskupskoj knjižnici u nadbiskupskom dvoru u Zagrebu, kao njezino vlasništvo odmah iza moje smrti.

5) Nešto pokućstva, kojim sam se služio u zatočenju, ima se vratiti nadbiskupskom dvoru u Zagrebu, jer je vlasništvo nadbiskupije zagrebačke.

6) S ono nešto odijela i rublja, što ostane iz smrti, neka moj nasljednik na biskupskoj stolici raspoloži, kako bude želio.

Još jednom izjavljujem, da nemam nikakva privatnog vlasništva, pa što bi se našlo kod mene, vlasništvo je zagrebačke nadbiskupije i njoj se ima vratiti nakon moje smrti.

Izvršiteljem ove moje oporuke imenujem krašićkog župnika, preč. g. Josipa Vranekovića. Njemu sam dao i potrebne upute za izvršenje ove moje oporuke.

Vjernicima zagrebačke nadbiskupije namijenio sam posebnu duhovnu oporuku, koja je pohranjena na drugome mjestu i publicirat će je oni, koji su za to određeni.

Ipak smatram uputnim, da i ovdje zamolim za oproštenje, ako sam koga uvrijedio ili mu što na žao učinio. Sa svoje pak strane od srca opraštam svima svojim neprijateljima i progoniteljima, kako nas je učio Krist Gospodin.

Dragom Bogu neizmjerna hvala za milost sv. vjere, u kojoj nikada nisam kolebao, kao i za sve nebrojene milosti, kojima me je obasipao u životu.

Hvala Majci Božjoj za više nego majčinsku zaštitu kroz cijeli život! Hvala Svecima, Sveticama, i Anđelima Božjim za njihov zagovor i pomoć u životu.

Sv. Ocu, namjesniku Kristovu, nastojao sam biti vjeran do smrti, a ako sam u svojoj teškoj službi po ljudskoj slaboći što skrivio, neka mi oprosti.

Hrvatskom Narodu, iz kojega sam nikao, nastojao sam koristiti, koliko sam mogao, a sada u času smrti, kad se stvari gledaju drugim okom nego inače, stavljam mu ponovo na srce, da ostane uvijek čvrst u sv. vjeri katoličkoj i vjeran sv. Apostolskoj Stolici Petrovoj.

Moje biskupsko geslo glasilo je: «In te, Domine, speravi!». A sada se ufam u beskrajno milosrđe Božje, da ću iskusiti istinitost onoga drugoga dijela: «Non confundar in aeternum!

U Krašiću, dana prve godišnjice smrti sv. Oca Pape Pija XII., mojega velikodušnog dobročinitelja, devetog listopada 1959.

† Alojzije kard. Stepinac
nadbiskup zagrebački

II

DRAMA JEDNOGA ŽIVOTA

ŽIVOTNI PUT ALOJZIJA STEPINCA

HIJACINT ETEROVIĆ

ALOJZIJE Stepinac se rodio u selu *Brezarići,* blizu Krašića, kod Zagreba, 8. svibnja 1898. od seljačkih roditelja, Barbare i Josipa. Oboje su bili marljivi i pobožni te dali sve od sebe za svoje dvanaestero djece. Alojzije je bio osmo dijete. Pučku je školu završio u Krašiću, a srednju u Zagrebu, koju je završio u g. 1916. usred I. Svjetskoga rata. Pozvan u austro-ugarsku vojsku, poslan je najprije u Rijeku, u školu za Pričuvne časnike, a odanle u Karlovac i doskora, te iste godine, na talijanski front. Ondje se borio u 1917. i 1918. godini. Pred kraj rata ga zarobiše Talijani.

U ono se vrijeme već rušila Austro-Ugarska monarhija. Jugoslavenski odbor, sastavljen ponajviše od hrvatskih političkih izbjeglica —sa zadaćom, da hrvatske i slovenske zemlje ujedini s Kraljevinom Srbijom na temelju ravnopravnosti— pozivao je hrvatske ratne zarobljenike u Italiji, da stupe u «Jugoslavenski dobrovoljački korpus», kasnije preimenovan «Jugoslavenska legija». Među dobrovoljcima se nalazio i 20-godišnji potporučnik Stepinac. Htio je pomoći svoj narod na način, koji su onda ponajbolji umovi kod Hrvata smatrali, da je najbolji. Stepinčeva jedinica je stigla u Solun u prosincu 1918. Iz Soluna je poslan u Makedoniju, gdje je služio sve do lipnja godine 1919., kad se povratio kući.

Na povratku u Hrvatsku upisao se na Poljodjeljski fakultet zagrebačkoga Sveučilišta. Ova je odluka iznenadila njegova oca, a još više majku, koja je usrdno molila, da vidi sina kao svećenika. Bilo je, možda, i Alojziju teško pri duši, ali je njegove planove da postane svećenik razorio sastanak s jednim otpalim svećenikom na talijanskom bojištu. Strahovao je, da ne će biti vrijedan velikoga poziva. Ovo je vrijeme živio ponajviše u rodnoj kući. U jeseni 1924. godine, kad je poziv za svećenika postao jasan i snažan u njegovoj duši, prekida studije, opršta se sa svojom djevojkom i roditeljima te stupa u nadbiskupsko svećeničko sjemenište u Zagrebu. Iste je godine poslan u Rim, gdje je na sveučilištu Gregoriani —šest godina kasnije— završio doktorat iz filozofije i teologije. Dne 26. listopada 1930., na blagdan Krista Kralja, ređen je u Rimu za svećenika.

Mladi svećenik Stepinac se povratio u domovinu 1931. te je dodijeljen nadbiskupu Antunu Baueru kao predvodnik ceremonija i ujedno upućen na rad u nadbiskupsku kancelariju. Njega su ipak trajno privlačili oni najmanji i najzapušteniji. U ono je vrijeme bio vjerovjesnikom radnika na zagrebačkoj periferiji. U vezi s tim radom, osnovao je «Caritas Nadbiskupije zagrebačke», da duhovno i tvarno pomaže radnike i njihove obitelji.

Na 28. svibnja 1934. imenovan je zagrebačkim nadbiskupom-pomoćnikom, s pravom nasljedstva po smrti nadbiskupa Antuna Bauera. Ovaj je izbor iznenadio mnoge, a možda najviše mladog, mršavog, bljedolikog Stepinca, koji nije ni izdaleka bio poznat niti priznat, kao mnogi stariji i zaslužni svećenici zagrebačke nadbiskupije. U poniznosti napisao je Stepinac u svojoj oporuci od 28. svibnja 1957.: *«Ako ja sebe danas, poslije svega onoga, što se je dogodilo, pitam, zašto je Gospodin baš meni ovu službu odredio, morao bih tražiti odgovor u riječima sv. Pavla Korinćanima: «Nego, što je ludo pred svijetom, izabra Bog, da posrami mudre; i što je slabo pred svijetom, izabra Bog, da posrami jake; i što je neplemenito pred svijetom i prezreno, izabra Bog, i ono, što nije, da uništi ono što jest, da se ni jedan čovjek ne može hvaliti pred Bogom»* (1. Kor. 1, 27-29).

Posvećen je za biskupa 24. lipnja 1934. Bilo mu je 36 godina, te je bio najmlađi nadbiskup na svijetu.

Kao nadbiskup-koadjutor Stepinac se posebno brinuo za osnivanje novih župa po zagrebačkim periferijama i u samom gradu. Zagreb se naglo razvijao pa su čitavi predjeli bili bez crkve. Tako je po periferiji podigao sedam novih crkava, kako slijede: u Maksimiru, župa sv. Jeronima, na Kanalu, župa sv. Obitelji, u Trnju, župa Krista Kralja, na Miramarskoj cesti, župa sv. Terezije od Maloga Isusa, na Trešnjevki, župa sv. Josipa, na Selskoj cesti, župa Bl. Marka Križevčanina, u Kustošiji, župa Bl. Nikole Tavelića.

U samom gradu je podigao na Krešimirovom trgu župu sv. Pavla, otvorio župe u dvjema velikim bolnicama, onu Presvetog Srca Isusova u bolnici Sestara Milosrdnica na Vinogradskoj cesti, i župu Svete Barbare u Zakladnoj bolnici na Rebru. Dvije nove župe u gradu je povjerio redovnicima: župu sv. Franje Ksaverskoga Ocima Trećorecima na Ksaverskoj cesti i župu Gospe Lurdske Ocima Franjevcima u Zvonimirovoj ulici.

U okolici Zagreba otvorio je župu sv. Mihovila Arhanđela u Dubravi i predao je Ocima Kapucinima na upravu, u Rudešu župu sv. Ane, u Podsusedu župu sv. Ivana Boska i predao je na upravu Ocima Salezijancima, a u bolnici u Vrapču osnovao je župu Presvetog Srca Isusova.

Osobno je posjećivao gradilišta novih župa, osobno sakupljao mi-

GOD. IX · KNJIGA XVII

SVIJET

BROJ 24 · 9. LIPNJA 1934.

Dr ALOJZIJE STEPINAC

KOADJUTOR ZAGREBAČKOM NADBISKUPU S PRAVOM NASLJEDSTVA

S [illegible] na vrlo opsežan i težak rad hrvatskoga metropolita [illegible] vrhovnog poglavara katoličke crkve u Jugoslaviji te s obzirom na visoku dobu preuzv. nadpastira dra Ante Bauera, sv. Stolica mu je imenovala pomoćnika nadbiskupa, koadjutora s pravom nasljedstva u osobi dra Alojzija Stepinca, nadbiskupskog ceremonijala i bilježnika. Dr. A. Stepinac je rodom iz Brezovice sela kraj Krašića, a rodio se 8. svibnja 1898., dakle mu je 36 godina te je najmlađi na ovako visokom mjestu i položaju. Poslije gimnazije bio je jedno-

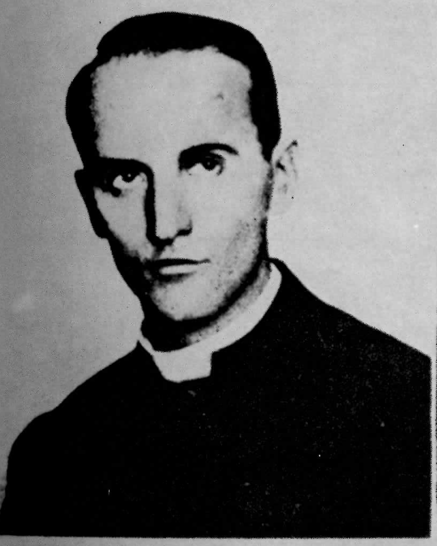

Dr. Alojzije Stepinac

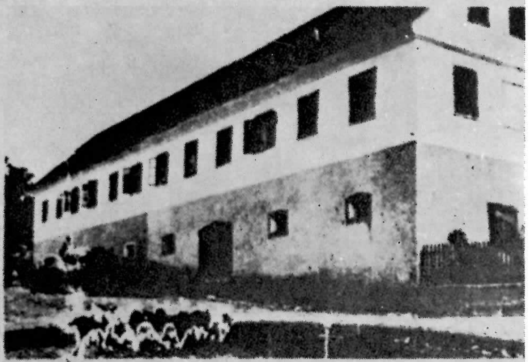

Rodjena kuća dra Stepinca u Brezovici [illegible]

godišnji dobrovoljac, a [illegible] toga 1917. morao je poći na talijansku frontu, gdje je sudjelovao kao kadet i [illegible] u raznim bitkama kod Gorice. Bio je zarobljen te je dospio na solunsku frontu, gdje se je borio dalje. Demobiliziran htio je učiti na gospodarskom fakultetu, ali je to napustio i četiri godine boravio kod roditelja u Krašiću. Godine 1924. otišao je u Rim, gdje je ostao do 1931. te postao svećenikom i doktorom teologije. Sad je imenovan koadjutorom nadbiskupskim. Njegovo je imenovanje u svim krugovima primljeno veoma povoljno. Čim stigne papinski dekret o imenovanju, bit će dr. A. Stepinac posvećen za biskupa.

[illegible] dra Stepinca

PREDNJA FOTOGRAFIJA:

PRVA STRANICA ILUSTRIRANOG TJEDNIKA *«SVIJET»*, Zagreb, 9. lipnja 1934.

Štivo na njoj glasi: Dr ALOJZIJE STEPINAC, koadjutor zagrebačkom Nadbiskupu s pravom nasljedstva. S obzirom na vrlo opsežan i težak rad hrvatskoga metropolite i vrhovnog poglavara katoličke crkve u Jugoslaviji te s obzirom na visoku dobu preuzv. nadpastira dra. Ante Bauera, sv. Stolica mu je imenovala pomoćnika nadbiskupa, koadjutora s pravom nasljedstva u osobi dra. Alojzija Stepinca, nadbiskupskog ceremonijala i bilježnika. Dr. A. Stepinac je rodom iz Brezović sela kraj Krašića, a rodio se 8. svibnja 1898., dakle mu je 36 godina, te je najmladji na ovako visokom mjestu i položaju. Poslije gimnazije bio je jednogodišnji dobrovoljac, a nakon toga 1917. morao je poći na talijansku frontu, gdje je sudjelovao kao kadet i zastavnik u raznim bitkama kod Gorice. Bio je zarobljen, te je dospio na solunsku frontu, gdje se je borio dalje. Demobiliziran htio je učiti na gospodarskom fakultetu, ali je to napustio i četiri godine boravio kod roditelja u Krašiću. Godine 1924. otišao je u Rim, gdje je ostao do 1931. te postao svećenikom i doktorom teologije. Sada je imenovan koadjutorom nadbiskupskim. Njegovo je imenovanje u svim krugovima primljeno veoma povoljno. Čim stigne papinski dekret o imenovanju, bit će dr. A. Stepinac posvećen za biskupa.

Natpisi pod fotografijama: Dr. Alojzije Stepinac. — Rodjena kuća dra Stepinca u Brezović selu kraj Krašića. — Majka i pokojni otac dra Stepinca. — Pogled na Krašić i okolicu. —

BARBARA STEPINAC
rođ. PENIĆ,
majka nadbiskupa
dra Alojzija Stepinca

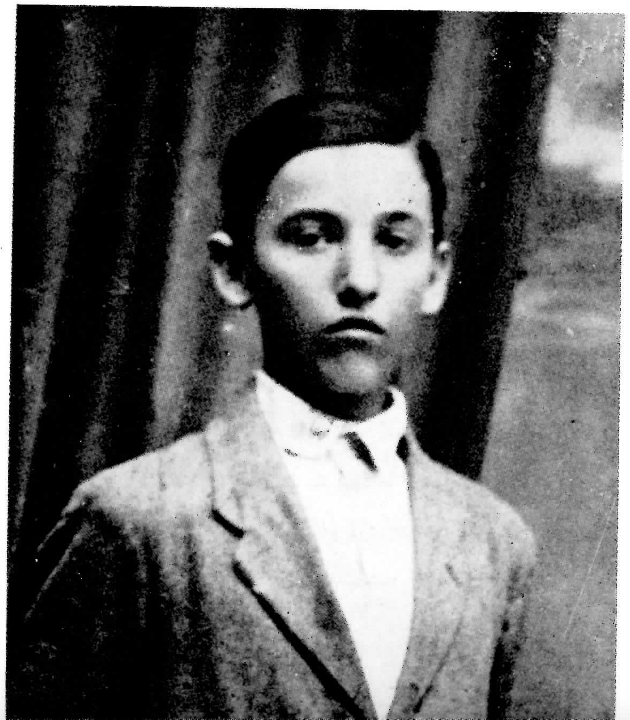

ALOJZIJE STEPINAC,
šestoškolac

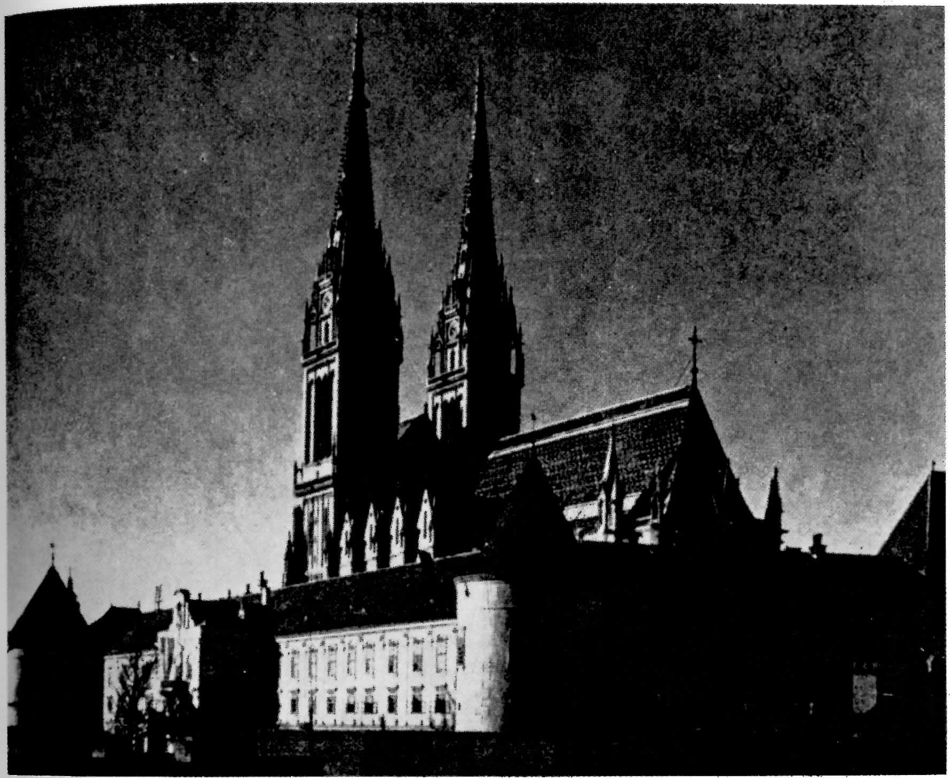

KATEDRALA SV. STJEPANA KRALJA I NADBISKUPSKI DVOR U ZAGREBU: U Katedrali grobnica nadbiskupa Alojzija Stepinca

DR. ALOJZIJE STEPINAC,
ceremonijal i bilježnik nadbiskupa dra Antuna Bauera

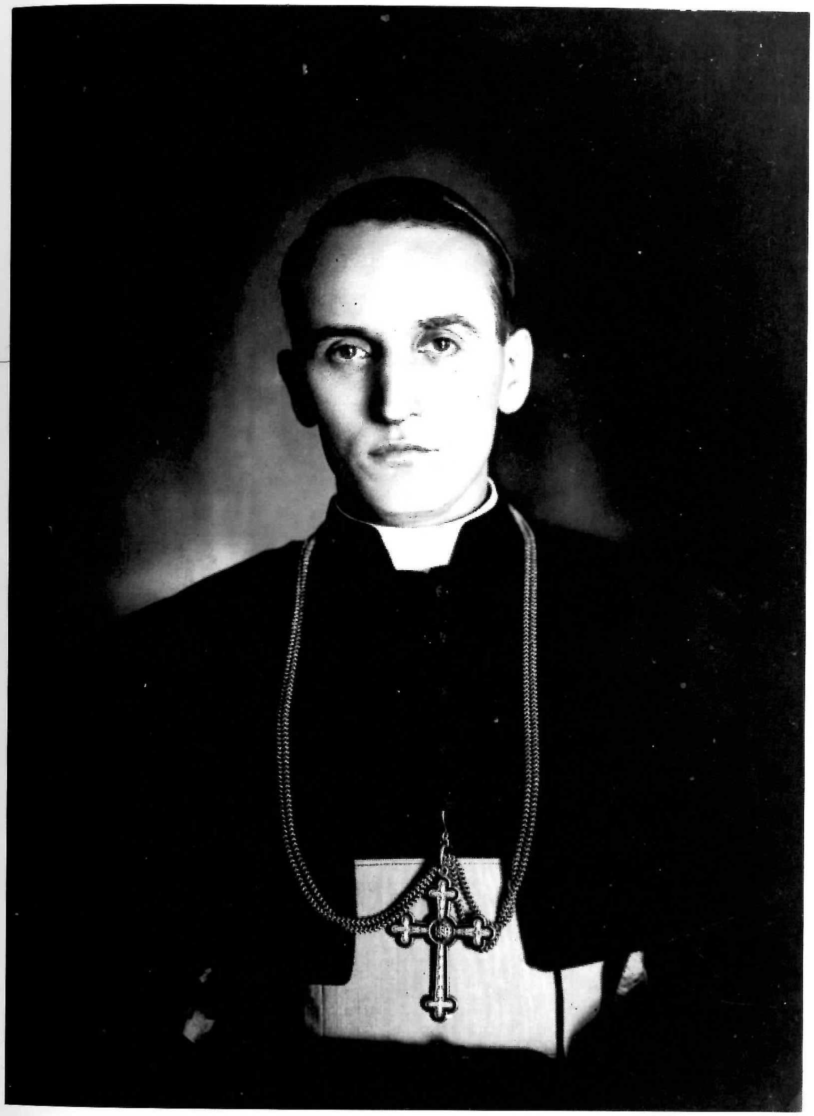

DR. ALOJZIJE STEPINAC, nadbiskup-koadjutor s pravom nasljedstva

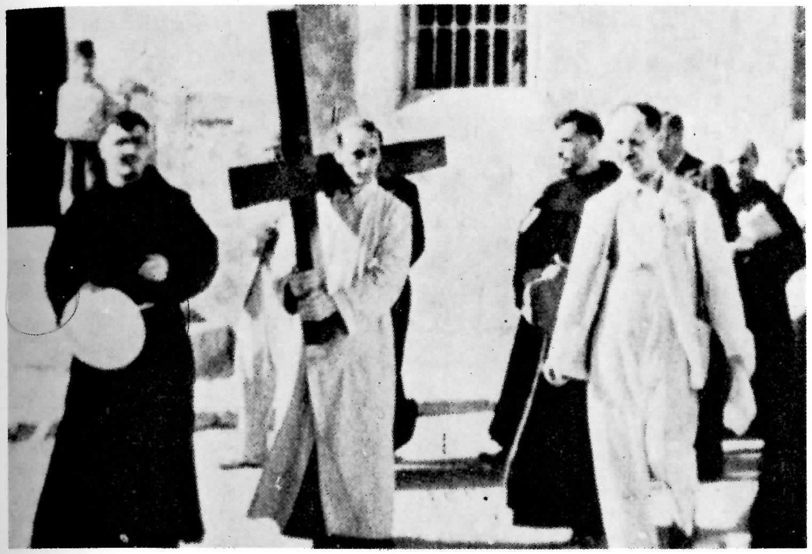

HRVATSKO HODOČAŠĆE U SVETU ZEMLJU, srpanj 1937.
Gore: Nadbiskup Stepinac u Jeruzalemu
(kraj njega pok. dr. Josip Andrić).
Dolje: Nadbiskup Stepinac u barci na rijeci Jordan.

STEPINAC
U BAZILICI
NAVJEŠTENJA
U NAZARETU,
16. srpnja 1937.

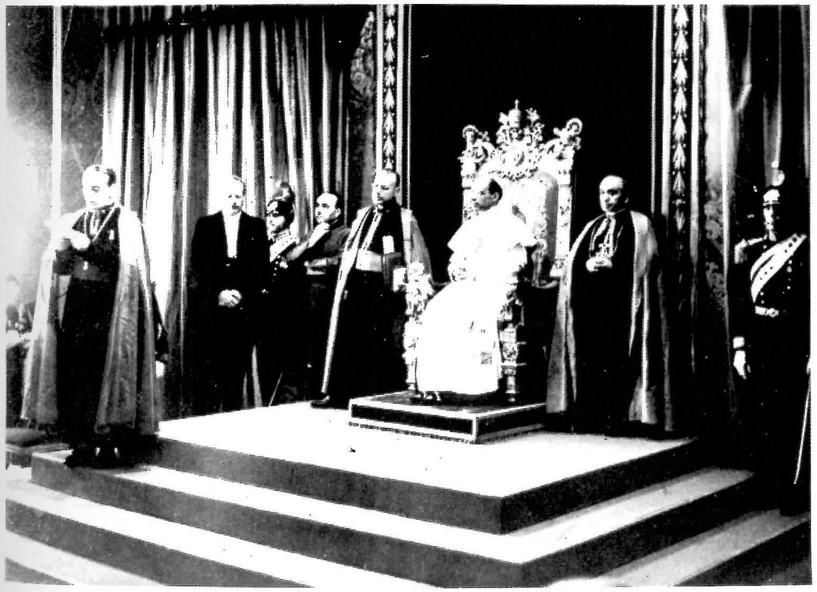

NADBISKUP STEPINAC KOD PAPE PIJA XII.:
Molba za proglašenje svetim Bl. Nikole Tavelića, Rim, 14 studenoga 1939.

GORE: NADBISKUP STEPINAC SA HODOČASNICIMA U MARIJU BISTRICU, 1938.
DOLJE: STEPINAC VRŠI ZADNJE SVEĆENIČKO REĐENJE, U CRKVI MALE BRAĆE NA SV. DUHU U ZAGREBU

lodare od naroda, poticao na ustrajnost do sretnog završetka gradnje i posvećivao nove crkve.

U g. 1937. nadbiskup Stepinac je vodio hrvatske hodočasnike u Svetu Zemlju na posvetu oltara bl. Nikole Tavelića u Jeruzalemu. Ondje se s hodočasnicima našao najprije na Golgoti i na mjestu Uskrnuća, gdje je održao hodočasnicima zanosnu propovijed. 23. srpnja, u petak, u tri sata po podne, po žegi, stavlja na sebe povelik drven križ, nosi ga istim smjerom, kojim je nekoć Isus nosio križ, i obavlja s hodočasnicima pobožnost Križnoga puta. Dana 25. srpnja posvetio je oltar Bl. Nikole Tavelića.

Sve onamo od 1934. pa do kraja rata nadbiskup Stepinac polazi s hodočasnicima pješice na Mariju Bistricu, gdje bi održao propovijed i satima ispovijedao vjernike. Hrvati su pod njegovim vodstvom zavoljeli svetište Marije Bistrice kao svoj narodni Lurd. Nadbiskup je htio, da Hrvati budu ponosni svetištem i nebeska Majka zadovoljna svojim domom pa se dao na velike radove ne samo da obnovi Svetište, nego da ga i proširi i posuvremeni. Najprije je odlučio podići Križni put po brijegu iznad Svetišta. Uspio je postaviti četiri postaje s likovima u naravnoj veličini, isklesanim u kararskom mramoru. Rat je spriječio daljnje dopremanje postaja iz Italije. Radovi na obnovi ponutrice velike bazilike bili su u punom jeku, kada je rat buknuo i spriječio daljnje radove. Planovi za uređenje hrvatskoga Lurda u Hrvatskom Zagorju bili su veliki, ali ostadoše na papiru radi rata i poslijeratnih prilika. Evo opisa tih planova: «Natječaj za sreditbenu osnovu predviđa rješenje problema nove velike crkve, izgradnju samostana (za Pavline), izgradnju kapelice otajstava sv. krunice, izgradnju oltara za crkvene obrede pod vedrim nebom, izgradnju ljetne pozornice, prenoćišta i ostalih objekata, kako to traži hrvatski Lurd» (*Katolički list*, 11. svibnja 1944., br. 19.).

Kad je 7. prosinca 1937. umro zagrebački nadbiskup dr. Antun Bauer, nadbiskup Stepinac ga je naslijedio u upravi prostrane nadbiskupije, te ujedno postao metropolitom i predsjednikom Biskupskih konferencija. U to vrijeme ličnost borca i branioca Božjih prava već je bila dobila određene crte. Njegov značaj se prekalio onamo od ratnih borba u mladim danima do javnih nastupa u godinama biskupske službe. Kada je preuzeo upravu zagrebačke nadbiskupije, rekao je, u svom prvom govoru pred Prvostolnim kaptolom, i ovo: «*A sada, gospodo i braćo, imate pred sobom novoga pastira. Pastira, koji je potpuno svjestan svojih slaboća i težine bremena, koje pada na njegova leđa... Ali taj je pastir upravo i uzeo za životno geslo riječ psalmiste:* 'In te Domine speravi!'. *Ove četiri godine biskupske službe pokazale su mi dovoljno, kako je trnovit put, kojim mora da stupa katolički*

6

biskup. Ja sam se uzdao u Gospoda i nisam klonuo, nego sam se još više učvrstio u vjeri i u pouzdanju u Boga svemogućega, kao što i željezo postaje čvršće, što se više lupa po njemu. Što više budu rasle nevolje, to više će u buduće rasti moje pouzdanje, da ću uz Božju pomoć proći sretno sa svojim stadom kroz sve bure i oluje, koje nas čekaju. (Katolički list, Zagreb, 11. prosinca 1937., Tečaj 88., br. 51.).

Na čelu nadbiskupije razvio je živu Katoličku akciju, da odgoji katolički laikat u suvremenom duhu, a posebno, da ih spremi, da vide i pobijaju zablude nacizma i komunizma. Ono su bile godine katoličkih socijalnih tjedana, narodnih i pokrajinskih euharistijskih kongresa, razgranjenog pokreta duhovnih vježba, pučkih misija, konferencija po zagrebačkim crkvama za inteligenciju, te moderno organiziranog katoličkog Karitasa, koji je on pred više godina osnovao. Ono su bile godine vrlo razvijene katoličke štampe, jednoga dnevnika, 29 tjednika, 10 polumjesečnika, 83 mjesečnika, 9 dvomjesečnika, 4 tromjesečnika. Društvo sv. Jeronima je iz Zagreba vršilo snažan utjecaj na vjeru i kulturu hrvatskoga sela, dok su brojne katoličke naklade u Zagrebu tiskale najbolje knjige iz stranih katoličkih književnosti i nauke. I bogoslovna znanost je onda kod nas bila na putu većih dosega.

Mlado pokoljenje sveučilištaraca u tridesetim godinama je odbacilo kraljevsku Jugoslaviju i spremalo proglašenje hrvatske države. Prvenstvo nacionalne borbe je bilo onda potisnulo vjerski element u pozadinu, pa je Katolička akcija, usporedo s «Domagojem» i «Velikim Križarskim Bratstvom» na Sveučilištu u Zagrebu, postigla veoma skromne rezultate. Ali ondašnja je mladež voljela neustrašivog Nadpastira, koji je teško zamjerio Beogradu, da je plemeniti ideal ujedinjenja Južnih Slavena izdao, pretvorivši Jugoslaviju u proširenu Srbiju, a Hrvatsku u bespravnu koloniju.

Kada je u godini 1941. buknuo rat između Njemačke i Jugoslavije, te se Jugoslavija raspala u desetak dana pod moćnim udarcima njemačkih divizija, a pukovnik Slavko Kvaternik proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku 10. travnja iste godine, Stepinac je stao na stranu ogromne većine svoga naroda, koji je takav izlaz iz jugoslavenske tamnice primio oduševljeno. On je u poslanici od 28. travnja 1941. pozdravio proglašenje hrvatske države i zazvao na nju i na njezina Poglavara Božji blagoslov. Ali je tražio od novih upravljača sudbinom hrvatskoga naroda, da u temelje nove države stave Božji zakon i Njegove zapovijedi. Na toj liniji on je ostao nepokolebljiv čitavi rat. Zato se već ubrzo stao razilaziti u pogledima s ustaškim najvišim dužnosnicima. Zato se u Katedrali obarao na nacizam i fašizam i rasistička nedjela. Osuđivao je masovne odmazde, sustav taoca, pa

osvete i divljanje građanskoga rata, koji je bijesnio hrvatskim zemljama. Bio je odlučan protivnik prisilnoga katoličenja pravoslavaca te im postao pravi otac i zaštitnik.

Ključ razumijevanju Nadbiskupova držanja za vrijeme rata može se, mislim, naći u slijedećem:

Jedno je država, koju je hrvatski narod željno očekivao i iskreno prihvatio u ogromnoj većini, a drugo je režim, koji je dragovoljno ili prisilno (o tome će slobodna povijesna znanost jednom donijeti sud) surađivao s fašizmom i nacizmom te njihovom naukom i praksom. Obje te nauke su strane Hrvatima, te je hrvatski narod zazirao od tih nametnutih ideologija. Zato Nadbiskup prihvaća Hrvatsku Državu, ali odbija mnoge mjere režima.

Jedno je vlast, a drugo je zloupotreba vlasti. Svaka je vlast od Boga, jer bez vlasti nema opstanka društvu, a društvo je proizvod društvene ljudske naravi i njezina Tvorca. Dosljedno, onda je i vlast koja drži društvo na okupu i vodi ga svrsi u zadnjim linijama od Boga. Zato Nadbiskup poštiva vlast, ali ga to ne priječi, da osudi njezine nepravedne postupke te je počesto posjeti na petu Božju zapovijed: Ne ubij!

Jedno je dr. Ante Pavelić, dugogodišnji politički izbjeglica iz Hrvatske, koji preuzima najveću vlast u zemlji istoga dana, kada se u nju vraća, te najbliži mu suradnici i nekoliko ustaških rasova na terenu, koji počesto prekoračuju moralne granice; drugo je članstvo Ustaškoga pokreta te domobrani i ustaše borci, koji se bore za Hrvatsku i četiri godine izlažu za nju svoje živote i dočekuju kraj rata u neobično visokom moralu, mada su sve okolnosti bile protiv njih. Njima Nadbiskup šalje svoje svećenike, da budu od duhovne pomoći ljudima, koji danomice izlažu svoje živote za obranu sela i gradova pa i nesretno i nejasno određenih granica Hrvatske Države.

Tu je tajna Nadbiskupova postupka. On se brine, u prvom redu, za vječno dobro svoga naroda. U pogledu države, tog starog prava, koga se Hrvati nikada nijesu odrekli, on slijedi volju naroda. U svom govoru na sudu on veli: *«Hrvatski se je narod plebiscitarno izjasnio za Hrvatsku Državu i ja bih bio ništarija, kad ne bih osjetio bìlo hrvatskog naroda, koji je bio rob u bivšoj Jugoslaviji».* Nadbiskup se politikom ne bavi, njegova je velika briga duhovno dobro vjernika, ali on voli svoj narod i poštuje njegovu volju: to mu diktira kršćanska ljubav.

Nadbiskup se najviše odlikovao baš u kršćanskoj djelotvornoj ljubavi prema narodu u ratu. Brinuo se za ishranu nekih 7.000 djece, bez razlike vjere i narodnosti, iz krajeva opustošenih ratom. Štitio je, skrivao i najvećim dijelom sakupljao židove i hrvatske pravoslavce u Brezovici, da ih odanle šalje preko crkvenih veza u slobodni svijet.

Od župnika po Slavoniji sakuplja hranu, koju šalje u potrebne krajeve Hrvatske. Tako je g. 1943. poslao 43 vagona hrane u Dalmaciju. Ujedno se brinuo za kolonizaciju naroda iz Dalmacije i Hercegovine po Slavoniji. Dočekivao je očinski te smještao po župama izbjegle slovenske svećenike.

Kada je 22. veljače 1944. istočni dio Zagreba bio bombardiran, Nadbiskup osobno obilazi postradale, tješi i pomaže, dok odbori Karitasa organiziraju njegovu pomoć od 1.000.000 kuna onima najteže pogođenim. Nad ruševinama dominikanskoga samostana u Maksimiru, u kojima je poginulo sedam svećenika, jedan brat suradnik i jedan trećoredac te ranjeno pet svećenika (među njima i pisac ovih redaka), stajao je bljedoliki Stepinac, tješio nas mirom sveca i proroka govoreći: *«Iz ovih će ruševina niknuti nove stabljike»*. Danas je samostan ponovo sagrađen, uza nj podignuta krasna nova crkva, a u njemu se lijepi broj mladih dominikanskih bogoslova sprema na rad za narod.

Poznata je Stepinčeva ljubav prema redovnicima i redovnicama. Njihov je rad bio dosegao zamjernu visinu usred ratnih prilika u Zagrebu i okolici pod njegovim vodstvom, zaštitom i blagoslovom. Onda su u samom gradu radili živo među narodom Franjevci na Kaptolu i u Zvonimirovoj ulici te Isusovci u Palmotićevoj ulici. Na istočnoj periferiji grada djeluju Dominikanci i Kapucini, na sjevernoj Trećoredci i Isusovci, na zapadnoj Konventualci, na jugozapadnoj Salezijanci. «U Zagrebu ima 13 samostana i kuća te u pet redovničkih župa djeluje 120 redovnika-svećenika, od kojih je dvadeset stalnih kateheta, te oko 90 braće-laika prema od prilike 130 djelatnih svjetovnih svećenika. ...Časne sestre svih družba ukupno ih ima u Zagrebu 1 300 sestara i 59 kuća». Na istom mjestu se nižu djelatnosti redovnika i redovnica u ono doba. «Redovnici u Zagrebu vode dvije gimnazije, imaju dvije tiskare, izdaju jedan znanstveni časopis i jedan za askezu, jedno propovjedničko glasilo i devet glasnika; vode duhovne vježbe u Zagrebu i pokrajini, trećoredski pokret, Marijine kongregacije, apostolat molitve, kruničarski pokret, počasnu stražu i pučke misije. Dvojica predaju na teološkom fakultetu». Redovnice «drže i vode slijedeće ustanove: 1 realnu gimnaziju, jednu učiteljsku školu, 1 građansku školu, 1 pučku školu, 1 domaćinsku školu, 1 djevojačku stručnu školu, 1 dom za zatvorene duhovne vježbe, 5 obdaništa, 3 dječja zabavišta, 6 dječjih skloništa, 4 sirotišta, jedan dječji ambulatorij, 1 dječji zavod, 7 konvikata i internata, 2 zavoda, 3 doma, 1 gradsko sabiralište, 2 ubožnice, 3 pensionata, 11 bolnica, klinika i sanatorija, 2 bolničarske škole, 1 ustanovu za privatnu njegu bolesnika, 5 mensa, 9 kuhinja i kućanstva, te izdaju jedan glasnik. U samim zagrebačkim bolnicama zaposlene su njegom bolesnika 632 sestre» *(Katolički list*, br. 25, Zagreb 1944., str. 304.).

Jedan samostan bosonogih Karmelićanka bio je posebno mio Nadbiskupu. Sâm je doveo sestre, uveo ih u dom na nadbiskupskom imanju u Brezovici, sâm se često onamo navraćao, da se uvjeri, imaju li potrebne stvari i da mladoj zajednici postavi čvrste dohovne temelje. Svrha mu je bila stvoriti hrvatski Karmel, iz kojega će se neprestano dizati molitve za hrvatski narod, a posebno za njegove svećenike. U maloj i neobično skromnoj sobici kod ulaza u samostan odsjedao je umorni Nadbiskup, kadagod bi se onamo navratio, da se tjelesno i duhovno odmori i osnaži.

Krajem rata, u svibnju 1945., dok se hrvatska vojska povlačila prema Austriji, a s njom i srazmjerno veliki broj pučanstva, stvorena je nova, Titova, komunistička Jugoslavija. Rodila se u krvi pobijenih Hrvata, ponajviše mladeži, koji su bez suda strijeljani i pobacani u skupne grobove po Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji, u mukama tisuća gonjenih u kolonama smrti od Bleiburga do rumunjske granice; i gradila se na imanju i prisilnom radu svih, koji su posjedovali nešto u srcu, glavi ili džepu. Svi su ti proglašeni neprijateljima «naroda» i poslani u tamnice i logore, koji su se trajno proširivali u nesretnoj zemlji Hrvatâ. Strahote nijesu jenjavale sve do prekida Titova s Moskvom u g. 1948., kada je Partija morala čistiti svoje redove od Staljinovaca, odnosno kominformovaca.

Nadbiskup je opet digao glas protesta, i pri sastanku s Titom u lipnju 1945. upozorio ga, da smiri izmučeni narod i stvori osjećaj sigurnosti u zemlji, ako želi da narod sudjeluje u izgradnji porušene zemlje. Uzalud je govorio. Tito je već bio osjetio slast vlasti, a kao izgrađeni komunista znao je dobro, da novo socijalističko društvo može rasti samo na grobovima protivnika, na ruševinama stare «buržujske» civilizacije i na novim pokoljenjima, odgojenim isključivo u komunističkoj školi. Zato je Crkvi navijestio rat do istrebljenja.

Katoličke škole su zatvorene, katolička društva nestala, katolička štampa zabranjena, a Marxova nauka zamijenila je katekizam u školama. Crkvi su oteta sva dobra, da je se načini prosjakinjom, ovisnom od mrvica, koje će joj režim dobacivati, ako bude s njim surađivala. Stepinac nastavlja kao duhovni predvodnik svoga naroda, da u svojim govorima naglasuje vječna načela Evanđelja i udara na sva zlodjela nove vlasti. On i novu vlast prihvaća, ne kao izraz volje svoga naroda, nego kao nuždu, što su je Saveznici natovarili Hrvatima bez njihova pristanka. Ali zlodjela, a posebno pokolj i mučenje stotina tisuća hrvatskih vojnika, gonjenih od Bleiburga do Makedonije i do rumunjske granice, pa ubijanje i mučenje nedužnoga svijeta i stotine svećenika je zločin, koji u nebo vapi. Stepinac to jasno i glasno stavlja pred nove gospodare u Zagrebu. Navest ćemo izvadak iz opširnoga pisma, koje je Nadbiskup uputio dru Vladimiru Bakariću, ondaš-

njem predsjedniku narodne republike Hrvatske. Pismo crta progon Katoličke Crkve u Novoj Jugoslaviji. Pisano je 21. srpnja 1945., dakle nepunih tri mjeseca po dolasku komunista na vlast, u kome razdoblju je čitav hrvatski narod proglašen zločinačkim narodom, stavljen na optuženičku klupu i čekao danju i noću smrt. U tim apokaliptičkim danima čuo se opet, kao i u ratu, glasni protest Stepinca. On piše: «*Gospodine predsjedniče! Kada se uzme u obzir sve što sam rekao o djelatnosti vojnih sudova protiv svećenika; kada opet čitamo popis svećenika osuđenih na smrt; kada se uzme u obzir veliki broj svećenika u zatvoru; kada se iz dana u dan ponavljaju napadaji protiv klera, koji je nazivan 'reakcionarnim', što u sadašnjem rječniku znači ozloglašavanje i postavljanje izvan zakona; kada se stvarno prosudi položaj Crkve u današnjim školama; kada se sjetimo, da su gotovo sve crkvene zgrade, kao škole i sjemeništa, upotrebljene za svjetovne svrhe; kada je, k tomu, dokazano, da je katolička štampa u Hrvatskoj praktično uništena; kada se zna, da su u katoličkim ustanovama imenovani nastavnici koji u razredima napadaju izravno načela katoličkoga odgoja; nije li onda ispravno zaključiti, da je Crkva u Hrvatskoj progonjena?*»*.

Stepinac je nastavio dizati glas u obranu progonjene Crkve i naroda, zastrašena, utamničena i desetkovana. On je znao, da je neprijatelj planski istrebljivao sve, koji su bili ili izgledali njegovi politički protivnici i da će njegovi protesti ostati neuslišani. Ali njegova biskupska savjest i smisao za odgovornost pred Bogom za jadni narod sile ga da izriče osudu zlodjela i traži pravdu za svoj izmučeni narod. Bilo mu je jasno, da sebe izlaže bijesu Partije. Ali on je u borbi očeličio. Nije ga plašila njegova osobna sudbina.

Koje onda čudo, da je Stepinac postao jedina nada Hrvatima, neizabrani vođa, u koga su se slile sve nade poniženih i progonjenih Hrvata? Partija je pratila taj razvoj izbliza. Mada je bila svjesna njegove moći u narodu, smatrala je, da mora riskirati, jer je Stepinac postao opasan interesima Partije i «revolucije». Na 18. rujna 1946. Stepinac je bio zatvoren, 24. rujna optužen i već 30. rujna 1946. bio je izveden pred Vrhovni sud Hrvatske, kome je predsjedao dr. Žarko Vimpulšek, predsjednik Vijeća Vrhovnog suda Narodne Republike Hrvatske, te dva člana tog. Vijeća, dr. Ante Cireneo i dr. Ivan Poldrugač. Dr. Jakov Blažević bio je javni tužilac.

Optužnica ga je teretila zbog suradnje s neprijateljem u ratu, s Nijemcima i Talijanima; zbog suradnje s ustaškim režimom; zbog katoličenja pravoslavaca; zbog katoličke štampe, koja da je sa simpa-

* Richard Pattee. *The Case of Cardinal Stepinac.* Milwaukee: The Bruce Publishing Company, 1953. Document LXVI, str. 436. Gornji sam navod preveo iz engleskoga. Opaska pisca.

tijama pisala o ustaškom režimu; zbog vojnog vikarijata, kojim se brinuo, da hrvatska vojska imade dovoljno vojnih svećenika, a po optužnici je i to «kolaboracija s okupatorom». Odvjetnici dr. Ivo Politeo i dr. Natko Katičić oprovrgli su ove optužbe, a Stepinčev govor u sudnici izrečen 3. listopada ušao je u povijest kao dokument savjesti slobodnoga čovječanstva protiv tiranije. Na 11. listopada 1946. osuđen je na 16 godina prisilnoga rada i pet godina gubitka građanskih prava i zapljene imovine. Zatim je poslan u zloglasnu tamnicu Lepoglavu na odsluženje kazne.

Pet godina je Božji borac proveo u Lepoglavi. Poslije prekida s Moskvom u g. 1948. Titov je režim danomice postajao sve ovisniji od američke pomoći. Amerikanci su pitanje Nadbiskupa počesto postavljali pred svoje nove «štićenike». Svjetsko javno mišljenje je, skoro bez iznimke, osudilo nečovječni postupak i nepravdu učinjenu Stepincu. Pod tim pritiskom Partija je u godini 1951., smatrala, da je uputnije popustiti. Stepinac je premješten iz zatvora i zatočen u Krašiću, da ondje završi preostali dio kazne. Tito mu je ponudio slobodu pod uvjetom, da napusti zemlju. Stepinac nije nikada htio na to pristati. Ostao je sa svojim narodom, da s njim dijeli zlo i dobro. U molitvi i patnji provodio je dane, mjesece i godine u Krašiću, gdje ga je narod volio kao svog pravog sina. Strani posjetnici, novinari i pisci morali su se na svoje oči uvjeriti, kako je Partija budno stražila stražu oko krašićkoga zatočenika. Pa ipak su poneki uspjeli, da mu se približe. I te rijetke njegove krašićke izjave pokazuju, da je ostao na liniji svoje misije nepokolebljiv do kraja. Tražio je prava Crkve, koja su joj bila oduzeta u krvavim poslijeratnim godinama.

Papa Pio XII. je imenovao nenazočnoga nadbiskupa Stepinca kardinalom Katoličke Crkve 29. studenoga 1952. Pio XII. je bio Stepinčev osobni prijatelj. On je neobično mnogo trpio zbog progona Stepinca. Ovim činom htio je Papa ukazati pred svijetom, da poštuje i klanja se pred Stepinčevom žrtvom. Ovo je imenovanje prouzročilo veliku radost u svijetu, a posebno u patničkoj Hrvatskoj. Ali je razbijesnilo Partiju, pa je Jugoslavija prekinula diplomatske odnose s Vatikanom. Stepinac nije nikada stavio na sebe kardinalskoga ruha. Nije nikada ni pokušao otići u Rim, da ga preuzme, mada ga je pozivao Pio XII. On je skromno, ali odlučno odbio taj poziv. Znao je vrlo dobro, da se više nikada ne bi smio povratiti u domovinu. A on je htio biti sa svojim narodom u danima velike kušnje.

Na povratku iz Lepoglave Stepinčevo se zdravlje počelo naglo rušiti. Imao je trombozu u lijevoj nozi, krv se ondje zaustavljala, što mu je uzrokovalo teške muke pri pokretu, a pogotovo pri hodu. Imao je suvišak crvenih krvnih tjelešaca u krvnom sustavu (polycy-

temia). Dva su američka liječnika specijalista letjela u Krašić u godini 1953., da ga liječe radioaktivnom supstancijom, koju je dodijelila Američka Komisija za Atomsku energiju na molbu nadbiskupa Hurley, iz Floride, koji je bio vatikanski predstavnik u Jugoslaviji nakon rata te osobno prisustvovao procesu protiv nadbiskupa Stepinca u g. 1946. Jedan od dvojice liječnika. Dr. John Ružić, hrvatskoga je podrijetla.

Ograničeno kretanje zbog posvudašnje policije, pa manjak bolničke njege, pa moralne patnje dogorijevale su Stepinčev život, usprkos ljudskim pokušajima da ga spase. Krašićki župnik, sada također pokojni Josip Vraneković, opisao je zadnje dane Stepinca, koji je poput Pravednika trpio do kraja, a da se nije tužio. Dana 28. svibnja 1957. Kardinal je napisao Duhovnu oporuku svome narodu, potičući ga, da ostane postojan u vjeri u Boga, u Isusa Krista i u Katoličku Crkvu.

Umro je svetački 10. veljače 1960., u 2:15 poslije podne, u župnom stanu u Krašiću. Pokopan je u zagrebačkoj Katedrali, iza glavnoga oltara, 13. veljače, uz ogromno učešće svećenstva i naroda sa svih strana Hrvatske. U Zagreb mu nijesu dali živome. Vratio se onamo u lijesu na leđima svoja naroda, koji ga je ljubio kao svoga oca i poštivao kao svoga sveca.

Ondje počiva izmoreno Stepinčevo tijelo i čeka na uskrsnuće; ondje živi neslomljeni duh Stepinčev. Ondje tisuće Hrvata pale svijeće te polažu cvijeće na njegov grob, i mole ne za njega, nego *mole se Njemu.* Papa Ivan XXIII. je prigodom Stepinčeve smrti izrekao značajne riječi: *«Molimo se za proslavljenje njegova izabranoga duha...»* Hoćemo li biti sretni ugledati našega velikana proglašena svetim? Molimo se i slijedimo njegov primjer, ponavljao je Pio XII. kao i Ivan XXIII.

Kad je Stepinac ispustio svoju plemeniu dušu, svjetska je štampa, katolička i nekatolička, istaknula živim riječima njegov herojski lik. Jasno je bilo, da je on hodao stazom proroka i preteča, koji su se usuđivali otvoreno reći istinu onima, koji istinu mrze. Ostao je vjeran vječnim načelima svoje vjere do zadnjega daha. Postao je time uzor i nadahnuće svome narodu i čitavome svijetu. On je pokazao, da se duh ne može sputati tvarnom silom, te da ne treba strepiti pred onima, koji mogu mučiti i ubiti samo smrtno tijelo. Otkuda Stepincu tolika snaga? On je tajnu svoga života sažeo u svojoj biskupskoj lozinci: *«Bože moj, u tebe se uzdam! Ne daj, da se ikada osramotim!».*

BARBARA STEPINAC I SVEĆENIČKO ZVANJE NJEZINOG ALOJZIJA

SPOMEN-CVIJEĆE NA NJIHOVE ČASNE GROBOVE

STJEPAN SAKAČ, D. I. (1890-1973.)

KONCEM listopada g. 1924. putovao sam u Rim. Prije odlaska posjetio sam u Zagrebu neke «germaničare», bivše pitomce rimskog kolegija «Germanicum-Hungaricum», u kojem i hrvatske biskupije nekadanje Kraljevine Hrvatske i Slavonije imadu pravo na nekoliko mjesta. Bio sam i kod Mons. dra Josipa Lončarića, obljubljenog Međimurca, koji je u Germanikumu boravio od g. 1891.-1898., a poslije spadao među najagilnije i najodličnije članove zagrebačkog klera (ravnatelj nadb. orfanotrofija, urednik katoličkog dnevnika «Hrvatstvo», suradnik «Katoličkog Lista», župnik Sv. Petra). On me zamoli, da sa sobom povedem u Germanikum Alojzija Stepinca. Tom zgodom ispripovijedi mi glavne zgode iz povijesti svećeničkog zvanja toga, tada već 26-godišnjeg mladića. S iznenađenjem sam slušao, štošta zapamtio i, što je više Alojzije Stepinac poslije izilazio na javu, to češće sam se u duhu svraćao na onaj razgovor s dr. Lončarićem i otkrivao duboku duhovnu pozadinu i čvrste vrhunaravne temelje njegovih neobičnih uspona. Sada, nakon smrti velikog i svetog Kardinala i njegove pobožne i razborite majke, zanimljivo je i poučno promotriti, kako je Barbara Stepinac dugotrajnim tajnim postovima i molitvama isprosila sinu svećeničko zvanje i kako su oboje morali izdržati izvanredne kušnje, prije nego je Alojzije jasno spoznao volju Božju, doznao za majčin zavjet, te se posve, zauvijek i s neograničenim pouzdanjem posvetio Kristu Kralju i njegovoj službi.

DREVNOST I SADAŠNJOST KRAŠIĆA

Da potpunije shvatimo ličnosti pokojnog Kardinala i njegove majke, njihove duhovne želje i težnje, treba da ih promotrimo u vezi s prirodnom i društvenom okolinom, u kojoj su se rodili, odrasli i živjeli. Upoznavši Krašić, postat će nam jasniji i Stepinci.

O Krašiću i cijelom onom kraju pisali su u novije doba Emil

Laszowski i dr. Dragutin Nežić, sadanji biskup porečko-puljski[1]. Prvi, proučivši stare isprave, uskrisio je najstariju prošlost stare hrvatske županije podgorske, kojoj je pripadao Krašić. Dr. Nežić sažeo je najvažnije rezultate njegovih istraživanja, dodao dragocjene podatke iz kasnijih razdoblja i osvijetlio sadašnjost. Evo nekoliko podataka iz njegove rijetke knjižice *«Povijest župa i crkvi Jastrebarskog dekanata»:*

«Nije nam poznato ime hrvatskoga plemena, koje se nastanilo na području sadanjega jastrebarskoga kotara, ali se sačuvaše imena pojedinih plemenskih grana. Sve do konca trinaestoga stoljeća postojala je tu starohrvatska županija podgorska... Glavni grad podgorske županije bio je podno gore kod današnje Sv. Jane. Njegove se ruševine još i sada vide iznad ceste što vodi od svetojanskog sela Drage prema Žumberku. U tom tvrdom gradu, što ga je narod nazivao i «Turanj», stolovao je župan, kojega su birala bratstva iliti rodovi cijele županije. Od takovih bratstva spominju se u starim ispravama: Pribići, Draganići, Cvetkovići, Krašići, Gornji Kupčinci i Desinčani» (str. 5)...

«Krašići su starohrvatsko bratstvo, što nosi ime po Kraiši, praocu toga roda[2]. Selo Krašić smjestilo se (na Kupčini) uz cestu, koja vodi preko Pribića u Žumberak, a imade vrlo ubav i pitom izgled. U župu Krašić, koja se spominje već 1334. godine, spadaju danas sela: Krašići, Brezarići, Brlenići, Hrženik, Krnežići, Krupače i Kućer, a ukupno broje oko 2.000 duša... Dika i ponos krašićke župe jest nova župna crkva presv. Trojstva, sagrađena 1913. godine. Izradio ju je u staro-hrvatskom stilu graditelj Podhorski i to tako da je u nju ugradio i dijelove stare crkve, napose gotsko svetište, što potječe iz 15. stoljeća... Ta krasna crkva sagrađena je u vrijeme župnika Huzeka, njegovim nastojanjem i žrtvama samih župljana. Troškovi su iznosili preko 225.000 kruna. Orgulje su iz godine 1892., a stajale su 1.800 forinti. Iz starih knjiga razabiremo, da je pređašnja crkva sagrađena 1741. godine, a toranj 1771., koji je obnovljen 1818. Kanonik, koji je kao arhiđakon godine 1771. obilazio župe, ruga se krašićancima, da se smatraju nekim varošanima, te da su si sagradili silno velik toranj, koji je upravo smiješno vidjeti uz malu crkvu. Međutim je krašićancima taj veliki toranj vrlo dobro došao god. 1913., jer nisu trebali zidati novoga, kad su pravili novu crkvu... Župa Krašić dala je zagrebačkoj nadbiskupiji mnogo svećenika... U selu Brezarići rodio se preuzv. g.

[1] Laszowski, Emil: *Stara županija podgorska* (Comitatus Podgorya). Rad Jugosl. Akad. Zn. i Umj., knj. 138. Zagreb 1899., 1-54 — Nežić, Drag., *Povijest župa i crkvi Jastrebarskoga dekanata.* Uspomena na Euharistijski Kongres u Jastrebarskom 12. i 13. VIII. 1939. Zagreb 1939.

[2] Laszowski, str. 7: «terra generations Craysig» (g. 1249.); str. 50: Bratko, sin Krajše i Hergot Pribidrug i Miren «de genere Craisichi» (Krajšić), g. 1316. odobravaju prodaju zemlje jednog svog međaša «pro se et tota generacione eorum».

dr. Alojzije Stepinac. Krašićki je narod jedan od najpobožnijih u cijelome kraju. Uvijek rado polazi u crkvu. Iz te župe mnogo je redovnica. Narodna nošnja sačuvana je bolje nego li u ikojoj župi, pa i kod muškaraca...» (str. 37-41).

Na koncu prošlog stoljeća živjeli su Stepinci u velikom zadružnom domu u Brezarićima, na domak Krašiću. Otac Alojzijev, vrlo sposoban, radin i poduzetan seljak, neko vrijeme poslije Alojzijeva rođenja odijelio se od zadruge, preselio u Krašić i ondje sagradio kuću. O svom zavičaju rekao je nadb. Stepinac 14. srpnja 1939. — prigodom Euharistijskog Kongresa u Jastrebarskom: «Ne bih li morao uskliknuti ovdje još napose, kako je dobar Bog mom dragome rodnom kraju! Kroz stoljeća duga brižno ga je čuvao i sačuvao od svih zabluda duha tako, da je danas jedinstven u vjeri više nego ikoji kraj drage nam hrvatske domovine».

MAJČIN TAJNI ZAVJET

Majka Alojzijeva Barbara bila je druga žena udovca Josipa Stepinca, koji je već iz prvoga braka imao nekoliko djece. Došla je u obitelj, zadrugu i rodbinstvo, iz kojih su izilazili odlični svećenici. Baš je tada stric njezina muža, Matija Stepinac, bio smatran najučenijim i najuzornijim svećenikom cijele Nadbiskupije. Svršio je nauke na Teološkom fakultetu u Innsbrucku i bio zaređen za svećenika od apostolskog Nuncija u Münchenu. Poslije smrti kard. Mihalovića, bio je glavni kandidat za zagrebačkog nadbiskupa, ali se sâm tomu opro, te radije riječju i primjerom odgajao bogoslove, proučavao sv. Tomu Akvinca, te plodnim i snažnim perom branio i promicao interese svete vjere i hrvatske domovine[3]. On se pobrinuo, da je g. 1891. župnikom u Krašiću postao njegov bivši ponajbolji duhovni pitomac, Stjepan Huzek, koji je za svog dugotrajnog župnikovanja (1891.-1925.) brižno nastojao, da ne pomanjkaju svećenički kandidati iz njegove župe. Znalo ih je biti i do deset, što već po župama, što još na školovanju.

Stoga nije čudo, što je i mladu Barbaru Stepinac zahvatila sveta ambicija, da i ona dade Crkvi i svojoj obitelji svećenika. Kad joj se u svibnju g. 1898. rodio sinčić, ona ga stavi pod posebnu zaštitu Bl. Gospe i u svom ga srcu odredi za oltar. Na krštenju, 8. V., dobio je dječačić za nebeskog zaštitnika, osim dnevnoga sveca Viktora, još —kao neki program— i sv. Alojzija, premda je njegova svetkovina bila još daleko (21. VI.). To mu je ime pod majčinim utjecajem postalo glavnim i jedinim u običnoj uporabi. Prigodom Alojzijeva krštenja načini majka neobični zavjet: obeća Bogu, da će tri put na tjedan

[3] Lang, Josip, posv. biskup, *Život i rad Monsignora dra Matije Stepinca, apošt. protonotara i čazmanskog kanonika-lektora.* Zagreb 1922.

postiti, da se On udostoji tom njezinom sinu dati svećeničko zvanje. Ona taj svoj teški zavjet stane odmah izvršivati, ali svoje tajne nije nikomu otkrivala. Ispravno je shvatila, da je poziv u svećenički stalež posebni dar Božji, koji Svevišnji daje komu hoće i kada hoće, a kad ga svojim odabranicima dade, dodaje im i pravo na potrebnu vrhunaravnu pomoć, bez koje nema dobrih Božjih svećenika. Ona je svog Alojzija brižno kršćanski odgajala, ali je i tada i poslije pomnjivo izbjegavala sve, što bi bilo kadro proizvesti na nj kod izbora zvanja ma i najmanji moralni pritisak. On nije smio znati za njezin zavjet, da se kod odlučivanja ne bi, možda, osvrtao više na maminu želju nego li na volju Božju. Dakako, da je i njoj i ocu bilo drago, kad su opazili, da Alojzije, što stariji biva, to većma očituje volju za svećenika. Kad je svršio pučku školu u Krašiću, s veseljem ga roditelji odvedu u Zagreb, upišu u klasičnu gimnaziju i nastane kao konviktorca u Nadbiskupskom orfanotrofiju. Taj zavod bio je neka vrsta nadbiskupskog dječačkog sjemeništa, u koje su bili besplatno primani daroviti dječaci, ako su oni, koji su ih preporučivali —redovito župnici— bili uvjereni, da se kane posvetiti svećeničkoj službi. Uz njih su bili iznimno primani kao konviktorci i sinovi bogatijih roditelja, koji su djeci htjeli osigurati dobar kršćanski odgoj, a uz to bili spremni pustiti ih u sjemenište, ako bi ushtjeli. Josip Stepinac bio je već tada imućan gospodar, te je rado za sina plaćao. Tako je i s te strane Alojziju bila osigurana potpuna sloboda za budući izbor zvanja.

Barbara Stepinac, znajući, da je sad nadošlo važno, a možda i odlučno razdoblje za razvoj svećeničkog zvanja njezinog ljubimca, pojačala je svoju pobožnost i umnožila molitve. Kad je Alojzije već bio u trećoj gimnaziji, postao je god. 1912., ravnateljem orfanotrofija dr. Josip Lončarić, prijatelj omladine i revni promicatelj svećeničkih zvanja. On je već radi Stepinaca, a još više radi vrlina samog Alojzija, posvetio njemu posebnu pažnju i pomnjivije pratio njegov duhovni život i razvoj. Time je pridobio i majčino pouzdanje. Barbara Stepinac, da pojača ravnateljevu brižljivost i nastojanje oko duhovnog napretka Alojzijeva, otkri mu nekom zgodom svoj zavjet, ali ga ujedno zamoli i obveže, da malomu o tom ništa ne govori. «Vi odgajajte, ja ću se moliti, a Bog i Alojzije neka odluče!» Dr. Lončarić, iznenađen tom materinskom velikodušnošću i razboritošću, dodao je njezinoj molitvi svoju svećeničku i još većim marom očinski je nad Alojzijem bdjeo. O zavjetu je, dakako, šutio.

ALOJZIJE U NADBISKUPSKOM SJEMENIŠTU

U orfanotrofiju, na početku Vlaške ulice, mogli su đaci ostati samo do VI. gimnazijalnog razreda. Onda bi oni, koji su kanili postati svećenici, prelazili gore na Kaptol u Nadbiskupsko sjemenište. Ondje

bi u nadbiskupskom liceju polazili VII. i VIII. razred, polagali na gornjogradskoj gimnaziji maturu i, ako se nisu pokolebali u zvanju, započimali bi studij bogoslovije, koji je trajao 4 godine. Već u liceju nosili su «reverendu», zajedno s bogoslovima obavljali sjemenišne pobožnosti, prisustvovali duhovnim poukama i bili podvrgnuti istoj sjemenišnoj disciplini.

Alojzije Stepinac bio je u orfanotrofiju kroz svih 6 razreda uzoran pitomac i dobar đak. Pod utjecajem Božje milosti i pogodne okoline, u njemu je dozrijevala odluka, da se posveti Bogu. Nije ni slutio, kako i koliko majka kod kuće na tu nakanu moli i posti. Najesen g. 1915., nakon svršenog VI. razreda na gornjogradskoj gimnaziji, bez ičijeg vanjskog poticaja i nagovora, stupi u Nadbiskupsko sjemenište, obuče crnu «reverendu» i nastavi VII. razred.

Da je sve pošlo redovitim putem i po predviđenom planu, bio bi mladi Stepinac g. 1917. završio gimnaziju ispitom zrelosti, slušao bi 4 godine teologiju na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu, bio bi g. 1921. zaređen za svećenika i kao kapelan ili kateheta bi započeo pastoralnu svećeničku djelatnost. Gledajući retrospektivno na prilike i događaje u Zagrebačkoj nadbiskupiji i cijeloj Hrvatskoj poslije g. 1918., te na Stepinčev značaj, nameće se zaključak, da on, po svoj prilici, ne bi nikako bio dopro do dostojanstva zagrebačkog nadbiskupa. No Bog ga je htio imati baš na tom položaju, i to u najtežim vremenima, pod pritiskom i s odgovornošću, kakvih nikad nije proživljavala starodrevna Zagrebačka nadbiskupija kroz svih osam i pol stoljeća svog opstanka. Providnost Božja, da ga na to pripravi i uz to prokuša vjeru majke i očeliči njegovu, povela ga je do oltara neobično vijugavim putevima i stazama, na mahove kroz prave tamne klancejadikovce.

NA FRONTI. — PREURANJENE ZADUŠNICE

Dok je Alojzije Stepinac u sjemenišnom zatišju uz zagrebačku Katedralu učio, Prvi svjetski rat sve više je bjesnio. Austro-Ugarska imala je velike gubitke, a napose osjećala se potreba novih časnika. Stepinac je 8. svibnja 1916. navršio 18 godina i neočekivano bude pozvan na stavnju i u vojsku. Nadbiskup je protestirao, ali mu bi odgovoreno, da su od vojne dužnosti oslobođeni samo bogoslovi, a ne gimnazijalci u liceju. Stepincu i drugovima bilo je dopušteno, da u skraćenom roku završe VIII. razred i načine «ratnu maturu». On je doista još iste godine 1916. položio ispit zrelosti, odmah se javio kod svog «kadera» u Karlovcu i odanle bio poslan u školu za pričuvne časnike na Rijeku.

Možemo sebi predstaviti, kako je to djelovalo i na Alojzija i na

njegovu majku. Istina, oboje su to shvatili kao volju Božju, kojoj se treba pokoravati. Za Alojzija bila je vojnička prisega, bez sumnje, stvar savjesti, obveza prema Bogu, i kako je inače bio u svemu savjestan, za njega je vojna dužnost bila vršenje volje Božje. Ali zato ipak nije prestala biti žrtvom i opasnošću. Pomoć i snagu trebalo je tražiti kod Boga. Na to je upućivao cijeli dosadanji njegov odgoj. To je još bolje shvatila njegova majka. Sad se više nije radilo samo o svećeničkom zvanju njezina sina nego o životu i dobrom vladanju uopće. Sa zabrinutošću za njega rasao je i njezin molitveni žar. Osobito otkako je on kao časnik bio poslan na talijansku frontu. Od njega su ljudske vlasti tražile i očekivale heroizam. I dobile ga, priznale i nagrađivale. A majku Bog stavi na kušnju, kakve pripušta samo po izbor dušama.

Kod jednog napadaja naiđe Stepinac na talijansku minu. Ona eksplodira i Stepinac bude zasut. U Krašić stigne crna vijest: Alojzije je poginuo...! Svjedočanstva su bila tako ozbiljna, da župnik nije čekao drugih potvrda, nego je odslužio zadušnice za pokoj njegove duše.

Tko zna, da li je majka poput Joba zašla u diskusiju s Gospodinom: «...A moje 20-godišnje molitve i postovi?!» Svakako je neko vrijeme proživljavala isto što i patrijarha Jakov, kad mu zli sinovi javiše, da je divlja zvijer razderala njegova ljubimca Josipa. On je tugovao, a sin je bio živ i zdrav u Egiptu. Nešto slično desilo se s Alojzijem. Talijani spremno i spretno priskoče u pomoć, otkopaju ga živa i uglavnom zdrava i kao ratnog zarobljenika odvedu u Mestre, pa u Ferraru i napokon u Nocera-Umbra.

U Krašiću je poslije tužnog «Requiema» odjeknuo zahvalni «Tebe Boga hvalimo», a Barbara Stepinac nastavila je svoje zavjetne molitve i postove takvom živom vjerom, ljubavlju i pouzdanom ustrajnošću, kakvima rađa doživljeno čudo.

IZ TALIJANSKOG LOGORA U JUGOSLAVENSKU DIVIZIJU

Prvi svjetski rat približavao se kraju i donosio propast Austro-Ugarskoj. Jugoslavenski odbor u emigraciji, znajući što se od pobjednika sprema Hrvatima, nastojao je, da što više hrvatskih boraca prijeđe na stranu saveznika. Broj dobrovoljaca je rasao i predlagalo se osnivanje posebne Jugoslavenske Legije. Srbi su se opirali. Istom u siječnju g. 1918. prihvatio je regent Aleksandar pod Trumbićevim utjecajem jugoslavensko ime, ali posebne Jugoslavenske Legije nije htio. Samo je dotadanju Vardarsku diviziju srpske vojske preimenovao u Jugoslavensku i stao je popunjavati dobrovoljcima iz ruskih i talijanskih zarobljeničkih logora.

Kad se u travnju g. 1918. održavao u Rimu kongres predstavnika potlačenih narodnosti u Austro-Ugarskoj, ispostavilo se —prema Ostoviću— da u Italiji imade 36.000 zarobljenih jugoslavenskih vojnika s 300 časnika, razasutih po raznim logorima. Dr. Trumbić ih je posjetio. Za jugoslavensku diviziju javilo se 27.000 vojnika i 210 časnika. Među ovima bio je i Alojzije Stepinac.

U srpnju i kolovozu g. 1918. spremao je novi zapovjednik istočne savezničke vojske, general Franchet d'Esperay, proboj njemačko-bugarske fronte dolinom Vardara i sakupljao je potrebne čete. Onamo su došli u Jugoslavensku diviziju dobrovoljci iz bivših ruskih logora. Iz talijanskih je bilo to teže izaći, što su se više Talijani nadali austro-ugarskom porazu. Od onih, koji su se javili, bio je razmjerno vrlo malen broj prevezen na balkansko ratište. Među rijetkima bio je Alojzije Stepinac[4].

Uvriježilo se mišljenje, da se i on borio na Solunskoj fronti. To nije ispravno. Jugoslavenska divizija je u sklopu srpske vojske doista sudjelovala kod savezničke solunske ofenzive 2. i 3. rujna 1918., osvojila goru Kozjak i uz teške gubitke (400 mrtvih) probila sebi doznačeni sektor kod Dobrog polja. Dok je poslije toga ostalih pet divizija srpske vojske —drinska, šumadijska, dunavska, moravska i timočka— oduševljeno oslobađalo Srbiju, ostala je Jugoslavenska na Vardaru u srpskoj Makedoniji. Tu ju je našao Alojzije Stepinac. On je bio pušten iz logora u Nocera-Umbra istom 6. prosinca 1918. i prevezen na Balkan. Kad je dostigao Jugoslavensku diviziju, već su bila prošla 3 mjeseca od prodora Solunske fronte. U to vrijeme već je bila stvorena, od saveznika odobrena i 1. prosinca —6 dana prije njegova odlaska iz Italije— proglašena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. Ako je on, odlučujući se za Jugoslavensku diviziju, uopće mislio i smatrao potrebnim misliti na svoju prijašnju vojničku zakletvu, nju su već davno bili razriješili događaji, kad je on polagao novu.

U Makedoniji, tadanjoj južnoj Srbiji, Stepinac je službovao kao časnik i vojnički se preodgajao do ljeta g. 1919.[5] Tada je bio pušten

[4] Ostović, P. D., *The truth about Yugoslavia.* New York 1952., str. 66 i 72. St. Stanojević, *Narodna Enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka,* I Knjiga: Dobropoljska bitka (Proboj Solunske fronte, 1-3 (9 1918.), str. 531-534; Dobrovoljci, str. 536. — *Katolički List,* br. 22, 1. lipnja 1934.; Imenovanje nadbiskupa-koadjutora, str. 265-266.

[5] Okolnost, da je Stepinac bio jugosl. dobrovoljac, bila je — prema pripovijedanju Nuncija Pellegrinettija — jedna od odlučujućih kod imenovanja njegova nadbiskupom-koadjutorom g. 1934. Kandidata je bilo mnogo i kako je koji izilazio na javu, bio je rušen i ozloglašivan. Sveta Stolica nije smatrala zgodnim imenovati kandidata, kojemu bi kralj Aleksandar bio protivan. Stari nadb. Bauer, promatrajući već 3 godine svoga mladog ceremonijara Stepinca, odlučio se za njega. To priopći Nunciju. I njemu se izbor svidi. Da ga ne izvrgnu ozloglašivanju, dogovore se, da će poraditi za nj u najvećoj tajnosti i brzini. Nuncij izvijesti Sv. Stolicu, dobi «placet» i pozove Bauera

kući. Navršio je istom 21 godinu, a već toliko toga doživio, —više muka i razočaranja nego radosti i dobra!

U hrvatskoj javnosti malo se ili ništa znade o vojničkom životu Stepinčevu od g. 1916.-1919. Bilo bi poželjno, da njegovi bivši drugovi objave svoje uspomene na nj iz onih burnih i sumornih dana.

Ne treba ni spominjati, da se povratku sina iz rata, zarobljeništva i nove vojničke službe najviše radovala njegova majka. Nema sumnje, da je kraj toga gajila želju i nadu, da će se on vratiti u zagrebačko sjemenište. Prevarila se i ona, a s njome i toliki drugi!

NAPUŠTANJE DUHOVNOG ZVANJA

Najesen g. 1919. Alojzije Stepinac upiše se na agronomiju u Zagrebu. Ako se nisu sačuvali kakvi posebni zapisci Kardinalovi ili njegova usmena saopćenja dana prigodice prijateljima, moći će se samo nagađati, zašto je on nakon povratka iz vojske napustio mladenačku težnju za oltarom. Jednom je pouzdaniku kasnije nekom zgodom spomenuo ime stanovitog svećenika-politikanta iz okolice Krašića, čije vladanje je nekoć nepovoljno djelovalo na njega. Po svoj prilici, ni duh u sjemeništu neposredno poslije rata nije bio takav, da bi ga privlačio. Mučan i odbojan dojam vršio je na idealnije mladiće i t. zv. «žuti pokret» nekih svećenika, koji su digli viku na crkvenu stegu i pomoću masonerije i drugih neprijatelja katoličke Crkve tražili «reforme», u prvom redu ukidanje svećeničkog celibata. Činjenica je, da Alojzije Stepinac tada nije osjećao ni volje ni snage, da postane svećenikom. A nije on bio jedini bivši seminarista, koji je u Hrvatskoj i drugdje na povratku iz rata napustio duhovno zvanje! Za izbor agronomije možda je odlučilo obiteljsko blagostanje. Stari Josip Stepinac, pomognut od svojih sinova, bio je već znatno povećao svoje gospodarstvo. Imao je dosta djece i sve ih je kanio što bolje opskrbiti. Govorilo se, da posjeduje oko 300 jutara zemlje, a iz vinograda da dobiva i do 300 hl. vina, koje se dobro unovčivalo u Karlovcu, Ljubljani i Zagrebu. U Karlovcu je imao kuću, a uz Kupu, na putu iz Krašića u Ozalj, kupio je imanje, koje je nakanio ostaviti Alojziju. U takvim prilikama

u Beograd. Starac dođe, pođe kralju, izloži, kako mu je hitno potreban pomoćni biskup i u zgodan čas zapita: «Veličanstvo, bili se Vi protivili, kad bih ja predložio jednog uzornog svećenika, koji je Vaš rezervni časnik i bio je dobrovoljac u Jugosl. diviziji?»... «Ne bih!» Nadbiskup rekne Stepinčevo ime i doda još nekoliko pohvala. Kralj pristane. Bauer se požuri na Nuncijaturu. Pellegrinetti bez oklijevanja zamoli iz Rima imenovanje. Drugi dan, još prije nego je nadbiskup Bauer dospio otputovati, naglo bude pozvan u dvor. Kralj se stane izvinjavati... Nadbiskup mirno, odlučno i svečano odgovori: «Veličanstvo, mi smo naučeni na onu narodnu: Kraljeva se ne poriče! Uostalom, Nuncije je Vaše odobrenje već javio u Rim...»

mogao je biti vrlo koristan jedan gospodarski stručnjak među samim članovima porodice. Stoga ocu sigurno nije bilo krivo, što je njegov Alojzije, mjesto u sjemenište, pošao na sveučilište i odabrao gospodarske nauke.

Naskoro se Alojzije razočarao i na sveučilištu. I tamo je nakon rata bilo svačega. On je bio praktičan katolik i član katoličkih organizacija. Kad je, međutim opazio, da i neki od kolega, koji su se zajedno s njime borili za pobjedu katoličkih načela i bili mu blizu, u vlastitom životu jadno popuštaju svojim slabostima, omrzla mu je sva ta gospodska kultura i gradski život s njome. On je prezre i nakon prve godine sveučilišnih nauka vrati se u Krašić i pridruži ocu i braći na gospodarstvu. Otac mu je povjerio svu brigu za imanje uz Kupu. On bi kroz tjedan ondje ostao, obavljao i nadzirao sve gospodarske poslove, a u subotu navečer bi se vraćao u Krašić, očistio se i u nedjelju zajedno sa svojima slavio dan Gospodnji[6]. Župniku bi pomagao u radu za mušku omladinu. Ni za sveučilište ni za sjemenište, čini se, nije više mario. Ali na njegovo izgubljeno zvanje mislila je majka, te dalje s pouzdanjem obdržavala svoj zavjet.

KRATKOTRAJNE ZARUKE

Vrijeme je prolazilo, i netko od Alojzijevih ukućana dobaci: «...Ako kaniš ostati na gospodarstvu, onda se ženi!» Ocu je to bilo drago. On se pohvalio, da pozna sve najbogatije djevojke od Karlovca do Ljubljane i bio je spreman ponajbolju snubiti za njega. I samom Alojziju se misao svidi, prihvati je, no odluči sâm birati. On je vrlo volio svog starog učitelja. Taj je primao mirovinu na bazi nepovoljno razmijenjenih austrijskih kruna (4 za 1 dinar), a kako je imao oveću obitelj, teško je vezao kraj s krajem. Jedna njegova kćerka bila je učiteljica. Alojzije je znao, kako se muči i od usta si otkida, samo da uzmogne izdašnije pomagati svojima. Bila je prikladna i dobra gospođica. Kad je mogla, pomagala je župniku u ženskim društvima. U radu za omladinu su, dakle, oboje već surađivali. Oženi li nju, moći će diskretno ublažavati brige i neimaštinu dragog mu starca. Promislivši zrelo plan, ponudi joj ruku. Ona prihvati i zaruke budu sklopljene. Svi zadovoljni! Majka Barbara, dakako, nije pokazivala baš velikog oduševljenja, ali nije ni prigovarala. Alojzije je punoljetan,

[6] Svoga oranja sjetio se nadbiskup-koadjutor Stepinac na dan svoje konsekracije, 24. lipnja 1934. Posjetivši poslije ručka brojni pastoralni kler, koji je bio došao na konsekraciju i odgovarajući na njihove pozdrave — «istaknuo je svoju usku vezu, koja ga veže s rodnom hrvatskom grudom, koju je sam zaoravao... Naglasuje izričito, da toliko ljubi svoj hrvatski narod, da se u toj ljubavi ne da ni od koga natkriliti» (Kat. List, 28. VI. 1934., br. 26, 327).

dobar i pametan, i ona nije smatrala zgodnim, da se javno protivi njegovoj odluci i njegovu izboru. Ipak je držala, da te zaruke ne razrješuju njenog tajnog zavjeta, te je nastavila svoje molitve i postove, prepuštajući Božjoj dobroti i mudrosti, da obnovi, kako i kada ushtije, u Alojzijevu srcu volju za svećeništvom. I dobri Bog brzo nagradi njezinu vjernost. Nije dugo potrajalo, i zaručnica neočekivano izjavi, da prekida zaruke. Svi se iznenade, a najviše postiđeni dobronamjerni zaručnik! Ona je nekima povjerljivo priznala, da kao da ju neka nevidljiva ruka odgurne, čim samo pokuša intimnije se približiti Alojziju. «Imam takvo i tako veliko poštovanje prema njemu, da si ne mogu zamisliti, kako bi nas dvoje moglo zajedno živjeti u braku!» Majka se u potaji veselila i s još većim pouzdanjem i žarom nastavila svoje molitve i tjedne postove*.

ZAHVAT DRA LONČARIĆA

Nakon prekida zaruka, Ajojzije, koji je već prije bio ozbiljan, postao je još ozbiljniji i šutljiviji. Smijeh je iščeznuo s njegova lica. Ženidba mu je prisjela. Sve je većim marom obrađivao svoj dio gospodarstva. Godina za godinom je prolazila i nadošla već četvrta što je kod kuće. Majka je jurišala na nebesa, a i dr. Lončarić, njezin tajni saveznik, stao je smišljati, što da se učini. Bio je uvjeren, da Alojzije ima sve uvjete za svećenički stalež i da samo kao dobar svećenik može naći svoju pravu životnu svrhu i duševno zadovoljstvo. Nije sumnjao, da i Bog to hoće, ali mu se nije činilo uputno, da on Alojziju izravno o tom govori. Napokon nađe duhoviti način, da neizravno prodrma Stepinčevu savjest i ohrabri ga.

Radi sve većeg pomanjkanja svećenika i sve manjeg broja bogoslova, stali su onih godina i u Zagrebu proučavati problem t. zv. «kasnih» svećeničkih zvanja. Dr. Lončarić bio je i na tom području promicatelj i ideolog. I to je bio jedan od razloga, zašto nije puštao Stepinca s vida. Da pokaže svećenstvu jedan privlačivi primjer sretno nađenog i dobro iskorišćenog zakašnjelog zvanja, Lončarić objavi u hrvatskom svećeničkom časopisu «Sacerdos Christi» g. 1924. lijepi prikaz života sv. Klemensa Hofbauera (1751-1820.), apostola Beča, koji je svoj životni put započeo kao pekarski naučnik, te nakon najrazličnijih doživljaja i pokušaja svršio nauke na bečkom sveučilištu (1780-1784.), hodočastio u Rim, upoznao ondje novi red Redemptorista, stupio u nj, dao se u svojoj 34. godini zarediti za svećenika i onda izvanredno blagoslovno djelovao najprije u Varšavi (1787-1808.), dok ga Napoleon nije odanle protjerao, a onda u Beču sve do svoje svete smrti (1808-1820.). Na koncu članka, jasno aludirajući na mladog Stepinca, doda, kako i u Zagrebačkoj nadbiskupiji živi mladić, koji bi kao svećenik mogao poput Hofbauera mnogo dobra učiniti, kad bi napustio njive i oranice, te stao obrađivati vinograd Gospodnji. Taj članak pošalje Alojziju u Krašić, istaknuvši, da je baš na njega mislio, kad ga je pisao. Zamoli ga, neka sve dobro pročita, svetom se Klemensu preporuči, načini duhovne vježbe i ozbiljno se ispita, zašto je zapravo napustio duhovno zvanje i nije li volja Božja, da se vrati u sjemenište.

* Vidi: Dian Baton: *Mladi Stepinac. Pisma zaručnici.* Rim, 1975. Ziral.

Zahvat je uspio. Stepinac članak pročita, obavi duhovne vježbe, dođe k dru Lončariću u Zagreb i vedra lica izjavi, da je nestalo svih sumnja i nejasnoća; spreman je odmah započeti bogosloviju[7].

Istom tada, kad se Alojzije svjesno, nakon zrelog razmišljanja i srdačne molitve, posve dragovoljno, iz čistih vrhunaravnih pobuda i bez ikakvih zemaljskih računa i obzira, odlučio za svećenički stalež, dr. Lončarić, da ga u velikodušnoj odluci utvrdi i ohrabri, otkri mu majčinu tajnu: kako ona od njegova krštenja, već četvrt stoljeća, ne dajući se smesti nikakvim kušnjama i prividnim zaprekama, pa ni njegovim napuštanjem zvanja, moli i posti želeći mu isprositi po zagovoru Majke Velikog Svećenika milost i volju, da postane svećenik Boga Svevišnjega, «sacerdos Dei altissimi».

Ne treba isticati, kako je to otkriće potreslo Alojzijevom dušom, osvijetlilo mu najdublje razloge dosadanjih duševnih proživljavanja i potaklo ga na neograničeno pouzdanje u pomoć Božju i zagovor presvete Djevice Marije. Shvatio je, da je na svećenički poziv odviše ljudski gledao i racionalistički ga prosuđivao. Pred glasom je Božjim bježao, jer je računao samo sa svojim naravnim silama. Majka mu je svojom neobično snažnom vjerom, svojim nepokolebljivim ufanjem i svojom žarkom ljubavlju prema Bogu, prema njemu, prema Crkvi i dušama pokazala, gdje se crpe snage za kršćanski heroizam i kako se stiču duhovne pobjede. Pouku je ponizno i zahvalno primio, odlučivši se, da će se i on odsad ravnati po majčinom primjeru. Ako možda i nije već onda izrekao riječi svog budućeg biskupskog gesla «In Te, Domine, speravi», —«U Te se, Gospodine, uzdam»—, svakako ga je već doživljavao.

U RIM

Stepinac je zaželio, da pođe na Bogoslovni fakultet u Innsbruck i u ondašnji konvikt «Canisianum», gdje je nekoć slavni čazmanski ka-

[7] Okružnicom br. 1416, 2. veljače 1937., preporučio je nadbiskup-koadjutor dr. Alojzije Stepinac svećenicima časopis *«Sacerdos Christi»*: «...Taj časopis toplo preporučam svojim svećenicima i želim da ga svi drže i marljivo čitaju» (K. L., br. 8, g. 1937., str. 94.).

nonik Matija Stepinac, dika rodbine († 1921.), položio kremen-temelje svoje svećeničke svetosti i učenosti. Dr. Lončarić, koji je baš one godine postao papinskim komornikom, preporuči mu Rim, Germanikum i papinsku Gregorianu. «Rim je Rim. Ondje ćeš naći i filozofiju i teologiju kao i u Innsbrucku, ali i još nešto, čega Ti ne može dati nijedno drugo sjemenište ni katoličko crkveno sveučilište. Rim je središte kršćanstva...» Stepinac je razumio, prihvatio savjet i o svemu roditelje izvijestio. Stari otac rado se obvezao, da će za Alojzija u Germanikumu plaćati, a majka je doživljavala svoj «Magnificat», novim žarom obnovila svoj zavjet i sve velikodušnije ga vršila. Na preporuku dra Lončarića, rado su primili Alojzija u Germanikum kao konviktorca, premda je iz zagrebačke nadbiskupije još imao ostati ondje godinu dana mladomisnik V. Nuk, a već je bio primljen sveučilištarac Franjo Šeper[8].

Dok su sve formalnosti bile obavljene, —Lončarić pisao u Rim i dobio odgovor, a Stepinac pribavio potrebne dokumente— vrijeme je prolazilo, Šeper otputovao, i tako je pisca ovih uspomena zapala čast i sreća, da za put u Rim dobije ovako iznimnog suputnika. Odabrali smo najkraći put: Zagreb-Rijeka-Ancona-Rim. Putem je Alojzije malo govorio, — možda i radi toga, jer nam se u zadnji čas pridružio jedan mladi Isusovac, koji je također bio poslan u Rim na nauke. A tko zna, nije li u duhu ovo svoje putovanje u Italiju ispoređivao s onim prvim, sedam godina prije toga, kad ga je talijanska mina prebacila preko granice...

Na odlasku iz Zagreba izrazio mi je Monsignor Lončarić još jednu, donekle neobičnu, želju. Rekao mi je, — dakako ne pred Stepincem: «Zadnjih godina nitko nije vidio Alojzija, da bi se smijao. Poznavajući iz vlastitog iskustva vedri i veseli mladenački život u Germanikumu i znajući, da je Stepinac sretno svladao poteškoće glede zvanja i napokon se našao na mjestu, gdje ga Bog hoće, ne vjerujem, da bi on mogao i dalje ostati ovako čudnovato ozbiljan. Recite Nuku ili Šeperu, neka pripaze i, kad opaze, da se Alojzije smije, nek jave Vama, a Vi obavijestite mene. To me jako zanima». Po prilici mjesec dana po dolasku, sjetim se te njegove molbe, odem u Germanikum, pozovem Šepera i saopćim mu Lončarićevu želju. «Dakako, da se smije!», odgovori mi: «Baš sam jučer vidio, kako se od srca smijao». Bez oklijevanja javim Mons. Lončariću: «...Što ste predviđali i očekivali, zbilo se! Stepinac se već smije...».

[8] Stepinac je isprva u Germanikumu plaćao sam za sebe. Istom kasnije doznačili su poglavari njemu amerikansku stipendiju Mrs. Havelik iz Clyde, Missouri («Baklja», 1960., br. 1, Belgija).

POBJEDA MAJČINE MOLITVE

Na Sve Svete, 1. studenog 1924., obukao je Alojzije Stepinac crveno kleričko odijelo kandidata kolegija «Germanicum-Hungaricum» u Rimu. U Zavodu je imao ostati punih sedam godina, devet mjeseci školske godine u Via S. Nicola da Tolentino, a po tri mjeseca školskih praznika na vili San Pastore blizu Palestrine. Kući se onda još nije išlo. U njegovom prvom godištu bilo ih je svih zajedno 26, — većinom Nijemci iz Reicha, Austrije i Švicarske, on i Šeper Hrvati, 5 Madžara i po 1 Holandez, Poljak i Slovak. Svi su bili mlađi od njega, mnogi i po sedam godina (npr. Šeper). Od tih njegovih drugova postigla su, osim njega, još četvorica biskupsku čast: njegov nasljednik, dr. Šeper, speyerski biskup Emanuel, hajdudoroški grko-katolički Bazilijanac vladika Dudas i gradački pomoćni biskup Pietsch. Po nekoliko godina bili su zajedno s njime u kolegiju münchenski kardinal Wendel, bečki Koenig i još 15 budućih biskupa[9]. O njegovu sedamgodišnjem rimskom boravku (1924.-1931.), bujnom i raznolikom studentskom životu i duhovnim podvizima, trebalo bi posebno pisati. Tri godine polazio je na papinskom crkvenom sveučilištu Gregoriani predavanja iz skolastične filozofije, stekavši doktorat, a kroz četiri godine slušao je teologiju i isto tako završio je doktoratom.

Nas ovdje najviše zanima uspješni završetak majčinih, a napokon i njegovih nastojanja, da postigne svećeničko dostojanstvo. To se zbilo na početku sedme godine nauka: na svetkovinu Krista Kralja, 26. listopada 1930., bio je u Rimu zaređen za svećenika, a na Sve Svete, 1. studenoga, služio je u tišini i sabranosti svoju prvu Svetu Misu u Bazilici Santa Maria Maggiore, na oltaru Jaslica.

Time su polučile svoju svrhu i prestale opstojati obveze, što ih je 32 godine prije toga tajnim zavjetom na se uzela i do sada vjerno ispunjala pobožna i odvažna majka Barbara Stepinac. Vjerna ona, dobar Bog!

Što su tih dana mislili i osjećali Alojzije u Rimu i majka u Krašiću, kakvi su bili njihovi skroviti razgovori s Bogom i Blaženom Gospom, to spada u knjigu života, a ne u zemaljsku povijest.

Mladomisnici germaničari mogli su za svoje Prve Mise birati rimske crkve, koje su ih privlačile, i u njima oltare, na kojima su se nadali većoj pobožnosti i posebnim milostima. Stepinac je odabrao najljepšu, najstariju i najčasniju crkvu Majke Božje, da već time dade vidljivog oduška svojoj marijanskoj pobožnosti i zahvalnosti. Značajan je izbor oltara. Svom užem zemljaku, sadanjem porečko-puljskom biskupu Mons. dru Nežiću, otkrio je kasnije razlog: ondje je kanio isprositi duh

[9] *Pontif. Coll. Germ.-Hung., Katalog* 15. März 1960: Eintrittsjahrgänge 1918-19—1930-31, str. 156-161. — «Bio je jedan od najpobožnijih i najboljih đaka»: Kat. List, br. 22, 1. lipnja 1934., str. 265.

i milost evanđeoskog siromaštva. Kolike li, dakle, promjene u njemu! Deset godina prije toga, napustivši zvanje za svećenika, učio je u Zagrebu agronomiju, da od sinova ovoga svijeta nauči i «kamenje pretvarati u kruh» i tako povećati bogatstvo svojih i svoje. Sada ga privlači betlehemska katedra![10].

U samom Krašiću mogao je mladi svećenik Alojzije Stepinac služiti sv. Misu prvi put istom u srpnju g. 1931., kad se vratio iz Rima. Tada ga je sretna majka prvi put vidjela na oltaru i prvi put iz njegove ruke primila sv. Pričest. Otac te sreće nije doživio; umro je još prije njegova ređenja za svećenika. «Katol. List» br. 30, 23. srpnja 1931., kratko javlja, da je Alojzije Stepinac svršio nauke i s odličnim uspjehom načinio doktorat iz teologije, a slijedeći broj, 30. srpnja, javlja, da se nedavno vratio i da je imenovan nadbiskupskim ceremonijarom. O proslavama u Krašiću nema nikakvog dopisa. Trebat će pitati još žive učesnike.

BARBARA STEPINAC I SV. MONIKA

Afrikanka, sv. Monika (†387.), postala je slavnom u crkvenoj povijesti, jer se mnogo godina ustrajno i žarko molila za obraćenje svoga zalutalog sina. Bog, koji se ne da natkriliti u velikodušnosti, uslišao te njezine molitve neprispodobivo više nego li je ona mogla naslućivati: njezin Augustin (354.-430.) postao je dobar kršćanin, za što se ona molila, a povrh toga i uzoran svećenik, sveti biskup, genijalni kršćanski pisac i jedan od najvećih svetaca i Crkvenih Otaca.

Mlada hrvatska seljakinja Barbara Stepinac stala se odmah od rođenja i krštenja svog Alojzije moliti, da mu Bog dade milost svećeništva. Bogu se svidjelo, da preko trideset godina odgađa s uslišenjem. Ona se nije dala smesti ni odbiti. Zato i njoj Bog dade mnogo više, nego li je mogla naslućivati i smjela se nadati: njezin Alojzije postade svećenik, biskup, kardinal, a budu li Bog i njegova sveta Crkva nastavili s jednakom dobrohotnošću, bit će još priznat i proglašen katoličkim svecem...

Pothvat sv. Monike bio je izvanredno težak. Obraćenje okorjelog

[10] Božićno otajstvo snažno je privlačilo Alojzija Stepinca i kasnije. Kad je doznao, da u Bazilici Srca Isusova u Zagrebu vjernici još dugo poslije ponoćke ostaju u crkvi i pjevaju božićne pjesme, dolazio bi na kor i s raspjevanim pukom pjevao i on, dok nije bio iscrpljen sav «repertoar»: sve poznate pjesme sa svim kiticama. Siromaštvo si je doista isprosio: u svojoj oporuci mogao je napisati, 9. X. 1959.: «...ja ne ostavljam nikakve imovine, ni pokretne ni nepokretne. Štogod sam primao kao zagrebački nadbiskup, a nije mi bilo nužno za osobne potrebe, to sam odmah upotrebljavao prema propisima Crkvenog Zakonika «pro pauperibus et piis causis» (za siromahe i za pobožne svrhe). Prema tome nemam iza smrti što ostaviti». Sjajne li antiteze marksizmu!

grješnika —reći će kasnije njezin Augustin— veće je čudo, nego li uskrisiti mrtvaca; osim zlih navika, treba svladati i preporoditi slobodnu volju buntovnog čovjeka, koje Bog nikad ne ukida niti silovito prigiba. Planovi Božji s njezinim Augustinom bili su izvanredni i veličajni. Zato joj je Božja Providnost poslala u pomoć velikog Ambrozija, biskupa milanskog. Dr. Lončarić, pomoćnik Barbare Stepinac, ne može se, dakako, ispoređivati sa sv. Ambrozijem. Ipak treba priznati, da je taj revni i razboriti svećenik odlično izveo ulogu, koju mu je Bog dosudio u duhovnom oblikovanju i razvoju Alojzija Stepinca. Taj mu je kasnije kao nadbiskup-koadjutor «u znak priznanja za njegovo pastoralno i socijalno djelovanje», a sigurno i iz osobne zahvalnosti — isposlovao od Svete Stolice visoko crkveno odlikovanje apostolskog protonotara[11].

Monika je na zemlji doživjela samo obraćenje i krštenje svoga Augustina: pokrstio ga je u njegovoj 33. godini i u prisutnosti Monike sv. Ambrozije u Milanu, na Uskrs g. 387. Sretna majka umrla je nekoliko mjeseci kasnije u Ostiji kod Rima, putujući sa sinom kući u Afriku. Barbara Stepinac doživjela je sreću, da već tri godine otkako je prvi put vidjela Alojzija na oltaru, prisustvuje u zagrebačkoj katedrali njegovoj izvanredno svečanoj biskupskoj konsekraciji, 24. lipnja 1934.[12].

Mladi Nadbiskup-koadjutor pošao je na dan svoje konsekracije oko četiri sata poslije podne u samostan ČČ. SS. Milosrdnica, gdje je bila njegova majka s njegovom braćom, sestrama i ostalom robinom te skupina Krašićanaca. Tu je najprije prisustvovao Večernjici i podijelio svima blagoslov, a zatim pošao u vrt, gdje su Krašićanci napravili špalir. On se sa svima pozdravio i razgovarao. Drug iz mladosti fotoreporter Vladimir Horvat darovao mu je tom zgodom veliku uokvirenu sliku njegove majke s krunicom u skrušenoj molitvi za svog sina. Kad je majka to opazila, milo se zaprijetila prstom g. Horvatu, što ju je negdje iz potaje slikao. Nadbiskup se obradovan zahvalio na tom lijepom daru[13].

Slika majke nadbiskupove s krunicom u ruci, u skrušenoj molitvi za sina Alojzija! Možda nikad fotografu nije uspjelo u jedan trenutak tako zorno osvijetliti, na ploču uhvatiti i ovjekovječiti glavni sadržaj i najdublji smisao cijelog jednog života!

[11] Kat List, 11. veljače 1937., br. 7, str. 82.

[12] Imali su počasna mjesta i ona i Mons. Lončarić: ona u prvoj klupi s desna, gledajući od oltara, a on s lijeva s gradskim načelnikom, rektorom Sveučilišta, i t. d.

[13] Kat. List, br. 26, 28. lipnja 1934., str. 328.

BARBARA STEPINAC I MAJKA SINOVA ZEBEDEJEVIH

Kod sv. Mateja, apostola evanđeliste čitamo (20, 20-24): «...Tada pristupi k njemu mati sinova Zebedejevih sa svojim sinovima, klanjajući se i moleći ga za nešto. On je upita: Što hoćeš? Ona odgovori: Kaži, da ova moja dva sina sjednu jedan s desne tebi, a jedan s lijeve u kraljevstvu tvomu. Ali Isus odgovori: Ne znate što tražite. Možete li piti kalež, koji ću ja piti? Rekoše: Možemo. Reče im: Kalež ćete moj istina piti, ali da sjednete s desne meni ili s lijeve, nisam vlastan dati vama nego onima, kojima je pripravio Otac moj».

Sinovi Zebedejevi, Jakov Stariji i Ivan, apostol i evanđelista, nisu postali prvi doglavnici Isusovi, kako je majka htjela. Prvo mjesto već je bilo određeno za Petra. Ali su herojski pili kalež muke sa Spasiteljem: Jakov kao prvi mučenik iz zbora apostolskoga (Djela ap., 12, 2), a Ivan kao prognanik na otoku Patmosu, gdje je bio zatočen od cara Domicijana (81.-86.), kako sam kaže (Otkriv., 1, 9). Majka je također pila iz kaleža muke, kad ju je o Uskrsu g. 42. po Kr. Herod Agripa, dostojan unuk staroga krvoloka Heroda, dao pogubiti mačem njezina Jakova.

Barbara Stepinac bila je u svojim željama i molitvama čednija od majke sinova Zebedejevih, inače časne i svete. Ni ona ni sin njezin nisu na prva mjesta mislili, niti ih ikad tražili. Ali su i ona, a kasnije i sin, bili spremni s Isusom i radi njega piti iz njegova kaleža. Majka je smjesta sa zavjetom počela i s odricanjem i dobrovoljnim trpljenjima, nastojeći, da sebi i sinu isprosi potrebnu vrhunaravnu snagu. Ona svećenika uopće nije ni mogla pretstaviti bez kaleža Isusova, znajući, da bez trpljenja nema otkupljenja. A kasnije ni njezin Alojzije. Zato su oboje i bez prigovora obilato pili s Isusom iz kaleža. Ona je doživjela i preživjela strahovitu osudu svog nedužnog Alojzija na 16 godina tamnovanja (11. listopada 1946.). Njezin mudri savjetnik i očinski prijatelj, Mons. dr. Josip Lončarić, nije tako dugo podnio surovih napadaja na svog ljubljenog nadbiskupa: klonuo je i umro 17. veljače 1946., dok se još spremao «il tristissimo processo» (Pio XII.)[14]. Majka Alojzijeva smjela je i htjela posjećivati sina u zloglasnoj Lepoglavi još cijele prve i najteže godine njegova zatvora, — i za nju i za njega istodobno i gorka muka i okrepljujuća utjeha. Umrla je 12. prosinca 1947. kod svoje kćeri u Zagrebu[15]. Njegova zatočenja u Krašiću (1951.) i imenovanja kardinalom (1953.) nije joj bilo suđeno

[14] C. G. U. (Coll. Germ.-Ung.), 54. Jahrgang, Rom, November 1947., 63: † Msgr. Dr. Joseph Lončarić (nekrolog od dra N. Kolareka).

[15] Msgr. Pavao Jesih, *Crvena ruža na oltaru.* Izd. «Hrv. Glas», Canada 1950., str. 315.

doživjeti. Njezini smrtni ostaci bili su prevezeni u Krašić, gdje joj je od g. 1951.-1960. mogao uzvraćati na časnom grobu nekadanje lepoglavske posjete njezin Alojzije: sin, svećenik, biskup i — kardinal.

* * *

«Navik on živi ki zgine pošteno!» A Barbara Stepinac nije samo pošteno umrla nego još poštenije živjela. Stoga će biti pravedno i dostojno, da se spominje i njezino vrijedno ime i njezin tajni, velikodušni i dalekosežni zavjet, dokgod se bude znalo za njezinog Alojzija i priznavala njegova veličina i svetost.

[*Hrvatska revija,*
X, 4(40), Bs. Aires, prosinac 1960.]

MOJE USPOMENE NA KARDINALA STEPINCA

KAKO SAM JA DOŽIVIO ALOJZIJA STEPINCA?

JURAJ KRNJEVIĆ

PRVI moj susret s Alojzijem Stepincem potječe iz godine 1910. i 1911. iz Nadbiskupskoga orfanotrofija (sirotišta) u Zagrebu. Tu smo se pukim slučajem sastali. On kao mlađi gimnazijalac, ja kao stariji. I tu sam mu ja školske godine 1910.-1911., ili 1911.-1912., bio inštruktor (nadzornik) u školskom radu. Nadbiskupski orfanotrofij u Zagrebu je uzdržavao nadbiskup zagrebački za školski odgoj siromašnih dobrih đaka iz područja zagrebačke nadbiskupije. Tako sam ja dospio u orfanotrofij kao sin seoskoga krojača, a Alojzije Stepinac kao seljački sin. Ondje se moglo ostati samo šest godina. Od prvoga do šestoga razreda gimnazije. Ja sam bio ondje od godine 1906. do 1912. Red je u orfanotrofiju, da stariji đaci nadziru školski rad mlađih. I zadnje ili predzadnje godine (već se točno ne sjećam) moga života u orfanotrofiju povjerena mi je bila po upravi orfanotrofija briga za tri godine mlađega Alojzija Stepinca i još dvojicu đaka njegove godine. Kod učenja, oni su sjedili u učioni sva trojica oko istoga stola sa mnom ujutro prije polaska u školu, i popodne i navečer, nakon čega sam ispitivao njihove zadaće. U orfanotrofiju je redovito bilo oko stotinu đaka, i sigurno ja ne bih bio kao stariji đak naročito zapamtio mlađega Stepinca, da nisam punu godinu dana bio njegov inštruktor i dnevno ga iz bližega vidio. On je već onda pravio najbolji dojam. Bio je dobar đak. To, međutim, nije bilo ništa neobičnoga, jer u orfanotrofiju nisu mogli biti besplatno drugi nego samo dobri đaci. Orfanotrofci, kako su nas zvali, su bili poznati kao najbolji đaci na zagrebačkoj gornjogradskoj gimnaziji, kamo smo išli dnevno u školu. Nego on se isticao skromnošću, pobožnošću i dobrotom. Na prilazu k stubama, što su vodile u prvi kat, stajao je u ono doba u orfanotrofiju kip svetoga Alojzija kao uzor, u koji se treba ugledati svaki mladi čovjek. Ja sam i nehotice uspoređivao s njime mladoga Alojzija Stepinca, čije je lice već onda imalo svetački izgled. U mojim očima je još više odskakivao u vrijednosti mali Alojzije, jer baš onda prilike u samom orfanotrofiju nisu bile najzdravije. Ravnateljem je bio onda Dr. Josip Lončarić, kasnije župnik svetoga Petra u Vlaškoj ulici, koji je mnogo više gledao na vanjsko ponašanje nego li na unutarnju vrijednost pojedinaca. On je, na primjer, silno pazio, koliko tko dana ide na pričest iza ispovijedi. U takovoj nezdravoj sredini je odskakivao u vrijednosti Alojzije Stepinac svojom iskrenom pobožnošću i jačinom svoga karaktera, iako mu je onda bilo tek 11 ili 12 godina.

Kasnije nisam imao dugo nikakovoga kontakta s Alojzijom Stepincem. On je u život otišao svojim putem, a ja svojim. Prvi put nakon toga sreli smo se tek ujesen godine 1939., kada sam se ja vratio u Zagreb iz moje prve desetgodišnje emigracije. On je već tada bio nadbiskup zagrebački. Po povratku u domovinu ja sam ponovno preuzeo vođenje tajničkih poslova Hrvatske Seljačke Stranke. Vratio sam se baš na dan, kad je Hitler provalio u Poljsku. Već je prije toga bio zauzeo Austriju i Češko-Slovačku. Zagreb je živio u političkoj nervozi. Nije bilo nikoga, tko se ne bi zanimao za razvoj političkih događaja. U takovim prilikama među mojim posjetiocima u tajništvu stranke bio je Dr. Augustin Juretić. On je onda bio konzultor nadbiskupije zagrebačke i bio je poznat kao bliži suradnik nadbiskupa Alojzija Stepinca. Donio mi je pozdrav nadbiskupov i nadbiskupovu poruku. Poruka je glasila ovako: Preuzvišeni gospodin Nadbiskup Vam poručuje, da on nema ništa zajedničkoga s dnevnikom, što ga je izdavala Hrvatska Pučka Stranka u Zagrebu, i da se ne slaže s njegovim pisanjem. Dr. Juretić je spomenuo i ime novina. Ovaj čas ja više ne znam, da li je to bila «Narodna Politika» ili «Hrvatska Straža», ili je list nosio koje drugo ime. Poslije toga sam nekoliko puta sreo Nadbiskupa na priredbama i uvijek smo dotakli u razgovoru politička pitanja. Još mi je jedna njegova manifestacija iz toga vremena ostala živo u pameti. Bio je to posjet Zagrebu prvoga regenta kneza Pavla Karađorđevića. Tom prilikom je on posjetio jednu katoličku crkvu (čini mi se crkvu svetoga Marka) i bio na ulazu u crkvu dočekan i pozdravljen od nadbiskupa Stepinca. O tom pozdravu je kasnije bilo mnogo govora. Znam, da se ban Šubašić radi toga pozdrava jako ljutio, jer da Nadbiskup nije smio ni trebao onako otvoreno govoriti. Taj govor nadbiskupov pred knezom Pavlom i ona poruka, što mi ju je donio Dr. Juretić ocrtali su mi uvijek kasnije politički lik kardinala Stepinca, a iskustvo iz Nadbiskupskoga orfanotrofija mi je svjedočilo o čvrstoći njegovoga karaktera.

To je bilo razlogom, da sam ja pisao iz Londona nadbiskupu Stepincu u doba rata u prvoj polovici godine 1942. U vezi s našim razgovorima u vremenu između jeseni 1939. i proljeća 1941. pisao sam mu o stvarima, koje sam kao član jedne savezničke vlade u Londonu mogao saznati, a za koje sam smatrao, da ih on u Zagrebu mora znati u hrvatskom narodnom interesu. Pismo je išlo službenim putem katoličke Crkve. Preporučeno mi je, da pismo bude pisano francuski i vlastoručno, i to u dva sasvim jednaka primjerka. I ja sam tako i postupao. Nikada Nadbiskup nije toga pisma javno spominjao, a, naravno, nisam niti ja. Međutim, jedan original se nalazi u arhivima Crkvenim izvan domovine, i jednoga dana će biti poznat i javnosti.

Još bih jedno naveo. Kada je već rat svršavao ili upravo svršio i ime nadbiskupa Stepinca tek dopiralo u stranu javnost i najčešće nadbiskup Stepinac bio izložen pred stranom javnošću objedama Titovih komunista, koji su u ono vrijeme uživali općenite simpatije na Zapadu, obratio se pismom na mene jedan ugledni engleski katolik, da bih mu za londonskoga kardinala-nadbiskupa napisao prikaz ličnosti i djelovanja nadbiskupa Stepinca. Iako u ono prelazno doba nije bilo pravih veza s domovinom,

ja sam poznajući Nadbiskupa godinama, mogao poslati stvaran odgovor. Kada je jednom održan proces u Zagrebu nakon toga, onda mi Hrvati nismo više sami bili branitelji njegovi. Onda je svuda u svijetu svaki dan sve više njegovih branitelja bilo. Njegova moralna veličina, koja je do tolikog izražaja došla na procesu i kasnije u Lepoglavi i u internaciji, slomila je sve laži i objede, makar kako vješto bile skovane.

Ja sam u kardinalu Stepincu kao seljačkom sinu uvijek gledao živ primjer neslomive moralne snage hrvatskoga seljačkoga naroda, koja nas je snaga kroz vjekove držala, i koja nam je glavno jamstvo, da ćemo i iz sadanjega zla izaći kao svoj, slobodan i samostalan narod. Svojom nadljudskom žrtvom kardinal Stepinac nam je pokazao, a što je i duboko vjerovanje hrvatskoga seljačkoga naroda, da nisu gruba sila, mržnja i laž, koji pobjeđuju, nego vjera u pravdu, čovječnost, poštenje i postojanost. U prvom redu radi toga će mu ostati trajna uspomena u hrvatskom narodu, kada već nikoga od nas davno već ne bude.

London, dne 27. veljače 1960.

[*Hrvatska riječ*,
God. XII., br. 2-3 (118),
Belgija, veljača-ožujak 1960.]

DA LI JE KARDINAL STEPINAC BIO ZASUT MINOM NA BOJIŠTU?

EUGEN BELUHAN

IMA jedan kanon u zakonu crkvenog prava Br 2037., koji u paragrafu trećem kaže, da svi svjedoci, bez razlike i bez iznimke, moraju položiti zakletvu, da će čuvati tajnu i da će kazati istinu i prije ispita i poslije ispita..., kada se radi o procesu za proglašenje blaženim kojeg sluge Božjega.

Oni koji budu doživjeli proces proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca, do kojega će sigurno prije ili kasnije doći, treba da u svemu po svojoj savjesti istražuju istinu.

Znamo za našeg Kardinala, da je godine 1916. nakon položenog sedmog razreda gimnazije, pozvan u vojsku i da je brže bolje morao položiti i osmi razred i «ratnu maturu». Nakon toga javio se je svojem vojnom zapovjedništvu u Karlovac i odanle je poslan u školu za pričuvne časnike na Rijeku (Fiume). Tu je ostao šest mjeseci i kao zastavnik poslan je na talijansko bojište, najprije na odsjeku kod Gorice, pa onda kod srednje Piave i, na koncu, kod donje Piave.

Imao je zadaću da vodi kršne Bosance, i to je on zbilja i činio s mnogo takta, razborito i spretno. Njegovi su ga vojnici cijenili, jer se u svemu pokazao odvažan i hrabar, a nadasve je volio istinu i pravdu.

Jednog dana je samo nestao. Njegovi vojnici su ga posvakuda tražili i konačno na obali Piave pronašli njegovo lijepo složeno odijelo s vojničkom bukvicom, koja je glasila na njegovo ime i prezime. I kako nisu znali, gdje je i što se s njime dogodilo, to su svašta nagađali: valjda se je utopio, ili je nagazio na kakvu minu, koja ga je raznijela, ili možda samo onesvijestila, a kako je bio blizu rijeke, to ga je voda odnijela. Svakako, javili su u Krašić, da je poginuo i tamo poslali njegove stvari i dokumente. Za rodbinu je to bio strašan udarac i nakon par dana dali su služiti u župnoj crkvi zadušnice.

Nakon par dana javio se on sâm kući, da je živ, u talijanskom zarobljeništvu, i ta je vijest sve ukućane razveselila.

Nakon rata je on svojoj najbližoj rodbini rastumačio, da se je onog dana išao kupati u Piavu, i dok se kupao, naletila je onuda jedna talijanska patrola, koja ga je s bajunetama na svojim puškama prisilila da pođe s njima. Onako u kupaćim gaćama vodili su ga od komande do komande, pa u Mestre (Venecia) i poslije u Ferraru i napokon u Nocera-Umbra, gdje ostao do 6. prosinca 1918.

Kako to, da pokojni kardinal Stepinac nije demantirao one, koji su još za njegova života pisali o tome, da ga je zasula jedna mina na bojištu i tako pao u zarobljeništvo?

Taj detalj uopće nije bio važan, a, osim toga, što će on već kao zagrebački nadbiskup i kardinal svakome ponavljati svoj neoprezni postupak, da se uopće išao kupati u ničijoj zemlji, između dvije fronte, i to za vrijeme rata. Osim toga, ona do zubi naoružana talijanska patrola «junački» je navalila na golorukog kupača i s oružjem u ruci prisilila ga da pođe s njima. Tu nije bilo vremena za bilo kakvo razmišljanje, morao je poslušati.

Za potvrdu moje tvrdnje nadodajem, da nije bio ranjen od takozvane mine, koja ga je zatrpala.

A drugi je razlog i taj, kada se je po savjetu Monsinjora Lončarića već odlučio za svećenički stalež i onda mu je ovaj svjetovao, da pođe u rimski Germanicum, naš Stepinac nije bio baš previše oduševljen tim izborom, jer je poznavao Italiju i, izgleda, da mu Talijani nisu ostali u dragoj uspomeni još iz njegovog boravka u zarobljeništvu. Više bi volio da ode u Canisianum u Innsbruck, da tamo svrši svoje studije. No, kako su i u Germanicumu isti odgojitelji, to jest oci isusovci, i još k tomu i đaci su uglavnom i većinom iz njemačkih krajeva, to je pomislio, da između ova dva zavoda neće biti velike razlike, pa tako je prihvatio Rim.

U Germanicumu je proboravio sedam godina, od godine 1924. do 1931., a predavanja je slušao na papinskom sveučilištu Gregorijani i kroz tri godine svršio filozofiju i kroz četiri teologiju i položio filozofski i teološki doktorat. Usput je izučio i dva zanata, i to stolarski i elekričarski, kako to spominju njegovi kolege: Dr. Dragutin Nuk (Katolički list, br. 25., Zagreb 22. lipnja 1944., str. 204.): «U praznicima bavio se u zavodskom ljetnikovcu u slobodno vrijeme stolarskim poslom, te je izradio i klupe, što i dandanas postoje»; i Dr Franz Zauner, biskup iz Linza, je rekao na proslavi kardinala Stepinca u Astenu: «U Germanikumu je Stepinac bio 'kućni električar'. Vršio je popravke vrlo stručno, a ja sam mu pomagao. On je, naime, bio 'majstor', a ja 'šegrt'». (Glasnik Srca Isusova i Marijina, br. 3., Salzburg, ožujak 1953., str. 66.).

UGODNA SJEĆANJA

CRTICE IZ STEPINČEVA ŽIVOTA

IVAN EV. ŠARIĆ (1871-1960.)

SVAKI dan sjetim se našega milog nadbiskupa Stepinca, pa ću evo iznijeti neka sjećanja, koja će nam živo predočiti plemeniti značaj hrvatskog Metropolite, koji danas, na pravdi Boga, čami u zatvoru.

1. U RIMU. — Bio sam jedne godine posjetio Vječni Grad u službenom poslu. Odsio sam u našem «Svetom Jeronimu». U čuvenom zavodu «Germanicum» bilo je nekoliko hrvatskih bogoslova. I oni su bili tako dobri, pa su me jednoga dana posjetili. Otvorio se živ, ugodan razgovor. A jedan među njima bio je upadno šutljiv, ali jednako nasmijan. Upitao sam ga, kako se zove. Odgovorio mi:

— Alojzije Stepinac.

Odmah mi je na um pao kanonik čazmanskoga Kaptola u Varaždinu: Matija Stepinac, dika hrvatskog svećenstva.

Matija Stepinac bio je spiritual u zagrebačkom bogoslovskom sjemeništu. Odličan bogoslovski pisac. Čovjek Božji. Dostojan, da postane kanonik zagrebački. Ali se protivila ondašnja madžaronska vlada. Bojala se Hrvata pravaša. Kao mlad svećenik posjetio sam ga. Primio me vanredno ljubezno. Napokon je dobri Matija Stepinac pošao u Varaždin kao kanonik čazmanskoga Kaptola. Na putu preko Varaždina posjetio sam ga malo prije njegove smrti. Umro je kao svetac Božji. Ovo milo sjećanje o kanoniku Matiji Stepincu izazvao je u duši mojoj mladi germanik Alojzije Stepinac, koji mi je rekao, da mu je Matija Stepinac bio stric.

Nakon svršenih nauka u Rimu došao je Alojzije Stepinac u Zagreb za ceremonijara u nadbiskupskom dvoru. Odmah se istakao mladi doktor filozofije i teologije i kao radnik na karitativnom polju. Pomagao je sirotinju na sve strane.

2. U ZAGREBU. — Svake godine obdržavala se biskupska konferencija u Zagrebu pod predsjedanjem nadbiskupa dr. Bauera. Ja sam odsjedao u nadbiskupskom dvoru. Ujutro u 7 sati misio bih u donjoj dvorskoj kapelici. Svaki kroz 7 i više dana dočekao bi me mladi

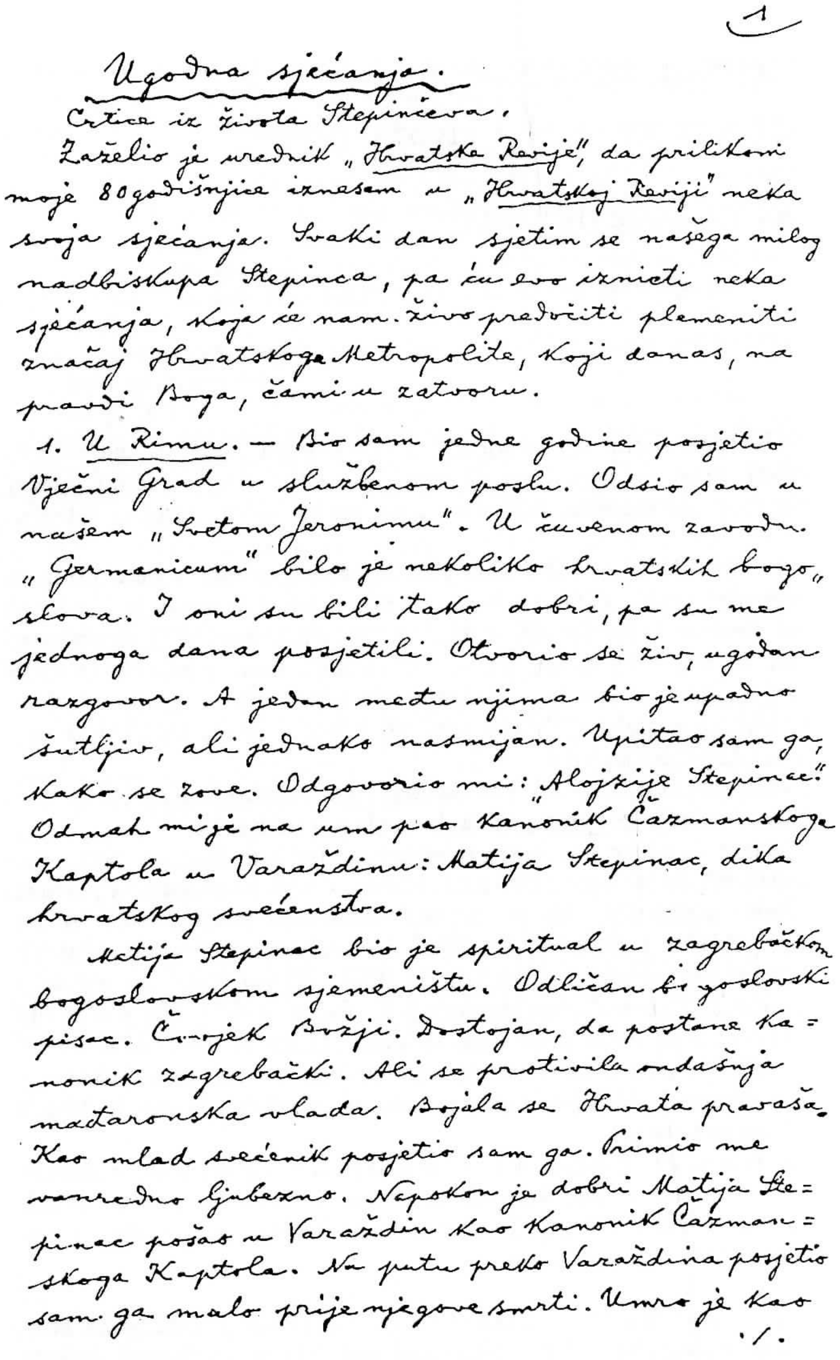
1

Ugodna sjećanja.

Crtica iz života Stepinčeva.

Zaželio je urednik „Hrvatske Revije", da prilikom moje 80godišnjice iznesem u „Hrvatskoj Reviji" neka svoja sjećanja. Svaki dan sjetim se našega milog nadbiskupa Stepinca, pa ću evo iznieti neka sjećanja, koja će nam živo predočiti plemeniti značaj Hrvatskoga Metropolita, koji danas, na pravdi Boga, čami u zatvoru.

1. U Rimu. — Bio sam jedne godine posjetio Vječni Grad u službenom poslu. Odsio sam u našem „Svetom Jeronimu". U čuvenom zavodu „Germanicum" bilo je nekoliko hrvatskih bogoslova. I oni su bili tako dobri, pa su me jednoga dana posjetili. Otvorio se živ, ugodan razgovor. A jedan među njima bio je upadno šutljiv, ali jednako nasmijan. Upitao sam ga, kako se zove. Odgovorio mi: „Alojzije Stepinac." Odmah mi je na um pao kanonik Čazmanskoga Kaptola u Varaždinu: Matija Stepinac, dika hrvatskog svećenstva.

Matija Stepinac bio je spiritual u zagrebačkom bogoslovskom sjemeništu. Odličan bogoslovski pisac. Čovjek Božji. Dostojan, da postane kanonik zagrebački. Ali se protivila ondašnja madžaronska vlada. Bojala se Hrvata pravaša. Kao mlad svećenik posjetio sam ga. Primio me vanredno ljubezno. Napokon je dobri Matija Stepinac pošao u Varaždin kao kanonik Čazmanskoga Kaptola. Na putu preko Varaždina posjetio sam ga malo prije njegove smrti. Umro je kao

./.

FAKSIMIL IZVORNOG RUKOPISA NADBISKUPA DRA IVANA ŠARIĆA (1871-1960.)

dr. Stepinac u kapelici, da mi služi kod Sv. Mise. Osvajala je njegova pobožnost kod Mise.

Iza smrti pomoćnog biskupa dra Premuža puno se nagađalo, tko će mu biti nasljednik. O tom se govorilo jednoga dana i za nadbiskupskim stolom. Ja sam, sjedeći uz nadbiskupa, pogledao na mladoga dr. Stepinca, koji je sjedio na kraju dugačkoga stola. I prišapnuo sam nadbiskupu:

— Eno Vam najboljega biskupskog kandidata!

Pogodio sam. Nije potrajalo dugo i mladi dr. Stepinac imenovan je nadbiskupom koadjutorom s pravom nasljedstva. Tomu se je imenovanju obradovala sva Hrvatska.

Nadbiskup je Bauer sve više pobolijevao. I na rukama mladoga nadbiskupa Stepinca izdahnuo je svoju plemenitu dušu. Mirno se je rastao s ovim svijetom, jer je iza sebe ostavljao pravoga apostola.

Biskupi se hrvatski sakupili u Zagrebu oko odra blagopokojnog nadbiskupa Bauera. Zamolio me novi nadbiskup Stepinac, da u lijepoj Katedrali zagrebačkoj održim žalobni govor. I pun zahvalnosti progovorio sam u punoj Katedrali, jer mi je veliki pokojnik bio profesor, kad sam polagao stroge ispite na bogoslovskom fakultetu u Zagrebu.

3. U HERCEG-BOSNI. — Osjetio je novi nadbiskup zagrebački potrebu, da kao meotropolita hrvatski pohodi Bosnu i Hercegovinu. Tako će on djelom pokazati, čija je Herceg-Bosna. I Banja Luka, i Mostar, i šeher Sarajevo dočekali su mladoga metropolitu hrvatskog srdačno, oduševljeno. Više puta spominjao je on svoje putovanje po ponosnoj Bosni i kršnoj Hercegovini. A Hercegovci i Bošnjaci ne mogu zaboraviti taj dragi Stepinčev posjet.

I on je na avionu doletio u Mostar, da bude suposvetitelj pri biskupskoj posveti novoga mostarskoga biskupa dra Petra Čule. Sjećam se ovdje i ove značajne crtice. Bili smo u zavodu zagrebačkih Milosrdnih sestara u Mostaru. Sestra predstojnica predstavila je nadbiskupu Stepincu jednu časnu Sestru rodom iz Krašića. Nadbiskup je odmah ustao, i nekoliko časova razgovarao sa Sestrom, rođenom Krašićankom. I tim je pokazao svoju plementu ljubav prema svom rodnom mjestu Krašiću.

Za njega se danas moli i Krašić i sva zahvalna Hrvatska.

Madrid, 1951.

[*Hrvatska revija,*
I, 4, Bs. Aires, prosinac 1951.]

KARDINAL STEPINAC I HRVATSKE MILOSRDNICE

BOGOLJUBA JAZVO (1897-1975.)

VEZE kardinala Stepinca s hrvatskim milosrdnicama počinju već od prve godine njegova svećeništva. Kao mladi svećenik i ceremonijar pokojnog nadbiskupa Bauera, dolazio je s Nadbiskupom na kratko ljetovanje u Supetar, gdje su hrvatske milosrdnice imale u krasnoj morskoj uvali posebnu kuću za ferijalne kolonije svojih učenica, kao također i za odmor svećenika. Njegovo ozbiljno svećeničko držanje svima je upadalo u oči, a on je sa svoje strane imao također prilike upoznati rad i život hrvatskih milosrdnica. Kasnije, kao nadbiskup, imao je mnogo više prilike i surađivati s njima.

Na dan njegove posvete za biskupa, 24. VI. 1934., pohrlili su u zagrebačku Katedralu uz njegovu rodbinu i mnogi Krašićanci, da uživaju u svom sinu i da se pomole Bogu za njega. Svi ti dobri Krašićanci spustitli su se poslije svečanosti s Kaptola u Frankopansku ul. br. 17, gdje su se u samostanskom vrtu, pod zelenim lipama, odmorili i okrijepili. Znao je mladi nadbiskup-koadjutor, gdje su njegovi ljudi, pa je brzo nakon posvete došao, da ih pogleda i da im se zahvali. A za sestre milosrdnice imao je vremena, da ih sakupljene u dvorani napose pozdravi i progovori im nekoliko pobudnih riječi.

Nakon nekog vremena pozdravile su ga u školskoj zgradi i sve učenice, za koje je imao odlučnu i jasnu katoličku riječ, uvijek popraćenu praktičnim primjerom. Ime i pojam nadbiskupa-koadjutora bilo je među učenicama tako popularno, da su mlađu sestru vrataricu, koja ih je svaki dan primala i puštala iz školske zgrade, jednostavno nazivale «koadjutorica» (dodajući u šali: «s pravom nasljedstva»).

Kao nadbiskup ordinarij zahvatio je mnogo više u rad i život hrvatskih milosrdnica. Bilo je to u prvom redu s gimnazijom, koju su polazile njegove dvije nećakinje (kćeri njegove sestre). Nije bilo nijedne svečane javne školske priredbe, a da je on nije počastio svojom nazočnošću. Bio je kod tih đačkih svečanosti tako prirodan, tako bliz duhu bezbrižne mladeži, kao da se sâm prenio u doba svoga đakovanja i kao da ga nije tištila nikakova briga velike zagrebačke nadbiskupije.

No mnogo više ga je zanimalo i razveselilo, kad je uprava zavoda odlučila otvoriti klasična odjeljenja, uz realna, koja su već postojala

od osnutka zavoda. Bodrio nas je u tome i isticao, kako u sadašnja vremena žena treba da bude svestrano naobražena, kad već ulazi gotovo u sva zvanja, koja su prije bila pristupačna samo muškarcima. Više puta se zauzimao, da bi se primilo još koju učenicu, kad je upis već bio zaključen, jer su roditelji išli k njemu za preporuku. Zato je smatrao znatnim događajem odluku vrhovne uprave sestara milosrdnica, da podignu veliku posebnu zgradu samo za gimnaziju na Savskoj cesti i odsele se iz sklopa zgrada Gundulićeva-Samostanska, koje više nisu imale kapaciteta da prime tolike učenice. Pohrlio je na blagoslov temeljnog kamena, trajno se zanimao za napredak gradnje, da onda nakon dvije godine svečano blagoslovi novu modernu trokatnicu, podignutu na zemljišnom kompleksu od 22.000 m^2, dugu 127 m, s 24 školske učionice, kabinetima, zbirkama itd.

Taj svečani dan bio je dan sv. Katarine, zaštitnice mudrosti, 25. studenoga 1939., kada je taj novi dom po prvi put primio blagoslov i čuo snažne riječi poticaja sakupljenom mnoštvu odličnika, roditelja, uzgojitelja i učenica, izrečene od brižnog pastira svome vjernom stadu. Evo samo nekoliko odlomaka iz tog znamenitog govora*:

«Odgojitelj za Krista» (Gal. 3,24), Paidagogos eis Hriston, te riječi sv. Pavla, koje znače cijeli jedan program, napisao bih zlatnim slovima na vrata sviju škola diljem lijepe naše domovine, gdjegod ima katolika i Hrvata. Te riječi kratko i jezgrovito izriču neotuđivo pravo i svetu dužnost, najrealniji, jedino realan cilj i najuzvišeniji zadatak škola, tih sjemeništa, u kojima dozrijeva mezimče naroda — njegova mladež, njegova budućnost! — Za Krista! Da, naše škole imaju neotuđivo pravo i svetu dužnost, da im Krist bude temelj i vrhunac — sublimitas et profundum! I nemoguće je ignorirati Krista, jer «nema drugog imena pod nebom danog ljudima, kojim bi se mogli spasiti» (Djela 4, 12.).

Crkva je odlučna, da sačuva najvišu i najuzvišeniju tekovinu nad poganskom civilizacijom, naime nezavisnost kršćanske duše, koja pripada svojemu Stvoritelju i Otkupitelju, od svake svjetovne vlasti. Ima li Crkva pravo na to? Odgovaram novim pitanjem: Ima li Bog, ima li Krist pravo na djecu, na mladež? Ima li majka pravo na svoje čedo? Krist, koji je svoju baštinu predao Crkvi, traži svoje pravo na mladež, a historijska je opet činjenica, da je škola svuda po svijetu, a naročito u našim stranama kći Crkve. Ima li, dakle, Crkva pravo na dijete i na školu?

Nedavno je sadašnji slavni sv. Otac Pio XII. u svečanoj audijenciji, danoj nama Hrvatima, rekao: «Čini nam se, da nam se smije nada boljih dana, nada jedne bliže budućnosti, u kojoj će odnosi

* Vidi: *Izvještaj ž. realne gimnazije s klasičnim odjeljenjima SS. Milosrdnica,* za školsku godinu 1939/1940., str. 4 i sl.

između Crkve i države u vašoj domovini biti što zgodnije uređeni sa složnim obostranim radom i obostranom koristi... Odgajajte svoju mladež u strahu Božjem i sačuvajte joj katoličke škole!»

Obrativši se na roditelje, rekao je Nadbiskup:

«Da, to znači graditi bolju narodnu budućnost, graditi na stancu kamenu, koji je Krist, ako se brinemo, da Crkva utisne jedini dostojni pečat našim školama, pečat: Odgojitelj za Krista»! Idealni je odgoj Crkvi onaj, što ga vrši u prvom redu obitelj i blaga toplina domaćeg ognjišta. Bez roditelja će teško što opraviti i najbolji odgojitelj. Pa to je i razumljivo. Jer, glavna snaga ne dolazi odgoju toliko od izravnog, svjesnog, proračunatog utjecaja, što ga vrši škola svojim zahtjevima, svojom disciplinom i svojom intelektualnom i moralnom poukom. Njegov uspjeh puno više zavisi od nevidljive mreže nesvjesnih utisaka, kojima je gojenac dnevno izložen, od cijele atmosfere, u koju je uronjen. Duh, koji prožimlje sav uzgojni rad, nijema pobuda okoline i dnevna sugestija primjera — to prodire kao mač dvorezac do najintimnijih skrovišta mlade duše. I zato ne smije dom ni riječju ni primjerom rušiti onoga, što škola gradi, nego je u tom smislu suradnja doma i škole pravim imperativom!»

Sestrama odgojiteljicama upravio je ove riječi:

«U svemu sebe podaj za izgled dobrih djela» (Tit. 2,7), veli Apostol narodâ. Pa drukčije ne može ni biti, jer nitko ne daje onog čega nema! Kako bismo drugomu dali Krista, ako mi sami nismo Kristovi? Bližnjega ćemo pravo odgajati, ako odgajamo sebe! Velik je to bez sumnje i težak zadatak, ali nada sve častan. A snagu ćete crpti iz one ljubavi, kojom ste si od usta otkidale, da na korist Crkve i domovine podignete ovaj veličanstveni dom. Ali hladni bi ostali njegovi zidovi, ako među njih ta ista požrtvovna ljubav ne unese Kristove blizine i topline! Iz one ljubavi, kojom ste ostavile svijet i odrekle se vlastite obitelji, da to obilnije poklanjate ljubav ovoj velikoj porodici, koju vam daruje Bog!

Učenicama je pak rekao:

«A vas, drage učenice, što dan za danom ulazite u ovaj hram kršćanske kulture, samo jedno da zapitam: Po što dolazite amo? Da se obrazujete? Da sakupite znanja i raznog umijeća? Jest, zato dolazite amo, da se obrazujete. Da nada sve nađete Krista. Vi još i ne shvaćate, kolika je sreća kršćanskim odgojem naći Krista, ali ćete potpuno razumjeti kasnije u školi života! Naći ćete onoga Krista, bez kojega ne biste nikada mogle biti sretne; onoga Krista, bez kojega nikada ne biste mogle biti korisnim članovima ljudske zajednice.

Pa da završim, kako sam i počeo: Krist je naša mudrost od Boga i pravda i posvećenje i otkup, «ugaoni kamen», te stoga «nitko ne može postaviti drugoga temelja, osim onoga, koji je postavljen, a taj je Isus Krist». I stoga poradimo s Crkvom svi: i državna vlast i roditelji i učitelji i školska mladež, kako bi škola, koju danas ovako svečano otvaramo, a s njom i sve druge škole diljem naše domovine uvijek bile i ostale: «Paidagogos eis Hriston — odgojitelji za Krista!»

Nakon svečanog blagoslova i prigodne akademije nadbiskup Stepinac je obišao sa službenim uzvanicima cijelu zgradu. Promatrao je sve: plan zgrade, izvedbu, građevni materijal, itd.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata bile su česte veze nadbiskupa Stepinca i s velikom bolnicom sestara milosrdnica na Vinogradskoj cesti u Zagrebu. Dolazio je, uza sav svoj umnoženi posao, da utješi i bolesnike svojom riječi, svojom pobožnošću. Za vrijeme korizme dolazio bi podvečer, da u bolničkoj kapelici obavi javni Križni put. Na to bi pohrlili svi bolesnici, koji su se ikako mogli kretati, jer su im njegove riječi i primjer ulijevali nove snage, da snose životne teškoće.

Bili su u to vrijeme neki bolnički paviljoni zauzeti od njemačkih ranjenika. Kad su iz te situacije nastajale stanovite poteškoće, rekao mi je razboriti Nadpastir: «Hitler je sada bič Božji za sve nas, za Europu i za cijeli svijet. S tim se moramo pomiriti. Ali doći će i na njega red... Božja će ruka i njega stignuti».

I u bolnici ga je sve zanimalo: bolesnici, gospodarstvo, život i rad sestara milosrdnica. Jedamput je došao na cijeli dan, incognito, povukao se u bolnički vinograd i uživao u Božjoj prirodi. Sigurno je imao teških briga, koje su iziskivale časovito povlačenje i razmišljanje, planiranje i odlučivanje. Kao sin prirode i nekad student agronomije, sve ga je u prirodi zanimalo, pa i životinje. Ušao bi i među kokoši, koje su se začudo skupljale oko njega i kljuvale mu prsten i žuti dragi kamen na njemu, misleći sigurno, da je zrno kukuruza. Njegov pratilac, sada već pokojni dr. Pero Ivanišić, drug iz Germanikuma, strpljivo ga je čekao i dozivao, nemajući interesa da uđe u staju i među životinje, ali Nadbiskup je očito uživao u tom nijemom ali Božjem carstvu, poput Asiškog Siromaška.

No, i kad ga je koji teški bolesnik pozvao, da pred njim obavi posljednju ispovijed i uredi račune, prije nego stupi pred sud Božji, ostavio bi sve u svom dvoru i žurnim korakom pohrlio bi k bolesničkoj postelji. Pa neka je takova ispovijed trajala i sat, nije se pokazao nestrpljivim, dapače, kad je izlazio iz bolnice, poslije takvih slučajeva, opažala se na njegovu licu radost pravog Dobrog Pastira, koji je utješio i zagrlio svoju ovcu.

Gdjekad bi, dosta rano jutrom, pozvonilo telefonsko zvonce, i kad

bih digla slušalicu, čuo se odlučni glas: «Ovdje nadbiskup; molim vas, danas će doći iz Brezovice karmelićanka N. N. Budite dobri, predvedite je specijalistima, moglo bi biti to i to». Poznato je, da je nadbiskup Stepinac sagradio u Brezovici, na nadbiskupskom imanju, samostan za karmelićanke, koje je Hitler protjerao iz Austrije i Njemačke, a bile su rodom Hrvatice. To je bilo njegovo, možda, najmilije životno djelo. Kad bi govorio o Karmelu u Brezovici, uvijek bi se razvedrilo njegovo inače ozbiljno lice. Pokazivao bi plan samostana i tumačio ga. A kad je zgrada bila gotova, pozvao nas je, da je pregledamo prije klauzure i uživao je, što mu je vrhovni poglavar karmelićana, kad je došao iz Rima da to pogleda, iskreno priznao, da je to najsavršeniji Karmel, što ga je on vidio, potpuno u skladu s karmelićanskim pravilima. U tom samostanu sagradio je Nadbiskup na ulazu zgrade i ćelijicu za sebe, gdje se mislio povući, da se pripravi na put u Vječnost, a isto je tako u toj samostanskoj crkvi, pod velikim oltarom, odredio i mjesto počivališta svojih zemnih ostataka. Međutim, njegov grob je sada slavniji...

Kardinalu Stepincu bilo je mnogo na srcu, da Družba sestara Milosrdnica bude na visini u svakom pogledu, pa je od god. 1944. dolazio redovito u kuću-maticu u Frankopanskoj ulici, da sestrama održi duhovni nagovor i da ih oduševi za savršeno vršenje njihovih dužnosti. U te bi dane pohrlile sestre iz svih zagrebačkih filijala, da čuju riječi svoga Nadpastira, i provedu ih u život. Imam pri ruci tri broja «Vjesnika Družbe sestara milosrdnica», u kojima su odštampana prva tri takova nagovora. Prvi je održan na Tijelovo 1944. Evo njegova uvoda*:

«Drage časne sestre! Ovih 10 godina svoga biskupovanja u zagrebačkoj nadbiskupiji, imao sam prilike mnogo toga vidjeti i čuti, što se tiče vanjskoga i duhovnoga života u našem hrvatskom narodu. Vidio sam mnogo lijepih i utješnih, a vidio sam i mnogo žalosnih stvari. I dok sam promatrao naš život, morao sam doći do zaključka, da kad bi bili svećenici, redovnici i redovnice na svom mjestu, bilo bi mnogo manje zla i škandala u našem narodu. Ali opet, kad promatramo stanje svijeta, kakvo je sada i kakvo je bilo u povijesti, moramo konstatirati i to, da taj bijedni život, što ga zapravo sprovodimo u svijetu, vrši žalosni upliv i na svećenike, redovnike i redovnice. To mi je dalo povoda, da s posebnom pozornošću promatram naše ženske redove, kojih ima u našoj nadbiskupiji oko 20. Sigurno je na prvom mjestu među tim redovima Družba sv. Vinka Paulskoga, koja po broju svojih članova i po svojim zaslugama sigurno stoji na prvom mjestu, a ima i najviše interesa, drage sestre, da ostane na visini svoga redov-

* *«Naš Vjesnik»*, god. XVII., 1944., br. 7-8, str. 43.

ničkog duha, kad su ti interesi zajednički i čitavoj Crkvi i hrvatskom narodu.

I zato sam odlučio, da u ovim groznim vremenima dođem jedamput ili dvaput mjesečno među vas, da vam stavim na srce onaj duh, koji su sveti osnovatelji redova željeli očuvati svojim Družbama za sva vremena. Samo tada se možemo nadati, da će ogromne koristi imati čitav narod i svi krajevi gdje djelujete, i gdje bi još mogle djelovati!».

U daljnjem razvoju svojih misli ističe Nadbiskup vrijednost duhovnih stvari, koje moraju sestrama biti na prvom mjestu na ljestvici vrijednosti. Svoje misli potkrjepljuje vrlo uspjelim primjerima iz života i povijesti. Pa nastavlja ovako:

«Zaboraviti se može vrijednost duhovnih stvari često baš kod sestara, koje su prošle visoke škole. Mnogi su svećenici rekli, da bi bilo bolje, da sestre uopće ne polaze visoke škole. No ja se s time nikako ne slažem. Da li je sv. Toma škodio svojim znanjem sv. Crkvi? Ali neka nastoje baš one sestre, koje posjećuju studije na univerzama, da ne zamijene svjetske znanosti s duhovnim stvarima. Radi toga moraju provoditi duboki duhovni život.»

U drugoj pouci, održanoj 2. VII. 1944., ističe revni Nadpastir, da težnja za duhovnim stvarima ne smije biti samo u zraku i u teoriji, nego je treba provoditi u praksi, tj. treba da redovnicu rese kršćanske i redovničke kreposti.

U trećoj, od 20. VIII. 1944., označuje pomagala, da se duša održi na visini.

Te su dragocjene pouke slijedile redovito, doklegod je bio na slobodi naš sveti Nadpastir. Kad se je jasno vidjelo, da rat ide kraju i da će pobijediti Saveznici, rasposlao je on okružnicu povjerljivog sadržaja na sve kuće sestara milosrdnica, upozorujući poglavarice, neka za sestre priprave civilno odijelo i neka ih tako dadu slikati za iskaznice, koje će im se izdati sa strane hrvatskih vlasti (što je i učinjeno). Dopustio je također istim dopisom, da sestre mogu otići svojim kućama, u prvim danima ulaska partizana, ako vide, da je to potrebno.

Mjesec svibanj 1945. Exodus... U bolnici na Vinogradskoj cesti nema više ni jednog njemačkog vojnika, nijednog hrvatskog ranjenika. Sve što se moglo ikako micati, otišlo je ili se odvezlo. Nove vlasti su nastupile suvereno. Za nekoliko dana pojavio se u ravnateljstvu bolnice dr. C., bolnički liječnik, s komesarom K.* novih vlasti i rekao:

* Autorica nam je povjerila prezimena liječnika i komesara, po njezinoj želji ostavljamo ih u pismohrani.

«Sutra u podne doći ćemo opet i vi nam imate predati sve službene administrativne knjige i kasu bolnice».

Bile su to teške riječi, koje su udarale po glavi kao olovni bat. Vrijeme je kratko: jedno poslijepodne i jedno prijepodne. Uputim se podvečer na Kaptol, brižnom Pastiru, koji bdije nad nama.

«Preuzvišeni, što da učinim: da mirno predam sve, svu muku i žrtve naše kroz jedno stoljeće?

—Sve će nam se oduzeti, to će budućnost pokazati, ali ne trebamo im sve tako olako predati. Recite im, neka Vam predaju naredbu vlasti, po kojoj to čine. Ako su država, trebaju pokazati zakonitost.

—Mogu li se poslužiti Vašim autoritetom, kad sutra dođu, da izvrše svoj naum?

—Ako Vam zatreba, možete!»

Sutradan, točno u 12 sati, došla su obadvojica spomenute gospode, da izvrše svoj najavljeni naum.

Nakon moga odgovora i spomenutog velikog imena Stepinac, pogledali su se, zacrvenjeli i brzim korakom izašli iz ravnateljstva, a da im se nije ništa predalo.

Posljednje riječi, što sam ih čula iz usta velikog Hrvata, kardinala i mučenika Stepinca bile su ove:

«Ovim ratom Bog će kazniti inteligenciju, i to zbog grijeha tolikog ubistva nerođene djece. Sad se broji koliko je vojnika palo na kojoj zaraćenoj strani. Farizejstvo! Taj broj nikako ne dosiže umorstva poubijane djece. Bog će kazniti inteligenciju, gospodu, jer sirotinja toga ne čini».

Uz zvuk tih riječi, koje mi još danas zuje u ušima, molim se svetom Kardinalu, da izmoli od Boga pomilovanje za našu inteligenciju i za sve krivnje sviju nas...

DVA SUSRETA S NADBISKUPOM STEPINCEM

STJEPAN RATKOVIĆ (1878-1968.)

U POČETKU tridesetih godina pratili su ne samo crkveni nego i lajički krugovi u Hrvatskoj vrlo pozorno i napeto, ali i s ne malom zabrinutosti uporno nastojanje sijedoga nadbiskupa Bauera, da sebi nađe nasljednika, dostojna da sjedne na starodnevnu i znamenitu stolicu zagrebačkih biskupa. Morao je to biti uzoran svećenik, ali i u političkom pogledu čovjek, koji će u ona sudbonosna vremena stajati uz hrvatski narod i svojim ga primjerom moralno bodriti u njegovoj teškoj borbi za održanjem.

Nadbiskup Bauer je u svojoj bližoj i daljoj okolini imao vrijednih ljudi, koji bi za to mjesto bili zvani, ali je tu bio i po koji samozvani, koga sijedi Nadbiskup nije mogao odabrati, da nadbiskupski dvori i cijela hrvatska crkvena provincija ne pođu ondašnjim lošim tragom župe sv. Marka.

A baš je takvog nadbiskupa željela vlada, odnosno Kralj, koji se u tom pitanju osobno zalagao i vodio onu poznatu igru s Nadbiskupom. Bila je to za ovoga teška igra: prijedlog na prijedlog, potez na potez.

Razumljivo je, da je o tome malo što prodiralo u široku javnost, ali ipak dosta, da je ona sa zebnjom (ta bili smo u jeku kraljevske diktature!), ali i s nadom i povjerenjem u svoga crkvenoga poglavara pratila ovu neobičnu igru.

I onda najednom, zbilja kao grom iz vedra neba, vijest: Nadbiskup je Kralju dao «šah mat», jer mu je sada predložio kandidata, koga Kralj ne može odbiti. Bio je to mlad svećenik, koji je u ratu bio —dobrovoljac na Solunskom frontu. Kad je pukla ta vijest, mislili smo, da se radi o neukusnoj aprilskoj šali, a kada se ona potvrdila, nastala je časovita smetenost, a kod nekih i malodušje. Ali samo časovito, jer je bezgranično povjerenje u Nadbiskupa bilo jamstvom, da će njegov predloženik, i kao svećenik i kao narodni čovjek, biti dostojan, da ga jednom zamijeni. Ovo se povjerenje pokazalo opravdanim već kod prvog nastupa mladog Nadbiskupa-koadjutora, a poštovanje, ljubav i odanost rasli su i pratili Stepinčevo djelovanje i poslije. Vjerovalo se, da je nadbiskupa Bauera kod izbora svoga nasljednika nadahnjivala sama Providnost.

Razumljiva je bila moja želja, da se upoznam s novim Nadbiskupom, a prigodu za to imao sam, kada sam mu učinio posjet kao novi rektor Visoke pedagoške škole.

Nadbiskup je znao za mene. Nekako u ono doba izlazile su u «Hrvatskom geografskom vjesniku» moje rasprave o pojmovima rasa, pleme, narod, nacija i sl., koje sam bio napisao, da suzbijem zbrku pojmova i fraza o «troimenom narodu», o «tri plemena jednoga naroda», o «našoj rasi» itd. — zbrku, namjerno širenu baš među Hrvatima, a s poznatim ciljem. Kasniji križevački biskup i mučenik, Janko Šimrak, držao je, da bi ove raprave trebali čitati ne samo geografski stručnjaci, nego i drugi obrazovani Hrvati, pa mi je predložio, da ih tiskam u feljtonima «Hrvatske straže», a slog da će se sačuvati, da se kasnije izda kao posebna knjiga. Tako je i bilo. Neke rasprave izlazile su i u «Hrvatskoj smotri».

Stepinac je za te članke znao, pa ih, možda, i čitao, i time je bila dana tematika za naš razgovor. Zanimao ga osobito odnos narodnog i vjerskog principa u oblikovanju onih ljudskih zajednica. Gdje su oni u skladu, oni se međusobno jačaju, inače se pobijaju i slabe. Prvi je slučaj kod naroda, koji imaju svoje narodne crkve (Židovi, pravoslavni narodi, pa i Srbi). Prije, dok je vjera bila jača veza ljudi nego narodnost, vjerska podijeljenost nekoga naroda bila je štetna i za njegovu narodnosnu homogenost, ali i danas, gdje je narodnosni princip jači čimbenik povezivanja, vjerska se podijeljenost nekog naroda ipak može u stanovitim prilikama negativno očitovati.

Razgovor je, sasvim prirodno, došao i na primjere protivničkih naroda različite vjere. Tu onda vjera lako postaje štit narodnosti, a u narodu jača privrženost svojoj vjeri. Tom su prigodom spomenuti poznati primjeri Poljaka i Iraca.

Razgovor je sâm po sebi došao i na težak položaj Hrvata, što se toga tiče, na četiri stoljeća dugo međusobno zatiranje Hrvata kršćana i muslimana, a i danas još toliki manje obrazovani Hrvati muslimani u Bosni nijesu narodnosno posve svjesni. Naši su pak najopasniji protivnici Srbi, narodnosno i vjerski čvrsto povezani u jednu zajednicu. Oni su većina u državi, raspolažu njenim sredstvima vlasti, govore gotovo istim jezikom kao i mi. Po prirodi nasrtljivi, a zavedeni i krivim naučanjem, te poticani prirodnim nagonom širenja, postavljaju sebi kao cilj tome širenju posrbljivanje Južnih Slavena, a posebice jezično srodnih Hrvata. Ne najednom, nego u etapama. Jedna je slabljenje povijesne svijesti zanemarivanjem hrvatske povijesti u školama, a onda krivo naučanje o jednom narodu, koji bi morao imati svoje ime —jugoslavensko. Ova pogubna ideja širi se zapravo samo među Hrvatima, a cilj je, da se hrvatsko ime potiskuje u zaborav i jednom možda izgubi. Paklena namjera, jer je ime jedino vanjsko bitno obilježje naroda.

Pri ovoj tvrdnji Nadbiskup me nekako začuđeno pogledao, pa sam zato dodao:

— Narodi žive, dok im živi ime; s prestankom svog imena, narodi «umiru» kao čimbenici povijesti. To je bila sudbina predindoeuropskih naroda Europe.

Moga subesjednika ova je moja tvrdnja o značenju narodnog imena iznenadila, pa je zapitao, nije li jezik važnije obilježje? Odgovorio sam, da bi jezik bio bitna oznaka naroda, kada bi svaki narod imao svoj jezik, kojim samo on govori, no to nije, jer i dva i više naroda govore istim jezikom. U Europi Danci i Norvežani imaju isti književni jezik, s istim pismom. Pa ipak, ovim narodima istog jezika ne pada na pamet, da se smatraju jednim narodom. Narod može bez štete za svoj opstanak i promijeniti svoj jezik, kao npr. Madžari i Bugari, koji su promijenili i svoju domovinu, ali i jedni i drugi zadržali su svoje narodno ime i pod njim nastavili svoj neprekinuti povijesni život.

Moga su sugovornika ova izlaganja očito zanimala, premda je za primjer Bugara znao.

Razgovor je opet došao na položaj Hrvata, kojima u obrani od presizanja Srba uz očuvanje narodne svijesti i narodnog imena ostaje kao najuspješnije sredstvo obrane nepokolebljiva privrženost vjeri.

Tu sam zapitao Nadbiskupa, da li je moje opažanje ispravno, da stanovništvo Zagreba, pa i obrazovani sloj, sada nekako vidljivije očituje svoju vjersku privrženost brojnijim, možda i demonstrativnim sudjelovanjem u procesijama Tijelova i Uskrsnuća, a osobito u hodočašću Majci Božjoj Bistričkoj?

Očito u znak priznanja, Nadbiskup se zadovoljno nasmiješio, a onda, uozbiljivši se, dodao nekoliko misli o tome, kako nedokučiva Providnost nameće kušnje i pojedincima i narodima, a ipak za njihovo dobro.

Uzvratio sam, da je ovo vjersko naučanje i stoljetna narodna mudrost, izražena u poslovici: «Nije svako zlo za gore».

Izgleda, da je Nadbiskupa osobito ovo pitanje zanimalo, pa je i zapitao, odakle taj tijesni odnos između narodnosti i vjere? Srbima, koji hoće unifikaciju, smeta sve, što stvara i održava razlike, i oni rade na uklanjanju tih razlika, a to je, uz ime, na prvom mjestu vjera. Otuda njihovo favoriziranje tzv. «Narodne crkve» i sada Hrvatske starokatoličke crkve. (O ovoj smo nešto dulje govorili). Naprotiv, Hrvati, koji hoće očuvanje svoje narodne individualnosti, instinktivno ističu i čuvaju baš te razlike, a to je, uz ime, na prvom mjestu vjera. Ali tijesna povezanost narodnosti i vjere ima još i dublji, psihološki razlog: Pojedinac je punovrijedan član i narodne i vjerske zajednice, ako im pripada svjesno, ako za njih osjeća i ako im pripada slobodnom voljom. Obje su zajednice, dakle, duhovne i, prema tome, srodne,

pa se mogu međusobno jačati ili slabiti. Nadbiskup je priznao, da je ovo tumačenje psihološki motivirano.

Posjeti iz kurtoazije, kao ovaj moj, po propisima etikete traju malo, kratki su. Ja sam se nekoliko puta htio oprostiti, ali bi me domaćin zadržao novim primjedbama i pitanjima, pa se posjet otegao.

Poslije sam nekoliko puta bio s Nadbiskupom kod primanja, bilo njegovih ili vladinih, ali kod njih nije bilo prigode za intimnije razgovore u četiri oka.

Bilo je to kod mog drugog posjeta. Onda više nijesam bio ministar, nego državni vjećnik. Izložio sam Nadbiskupu poprilici ovako, zašto sam ga zamolio da me primi: «Imam intimnog prijatelja Židova, koji je oženio Hrvaticu, kršćanku. Kada su započele diskriminatorne mjere protiv Židova, on je ipak morao odseliti iz sjevernog dijela Zagreba, premda je prije vjenčanja promijenio vjeru. Ali, kako je poznato, položaj se tih jadnika pogoršao, jer se od vremena do vremena provode noću racije i cijele židovske obitelji odvode «na rad» u Njemačku. U takvim kritičnim danima prijatelj za prvog sumraka dolazi k meni i tu ostaje preko noći. Do sada su mješoviti brakovi bili pošteđeni od deportacije, ali je prijatelj čuo, da će sada, kada skoro više i nema čistih židovskih obitelji, doći na red i mješovite. On da ima mogućnost, da se sa ženom prebaci u okupirani Split, ali bi to učinio jedino u krajnjoj nuždi, kad bi i njima prijetila deportacija. Moli zato mene, da mu o tome pribavim apsolutno sigurnu informaciju.

Posjetio sam radi toga podpredsjednika vlade, Džafer-bega Kulenovića, u koga sam imao najveće povjerenje i s njim sam bio u najboljim odnosima. Nije mi znao ništa pouzdanog kazati, ali —rekoh— da mi je bilo utješno čuti, da su ove deportacije Židova čista akcija Nijemaca. Poglavnik ne samo da ih ne odobrava, nego im je protivan, ali... Podpredsjednik misli, da bih najpouzdanije informacije mogao dobiti kod Uprave redarstva, ali ja ih tamo nijesam htio tražiti. On mi je još i to rekao, da i Vi, Preuzvišeni, s izaslanikom Vatikana intervenirate u korist tih nesretnika, pa da ćete mi i Vi moći dati neke obavijesti, i ja sam, evo, došao, da za njih molim».

Držao sam, da će mi Nadbiskup kratko reći, što zna i misli, i otpustiti me. Nijesam očekivao dulji razgovor. Pa to i nije bio razgovor kao onaj prvi, gdje se mirno, posve akademski govorilo o raznim pitanjima, koja zahvaćaju u našu narodnu politiku. Za mene će onaj sastanak uvijek biti vrijedna i draga uspomena, ali za javnost, valjda, ne će imati većeg interesa, pa ga možda i nijesam trebao ovdje spominjati.

Posve nešto drugo bio je ovaj drugi susret, ali me ipak i tu muči sumnja, nijesam li se prenaglio, kada sam se odmah i rado odazvao

časnom pozivu urednika HR., da i ja objavim nešto iz svoga sjećanja na velikoga pokojnika, pri čemu sam već onda mislio baš na ovaj drugi susret. Ne da ni to ne bi bilo od interesa za širu javnost. Naprotiv, želio bih, da što više ljudi znade, što sam u onoj prigodi čuo, a još više vidio i suosjetio. Osobito bih želio, da su svjedoci onog susreta bili toliko dobronamjerni, a zavedeni zlobnim objedama, da je nadbiskup Stepinac pogodovao ili, štaviše, poticao tadašnja vjerska nasilja. Ali, stojeći pred zadaćom, da opišem i prikažem onaj susret, osjećam, da mi za to nedostaje vještina pera i stručno znanje psihoanalitika, pa da mogu dati samo blijedu sliku onoga, što sam onda doživio.

Kako rekoh, sastanak je bio dosta kratak. Nije se mnogo govorilo. Kada sam Nadbiskupu obrazložio svrhu svoga dolaska i iznio mu svoju molbu, slijedila je dulja stanka. Držao sam, da Nadbiskup —posve prirodno— razmišlja o tome, što mi može i smije reći. On je gledao preda se, onda mene, ruke držao u krilu i od vremena na vrijeme nervozno se mašao križa na prsima. Pri tome je cijela pojava Nadbiskupa odavala duboko uzbuđenje i nemir. Razmišljajući kasnije o tome, došao sam do uvjerenja, da sam, izlažući mu svrhu svoga posjeta, dirnuo, valjda, u najbolnije mjesto njegove plemenite duše. Nadbiskup je morao mnogo trpjeti baš radi masovnih vjerskih nasilja onih dana, i olakšanje mu je, možda, bilo, da se i ovom prilikom izjada.

Govorio je malo i tronuto, i to na prekide, kako se već u jakom uzbuđenju govori, a to je uzbuđenje postepeno prelazilo i na mene. Premda se onog doživljaja sjećam, kao da se sada zbio, mogu spomenuti samo ono glavno, *što* je Nadbiskup *izricao*. Važnije bi bilo, da prikažem, *kako* je to učinio, dotično, kako duboko duševno uzbuđenje se pri tome očitovalo. A to nijesam sposoban opisati.

Zapitao je, kao sama sebe, ne treba li uopće očajavati nad ljudskim rodom, gdje se, evo, u polovici XX. stoljeća, ne u perifernim, zabačenim dijelovima svijeta, nego u srcu Europe, u središtu te toliko isticane, humanizirane suvremene civilizacije i kulture, dešavaju ovakve strahote, da ljudi u masama moraju podnositi tjelesne i, što je još teže, duševne muke, a radi čega? Radi svog vjerskog uvjerenja ili pripadanja jednoj određenoj religiji. Tko bi još do nedavno mogao i pomisliti, da će ovaj užasni rat, uz ostale strahote, u ljudima razbuditi najniže nagone i od njih učiniti nesmiljene zvijeri, nedostojne slike i prilike Stvoriteljeve?

Vidio sam i osjećao sam, da Nadbiskup u dubini svoje plemenite duše trpi kao *čovjek* zbog zala, koja se nanose drugim, inače njemu i posve nepoznatim ljudima.

Ali ti su ljudi također djeca Božja, naši bližnji, a on je ne samo čovjek, nego i *svećenik,* i to baš svećevnik religije ljubavi bližnjega,

pa je trpio dvostruko i kao čovjek, i kao svećenik. Ta su nasilja upravljana baš protiv onoga, što je u najintimnijem kutu duše, protiv vjere, a nije to samo okrutno, nego i glupo, jer što znači siliti nekoga, da se odreče jedne vjere i pristane uz drugu, dakako samo usnama, a ne iz unutrašnjeg uvjerenja? A toga je bilo, reče, na veliku žalost i u našoj «dragoj» Hrvatskoj, čime je prekrio oblak prve dane njenog novog slobodnog života. (Epitet «naša» Hrvatska upotrijebio je dva, tri puta.)

Ja sam do sada samo slušao i promatrao duboko potresenog Nadbiskupa, ali sam sada primijetio:

«A jesu li oni svi, koji su to učinili, zbilja morali napustiti svoju vjeru? Jesu li na to bili siljeni? Je li im prijetila stvarna pogibao? Nije li među njima bilo i dosta takvih, koji su to uradili iz pretjeranog straha ili oportunizma? Pitam to, jer me je, dok sam bio ministar, došao zamoliti jedan moj bivši slušač Pedag. škole, pravoslavac, da ga premjestim u katolički kraj, jer je, reče, prešao na katolicizam, pa bi mu bilo neprilično među pravoslavnim sugrađanima. Upitan, je li ga tko na to silio ili mu prijetio, reče, da nije, ali da je razmišljajući došao do zaključka, da je to «za svaki slučaj» dobro. Dakle, pretjerani strah i oportunizam. Ja sam mu, doduše, udovoljio želji, ali i oštro osudio ovaj njegov čin.»

Nadbiskupu, na njegova pitanja, nijesam znao dati pobliže obavijesti o ovom događaju. On je završio ovaj intermezzo opaskom, da pojedinci, koji ovako mijenjaju vjeru, ne znače veliki gubitak za jednu, niti velik dobitak za drugu Crkvu. Zahvalio je Bogu, da su ti slučajevi zapravo prestali, otkako je ustanovljena «Hrvatska pravoslavna Crkva», a gdje se još pojedinačno javljaju, to su djela ili samozvanih pretjeranih revnosnika, koji sami sebe obmanjuju misleći, da čine nešto korisno i dobro, ili su to čini pojedinaca, koji u ovim neustaljenim vremenima na taj način daju oduška svojim prigušenim primitivnim porivima i u mukama drugih nalaze zadovoljstvo. Osuđivao je sve to, i kao plemeniti čovjek i kao savjestan svećenik, ali nije tajio ni duboku zabrinutost zbog posljedica tih pojava za međusobne odnose jednih i drugih vjernika u Hrvatskoj.

Prešao je onda napokon na svrhu moga dolaska i na upravo neshvatljive okrutnosti protiv Židova. Gledajući ga onako potresena, učini mi se, kao da su mu se oči orosile. Bio je i kod Poglavnika. Potvrdio je, da on ne samo ne odobrava, nego da je protivan ovim deportacijama. «Koja žalost, —reče Nadbiskup— da se ne sprečavaju ove strahote, od kojih trpi i još će trpjeti i dobar glas Hrvatske!» Očito iz delikatnosti o tome nije htio više govoriti preda mnom, aktivnim visokim državnim službenikom.

Bio je i kod «onih drugih», tj. Nijemaca, zauzimajući se uopće za obustavu deportacija. Bio je osorno odbijen, jer da se tu ne radi o njegovim «ovčicama», nego o inovjercima, koji da se njega ništa ne tiču. Gorko je dodao: «Zar ti ljudi mogu shvaćati, da ove okrutnosti izazivlju javnu sablazan kod svih pristojnih ljudi, ma koje vjere bili, i potkopavaju javni moral?» Ipak mu je rečeno, da će se odvoditi «na rad» samo čiste židovske obitelji kao dosad. Sličnu izjavu da je dobio i od «druge jedne strane» (Vatikana).

Nadbiskupova je informacija bila dobra, jer je moj prijatelj nesmetan u Zagrebu dočekao svršetak rata.

U svom dugom životu, i na istaknutim položajima, vodio sam mnoge razgovore, pa i s poznatim ljudima. Neki od tih razgovora usjekli su mi se u trajno sjećanje, ali ni jedan me se nije tako dojmio, kao ovaj s Nadbiskupom. Doista, imao sam pred sobom i ljude zabrinute, ojađene, pa i nesretne, ali je uzrok tome redovno bio vezan uz interese, najviše materijalne, njihove osobne ili njihove najbliže okoline. U ovom slučaju pak, osobno neinteresirani pojedinac strahuje i trpi zbog ugroženih ne stvarnih, nego duhovnih dobara velikoga broja nepoznatih ljudi, njegova naroda, njegovih vjernika, cijelog čovječanstva.

Vrativši se kući, ganut i zabrinut, razmišljao sam o doživljenom i raščinjao svoje dojmove. Pred mojim se očima iskristalizirao lik duhovnog velikana, u kome su savršeno usklađene najplemenitije odlike i vrline čovjeka, svećenika i rodoljuba. Ponosan sam, da je ovaj rijedak čovjek izrastao iz našeg malenog, skromnog naroda. Čuvajmo i održavajmo svježim spomen na njega, da bude trajan primjer i ugled onima, koji poslije nas dolaze!

STEPINAC — PRIMAS HRVATSKE

STJEPAN BUĆ (1888-1975.)

Nomina sunt consequentia rerum
(Dante)

VJEROJATNO nema naroda, bar u Europi, koji bi imao tako staru povijest, a koji je tako slabo i nedovoljno u svoju povijest upućen, kao što smo mi Hrvati. Dva su tome temeljna zla, dvije fatalne pogreške, koje ću ovdje samo spomenuti: prva je, da *ignoriramo sociologiju povijesti,* pa time i postanak našega naroda; a druga je, što *njen neprekidni —ali jasni— kontinuitet ne držimo dan i noć čvrsto pred očima!* Razumije se, ako kušamo hrvatsku povijest početi s vremenom, kad se u pismenim izvorima po prvi put spominje ovo sadašnje naše ime, onda ista počinje tek s devetim stoljećem, onda možemo dati pravo nekim našim povjesničarima, koji već za dva stoljeća prije toga govore o «historijskoj praznini hrvatske povijesti». Uslijed toga, ima pravo slovenski povjesničar J. Rus, kad naglašuje, da se moderna hrvatska historiografija potpuno otuđila starim izvorima dalmatinske povijesti (Kralji dinastije svevladičev, str. 16. (1931.). Da se kod ovoga moramo sjetiti i onoga skroz neispravnoga i često isticanoga mišljenja, da bismo mi Hrvati dobili tek onda prvoga našega sveca, ako bi uspjelo uzdići na oltar bl. Nikolu Tavelića*, koji je umro mučeničkom smrću u 14. stoljeću! Iz ovih dvaju primjera vidimo u kako se u teškim zabludama nalazi još i danas naša historiografija, pa i u pogledu crkvene povijesti. Logično je, prema tome, da neispravno gledamo i na naše povijesno-crkvene institucije, a da i ne govorimo o tome, da nijesmo u stanju ocijeniti ni one velikane, koji su kroz sedamnaest dugih vjekova, počam od sv. Dujma (284-304.) pa do Stepinca na njihovom čelu stajali. Jer takav nam je —pa htjeli-nehtjeli— bio i ostao naš geopolitički položaj.

Poznati danski istraživač Ejnar Dyggve ističe (već na početku) u svome djelu «History of Salonitan Christianity» (Oslo, 1951.), da je

* U nedjelju 21. lipnja 1970. održana je svečana kanonizacija Nikole Tavelića, kad ga je papa Pavao VI. usred sveopćeg hrvatskog slavlja, kojemu su prisustvovale brojne tisuće Hrvata iz domovine i emigracije, proglasio svetim u Bazilici sv. Petra u Rimu.

solinsko područje *odmah poslije Rima najvažnije tlo u Europi za upoznavanje kršćanskih starina.* I tu je neobhodni temelj odakle se mora početi, ako želimo razumjeti našu vjersku, ali i svu drugu povijest. Nema u Europi nekoga manjega naroda, koji bi se u tome pogledu mogao s našim narodom usporediti. Da je Solinska crkva bila iskonska, vidimo iz njene tradicije, koja ide u pravcu, da je to bila «apostolska fundacija». Takovu tradiciju imaju samo prastare crkvene ustanove (sličnu, kako je poznato, ima i Aquilea). Općenito je mišljenje, da je već *sv. Duje bio Metropolita,* to jest stajao na čelu neke provincije. Već u šestome stoljeću, kad je takova institucija u Rimskoj crkvi nastala, stoluje u Solinu *nadbiskup* (Stjepan 510-527.). Njegov nasljednik drži dva koncila, on je u najmanju ruku Metropolita velike provincije. Sigurno je, da se područje proširuje, za da kasnije obuhvati cijeli prostor između Drave-Drine i Jadrana, područje Etničkoga Ilirika, u kasnijim stoljećima područje hrvatske države. Važno je istaknuti, da je politička podloga —to jest na ilirskom etničkom temelju— u njegovim prvim počecima bila omeđivana vjerskim, crkvenim ustanovama. I u toj se okolnosti vidi važnost vjerskoga i političkoga momenta, koji uslijed onoga sasma posebnog geopolitičkog položaja, u borbi za opstanak jedan drugoga nastoji podupirati.

To se lijepo vidi i iz jedne prastare ustanove, koja je u našoj povijesti vrlo dobro poznata, a to je: *Primat.* Naše državno pravo dobro razlikuje ova dva pojma: *Metropolit* i *Primas.* Da i obrazovaniji ljudi ne znaju razlikovati te pojmove, nije, ako ćemo baš, ni najveće zlo (jer ima, na pretek, i većih). Nije u povijesnom pogledu ispravno, ako Stepinca obilježujemo kao «Metropolitu»; on je, prema našoj povijesti — *Primas.* Već kao nasljednik pradavnih solinsko-splitskih biskupa. Razumije se, da nijesu ni sva pitanja s obzirom na historijat te funkcije potpuno raščišćena, ali u glavnome jesu! Jedan mladi naučenjak, dr. A. Matanić, obradio je s najnovijeg gledišta tu problematiku u svojoj knjizi (na latinski) pod naslovom: *De origine tituli «Dalmatiae ac totius Croatiae Primas»* (1952.), što bismo na hrvatski rekli: O postanku naslova Primas Dalmacije i cijele Hrvatske. Ukoliko ne prije, ali stoji napisano, da je kod svoje posvete polovicom sedmoga stoljeća biskup Ivan («ravenatski») u Rimu imao naslov «Primasa». Gdje bismo našli još neki narod s takovim naslovom — koji je, bez sumnje, bio i vjerske i nacionalne vrijednosti! Razumljivo: ignorirajući kontinuitet hrvatske povijesti, ne možemo razumjeti te činjenice. Ali ona nekadanja neznanstvena shvaćanja danas spadaju u «muzej slavenske romantike», njih je za vazda tamo bacila moderna znanost.

Vjerojatno su razne pljačkaške skupine dosta bile ugrozile sigurnost starodrevnog Solina, dok je u Splitu već bila gotova Dioklecijanova palača, pa je bilo shvatljivo, da se u nju prenijelo i sjedište

Solinske biskupije i samoga njenog poglavara. I u tome novom sjedištu nije bilo mirna opstanka, jer u Split može doprijeti bizantinska flota. Razumljivo je, da je bizantinski nasrtaj nastojao onu vjersku funkciju iskorišćavati za svoje imperijalističke svrhe. No ni domaća vlast ne će stajati prekrštenih ruku. Vrijedno je naglasiti, da nam najnovija povijesna istraživanja točnije otkrivaju tu borbu, s jedne strane tuđe, bizantinske vlasti, a s druge domaće, hrvatske vlasti, koja joj se uspješno opirala, baš s Primatom. S time u vezi ističe se ime jednoga velikoga biskupa: Grgura Ninskoga, o kojemu je nekad, uslijed nepoznavanja spomenutoga geopolitičkoga položaja naše zemlje, vladalo krivo mišljenje. Nije njegova akcija išla za jezičnim pitanjima — jer je to bilo već prije riješeno, već za obranu od bizantinskih nasrtaja na naše područje. Dok je neprijateljska flota imala lagan pristup u splitsku luku — Grgur je mogao iz Nina lakše voditi svoju akciju. Nikako se drugčije ne može shvatiti korak ondašnje hrvatske vlasti: stvoriti svoju, dakle novu ustanovu protiv one momentano okupirane u Splitu, a pod naslovom «Hrvatskoga biskupa» (na latinski s naslovom «Episcopus Croatensis» ili «Episcopus Croatorum»). Značajno je, da su Grgura neprijatelji napadali, da hoće sebi prisvojiti staru ustanovu i naslov «Dalmatiae ac totius Croatiae Primas», a da to pripada samo splitskom biskupu kao nasljedniku solinskoga. Iz toga se lijepo vidi bitnost one borbe, jer, kako rekosmo, Split stajaše pod bizantinskom okupacijom, dok je Nin bio slobodan! Odreknućem Bizanta nad jurisdikcijom Dalmacije bio je automatski riješen tok one borbe. No ona nije bez interesa za povijest našu, pa posebno i važnost spomenute ustanove.

Ali pritisak izvana nije time prestao: on se nastavio, a umjesto Bizanta, na pozornicu su stupili drugi susjedi, Venecija i Madžari. Značajno je, da se još i danas u naslovu mletačkoga, nekada akvilejskoga Patriarha nalazi i naziv Primas Dalmacije. Doduše, biskupija zadarska i njen biskup spominju se davno prije nego se za Veneciju i znalo. No u Srednjemu vijeku je sa strane Mletaka ta biskupija bila uspostavljena radi osvajačke politike. Ali ovdje ćemo se malo potanje osvrnuti na odnos Hrvatske prema našemu sjevernom susjedu, Madžarima, jer smo, nažalost, ali kao «najmanjem zlu», za ono vrijeme došli u njegov «zagrljaj». Možda je i taj prisilni zagrljaj nešto pridonio polaganom razvitku naše nacionalne svijesti, a na drugu stranu pritisak Mletaka na našu obalu, s druge strane, pokazao našim pređima, da bi pomicanje sjedišta prema unutarnjosti zemlje bolje odgovaralo vjerskim i nacionalnim interesima. Postojala je i zagrebačka biskupija, iako za nekih 800 godina mlađa od solinske (osnovana 1093.). Iz ondašnjih odnosa prema Madžarima lijepo se vidi nesreća, kad jedan narod na svome području ne uživa normalnu slobodu, nego se neki tuđin uplića ovako ili onako u njegov život. Tako su svojedobne

neprestane intervencije u naše prilike zagrebačku biskupiju skoro bile dovele na rub propasti: tà, i to je bila posljedica onoga «sporazuma» s Kolomanom. Madžari su (što je redovito uopće bio slučaj) smatrali, da imaju pravo miješati se i u crkvene ustanove našega područja, pa i u najveće. Značajan je u tome pogledu bio ovaj slučaj. Godine 1225. postao je zagrebačkim biskupom veliki čovjek i rodoljub Stjepan, čini se od uglednoga plemena Babonića. Kako se drži (to osobito pisac Ivan Tkalčić), svoje imenovanje mogao je taj ugledni sin Hrvatske zahvaliti u prvome redu svome osobnome ugledu, jer neprijateljske intrige bijahu dosta moćne. On se nazvao «Stjepan II.», te ga Tkalčić nazivlje upravo preporoditeljem te biskupije, koja se s vremenom proširila duboko i u Bosnu, ali nije se unutarnje mogla učvrstiti kao što je bilo potrebito. Tako joj biskup Stjepan dođe kao od Svemogućega poslat da pomogne. No dogodi se nesreća onoga vremena: invazija Mongola u Hrvatsku. To poremeti i čvrstu odluku Stjepana, da se dotadanji Primat solinsko-splitske nadbiskupije ujedini s njegovom, zagrebačkom biskupijom. Uz mnoge ostale izbjeglice pred Mongolima nalazio se u Splitu i biskup Stjepan II. Svojim ugledom i uzornim vladanjem on je u kratko vrijeme bio stekao u Splitu toliki ugled, da je u pravome smislu riječi od cijeloga naroda, a na čelu s ondješnjim vlastima, bio izabran nadbiskupom solinsko-splitske nadbiskupije, dakle faktično — Primasom Hrvatske. I sâm dotadanji nadbiskup Guncel (podrijetlom Madžar) bio se dobrovoljno odrekao te časti, da omogući izbor zagrebačkog biskupa Stjepana. Taj izbor bio je pravi plebiscit za ono doba. Nakon toga izbora stavio je biskup Stjepan uz svoj naslov i onaj splitskoga nadbiskupa («archielectus Spalatensis»). Ali dogodilo se ono, što se mora dogoditi svakome narodu, koji nije gospodar u svojoj kući, nego mu, pod bilo kakovim naslovom, drugi gospodari. Madžarska hierarhija istakla je u svome protestu Papi, da biskup Stjepan nema pravo Primata, jer, da *dva Primata ne mogu postojati u jednoj kraljevini, u jednoj državi*. Madžari su se, valjda, pobojavali, da bi opstanak dvaju Primata mogao značiti raspad zajedničke države, odcjep Hrvatske. Papa je prihvatio njihovo stanovište, i tako je rodoljubni plan biskupa Stjepana pao u vodu.

* * *

Kad se god. 1918. naš narod riješio madžarske vlasti u svojoj kući, te umjesto u tome povijesnom času, temeljem svoga povijesnoga i prirodnoga prava, ponovno uspostavio svoju državnu samostalnost — bio je utjeran u današnju katastrofu postavši podložnikom —sporedno pod kakvim naslovom— istočnome neprijatelju. No, uspostava starodrevne vjersko-nacionalne ustanove, Primata, na našemu etničko-povijesnome području nije bila moguća, jer u prvome redu nije bilo hrvatske države.

Ta se je ali prigoda bila pružila 1941., kad je propala ona nametnička vlast. Ne bi bilo ništa smetalo, da se je i na to pomislilo, jer su kasniji događaji pokazali i potvrdili, da nikako ne bi bilo suvišno. Povijest nam pokazuje, da borba našega kolektiva za samoodržanje, na opasnoj razmeđi nespojivih svjetova, zahtijeva suradnju obaju čimbenika, mnogo više nego bilo gdje «u pozadini», jer jednako u interesu jednoga i drugoga. Povijest nam pokazuje, da je bilo kritičkih momenata u našoj prošlosti, gdje su pojedini veliki biskupi odigrali korisnu ulogu u interesu naroda.

U užemu krugu intelektualaca u Zagrebu više je puta bilo razgovora o eventualnostima, koje bi mogle nastati, i isticalo se potrebu jednoga autoriteta u onoj zbrci, koja je bivala sve većom. Tako je prigodom jednoga sastanka početkom 1945. bio stvoren zaključak, da se nešto poduzme u tome pogledu. Bilo je ustanovljeno, da u sve većoj onoj zbrci na drugu stranu iskače autoritet zagrebačkoga Nadbiskupa. Trebalo mu je samo dati što jaču podporu! Na inicijativu velikoga rodoljuba i učenjaka (kojega neprijatelj, doduše, nije ubio nožem, ali ga tako izolirao i sapeo, da je od gladi umro), prof. Milobara, stvoren je zaključak, da hrvatski Episkopat kod svoje konferencije Stepinca izabere «Primasom Hrvatske». Po zamolbi prof. Milobara, ja preuzeh dužnost oko sastava odnosnoga memoranduma, koji će biti podnesen predstojećoj biskupskoj konferenciji, već u velikoj zbrci. Otišao sam Dru. Janku Šimraku, tajniku biskupskih konferencija, i razložio sam našu namjeru, upitavši ga, da li bi on bio spreman taj prijedlog iznijeti i poduprijeti. Biskup Dr. Šimrak odmah se je s time složio, obećavši to učiniti. Jedino me je zamolio, da stvar ostane tajna sve do momenta, dok bude iznesena na sjednicu konferencije. U nikojem slučaju nadbiskup Stepinac ne treba unaprijed o tome ništa znati, jer kako je skroman, mogao bi prijedlog odbiti, što bi mu teže bilo, ako bi se isti tu postavio i smjesta usvojio, bar u zadnjem času. Nažalost, uslijed sve veće zbrke u prometu, ta je konferencija bila poremećana, jer je većina biskupa bila spriječena prisustvovati. A radilo se je o jednoj većoj manifestaciji, gdje je u najmanju ruku trebala uzeti učešća većina biskupa, a toliko ih nije bilo došlo, ni moglo doći. Dru. Šimraku, kao i nama, bilo je vrlo žao, da se plan nije mogao provesti. Naš Nadbiskup odigrao je svakako povijesnu ulogu u povijesti hrvatskoj, no da nam je ovaj plan uspio, svakako bi nam bilo draže.

Ne znam, gdje je na koncu dospio naš memorandum. On je svakako ostao u rukama biskupa Šimraka, kojega su neprijatelji također umorili. Bog zna, hoće li se kada pronaći? Koliko mi je poznato, teško, osim mene, da više živi i jedan od njegovih potpisnika. Sjećam se bar nekih. Potpisali su ga:

Dr. Tomo Matić, predsjednik Hrvatske Akademije (danas nosi ime «jugoslavenska»),
Prof. Filip Lukas, predsjednik Matice Hrvatske,
Dr. Edo Lovrić, bivši dekan Pravnog fakulteta,
Dr. Stanko Hondl, bivši rektor Sveučilišta,
Dr. Dragan Šafar, tada predsjednik Advokatske komore,
Dr. Fran Milobar, bivši sveučilišni profesor.
I još neki, ali se više ne mogu sjetiti. Pa, na koncu i sâm ja.

Makar se to pitanje nije ni do danas formalno riješilo, da li netko htio ili nehtio, ono predstavlja vrijedan dokument naše povijesti: dokument, kakovog čak ni veliki europski narodi nemaju. No nema razloga ne držati ga trajno u evidenciji, možda do nove prigode, koja mora neminovno doći, nego može doći i preko noći. *Topper fortunae commtantur hominibus,* velikom se brzinom mijenja ljudska sreća. Zahtjev našega nacionalnoga oslobođenja leži na liniji prirodnih zakona društvenoga razvitka, koje nikakove politike i nikakovi događaji ne mogu izmijeniti. Uspostavom naše slobode, naše državne samostalnosi uspostavit će se, sporedno pod kojim nazivom, i odgovarajući odnos države i Crkve. Neka nitko sebi ne utvara, da se i naš geopolitički položaj, kakav postoji vidno puna dva milenija, može preinačiti bez obzira na prirodne zakone društvenoga života. Možda smo ih u prošlosti kadgod ignorirali, možda baš radi toga mi danas ispaštamo grijehe naših predaka.

No kad je riječ o Stepincu, onda moramo znati, da je on
Croatiae Primas, već kao zagrebački nadbiskup.

MOJE USPOMENE NA KARDINALA STEPINCA

O. DOMINIK MANDIĆ (1889-1973.)

MLADOGA svećenika dra Alojzija Stepinca prvi put upoznao sam u uredu «Karitas nadbiskupije zagrebačke» u ljetu god. 1933., vraćajući se iz Rima s generalnoga kapitula franjevačkoga Reda. Već slijedeće godine, 28. svibnja 1934., on je bio imenovan zagrebačkim nadbiskupom-koadjutorom s pravom nasljedstva. Od tada svaki put, kada sam dolazio u Zagreb, posjetio bih ga u Nadbiskupskom dvoru. Izvijestio bih ga, što ga je posebno zanimalo, o napretku Hrvatskog katoličkog pokreta u Hercegovini, o širenju vjersko-znanstvene zbirke *«Savremenih Pitanja»*, koje sam ja uređivao, te o radu na kulturnom i gospodarskom podizanju Hercegovine. Više puta Nadbiskup je izrazio želju, da bi rado posjetio b. h. krajeve. To je ostvario god. 1938., prigodom proslave 30-godišnjice biskupovanja sarajevskoga nadbiskupa Šarića. Prije te proslave nadbiskup Stepinac, u pratnji križevačkoga vladike Njaradija, autom je prošao cijelu zapadnu Bosnu i Hercegovinu. Na tom putu posebno se zaustavio u Duvnu, gdje su hercegovački franjevci tada dovršavali crkvu svete braće Ćirila i Metoda, na spomen 1000.-godišnjice osnutka hrvatskoga kraljevstva. Drugo stajalište bio je Široki Brijeg, s velebnom crkvom fra Didaka Buntića i franjevačkom klasičnom gimnazijom i konviktom za đake svjetovnih zvanja. Putem, kuda je prolazio od Duvna do Širokoga Brijega, na župskim crkvama zvona su zvonila, a seljački svijet ostavljao je plug i motiku i trčao na cestu, da vidi i pozdravi Nadbiskupa Hrvatâ. Pred crkvom na Š. Brijegu dragoga gosta dočekali su franjevci s velikim brojem naroda. Tada sam bio ravnatelj franjevačke gimnazije. U mojoj pratnji nadbiskup Stepinac i vladika Njaradi potanko su pregledali gimnazijske uređaje i konvikt vanjskih đaka. Ostali su vanredno zadovoljni i veseli nad tim krasnim i moderno uređenim katoličkim i hrvatskim ustanovama. Nadbiskup je prenoćio u samostanu i odmorio se. Slijedeći dan, dne 26. lipnja 1938., otpratio sam Nadbiskupa do Mostara, gdje su ga na ulazu u grad triumfalno dočekali i pozdravili: mostarski biskup Mišić, katoličko svećenstvo, franjevački bogoslovi i velik broj mostarskih Hrvata. Na Duhove slijedeće godine bio sam u Asizu izabran generalnim vijećnikom u Vrhovnu upravu franjevačkoga Reda,

pa od tada moj dodir i veze s nadbiskupskom Stepincem postaju češće i vrjednije. O tome ću spomenuti slijedeće uspomene.

KANONIZACIJA BL. NIKOLE TAVELIĆA

Hrvatski franjevac fra Nikola Tavelić rođen je u Šibeniku oko god. 1340. Dvanaest godina misionario je u Bosni, obraćajući «bosanske krstjane» na katoličku vjeru zajedno s francuskim franjevcem Deodatom iz Rodeza u južnoj Francuskoj. Oko god. 1383. obadvojica su otišli u Sv. Zemlju i 14. studenoga 1391. bili su ubijeni u Jeruzalimu za katoličku vjeru, zajedno s fra Petrom iz Narbone u Francuskoj i fra Stjepanom iz Cuneo u sjevernoj Italiji. God. 1889. papa Leon XIII. odobrio je štovanje bl. Nikole Tavelića u franjevačkom Redu i šibenskoj biskupiji.

Novi pokret za štovanje bl. N. Tavelića i njegovu kanonizaciju otpočeo je u jubilarnoj godini Otkupljenja 1933., najviše radom dra Josipa Andrića, glavnoga urednika Hrv. književnog društva sv. Jeronima u Zagrebu i tajnika Odbora za Sv. Zemlju. Na 19. ožujka 1937., na molbu hrvatskih biskupa Sv. Stolica dozvolila je podizanje oltara, kipova i slika bl. Tavelića po svim hrvatskim zemljama. Na 25. srpnja te godine hrvatsko hodočašće pod vodstvom nadbiskupa Stepinca podiglo je oltar na čast Blaženika u crkvi sv. Ćirila i Metoda u Jeruzalemu, koji je blagoslovio sâm Nadbiskup. Poslije povratka u domovinu nadbiskup Stepinac, na 7. rujna 1937., izdao je okružnicu o prvoj općoj proslavi bl. N. Tavelića u hrvatskim zemljama. Od te proslave i štovanja Blaženikova nadbiskup Stepinac očekivao je novi vjerski preporod Hrvata i postao je najrevniji štovatelj i zagovornik kanonizacije bl. N. Tavelića.

Koncem lipnja 1939., kada sam prošao Zagrebom na putu u Rim i posjetio nadbiskupa Stepinca, on me je zamolio, da u Rimu sakupim i znanstveno obradim dokumente o mučeništvu bl. Tavelića, što je bio nužni preduvjet za njegovu kanonizaciju. To sam mu obećao učiniti. I čim sam preuzeo dužnost vijećnika i generalnoga ekonoma franjevačkoga Reda i uveo se u posao, usput sam počeo prikupljati dokumente o mučeništvu bl. N. Tavelića. Imao sam sreću, da sam samo mjesec dana prije početka rata dobio fotografske snimke znamenitoga izvještaja o mučeništvu Tavelićevu u Leipzigu, što se inače kasnije ne bi bilo moglo dobiti.

Početkom studenoga 1939. Stepinac je doveo u Rim veliko hrvatsko hodočašće, koje je Sv. Otac primio na 14. i. mj., na svetkovinu bl. N. Tavelića. U službenom zastupstvu hrvatskih franjevaca i ja sam se hodočašću pridružio. U predstavci, koju je pročitao za vrijeme svečane audijencije, nadbiskup Stepinac zamolio je Sv. Oca, da kratkim postup-

kom kanonizira bl. N. Tavelića god. 1941/42., kada se Hrvati spremaju proslaviti 1300.-godišnjicu svoga narodnog pokrštenja.

Ja sam nastavio sa sakupljanjem dokumenata u Rimu i srednjoj Italiji, ali sam javio Nadbiskupu, da bi bilo potrebno, da jedan hrvatski svećenik ode u sjevernu Italiju i južnu Francusku i tamo sakupi dokumente, koji bi se ondje mogli naći o životu i mučeništvu drugova bl. N. Tavelića. Ja to nisam mogao učiniti zbog svojih dužnosti u Rimu. Nadbiskup mi je pisao na 27. I. 1941., da je stvar hitna i da bi on poslao u Rim O. Polonija, ako ne mogne doći onaj, koga sam ja tražio. Odgovorio sam mu na 2. veljače i. g. O tom sam i osobno razgovarao s Nadbiskupom, kada je malo kasnije došao u Rim. U to je u Hrvatskoj nastao rat, i ja sam preko veza dao pregledati arhive, gdje sâm nijesam mogao doći. Na 23. prosinca 1941., po svom tajniku poslao sam nadbiskupu Stepincu sakupljene dokumente s uputom sv. Kongregacije obreda, da vice-postulator, ili tko drugi u Zagrebu, na temelju tih dokumenata izradi službeni referat o mučeništvu bl. N. Tavelića, koji će Nadbiskup sa svojim ovjerovljenjem svih dokumenata službeno poslati u Rim. U ponovnom pismu od 25. siječnja 1942. javio sam Nadbiskupu, da će referat o mučeništvu izraditi Historička sekcija Kongregacije obreda uz moju suradnju, ali da Sv. Kongregacija savjetuje, da ne tražimo kanonizaciju kratkim postupkom, koja se obavlja bez vanjskih svečanosti samo čitanjem papinskoga dekreta; savjetuju, da se Blaženik proglasi svecem na osnovu stroga postupka i utvrđenih čudesa, za što ima podloga na osnovu podneska postulatora Msgra Magjerca. Liječnik Kongregacije s Postulatorom imao je osobno ispitati čudesne milosti, koje su se pripisivale bl. N. Taveliću u nekim krajevima Hrvatske, napose jedan slučaj u Šibeniku, a drugi u Slavonskoj Požegi. Međutim, pogoršane ratne prilike u Hrvatskoj to su spriječile izvesti, i sve je odloženo do iza svršetka rata.

ZAŠTIĆIVANJE PROGONJENIH I SPREČAVANJE NEZAKONITOSTI U N. D. HRVATSKOJ

Sredinom travnja 1941. primili smo u Rimu pismenu obavijest, da su srpski četnici u okolici Mostara i Čapljine popalili nekoliko hrvatskih sela i poubijali više mirnih i nevinih Hrvata katolika. Za odmazdu toga, da su i neki zaneseni ustaše Hrvati počeli progoniti i ubijati Srbe, bez razlike, da li su krivi ili ne. Prema daljnim vijestima, to se zlo pojačalo i raširilo na više strana. Usto smo dočuli, da je ustaški režim pod pritiskom Gestapoa počeo progoniti hrvatske Židove i oduzimati im poduzeća i imanja.

Na moj prijedlog, Vrhovna uprava franjevačkoga Reda poslala je posebnoga kurira u Hrvatsku s hitnim uputama franjevačkim provincijalima, da franjevci svoj rad usredotoče na vjerskom polju i da se

sprječavaju mladi fratri, da u narodnoj zanesenosti ne počine ništa, što ne bi odgovaralo crkvenom duhu, kršćanskoj ljubavi i ljudskoj razboritosti. Neka sprječavaju nezakonitosti bilo s koje strane i zaštićuju progonjene, koliko mogu više. Imovinu, koja je pripadala Srbima ili Židovima, franjevci ne smiju primati na dar, niti kupovati. To je kurir usmeno imao saopćiti i nadbiskupu Stepincu. Na 14. svibnja 1941. ja sam pisao mostarskom biskupu Mišiću ovo:

«Razvoj prilika u Domovini pratim s velikim zanimanjem. Neprestano molim dragoga Boga, da naš Hrvatski narod bude sretan danas, i sutra, i trajno. Preporučite vogjama Naroda, da budu kršćani ne samo riječima nego i djelom. Neka budu prema svakomu pravedni, obazrivi i dobri. Neka uvijek imaju pred očima temeljno načelo naravnoga Zakona: Ne učini danas drugomu, što ne bi želio da tebi drugi učini sutra... Nitko ne smije ništa učiniti, za što bi se imao sutra kajati i što bi moglo biti na štetu sv. stvari. Rat traje i nije još svršio...»

Da bismo mogli imati prvorazredno izvješće o pravom stanju stvari u Hrvatskoj, i da bismo mogli dati daljne odgovarajuće upute, ja sam, s odobrenjem preč. O. Generala, pozvao u Rim oba provincijala iz Dalmacije: mngp. O. Grabića i T. Velnića. Oni su došli i u Rimu boravili od 27. V. - 2. VI. 1941. Oni su nas, između drugoga, izvijestili o zauzimanju klera, napose nadbiskupa Stepinca, za potrebne i progonjene. I ja sam po njima poslao Nadbiskupu pozdrav i preporuku, da i nadalje zaštićuje progonjene i da ne dopušta, da bi se Srbi pravoslavni silom prevodili na katoličku vjeru. Kako su i nakon odlaska Provincijalâ u Rim stizale nepovoljne vijesti, to sam ja na 19. srpnja 1941. nadbiskupu Stepincu po povjerljivoj osobi upravio pismo, u kojemu sam između drugoga pisao:

«Ljubav prema našemu Hrvatskom narodu i prema sv. Kat. Crkvi sile me, da se obratim na Vas i da Vas zamolim, da uložite sve svoje sile, kako bi se spriječile nepravde i progoni u Hrvatskoj državi. Uložite sav svoj veliki ugled kod današnjih upravitelja i vogja Hrvatskoga naroda, da budu prema svima, osobito prema braći Srbima: čovječni, plemeniti i pravedni. Neka poštuju naravni zakon, koji veli: Ne učiniti drugomu, što tebi ne bi bilo drago, da ti učini drugi. Današnji voditelji Hrvatskoga naroda naglasuju, da hoće biti i da su stopostotni katolici, pa neka to pokažu u djelu. Kat. Crkva je uvijek osugjivala, i danas osugjuje, nasilja bilo prema kome. Protivi se nasilnom prevjeravanju podanika. Tražite da se poštuje privatno vlasništvo zakonito stečeno. Osugjuje privatno kažjavanje ljudi bez krivice i osude.

«Posebno Vas molim, da zabranite svećenicima, da sudjeluju bilo u kakvim progonima Srba i Židova. Naprotiv, neka svagdje djeluju

umirujući, neka zaštićuju progonjene i zapostavljene. Neka budu svećenici Kristovi, propovjednici i nosioci ljubavi, samilosrgja i pomoći, a ne mržnje i nepravde.

«U rimskim crkvenim krugovima zabrinuti su i žale, da upravitelji današnje Hrvatske zauzimlju gore spomenuto stanovište prema Srbima i Židovina...

«Učinite sve da se odustane od istjerivanja Srba iz hrvatskih zemalja, napose njihov izgon iz Zagreba, Banje Luke i Mostara, ako takova osnova postoji...

«Čujem da se radi o tome, da se u hrvatske krajeve primi i naseli 250.000 Slovenaca. To je lijepo i plemenito. Neka se oni nasele u neobragjenim i slobodnim krajevima u Bosni, a Srbi neka se ne diraju i puste da mirno živu u svojim domovima...»

O tim i drugim stvarima Nadbiskupu sam pisao i poručivao više puta tokom rata. I od njega sam dobivao po povjerljivim osobama obavijesti, da on ulaže sve svoje sile, da Hrvati žive kršćanski i da se ne ogrješuju o Božje i naravne zakone. Za svoga posjeta u Rimu koncem svibnja 1943. Nadbiskup mi je potanko pripovijedao sve, što je činio za zaštitu Srba i Židova, od kojih je neke zaklanjao i u svom dvoru i mnogima pomogao, da su preko Rijeke ili Splita prebjegli u Italiju.

USPOSTAVA HRVATSKOGA POSLANSTVA KOD SV. STOLICE I OBRANA HRV. NARODA I HRV. FRANJEVACA

Čim je talijanska vojska unišla u hrvatske zemlje, odmah su počele dolaziti tužbe Sv. Stolici na Hrvate i na novu državu, N. D. Hrvatsku. Tužbe su dolazile od talijanskih vojničkih predstavnika, od talijanske građanske uprave u «oslobođenim i priključenim krajevima», od talijanskih vojničkih kapelana i drugih. Budući da se gotovo u svakoj tužbi spominjalo franjevačke provincije ili kojega franjevca, to sam ja kao predstavnik hrvatskih provincija često bio pozivan na Državno tajništvo, ili sam sâm tamo išao, da stvari objasnim ili optužene obranim, ukoliko tužbe nijesu bile istinite ili su bile pretjerane. Nakon nekoliko posjeta zamolio sam, da Sv. Stolica pošalje u Hrvatsku svoga izaslanika, koji će moći iz osobnoga uvida Rim obavještavati. Kada je za taj posao bio imenovan benediktinski opat R. Marcone, prije polaska u Hrvatsku taj me je zamolio, da ga potanje obavijestim o prilikama u Hrvatskoj i o vodećim ljudima, što sam i učinio. Pred Božić 1941. Marcone-ov tajnik donio je u Rim opširni izvještaj Opatov, zatim izvještaj nadbiskupa Stepinca te nekoliko pisama za me. On me je potanko obavijestio o dotadašnjim utiscima i radu izaslanika Marcone-a.

Tužbe su i nadalje dolazile u Rim i ja sam više puta išao na Državno tajništvo. Na 28. X. 1941. pisao sam hercegovačkom provincijalu O. Kr. Pandžiću: «*Ja saplah* braneći i tumačeći pravo stanje stvari*». Njega sam pozvao u Rim i zatražio, da on i drugi franjevački provincijali pokupe i u Rim pošalju što više dokumenata o zaštićivanju Srba i Židova. U to vrijeme osjetio sam, da bi bilo korisno i potrebno, da N. D. Hrvatska pošalje svoga poslanika Sv. Stolici, koji bi mogao službeno i s državnim dokumentima zastupati i braniti državu i svoje podanike. O. Pandžić je stigao u Rim 27. studenoga 1941. Nakon podnešenoga izvještaja i daljnih usmenih uputa, prije nego se povratio, odredio sam, da u Zagrebu ispostavi Nadbiskupu i utjecajnijim ministrima potrebu odašiljanja poslanika Sv. Stolici. Sporazumjeli smo se, da bi za taj posao bili najprikladniji sudac, uzorni katolički intelektualac dr. Ante Živković, ili prof. Dušan Žanko. S njima će O. Pandžić govoriti i njihov pristanak za to dobiti. Na 24. XII. 1941. provincijal Pandžić pisao mi je iz Mostara:

«Na povratku... poštu sam isporučio od Ljubljane pa dalje. U Zagrebu sam posjetio ap. delegata i nadbiskupa i ministre... Ministri su se složili sa mnom, da bi trebalo držati kod Vatikana posebnog poslanika, koji bi bio veza s hrvatske strane kao što je delegat sa strane Sv. Stolice...»

Koncem veljače 1942. Vlada je poslala u Rim dra Nikolu Rušinovića. Međutim, taj svojim životom i radom nije znao doći do ugleda i jačega utjecaja u Vatikanu. Početkom god. 1943. bio je zamijenjen s knezom Ervinom Lobkowiczem.

Koncem lipnja 1942. došao je u Rim opat Marcone, da osobno podnese izvještaj Sv. Ocu o stanju u Hrvatskoj. Tom prigodom posjetio je i našega O. Generala i mene. Po naređenju O. Generala, ja sam na 6. VII. i. g. Marcone-u uzvratio posjet u ime O. Generala i svoje. Tom prilikom molio sam Opata, da povoljno izvješćuje Sv. Stolicu o prilikama u Hrvatskoj i da rastumači, da će država svoje početne djetinjske bolesti preboljeti i da će u dogledno vrijeme zavladati mir i red, koji svatko želi.

SPASAVANJE HRVATSKE DRŽAVE

Nikada nijesam bio za revolucionarne metode Ustaškoga pokreta, jer sam iz povijesti znao, da se revolucije redovito kupaju u krvi i da uz vrijedne rodoljube, dolaze na površinu i do odlučne riječi nevrijedni vikači i nasilni pojedinci. Ja sam bio za razvojni postupak, kojim je bila pošla HSS s Banovinom Hrvatskom, kao prvim stepenom k samostalnosti hrvatskoga naroda. Ali kada je hrvatski narod na početku

* Turcizam saplati znači: iznemoći od napora; izdisati pod teretom rada.

travnja 1941. stupanjem Jugoslavije u rat s oduševljenjem uspostavio svoju državu Hrvatsku, želio sam od srca, da se ona trajno održi. Međutim, odmah nakon Dunkerque-a (lipanj 1940.) ja sam bio stekao uvjerenje, da će se rat oduljiti, i u dugom ratu da će pobijediti onaj, koji ima morem pristup sirovinama i živežnim namirnicama cijeloga svijeta, a to su bili Saveznici. Zato sam odmah od stvaranja N. D. Hrvatske povjerljivim osobama, napose nadbiskupu Stepincu i hrvatskim provincijalima, naglašavao i pisao, da Hrvati moraju računati s tim, da će srednjoeuropska Osovina izgubiti rat, prema tome da Hrvati moraju udešavati svoj rad tako, kako bi mogli izaći iz rata neokaljana lica i održati svoju samostalnu državu Hrvatsku. Napose sam preporučivao tadašnjim upravljačima hrvatske države, da ne slijede nacističke i gestapovske metode u proganjanju Židova i Srba, te da nastoje na vrijeme uspostaviti veze sa Saveznicima.

Kada se položaj osovinskih sila pogoršao porazom Nijemaca pod Staljingradom, smatrao sam, da je došao čas, kada bi se N. D. Hrvatska mogla i morala udaljiti od osovinskih sila. Zbog toga sam odlučio pozvati u Rim svoga staroga povjerljivoga prijatelja, oštroumnoga i okretnoga prof. Žarka Vlaho, da njemu osobno objasnim tadašnje stvarno stanje u svijetu i da preko njega utječem na vodstvo N. D. Hrvatske. Na 24. XII. 1942., povjerljivim putem pisao sam prof. Vlahi: *«U interesu Tvome ličnome i našega naroda hrvatskoga bilo bi nužno, da se što prije lično sastanemo i razgovorimo... Dogji dakle Ti u Rim.»* Na 30. I. 1943. Vlaho mi je javio, da je zatražio putnicu. Kako nije dolazio, opet sam koncem veljače pismeno urgirao, da dođe što prije. Na 12. III. i. g. javio mi je, da na 19. i. mj. polazi na put. U Rimu je boravio od 20. do 29. III. 1943. Prof. Vlahi sam potanko opisao tadašnje ratno stanje i izglede koncem rata, kako sam ja bio obaviješten mojim raznim vezama u Rimu. Izložio sam mu bezuvjetnu potrebu, da se N. D. Hrvatska u interesu budućnosti hrvatskoga naroda što prije udalji od Osovine i uspostavi veze sa Zapadnim saveznicima. Kod tih je tada dozrijevalo raspoloženje, da se interesi Zapada i Rusije podijele na području bivše Jugoslavije na osnovu odnosa: 50:50, kod čega bi hrvatske zemlje podpale pod utjecaj Zapadnih saveznika. Prof. Vlaho iznio mi je poteškoće, koje bi imalo vodstvo N. D. Hrvatske, da željenu promjenu izvrši, a i to, da u Zagrebu još općenito vjeruju u pobjedu Njemačke. Pristao je ipak, da moje poglede i prijedloge saopći momu starome prijatelju dru Nikoli Mandiću, iskusnom i razboritom političaru, te poglavniku Paveliću.

U vezi s mojim porukama, vodeći ljudi NDH odlučili su uspostaviti veze sa Zapadnim silama. Na čelo toga pokreta stavili su se ministar rata general Ante Vokić i Mladen Lorković, tadašnji ministar vanjskih poslova. U ljetu god. 1944., kada je njemačka špijunaža saznala za taj rad, da otkloni od sebe sumnju, poglavnik Pavelić je

Vokiću oduzeo čin generala; njega i Lorkovića riješio državnih služba i obojicu dao zatvoriti. U zatvoru su ostali do 8. V. 1945., kada su ih neki zanešenjaci, bez ičijega naloga, izvukli iz zatvora i ubili.

Budući da sam se pribojavao, da vodstvo N. D. Hrvatske ne će na vrijeme učiniti, što je potrebno, poduzeo sam korake, da se pripremi druga ekipa za spasavanje Hrvatske putem HSS. Po prof. Vlahi uputio sam pismo svome poznaniku gosp. S., moleći ga, da se HSS pripravi, da preuzme spasavanje hrvatskoga naroda i hrvatske države na koncu rata. Obavijestio sam ga i o radu članova HSS u Londonu, s kojima sam kroz svo vrijeme rata podržavao veze. Poslije Mussolinijeva pada, gosp. S. mi je povjerljivim putem poslao pismo, koje sam ja primio na 15. VIII. 1943. U tome je između drugoga izrazio nezadovoljstvo domovinske HSS s najnovijim izjavama i držanjem članova HSS u Londonu. Nadalje je pisao ovako:

«Primio sam Vaše pismo i najljepše se zahvaljujem na informacijama, o kojima sam obavijestio prijatelje [=dra Mačeka]. Vaše u pismu navedene četiri točke sadržaj su danas svakoga Hrvata, koji politički vodi računa o budućnosti svoje domovine... Mi pribiremo snage i organizaciju provodimo, da bi svaku eventualnost što spremnije dočekali... Vi u svome listu prikazujete situaciju naših u Londonu veoma pesimistički, dok iz Ženeve dr. J.[uretić] *javlja posve drukčije i situaciju prikazuje u mnogo ružičastijem svjetlu...».*

U drugoj polovici svibnja 1943. stigao je u Rim nadbiskup Stepinac u pratnji prof. J. Marića. Između drugih stvari, kazao sam Nadbiskupu, šta sam poručio vođama N. D. Hrvatske i HSS o spasavanju hrvatske države na koncu rata. I on je bio zabrinut za ispad rata i odobrio je korake, koje sam učinio. On je taj put donio opširan memorandum u obranu Države Hrvatske i osobno je govorio papi Piju XII. o koristi i potrebi očuvanja Države Hrvatske nakon rata. U tom je smislu i kasnije poduzimao korake, i vjerovao je, da će Providnost Božja očuvati Državu Hrvatsku nakon rata. Taj rodoljubni rad nadbiskupa Stepinca bit će potpuno poznat tek onda, kada Vatikan otvori svoje arhive za razdoblje, koje se odnosi na Drugi svjetski rat.

POMAGANJE ZATOČENIH HRVATA I DRUGIH U ITALIJI

Kada je u travnju 1941. Italija zaposjela hrvatske primorske krajeve i Crnu Goru, odmah je počela kupiti nepoćudne osobe i zatvarati ih u razne logore po Italiji. Tijekom vremena iz nekih mjesta bili su zatočeni svi stanovnici, koje su mogli pohvatati, napose starci, žene i djeca. Kada sam bio o tome obaviješten, preko Vatikana sam nastojao, da se ta interniranja ograniče i da se u logorima sa zatočenicima

postupa ljudskije. Preko vatikanskih misija u logorima su dijeljeni lijekovi i manje novčane potpore. Za neke zatočenike uspio sam, da se puste kući. Među njima bio je u travnju 1942. oslobođen i bivši primorski ban dr. Ivo Tartaglia, za kojega sam dulje vremena radio, dok su ga pustili iz strogoga koncentracionog logora u Liparima.

Početkom lipnja 1942. u Rim je stigao dr. Juretić, izaslan od nadbiskupa Stepinca, da se potanje informira o stanju interniranih i da vidi, što bi se za njih moglo učiniti. Ja sam mu dao podatke o logorima, koje sam bio sakupio preko vatikanskoga ureda «Officio di informazioni» i preko talijanskih franjevaca u mjestima, gdje su bili logori zatočenika. Preko ovih veza nastojao sam, da postupak sa zatočenicima bude što blaži. Kada se broj zatočenika znatno umnožao i njihovo stanje postalo strašno teško, nadbiskup Stepinac u ožujku 1943. poslao je u Rim dra Juretića s Ivicom Eliašem, da sustavno organiziraju pomoć zatočenicima. Ja sam Juretića upozorio na sve poteškoće, na koje takav rad nailazi, i savjetovao sam mu, da pođe u Švicarsku i uredi s Međunarodnim Crvenim Križem (M. C. Kr.), da se pomoć zatočenima izvodi uz njihovu suradnju i pod njihovim imenom. Pismom od 23. III. 1943. Juretić mi je javio iz Ženeve, da je M. C. Kr. voljan pomoći i da ima «puno razumijevanja za naše ljude». Nakon toga ja sam posjetio grofa v. Salisa, delegata M. C. Kr. za Italiju. On mi je rekao, da je voljan učiniti sve, ali da su njegova sredstva ograničena. Tražio je, da se sredstva namaknu i s drugih strana. U to je sredinom svibnja 1943. prispio u Rim nadbiskup Stepinac, koji mi je saopćio, da je on već pripravio veću količinu hrane i tu će što prije poslati u Rim. Kod Msgra N. Moscatello intervenirao sam, da on u Londonu zatraži veći novčani prinos. I uistinu, s te je strane od tada svaki mjesec na M. C. Kr. dolazila redovita svota novca.

Za pomaganje zatočenih stvoren je u hrvatskom Zavodu sv. Jeronima širi i uži odbor. Ovaj zadnji sačinjavali su: Ivica Elijaš, vlč. Kučan i moj tajnik fra V. Naletilić. Oni su napravili kartoteku zatočenih s potrebnim podacima; pravili pakete i slali ih u logore. Veze s M. C. Kr. i Vatikanom ja sam osobno obavljao. Nadbiskup iz Zagreba poslao je vagon i pol hrane. Od Assitenza Pontificia i Uprave domaćinstva Njegove Svetosti Pija XII. ja sam kroz tri godine dobio veliku količinu starih odijela i 43.000 m. raznih štofova. Za novac, koji sam ja podizao kod delegata M. C. Kr. grofa Salisa, kupovalo se: lijekove, marmeladu, suho voće, cigarete i drugo. To je sve uži pododbor pakovao i slao u logore. Kada je Lj. Kučan koncem 1943. otišao u domovinu, u odboru ga je zamijenio don Krešo Zorić. U logorima, za koje se odbor brinuo, bilo je 98.000 soba: Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca i Židova. Sve se jednako i bez razlike pomagalo. Zaštitu i potporu dobivali su i organizirani komunisti. Ovih vremena Gestapo

je kùpio «komuniste» između zatočenika po Italiji i slao ih, kako smo kasnije saznali, u Dachau. Kada nikakve intervencije nijesu koristile, ugrožene zatočenike, koji su bili pribjegli do Rima, odbor je nastojao skloniti i zaštititi po crkvenim kućama i bolnicama. Među tima su bili i neki budući istaknuti jugoslavenski komunisti, kao: Labud Kusavac, Niko Martinović, Arsen Milatović, Slavka Glažar, Srećko Maštrović, Jug Bulat, Vuk Dragović i drugi.

S kapitulacijom Italije 8. rujna 1943. svi su zatočenici načelno postali slobodni i mogli su se vratiti svojim kućama. Oni, koji su bili zatočeni sjeverno od Rima, išli su sami u željezničkim vagonima, koje im je posredovanjem odbora stavila na raspolaganje nova talijanska vlada. Za opremu onih iz okolice i južno od Rima odbor je preuzeo na se ogromni posao: bila su iznajmljena dva penziona u via Marghera, u kojima je svaki povratnik dobio konak i opskrbu i za put paket hrane za tri dana te 600 lira u gotovu novcu. Ovi su bili otpremani željeznicom do Trsta ili vojničkim kamionima do Mletaka. Za vrijeme te otpreme odbor je razdijelio povratnicima 45.000 obroka hrane i 1,632.512 lira. Kada je Njemačka poslije 8. rujna 1943. preuzela vojnu vlast u Italiji, prinosi iz Londona za zatočenike stizali su neredovito. Da bi se mogle izdati uobičajene pomoći zatočenicima u veljači 1944., ja sam na 25. IV. s odobrenjem O. Generala iz blagajne franjevačkoga Reda pozajmio M. C. Kr. 300.000 L., a na 25. IV. dao sam milodar od 97.918.50 L., da se pokriju manjci odbora za otpremanje zatočenika u Domovinu.

Na 16. I. 1944. u Rim je stigao profesor zagrebačkoga Bogoslovnog fakulteta dr. Krunoslav Draganović s posebnom zadaćom, a po želji samog nadbiskupa Stepinca, da pomogne opremu zatočenika. S velikim elanom i požrtvovnošću on se je dao na posao s dotadašnjim rimskim odborom. Tomu radu pridružio mu se je s posebnom ljubavi i ustrajnosti i Msgr. dr. Krešimir Zorić, postulator Kauze bl. Nikole Tavelića.

Odašiljanje je privremeno prestalo, kada su saveznici zauzeli Rim. U svibnju 1944., kada se saveznička vojska približavala Rimu, još se je velik broj hrvatskih i drugih jugoslavenskih zatočenika nalazio u Rimu i njegovoj daljnjoj okolici. I ti su upravo onda, kada su imali najveću potrebu, bili ostali bez pomoći, jer su sve rimske banke bile zatvorile svoja vrata u drugoj polovici svibnja 1944. U toj neprilici ja sam s odobrenjem preč. O. Generala pozajmio M. C. Kr. u Rimu iznos od 2,350.000 lira iz zaliha, koje sam bio sakupio za gradnju nove Generalne kurije franjevačkoga Reda. To je predstavljalo prema onodobnoj službenoj izmjeni 50.000 dolara. Pogodba je bila, da nam se pozajmljeni novac vrati u roku od 10 dana, nakon što Saveznici

uđu u Rim. Ti su grad zaposjeli 4. VI. 1944. uvečer. Međutim, ja sam dobio natrag dva dijela koncem srpnja, a ostatak koncem godine 1944., naravno s velikim gubitkom zbog promijenjenoga tečaja lire, koji su Saveznici uveli u Rimu*. To sam ja u knjigovodstvu otpisao kao posebni prinos franj. Reda hrvatskim zatočenicima.

Kada je nadbiskup Stepinac od novih komunističkih vlastodržaca bio uhićen i 11. X. 1946. nevin osuđen na 16 godina robije, to sam čuo s dubokom boli u duši, ali sam s velikim zadovoljstvom pozdravio njegovu neustrašivu i herojsku obranu svete katoličke vjere i prava hrvatskoga naroda na svoju samostalnost i nezavisnu državu Hrvatsku. Kao mali uzvrat za sve ono, što je Nadbiskup učinio za hrvatske zatočenike u Italiji, za vrijeme njegova tamnovanja i zatočenja u Krašiću poslao sam mu nekoliko paketa preko nadbiskupskoga i franjevačkoga Kaptola i ČČ. Sestara, koje su se brinule za nj.

Jedna od prvih ustanova u Iseljenoj Hrvatskoj, koja je uzela Stepinčevo ime, bilo je *Đačko društvo «Stepinac»* iseljeničke franjevačke gimnazije, koju sam bio osnovao u Grottamare u Italiji. Pod vodstvom svojih tadašnjih profesora, đaci su u Pravila društva uvrstili kao prvu točku ovo:

«Srednjoškolsko đačko družtvo izseljeničke franjevačke gimnazije u Grottamare (Italija), osnovano dne 13. veljače 1949., uzelo je ime S t e p i n a c, da tako počasti hrvatskoga metropolitu i zagrebačkoga nadbiskupa dra Alojzija Stepinca, uglednoga člana Trećega Reda sv. Franje Asižkoga, koji je u najnovijoj hrvatskoj poviesti najiztaknutiji i najveći prvoborac kako za hrvatske duhovne ideale, koji vode u vječno jedinstvo s neumrlim Bogom, tako i za hrvatske narodne ideale, koji teže k nezavisnoj i slobodnoj državi Hrvatskoj, u kojoj će vladati društvena pravda i blagostanje, mir i ljubav. Mi, dio hrvatske katoličke omladine, uzimamo sebi za uzor i ideal dra. Alojzija Stepinca i kao Božjega čovjeka i kao narodnoga čovjeka, te hoćemo da budemo istinski i stvarno Stepinčeva omladina, Stepinčev naraštaj, spremni za sve ono, što od nas zahtieva ovo tako sveto i slavno ime.»

Kada je Sv. Otac Pio XII., na 12. I. 1953., podigao Stepinca na zasluženu kardinalsku čast, Savez hrvatskih svećenika u USA i Kanadi kupio je Stepincu kardinalsku opremu, a ja sam uputio u Krašić u ime svih hrvatskih franjevaca u inozemstvu i svoje osobno srdačnu čestitku. Velikom i od Boga danom kardinalu Stepincu zadnji sam izražaj poštovanja i pozdrave uputio po prof. Ivanu Meštroviću malo prije Kardinalove svete i mučeničke smrti.

* U Rimu je službeni tečaj US dolara bio: god. 1939: 12 lira; 1941: 21 liru; 1942/43: 42 lire. Saveznički tečaj bio je koncem lipnja 1944: 100 lira. Taj se tečaj s vremenom podizao, dok nije dosegao 623 lire.

JOSIP CRNOBORI: *NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC*, ulje

SPOMENI NA KARDINALA STEPINCA

HRVOSLAV BAN

ZA MENE je ime Stepinac povezano u prvom redu s djetinjim i osjećajnim spomenima, a za koje suvremena znanost jamči, da su temelji kristalnih, izvornih vrijednosti.

Počelo je sve od Tijelova 1934., od uzvika moga oca iza raširenih novina: «Stepinac, moj kolega s fronte, postao je najmlađi nadbiskup na svijetu, zagrebački nadbiskup...». Bila je i dodatna rečenica koja me je rashladila: «On je jako povučen i šutljiv». Usporedio sam ga, zbog tih riječi, sa starim nadbiskupom Bauerom. Ovoga starog gospodina sam viđao, dakako samo iz daleka kod svečanosti, u punom sjaju, s ljubičastim plaštem i s kapicom iste boje ili s mitrom na glavi. Jedan jedini put sam ga vidio i čuo iz bliza, u njegovu dvorcu Brezovici. Bio je vrlo odmjerena držanja i nije znao razgovarati s djecom, pa me je razočarao. Povjerovao sam bio, da je Stepinac isti. Zaboravljao sam, ponajprije, njegovu mladost.

U svezi s imenom Stepinac bio sam također ražalošćen: nisam vidio svečanu bakljadu, koja je bila priređena njemu u počast, u navečerje biskupskog posvećenja. Bio sam očajan, a suze su mi pošle, kad sam vidio kako niz Bakačevu ulicu, do koje smo bez daha prispjeli kasno, među mnoštvom silaze bakljonoše s utrnutim bakljama i glazbenici s ovješenim glazbalima.

Sutradan u crkvi, na posvećenju, čudila su me dva oltara i dvije mise u isti mah, a vjerovao sam, da je sve propalo, kad su dva biskupa priveli Stepinca k nadbiskupu Baueru, a on je pitao na latinskom i hrvatskom — imaju li za Stepinca pismo od Pape. Činio se je stari Nadbiskup jako strog, to je oštro pitao, pa sam bio uvjeren, da Papinog pisma nema. Tek kad mi je rečeno, da je to samo dio obreda i kad je kanonik Volović to pismo čitao s propovjedaonice na hrvatskom jeziku, odahnuo sam smireno.

U sjaju reflektora, u sjajno rasvijetljenoj crkvi, mogao sam nešto fotografirati malim Kodakom, aparatom-igračkom, a poslije i samoga mladoga Nadbiskupa vani, na trgu, kad je obilazio oko crkve i dugo dijelio mnoštvu prvi biskupski blagoslov. Tata mu je poslao pismenu

čestitku, pa je na to uslijedio poziv na posjet u nadbiskupskom dvoru. Pao je poziv kao grom, telefonom. Baka se izgrizala čitava života, jer za to nije znala: bila je na liječenju u Rogaškoj Slatini. U samom hodniku dvora načinio sam malu nepriliku u svezi s poznatim zagrebačkim pomoćnim biskupom; uzviknuo sam nesvjesno njegovo ime, a roditelji su imali vremena do Nadbiskupova salona da me oštro ukore i pokvare mi svo veselje. Tu se onda pokazalo kako Stepinac znade zamijetiti oblak žalosti na dječjem licu i kako znade «one najmanje», Isusove prijatelje, prijateljski utješiti. Darovao sam Nadbiskupu album s mojim —kakvim takvim— fotografijama s njegova posvećenja i s opisom dojmova nespretna devetgodišnjeg pera. A on je meni darovao jedno uvezano godište «Luči», premda još nije bio taj list za moje godine. Rekao mi je, da se ne ulijenim i zbog toga prestanem pisati, da je kršćanski autor apostol i da mu je zadaća teška ali sretna; pa ako ne budem nešto znao napisati o kršćanskoj vjeri, neka dođem ravno k njemu, on će me poučiti.

Govorio je jako brzo, progutao bi i po koji slog, ali ga se moglo dobro razumjeti. Kasnije je, s godinama, više pazio na izgovor. Jednoć je mojoj obitelji uzvratio posjet. Svi smo cvali od ponosa, baka i ja napose. Došao je u pratnji našeg znanca, kanonika Dočkala, od Kaptola do našega iličkog stana, između Gundulićeve i Frankopanske ulice — pješice.

Ostalih nekoliko susreta s velikim Nadbiskupom, četiri ili pet, u dvoru na Kaptolu i jedan u Brezovici, bili su u svojoj običnosti i jednostavnosti — velike svečanosti za mene. Govoreći o nepravdi, znao se je Stepinac jako srditi i žestiti. Hodao bi po sobi gore-dolje, s usta su mu letjele riječi ogorčenja, brzo, brzo. Srdio se na nepravednu vlast, na nehaj najpozvanijih da pouče narod u dobru, na uredništva slabo uređenih nekih kršćanskih listova u nas, na glupost zaljubljenosti u materijalni posjed.

Nije štedio ni sebe. Znao je čuvati autoritet svojeg položaja, ali kad bi mu netko bio iskren, počastio bi ga vlastitom iskrenošću. Spomenuo bi neke svoje pogreške, koje je svladao i koje kani svladavati. «Morao bih više čitati, nego što čitam» —rekao mi je početkom 1941. godine—. «I morao bih neke svoje propovijedi pisati i onda ih čitati, točno kako su napisane, bez umetanja i dodavanja. Lako propovijedam, ali za intelektualce bih morao napisati i čitati svaku propovijed... Samo da mi je malo više slobodnog vremena».

Nije imao vremena, ni novaca. Dijelio je nesebično jedno i drugo, pa njemu nije ostajalo gotovo ništa.

Dok se nisam posve udaljio od riječi o Stepinčevoj pravednosti i pravednoj srdžbi, sjećam se zapanjujućeg događaja u zadnjem mojem

susretu s njim. Bila je zima 1945. Došao sam k njemu po švicarski lijek, koji je pribavio za mojeg teško bolesnoga oca. I u dvoru na Kaptolu se osjećala izaratna oskudica. U Stepinčevoj radnoj sobi su uz peć bila naslagana nekakva vlažna drva, koja je on sâm ubacivao u peć, ali se soba nije mogla zagrijati kako valja, pa je sjedio za pisaćim stolom ogrnut kaputom. Kad sam polazio, on je uzeo komad drva koji je htio baciti u peć, ali je u razgovoru zastao s tim drvetom u ruci. U taj čas zakuca netko na vratima i jedan mladi svećenik propusti na prag odebela starijeg čovjeka. Nadbiskup se malo trgne i upita s nekim nemirom u glasu novoga gosta: — Jeste li odlučili?... Debeli je čovjek okretao klobuk u rukama i mrsio u neprilici: — Oprostite, preuzvišeni, ali meni treba; ja sam morao otkazati...

U taj čas se dogodilo nešto gotovo nevjerojatno. Nadbiskup je podigao ruku, u kojoj je držao drvo. Činilo mi se, da će baciti cjepanicu na došljaka. I ovaj je, valjda, tako mislio, jer je na Stepinčev uzvik: «Van»!, smjesta nestao i zatvorio vrata za sobom. Sav crven u licu, Nadbiskup je prvo prohodao dva puta po sobi, a onda tek bacio drvo u peć i zatim se primirio. Ispričao se kratkom rečenicom, da se radi o nekoj vrlo, vrlo nepravednoj stvari. Dalje ništa nije tumačio. Zanimalo me je, dakako, što bi to moglo biti, pa sam raspitivao kod već spomenutoga kanonika Dočkala, koji je lako razjasnio njemu poznatu stvar: stari čovjek je vodio upravu neke crkvene kuće na Kaptolu. U drvarnicu te kuće smjestila se bila neka bijedna obitelj, koja je nakon rata ostala bez stana i kruha. Ravnatelj je već bio prenio na svoje ime crkvenu kuću s izlikom, da će je tako očuvati Crkvi, ako bi je država htjela oduzeti. Sad je kanio iseliti jadnike, da bi iznajmio drvarnicu nekome mogućniku za — garažu. Htio je doći do novaca na račun siromaha. Nadbiskup mu je to bio zabranio, a on je došao priopćiti, da ostaje kod svoje odluke. Zato je Stepinac zamahnuo drvetom na njega.

Uvjeren sam, da bi se Nadbiskup svladao zbog prisuća jednog civila, mladog čovjeka kakav sam bio ja, a vjerojatno i inače. Kretnja je mogla biti posve simbolička. Ali, opet — i posve jasna u svojoj realističkoj naglašenosti. Bio je on disciplinirani nekadašnji vojnik i alumnus —u njegovo vrijeme vrlo stroga— kolegija Germanikum, u kojem je osobna stega bila jedna od važnih krijeposti. Ali, bio je Alojzije Stepinac unuk onih krašićkih boraca za pravicu, koji su, kroz cijelo devetnaesto stoljeće, podizali pobune protiv sile i nepravde.

Dokazao je to Stepinac i na južnom portalu Markove crkve u Zagrebu, kad je ošinuo riječima u onaj čas vrhovnog tamničara Hrvatske, Pavla Karađorđevića. Bio je onaj Stepinčev govor bič, na vagi etike znatno teži od vlažne cjepanice u sobi nadbiskupskoga dvora. I Isus je uzeo bič u hramu, kad nedostojnima nije mogao riječima otkriti što su zavrijedili. Vidimo da je i Stepinac znao zamahnuti

bičem pravednosti. Možda ipak najmirnije a najstrašnije onda, kad je na zagrebačkom ishitrenu suđenju 1946., po logici stvari i po Božjoj volji, postao sucem nadležnim sucima.

Stepinčev razbor nije isključivao osjećaj. Znao je biti blag, premda ta blagost nije poprimala teret i odbojnost malograđanske slatkoće. Njegovo se srce nije stidjelo svojih otkucaja, kad je govorio s djecom i pripovijedao im o svojem djetinjstvu, u sjeni zrinskih, ozaljskih kula, uz mrmorenje Kupe; o blaženu čistu djetinjstvu, ozarenu tracima roditeljske ljubavi. I znao je zatim pitati svako dijete o njegovim radostima i brigama. Možda sam iz prvih susreta s nadbiskupom Stepincem ponio najdublji dojam o tomu, da je prema djeci iskazivao isto štovanje kao prema odraslima. Nije se prenemagao, niti se nastojao riješiti dječjega društva —kako je to običaj— s nekoliko ušećerenih fraza. Govorio je s najmlađima kao sa sebi ravnima.

Stepinčevo se srce nije stidjelo vlastitih otkucaja ni onda, kad je bio napadnut od nezasitnih i pohlepnih, da nosi «žig» prvog zagrebačkoga biskupa koji razdaje crkvena dobra, k tomu i mimo nekih propisa. Jest, bez oklijevanja je razdavao suvišne kaptolske posjede siromašnim župama, karitativnoj službi, siromasima. Zato je mogao kroz nepunih šest godina utemeljiti u samom Zagrebu jedanaest novih župa, i također ublažiti bijedu, gdje god ju je našao. I trebao se ponositi takvim «žigom», kakav se nije odvažio ponijeti ni jedan biskup prije njega u dugoj, devetstoljetnoj povijesti zagrebačke nadbiskupije.

Stepinac! Teško je nešto o njemu reći, dostojno njegove osobe. Filozofija njegova života i njegove vjere bila je, rekli bismo, tiha. Ali njezina jeka ispunjala je široke prostore žednih duša. Bio je od onih ljudi, koji znadu misliti uz svoje čine. Međutim, mogao je, što je darovano samo izabranima, svoju misao ispuniti tajanstvenim svjetlom svetačke intuicije, pa tako misliti bolje i sigurnije; znademo i prije Bergsona, da osamljena, ogoljena misao može prevariti. Stepinac se nije varao, ni zavaravao. Njegova žrtva za Hrvatsku bila je svjesna i prožeta dijamantski izbrušenim osjećajem, koji se ne povija na oluji.

Zato je imao moć uskrsnuti u neprolaznost jedno razdoblje hrvatske povijesti, čar svoje zemlje i život svojeg naroda.

Stepinac je govorio, kad su svi (i mi) šutjeli. On je ostao, kad su toliki (i mi) otišli. Zato je on u Domovini i danas. I zato on govori danas, glasnije nego li svi mi zajedno.

OPROŠTAJ OD NADBISKUPA STEPINCA

SUTRADAN sam pošao k Nadbiskupu, da mu kažem, da odlazim i reknem Zbogom. Stepinac je sjedio za pisaćim stolom i imao pred sobom snopić pisama, pritisnutih grubim komadom kamena u veličini šake.

— Ovaj pozdrav sam pred koji dan dobio u rame od naših fašista, kad sam se vozio u kolima, a ova pisma su mi prijetnje od Nijemaca i ustaša. Sastavljena su na hrvatskom i njemačkom, a sadržaj im je gotovo isti: «Mi znademo, da ste Vi naš najveći protivnik, ali Vam dajemo do znanja, da, ako nastavite govoriti protiv nas kao do sada, da ćemo Vas, usprkos rimskog crvenog pojasa, ubiti nasred ulice kao psa». — «Ne će me ustrašiti, razbojnici jedni» — rekao je Stepinac.

Prešli smo u salon i počeo je jadikovati i grditi ustaše, a najviše Pavelića i mladog Kvaternika.

— Mislite li, da se sve ove okrutnosti protiv Srba i inače dešavaju sa znanjem Pavelića?

— Ne da mislim, nego sam siguran, da se ništa ne dešava bez njegova znanja i naloga. To su razbojnici i manijaci, baš kao i Hitler. I ovaj se izdajica pušta nazivati «najvećim Hrvatom», on, koji je prodao kolijevku Hrvatske, našu divnu Dalmaciju, i osramotio hrvatski obraz svojim nedjelima. U najcrnijim danima naše povijesti nije se našao nijedan Hrvat, koji bi potpisao, da tuđinu ustupa ma koji dio Hrvatske.

Stepinac je stiskao zube, a suze su mu tekle niz lice. Najednom je pošao k vratima i odškrinuvši ih, uzviknuo:

— Sram vas bilo, zar je to dostojno Vas?!

Vratio se je i sjeo sav blijed u stolicu, te mi je rekao:

— Vidite li, da nisam ni u svom dvoru siguran od špijuna. Poslije podne će Pavelić sve znati, što smo razgovarali. Rekao mi je ime onog, koji je slušao kroz ključanicu.

STEPINAC O JEDNOM PISMU DRAŽE MIHAJLOVIĆA

Malo prije nego sam uspio otići u Švicarsku, boravio je u Rimu na vrlo kratko vrijeme nadbiskup Stepinac. Stigao je zrakoplovom i povjerio mi razlog svog dolaska, a taj je bio, da je Papi donio sve dokumente o zlodjelima, počinjenim od nacista i fašista na našem području, uključujući okupiranu Dalmaciju. On je bio potajice poslao svim župnicima poruku, da mu isto tako povjerljivo pošalju podatke. Odazvalo ih se je 85 posto, i on je sve te izvještaje stavio u torbicu za spise, te doletio u Rim, da ih preda Papi.

— Zašto to niste poslali po tajniku?

— Nisam, jer smatram, da imadem pravo samo svoj život stavljati na kocku, a ničiji drugi, a sigurno je, da bih i svoj izgubio, da su me Nijemci uhvatili.

Stepinac je ovaj puta bio vrlo uzrujan i ispričao mi je, kako su mu nacisti pred osam dana strijeljali rođenog brata, radi suradnje s partizanima. Istakao je, kako su okupatori sve okrutniji i prilike u Hrvatskoj sve žalosnije, čemu su najvećim dijelom krive borbe između četnika i

ustaša, koji su jednako okrutni, što je dovelo do dotad neviđene mržnje između Hrvata i Srba. Iznio je činjenicu, da se na obje strane generalizira mržnja. Kao dokaz, da nije točno, da svi Srbi mrze Hrvate, iznio je, što je nedavno doživio s jednim srpskim časnikom. Taj časnik mu je došao na Kaptol i ispričao slijedeće:

— Poslan sam od generala Mihajlovića, da predam pismo talijanskom generalu. Do Beograda su me pratili Mihajlovićevi ljudi i predali Nedićevima, a ovi Nijemcima, koji su me pratili do Sarajeva, a od Sarajeva do Zagreba Talijani. U Zagrebu su me Talijani smjestili u hotel Esplanadu i rekli mi, da čekam, dok ne dođu po mene, da me otprate generalu. Čekao sam, evo, danas je četvrti dan. Bilo mi je dosadno, a vani je padala kiša, pa sam oprezno otvorio pismo i, kad sam vidio, što je u njemu, obuzeo me je stid i odlučio sam, da pismo ne ću predati, pa bilo sa mnom ne znam što. Ja sam, Preuzvišeni, Srbin iz Srbije, zakleo sam se na vjernost jugoslavenskoj državi, a ovo je pismo izdaja te države, i ja ga ne ću živ nositi, nego sam ga donio Vama, da se sačuva za povijest, a sa mnom što bude, ionako mi nije stalo do života, poslije toliko nesreće i sramote.

— Čovjek je otišao, a pismo je kod mene, — završio je Stepinac.

— A sjećate li se, Preuzvišeni, njegova sadržaja? — pitao sam.

— Kako da ne, sjećam se svake riječi, ta čitao sam ga nekoliko puta. Otpočeto je s tituliranjem «Ekselencijo» i «kolega», a onda je Mihajlović prešao na stvar istakavši, kako su uvijek bili ne samo dobri, nego i prijateljski odnosi između Italije i Srbije, sve dok nisu ušli Hrvati u sastav srpske države. Od tog vremena su se pokvarili i bivali sve teži i teži. Međutim, sada su i Srbi i Talijani upoznali Hrvate, te je došlo vrijeme za prisnu suradnju, jer su «nam ciljevi isti: vaši, da istrijebite Hrvate iz Dalmacije, a naši, da ih istrijebimo u Bosni i Hercegovini».

Nismo se više zadržavali na ovom pismu. Stepinac, kao da mu pismo nije ništa sadržavalo, što on nije znao, a ja, što sam htio, da se vratimo na dokumente, koje je donio Papi.

— Hoće li, Preuzvišeni, Papa stići pročitati dokumente, koje ste mu donijeli?

— Pa hoće, ili će dati, da mu ih netko od kardinala pročita.

— A znadete li Vi, da je polovica kardinala za fašiste, pa...

— Znadem, ali Sv. Otac nije i htjet će čuti istinu, da bude obaviješten.

— Ali i Papa je Talijan, pa mu ne će biti mile nepovoljne stvari za Talijane.

— Bože moj, jeste Talijan, a i ja, da sam papa, najprije bih bio Hrvat, ali današnji je Papa toliko uzvišenih principa i svjestan svoje uzvišene dužnosti...

— To sam i ja uvjeren, ali držim, da bi bilo uputno, da se dade jedna kopija Rooseveltovu izaslaniku kod Vatikana, Mr. Mironu Tayloru.

Stepinac se je s tim složio, a Mr. Taylor mi je u New Yorku potvrdio, da je stvar dobio.

Nadbiskup je trebao za pola sata krenuti na uzletište, kad mu je došao sluga rektora Magjerca, da dođe nešto povečerati.

— Nemam vremena i nije mi stalo do večere. Možete mi donijeti mali komadić kruha i jedno jaje, ili slično, što ću staviti u džep i pojesti u zrakoplovu. — Nakon dvije minute se je vratio sluga i rekao Nadbiskupu, da jedan svećenik želi da ga primi.

— Žalim, ali nemam vremena, jer kroz pet minuta moram otići, — uzvratio je Stepinac, hvatajući me za ruku:

— Ostanite, molim Vas, još ovo par minuta.

Međutim se je momak odmah vratio i predao mu posjetnicu. Nato se je Nadbiskup digao, rekavši:

— Ovo je jedan isusovac od njihova Generala, pa moram, a Vi ostanite, ja ću se vratiti za dvije minute.

Izišao je i zaista se brzo vratio, malko uzbuđen, i rekao mi:

— General me upozorava, da se čuvam, jer da mi nacisti rade o glavi, ali marim ja.

Oprostio se je sa mnom riječima:

— Zbogom, po svoj prilici se više ne ćemo vidjeti. Ili će me nacisti ubiti sada, ili komunisti kasnije.

IVAN MEŠTROVIĆ

[*Uspomene na političke ljude i događaje,* Buenos Aires, 1961., str. 367, 377-378.]

ZADNJA USPOMENA NA STEPINCA

IVO VUKINA (†1978.)

OD MNOGIH spomendana ostala su mi u posebnoj uspomeni Aninovo 1944. Tada sam po zadnji put razgovarao s našim nadbiskupom, kasnijim kardinalom i mučenikom, Stepincem, Taj mi je susret s našim nadbiskupom Stepincem, 26. srpnja 1944., u Brezovici kraj Zagreba, ostao u posebnoj uspomeni.

Premda je bilo vrlo opasno putovati, ipak sam se uputio i sretno stigao u naš, onda još draži, Zagreb-grad! Posebna mi je želja bila, da posjetim i, možda po zadnji put, vidim našeg nadbiskupa Stepinca. U nadbiskupskom mi je dvoru njegov tajnik rekao, da je u Brezovici na odmoru. Odvezoh se s autobusom u Brezovicu i nađoh Nadbiskupa kod kuće. Bilo je to oko pola tri po podne, baš na Aninovo. Kad me vidio, vrlo se i ugodno iznenadio i rekao: «Evo Vuka! Što Vas, Vuče, nosi ovamo?» Pozdravio sam ga i rekao: «Želja da Vas još jednom vidim!» Ponudio me objedom, a kako je poslužnik već izašao, to me on sâm podvorio! Nakon objeda prešli smo na razgovor o prilikama, zapravo neprilikama, u kojima smo se nalazili. Pričao sam mu moje prilike i neprilike, koje su ga zanimale, jer je bio par puta na Vinagori, čitao redovito «Glasnik Majke Božje Vinagorske» i našu Vinagoru zavolio. Posebno ga je zanimala seljačka buna na Vinagori, pa sam mu i o tome pričao. Rekao sam mu, kako se sad meni dobro ne piše, jer drugovi vele, da sam ja organizirao tu pobunu. Razumije se da nisam, jer bi bila grozna ludost huškati goloruke seljake na strojnice, a zato da i sâm izgubim glavu! Nato mi je Nadbiskup rekao, da to i oni sami znadu, da nije istina, ali im treba neki izgovor.

U razgovoru prešli smo na općenite prilike u našoj Hrvatskoj. Na koncu sam ga zapitao, što na sve to vele oni, Biskupi. Dao mi je odgovor, kojega ne ću nikad zaboraviti! Rekao mi je, naime, ovo:

«Dragi Vuče! Zlo nas čeka i s jedne i s druge strane! No mi Biskupi držimo, da bi bilo veće zlo, ako bi pobijedili četnici! Dođu li na vlast komunisti, stradat ćemo mi biskupi, svećenici i ostala inteligencija, ali narod će ipak ostati! Iz naroda će onda doći nova inteligencija, novi svećenici i novi biskupi! Bog svoje Crkve ne će napustiti! Ali ako dođu na vlast četnici, onda jao i narodu! U mnogim bi ga krajevima nestalo!»

Pitao sam ga još, što misli učiniti, kad dođe druga (komunistička) vlast. Rekao mi je:

«Ja ostajem na svome mjestu, pa što bude, da bude! Netko mora ostati! A vi svećenici učinite, kako vas Bog u onaj čas nadahne. Ne mogu reći nikome, da ostane, ili da bježi. Neka čini svatko, kako misli, da je najbolje!»

Razgovarali smo još i o drugim stvarima, a onda sam mu preporučio, da ne zaboravi Vinagore. Kad bude nakon rata dao redovnike za svetište Bistricu, neka ih dade i za Vinagoru. Prošteništa, naime, blizu gradova za građane su kao duhovna odmarališta, ili, kako je zapisao veliki duhovni pisac Meschler, duhovne klinike. Zato je najbolje, da se duhovna služba povjeri redovnicima. Na to mi je Nadbiskup odgovorio, da je i on tog mišljenja i da je to i njegova nakana, samo ako nam Bog dade to dočekati.

Na koncu razgovora lijepo sam se na svemu zahvalio, kleknuo i zamolio blagoslov. Blagoslovio me, a onda me bratski zagrlio. Suze su mi potekle, jer mi došlo na pamet, da se nikad više ne ćemo vidjeti.

ČESTITAM TI, DJEVOJKO!

NEDJELJKA LUETIĆ TIJAN

KAD komunisti dođoše na vlast u proljeću 1945., još prije početka rada s mladeži, svi su prosvjetni radnici morali proći jednosedmični ideološko-politički tečaj. Htjedoše nas preodgojiti u duhu marksizma-lenjinizma, nove današnjice, nove stvarnosti.

Otvorenje tečaja bijaše u velikoj dvorani Radničke komore. Svi prosvjetni radnici, od pučkih učitelja do sveučilišnih profesora, slušali su «mudro» predavanje krznarskog radnika Marka Belinića. On je predsjedao radnom odboru i sjedio na svečano urešenu podiju, a do njega Jakov Blažević i drug profesor Busija, šef nove «prosvjete» za Hrvatsku. Iznad njihova stola visjele su neizbježne slike Tita, Lenjina i Staljina, ukrašene cvijećem i ćilimima.

Drug Marko Belinić bio je najpopularniji govornik nove narodne vlasti. Taj je neprekidno govorio. Novine su bile pune njegovih «mudrih» izjava. Radio ih je prenosio. Kako je puno govorio, tako je i mlio svakojakih gluposti, da se je «reakcija» smijala komunističkom Demostenu.

Belinić je i tada započeo o novoj stvarnosti, o potrebi izgradnje novoga čovjeka, kojega moramo stvoriti mi prosvjetni radnici. Prije toga moramo biti na čistu sami sa sobom: jesmo li se otresli buržuasko-kapitalističkih natruha. Te ostatke kapitalističke svijesti moramo iščupati i moramo krenuti novim putem u novo društvo, jer inače će nas pregaziti točak historije, koji nemilosrdno gazi sve staro i gnjilo.

— Drugovi! «Apsalutno» od vas tražimo «apsalutnu» odanost Narodnoj vlasti, jer tko s nama faktički ne bude gradio, taj će de facto rušiti, a mi to ne dopuštamo, već ćemo takve satrti.

Primitivcu su se sviđali izrazi «apsolutno», «relativno», «faktički», «de facto», i svaki čas ih je umetao.

Za Stepinca je rekao:

— On je izdajnik radnog naroda. Prekrštavao je Srbe, surađivao je s okupatorom, i zato će biti «apsolutno» kažnjen. Crkva je «faktički» najveći neprijatelj radnih masa.

Dolazile su sada fraze o vjeri kao opijumu, što ih svi komunisti nakon Lenjina neprekidno papagajski ponavljaju.

Marko je bio glavni govornik, ali, da ne sjede badava za stolom, i drugi su rukovodioci sastanka držali govore, pozivali na poslušnost i prijetili se silom.

Mi Hrvati nismo bili iznenađeni. Od komunista se ničemu boljemu nismo ni nadali. Na licima nekih mojih kolega, još pred nekoliko dana oduševljenih, odražavala se tjeskoba i nevoljkost. Vjerovatno su drukčije zamišljali «novu demokraciju».

Nastala je diskusija. Različite ulizice počeše slaviti Partiju i Tita i iznositi svoje zasluge za pobjedu Narodno-oslobodilačke vojske. Postajalo je sve bjednije i dosadnije. Kad su svi zašutjeli, oslobodioci su, želeći prekinuti grobnu tišinu od 2 000 ljudi, počeli nukati:

— No, drugovi! Slobodni ste. Nema više fašizma, otvoreno iznesite svoje mišljenje.

U zadnjoj klupi, neposredno iza mene, ustala se jedna djevojka. Poznavala sam je. Bila je to Marija Grgić, profesorica hrvatskog jezika i zaslužna članica Križarske organizacije.

— Drugovi! Slušala sam, što ste govorili o nadbiskupu Stepincu. Kao Hrvatica i katolikinja, ne mogu dopustiti, da se o njemu govore laži. Naš Nadbiskup je štitio sve potlačene za vrijeme stare Jugoslavije, a izlažući se životnoj opasnosti i za vrijeme N.D.H. Usprkos Nijemacima, koji su protestirali, spasavao je Židove. Branio je i zaštićivao pravoslavne Srbe. Tražio je, da se ispita svaki slučaj o prijelazu na katolicizam. O tom postoji i okružnica svećenicima Zagrebačke nadbiskupije, koju je on objavio. Ustajem u njegovu obranu u ime hrvatskih profesora i učitelja, što ovdje sjede i koje vrijeđa slušati klevete protiv čovjeka opće poštovana i voljena!

Da je grom udario u dvoranu, ne bi bilo nastalo veće zaprepaštenje. Rukovodioci se zbuniše, a mi slušaoci okrenusmo se, da bolje vidimo svoju Antigonu. Svjesni smo bili, da je rekla istinu i izrazila mišljenje goleme većine prisutnih i hrvatskog naroda, ali strah i kukavičluk bio je tako jak u svima, da je samo tihi pljesak popratio njene riječi.

U tom času bijah ponosna, što sam žena. Dok su sijedi profesori, pri kraju karijere i života, nijemo sjedjeli, ustala je ova mlada djevojka i otvoreno kazala što misli. Kad od Krista pobjegoše apostoli, ostadoše žene. Čestitam ti, djevojko!

Rukovodioci se ipak snađoše. Marko Belinić je sad još oštrije napao Stepinca i zaprijetio svima onima, koji misle poput ove drugarice, da će biti izbačeni iz državne službe.

Nakon svršenog sastanka pristupi k Mariji Grgić tajni agent i zatraži legitimaciju. Odveo ju je na preslušanje. Izgubila je službu i odsjedila četiri godine u logoru, jer joj uz ovaj «grijeh» nađoše još mnogo drugih sličnih.

Doznajem, da je izmučena, ali ne slomljena, pred nekoliko mjeseci napustila ovaj svijet i prešla u Vječnost. S ovo nekoliko redaka želim ujedno evocirati uspomenu na ovu skromnu, i veliku Hrvaticu te joj iskazati počast i zahvalnost.

* * *

U traženju muža, za kojega čitavo ljeto 1945. nisam uspjela doznati, da li mu je pošlo za rukom ostati u inozemstvu ili je možda vraćen pa se nalazi u nekom logoru, obratila sam se najprije na Mons. Rittiga.

U jedan sat poslije podne ugovorenoga dana bile smo moja kuma gospođa Antica Juras i ja u Gornjem Gradu ispred Monsignorove kancelarije. U tom predsoblju bilo je mnogo svijeta. Uglavnom, svi su tražili intervencije za svoje uhićene ili nestale rođake.

Pošto smo mu gospođa Juras i ja izložile naš slučaj, Rittig reče:

— Poznam Vašega supruga. Pitat ću za njega. Molite se Svevišnjemu, gospođo. Pritom je prekrižio ruke na prsima, izvrnuvši bjeloočnice prema stropu, s kojega je visio krasan venecijanski luster.

Učinilo mi se, da se njegov Bog nalazi u sjajnim komadićima stakla i da to nije Onaj isti, u koga vjeruju pošteni ljudi.

Ton govora, čitava situacija oko Monsignora učinila mi se lažna, a vjerojatno i mojoj kumi, jer mi reče:

— Pođimo k našem nadbiskupu Stepincu.

Nadbiskup je nedavno bio pušten iz zatvora. K njemu su neprestano dolazili ljudi tražiti zagovora, jer je uvijek svima u svakoj nevolji pomagao. Nitko nije tada vjerovao, da će i njega osuditi i baciti u logor. Činjenica, da je sad bio pušten iz zatvora, učvrstila je ljude u vjeri, da ga više ne će zatvarati i da će ga od sada pustiti na miru. Njegov ugled je velik i kod komunista, njegova riječ pomaže, tako se je mislilo.

Njegov tajnik dr. Lacković nas poče uvjeravati, kako nam Nadbiskup ne može pomoći, a ne može nas ni primiti, jer je umoran. Čitavo jutro mu ljudi dolaze tražeći posredovanje. Nas dvije ne dadosmo se smesti. Htjele smo, da nas puste do njega i uspjele smo.

Jednostavan kao uvijek, uputio mi je ove riječi:

— Gospođo, sve ću učiniti, da pronađem Vašega muža i rođake. Vidite i sami, što se događa. Ja samo čekam, da me ponovno zatvore. A i Vi sami tražite ih.

Taj sveti čovjek, koji je doista asketski živio i radio za Boga i narod, nije mi licemjerski sada govorio o Svevišnjemu, već mi kaže, da tražim žive. Ora et labora*. I traženje i trčanje po logorima je molitva. Monsignor je zazivao blagoslov Božji na svoje crvene prijatelje. Moj nadbiskup Hrvat šalje me u borbu s đavlom, jer znade, da sad stradaju oni, koji vjeruju u Boga, i ne treba im sada govoriti, da se mole, kad oni to ionako rade.

* Moli i radi.

KAD SAM POSLJEDNJI PUT VIDIO STEPINCA

GAŠPAR MALVIĆ

DANI su poslije «oslobođenja» prolazili sivi i opasni. *Ozna* je vladala u Zagrebu. Prvi razgovor ljudi ujutro, i posljednji navečer bio je o tome, koga su sve danas odveli iz susjedstva. Ništa se još nije znalo za sudbinu onih nebrojenih tisuća, koje su ostavile domovinu, osim za one nesretnike, koji su bili vraćeni ili su se vratili sami. Ilica je bila još uvijek pokrivena konjskim izmetinama i zamazanom slamom, koju je za sobom ostavila «Armija» u nadiranju prema Trstu. Među Zagrebčanima širile su se najnevjerojatnije vijesti i nade, koje je vrijeme malo pomalo razaralo i pretvaralo u jednu užasnu i nepodnosivu stvarnost: Zagreb i Hrvatska opet su postale žrtvom balkanske soldateske, ovaj puta zakićene petokrakom zvijezdom.

Živio sam i ja tako: iz dana u dan i iz nade u nadu. Prelazio sam zajedno sa svim ostalim plačidruzima u mome ministarstvu, kroz šibe «prevaspitivanja», koje se očitavalo u beskrajnim predavanjima, sudjelovanjima u «Usmenim» i «Zidnim» novinama, prisustvovanju u «radu» uličnih odbora, i u mnogobrojnim apsurdnim i ponižavajućim postupcima, sve, naravno, «dobrovoljno» i «masovno». Jelo se u zajedničkim menzama, koje su ministarstva uredila u zagrebačkim kavanama i restauracijama; za vrijeme objeda ili večere netko bi od «drugova» (koji je sigurno već ranije bolje i obilnije od nas objedovao ili večerao) čitao ili tumačio Marxa, Staljina ili Tita... pa čak i Kardelja. Poslije toga na prijedlog opet sitog «druga» ili «drugarice» polazilo se «masovno» i «dobrovoljno» posjetiti bilo koju bolnicu, gdje su ležali «naši slavom ovenčani ranjeni drugovi»; ili se je polazilo diviti se «stvaralačkoj snazi plastičnog izraza masovne dinamike» u slikama kakovog partizanskog slikarskog talenta.

Sivi i opasni prolazili su dani... Vijesti su se širile, neobuzdane, divlje, od usta do usta... nade su se budile i zamirale; i svaki dan, svaki sat... svaki čas, sve više očiju okretalo se prema vitkim tornjevima Katedrale, prema Kaptolu, prema Nadbiskupskoj palači, gdje je

jedan mladi i neustrašivi Nadbiskup pružio svoju sigurnu i mirnu ruku nad svoje stado, nad cijeli Zagreb i nad čitavu Hrvatsku.

Osjećali smo svi tu ruku. Osjećali smo je iz mršavih vijesti u novinama, namjerno «udešenih», iz izjava ovog ili onog funkcionera državnog ili stranačkog; osjećali smo je iz propovijedi svećenika u crkvama. Znali smo i osjećali, da se oko Stepinca pletu mreže lukavosti i opasnosti. Jedini je on tada među nama stajao kao živi svjedok čitavog poniženog i pregaženog naroda i države.

Svaki se dan doista osjećalo, kako njegov ugled raste i kako se poštovanje prema njegovoj osobi pretvara u osjećaj neograničene ljubavi i povjerenja.

«Stepinac» — postao je lozinka, nada i vjera.

Tajnim i misterioznim putevima, za koje nitko ne zna, gdje i kako počinju i kuda vode, sve, što se događalo oko Stepinca, znalo se odmah u cijelom Zagrebu. Nade u neku vanjsku intervenciju, u neko čudo, koje bi promijenilo postojeće prilike, prestale su uznemirivati ljude. Za stare političare niti se je što znalo, a niti se je pitalo. Stepinac je postao —i bez svoje namjere— srce i središte svih hrvatskih ufanja u onom teškom času iskušenja.

Tako je došao i dan tradicionalne procesije u Mariju Bistricu, kada je cijeli katolički Zagreb, na čelu sa svojim Nadbiskupom, hodočastio čudotvornoj Majci Božjoj.

Odmah se je u Zagrebu doznalo, da se vodi borba između Nadbiskupa i komunističkih vlasti, da li da se dozvoli ta procesija, ili ne. Bila bi to prva javna vjerska —a naravno i patriotska— manifestacija nakon «oslobođenja», pa joj se je i s jedne i s druge strane pridavalo veliko značenje. Izgleda, da su se «drugovi» ili osjećali već dovoljno jakima, ili su željeli vidjeti, kako će se cijela stvar razvijati, pa su konačno procesiju dozvolili. A možda su se bojali, da bi posljedice zabrane mogle biti za njih neugodnije, nego i sama procesija.

U Zagrebu se je, međutim, znalo, da će se procesija održati i ako je vlast ne dozvoli, pa čak i ako je bude nastojala spriječiti oružanom silom. Ipak, kada je procesija dozvoljena, u Zagrebu se je odahnulo i po tome se je vidjelo jasno, da je Nadbiskup za «drugove» još uvijek «nerešen problem».

Naravno, nikakovog vanjskog znaka ili glasa nije bilo moguće primijetiti u Zagrebu, da se sprema procesija. Ali cijeli je Zagreb to znao i cijeli ju je Zagreb organizirao nevidljivo, neprimjetljivo, ali uspješno.

Nije bilo sigurno, da li će biti dozvoljeno, da procesija, po običaju, prođe zagrebačkim ulicama do Katedrale, ili će se morati razići kod Maksimira. No među ljudima je postojala tvrda odluka, da se s procesijom dođe do Katedrale.

Na dan procesije u Zagrebu se osjećala u zraku upravo opipljiva

napetost i uzbuđenje. Mi koji smo ostali u gradu, znali smo, tako reći, svakog petog minuta što i kako se odvija procesija. Dolazile su vijesti (kuda, kako, preko koga, kojim putem su dolazile te vijesti?), da se je procesija pretvorila u ogromnu ljudsku rijeku, u koju se slijevaju sa svih strana gomile svijeta, čak i iz onih sela, koja inače nisu prilazila zagrebačkoj procesiji, nego su hodočastila zasebno. Čuli smo, da je u Mariji Bistrici Nadbiskupa dočekalo nepregledno mnoštvo svijeta, kakovo nikada do sada nije tamo bilo prisutno; da samo proštenište nema onog svog živahnog proštenjarskog izgleda, kao drugih godina, nego da se na svakom koraku i iz čitavog ambienta osjeća potištenost, bol i žalost, ali i jedna neslomljiva odlučnost i vjera u konačnu pravdu; da molitve i zavjeti pred čudotvornom slikom naše drage Gospe nisu nikada bili brojniji i iskreniji.

Zagreb je drhtao od uzbuđenja. Po svim kućama, obiteljima, po intimnim kružocima prijatelja, govorilo se samo o procesiji. I čekao se njen dolazak u Zagreb...

Kada sam popodne izašao iz stana, ulice su bile prividno prazne. Sva kućna vrata — zatvorena. Svi prozori po kućama, začudo — zatvoreni. Prolaznici su se nekud žurili. Tu i tamo sam sretao po kojeg partizanskog oficira, ali bilo je karakteristično, da ih je bilo vrlo malo na ulicama, što inače nije bio slučaj. Policije ni milicije uopće nije bilo vidjeti. Jelačićev trg (tada je još uvijek bio «Jelačićev trg» i ponosni Ban je još prkosno pokazivao svojim mačem prema Dravi) bio je prazan. Pred Katedralom vrlo malo svijeta. Nisam ulazio u nju, nego sam se opet spustio niz Bakačevu i polako šećući prošao u Jurišićevu. Prema zadnjim vijestima, koje sam čuo, procesija je stigla do Maksimira, gdje ju je dočekala impozantna masa mladog svijeta i građana. Nadbiskup je na čelu procesije i ide prema središtu grada... Bilo je izvjesnih neprilika na mitnici (izgleda, da se ipak htjelo spriječiti ulaz procesije u sâm grad), ali — za sada je sve u redu, procesija je veličanstvena i u savršenom poretku prolazi kroz Vlašku ulicu i sad bi trebala nekako biti kod crkve sv. Petra...

Šetkao sam se tako ispred Glavne pošte, kada je najednom (opet ne znam od kuda, kako?) prošao glas: «Procesija tek što nije ušla u Jurišićevu ulicu!». Nisam se bio pravo ni snašao, te sam pošao prema Draškovićevoj, kada se —kao po nekoj nečujnoj i nevidljivoj zapovijedi— najednom promijenio cijeli izgled zaspalog grada. Prozori su se počeli bučno otvarati jedan za drugim, zavjese, cvijeće, zastave i svijeće; slike Nadbiskupove pojavile su se gotovo na svakom od njih. Širom su se počela otvarati kućna vrata i na ulici se najednom pojavili ljudi: mladići, djevojke, muževi, žene, starci, djeca... Sve s cvijećem u rukama, obavijeno hrvatskim trobojkama, sve se žurilo prema Draškovićevoj... i u tili čas, ja, samotni prolaznik kroz pustu ulicu, bio sam ponešen stotinama uzbuđenih građana, svijetlih očiju, stisnutih

usnica, brzog koraka... S druge strane, već smo najprije čuli, a onda i ugledali čelo procesije.

Ne, ni uz najbolju volju nije mi moguće opisati redoslijed onoga, što sam proživio, vidio i osjetio od toga časa, pa do ulaska Nadbiskupovog u Katedralu. Sve ovo, što ću dalje napisati, tek je jedna sinteza, naknadna i blijeda sinteza onog neizmjernog, veličanstvenog žrtvenog ognja, kojim je izgarao Zagreb u svojoj vjeri oko svog Nadbiskupa, pred licem Svevišnjega u Oltarskom Sakramentu, uz dignute zastave pogažene Domovine.

Da bih mogao bolje promatrati, povukao sam se iz gomile, koja se žurila ususret procesiji, i stao na ugao Jurišićeve ulice i Jelačićevog trga. Nevjerovatno: malo prije prazan trg, bio je pun ljudi... Od kuda su došli? Bakačevom ulicom stotine svečano obučenih građana žurilo se prema Katedrali. Svi prozori bili su puni cvijeća, ćilimova i zastava... Ilicom, koliko sam mogao vidjeti s mog mjesta, trčali su ljudi u kolonama prema Jelačićevom trgu.

Već se nije moglo mirno stajati i promatrati. Gomila je tako tijesno ispunila svaki slobodni prostor, da me je počela potiskivati prema Gradskoj kavani. Procesija je već prolazila Jurišićevom ulicom, i pred njom se otvarala elastično cijela masa ljudi, kao da je sve to negdje unaprijed bilo izvježbano i prokušano.

Kroz cijelo to mnoštvo prolazila je procesija u divnom redu, kao što morske struje prolaze kroz morsku vodu: zajedno, ali ipak nepomiješane i slobodne u svom putovanju. Da, tako se je kretala procesija: dio mase, koja ju je sa svih strana okruživala i štitila i obuhvatala, ali opet nepomiješana s masom unutar svojeg uzornog reda. Ni jednog momenta nije procesija stala, ili bila po masi spriječena ili poremećena u svom veličanstvenom napredovanju prema Katedrali. Mladi ljudi, mlade djevojke i svećenici držali su redove i davali takt koraku i pjesmi. Upravo neumorno čekićala je himna «Hoćemo Boga» duž čitavog prvog dijela procesije, sistematskim ponavljanjem tek par strofa. I opet, bez kraja, bez prestanka, bez umora, glasno i prkosno ponavljalo je tisuće grla: *«Hoćemo Boga za Kralja svoga / Hoćemo Boga za Oca svog! Hoćemo Boga za Kralja svoga / Hoćemo Boga za Oca svog!* Na prolazu procesije, hodočasnici i svi oni, koji su stajali uz pločnike, pjevali su isto tako neumorno i ponavljajući: *«Majko Božja Bistrička, moli za nas / Majko Božja Bistrička, daj Hrvatima spas».*

Stajao sam uz ogradu Gradske kavane, kada me je masa pogurnula naprijed, i ispred mene se otvorio prazan prostor, u koji je ušlo čelo procesije: grupa svećenika i mladih ljudi, zakićenih cvijećem, s vrpcama oko rukava: a iza njih Nadbiskup s Oltarskim Sakramentom i pratnjom.

Dok je procesija ponavljala himnu, u prazan prostor pred Nadbiskupa padalo je sa svih strana cvijeće: stotine ruku slagalo je gusti, mirisni sag na putu do Katedrale. Najbliži bacali su se na koljena. Sa svih strana čulo se uzvike, jecanje, glasne molitve i zazivanja: «*Gospodine, spasi nas!*» «*Majko Božja Bistrička, pomozi nam!*» «*Isuse, smiluj nam se*»... «*Isuse, molimo te za slobodu*»... i, onda, uz molitve i vapaje, sve i sve ustrajnije: «*Mi smo uz Tebe!*» «*Svi smo uz Tebe!*» «*Zovi nas, ako treba!*»...

Ovi su usklici bili upućeni nadbiskupu Stepincu, koji je mirno, dostojanstveno koracao usred te uzbuđene množine vjernika...

I tada sam ga gledao po zadnji put...

Kleknuo sam i podigao svoj pogled prema njemu, kada je došao u moju neposrednu blizinu. Stupao je odmjerenim korakom. U njegovom držanju nije bilo traga umoru. Uspravljen i elastičan u svom hodu, usred tamjana i cvijeća, u ornatu i okružen sjajnom pratnjom i mladošću, učinio mi se velik, veći: — ne — Najveći među nama. Njegovo lice bilo je bijelo poput krede. Vidjelo se očito, da proživljuje jedno unutarnje uzbuđenje, koje svladava dostojanstvom. A njegove oči: one ekstatične oči, koje su inače djelovale na svakoga, tko je ikada s njime imao prilike razgovarati, tako magnetične i više puta tako neugodne, jer su ponirale i onamo, gdje čovjek nije želio da prodru; te sjajne, duboke oči vizionera, proroka i predvodnika bile su mirne, blistave i uprte u Sveto Otajstvo, koje je držao pred sobom. U tom pogledu nije bilo u tom trenutku ni straha, ni uzbuđenja. Taj pogled nije pokazivao ni ponosa ni prkosa. Bio je smiren, topli pogled čovjeka, koji je utonuo u jedan intimni razgovor s nekim, od koga je upravo čuo toplu prijateljsku riječ, savjet, utjehu i obećanje, u koga se može pouzdati. Bio je to zahvalan pogled čovjeka, koji ne samo *vjeruje*, nego čak i *zna* za Istinu. Stepinac, čovjek i nadbiskup, u svom ornatu, uz pjesme i miris tamjana, usred tisuća vjernika, koji su u taj čas molili za sebe i za njega i za poniženu Domovinu, pred očitom opasnošću, da sutra već bude zatvoren, da danas već možda padnu hitci na tu skupinu naroda; on je uprtog pogleda u Hostiju intimno razgovarao sa svojim Bogom. Mir, unutarnji posvemašnji mir, usprkos fizičkom vanjskom uzbuđenju od dodira s masom i njenom vjerom i njenim pouzdanjem, očitovao se u tom pogledu, i u tim dubokim očima, koje su bile izgubile onu svoju oštrinu kirurškog noža, pred kojim su tako strepili oni, koji su se osjećali krivima. Nikada nisam vidio takovog mira i takovog povjerenja u očima ljudskim. Prošao je tako pored mene, noseći u sebi već određen i oblikovan svoj konačni stav prema svijetu i prilikama, koje su ga okruživale, prema svim napastima i nevoljama, koje su ga čekale. Stepinac, koji je prošao taj čas pored mene, nije više bio samo Nadbiskup, mlad i borben, voljen od svog naroda i omražen od neprijatelja: ne, kraj

mene je u taj čas prolazio Simbol i Zastava jednog naroda i jednog životnog naziranja.

Oko mene masa je plakala, molila, jecala. U pozadini, uz zgrade, čulo se lomljenje stakala na izlozima. To su pojedinci razbijali izloge i uništavali slike partizanske propagande svake vrsti, kojih su te dane bili puni. Vidio sam jednog partizanskog oficira, kako je zapao u masu i «strateški» se povlačio prema kućama. Nitko ga nije ni dirnuo, ni smetao, a gotovo ni primijetio. Čitava masa krenula je za procesijom pred Katedralu.

Ja sam ostao još dugo na istom mjestu. Pred očima sam još uvijek imao njegov lik: uspravan, dostojanstven, mlad; njegovo blijedo lice... i onaj smireni, vedri, otvoreni pogled očiju, ne oborenih, ne prestrašenih i ne prkosnih, nego ravno, prijateljski uprtih u Božanstvo, koje je nosio pred sobom...

Isti dan, uveče, još uvijek uzbuđeni od onoga što smo proživjeli, našli smo se, par prijatelja, u stanu jednog od nas. Tu nam je jedan ispričao, da je na Jelačićevom trgu, sred mase stao auto američkog konzula. Jedan gospodin i gospođa popeli su se na krov automobila i fotografirali kroz cijelo vrijeme tok procesije. Nekoliko partizanskih vojnika, koji su se također našli u blizini, htjeli su spriječiti to fotografiranje, ali ih je narod sve bez sile, ali guranjem i potiskivanjem odstranio od kola. «Valjda će sad shvatiti oni sa Zapada, da mi ne želimo ni Tita, ni komunizma, ni Jugoslavije! Valjda im je ovo dovoljna pouka!» — galamio je naš uzbuđeni prijatelj... «Valjda će povući neke konsekvencije!».

Ne, oni sa Zapada to nisu shvatili ni tada, a ne shvaćaju, nažalost, ni danas.

Oni ne. Ali je zato Tito vrlo dobro shvatio... i povukao konsekvencije.

Malo poslije opisanih događaja Stepinac je bio uhićen i izveden pred sud...

USPOMENA NA NADBISKUPA

ENVER MEHMEDAGIĆ

ROĐEN sam u Zagrebu. U Zagrebu sam proveo djetinjstvo, igrao se na njegovim ulicama i iz Nove Vesi, ulice u kojoj sam stanovao, slušao brujanje zvonâ Katedrale.

Pučka škola na Kaptolu, bio je moj prvi dodir s abecedom i s brojevima, s kojima se «borim» još i danas. Usprkos uzajamnoj antipatiji, «mojoj prema matematici» a «matematike i geometrije prema meni», uvijek sam se nekako «izvukao». Kako u pučkoj školi, tako i kasnije, u II. muškoj realnoj gimnaziji u Križanićevoj ulici.

Sjećam se hladnih, jutarnjih dana i snijega, koji je škripao pod cipelama, kada me je otac pratio do škole idući u ured. Zastajao bih pred školskim vratima, gledajući za njim, kako se spušta niz ulicu.

Kaptolom su šetali debeli kanonici u crnim zimskim kaputima. Svi su skidali «halbece», pozdravljajući se s mojim ocem, koji je također skidao svoj «halbec», i tada se je počimao razgovor.

Moji školski drugovi, hiteći da ne stignu «poslije zvona», u trku su ih pozdravljali s: «Hvaljen Isus», pa tako i mog oca. Tà naličio je i on, u crnom, dugom zimskom kaputu, s «halbecom» na glavi, okružen kanonicima koji su šetali pred kurijama, na jednog od kanonika više.

U franjevačkom samostanu na Kaptolu imao sam mnogo prijatelja, počam od Fra Ciprijana, koji je predavao vjeronauk mojim kolegama u školi. Na njihovoj prvoj svetoj pričesti bio sam prisutan i ja. Sjedio sam kraj fra Ciprijana, glazba je svirala, a oni, odjeveni u bijela i plava «marinerska odijela», gledali su očima dječje fantazije u budućnost.

Došao je rat, proglašenje N.D.H., kao i zadnje Silvestrovo 1944. Vojska je slavila dolazak Nove Godine i svijetleće rakete kao i metci parali su noćno nebo, kao da želē zadržati usud. Ali ovaj se je nemi-novno približavao...

Dva ili tri dana prije povlačenja, mnogi znanci koji su do tada uvijek prigovarali, navukli su ustašku odoru. Snabdjeveni nekom starom puškom duge cijevi, spremali su se na obranu države i vjerovali

u mudrost vlade. Tako su i pošli na put, ostavljajući iza sebe šetnje na Zrinjevcu, plesnu školu «Colonelice» i svoje prve ljubavi, oni, koji nisu bili vojnici, da se ne vrate više nikada...

Dani su prolazili... Zadnje hrvatsko hodočašće u Mariju Bistricu spremalo se na put. Nova, komunistička vlast, dozvolila ga je; nadbiskup Stepinac nalazio se je još na slobodi.

I to je bio zadnji put, što sam ga vidio.

Pod dojmom tog veličanstvenog prizora, napravio sam par bilježaka i ponio ih sa sobom u tuđinu. Danas, nakon toliko godina, kada je toliko toga prohujalo nad našim glavama, sjeo sam i pročitao ovu kratku bilješku i odlučio predati je javnosti onakovu, kakova je pisana u originalu, kao svjedočanstvo jednog Hrvata muslimana o beskrajnoj ljubavi svoje braće Hrvata katolika prema Bogu i Hrvatskoj.

Vratimo se, dakle, u prošlost.. .

Na dan vraćanja hodočašća, sakupljaju se građani na trgu pred zagrebačkom Katedralom, gdje je razlaz, da se još jednoć, svi zajedno, pomole za svoju Hrvatsku, kao i za sreću i budućnost hrvatskog naroda. Jer Majka Božja Bistrička zaštitnica je Hrvata...

Ove godine, više nego ikada u prošlosti, pošlo je naroda na hodočašće. Mladići, starci, žene i djeca, ostavši kao nemoćni jaganjci u rukama komunista, pođoše u Mariju Bistricu, da plaču pred Bogorodičinim kipom, moleći je vrućim molitvama, da ponovno vrati slobodu tom nesretnom, malom narodu, kojega već vjekovima prati samo nesreća.

Na najavljeni dan povratka, miješam se, praćen majkom, s ogromnim mnoštvom svijeta, koji je, očekujući povratak hodočasnika, preplavio, poput vala bujice, široki trg pred Katedralom.

Kroz mnoštvo se guraju do zubi naoružani vojnici s peterokrakom na kapama, pomno pazeći na svaki pokret mnoštva. Neki se od njih posprdno ćerakaju...

Zvona s oba katedralska zvonika počeše da zvone. Ponosni zvonici Katedrale, koja naliči bečkoj, dižu se u nebo kao da žele vršcima svojih križeva probiti nebeski svod.

Zvona bruje... mnoštvo se uznjihuje, nalik uzburkanom moru, dižući se na prste, da mogne bolje vidjeti hodočasnike, koji se upućuju prema Katedrali.

Nadbiskup je na čelu... blijed, ali odlučna lica i pogleda, okružen crkvenim dostojanstvenicima. Za njim tisuće i tisuće hodočasnika, sa zapaljenim svijećama u rukama, koje, poput zvijezda u sumraku, koji se je spustio nad grad, daju utisak nečeg velikog, svevišnjeg...

Hodočasnici zaokreću trgom, zaustavljajući se pred Katedralom. Zvona zvone... čuje se šapat molitava, što se uzdižu iz grudi...

A tada, odjednom, iz tisuća grla zaori pjesma: ...«Zdravo Djevo, Kraljice Hrvata...»

Suze teku niz sva lica... tisuće svijeća titraju u rukama hodočasnika. «Zdravo Djevo, Kraljice Hrvata», pjevaju tisuće, uz zvonjavu zvona, koja prate svojim brujanjem pjesmu.

Vojnici su blijedi, ali ne interveniraju. Razumiju značenje ove pjesme.

Miris tamjana i voska miješa se zrakom, opajajući mnoštvo, iz čijeg jedinstvenog grla zaori krik: «Živjela Hrvatska!»

Tišina... Mnoštvo se je već davno razišlo i u Nadbiskupskom dvoru gase se zadnja svjetla. Tek koraci vojnika odzvanjaju trgom...

[*Hrvatski kalendar*,
Chicago, 1969.]

III

«PREŽALOSNI PROCES»

ČETRNAEST GODINA U VRTLOGU PATNJE I SLAVE (1946-1960.)

«Predragi vjernici!

Kako vam je poznato, lišen je slobode naš obljubljeni natpastir dr. Alojzije Stepinac. Odveden j 18. o. mj. [rujna 1946.] ujutro, baš kad se je u svojoj kapeli spremao da pristupi k oltaru.

Svi mi svećenici ćutimo duboku bol, što je preuzvišenom našem ordinariju onemogućeno vršenje njegove uzvišene natpastirske službe. Znamo također, da ovu našu bol jednako osjećate i svi vi njegovi vjernici. Što više, uvjereni smo, da je zbog zatvaranja zagrebačkog nadbiskupa ožalošćen sav Hrvatski Narod.

Ova naša zajednička bol posve je razumljiva, jer je preuzvišeni gospodin dr. Alojzije Stepinac najdivniji primjer uzornog i svetog pastira, požrtvovnog i nesebičnog rodoljuba, koji je uzvišena načela Božje pravde, Božjih zapovijedi i Kristova evanđelja upravo do savršenstva provodio u djelo u svome životu i radu za Hrvatski Narod. Njegovo plemenito srce, njegovo milosrđe i ljubav, kojom ga je nadahnjivalo Kristovo evanđelje, osjetili su osobito za vrijeme rata ne samo katolički vjernici, nego i inovjerci, ne samo Hrvati, nego i članovi drugih narodnosti. Što više, on je u svojoj velikodušnosti zaštićivao i mnoge, iz redova onih, koji ga danas nazivaju narodnima neprijateljem i zločincem.»

— — — — — — — —

«Stoga, kad je koncem prošle godine nekoliko svećenika zbog političkog djelovanja bilo po državnim vlastima pozvano na odgovornost, a u novinstvu se za ta djela okrivljivalo zagrebačkog nadbiskupa, mogao je preuzvišeni gospodin dr. Alojzije Stepinac, 17. prosinca 1945, pred čitavim svijetom opravdano dati ovu izjavu:

'Na sve optužbe, koje su izravno ili neizravno upravljene na nas, možemo u cijelosti kazati: Nemamo si što predbacivati. Savjest nam je čista i mirna pred Bogom, koji je najvjerniji svjedok i pravedni sudac svih naših koraka. Savjest nam je čista i mirna pred Sv. stolicom, koja će jednom na temelju izvornih dokumenata ocjenjivati sve naše djelovanje. Savjest nam je čista i mirna pred katolicima ove države, koji mirno i trijezno prosuđuju događaje. Savjest nam je konačno čista i mirna pred Hrvatskim Narodom, kome krvnim vezama voljom Božjom pripa-

damo, pa mu po svom položaju svom dušom služimo, bez obzira na razna politička gledanja i političke stranke'.»

— — — — — — — —

«Međutim, predragi vjernici, ni ovo što je do sada izvršeno na preuzvišenom gospodinu nadbiskupu, ni ono što bi mu se u buduće moglo dogoditi, ne može ni s naše ni s vaše duše, ni iz srca klera ni iz srca čitavoga Hrvatskog Naroda istrgnuti svijesti i uvjerenje, da je preuzvišeni gospodin najidealniji lik pravog svećenika i čovjeka, prepun ljubavi i samilosti za svačije nevolje i boli, daleko i od pomisli, da svome narodu učini štogod na žao ili na nesreću; da je on najvatreniji propovjednik istine i pravde, najnesebičniji i najproduhovljeniji trudbenik na izgradnji istinske i prave kulture Hrvatskoga Naroda, i zato možemo *s ponosom* reći, da je zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac danas *najdraža ličnost* svega i cjelokupnog naroda. Stoga bi osuda ličnosti, koja je ovakva, povezana s osjećajem, srcem i dušom čitavoga Hrvatskoga Naroda, u duši toga naroda prouzročila najdublju i neizbrisivu bol.»

— — — — — — — —

Ovom je Okružnicom, od 21. rujna 1946., objavio generalni vikar, dr. Franjo Salis Seewis, pomoćni biskup, uhićenje zagrebačkog Nadbiskupa.

UHIĆENJE, «SUĐENJE» I OSUDA. — Dana 8. svibnja 1945. jugo-partizani su okupirali Hrvatsku, ušavši u njezin glavni grad Zagreb, nakon što ga je napustilo više stotina tisuća hrvatske vojske i građanskih osoba, među njima starci, žene i djeca. Već 17. svibnja 1945. bio je zagrebački nadbiskup, dr. Alojzije Stepinac, pritvoren u nekoj kući na Mlinarskoj cesti. Tu ga je preslušavao neki Ranogajac, a zatim neki Biber, po zanimanju cipelar, uz prisutstvo nekog sudca-majora (kolege Stepinčeva pok. brata Maksa). Nadbiskup je bio dobio dojam, da s njim žele *pregovarati*. Prema svjedočanstvu Nadbiskupova osobnog tajnika, dra Stjepana Lackovića, ovo Nadbiskupovo tamnovanje trajalo je 17 dana, i oni su ga: «na prevaru bili odveli iz nadbiskupskog dvora. Došao mi je bio u tajništvo neki časnik i tražio, da ga najavim kod Nadbiskupa. To sam učinio, već po običaju svoje tajničke službe. Nakon desetak minuta vidim, da Nadbiskup i časnik izlaze iz sobe i napuštaju dvor. Pitao sam za razjašnjenje, na što mi je časnik rekao, da Nadbiskup ide samo na pola sata u neki njihov ured. Međutim, on se nije vratio za pola sata, ni za nekoliko sati, nego tek nakon sedamnaest dana; držali su ga na prevaru i mijenjali mjesta, da mu ne bismo ušli u trag. Kad su ga počeli ispitivati, rekao im je: «Najprije protestiram, što ste me na ovakav način izveli

iz dvora, što se ni Nijemci nijesu usudili učiniti; nadalje, kažem vam, da vas se ne bojim, jer sam za pravo i pravdu pripravan trpjeti i umrijeti; sada izvolite, koja su vaša pitanja?» *(Novi Život,* Rim, siječanj-ožujak 1965., str. 36-37.)

Dok se Stepinac nalazio zatočen, Tito je primio, 2. lipnja 1945., predstavnike Kaptola, u prisutnosti dra Vladimira Bakarića i msgr. Svetozara Rittiga. Ispred Kaptola izjavio je biskup Salis Seewis, da Stepincu pripada uloga za pregovore. Reče tada Tito, da on *«kao Hrvat i katolik»* nije *«bio zadovoljan s držanjem katoličkog svećenstva, jednog dijela katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su koštali velikih žrtava».* Govoreći o katoličkoj Crkvi, naglasio je: *«Ja bih s moje strane rekao, da naša Crkva treba da bude nacionalna, da se više prilagodi naciji. Možda vam je sada malo čudnovato, kad ja zastupam ovako čvrsto nacionalnost. Suviše mnogo krvi je proliveno, suviše mnogo narodnih patnja sam vidio, i ja želim, da katoličko svećenstvo u Hrvatskoj bude dublje nacionalno povezano s narodom nego do sada. Ja moram otvoreno reći, da ja ne preuzimam pravo, da osuđujem Rim, vrhovnu vašu rimsku instanciju, ne, to neću. No moram reći, da kritički gledam na to, jer je uvijek naginjala više Italiji nego našem narodu. Ja bih želio, da vidim, da katolička Crkva u Hrvatskoj sada, kad imamo sve uslove tu, ima više samostalnosti.»* Tu, dakle, Tito nabacuje problem *nacionalne* Crkve u Hrvatskoj, koja bi imala *«više samostalnosti»* od Svete Stolice, i tu je, evo, *jezgra problema za ovaj sukob.*

Slijedećeg dana, 3. lipnja 1945., nadbiskup Stepinac bio je povraćen u Nadbiskupski dvor. Sutradan, 4. lipnja, Nadbiskup se sastao s Titom, također u prisutnosti dra Bakarića. Stepinac je Titu i Bakariću prikazao prilike Crkve u Hrvatskoj te iznio svoje poglede o mogućnosti zajedničkog života. Nadbiskup je naglasio, da se treba urediti pravni položaj katolika u novoj državi (pravoslavaca je uređen već u prvoj Jugoslaviji), nu, da se to uredi, za katolike je mjerodavna Sveta Stolica, kojoj pripada vrhovna kompentencija za sve katolike, koji se protivnim postupkom sami isključuju iz Crkve. Stoga, Stepinac predlaže konkordat između Vatikana i Jugoslavije. Ako ne konkordat, postoje i drugi oblici uređenja tih odnosa.

Tito je saslušao Stepinčeva izlaganja i zatim izrazio bojazan za uspjeh uređenja odnosa radi «premale sklonosti Sv. Stolice prema slavenskim narodima, u posebnom slučaju prema Jugoslaviji». U tome ga je Nadbiskup pokušao razuvjeriti, iznoseći konkretne primjere, kao što je obrana od strane Vatikana hrvatskih prava u Međimurju i Dalmaciji, naspram Madžarskoj i Italiji za trajanja rata, a, dapače, i očuvanje Istre za Hrvatsku ima se, prema Stepincu, zahvaliti Crkvi,

jer ondje je katoličko svećenstvo kroz četvrt stoljeća sačuvalo hrvatski jezik. Crkva je također priznala pravo na upotrebu nacionalnog, staroslovenskog jezika u bogoslužju za čitavu Jugoslaviju, a takve povlastice nemaju ni drugi, veliki narodi.

Na kraju je Stepinac rekao Titu:

«Ovo sam do sada govorio kao biskup. Sada bih želio, ako je dozvoljeno, da dodam nešto kao čovjek, koji objektivno promatra prilike.

Ako se želi što prije sređenje prilika, onda bi se po našem mišljenju moralo otvoreno i muški porazgovoriti s predstavnicima Hrvatske seljačke stranke u Hrvatskoj pa čak i sa čestitim pristašama Ustaškog pokreta. Razgovarati se može sa svakim, prihvatiti se ne mora. Tko god hoće pošteno i iskreno surađivati na sređenju zemlje, neka bude dobro došao. Ako suradnju odbiju, krivi su sami. Zašto se ne bi pokušalo razgovarati? Mudar državnik ne propušta ništa, što može pomoći sreći i zadovoljstvu zemlje».

Tito je na to odgovorio, da je to i njemu na srcu i da će sve učiniti, ali da: *«nije lako, jer se pravdi mora zadovoljiti za te najveće povrede čovječnosti»*. Za sada, dakle, nadbiskup Stepinac nije bio kriv, dapače je bio pozivan na službene priredbe (jedna naša fotografija). Vidi se, da ga nisu poznavali, pa su se bili ponadali, da će ga uplašiti i slomiti, da će ga prisiliti na «suradnju» s režimom. Zato kroz gotovo godinu i pol nakon tzv. oslobođenja nisu Stepinca optuživali za njegove «ratne krivice». Istom, kad...

Dana 9. rujna 1946. započela je, pred Vrhovnim sudom N. R. Hrvatske u Zagrebu, rasprava protiv Erika Lisaka, Ivana Šalića i dr. «radi krivičnih djela iz Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države». Državni tužilac Jakov Blažević piše —u svojoj knjizi: *«Tražio sam crvenu nit»* (Zagreb, 1976., str. 125)—: «u toku samog procesa otkrilo se da je i Stepinac znao za Lisaka, da je znao što njegov tajnik Šalić radi u njegovim dvorima na Kaptolu, naime da je znao da sakrivaju Lisaka koji je došao u zemlju s posebnim zadatkom organiziranja i razvijanja terorizma protiv naroda i nove narodne vlasti. *To je bio povod za hapšenje Stepinca i u toku procesa Stepinac je postao najmarkantnija ličnost, jer se nepobitno utvrdilo, da je pored krivične odgovornosti, zbog prikrivanja ustaškog zločinca, bio najodgovorniji rukovodilac katoličke crkve u Hrvatskoj i na niz drugih načina pomagao NDH.* Na tom procesu su se duboko zahvatila i neka pitanja odnosa i *djelovanja katoličke crkve i dijela njenog visokog rukovodstva prema interesima hrvatskog naroda, prema njegovoj borbi, prema njegovoj revoluciji i novim institucijama Revolucije.* Taj proces se pretvorio u raskrinkavanje antinarodne politike dijela visokog klera i Stepinca kao rukovodioca biskupske konferencije i nadbiskupa, jer

se pokazalo kako *su oni u svim osnovnim pitanjima borbe i interesa hrvatskog naroda i njegove nacionalne slobode i pobjede revolucije činili sve da ona propadne i da se sačuva NDH kao narodna država hrvatskog naroda, izraz njegovog oslobođenja i njegove stoljetne težnje.* Prema tome, on je imao pozitivan odnos prema NDH, htio je sve učiniti i dokazati da je to hrvatska država, da ta država predstavlja volju i interese hrvatskog naroda, dokazujući da su u stvari ustaše preko NDH prvi put ostvarili oslobođenje hrvatskog naroda, njegovu nezavisnost i nacionalnu slobodu».

Blažević je 18. rujna 1946. zatražio prekid rasprave i optužnicu proširio na zagrebačkog nadbiskupa dra Alojzija Stepinca, jer «da je neposredni učesnik, podstrekač i pomagač u radu te organizacije [navodna «teroristička organizacija, koja je imala rukovodeću ulogu u mnogobrojnim zločinima ustaško-križarskih grupica izvršenih širom zemlje nad našim građanima»]. «Zbog toga sam —nastavlja Blažević— dao nalog, da se dr. Alojzije Stepinac liši slobode i stavi u pritvor, te protiv njega provede krivična istraga. Protiv njega ću nakon dovršene istrage podignuti optužnicu radi počinjenih krivičnih djela iz zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države». (Vidi: *«Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima»*, Zagreb, 1946., str. 188). Blažević stoga traži, da se ovaj proces prekine i odgodi na osam dana, da «protiv dr. Alojzija Stepinca provedem istragu i podignem optužnicu».

Toga, dakle, istoga dana, 18. rujna 1946., oko 5,30 ujutro, dok se je pripremao za Misu, bio je Nadbiskup uhićen, na temelju pismenog naloga javnog tužitelja Jakova Blaževića. Odmah izložen preslušavanjima, a pred sâm početak «suđenja» predveden je pred glavnog sudca, dra Žarka Vimpulšeka, onog istog Vimpulšeka, kojemu je Stepinac spasio život, kad je bio uhićen radi davanja «crvene pomoći». Isti je sudac Nadbiskupu pročitao odredbu, kojom se izvodi pred sud, te mu stavlja do znanja, da može izabrati odvjetnika, na što je Stepinac uzvratio:

—Pred sudom, koji imade zadaću, da izvrši nalog stanovite organizacije, ja se ne ću braniti. Strijeljajte me! Postavite mi pred vrata vješala, ali odgovariti vam ne ne ću.

Istrašnom sudcu Nedi Milunoviću izjavio je Stepinac, da vidi, da mu žele suditi ne kao privatnoj osobi, nego kao zagrebačkom nadbiskupu, makar da se u čitavom svijetu izbjegava otvoreni sukob s Crkvom. Kod toga je naglasio, da: *«po Božjem, naravnom i međunarodnom pravu nijedno sudište me ne može osuditi zbog toga, što vi meni pripisujete, ako se uzme u obzir sve okolnosti, u kojima smo živjeli. Moja je krivnja u tome, što nisam pao na koljena pred komunizmom, koji jedino vlada u ovoj zemlji.»*

Zatim nastavi Nadbiskup:

—*Predbacuje nam se, da smo koljači. I mene su ne jedanput tako nazvali. Bolje bi bilo ispitati, kako su u našoj zemlji nastala velika grobišta? Imaju li se ova pripisati jedino ustašama i hrvatskoj vojsci, ili imadu li možda i druge uzroke? Zar su svi oni, koji su bili ubiti od «narodnog oslobodilačkog pokreta», bili doista krivci?».*

Radi toga: on se ne će osobno braniti, odbija odvjetničku obranu te se unaprijed odriče prava na priziv nakon izrečene presude, jer *«znade, da sudište ne izriče drugu osudu, nego onu, koju je već stalna organizacija odredila»*, misleći tu, dakako, na Komunističku partiju Jugoslavije, koja ga optužuje, i koja će ga osuditi. To je svakome od prvoga trenutka bilo jasno, a nalazimo za to i javno priznanje državnog tužioca Jakova Blaževića, koji u svojoj knjizi *«Tražio sam crvenu nit»* (str. 127.) kaže, da su u tom procesu protiv Stepinca: «naša Partija i Centralni komitet, ono što se kaže, najefikasnije djelovali i radili».

—*Ako je sadašnjem režimu* —završava svoju izjavu pred istražnim sudcem nadbiskup Stepinac— *doista stalo do toga, da sredi položaj u zemlji, evo vam jedinog puta, koji k tome dovodi. Država imade diplomatske veze sa Svetom Stolicom. Neka se dakle stavi s njome kao jedino kompententnom u kontakt. Sveta Stolica, tj. Crkva, ne poznaje nikakva diktata. Ona poznaje samo pošteni i iskreni sporazum. Bez toga nema nikakva uspjeha. Mogu biti osuđen, mogu biti osuđeni i drugi biskupi, mogu biti poubijani svećenici i vjernici, no stanje se neće poboljšati, pače bit će sve gore i dovest će do pada. Živi primjer je Hitler. Ako meni nećete dati pravo, povijest će mi ga dati. Kao što su mnogi procesi, koje je Hitler upriličio protiv Crkve, služili samo za njezinu proslavu, tako će i ovaj, jer Krist stoji iza Crkve.*

Znajte, Isus Krist jest i ostaje ugaoni kamen svijeta. Tko na nj padne, razbit će se, a na koga on padne, smrvit će ga».

Glavna rasprava protiv zagrebačkog nadbiskupa dra Alojzija Stepinca započela je 30. rujna 1946. u Zagrebu, u 10 sati, u dvorani «fiskulturnog učilišta», sučelice Tehničkom fakultetu u Kačićevoj ulici 26. Prva je rasprava trajala od 10 ujutro do 4 poslije podne. Ostale, od 3. listopada pa nadalje, trajale su od 8 ujutro do 8 i 9 navečer (s kratkim odmorom o podne).

Dana 11. listopada 1946., Vrhovni sud N. R. Hrvatske, «U ime naroda», osudio je: *«op. dr. Alojzija Stepinca po čl. 4. stav. 1. i 2. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 16 (šesnaest) godina, gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od 5 (pet) godina.»*

Istoga su dana pohodili Stepinca u tamnici njegova Majka te mgr. Hurley, upravitelj Apostolske nuncijature u Beogradu, koji je Stepincu, u znak posebnog poštovanja, poljubio ruku, jer ga je duboko zadivilo Nadbiskupovo držanje pred Sudom.

Vlasti su kroz osam dana očekivale, da li će Nadbiskup uložiti priziv na osudu. Kad to nisu dočekali, tada su ga otpremili na izvršenje kazne u «kazneno-popravni dom» u Lepoglavu. Stepinac je stigao u Lepoglavu 19. listopada 1946.

Sveta Stolica je na ovo moralno i fizičko nasilje nad nadbiskupom Stepincem odgovorila svojom najtežom kaznom: *Ekskomunikacijom — Izopćenjem:* Dekret Svete Kongregacije od 14. listopada 1946. pogađa sve one, koji su «fizički ili moralno sudjelovali» ili su «bili njihovi neophodni sudionici» u progonu nadbiskupa Stepinca. Ova ekskomunikacija ne spominje ničija imena, ali je jasno, da se odnosi na intelektualne začetnike i fizičke izvršitelje nasilja nad Stepincem. Međutim, ovo nije tzv. «excumunicatio maior», tj. ekskomunikacija višega stupnja, jer bi ta povlačila velike posljedice. Prema ovoj, većoj, bio bi ekskomuniciran i svaki vjernik, koji dolazi u vezu s ekskomuniciranima, pa bi tako mnogi vjernici dolazili u najveća iskušenja savjesti. Zato je primijenjena tzv. «excomunicatio minor» (manja). Ekskomunikacija bi inače trebala dovesti do prekida diplomatskih odnosa između Svete Stolice i Jugoslavije, međutim Vatikan po svojoj praksi nikada ne daje prvi povoda za formalni prekid diplomatskih odnosa. Naravno, posljedice izopćenja su vjersko-teološke naravi, komunista ova kazna nije se nimalo dojmila. Tito i Kardelj su se narugali ovim «sredovječnim» mjerama Crkve. Za nas je prava važnost ove ekskomunikacije u tome, što je ona moralni dokaz, da Crkva nedvoumno vjeruje u nevinost nadbiskupa Stepinca.

Režim je, međutim, nastavio svoju propagandu protiv Stepinca, pa je po čitavoj državi, a posebno po Hrvatskoj, prikazivan montirani film *«Stepinac pred narodnim sudom»*, u koji su upletene i mnoge ratne strahote, za koje bi imao biti kriv Stepinac, jer da je on to «pomagao i blagoslivljao». Isti su film često ponavljali kroz iduće godine.

UTAMNIČENIK U LEPOGLAVI. — U ovom «Kazneno-popravnom domu» ostao je Stepinac od 19. listopada 1946. do 5. prosinca 1951., kada je bio premješten u zatočeništvo u Krašić. Stepinac je bio u Lepoglavi smješten u posebnu ćeliju, odijeljen od ostalih logoraša, a pod posebnim nadzorom samog upravnika tamnice Josipa Špiranca. Od dvije sobe učinjena je jedna, za Stepinca. U ovoj je sobi bio

vojnički krevet, stol i jedna stolica, dvije police za knjige te jedan stari ormar za odjeću. Imao je pisaći stroj. Treća je soba služila za kapelicu, u koju je uprava postavila iz hrastovine izrezbareni oltar. Križ je bio bez Kristova lika, pa je jedan od utamničenih svećenika potajno, s džepnim nožićem izrezbario malo raspelo (koje je kasnije Nadbiskup ponio sa sobom u Krašić). U četvrtoj sobi boravili su dvojica svećenika utamničenika (župnik msgr. Stjepan Pavunić i kanonik Nikola Borić) [U petoj sobi boravio je američki Hrvat John I. Pintar, pisac knjige «Four years in Tito's hell»]. Posljednja prostorija služila je svima kao nužnik. Svaka je ćelija imala svoje zvonce za doziv stražara.

U Lepoglavi je pohodila Nadbiskupa dvaput njegova dobra Majka, oba puta godine 1947., jer ona je iste godine, 11. prosinca 1947., preminula kod svoje kćerke Štefanije udate Stengel, na Trešnjevki u Zagrebu, pa su njeni smrtni ostanci prevezeni, 13. prosinca, u Krašić i položeni u obiteljsku grobnicu. Sestra Štefanija posjećivala je Stepinca redovito jednom u mjesecu, donosila mu knjige, odjeću i ostalo potrebno. Značajno je ovdje spomenuti, kako je Stepinac izjavio sestri, kada ga je pohodila u Lepoglavi nakon jedne pobune kažnjenika, koji su pokušali bijeg: *«Ako se dogodi, da ja umrem ovdje, da ti ne bi palo na pamet, da moje tijelo prevezeš. Hoću da ležim ovdje na robijaškom groblju, među robijašima, jer na dan suda, digao se iz dna oceana, ili iz zlatne carske grobnice, ili iz robijaškog groblja, donijet ću samo svoja djela».*

Ovdje je Stepinca triput pohodio upravitelj Apostolske nuncijature u Beogradu, mgr. J. P. Hurley (1946. i 1947.). Dne 16. siječnja 1947. pohodio ga je njegov zamjenik u upravi Nadbiskupije, biskup msgr. F. Salis Seewis, u pratnji dr. Dragutina Nežića. Bio je inače prepušten svojoj samoći.

Kao da je svijet bio zakratko zaboravio na Stepinca, Sâm režim se bio ponadao, da je «slučaj Stepinac» defitivno riješen: imaju ga u tamnici. Ali svjetska javnost nije se prestala zanimati za sudbinu ovoga pravednika, i otpor na osudu postaje sveopći i sve jači, trebali su tražiti novo rješenje: htjeli su ga bez njihove kapitulacije. U tu je svrhu, u ožujku 1947., sâm predsjednik vlade Hrvatske, dr. Vladimir Bakarić, pohodio Nadbiskupa u Lepoglavi te mu predložio na potpis utok, kojim on moli Tita za pomilovanje. Uvjeravao je Bakarić Nadbiskupa —koga titulira «Preuzvišeni»— da će ako to potpiše, odmah biti pušten na slobodu i predan Amerikancima te može otići u inozemstvo. Nadbiskup je odlučno odbio sve Bakarićeve prijedloge, te zatražio reviziju procesa pred međunarodnim sudištem. Za svoje čine spreman je na javnom zagrebačkom trgu dati račun Hrvatskom narodu, nu svoj narod, niti svoju Nadbiskupiju neće nikada napustiti.

NADBISKUP STEPINAC S BISKUPOM LACHOM, na službenoj državnoj priredbi, u Zagrebu, u rujnu 1945. Uza nj dr. Vladimir Bakarić, do njega ruski vojni atašej

NADBISKUPA STEPINCA PROVODE PRED «VRHOVNI SUD NR HRVATSKE»:
Vršilac dužnosti Apostolskog nuncija, mgr. Josip Hurley, ustaje, da oda počast Nadbiskupu

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU:
Nadbiskup Stepinac i ostali suoptuženici

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU: Publika u sudnici

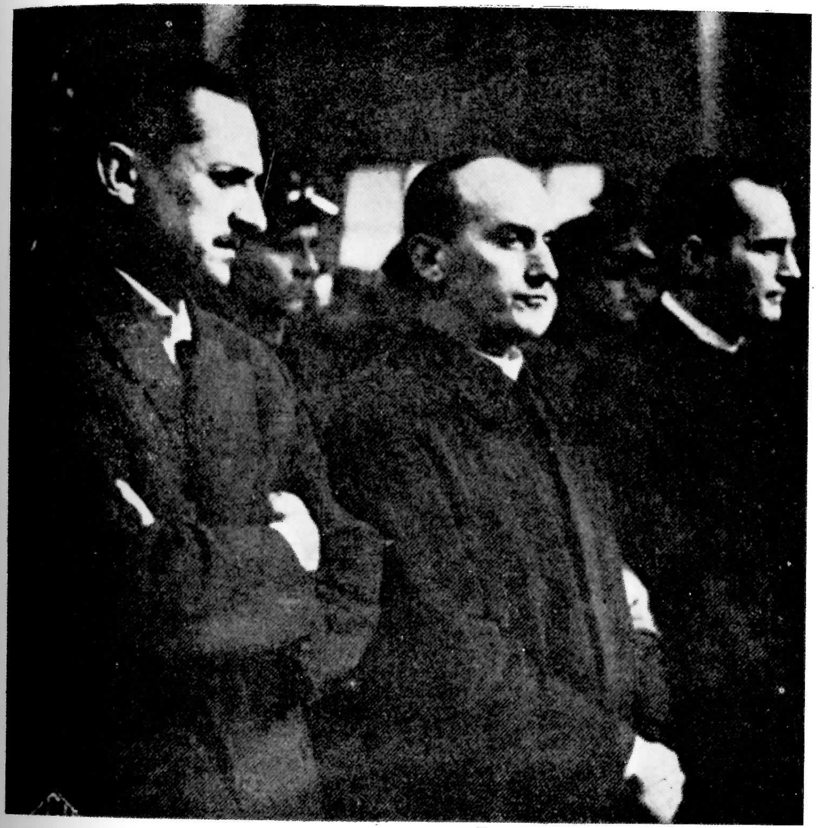

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU:
Optuženici Erih Lisak, Nadbiskup Alojzije Stepinac i vlč. Ivan Šalić

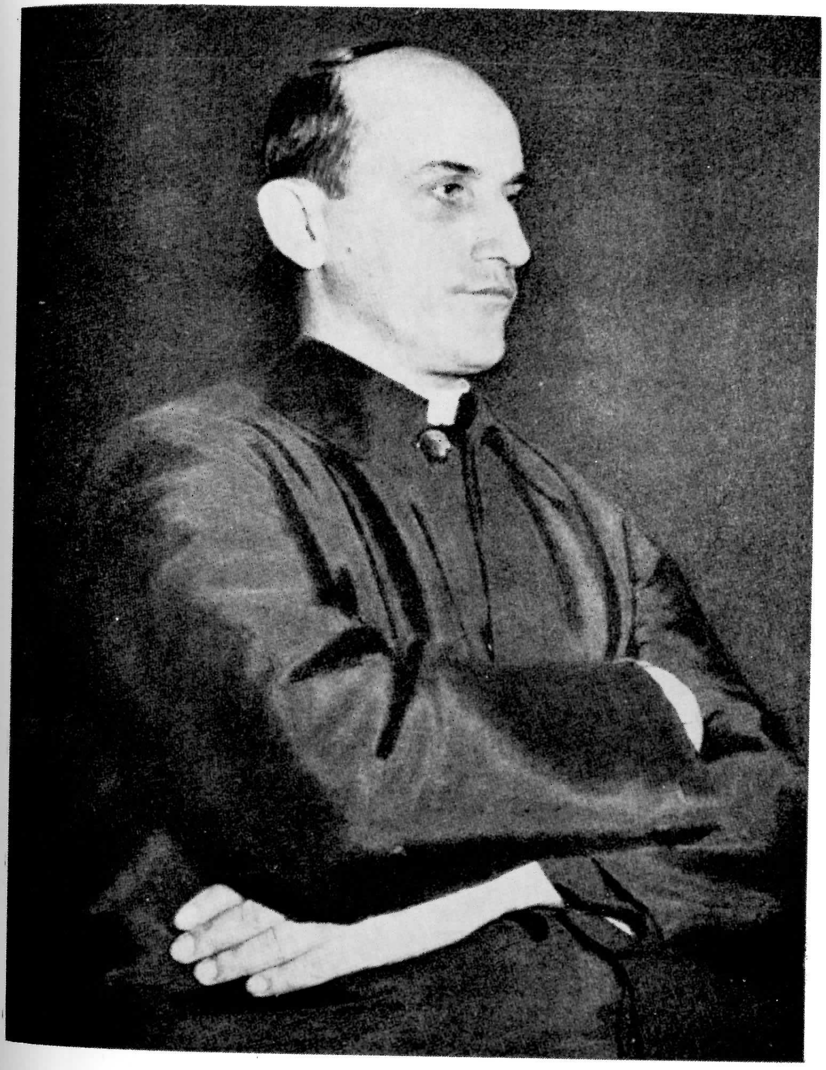

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU:
Nadbiskup Alojzije Stepinac sluša optužnicu

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU:
Nadbiskup Alojzije Stepinac drži svoj glasoviti govor

«VRHOVNI SUD NR HRVATSKE» U ZAGREBU: Izricanje osuda

Stepinca u zatvoru posjećuju neki strani novinari, kojima on daje izjave, uvijek dosljedno unutar svojeg nepokolebljivog stanovišta nevino osuđena čovjeka, koji ni od koga ne moli milost. Zato, kako prolazi vrijeme, ovaj Utamničenik u Lepoglavi postaje za režim sve neugodniji. Zanimljivo je ovdje navesti «Borbu»o d 11. srpnja 1951., kad komentira pisanje vatikanskog poluslužbenog glasila «L'Osservatore Romano», pa piše: «Vatikan je odbio da primi bivšeg zagrebačkog nadbiskupa i pokazao da mu nije stalo de Stepinca, nego da upravo želi da za račun raznih antijugoslavenskih krugova i njihovih spletki s vremena na vrijeme poteže «slučaj Stepinac» u kampanji protiv FNRJ». Po istoj «Borbi», «izvjesni krugovi ne žele rješenje ovog pitanja, čije rješenje je ponudila Jugoslavija». A prema vijestima sjeveroameričke novinske agencije «Associated Press», američki demokratski senator Blair Moony pohodio je Tita, koji mu je rekao, da se bavi mišlju deportacije Stepinca. Pod deportacijom misli Tito nasilno protjerivanje Stepinca iz zemlje. Tito da vidi samo tri rješenja: deportacija, izručenje Stepinca Vatikanu ili njegov ulazak u samostan.

ZATOČENIK U KRAŠIĆU. — «Borba» od 6. 12. 1951. objavila Tanjugovu vijest iz Zagreba, 5. prosinca 1951.: «Ministar unutrašnjih poslova Hrvatske Ivan Krajačić donio je na osnovu člana 67 i 68 Zakona o izvršenju kazni, mjera sigurnosti i odgojno-popravnih mjera odluku o puštanju na uvjetni otpust Alojzija Stepinca, bivšeg nadbiskupa zagrebačke nadbiskupije, koji se nalazio na izdržavanju kazne od 1946. godine. Pošto će za vrijeme roka uvjetnog otpusta prebivati u svom rodnom mjestu Krašić, Kotar Jastrebarsko, Hrvatska, Stepinac je odlučio da se nastani u župskom dvoru mjesnog župnika».

Istoga dana, 5. prosinca 1951., bio je Stepinac prevezen u Krašić, gdje je stigao u sâm sumrak. Dopratili su ga pomoćnik ministra iz Zagreba i činovnik kaznionice u Lepoglavi. Bio je blijed, slab, izmučen, omršavio, obučen u crno svećeničko odijelo. Odmah po pozdravima, kad ostaše sami, otvorio je donesene kovčege i iz njih izvadio pismene plodove svojega rada u Lepoglavi kroz nešto preko pet godina: 12 svezaka prevedenih životopisa svetaca, 84 propovijedi, homilije za sve nedjelje i blagdane u godini, zatim svezak primjera za propovijedi, što je sabrao iz pročitanih knjiga.

Sutradan, blagdan sv. Nikole, 6. prosinca, Nadbiskup je u služio Misu u župskoj crkvi u Krašiću. Kad je narod ugledao Nadbiskupa, plakao je od radosti. Nakon Mise dočekali su Nadbiskupa u sakristiji brojni inozemni novinari, Amerikanci, Englezi, Francuzi i dr., a predvodio ih je novinar službene jugo-agencije «Tanjug». Novinar «Tanju-

ga» zamolio je Nadbiskupa u ime prisutnih za razgovor. Njihov se razgovor odvijao:

—Kako se osjećate? — zapitaju ga.

—Ovdje jednako kao i tamo u Lepoglavi. Meni je svejedno, gdje sam, da li u Lepoglavi, ili u Zagrebu, jer gdje god bio da bio, ondje vršim svoju dužnost.

—A koja je to Vaša dužnost —zapita ga američki novinar— koju ovdje naglasujete?

—Trpjeti i raditi za Crkvu.

—Da li ste tražili, da Vas puste?

—Nikada to nisam tražio.

—A zašto ne?

—Jer se osjećam nevinim. Ja nisam ništa učinio protiv ove države.

—Što sudite, hoće li doći do zbliženja i uređenja odnosa između Crkve i države?

—Mi smo uvijek za sporazum s državom —odgovori Nadbiskup— ali samo pod uvjetom, da se priznaju njezina osnovna prava na škole, brak, štampu, karitas i dr. Od ovih principa ne odstupamo nikada ni uz cijenu života.

—Što kažete na to —upitaju dalje— da Vas nazivaju «bivši zagrebački nadbiskup»?

—Nikada nisam ni želio, ni tražio čast nadbiskupa. A o tome, hoću li dalje biti nadbiskup zagrebački ili ne, o tome ne odlučuje državna vlast, nego Sv. Stolica.

—Nadate li se, da će Vas pustiti iz Jugoslavije, da odete u Rim, ili kamo drugamo, ili možda da Vam narede da otiđete?

—Ja iz ove zemlje ne idem —odgovori odrješito Nadbiskup—. Oni me neće prisiliti da odem, jedino, dakako, ako me silom strpaju u avion i prebace preko granice. Smatram svojom dužnošću, da u ovim teškim vremenima ostanem sa svojim narodom i svećenstvom.

—A kakav je sada Vaš položaj ovdje, što ćete ovdje raditi?

—Evo, tu je župnik —odgovori Nadbiskup sa smiješkom— ja sam njegov kapelan.

U vezi zatočenja Stepinca u Krašiću, pisao je *«L'Osservatore Romano»* od 7. prosinca 1951.: «Nazivajući Monsinjora Stepinca 'bivšim zagrebačkim nadbiskupom', pripisuju sebi državne vlasti S. R. Jugoslavije pravo, koje nije ni njihovo, niti bilo koje države. Pa ako svaki pošten čovjek, koji poštuje dostojanstvo ljudske osobe, ne može zanijekati, da je za Nj. Preuzvišenost Stepinca, zagrebačkog Nadbiskupa, manje oporo biti zatočen u jednoj crkvenoj kući, nego li zatvoren u tamnici, iz istog razloga poštenja mora se priznati, da se ne može govoriti o oslobođenju, a još manje o rehabilitaciji». Štaviše, u nastavku istoga članka, na svojoj 1. stranici, list navodi svoje pisanje iz broja od 9. srpnja iste godine: «Budući da je poznato stanovište Svete Stolice o procesu i osudi preuzvišenoga zagrebačkog Nadbiskupa, očito je, da bi sama Sveta Stolica bila radosna, kad bi Msgru Alojziju Stepincu bila povraćena sloboda. Sveta Stolica znade, da taj preuzvišeni Prelat, uvjeren u svoju nevinost, želi ostati uz svoje vjernike. Sveta Stolica ne može nego poštivati taj osjećaj, i zbog toga mu ne namjerava nametnuti udaljivanje, protivno onome, što nadbiskup Stepinac drži u svojoj savjesti da mora učiniti». U nastavku isti list prikazuje, prema Reuteru, razgovor Stepinca s novinarima prvoga dana u Krašiću.

Naravno, u prikazu «Borbe» (8. 12. 1951.) ovaj razgovor izgleda drukčiji. S jedne strane, ističe, da je Stepinac izjavio, da se «osjeća sretnim što poslije toliko godina može ponovno da vrši svoje svećeničke dužnosti», da nekoliko redaka niže napiše, da je Stepinac izjavio, da je «i za vrijeme svog boravka u Lepoglavi imao mogućnosti da vrši svoju svećeničku dužnost». Ako bi bila jedina dužnost jednog svećenika služenje Mise, onda bi to moglo biti istina. «Na njegovom licu ne vide se tragovi petgodišnjeg zatočenja. On izgleda dobro i dobro je raspoložen», nadodaje isti novinar. On govori o «bivšem zagrebačkom nadbiskupu» te Stepinčevu izjavu u tom smislu donosi na svoj način: «Nikada nisam tražio biskupsku čast i sada je rado predajem. Nemam pretenzija da budem biskup katoličke crkve i u Krašiću ću vršiti svećeničke dužnosti, pa makar do moje smrti». Kakav cinizam, i kakvi očiti falsifikati! Sjeća nas na onaj slučaj godinu dana prije toga. Naime, na konferenciji Internacionalne parlamentarne unije, održane u Dublinu, Irska, koncem 1950., bili su prisutni i predstavnici Jugoslavije. Protiv prisutstva ove delegacije podiglo se javno mnijenje Irske, pa se pred kazalištem, gdje su delegati prisustvovali svečanom koncertu, sakupila velika masa svijeta s povicima u obranu Stepinca. Donesena je i rezolucija, da se traži od vlade, da se iz zemlje istjeraju jugoslavenski delegati. Javno mnijenje Irske bilo je toliko uzbuđeno, da je vođa titovske delegacije Vladimir Simić na zasjedanju Unije izjavio: «Čini se, da se narod u Irskoj uznemiruje zbog nadbiskupa Stepinca. Zapravo je on savršeno zdrav i slobodan je, da se kreće po tamnici i ima na raspolaganju raznovrsnu biblioteku». Ovo o «slobodi» u tamnici svakako spada u antologiju cinizma!

Na sâm dan premještanja Stepinca u Krašić, objavila je engleska agencija «Reuter» (5. prosinca) izjavu westminterskog katoličkog Nadbiskupa, kardinala Bernarda Griffina:

«Premda sa zadovoljstvom primamo vijest o oslobođenju nadbiskupa Stepinca, ipak moramo žaliti uvjete, pod kojima se poduzela ova mjera, budući da predpostavljaju, da je prelat bio kriv zbog nekog zločina. Narod čitavog svijeta, koji ljubi slobodu, a koji je odlučno otklonio Nadbiskupovu krivnju, nada se, da će svanuti dan, u kojemu

će prelat uživati punu slobodu, da vrši svoju svetu službu kao zagrebački Nadbiskup.»

Nije bez posebnog zanimanja ovdje zabilježiti i reakciju s komunističke strane. Tako glavni organ Talijanske komunističke partije *«L'Unitá»* piše (i tako izražava službeno stanovište Kominforma):
«Odlukom, koja znači uvredu borbi, što ju je izvršio herojski jugoslavenski narod protiv hitlerovaca i izdajica svoje domovine, pustila je titoistička vlada na slobodu nadbiskupa Stepinca, fašistu, koji je bio osuđen na 16 godina tamnice kao ratni zločinac. Osuda je bila primljena sa zadovoljstvom od jugoslavenskog naroda kao čin pravde, primijenjen na čovjeka, koji je usmjerivao s predumišljanjem sve svoje djelatnosti protiv mira i nezavisnosti zemlje, te koji je zaprljan mrskim zločinima protiv rezistencije. Zbog toga će odluka titoističke vlade, inspirirana od njegovih sjeveroameričkih gospodara, samo izazvati val indignacije među poštenim i demokratskim rodoljubima. Jasno je, da je Tito dao svojoj gesti vrijednost iskazivanja počasti zapadnoj civilizaciji, i da ona predstavlja čin servilnog počitanja prema Trumanu.»
U okviru ovakvog komentara službenog organa jedne važne komunističke stranke razumijemo odgovor, koji je dao Tito sjeveroameričkom senatoru Blair Moony —prema «Associated Press» iz rujna 1951.—, da bi on, Tito, u slučaju Stepinčeva puštanja na slobodu, «pao u ruke Sovjetske Rusije». Kremlj da bi iskoristio tu povoljnu priliku, da Titove pristaše razdvoji. Jugoslavenski šef države je izjavio, da Vatikan i katolici njegove zemlje Stepinca brane, ali da ga isto tako srpski pravoslavci, koji čine većinu pučanstva, žestoko napadaju. Ovdje se ne smije zaboraviti ni to, da je godine 1946., u sastavljanju optužnice protiv Nadbiskupa sudjelovalo nekoliko ruskih pravnih stručnjaka, koje je Titu tada poslala Moskva.

STEPINAC KARDINAL. — Među novinarima, koji su prisustvovali otpuštanju iz Lepoglave nadbiskupa Stepinca, nalazio se je i ravnatelj komunističkog dnevnika «Vjesnik» u Zagrebu, Frane Barbieri (jedna naša fotografija). On je svoj razgovor s Nadbiskupom, u «Vjesniku» od 7. prosinca 1951., završio ovim riječima: «Automobil, koji je odvezao Alojzija Stepinca iz kaznenog zavoda Lepoglava u župni dvor u Krašiću, ostavio je za sobom prašinu, koja je pala po jednom lažnom i propagandnom aureolu mučeništva i zastrla ga.» Nu, očito je, da je on bio vrlo slab prorok, jer Stepinac je slijedio svoj moralni rast, i nije još bio dosegao punu dimenziju svoje duhovne veličine, kao što još nije bio ispio do dna gorku čašu svojih ovozemaljskih patnja. Na tu puninu dovelo ga je Papino imenovanje kardinalom Katoličke Crkve, na koju ga je čast uzvisio papa Pio XII. Dne 29.

studenoga 1952. objavile su sve svjetske dojavne agencije i raspisale se opširno sve novine, da je zagrebački Nadbiskup, Msgr. Alojzije Stepinac, designiran za kardinala Svete Rimske Crkve. Nove će kardinale, njih dvadeset i četiri, primiti Papa 12. siječnja 1953. u javnom Konzistoriju, pa će iz njegovih ruku primiti kardinalski šešir, simbol te časti. Tako je univerzalna Katolička Crkva dala Stepincu univerzalno značenje, naravno, po njegovim zaslugama za samu Crkvu, kakve je, po općem priznanju, a i po priznanju samih Papâ (Pija XII., a kasnije i Ivana XXIII. i Pavla VI.) malo koji čovjek ovoga stoljeća pridonio moralnoj veličini Crkve. Možda je malo koje imenovanje, kao ovo Stepinčevo kardinalom, izazvalo toliko iskreno oduševljenje i opće odobravanje u čitavom svijetu, ne samo među katolicima, ne samo među kršćanima, i ne samo među vjernicima bilo koje religije, nego i među svim ljudima dobre volje, humanim i plemenitim, koji vjeruju u moralne vrednote: svi su oni osjetili, da je ovim imenovanjem, kao malo kada dostojno grimizom zaogrnut jedan veliki pravednik, da je jedan svećenik kapelanski skroman uzvišen na položaj visokog kneza Crkve. Zato je, naprotiv, ogorčenje, provala mržnje i bijesa, napadaja i psovka od strane Stepinčevih neprijatelja bilo bezgranično otrovno. Centralni komitet Saveza Komunista Jugoslavije, nakon prve pometnje i zaprepaštenja, sastao se na svoju izvanrednu sjedinicu (Politpiro), da izradi posebni plan kampanje u Jugoslaviji i u vanjskom svijetu protiv kardinala Stepinca i Vatikana. Zaključeno je, da se osnuje posebni komitet za vođenje kampanje, kojem su na čelu Milovan Đilas, član Politbiroa, i Jakov Blažević, član CK i bivši državni tužilac u procesu protiv Nadbiskupa. Podružnice iste komisije osnovane su u Hrvatskoj, Sloveniji i Bosni-Hercegovini. Na temelju uputa ovog komiteta započeo je u čitavoj Jugoslaviji «val protesta *ogorčenog* naroda». Da vidimo intonaciju ovim protestima, navedimo dio komentara Radio-Beograd od 2. prosinca 1952.: «Prema izvještajima stranih agencija, među novoimenovanim kardinalima nalazi se i Alojzije Stepinac. Ta vijest je izazvala ogorčenje među našim narodima, među katolicima, koji ovaj akt Vatikana smatraju provokacijom i priznanjem za zločine, koje je Stepinac počinio. Imenovanje Stepinca, koji je suđen i odgovoran za bezbrojne zločine, uvreda je narodima Jugoslavije». Isti komentar nadalje ističe, da je među novoimenovanim kardinalima dvanaest Talijana, iz čega da se vidi, da je kardinalski zbor talijanska šovinistička ustanova. Stepinac da je navodno za davanje Trsta Italiji, pa je, prema tome, njegovo imenovanje nagrada za izdaju prema svome narodu. I nakon ovog komentara pročitane su izjave nekih «uglednih ličnosti», među kojima su se pojavili i neki, čija imena bolje da padnu u zaborav.
Pola sata nakon, naravno, Radio-Beograda, javio se i Radio-Zagreb, u istome tonu, posebno ističući, kako je Stepinac bio na čelu odbora

za «prekrštavanje» Srba, vojni vikar Pavelićevih oružanih snaga te da je on za vraćanje Trsta Italiji pa da je njegovo imenovanje ubacivanje trojanskog konja u Jugoslaviju.

Vrhunac sukoba dosegnut je 17. prosinca 1952. prekidom diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije. Toga je dana pozvan u Ministarstvo vanjskih poslova zamjenik voditelja poslova Apostolske Nuncijature u Beogradu, Msgr. Silvije Oddi, kojemu je službeno objavljen prekid, pa je zamoljen, da što prije napusti Jugoslaviju. Kardelj je kao službeni tumač izjavio, da «ova designacija predstavlja običnu provokaciju u službi protujugoslavenske kampanje u inozemstvu». U beogradskom Parlamentu je, 26. prosinca, na izvanrednom zasjedanju, a na prijedlog vlade Narodne Republike Srbije (naravno!), njezinog predsjednika Petra Stambolića, Parlament jednoglasno odobrio odluku vlade.

Do ponovnog uspostavljanja diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije došlo je istom šest godina nakon Stepinčeve smrti, kada je, 25. lipnja 1966., potpisan Protokol. Nitko ne može nijekati Vatikanu pravo, da vodi politiku prema svojim najboljim interesima —naravno: nikad ne zaboravljajući, da je *crkvena ustanova,* ali *na zemlji.* Kao organizacija na zemlji, među tolikim narodima i državama, i Vatikan mora odrediti svoje mjesto i urediti svoje odnose. Zato, nitko ne bi mogao imati ništa protiv Protokola, ali Hrvat ima pravo protestirati protiv povezivanja hrvatskog katoličkog svećenstva s terorizmom: takav ustupak čini Jugoslaviji sâm Vatikan. Hrvatsko katoličko svećenstvo je *žrtva jugoslavenskog i komunističkog terora,* ono je pretrpjelo užasno mučeništvo. Protokol, međutim, aludirajući na hrvatsko svećenstvo, govori o njemu kao o «zloabljivačima svećeničke službe u političke svrhe» te, čak, kao o «teroristima». Pred komunističkim sudom (1946.) reče Stepinac: «Vi ste učinili pogrješku fatalnu, što ste pobili svećenike. Narod vam to ne će nikada zaboraviti». Nu, Vatikan je zaboravio! Zato je s pravom Protokol izazvao sveopći i svestrani protest i odbijanje te mnoge izjave u obranu hrvatskog svećenstva, s kojim se solidarizirala hrvatska javnost u emigraciji. (Vidi: *Hrvatska revija,* Pariz, lipanj 1966., str. 117-130.).

PRESUDA

optuženima Lisak Erihu, Stepinac dr. Alojziju, Šalić Ivanu i družini

U IME NARODA!

Vrhovni sud Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu, u vijeću sastavljenom od suca Vrhovnog suda dr. Vimpulšek Žarka kao predsjednika vijeća, sudaca Vrhovnog suda N. R. Hrvatske Poldrugač Ivana i dr. Cerineo Antu kao članova vijeća, te tajnika Vrhovnog suda N. R. Hrvatske dr. Petrović Antu kao zapisničara, u kriv predmetu protiv optuženih: Lisak Eriha, dr. Stepinac Alojzija, Šalić Ivana i družine radi krivičnih djela iz Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države, nakon glavne rasprave provedene uz sudjelovanje javnog tužioca N. R. Hrvatske Jakova Blaževića, svih optuženih i njihovih branitelja dana 11. listopada 1946. donio je i proglasio ovu

PRESUDU:

II. opt. *Stepinac dr. Alojzije,* rođen 8. svibnja 1898. u Krašiću od oca pok. Josipa i majke Barbare rođene Penić, Hrvat, državljanin FNRJ, nadbiskup zagrebački i predsjednik biskupskih konferencija, sada u zatvoru,

kriv je:*

1) što je već 12. travnja 1941. god., dok su se još vodile borbe s njemačkim i talijanskim okupatorskim trupama, posjetio u svojstvu hrvatskog metropolite «vojskovođu» Slavka Kvaternika, i čestitao mu uspostavu t. zv. NDH:

16. travnja 1941. god izvršio je službenu posjetu krvniku Paveliću, i prvih dana okupacije priredio je u nadbiskupskom dvoru večeru ustaškim emigrantima i zajedno se s njima slikao;

28. travnja 1941. god. izdao kleru zagrebačke nadbiskupije službenu okružnicu u kojoj poziva svećenstvo da surađuje, i vjernike podstiče na suradnju s t. zv. NDH, a 26. lipnja 1941. god. kao predsjednik biskupskih konferencija, nakon održane biskupske konferencije na kojoj je zauzet stav suradnje s ustaškim vlastima, predveo katolički episkopat u audijenciju Paveliću i tom prilikom ovog fašističkog agenta pozdravio kao državnog poglavara t. zv. NDH, i obećao mu iskrenu i lojalnu suradnju. Slijedeći njegov poziv, stotine svećenika najaktivnije stupilo je u suradnju s neprijateljem koja je svršavala izdajom domovine, i mnogim ratnim zločincima, te čak i stupanjem svećenika u neprijateljsku obavještajnu službu.

Tim stavom učvrstio je dotadašnje ustaše-svećenike u njihovoj izdaji, a podstrekavao i mnoge druge prema narodu neprijateljski raspoložene svećenike, da predvode u razoružavanju jugoslavenske vojske, preuzimanju i organiziranju ustaške vlasti, organiziranju ustaških povjereništava, tabora, logora, stožera i t. d.;

* Naslov smo preuzeli (kao klišej) iz knjige *«Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini»,* str. 450., 453. i 468.

što je kao predsjednik biskupskih konferencija, upravljajući organizacijama «Katoličke akcije», imajući vrhovni nadzor nad pisanjem cjelokupne katoličke štampe, sve te organizacije, kao i cijelu katoličku štampu aktivizirao na pomaganje okupacije, Pavelića i t. zv. NDH;

Ta je štampa potpuno ustaška i fašistička, prikrivena crkvenim i vjerskim ruhom, širila klevete i laži protiv Narodno-oslobodilačkog pokreta, raspirivala vjersku, nacionalnu i rasnu mržnju, sve u korist okupacije, a protiv Narodno-oslobodilačke borbe.

Sve organizacije iz sastava «Katoličke akcije», slijedeći poziv Stepinca, a naročito organizacije «Velikog križarskog bratstva», «Velikog križarskog sestrinstva» i «Domagoj», sarađivale su s ustašama i postale stup i srčika ustaštva, tako da su članovi ovih organizacija učestvovali u razoružavanju jugoslavenske vojske, u uspostavljanju ustaške vlasti, mnogi od njih postali funkcioneri u ustaškim povjereništvima, taborima, logorima i stožerima, iz njihovih redova regrutirala se masa oficira za Pavelićevu vojsku, a najveći dio pripadnika križarskih organizacija otišao je dobrovoljno u ustaške i domobranske vojne jedinice, dok sâm predsjednik «Velikog križarskog bratstva» dr. Feliks Niedzielski postaje ustaški «podžupan» i «upravni zapovjednik ustaške mladeži», i te organizacije dale su kadar intelektualaca za ustaški teroristički aparat;

što je i tradicionalne vjerske svečanosti zloupotrebljavao i pretvarao u političke manifestacije za krvnika Pavelića i njegove ustaške bande, pa je tako u svojoj propovijedi na bistričkom proštenju godine 1942. rekao: «Molimo se i za one koji su napustili domovinu i sada bi iz tuđine htjeli davati savjete katoličkoj crkvi, za koga smije, a za koje ne smije da se moli. Mi znademo da je naša apostolska dužnost opominjati vjernike da se mole za sve ljude, posebno za one koji su na vlasti, a napose za državne poglavare», a u svojoj propovijedi u Mariji Bistrici godine 1944., kad je već svakom bilo jasno da su ustaški koljači agentura Gestapo-a, i da je kvislinška tvorevina NDH na izdisaju, u cilju podržavanja ustaštva, poistovjetovao ustaše s hrvatskim narodom, a službu okupatoru s obranom državne samostalnosti i rekao: «Smatra li možda ratujuća strana, dok ovakovim strahotama pogađa našu zemlju što hrvatski narod svom snagom svoga bića stoljećima teži za slobodom i brani danas svoju državnu samostalnost uz nečuvene žrtve».

Nadalje što je počevši od godine 1941. pa sve do oslobođenja svakog 10. travnja služio svečane mise slaveći kvislinšku tvorevinu NDH, a crkvene blagdane sv. Antuna pretvarao u političke manifestacije za zločinca Pavelića. Svojim okružnicama naređivao je kleru na području svoje nadbiskupije, da tih dana služe svečane mise za Pavelića i kvislinšku tvorevinu NDH.

Nadalje što je prigodom otvaranja ustaškog «sabora» 23. veljače 1942. sudjelovao s kanonicima prvostolnog kaptola zagrebačkoga, te svjetovnim i redovničkim klerom i na ulazu u crkvu sv. Marka dočekao Pavelića i članove ustaškog sabora pozdravnim govorom koji je prenijela sva ustaška i katolička štampa;

nadalje što je u svim mogućim oblicima u toku rata i neprijateljske okupacije izražavao svoju solidarnost s njemačkim i talijanskim okupatorima na način da je učestvovao u brojnim službenim priredbama, proslavama i čestitanjima koje su u Zagrebu priređivali predstavnici njemačke i talijanske okupacione vlasti, tako je na primjer prisustvovao otvaranju sveučilišnog tjedna za njemačke i hrvatske vojnike u prisutnosti ustaške vlade i njemačkih generala, na otvaranju zagrebačkog zbora s njemačkim, talijanskim i ustaškim funkcionerima, na proslavi dana fašističkog pohoda na Rim i t. d.;

2) što su pod rukovodstvom odbora trojice, kojemu je on bio na čelu, vršena prisilna prevođenja Srba na katoličku vjeru, koja je prevođenja on sankcionirao;

3) što je početkom godine 1942. imenovan po Vatikanu i primio se službe vojnog vikara Pavelićevih ustaša i domobrana, postavio za svoje zamjenike poznate ustaške svećenike Stipu Vučetića i Vilima Cecelju, pa je tako postao i službeno najviši vojni svećenik Pavelićeve vojske, kome su bili podređeni svi vojni svećenici, koji su u sastavu ustaških i domobranskih formacija podstrekavali na vršenje zločina, a i sami vršili zločine nad narodom i vršili propagandu za ustaštvo;

nadalje što je nadbiskupski duhovni stol, kome je on predsjednik, odobrio 10. II. 1944. pod brojem 904 molitvenik «Hrvatski vojnik», kojega je sastavio ustaški potpukovnik svećenik Vilim Cecelja, a u kojemu vojnicima stavlja kao vjersku dužnost službu okupatoru i odanost Paveliću, te veliča poznate ustaške zločince kao Juru Francetića i druge.

4) Što je 18. XII. 1941. god. božićnom porukom zagrebačkog nadbiskupa hrvatskim radnicima i radnicama u Njemačkoj pozivao ih na rad, jer da je to njihova vjerska i patriotska dužnost.

Nadalje što je u vrijeme akcije za sakupljanje pomoći ustaškim legionarima na istočnoj fronti dao prilog u cigaretama, krunicama, medaljicama i raznim časopisima, podižući time moral ustaškim bandama u borbi protiv bratskog Sovjetskog Saveza;

što je tokom godine 1944. i 1945. pred slom hitlerovske Njemačke i njezinih satelita usko se povezao s Pavelićem i Mačekom, a koji su dalje bili povezani s izdajicama srpskog i slovenskog naroda Mihailovićem, Rupnikom i Rožmanom, i vodio s njima pregovore radeći na jedinstvenom povezivanju svih neprijatelja naroda, nudeći i tražeći oružanu intervenciju izvana i okupaciju naše zemlje po nekim stranim imperijalistima, a s ciljem, da kao ništavna zajednička manjina produženjem okupacije spase kvislinšku tvorevinu NDH, ili u bilo kojem drugom obliku održe protunarodnu vlast i spriječe pobjedu naših naroda, pa je tako u tom nastojanju u svom govoru održanom 7. srpnja 1944. god., članovima «Domagoja» rekao slijedeće:

«Hrvatska danas proživljuje teške časove, a moguće da proživi još i gore, no moramo biti uvijek optimisti i s pouzdanjem vjerovati da će Hrvatska ostati i da nju nitko ne može uništiti. Hrvatski narod krvari za svoju državu i on će svoju državu uščuvati i spasiti. Svi pokreti protiv hrvatskog naroda i hrvatske samostalnosti ne smiju nikoga obeshrabriti, već svatko mora još čvršće pristupiti obrani i izgradnji države», a u svom govoru održanom sveučilištarcima 18. ožujka 1945. ustao je

otvoreno protiv mira i nastavio harangu za dalje prolijevanje krvi, klevetajući narodnu vlast i pravosuđe ovim riječima: «Znači li mir možda to da jedan društveni sloj ognjem i mačem prigrabi vlast u ruke, a drugim staležima ostaje jedino pravo polagano umirati, makar su u ogromnoj većini, znači li možda mir to da se mogu nesmetano ubijati intelektualci, svećenici, građani, ljudi protivnog političkog naziranja, i da se za ta umorstva nikada i nikome ne polažu računi, znači li mir to, da se može nesmetano onemogućavati djelovanje crkve i te mjere opravdavati izgovorom, da se crkva nema pačati u političke stvari».

Nadalje što je u drugoj polovici ožujka 1945. godine, kad je ustaška «vlada» bila na izdisaju, na zahtjev predsjednika te «vlade» Mandića, a po naređenju Pavelića, i nakon što mu je bio stavljen na raspolaganje kredit od 100 milijuna kuna, organizirao biskupsku konferenciju sa zadatkom da se katolički episkopat zauzme za spašavanje okupatorskog sistema i njegove tvorevine t. zv. NDH, kao i za spašavanje ustaških ratnih zločinaca, od pravednog narodnog suda, a za bolje organiziranje te konferencije ustaška vlada dala mu je na raspolaganje poznate zločince generala Rupčića i najzloglasnijeg krvnika Jucu Rukavina, koji su imali zadaću dovesti biskupe na konferenciju. U tu svrhu predsjednik ustaške vlade Mandić, po naređenju Pavelića, dao je šefu ustaške propagande Ivi Bogdanu zadatak da načini nacrt biskupske poslanice, što je ovaj i učinio i nacrt poslanice predao biskupu Janku Šimraku, koji ju je redigirao, a poslanica je stvarno i preuzela političke sugestije Pavelića, odnosno Ive Bogdana, i zaodjela ih samo mislima sakralnog karaktera. Tako redigiranu poslanicu, biskup Janko Šimrak predao je Paveliću koji ju je odobrio i naredio da se štampa. U poslanici među ostalim kaže se: «Pojavili su se lažni svjedoci koji nas optužuju da su hrvatski katolički crkveni poglavari zajedno sa svojim svećenstvom i najboljim svojim vjernicima krivi sadašnjem krvavom obračunavanju u hrvatskoj domovini». Dalje: «Svoj poziv šaljemo i onima koji su u posljednje vrijeme počeli sa sustavnom promičbom razdraživati neodgovorne i zlu sklone pojedince i skupine pod izlikom suđenja ratnim zločincima, da smaknu što veći broj Hrvata, osobito svećenika i intelektualaca, dobrih katolika, lišavajući ih ne samo života nego i njihova dobra glasa». Nadalje: «U izuzetnom slučaju, ako se koji zalutali svećenik ogriješio o prava svoga bližnjega, mi se nismo žacali udariti ga crkvenim kaznama, dapače i udaljenjem iz svećeničkog ili redovničkog staleža, ali danas moramo najodlučnije prosvjedovati pred Bogom i svjetskom javnošću protiv sustavnog ubijanja i mučenja nevinih hrvatskih katoličkih svećenika i vjernika od kojih je veliki broj živio upravo svetim životom, a mrzitelji katoličke crkve oduzeli su im život protupravnim osudama, osnovanim na fiktivnim krivicama». Nadalje: «Povijest svjedoči da hrvatski narod kroz cijelu svoju 1300 godišnju prošlost nije nikada prestao plebiscitarno naglašavati da se ne odriče svoga prava na slobodu i nezavisnost, koju on od srca želi i svakom drugom narodu. A kad je u drugom svjetskom ratu ta misao još jače naglašena i oživotvorena u vlastitoj državi, hrvatski su katolički biskupi poštivali volju hrvatskog naroda. Nitko prema tome nema prava optuživati bilo kojeg građanina hrvatske države, pa ni hrvatske biskupe zato

što poštivaju tu neodstupnu volju hrvatskog naroda, kada on na to ima pravo i po božjim i po ljudskim zakonima».

Što je pred slom t. zv. NDH u namjeri sakrivanja, a u dogovoru s Pavelićem pohranio u nadbiskupskom dvoru u Zagrebu arhivu «Ministarstva vanjskih poslova t. zv. NDH» i «Županstva pri poglavniku», i sakrio gramofonske ploče sa svim govorima Pavelića, koje je ovaj držao u emigraciji u Italiji i Hrvatskoj.

Nadalje što se je prije oslobođenja zemlje, a u nastojanju da se održi ta ustaška tvorevina t. zv. NDH naročito aktivizirao, vodio pregovore s Pavelićevim delegatima i po nalogu Pavelića, a u pratnji ustaškog pukovnika Moškova posjetio Mačeka i vodio s njime pregovore radi izvršenja gornjega plana. Tim svojim djelovanjem unio je zabunu u zadnjem momentu među neobaviještene.

5) Što je ostajući nakon oslobođenja u zemlji, provodio sistematski plan podržavanja nada da će se uskoro promijeniti «režim» u FNRJ, kako su oni nazivali narodnu vlast, kako će nastupiti skore promjene, kako će se vratiti u Hrvatsku Maček, a u Srbiju kralj Petar, kako će ustaše opet doći natrag i t. d. Nadalje, harangira protiv narodnih i pravednih osuda narodnih sudova nad ustašama svećenicima, i ostalim ratnim zločincima, nazivajući to progonom svećenstva, crkve i religije, te istrebljenjem hrvatskog naroda. Podstreknuti ovim njegovim držanjem, radom i izjavama, mnogi svećenici ustaše, te ustašama skloni svećenici i ostali protunarodni elementi prikupljaju i organiziraju ustaše koji se kriju pred narodnim vlastima, vrše među njima propagandu, te ih organiziraju i guraju na zločine, ubijanja građana naše zemlje, pljačkanja njihove imovine i t. d.

Nadalje što je primio u nadbiskupskom dvoru drugom polovicom mjeseca rujna 1945. ustaškog pukovnika i bivšeg glavnog ravnatelja za javni red i sigurnost Eriha Lisaka.

Nadalje što je 8. studenoga 1945. god. primio ustaškog studenta-emigranta, koji mu je iz Salzburga donio «zavjet» ustaša intelektualaca, da će se i dalje boriti za «oslobođenje» hrvatskog naroda. Primio je i špijunku Lelu Sopijanec, koja u više navrata prelazi Trst;

što je znajući za zavjerenički rad svoga tajnika Ivana Šalića i svećenika Josipa Šimečkoga, podstreknuo ih svojim držanjem i djelatnošću na dalji rad protiv naroda, te ovi u zajednici s dr. Pavlom Gulinom i Josipom Crnkovićem, kao centralno vodstvo, povezuju razne terorističke grupice u zemlji i pomažu ih na razne načine;

što je upravo u vrijeme pred izbore u Ustavotvornu skupštinu, kada svi neprijatelji naroda nastoje svim sredstvima izazvati zabunu u narodu, s nadama za neke skore promjene, izdao pastirsko pismo, koje je sastavljeno na biskupskoj konferenciji pod njegovim predsjedanjem 20. rujna 1945., koje lažno prikazuje stanje u našoj domovini, hrabri ustaše i ostale izdajnike na vršenje daljih zločina, s jedne strane, a s druge strane daje podstreka svim neprijateljima naše zemlje u domovini i izvan nje, a naročito ustašama u odmetništvu, koji su se prozvali «križarima», da vjerujući u intervenciju izvana, aktivnije proslijede svojim terorističkim akcijama protiv života i imovine naših građana;

pa je gornjim djelovanjem počinio slijedeća kriv. djela:

djelom pod 1) stupanjem u vrijeme rata i neprijateljske okupacije u političku suradnju s neprijateljem kriv. djelo iz čl. 3. toč 6. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države;

djelom pod 2) kao pomagač radio je na prisilnom provođenju na drugu vjeru stanovništva Jugoslavije, čime je počinio kriv. djelo iz čl. 3. toč. 3. istog Zakona;

djelima pod 3) pomagao naoružane vojničke formacije sastavljene od jugoslavenskih državljana u cilju službe neprijatelju i zajedničke borbe s njime protiv svoje domovine, počinio kriv. djelo iz čl. 3. toč. 4. istog Zakona;

djelima pod 4) stupanjem za vrijeme rata i neprijateljske okupacije u političku suradnju s neprijateljem počinio kriv. djelo iz čl. 3. toč. 6. istog Zakona;

te djelima pod 5) pomaganjem na organizaciji oružanih banda i njihova ubacivanja na teritoriju države, a u cilju da se ugrozi putem nasilja postojeće državno uređenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije, počinio je kriv. djelo iz čl. 3. toč. 7. istog Zakona, kao i krivično djelo klevete narodne vlasti.

II. opt. dr. ALOJZIJE STEPINAC po čl. 4. stav. 1. i 2. Zakona o kriv. djelima protiv naroda i države na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 16 (šesnaest) godina, gubitak političkih i građanskih prava u trajanju od 5 (pet) godina.

U kaznu uračunava mu se vrijeme provedeno u istražnom zatvoru od 18. IX. 1946. do 11. X. 1946.

[*Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini...*, str. 453-458.]

GOVOR DRA IVE POLITEA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE», u Zagrebu, 8. listopada 1946.

Vrhovni narodni sude!

Pred 16 godina, u vrijeme kada je fašizam bio na vrhuncu svoje moći i naša Rijeka pripadala je Italiji, uhapsila je talijanska policija na Rijeci jednog tamošnjeg mladog hrvatskog inženjera zbog sumnje, da je počinio neki politički delikt. Nakon uhapšenja bio je odveden u Rim u zatvor Regina coeli. Njegov stari otac, također riječki Hrvat, nemajući dulje vremena nikakvih vijesti o sudbini sina, obrati se meni, zamolivši me, neka pođem u Rim i tamo se, koliko mi to kao stranome odvjetniku bude moguće, informiram o uhapšeniku i zauzmem za njega. I ja sam pošao. Kao stranac neupućen u mjesne prilike Rima, zamolio sam jednog tamošnjeg odvjetnika, da mi bude pri ruci i za taj konkretni slučaj da stupi sa mnom u pravnu suradnju. Ali taj mi talijanski odvjetnik odgovori: «Gospodine kolega, ja sam fašista i po fašističkim načelima ne smijem da se zauzmem za nikoga tko je osumnjičen, da se ogriješio o državnu ili fašističku vlast».

Tako je bilo u tadanjoj Italiji, ali tako nije i ne smije biti u sadašnjoj Jugoslaviji. Kad se već dnevice služimo geslom «Smrt fašizmu», onda to znači i smrt svim fašističkim načelima, pa i onome s kojim se ogradio spomenuti talijanski advokat.

Međutim nama, demokratskim i slobodoumnim hrvatskim odvjetnicima, nije bilo ni potrebno, da tek zadajemo smrt fašističkim načelima, jer ona za nas nisu nikad bila ni živa i mi nikad nismo bili njima ni zaraženi. Mi smo si već pri stupanju u odvjetnički stalež — a mnogi i prije toga, bili svjesni dužnosti, da se po mogućnosti odazovemo pozivu okrivljenoga bez obzira na vrstu i težinu okrivljenja, jer bi otklanjajući takav poziv, lišili ga potrebne pravne pomoći i izvrgli ga pogibelji, da bude ili nevin osuđen, ili, makar kriv, prestrogo kažnjen, da jednom riječju postane žrtvom zabluda, od kojih ni jedan javni tužilac, nijedan sudac, sami po sebi nisu nikad potpuno osigurani. Pomažući, dakle, svojom obranom okrivljenoga, mi pomažemo ujedno i sudu, tražeći zajedno s njim materijalnu istinu, odgovarajući zakonski propis i ispravno shvaćanje, što je sve potrebno za pravednu presudu. Mi ne smijemo uzmaknuti pred zahtjevima optužnice, ako smo stekli uvjerenje, da je ona bilo sasvim, bilo djelomično na krivom putu.

Moj branjenik nadbiskup dr. Alojzije Stepinac okrivljen je zbog krivičnih djela protiv naroda i države. I za ovu obranu nastojat ću svim

silama, da bude osnovana samo na spomenutim načelima: na istini, zakonu i ispravnom shvaćanju, odnosno pravednosti.

Moram međutim priznati, da mi je ta obrana dosta teška. Ali njezina teškoća ne sastoji se u težini dokaznog materijala, nego ponajprije u punini auktoriteta, s kojim se javni tužilac založio za današnju svoju optužnicu, a zatim u psihozi, koju su naši dnevnici i listovi izazvali kod jednog dijela javnosti, svojim ustrajnim pisanjem protiv nadbiskupa, a da on nije imao mogućnosti, da se u istim listovima i brani. Obranu mi je napokon otežao sâm moj branjenik, koji je shodno svojoj odluci izjavio, da se neće braniti i da će zato šutjeti, ali je ipak upornim stavljanjem pitanja na njega došao protiv svoje volje u nuždu, da djelomice prekine šutnju i da na neka pitanja ipak odgovori. Ovo djelomično odgovaranje i djelomično uskraćivanje odgovora shvaćeno je kod nekih na njegovu štetu kao da naime na neodgovorena pitanja nije bez štete po sebe mogao ni znao odgovoriti. Ovo shvaćanje je međutim sasvim pogrješno. Da je nadbiskup Stepinac mjesto šutnje na pojedina pitanja reagirao odgovorom, svaki od tih odgovora išao bi njemu u prilog, jer je *istina* njegova najbolja obrana.

A sada na stvar, na samu optužnicu! Optužnica razdijelila je inkriminiranu djelatnost prije okupacije, na djelatnost neposredno prije sloma tzv. Nezavisne Države Hrvatske i, napokon, na djelatnost poslije oslobođenja. Ova razdioba je sasvim ispravna, ali nije ispravno, kad optužnica ne postavlja i daljnju razdiobu ili lučenje po osobama i teritoriju. Ona mjesto da dijeli i luči, ona naprotiv konfundira djelatnost nadbiskupa Stepinca s djelatnošću drugih osoba i na drugom teritoriju. Ovo konfundiranje djelatnosti nadbiskupa Stepinca s djelatnošću sasvim trećih osoba i s onim, što se radilo na području izvan njegove dijeceze, izvan zagrebačke nadbiskupije, ovo pripisivanje odgovornosti i krivnje nadbiskupu Stepincu za ono, što su radile *treće osobe u drugim dijecezama,* to je temeljna pogrješka optužnice i ujedno općenito glavna njegova obrana protiv znatnog dijela inkriminacija. Tijekom daljnjeg razlaganja govorit ću o tom i pobliže.

Prije nego prijeđem na inkriminacije, koje se odnose na razdoblje okupacije, osvrnut ću se samo u najkraćim potezima na prošlost svojeg branjenika, na njegovu djelatnost prije okupacije, da vidimo *kakav je on ušao u okupaciju!*

Za vrijeme Prvog svjetskog rata uzet je nadbiskup Stepinac kao apsolvirani gimnazijalac u austrijsku vojsku i poslat na talijansku frontu, gdje je dopao u zarobljeništvo. Poput mnogih drugih hrvatskih zarobljenika, prijavio se dobrovoljno za borbu protiv Austro-Ugarske monarhije te je postao jugoslavenskim dobrovoljcem i kao takav pošao na Solunski front.

Godine 1937. preuzima pokroviteljstvo nad Odborom za pomoć izbjeglicama, s kojim Odborom pomaže moralno i materijalno antifašiste, koji su pred progonom Hitlerovim bježali iz svojih domovina: Češke, Poljske, Austrije itd. Za tu njegovu djelatnost, koja je trajala do okupacije i tijekom ove, doprinijet ću dokaze, a za sada spominjem samo primjerice tadašnjeg izbjeglicu, a današnjeg austrijskog ministra pravde dra Gerö-a.

Godine 1938. glasuje nadbiskup Stepinac javno za dra Mačeka, tadanjeg nosioca liste cjelokupne jugoslavenske demokratske opozicije, ili kako sâm kaže, za Hrvatski Narod.

I, eto, s takvom prošlošću, s takvim stavom borca za oslobođenje naroda od madžarsko-njemačkog jarma, za demokraciju, za antifašiste, a protiv fašizma i nacizma — takav ulazi nadbiskup Stepinac u razdoblje okupacije! Može li se od takva Stepinca očekivati, da će on u okupaciji iznevjeriti svoju prošlost i surađivati s okupatorom?

Ako hoćemo ispravno ocijeniti djelatnost nadbiskupa Stepinca za vrijeme okupacije, moramo prije svega biti na čistu o tome, što je *okupacija i što je tzv. Nezavisna Država Hrvatska.*

Za potonju kazao je javni tužilac u svom jučerašnjem govoru, da Nezavisna Država Hrvatska nije bila država. Slažem se s tim mišljenjem, ali se ne slažem s kriterijima, koje je javni tužilac naveo u prilog te svoje, a i moje teze.

On je rekao prije svega, da Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, jer nije bila nezavisna; ali mi čitamo dnevice u našim novinama, da to svojstvo nezavisnosti manjka i Grčkoj, koja je satelit Velike Britanije, ali, eto, Grčka kao priznata država sudjeluje u Mirovnoj konferenciji. Kao drugi kriterij navađa javni tužilac krvavi režim Nezavisne Države Hrvatske. Ali, koliko čitamo o krvavom režimu u Španjolskoj, pa ipak nitko njoj nije osporio svojstvo države. Napokon je javni tužilac prigovorio Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da je nastala pomoću drugih, naime Nijemaca i Talijana. Ovo potonje je točno, ali zar i stara Jugoslavija nije postala pomoću drugih, prvenstveno Velike Britanije, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država, koje su oborile Austro-Ugarsku monarhiju i oslobodile Srbiju? Na sličan način, pomoću drugih država, nastala je i Čehoslovačka republika, pa je li ikome kada palo na pamet zanijekati Jugoslaviji i Čehoslovačkoj karakter države?

Ne, Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, premda je bilo i takvih pravnika, koji su, primjenjući na nju poznatu definiciju o državi, prema kojoj su kriteriji za državu narod, teritorij i vlast — dolazili do protivnog zaključka. Ne, Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, ali ne zbog razloga, koje je naveo javni tužilac, nego zato, jer su to područje držali i vojnički zaposjeli Nijemci i Talijani, jer su ovi okupatori kroz čitavo vrijeme rata to područje držali stvarno okupiranim i preko tek formalne ustaške vlade kao svog eksponenta vršili faktično svoju okupatorsku volju i vlast.

Radi se, dakle, ne o državnosti Nezavisne Države Hrvatske nego o *okupaciji,* stvarno vršenoj po okupatoru neposredno ili posredno nad dijelom područja države Jugoslavije.

Zato se valja pitati: kakvi *pravni* odnosi nastaju s okupacijom između okupatora i stanovnika okupiranog područja?

Na to nam pitanje odgovaraju međunarodni pravni propisi Haaške konvencije iz g. 1907. i napose čl. 42. i 56. Po tim propisima, sva zakonita vlast prelazi u ruke okupatora, koji je izrijekom dužan i ovlašten poduzeti sve mjere za održanje javnog reda i javnog života. Okupator je, doduše,

dužan držati se zemaljskih zakona, ali samo onda, ako ga u tome ne sprečava kakva nužna zapreka. On je ovlašten tražiti od stanovnika poslušnost uz iznimke i ograničenja navedena u samoj konvenciji.

Dosljedno tome, stanovnici su dužni u tim granicama slušati ga. Dakako, ta dužnost poslušnosti je samo *pravna,* pa ako tko neće da sluša, može i uskratiti pokornost, ali to čini na vlastitu odgovornost i pogibelj.

I doista, stotine tisuća Hrvata i Srba uskratile su poslušnost i pošle u šumu, da se odanle oružjem u ruci bore protiv okupatora a za oslobođenje porobljene domovine. No zato su oni heroji, kojima treba odati čast i priznanje, ali svatko nije sposoban biti herojem, pa ako to nije bio, nije već tim samim postao izdajica ni kolaborator okupatora, a najmanje ratni zločinac.

Uostalom, mi ovdje samo ispitujemo priznate međunarodne propise, koliko su oni ovlašteni pa čak i onda silili i prema tome ispričavali optuženog nadbiskupa Stepinca, da čini ono, što je doista i činio i što mu se danas — sada inkriminira.

Istina je, što je u svom sinoćnjem govoru javni tužilac rekao citirajući jednog pisca iz međunarodnog prava, da stanovnici okupiranog područja nijesu dužni okupatoru vjernost. Istina, njih se prema Haaškoj konvenciji ne može suditi na prisegu vjernosti okupatoru (čl. 45), ali razlika je između vjernosti i gore opisane poslušnosti.

U raznim procesima nakon oslobođenja mi branioci pokušali smo više puta pozivati se na Haašku konvenciju, da s tim međunarodnim pravnim propisom pravno opravdamo ne svaku, ali bar izvjesnu političku i privrednu suradnju s okupatorom. Sud je, međutim, svaki put takvu našu obranu odbio uz obrazloženje, da se Nijemci nijesu prema nama držali Haaške konvencije, pa da je zato umjesna represalija, da se i mi iste konvencije ne držimo.

Ja bih razumio i potpuno odobrio takvo obrazloženje prema *njima, Nijemcima, okupatorima,* ali mi je sasvim nerazumljiva prema *članovima našega naroda,* prema žrtvama okupatora, prema onim Srbima i Hrvatima, koji su se držali ili bar bili voljni držati se Haaške konvencije. Odakle dolaze *oni,* da se na njima osvećuju, što su *drugi,* okupatori, Nijemci, kršili Haašku konvenciju? Odgovara li logici i pravici, da pojedini nekrivi članovi naših naroda plaćaju krivnju Nijemaca, okupatora? Ovamo, dakako, ne spadaju slučajevi onih osoba, koje su dobrovoljno preko dužnosti Haaške konvencije surađivale s okupatorom. Njihova je suradnja kažnjiva i one nemaju prava pozivati se na Haašku konvenciju.

Uza svu dosadašnju sudsku praksu, ja se iz gornjih razloga i danas pozivam na Haašku konvenciju i to tim više, što su tijekom rata naši saveznici baš na temelju Haaške konvencije tražili od Nijemaca i Talijana neke partizane, naročito oslobodilačku vojsku, priznaju redovitom vojskom.

Osim Haaške konvencije kao međudržavnog propisa postoji još jedan crkveni propis, koji saobraćaju nadbiskupa Stepinca odnosno s tzv. ustaškom vladom kao okupatorovim eksponentom daje značenje sasvim različito od onog, što mu ga pridaje optužnica. To je konstitucija «Sollicitudo

Ecclesiarum», izdana po papi Grguru XVI. dne 5. kolovoza 1831. Zbog teškog latinskog stila kojim je konstitucija pisana, ja je neću ovdje doslovce citirati, nego ću samo rezumirati njezine misli, a radi kontrole mog resume-a stavljam potpuni tekst konstitucije sudu na raspolaganje. Ta konstitucija, dakle, veli, da se u revolucionarnim vremenima, u borbi za vlast, ne smije priznanje faktičnog stanja i vlasti po predstavnicima crkve smatrati priznanjem prava, niti se iz toga smije izvoditi da su prestala bilo čija prava. Ako zato, radi osiguranja vječne sreće naroda predstavnici Crkve stupe u vezu s osobama, koje faktično vrše vlast, onda se to smatra kao da je učinjeno pod uvjetom, da se tim ne vrijeđaju nikakva prijašnja zakonita prava.

Optuženi dr. Stepinac bio je dužan kao nadbiskup, kao najviši predstavnik Crkve, bar u svojoj dijecezi, svoje ponašanje prema okupatoru uskladiti s tom za njega obvezatnom konstitucijom.

No, kad i ne bi bilo svih spomenutih pravnih propisa, ostala bi neospornom sama *činjenica okupacije,* koja sama već kao takva sadržaje silu, pritisak, i to silu ne kakva god okupatora, nego baš onako strahovitog, bezobzirnog i neljudskog, kakvi su bili Nijemci i njihovi sluge ustaše. Ovakva sila i pritisak isključuju dobrovoljnost kod onih, prema kojima se primjenjuju ili svakog časa prijete, da budu primijenjeni, isključuju, dakle, onaj uvjet, bez kojega po pravu svih kulturnih naroda nema kažnjivosti.

Pod tim pritiskom i silom radili su svi stanovnici okupiranog područja osim onih, koji su se sklonili u šumu. Pod tim pritiskom sudili su suci, rješavali su upravni činovnici upravne poslove, pod tim pritiskom obraćali su se građani sudovima i upravnim vlastima, radili su radnici u rudnicima, pod tim pritiskom plaćao se porez i odvijao promet, radili su radnici u industrijskim i obrtnim poduzećima itd., i opet, ponavljam, uz izuzetak onih, koji su pošli u šumu. Svatko se ponašao tako, kako su njegovo zvanje, stalež i položaj iziskivali, bar u onome sektoru djelatnosti, koji je bio javan.

Kad se, dakle, tim milijunima okupiranog naroda ne zamjerava njihov postupak i odnos prema neprijateljima, nelogično je, da se jedinome nadbiskupu Stepincu na njegovu, k tome i onako istaknutome, položaju zamjerava njegov saobraćaj s okupatorom, koji saobraćaj je on sveo na minimum, toliko koliko je potrebno, da što više ukloni veća zla od naroda i Crkve.

Oni isti, koji se sada smiju, ako su tada bili u Zagrebu, šutjeli su, prolazili mirno i bez prosvjeda na ulici mimo okupatorskih vojnika i ustaša i —da se poslužim riječima druga predsjednika suda— držali figu u džepu. Ali tko nije šutio, tko je javno prosvjedovao, bio je nadbiskup Stepinac. Htio bih vidjeti onoga, tko je na okupiranom području —ne izvan ovoga!— neposredno pred okupatorom i pred ustaškom vlasti onako otvoreno, energično i često prosvjedovao protiv svih nasilja okupatora i ustaša! Neka se, dakle, danas ne hvale i ne podsmjehivaju onome, koji se na djelu pokazao daleko junačkijim od njih!

Kad je, dakle, nadbiskup Stepinac, dne 12. travnja 1941., posjetio tzv. vojskovođu Kvaternika i 16. travnja tzv. poglavnika Pavelića, učinio

je ono, što je njegov položaj iziskivao i što su analogno također drugi po njihovu položaju činili. U relaciji položaja to je jedno te isto.

A kad su mogli drugi, kad se drugima takva nešto ne zamjerava, zašto se to jedinome nadbiskupu Stepincu ne samo zamjera, nego čak predbacuje kao zločin?

Kad se spominju već ona dva posjeta, zašto se ne istakne, da nadbiskup Stepinac nije prisustvovao dne 13. travnja onome dočeku Pavelića na kolodvoru, kamo su, nažalost i sramotu, Zagrepčani pohrlili u masama? Zašto se ne spominje, da odmah prigodom Pavelićeva dolaska nije odslužio uopće Te Deum, a napose ne u Katedrali? Zašto se ne spominje, da je Pavelić zbog nadbiskupova stava prema njemu kroz 4 godine okupacije jedan jedini put prisustvovao službi Božjoj u Katedrali, i to kad su Talijani 1943. priredili tamo zadušnice za vojvodu od Aoste, a i taj jedini put nije ga na ulazu dočekao ni nadbiskup ni nitko od klera, nego samo obični sakristan? Ponaša li se tako jedan nadbiskup prema tzv. državnom vladaru, kojega tobože priznaje, podupire i s njime surađuje?

Na raspravi bio je čitan jedan pasus iz okružnice, koju je nadbiskup dne 28. travnja 1941., dakle 18 dana nakon osnutka tzv. Nezavisne Države Hrvatske, bio uputio kleru nadbiskupije zagrebačke. Ali je trebalo citirati i druge pasuse iz iste okružnice, kao npr. ovaj:

...«molim vas i pozivam, da svim silama nastojite i radite oko toga, da naša Hrvatska (ne dakle Nezavisna Država Hrvatska) bude Božja zemlja, jer će samo tako moći izvršiti dvije bitne zadaće, koje kao država imade da izvrši u korist svojih članova».

I zatim: «Moramo svuda upozoravati i učiti, da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgrađivanju temelja mlade Države Hrvatske (i opet ne Nezavisne Države Hrvatske) bude nadahnut strahom Božjim i ljubavlju za Božji zakon i njegove zapovijedi, jer će samo na Božjem zakonu, a ne na lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska biti izgrađena na čvrstom temelju».

Zar ono, što je nadbiskup rekao samo Božjim zakonom i Božjim zapovijedima, nije u biti jednako najplemenitijim načelima svih u istini kulturnih naroda, svega kulturnoga svijeta? Zar poziv na Božji zakon i Božje zapovijedi znači kolaborirati s neprijateljem, podstrekavati okupatora i ustaše u njihovim zločinima? Kamo sreće, da su se oni, o kojima je ovisilo, držali nadbiskupova poziva! Teško bi onda itko, kome je do stvari, a ne do forme, prigovorio tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ali nadbiskup nije kriv, što je protiv njegovih riječi, volje i nastojanja, sve pošlo protivnim pravcem.

Više no govoriti, pozivati, karati, žigosati, spasavati i djelotvorno otklanjati veća zla nije bilo u njegovoj moći. Pa i oni, kojih se moć sastojala u oružju i svim mogućim materijalnim sredstvima, uspjeli su tek, da nakon četiri odnosno pet godina obore Hitlera i njegove ortake i tako učine kraj njihovim zločinima!

Znatan dio optužnice sačinjava ono, što su razni svećenici radili po čitavoj tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Za njihova djela okrivljuje se nadbiskup Stepinac. Ovako okrivljivanje iz nepoznavanja uređenja Crkve i kanonskoga prava izvire. Ono se osniva na pogrješnom mišljenju,

da nadbiskup ima vlast nad svim drugim biskupima. Međutim, po kanonu 273. nadbiskup u vlastitoj dijecezi ima ista prava i obaveze kao i svaki drugi biskup u svojoj dijecezi. Svaki je biskup, kao ordinarij u svojoj dijecezi, potpuno samostalan i nadbiskup nema pravo, da se pača u njegovu nadležnost.

Dosljedno tome, svećenici iz drugih biskupija nisu ni u čemu podvrženi nadbiskupu, ni ovisni o njemu. Nadbiskup na njihove čine ne može nikako prisilno utjecati. Zato, i bez obzira na to, da nitko ne može odgovarati za čine drugih, nadbiskupu se nikako ne može upisati u krivnju ono, što su pojedini svećenici radili na području drugih biskupija izvan zagrebačke. Pa i na području potonje nema on nikakve vlasti nad redovnicima (fratrima). Nad redovnicima, franjevcima, imao je vlast optuženi provincijal fra Modesto Martinčić, koji inače voli nekršćanski svaljivati vlastitu krivnju na nadbiskupa, iako ne može dokazati, da je za vrijeme okupacije učinio ma što sličnoga, plemenitoga, spasavalačkog u odvažnoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca.

Od svećenika, za kojih se djela čini odgovornim nadbiskup Stepinac, tek se vrlo mali broj nalazi na području nadbiskupije zagrebačke, ali se ni za njih ne može dokazati, da su išta počinili, podstreknuti ili potaknuti po nadbiskupu. Sve, na što je nadbiskup poticao sebi podređeno svećenstvo, posredno i neposredno, riječju ili djelom, bilo je samo lijepo, moralno i u skladu s kršćanskim naukom. Pa ako se pojedini svećenik udaljio od stalno mu pokazivanog puta, jasno je, da ne može to biti krivnja nadbiskupova, nego samo lično dotičnog svećenika. Ako je koji svećenik propagirao ustašku ideologiju, sigurno toga nije naučio od nadbiskupa Stepinca, koji je tu ideologiju pobijao. Ako je koji svećenik zaboravio ne samo, da je svećenik, nego da je i čovjek, te učinio nasilja nad savješću i tijelom članova hrvatskoga i srpskoga naroda, ni to ne može biti krivnja nadbiskupa Stepinca, koji je po svojim riječima i djelima živa osuda i protivnost takva postupka.

Kako svećenici tako i katolička štampa spada također među one druge, za koje bi po stanovištu optužnice imao odgovarati nadbiskup Stepinac. Većina listova, iz kojih optužnica citira pojedine pasuse kao dokaze protiv nadbiskupa Stepinca, ili izlaze na području drugih biskupija ili su redovnički. Tako je npr. *Anđeo čuvar* franjevački, *Glasnik sv. Ante* konventualski, *Vjesnik počasne straže Srca Isusova* trećoredski, *Glasnik Srca Isusova* isusovački, *Katolički tjednik* izlazi u Sarajevu itd. Ali ni one listove, koji su izlazili na području zagrebačke nadbiskupije, ne može se identificirati s nadbiskupom Stepincem, jer im on nije bio ni vlasnik, ni izdavač, ni urednik, a najmanje rukovodilac. A optužnica baš na navodnome «vrhovnom rukovodstvu optuženog Stepinca» nad svom katoličkom štampom osniva njegovu krivičnu odgovornost za njezino pisanje.

Ali u čemu se sastoji to vrhovno rukovodstvo? Javni tužilac ga nije dokazao. Zar u tome, što je optuženi Stepinac nadbiskup zagrebačke dijeceze?

No, kako to može biti dokazom, da je nadbiskup Stepinac i rukovodio, stvarno rukovodio katoličkom štampom? Ako se pod rukovodstvom razumijevaju direktive, upute štampi, onda bi se ove —i to samo

posredno— mogle naći jedino u okružnicama, pastirskim pismima i propovijedima, koje ću ja malo kasnije i čitati, ali u ovima nema ni traga nečemu, što bi dotične pisce moglo potaknuti na inkriminirano pisanje.

Drugih protivnih direktiva tužilac nije mogao dokazati, jer ih jednostavno nema!

Pod rukovodstvom razumijeva se svakako pozitivna radnja. Ali kad bi to, *dato sed non concesso*, pod njom razumijevali i propust, konkretno propust nadbiskupa Stepinca, što nije posebno, naročito, izravno upozorio dotičnog urednika ili pisca, da onako ne piše i zabranio mu takvo pisanje, ni onda ne bi nadbiskup Stepinac bio kriv, jer bez obzira na to, da mu to nije bila zakonska dužnost, on ne bi ni dospio, ne bi bio u fizičkoj mogućnosti, da nadzire onoliku štampu.

Osim toga, javni tužilac je javno ovdje izjavio, da on ne proganja nadbiskupa Stepinca zbog njegove pasivnosti, nego zbog aktivnosti. A zar je propust eventualne dužnosti nadzora i zabranjivanja aktivnost? Nije li to pasivnost? Kako ste onda mogli pozivati na odgovornost nadbiskupa Stepinca zbog propusta, zbog pasivnog stava, bez obzira na to, što aktivnost u tom pogledu ne postoji, niti je dokazana.

I ako je ovim mojim razlaganjem postavljena u pogledu katoličke štampe granica između za nju neodgovornog nadbiskupa Stepinca i za nju odgovornih pisaca i urednika, ipak bih htio per superfluum nešto reći o toj štampi.

Pasusi, koje je iznio i citirao ovdje javni tužilac, doista su vrlo nezgodni. Ove nezgodnosti doduše ne nestaje, ali se ona ipak umanjuje, ako se dotično pisanje promatra ne sa stanovišta današnjih prilika, nego sa stanovišta vremena, kada se onako pisalo. Jedino ovakva promatranja su ispravna. Jedino se s ovakvim promatranjem dobiva prava slika, a vrijeme kada se onako pisalo, bilo je vrijeme okupacije, kada se na štampu vršio poseban pritisak, kada je ona bila dirigirana, rukovođena, diktirana po okupatorsko-ustaškoj vlasti, specijalno po Uredu za tisak i promičbu. Postojala je preventivna cenzura, koja je bila više no stroga. Cenzura je ne samo brisala, nego i umetala pojedine riječi, rečenice, pa i čitave alineje, čime je često sasvim iskrivila smisao dotičnog sastava. Cenzura je bila više no cenzor; ona je često bila i pisac, ona je diktirala o čemu i kako ima da se piše, ona je znala slati redakcijama i čitave članke s nalogom, da ih se uvrsti. To je sve javnosti bilo poznato i zato ona nije ni uvažavala ovu podjarmljenu, glajhšaltovanu štampu, koja iz istoga razloga nije mogla utjecati na javnost onako, kako su to ustaški službeni rukovodioci htjeli. Kako svagdje, u takvim prilikama, javnost je naučila čitati između redaka i razlikovati ono, što je bilo diktirano, od onoga, što se uistinu htjelo reći, odnosno, što je cenzuri bilo izmaklo.

Javni tužilac je jučer s potpunim pravom žigosao ustaše, jer su baš kao Nijemci i Talijani uveli kolektivnu krivičnu odgovornost. Ali ja pitam, ne sliči li i to kolektivnoj odgovornosti, kad javni tužilac okrivljuje jednu osobu —nadbiskupa Stepinca— zbog onoga, što su radile druge osobe, ostali svećenici, pisci i urednici katoličke štampe? Nije li to nijekanje jedino ispravne individualne odgovornosti, koju jedinu i naši kazneni zakoni priznavaju?

U našoj državi krivično ne odgovara sin za oca, niti otac za sina, ni uopće bilo koji član obitelji za drugoga člana iste obitelji. Sasvim u redu.

Ali kad je tako s obitelji, koja predstavlja vrlo tijesnu, vrlo jakim vezama spojenu zajednicu, jer bi se čak moglo baš zbog takve tijesne veze presumirati neko bliže ili daljnje sudjelovanje člana obitelji u kažnjivome djelu jednoga člana, kako se onda može ne samo presumirati, nego upravo tvrditi, da postoji sudjelovanje i odgovornost nadbiskupa Stepinca za članove tako brojne, široke, mjesno i vremenski odijeljene, uglavnome jednim uzvišenim naukom kršćanskim i pozivom vezane zajednice, kao što su svećenstvo i katolička štampa, jedne ili čak više biskupija? Jedva ima čovjeka, koga se na temelju tako shvaćene kolektivne odgovornosti ne bi moglo optužiti i kazniti.

A sada da vidimo jedan dio pozitivne djelatnosti nadbiskupa Stepinca, da vidimo, što je on govorio i naučavao, na što je poticao ne samo svećenstvo nego i sve vjernike, sve Hrvate i Srbe, sve one, do kojih su dopirale njegove riječi i utjecaji njegovi. Budući da se javna djelatnost jednoga biskupa očituje posebno u njegovim propovijedima, navest ću ovdje iz njih tek neke markantnije pasuse, jer da ih sve reproduciram, nemoguće mi je vremenski i fizički. Dakle da čujemo!

Na blagdan Krista Kralja, 26. X. 1941., rekao je nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi između ostaloga i ovo:

«Na jednu bih vas stvar želio napose upozoriti, ako želite biti pravi podanici Krista Kralja, a to je ljubav prema bližnjemu, prema čovjeku bez razlike, kako se zvao. U ovo zadnje nekoliko decenija uspjele su razne bezbožne ideologije i teorije tako zatrovati svijet, da je mržnja postala regbi glavnim pokretalom ljudskih čina. Pogibelj je, da i oni, koji se diče katoličkim imenom, da ne reknem čak i duhovnim pozivom postanu žrtva strasti, mržnje i zaborava na zakon, koji je najljepša karakteristika kršćanstva, zakon ljubavi...»

Nije li to jasna aluzija na Pavelića i na ustaše, koji su se dičili katoličkim imenom, a radili nekatolički, na svećenike-duhovnike, koji su zalutali i poveli se za ustašama u zločinima? Jesu li takve riječi podstrek na zločine, direktiva i rukovodstvo na inkriminirano pisanje katoličke štampe? Sačinjavaju li one kolaboraciju s okupatorom? A pale su već u šestom mjesecu okupacije.

U propovijedi na procesiji Majke Božje Lurdske, koncem svibnja 1942., rekao je:

«A mislite li, da je samo jedna ovakva umišljena veličina na svijetu?»

Svatko je razumio, da je tu riječ o Hitleru i njegovim satelitima, uključivši i Pavelića. Zatim:

«Bilo bi apsurdno govoriti o nekom novom poretku u svijetu, dolazio s koje mu drago strane, ako se u tom poretku ne bude poštivala ljudska ličnost, neumrla ljudska duša, koja ima svoja neotuđiva prava, koja joj ni jedna ljudska vlast ne može i ne smije ograničiti. I bilo bi apsurdno i pomisliti, da bi recimo katolička Crkva u obrani ljudskih ličnosti i slobode savjesti poznavala straha pred ikojom ljudskom silom».

Htio bih naći onoga, tko se usred okupiranog Zagreba, u jeku oku-

pacije, u šumi njemačkih i ustaških bajuneta, a sâm bez oružja ovako hrabro usprotivio tada još najmoćnijem Hitleru, manje moćnome Mussoliniju, i još manje moćnome Paveliću!

A, evo, mjesec dana kasnije, dne 29. VI. 1942., nadbiskupovih riječi iz propovijedi u Katedrali, na blagdan sv. Petra i Pavla:

«Ne možemo biti u crkvi katolici, a na ulici napadati kao pogani odredbe namjesnika Kristova, izdane za opće dobro, a koje možda ne konveniraju našem ličnom raspoloženju. Ne možemo danas, jer nam to možda konvenira, hvaliti Sv. Oca, a sutra u novinama crvenom olovkom križati njegove riječi i govore izrečene samo u jednom cilju: dovesti ljude k Bogu».

Na blagdan Krista Kralja, 25. X. 1942., veli nadbiskup Stepinac u svojoj propovijedi:

«Što da sudimo o onim pojedincima, koji oholo dižu glave, kao da ne postoji više Bog na zemlji?»

Da su Führeri, Ducei i Poglavnici oni, koji oholo dižu glave, bilo je odmah jasno svim tisućama slušatelja te propovijedi. No u istoj propovijedi ide nadbiskup još dalje:

«Svi narodi i rase potječu od Boga... Svaki narod i rasa, kako se danas odrazuju na zemlji, imade pravo na život dostojan čovjeka i na postupak dostojan čovjeka. Svi oni bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili Crnci ili uglađeni Evropejci, bili omraženi Židovi ili ponosni Arijci, imadu jednako pravo da govore: Oče naš, koji jesi na nebesima... Zato je katolička Crkva uvijek osuđivala, a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija. Ne može se istrijebiti s lica zemlje Cigane ili Židove, jer ih se smatra inferiornom rasom...»

Ovo je glasna osuda Jasenovca, Jadovna, Dachaua, Auschwitza i svih onih nasilja, koja su počinili Hitler i Pavelić, a najviše osuda rasizma. Pače još više! Jer iz rasizma kao nauke, koja dijeli rase u više i niže i proglasuje Nijemce najvišom rasom, izvodio je Hitler i pravo Nijemaca kao Herrschervolka, da podlože čitav svijet. No to je, dakle, osuda tog porobljavanja i svih sredstava, kojima se ono vršilo.

Veli javni tužilac, da je nadbiskup Stepinac bio samo za modifikaciju sistema, ali da nije bio proti njemu kao takvu. Kad i ne bi bili dosadašnji citati dokaz protiv takve tvrdnje, našli bi sigurno taj dokaz u onim riječima, kojima je nadbiskup Stepinac završio svoju propovijed pred Katedralom prilikom pokorničke procesije, dne 31. X. 1943.:

«Vidim konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate: a kakav onda poredak zastupa katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za novi poredak?» — To je da nuzgredno umetnem onaj Neue Ordnung!

«Mi —nastavlja nadbiskup Stepinac— *osuđujući sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinjskih žuljeva, mi žaleći nevolje i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak, koji je toliko star, koliko i deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga».*

Doista poslije ovih riječi otpada potreba svakog objašnjavanja, da

je nadbiskup Stepinac bio baš proti sistemu, a nipošto samo za njegovu modifikaciju. Samo svojom neustrašivošću, dakako da nije bio kadar taj sistem oboriti, ali je s njom, pa svojom borbom proti njemu i svojim auktoritetom uspio učiniti najviše što je bilo u njegovoj moći, a to je da sistem u praksi modificira.

Taj maksimum mogućnosti on je i dostigao. Hiljade i hiljade Hrvata, Židova, Srba, Slovenaca, aktivista, komunista, antifašista i uopće ljudi bez razlike vjere, narodnosti ili političkog uvjerenja imadu baš nadbiskupu Stepincu zahvaliti svoje živote. Tko u onom očajnom stanju nije priznao takve modifikacije kao najveći uspjeh, koji se u onim prilikama mogao postići? U onome savezu nekoliko država i naroda, milijuna i milijuna ljudi, od kojih ni jedan nije mogao sâm, nego tek u zajednici obarati i konačno oboriti Hitlera i družinu, aktivnost nadbiskupa Stepinca je relativno dragocjeni udio.

Što da dalje citiram iz nadbiskupovih propovijedi? Ta one su svim Zagrepčanima, koji su imali nesreću za vrijeme okupacije biti u Zagrebu, vrlo dobro poznate. *One su im bile u onim teškim vremenima glavna utjeha,* čvrst oslonac za ustrajnost u otporu, lijepa nada u propast ustaštva i fašizma, u bolju skoru budućnost. Na njih su hrlili ne samo vjernici, nego i oni, koji inače nisu polazili crkve. Te su se propovijedi onda širile među narod i dopirale su čak na oslobođeni teritorij. Izgovorene javno, one su postale podzemnom štampom, sredstvom uspješne propagande protiv ustaša, djelomičnim nadomjestkom opozicione štampe.

Kad se u svjetlu tih brojnih propovijedi i ostale aktivnosti nadbiskupa Stepinca promatra sve ono, što optužnica navodi protiv optuženoga, onda ono potonje gubi pripisani mu kolaboracionistički karakter i potpuno iščezava pred protuustaškom ideologijom i aktivnošću nadbiskupa Stepinca.

Šta onda može značiti npr. posjet Paveliću, Kvaterniku na početku okupacije? Ništa drugo, nego običnu neizbježivu konvencionalnost, jednu od onih kako ih nazivlju «konventionelle Lügen», bez koje ne bi nadbiskup Stepinac nikada stekao mogućnost da spašava i da čini onoliko dobra za vrijeme okupacije.

Nigdje i nikad se dobra svrha i rad za nju ne žrtvuju konvencionalnostima. Eto, vidimo na sadanjoj mirovnoj konferenciji u kakve oštre sukobe, ne samo idejne, nego često i neposredne lične dolaze delegati raznih država, ali kad koja delegacija pozove druge na banket, svi se delegati odazivlju i tu se međusobno ponašaju, kao da si nijesu nikakvi protivnici. Shvaća li itko te konvencionalnosti kao prestanak nesuglasja, kao priznanje protivničkog stanovišta, kao odustajanje od dosadanjeg stava?

Slično je i s raznim protestnim notama pojedinih država i odgovorima na njih, koje smo napose u zadnje vrijeme imali prilike često čitati. I one odrazuju protivnosti, sadržavaju oštru kritiku, no počinju i svršavaju se uobičajenim frazama najveće učtivosti i srdačnosti.

Konvencionalnosti često ne odgovaraju činjeničnom stanju. Zato su one jedva kada kakav dokaz.

Jest, nadbiskup Stepinac dolazio je tu i tamo u dodir s Pavelićem,

ali apstrahirajući od rijetkih konvencionalnosti, samo da intervenira kod njega u korist progonjenih, za obustavljanje i ukidanje zločina. Ako je ovo politička radnja, ali nije suradnja, kolaboracija, nego proturadnja, kontralaboracija.

Sâm javni tužilac citira u svojoj optužnici na str. 3. državnog tajnika u Vatikanu kardinala Magliona, kako je još godine 1942. preporučio u interesu Crkve nadbiskupu Stepincu neka uspostavi «spretnije i iskrenije srdačno držanje prema ustaškim vlastima».

Na samoj pak raspravi čuli smo iz ustiju tzv. maršala i vojskovođe, koga je kao svjedoka predložio javni tužilac, a ne ja, da je nadbiskup Stepinac stalno bio 'objekt mržnje Pavelićeve». Ta je mržnja bila tolika, da npr. Pavelić, unatoč tome, što državni tužilac spominje neke bankete, nije nikada ušao u nadbiskupski dvor. Ta mržnja bila je odlučna i nije bila nikakva tajna, jer je za nju samu znao čitav Zagreb, a neke dokaze za nju čuli smo jučer iz ustiju nekih svjedoka, a među njima napose kanonika dra Hrena i dra Lončara, kojima je sâm javni tužilac priznao protuustašku vjerodostojnost. Ovi svjedoci, koji su pripadali najbližoj okolini nadbiskupa Stepinca, iskazali su nam toliko detalja o mislima i radu nadbiskupa, da ti detalji sami po sebi isključuju bilo kakvo podupiranje ustaškog i okupacionog režima, bilo kakvu političku suradnju s okupatorom i ustašama.

Glas o nadbiskupu sasvim protivan onome, koji o njemu govori optužnica, dopire i do saveznika. Ja sam predao sudu nekoliko vijesti londonske radio stanice iz godine 1942. i 1943., gdje se utvrđuje nadbiskupovo držanje protiv ustaša i povoljan odjek, što su ga tamo imali njegovi govori. Doprinio sam i izvještaj Ustaškog promidžbenog ureda ustaškoj vladi, gdje se upozoruje na ovo, kako saveznici iskorišćuju nadbiskupove govore protiv nje, protiv čitavog ustaškog režima. Među ispravama, koje sam predao sudu, a koje nijesu čitane, nalazi se i jedno pismo mgr. Svetozara Rittiga, pisano koncem prosinca 1942., gdje dr. Rittig priznaje nadbiskupu njegov teški i mučni rad i položaj, velike žrtve, što ih doprinosi narodu, njegova dobročinstva napose narodu Hrvatskog Primorja te mu čestitajući Božić želi, da sretno prebrodi svoj put između Scylle i Charybde. Bi li dr. Rittig, koji je bio dobro informiran i vrlo sklon Narodnom oslobodilačkom pokretu, tako pisao, da je i malo sumnjao u nadbiskupovu nacionalnu ispravnost u korist njegova rada za narod?

Kako je neugodan bio nadbiskup ustaškoj vladi i kako ju je napose pogodio već spomenuti govor, od 31. X. 1943., na završetku pokorničke procesije, vidi se iz načina, kako je usplahirena ustaška vlada na nj reagirala. U ime njezino napisao je njezin član tzv. ministar dr. Julije Makanec članak objavljen u ustaškom organu *Hrvatski narod*, od 7. XI. 1943., gdje je žestoko napao nadbiskupa Stepinca, izvrgao ga ruglu i upozorio ga, da se ne miješa u politiku. A ta nadbiskupova politika sastojala se u osudi ustaških nasilja.

Spočitava se nadbiskupu, da je prisustvovao blagoslovu u crkvi Sv. Marka, dne 23. II. 1942., prije otvorenja ustaškog tzv. Hrvatskog sabora. Čuli smo svjedoke, kako je iskazano, da se je nadbiskup jedva jedvice

dao nagovoriti na taj crkveni čin. Čitan je ovdje samo jedan dio njegova govora iz te prigode, ali nije čitan onaj glavni dio, u kojem je sadržana prava nadbiskupova namjera. Taj dio glasi:

«Neka (naime sabor) donosi zakone poštene, koji se neće kositi sa zakonom Božjim, da se osigura blagoslov Boga Stvoritelja... Neka donosi zakone pravedne, gdje su jednaki tereti, neka su i jednaka prava. Neka donosi zakone moguće, da se narodu ne navale tereti, koje ne može podnositi... Neka vječni Sudac, koji upravlja udesima naroda svemoćnom desnicom uzida u temelje Hrvatskog Sabora i ureže u srca sviju vaših suradnika isto tako duboku svijest odgovornosti, da mogu vas, glavara Nezavisne Države Hrvatske, uspješno pomagati u obnovi i podizanju drage nam domovine na vječnim temeljima evanđeoskih Kristovih načela!»

Ovom prilikom nije se dalo izbjeći, da nazove Pavelića glavarom Nezavisne Države Hrvatske, ali zato mu je onom željom jasno spočitnuo dosadašnje nepoštene i nepravedne zakone, njegovu manjkavost odgovornosti. Pavelić je taj govor vrlo dobro razumio, tako te je —prema iskazu dvojice svjedoka, koje smo ovdje čuli— nakon govora sav bijesan rekao svom pratiocu: što će ga ovaj balavac, naime nadbiskup, učiti politiku!

Prema istom iskazu svjedoka, odnosi nadbiskupa i Pavelića već do sada slabi, još su se jače pogoršali. Moram također istaknuti, da taj ustaški sabor nije imao svoje prošlosti, tako da nadbiskup nije imao razloga što mu spočitnuti. Ali taj tzv. sabor imao je pred sobom budućnost, za koju se onda mnogi makar pogrješno nadali, da će obuzdati samovolju Pavelića i ustaška nasilja, zbog čega je nadbiskup i zaželio ovom saboru ovakovu budućnost. Ipak taj sabor, ma kakav bio, donekle je ispunio nade dobronamjernih. U njemu se počela stvarati jaka opozicija izvana, zbog čega ga je Pavelić već nakon kratkog zasjedanja prestao uopće sazivati. Jedan od razloga bio je i taj, što su ga članovi Sabora, dr. Prebeg i dr. Ljubić iz Banje Luke, interpelirali zašto drži interniranim dra Mačeka?

Još primjećujem, da je nadbiskup zabranio četvorici u Sabor imenovanih svećenika, da budu njegovi članovi. Dokaz u predočenom dopisu nadbiskupa, od 8. II. 1942.

Pročitan je ovdje dopis nadbiskupov upućen Paveliću, dne 8. III. 1943., povodom namjeravanih ponovnih progona Židova. Tu nadbiskup uzima u zaštitu Židove, pravoslavne i sve progonjene. To on spočitava otvoreno Paveliću, da goni katolike zbog židovskih žena, a na sebe i na članove svoje vlade da ne primjenjuje tzv. arijski zakon. (Pavelić naime i njegov tzv. ministar Žanić bili su oženjeni sa Židovkama). I onda, aludirajući jasno na Nijemce piše u tome dopisu:

«Ako je pak po strani miješanje koje strane vlasti u naš unutarnji narodni i politički život, onda se ne bojim, da ovaj moj glas i prosvjed dođe i do organa dotične strane vlasti. Katolička, naime, Crkva ne poznaje nikakva straha pred ikojom zemaljskom silom, ako se radi o obrani najosnovnijih prava čovjeka».

Da vidimo, kako se još odnosio nadbiskup prema njemačkom okupatoru?

Nijemce su u Zagrebu predstavljala dva čovjeka: Kasche i general Glaise von Horstenau.

Kasche je bio trgovac staklom. Kod ustaške vlade bio je tzv. poslanik Reicha. Bio je član nacističke partije i gorljivi zaštitnik ustaša.

Glaise von Horstenau, naprotiv, kao pritajeni neprijatelj nacista (poslije atentata na Hitlera bio je maknut iz Zagreba), zazirajući od ustaških zločinstava, nastojao je maknuti ih s vlasti, zbog čega se nalazio u stalnome sukobu s Kascheom. Glaise je bio Austrijanac, vojnik stare škole, protivnik pruskih junkera, a u vojničkoj znanosti priznati stručnjak, po bečkom sveučilištu bio je promoviran kao doctor honoris causa.

Ove protivštine između ta dva njemačka čovjeka bile su u Zagrebu opće poznate i u savezu s njima kolale su po gradu razne pričice. S Kascheom došao je nadbiskup kroz 4 godine okupacije otprilike tri puta u dodir, i to samo u slučajevima konvencionalnosti.

S Glaise-om nešto više, ali samo radi intervencije u korist progonjenih, bilo po ustašama, bilo po njemačkoj soldateski. Ove su intervencije većinom uspijevale. Ima u Zagrebu čak komunista, koji svoj život imaju zahvaliti zauzimanju Glaise-a. Ovdje je preslušan i jedan svjedok, kako je Glaise preko nadbiskupa stao na put nasiljima njemačke vojske u nekim selima oko Jaske. Govorio je o tome i optuženi Marić. Kome je uistinu stalo do dobra, neka odgovori: sastoji li kažnjiva kolaboracija u spasavanju ljudi, ili bi bilo bolje, da je nadbiskup otklonio i najmanji dodir s Glaise-om, a ljude prepustio propasti?

Dok je saobraćaj nadbiskupa s Glaise-om bio rijedak i pokrenut jedino plemenitom namjerom spasavanja Hrvata i Srba, većinom antifašista, dotle saobraćaj s Talijanima nije bio skoro nikakav. Ilustriraju ga dopisi predani sudu, napose onaj nadbiskupov talijanskom poslaniku Casertano, od 27. ožujka 1943. Poznato je, da je Casertano kao i Pavelić mrzio nadbiskupa, te ga u zajednici s Pavelićem nastojao maknuti iz Hrvatske.

Javni tužilac pročitao je na raspravi opsežno navodno izvješće nadbiskupa Sv. stolici, od 18. svibnja 1943., iz kojega bi slijedilo, da se je nadbiskup Stepinac zauzimao za ustaški režim, da je mrzio Srbe, da je lažno izvještavao Sv. Oca o položaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, da je četničke i ustaške zločine pripisivao partizanima.

Vjerujem, da je čitanje tog navodnog nadbiskupova izvješća, napose popraćeno opaskama javnog tužioca, koji ga je čitao, moglo izazvati loš dojam. Javni tužilac polaže osobitu važnost na to izvješće, smatrajući ga autentičnim ili, točnije, smatrajući njegovu kopiju, koju on jedino ima u ruci, vjernim prepisom izvora, za koji on zaključuje, da je doista i predan po nadbiskupu Sv. Ocu.

I ja polažem osobitu važnost na to izvješće, ali imam jakih razloga ne smatrati ga autentičnim, već smatrati ga ustaškim falsifikatom ili bar ustaškom tvorevinom, koja po nadbiskupu nije bila nikad upotrebljena. Povod takvu mome mišljenju jest potpuno protuslovlje tog izvješća-kopije sa čitavim dokaznim nazorima i djelima nadbiskupa. Daljnji povod jest taj, da je nadbiskup, čim je na raspravi iz ustiju javnog tužioca čuo prve pasuse izvješća, odlučno zanijekao, da bi on bio autor.

Za mene, doduše, kao branitelja ne moraju biti mjerodavne tvrdnje branjenika, ali su one svakako putokaz za traženje i dokazivanje istine. Osim toga, ja nadbiskupu vjerujem. Svoje uvjerenje o apokrifnosti izvješća potkrijepljujem ovim činjenicama kao razlozima odnosno dokazima.

1/ Kopija navodnog originala pisana je talijanskim jezikom, dok su sva izvješća, koja je nadbiskup slao Sv. stolici pisana latinskim jezikom.

2/ Po javnom tužiocu pročitana kopija nađena je u arhivu ustaškog ministarstva vanjskih poslova, a ovome nadbiskup nikada nije slao kopije svojih izvješća. I doista, u istom arhivu nije nađena kopija ni jednog drugog nadbiskupova izvješća. Naprotiv, inkriminirane kopije nema u arhivu nadbiskupije, gdje se inače pohranjuju svi koncepti ili kopije sviju izvješća Sv. Ocu.

3/ Ja sam predao sudu originalno pismo državnog tajnika u Vatikanu, kardinala Maglione, od 17. lipnja 1943., u kojemu ovaj potvrđuje, da je primio njegovo izvješće i označio odmah sadržaj tog izvješća: da u njemu nadbiskup opisuje djelatnost, koju je razvio u prilog Židova i Srba u Hrvatskoj. Kopija navodnog izvješća nosi datum 20. svibnja 1943.! Pismo Maglione-a nosi datum 17. svibnja 1943. Jedino izvješće, dakle, koje je nadbiskup u tom vremenu mogao podnijeti Sv. Ocu Papi, moglo je imati isključivo onaj sadržaj, koji kardinal Maglione u svom pismu navađa. A taj po kardinalu potvrđeni sadržaj izvješća u potpunoj je protivnosti sa sadržajem kopije, što javni tužilac na temelju nje nadbiskupu predbacuje.

4/ Sva izvješća biskupâ sastavljaju se u ustaljenom kurijalnom stilu. Ovaj se napose očituje u početku i na svršetku izvješća. Formula, kojom ta izvješća počinju, glasi:

«Beatissime Pater! Aloysius Stepinac, archiepiscopus zagrebiensis, ad pedes Sanctitatis Vestrae humilissime provolutus ea, quae sequuntur exponit»: (i sada slijedi sadržaj, predmet).

Formula pak na završetku glasi ovako:

«Et Deus etc...

Aloysius Stepinac
archiepiscopus zagrebiensis».

Međutim, svi smo čuli, da i svršetak i početak kopije, pročitane od javnog tužioca, glasi sasvim drugačije, što potpuno isključuje, da je nadbiskup autor te kopije, odnosno njezina originala, ukoliko takav uopće postoji. Pa i čitav stil ostalog sadržaja kopije nikako ne odgovara kurijalnome, nadbiskupu dobro poznatome, stilu. Sadržaj kopije je vrlo opširan i govori o stvarima, o kojima nadbiskup nije većinom mogao imati nikakva znanja.

5/ Na kopiji nema nikakove zabilješke, je li, kada i po kome i kako je original otpravljen, niti se u arhivu ustaškog ministarstva našao ikakav podatak o tome.

6/ U tekstu kopije spominje se nadbiskup kao metropolita Croatiae et Slavoniae, a potonje nadbiskup nije, niti se ma igdje takvim nazivom nazivao.

Kraj tako jakih razloga, ja ne samo ne mogu i ne smijem prihvatiti tvrdnju javnog tužioca o autentičnosti kopije-izvješća, nego sam dužan,

bar do daljnjega, do jačih protudokaza, smatrati ju ustaškim falsifikatom ili pokušajem falsificiranja.

Kraj tako jakih dokaznih razloga, ni jedna presuda ne može upotrebiti inkriminiranu kopiju kao dokaz protiv nadbiskupa.

Uzalud se kraj spomenutih razloga javni tužilac pozivlje na izvješće Rušinovića, tadašnjeg predstavnika tzv. Nezavisne Države Hrvatske u Rimu, jer sva izvješća ustaškom ministarstvu vanjskih poslova potječu iz godine 1942., tako da se razumljivo ne mogu nikako odnositi na navodno nadbiskupovo izvješće iz godine 1943.

Uzalud se kraj onih razloga javni tužilac pozivlje na kneza Lobkowicza, papinskog komornika u Rimu i ujedno predstavnika ustaške vlade. Ako javni tužilac vjeruje ovom ustaškom eksponentu, ja imam razloga ne vjerovati mu. Rušinović i Lobkowicz, ti ustaški diplomate, ti diletanti u diplomaciji, koji se sami tuže, da ih svi omalovažaju, morali su pokazati neke uspjehe svojim gospodarima, pa kad takvih stvarno nije bilo, morali su se udaljiti od istine. Uostalom, kad se pomnije raščinjavaju njihova izvješća, vidi se, da se je nadbiskup vješto uklanjao njihovim nagovaranjima, koja su oni pogrješno držali, ili namjerno prikazivali kao uspješna.

Nevjerojatno je, a bilo bi smiješno i naivno od nadbiskupa, da je mogao očekivati a kamo li željeti, da Sv. stolica učini nešto u prilog tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Ta bilo je to u doba, kada je bilo sasvim sigurno, da su Hitler i njegovi sateliti izgubili rat, i da je prema tome slom njegove tvorevine Nezavisne Države Hrvatske postao neizbježiv.

Bilo je to u svibnju 1943., kada su se Amerikanci bili već davno iskrcali u Africi, kada su Nijemci bili odbačeni od Staljingrada i prisiljeni na stalno uzmicanje, kad je Afrika potpunim porazom Rommelove vojske bila sasvim očišćena od Nijemaca i Talijana, kad su se Anglo-Amerikanci spremali na upad u tzv. evropski bedem — i doista se, kako je poznato, oni naskoro, dne 6. lipnja 1943.*, iskrcaše na Siciliji.

Kako se, dakle, može vjerovati, da je nadbiskup, koji je do onoga časa neosporno bio protivnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske i o njoj papi samo nepovoljno izvješćivao, najednom baš sada u najnezgodnijem času, u času potpunog preokreta ratnog položaja i jasno ocrtane budućnosti, najednom promijenio svoje dosadašnje držanje i prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i svoje dosadašnje mišljenje, te se počeo zauzimati za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Sjetimo se samo, da njegove najžešće propovijedi protiv Hitlera i ustaštva padaju baš u godini 1943!

Papa ni prije nije htio priznati Nezavisnu Državu Hrvatsku, a kamoli da ga sada na to pokuša nagovoriti na takova šta. Rim je bio vrlo točno informiran o svemu, pa se nadbiskup, vrlo odan Sv. stolici, prije ravnao prema njezinim informacijama i raspoloženju, nego li ona prema njegovim. Čak i onda, kad bi navodno izvješće-kopija bilo autentično, ne bi ono moglo ništa koristiti Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, ni škoditi Narodnom oslobodilačkom pokretu.

Nakon što sam naveo za sada neoborive dokaze protiv autentičnosti izvješća-kopije, ne bi bilo potrebno niti se smatram dužnim razjasniti

* To je bilo zapravo 10.-11. srpnja 1943.

kako je do tog ustaškog falsifikata došlo. Navađam samo onu kombinaciju, koju pretpostavljaju ovdašnji crkveni krugovi.

Pročelnik u bogoštovnom odjelu ustaškog ministarstva bio je poznati ustaša fra Radoslav Glavaš. Vjerojatno je on zamislio pokušati nagovoriti nadbiskupa, da podnese ovakvo izvješće, doista ga sâm sastavio i rekao to tzv. ministarstvu vanjskih poslova. Sad, ili oni iz ministarstva nisu prihvatili prijedlog, ili je njegov pokušaj prema nadbiskupu neuspio, ili je on već naslutio, da ne će uspjeti.

Ukratko, kopija je ostala ležati u arhivu ministarstva vajskih poslova, a original, dakako ne potpisan, ostao je kod Glavaša. Ovu kombinaciju potkrepljuje i sadržaj kopije, jer u njoj ima vrlo mnogo povijesnog materijala iz Bosne, a Glavaš se mnogo bavio poviješću Bosne, da ga se smatralo boljim povjesničarom nego li teologom.

Još nešto: da je nadbiskup doista onakav, kakvim ga javni tužilac prikazuje, i da je autor onog izvješća, on bi to izvješće mogao vrlo lako ukloniti iz arhiva ustaškog ministarstva, dok je ovaj kod njega bio pohranjen. Ali nadbiskup Stepinac nije sposoban ni za onakvo sklapanje ni za podnašanje onakvih izvješća. On je iskren i nema razloga bojati se istine.

Time bih svršio s točkom prvom optužnice.

Točke 2. i 3. koje se tiču tzv. prekrštavanja i vojnog vikarijata preuzeo je kolega dr. Natko Katičić i on će o njima govoriti.

Zato ja prelazim odmah na točku 4. Ona se odnosi na inkriminacije iz druge polovice 1944. i iz početka 1945., dakle, iz vremena neposredno prije sloma Nezavisne Države Hrvatske.

Kod točke 4. optužnica spominje u prvom redu nadbiskupov govor održan navodno Domagojcima, dne 7. srpnja 1944. Kraj svega traženja, ja taj govor nisam mogao naći i prema tome ne mogu se o njegovoj opstojnosti očitovati ni jesno ni niječno. No ako je taj govor doista izrečen, govor, u kojemu se ne govori o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, nego uopće o državi Hrvatskog Naroda, koji bez sumnje ima pravo na svoju državu —i danas doista ima Republiku Hrvatsku— onda ga mogu tumačiti samo kao odgovor na poznate stalne grožnje četnika, da će istrijebiti čitav Hrvatski Narod i prema tome spriječiti ga, da osnuje svoju državu.

Inkriminirani pasus govora sveučilištarcima, dne 18. ožujka 1945., uperen je protiv diktature proletarijata. No protiv ove bili su i ostali naši saveznici zapadne demokracije, pa zar je onda krimen kod nadbiskupa i napose još u ono vrijeme?

Ali optužnica nije citirala rečenicu neposredno prije inkriminiranog pasusa. Zato ću je ja citirati. Ona glasi:

«Znači li mir to, da veliki narodi i države snagom svog oružja narinu svoju volju malim narodima i onda objave svijetu: sporazumjeli smo se?»

Nije li u ovoj rečenici izraženo ono isto stanovište, koje zastupa danas i naša jugoslavenska delegacija na mirovnoj konferenciji u Parizu, kad se protivi, da joj četiri velike države, tzv. velika četvorica, nametnu mir kakav ona neće, kad se svom snagom bori protiv toga, da Jugoslaviji bude iz njezina živa tijela istrgnut Trst i znatan dio hrvatsko-slovenske Istre i Gorice? Zašto se nadbiskupov govor sveučilištarcima ne tumači

i po ovoj njegovoj rečenici eventualno i po ostalom njegovu sadržaju, a ne samo po inkriminiranom pasusu?

Dolazimo do inkriminirane poslanice s biskupskih konferencija, dne 24. ožujka 1945. Ja ne poričem izvjesnu vezu između ustaške vlade i te biskupske konferencije, ali poričem vezu poslanice s ustaškom vladom, a ukoliko je ta veza i postojala, nadbiskup je nije htio, niti si je nje bio svjestan. Veza s konferencijom postojala je utoliko, što je nadbiskup na ponudu Cankija pristao, da mu ustaška vlada pruži tehničku pomoć, da se konferencija u onim teškim saobraćajnim prilikama uzmogne održati. Tako je iskazao Canki, koji je također kazao, da je konferencija sazvana na želju, na inicijativu nadbiskupa.

Ja vjerujem više iskazu Cankija, nego protivnim iskazima Mandića i biskupa Šimraka, jer stari Mandić, pri kraju svojih fizičkih i duševnih sila, iako predsjednik vlade, vrlo slabo bijaše upućen i bez ikakva utjecaja na rad ustaške vlade, dok je Šimrak bio onaj trojanski konj, s kojim su se ustaše, a napose Bogdan, poslužili, da poslanici s biskupske konferencije podmetnu onaj sadržaj, koji su oni htjeli. Što je Bogdan bio u vezi sa Šimrakom i dao mu svoj koncept poslanice, da ga prokriomčari i na konferenciji, tome nadbiskup nije kriv, jer nije znao za te zakulisne razgovore sa Šimrakom. A osim toga, ovdje smo upoznali nadbiskupa kao čovjeka, koji si od ustaša ne dâ diktirati.

I, uostalom, sâm javni tužilac priznaje, da su osim Bogdanova koncepta postojala još tri, među njima i Cankijev, ali da poslanica nije po tekstu najbliža Bogdan-Šimrakovu konceptu, nego Cankijevu. Dakle, dokaz, da Bogdan i Šimrak nisu uspjeli.

Ja nisam čitao ni jedan koncept, a napose ne Cankijev, da bih mogao prosuditi tu navodnu sličnost njegova koncepta sa stvarnim tekstom poslanice, ali kad bi je i bilo, to ne bi bilo dokazom, da je ustaška vlada nametnula konferenciji svoj tekst, jer je Canki bio u toj vladi ministar pravosuđa i bogoštovlja, koji je zbog naravi svog rezora morao dolaziti više puta u dodir s nadbiskupom, pa nije isključeno, da su izmijenili misli o predmetu konferencije, naime o navodnom sustavnom ubijanju i mučenju hrvatskih svećenika i vjernika. Nije isključeno, da je Canki nadbiskupa o tome i informirao, a u ono vrijeme dolazilo je mnogo sličnih vijesti putem izbjeglica iz oslobođenih krajeva.

Ustaška štampa bila je onih dana puna najpretjeranijih vijesti o ubijanju svećenika i vjernika. Osam dana prije biskupske konferencije bila je održana po vladi priredba, baš kao komemoracija za poginule svećenike, kojom prigodom održao je tadanji rektor hrvatskog sveučilišta Horvat opširan referat o toj temi.

Ako je nadbiskup povjerovao tim vijestima, ako je podlegao tolikoj propagandi i ako je tim povodom sazvao konferenciju i u zajednici s drugim biskupima izdao inkriminiranu poslanicu, onda to može biti njegova zabluda, ali ne zločin. Nadbiskup nije mogao spriječiti ustašku vladu da iskoristi poslanicu u svoje svrhe i da je čak falsificira.

Inkriminira se nadalje nadbiskup, da je u svome dvoru sakrio arhiv ustaškog ministarstva vanjskih poslova u dogovoru s Pavelićem.

Ovdje je po javnom tužiocu pozvani svjedok bivši ustaški ministar

vanjskih poslova Alajbegović iskazao, da između Pavelića i Stepinca nije bilo nikakvih dogovora i da je on, Alajbegović, zamolio nadbiskupa, da se taj arhiv pohrani pred opasnošću od bombardiranja, a ne da se sakrije. I doista, nadbiskup ga nije sakrivao, nego ga je već početkom lipnja 1945. iz vlastite pobude prijavio narodnim vlastima, što sam dokazao izvornom povrdom Vjerske komisije od 13. lipnja 1945.

Doprinio sam i «Promemoria» nadbiskupskog tajništva, od 6. lipnja 1945., kao dokaz, da je nadbiskup, osim toga, i usmeno izvijestio predsjednika vlade Narodne Republike Hrvatske dra Bakarića o svemu što je bilo kod njega pohranjeno. Za gramofonske ploče s govorima Pavelića nije nadbiskup uopće znao, kako je to potvrdio i suoptuženi Šalić, koji je te ploče i prijavio.

Nerazumljivo je baš s pravnog stanovišta, zašto optužnica čini odgovornim nadbiskupa Stepinca za pokušaje Pavelića, Rupnika i Rožmana, da u zadnjim časovima okupacije spase sebe. Ako su spomenuti pri tome pravili kombinaciju sa Stepincem i tu mu kombinaciju predlagali, odakle on za tu njihovu akciju može biti kriv? Odlučno je, da on u te kombinacije nije ulazio, da ih je, ukoliko su mu bile predložene, sve odbio. Odbio ih je ne u pregovorima, nego a limine. Nema tu nikakve aktivnosti Stepinčeve, kako to veli optužnica, nego samo pasivnosti.

Jest, nadbiskupu je po Paveliću ponuđeno regentstvo, preuzimanje vlasti, ali on je to smjesta odbio, prvo s načelnog gledišta, da se ne upušta i ne pača u svjetovne stvari, drugo, jer od Pavelića nije htio ništa primati, i treće, jer je stajao na demokratskom stajalištu, da narod —a ne Pavelić, ne ustaše— daje vlast.

Svjedok Alajbegović je iskazao, zašto je baš nadbiskupu ponuđena vlast. Zbog njegova velika autoriteta i povjerenja, koje je uživao u javnosti — iskazao je Alajbegović. Ali taj autoritet, to povjerenje zaslužio je i stekao nadbiskup baš svojim korektnim, protuokupatorskim držanjem za čitave četiri godine okupacije.

Neposredno pred oslobođenjem postojala je pogibelj krvoprolića, ne, dakako, sa strane Narodno oslobodilačke vojske, nego sa strane njemačke vojske, za koju je izgledalo, da je htjela braniti Zagreb, i sa strane ustaša, koji su prijetili, da će prije uzmaka poklati 40.000 zagrebačkih građana, djelomice su tu svoju groznu prijetnju i izveli.

Potaknut namjerom, da spasi Zagreb od ovakva krvoprolića, iskoristio je nadbiskup poziv Alajbegovića i Bulata, da pođe Mačeku. Pošao je dru Mačeku s ustaškim generalom Moškovom, jer inače ne bi mogao doći do njega, budući da je dr. Maček bio interniran, a ključeve Mačekova stana držao je Moškov.

I drugo, tu opet kao i uvijek nalazio se nadbiskup Stepinac u stalnoj akciji spasavanja i pomaganja i otklanjanja većeg zla, koliko je to u konkretnim prilikama bilo moguće.

Nadbiskup Stepinac poriče, da mu je dr. Maček rekao, da će bježati, tvrdi naprotiv, da mu je kazao, da će ostati u Zagrebu. Svakako nadbiskup Stepinac ostaje u Zagrebu i nakon što je sve moguće poduzeo, da ne dođe do krvoprolića. Čeka mirne savjesti oslobođenje. I došlo je oslobođenje dana 8. svibnja 1945.

Time smo dospjeli i do pete točke optužnice, gdje se inkriminira djelatnost nadbiskupa Stepinca poslije oslobođenja, u novoj Jugoslaviji. Tu se s mnogo riječi opisuje nadbiskupa Stepinca kao najaktivnijeg neprijatelja naroda i države, kao podstrekača svih križarskih, ustaških i terorističkih akcija, kao provođača sistematskog plana akcije za povratak Mačeka, ustaša, reakcije i kralja Petra. I kao dokaz za sva ta strašna okrivljenja što se navodi?

Navodi se, da je nadbiskup negdje, peti mjesec nakon oslobođenja primio Lisaka, Lelu Sopijanec, nekog ustaškog studenta, emigranta iz Salzburga, i dva pisma ili cedulje ustaškog generala Moškova, i da je sudjelovao na biskupskoj konferenciji, s koje je, 20. rujna, izdana poznata poslanica od 20. rujna 1945.

Evo, to su svi dokazi, odnosno činjenice, koje se već kao takve inkriminiraju, iz kojih se izvodi opisana navodna protivnarodna i protudržavna djelatnost nadbiskupa Stepinca.

Doista, ne bi bilo potrebno raščinjati te malobrojne i, osim pastirskog pisma — sitne činjenice, odnosno dokaze, jer se već na prvi pogled vidi, da one ni iz daleka ne mogu dokazati onako teške optužbe. Ja ću se ipak potanje osvrnuti na svaku od njih.

Neosporno je, da je nadbiskup Stepinac, dana 24. rujna 1945., prvooptuženoga Lisaka primio, ali je isto tako neosporno, da ga nije primio kao Lisaka, nego kao nekog njemu nepoznatog Petrovića. U tom se slažu svi iskazi: oni dra Franovića, biskupa Lacha, Ostojčića, Lisaka, suoptuženog Šalića pa i nadbiskupa.

Postoji tek jedna, vrlo mala nijansa kao razlika između iskaza Šalića i nadbiskupa. Dok nadbiskup veli, da je prepoznao u tobožnjem Petroviću Lisaka tek onda, kad je ovaj već pred njim skinuo naočale, dotle Šalić tvrdi, da je neposredno prije nego je nadbiskup ušao u sobu, u kojoj ga je čekao tobožnji Petrović, on, Šalić, rekao nadbiskupu, da je netom u Petroviću prepoznao Lisaka.

Ja vjerujem nadbiskupu i držim, da se Šalić vara, ali kad bi i stajalo ono, što iskazuje Šalić, još uvijek to ne bi iskazivalo, da je nadbiskup htio primiti baš Lisaka. Razlika je tek u vremenu od nekoliko sekundi. Nadbiskup je već bio pristao, da primi Petrovića i uputio se u sobu, gdje je taj Petrović bio i čekao. I u taj zadnji čas, tik pred vratima sobe, doznaje, navodno od Šalića, da Petrović nije Petrović, nego Lisak. Svakome se bez razlike čovjeku može dogoditi, da u onome iznenađenju može učiniti nešto, što bez iznenađenja ne bi učinio. Tako je bilo i s nadbiskupom Stepincem.

Ako je istina, što veli Šalić, onda se u onoj iznenadnoj odluci Stepinca da primi čovjeka, koji ga tu, eto iza vrata čeka, ne može nazrijevati dobra volja, da primi Lisaka. Može se eventualno nazrijevati nelagodnost, koja proizlazi iz nadbiskupove dobrote i pristojnosti, da odbije čovjeka, kome je pod krivom pretpostavkom već bio obećao, da će ga primiti i samo zato ga prima protiv volje.

Razgovaraju 20-30 minuta. Što su razgovarali, znamo samo po iskazu njih dvojice. Ti iskazi se u glavnome slažu. Prema tim iskazima, govorio je samo Lisak, dok je nadbiskup šutio, prekinuvši šutnju samo s dva

pitanja: Što je s izbjegličkom djecom u tuđini i što je sa svećenikom Tisom, bivšim predsjednikom slovačke vlade?

Lisak je izrijekom rekao nadbiskupu, da ne dolazi u nikakvoj terorističkoj ili političkoj akciji, jer da je prolijevanja krvi bilo dosta. Ovome se može vjerovati, jer je činjenica, da se je nadbiskup, čim je Lisak izašao, primio za glavu, što mu je taj Lisak došao, i naredio Šaliću, neka ga više nikada ne primi. I nije ga primio.

Neosporno je, dakle, da je Lisak došao nepozvan, da se nadbiskupu ušuljao pod krivim imenom, da nadbiskup do zadnjega časa nije znao, da je Petrović Lisak, da je nakon kratkog razgovora s Lisakom prekinuo svaku vezu s njime, da je jasno izrazio svoje žaljenje, što se dao iznenaditi i tako ga primio i što od tako iznuđenog kratkog razgovora nije bilo nikakva rezultata.

Ovo, što se nadbiskupu s Lisakom dogodilo, moglo se dogoditi svakome. Sve je to poteklo izvan volje nadbiskupa.

Kad je riječ o primanju Lisaka po nadbiskupu, onda se sjećam onih prizora iz Hugoovih *Les misérables*, gdje dobri biskup prima robijaša Jeana Valjeana i posjećuje starog revolucionarca, člana konventa, ateistu, koji živi sasvim osamljen i koga svi izbjegavaju. Nijedan čitatelj ne vidi u tome odnosu katoličkog biskupa prema zločincima i od društva odbačenima, odnos biskupa, koji slijedi primjer Krista u susretu s Magdalenom i onda na križu s razbojnikom: nitko ne vidi u tome ništa zazornoga.

Pa da je zagrebački nadbiskup i primio Lisaka znajući da je Lisak, zar bi se o njemu moralo onda drukčije suditi nego o Hugoovu biskupu?

Ali zagrebački nadbiskup zazire od politike, od konspiracije i spletki, od svega, što bi u danom momentu moglo škoditi Crkvi i državi, i zato neće da primi Lisaka, odnosno kad ga prima povodom Lisakove varke, odbija da ga još primi bilo kad.

Lela Sopijanec?

Koliko hiljada muškaraca i žena bilo je kod nadbiskupa, da se ni kraj najbolje memorije ne bi mogao sjetiti svake osobe. Sjeća se tek jedne žene, da je došla iz Trsta s krunicom. Sjeća se i jednog studenta emigranta iz Salzburga, ali samo zato, jer je ovaj počeo govoriti o političkim stvarima, ali ga je nadbiskup odmah prekinuo.

Kako rekoh, ono, što se dogodilo nadbiskupu u opisana tri slučaja, može se svakom dogoditi. Nadbiskup nije kriv, ako se ustaše i razni emigranti varaju u shvaćanju nadbiskupova držanja, ako se u toj zabludi i u očaju zbog svog položaja kušaju približiti nadbiskupu. Njihovi pokušaji jesu njihova djela, a ne nadbiskupova. Tek odbijanje sa strane nadbiskupa je njegovo djelo. Pa zar je to odbijanje kažnjivo? Nije li baš ono dokaz, da on neće imati i nema nikakve veze s ilegalnim radom ma kakve vrste?

Slično je i s pisamcima, odnosno ceduljama Moškova. Ona i nijesu upućena nadbiskupu, što se vidi iz adrese (Stephano, dakle Lackoviću) i iz iskaza dra Gulina. A kad i mimo toga budu predana nadbiskupu, on već kod prvih redaka prekida čitanje i daje ih baciti u koš.

Kome se od nas ne može dogoditi, da mu Moškov, Pavelić, Luburić

i slični upute pisma k tome inkriminiranog sadržaja, sadržaja protivnog onome bezazlenom Moškovljevih cedulja? Pa zar da se nas onda zbog toga okrivi? Odlučno je, kakva je naša reakcija na pisma. A mi smo vidjeli reakciju nadbiskupovu na pisamce Moškovo. Nikakva, odnosno: u koš!

I sad pitam, kako se može na tim trima neželjenim posjetima, na isto tako neželjenim pisamcima, na uopće činima trećih, konstruirati neka suradnja nadbiskupa s križarima, teroristima, reakcijom nutarnjom i vanjskom itd.? Uvaženjem takve konstrukcije nitko od nas ne bi bio siguran od slične optužbe.

Ozbiljnija je svakako stvar zadnja inkriminacija, peta, posljednja točka optužnice. To je pastirsko pismo biskupsko s konferencije od 20. rujna 1945. Ona je svakako djelo nadbiskupa, ali ne samo njega, nego još i svih ostalih 17 biskupa Jugoslavije, koji su je potpisali uz posebnu opasku, da za nju nosi odgovornost cjelokupni episkopat D. F. Jugoslavije. Ogledajmo malo to pastirsko pismo.

U njemu biskupi prije svega izrazuju zahvalnost Bogu, što su napokon prestale žalosne bratoubilačke borbe. Time, dakle, nadbiskup Stepinac zajedno s ostalim biskupima potvrđuje načelo bratstva naroda Jugoslavije.

Što je potaklo biskupe na to pastirsko pismo? Ono odgovara doslovce: briga za duhovno dobro sviju vjernika! U kojoj je namjeri ono izdano? Odgovor u pismu: da se poratne prilike u našoj zemlji što prije srede!

U čemu vide biskupi nesređenost poratnih prilika?

U ostavljanju neriješenih spornih pitanja između Crkve i države.

U brojnim osudama tolikih nevinih i bez mogućnosti obrane na smrt osuđenih svećenika.

U obustavi katoličke štampe.

U onemogućenju upotrebe sjemeništa.

U najavljenom ukidanju privatnih katoličkih srednjih škola.

U zatvaranju najvećeg dijela crkvenih internata.

U načinu obučavanja vjeronauka na srednjim školama.

U sprječavanju vršenja vjerskih dužnosti.

U postavljanju povjerenika nad «Karitas».

U načinu provađanja agrarne reforme prema Crkvi.

U pravljenju neprilika katoličkim ženskim redovima.

U postupku s grobovima.

U postupku u logorima.

U širenju materijalističkog i bezbožničkog duha.

Neke tvrdnje u vezi s gornjim prigovorom jesu istinite, kao npr. o obustavi katoličke štampe, o obvezatnosti civilnog braka, o postavljanju povjerenika nad «Karitas» itd.

Druga je stvar, da li su prigovori dotičnim činjenicama opravdani, osnovani. To je već pitanje mišljenja, stanovišta, i to samo po sebi nije kažnjivo. Država može biti mišljenja, da upravo civilni brak mora urediti

samo onako, kako se uredio, pa je slobodno predstavnicima Crkve imati i drugo mišljenje.

Iako prigovor biskupa u pogledu civilnog braka izgleda reakcionaran i protiv slobode savjesti, stvar ipak dobiva drugi izgled nakon što smo ovdje na raspravi čuli nadbiskupovu izjavu. On je, naime, ovdje izrazio mišljenje, da se civilni brak mogao urediti primjerice onako kako u Sjedinjenim Američkim Državama, tj. da se svakome prepusti, neka po svojoj volji obavi ili crkveno vjenčanje ili pred državnom vlašću, a voditelji crkvenih matica, da su dužni prijaviti obavljeno vjenčanje državnim matičarima.

Da li je opravdano, što je katolička štampa obustavljena, to je druga stvar, ali činjenica je, da je obustavljena, a shvatljivo je, ako biskupi imadu o tome drugo mišljenje, negoli javni tužilac.

Ovo, dakle, jesu stvari, o kojima se može raspravljati i za koje nije kažnjivo, ako se obzirom na slobodu štampe javno iznesu.

Ono, što se mora smatrati neistinitim, jesu tvrdnje o ubijanju navodno nevinih svećenika, o logorima i grobovima, bar ja ne mogu tome doprinijeti nikakav dokaz, a ono, o čemu se nema dokaza, ne smije se ni tvrditi. Ali iz onoga, što je nadbiskup ovdje govorio o tome, vidi se, da je on ipak dobivao informacije, na temelju kojih su on i biskupi sastavili dotične dijelove pastirskog pisma.

Nije, dakle, nadbiskup ono pisao sa sviješću, da je to neistina, s namjerom, da kleveće. Njegova je krivnja u tome, što je povjerovao krivim informacijama, smatrajući ih pravima. No, takva krivnja nije dolus. Ako su autori pastirskog pisma iz dijelom istinitih i dijelom neistinitih tvrdnja izveli pogrješan, pa recimo i neistinit zaključak, da se «današnje stanje katoličke Crkve u Jugoslaviji razlikuje po našem mišljenju samo imenom od stanja progonstva Crkve», onda se taj zaključak mora promatrati kao i svaki drugi zaključak sa subjektivnog stanovišta. To je samo jedno mišljenje, a mišljenje makar s objektivnog stanovišta krivo, ne mora uvijek bili i kažnjivo.

Što se tiče posebno presuda, tko može tvrditi, da su sve presude nepogrješive? Svaka je presuda izraz uvjerenja dotičnog suda, koji ju je izrekao, a to uvjerenje može da bude razno, već prema osobi suca, njegovu tadanjemu raspoloženju i ostalim okolnostima. Tà, ne događa li se, da razna vijeća istoga suda donesu o istome pitanju različita rješenja? Nije li sudovanje manje više puno protuslovnih osuda? Zašto onda netko ne bi smio posumnjati u osnovanost ili nepogrješivost izvjesnih presuda, napose ako ima o tome informacija, koje su možda krive, ali ih on smatra točnim? Takve sumnje mogu napose nastati u revolucionarnim vremenima, kad se ne može suditi ni tako hladno, ni tako polagano i oprezno kao u vremenima mira. Pa i sâm zakon pretpostavlja pogrješnost čak i pravomoćnih presuda, pa u svrhu njihova ispravljanja stavlja na raspolaganje reviziju postupka, zahtjev javnog tužioca na zaštitu zakona, pomilovanje itd. Kritika, dakle, presuda sama po sebi, učinjena iz dobrih pobuda i s dobrom namjerom budućnost učiniti boljom, stalnijom, ne može biti kažnjiva.

Kad nadbiskup Stepinac zajedno s ostalih 17 biskupa pod konac

pastirskog pisma jasno postavlja zahtjeve, koji se svi tiču samo Crkve —osim općeg zahtjeva za potpunu slobodu ljudske ličnosti i njezinih neotuđivih prava— i te zahtjeve označuju kao uvjete za sređenje prilika u našoj državi i za ostvarenje trajnog unutrašnjeg mira, onda to doista ne može imati i nema nikakva posla ni s križarima ni s odmetnicima, ni s ustašama, ni s vanjskim, ni s nutarnjim neprijateljima naše zemlje, pa zato okrivljenja iz optužnice u tom pravcu smatram neosnovanim.

Pastirsko pismo, kraj svih svojih izvjesnih netočnosti i pretjeranosti, ipak nije takvo, da bi ikoga moglo navesti i —kako je više puta na raspravi rečeno— gurnuti na pogrješan put ili na protudržavnu djelatnost.

Suoptuženi franjevački provincijal fra Modesto Martinčić nastoji, dokazati, sebe ispričati zlim utjecajem, što ga je na nj tobože duše nekršćanski, vršilo pastirsko pismo, ali ne valja zaboraviti, da je on svoja krivična djela počinio mnogo prije pastirskog pisma, da tijekom okupacije nije pokazao ništa sličnoga karitativnoj spasavajućoj i hrabroj protuokupatorskoj djelatnosti nadbiskupa Stepinca i da sam ja napokon ovdje na raspravi predočio neosporno njegovo priznanje, da pastirsko pismo nije ni drugi mjesec nakon njegova izdanja uopće pročitao, a po onome, što je čuo o njemu, da mu nije pripisivao nikakvu političku tendenciju.

Kod prosuđivanja pastirskog pisma, pa i mnogog ostalog, valja, Vrhovni narodni sude, imati pred očima, da je nadbiskup Stepinac najizrazitiji predstavnik katoličke Crkve i katoličke vjere u Hrvatskoj, pa i u čitavoj Jugoslaviji. A što znači katolička vjera za narod i kako je s njome srastao, neka posluži kao dokaz ovaj primjer s pokojnim Stjepanom Radićem.

Kad bi taj mrtvi vođa Hrvatskog Naroda i najbolji poznavalac njegove duše držao svoje skupštine, otvarao ih s pozdravom «Hvaljen Isus i Marija», a ako bi za vrijeme njegova govora zazvonilo s crkve podne, on bi skinuo šešir na molitvu i u tome bi ga slijedili svi skupštinari, kojih je znalo biti i na dosetke hiljada.

Zato se može još i danas reći, da nadbiskup, kad god se zauzimlje za interese katoličke Crkve i vjere, ima za sobom ogromnu većinu Hrvatskog Naroda. Preko toga se ne može prijeći.

Ne smije se prijeći ni preko onoga pasusa pastirskog pisma od 20. rujna 1945., gdje se veli, da biskupi nipošto ne žele izazvati borbu s novom državnom vlasti, nego naprotiv traže sporazum, u svrhu kojega već su više puta —nadbiskup je rekao oko 15 puta— pismenim putem nastojali upoznati mjerodavne vlasti s gledištem katoličke Crkve. Konačnu riječ o svim pitanjima, koja zajednički zanimaju Crkvu i državu, da ima Sv. stolica.

Dodajem i nadbiskupovu tvrdnju, da je on o svemu tome i usmeno govorio s predsjednikom savezne vlade maršalom Titom i predsjednikom Narodne Republike Hrvatske drom Bakarićem prigodom svoje audijencije kod njih odmah nakon oslobođenja.

Toliko o pastirskom pismu od 20. rujna 1945.

Prije nego završim želio bih se osvrnuti još na neke detalje iz ovog procesa.

Ja sam se tijekom procesa pozvao među ostalim i na poznati govor predsjednika vlade u Hrvatskoj dra Bakarića u Narodnoj skupštini, od

24. ožujka 1946., kada je g. predsjednik izrijekom priznao, da se visoki i službeni funkcionari klera sve do početka g. 1945. nisu angažirali za Nijemce i Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Na taj dokaz odgovorio mi je javni tužilac, da predsjednik vlade nije onda znao za isprave iz arhiva ministarstva vanjskih poslova.

Ja dakako nisam mogao pretpostavljati, da g. predsjednik još u ožujku 1946. nije znao za isprave arhiva, koji je vlada primila već u lipnju prijašnje godine (1945.), ali, uza sve to, ja primam odgovor javnog tužioca, što se tiče dra Bakarića lojalno na znanje. Ali javnom tužiocu moram odgovoriti i to, da je on svoju optužnicu osnovao na inkriminacijama, odnosno stvarima, koje nije doznao tek iz arhiva, nego koje su mu i inače bile poznate. Isprave iz arhiva iznio je g. javni tužilac istom tijekom rasprave, a ja sam, mislim, danas iznio dosta jakih razloga protiv autentičnosti tih isprava.

Dakle, moje pozivanje na govor predsjednika g. dra Bakarića vrijedi i dalje za inkriminacije iz optužnice, koje se odnose na vrijeme do početka godine 1945., a tih je inkriminacija najviše.

Zastupnik javne optužbe rekao je tijekom procesa više puta nadbiskupu Stepincu, da laže, a jedanput mu je dobacio, i da je lažac.

Teška riječ, koja se kaže samo o čovjeku, koji namjerno govori neistinu.

Kao potkrijepu te teške riječi naveo je javni tužilac javni govor nadbiskupa Stepinca, od 17. prosinca 1945., na izjavu predsjednika dra Bakarića u dnevnoj štampi. U tome odgovoru, da je nadbiskup lagao, kad je napisao, da Lisak nije bio kod njega.

Tko pomno pročita nadbiskupov odgovor, vidjet će, da nadbiskup toga nije rekao. Nigdje on toga njemu nije rekao, da Lisak nije bio kod njega.

Da su i drugi ispravno shvatili nadbiskupov odgovor, a ne onako, kako ga tumači javni tužilac, doprinio sam kao dokaz *Vjesnik*, organ narodne fronte, od 11. listopada 1946., gdje je izašao čitav članak protiv nadbiskupa Stepinca, u kojemu članku pisac komentira dotični odgovor nadbiskupa Stepinca na taj način, da u njemu nadbiskup priznaje, da je Lisak bio kod njega. I s tim priznanjem, s tom tvrdnjom nadbiskupa Stepinca, da je Lisak bio kod njega, pisac apelira u cijelom članku protiv nadbiskupa. A kako novinar *Vjesnika*, tako su i svi drugi shvatili odgovor nadbiskupa Stepinca, osim g. javnog tužioca.

Kad smo već kod novina, onda se moram osvrnuti i na drugi zagrebački dnevnik, a to je *Narodni list*, koji je dva puta objavio članak protiv nadbiskupa Stepinca, po nekom dru J. P. Tu se objeđuje nadbiskup Stepinac, da nije ni prstom maknuo za petoricu slovenskih svećenika zatvorenih i zatim ubijenih u Jasenovačkom logoru, a među njima napose za svećenika Rihara. Rihar, da je zbog tog nadbiskupova navedenog nemara bio toliko ogorčen, da je neposredno prije strijeljanja dao piscu članka svoj brevijar s ironičnom porukom nadbiskupu, neka ga preda nadbiskupu u znak zahvale za nadbiskupovo zauzimanje.

Bez obzira na to, što pisac tog klevetničkog članka nije izvršio zadnju

molbu pokojnog Rihara, što nije predao ni poruke nadbiskupu, što nije uvažio poznato duševno raspoloženje skoro svih uhapšenih, da naime žele, da bi se čitav svijet pokrenuo za njih, a misle da se nitko ne brine, bez obzira na karakter pisca imam reći ovo:

Ja sam predao na raspolaganje sudu četiri isprave, koje nepobitno dokazuju, da se nadbiskup i te kako zauzimao za svih pet slovenskih svećenika a posebno za Rihara, i da je saznavši za neuspjeh zauzimanja i za smrt Rihara, ogorčen uputio Paveliću vrlo oštro pismo, u kojem među ostalim dobacuje Paveliću, da je taj slučaj —citiram doslovce— *«sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitav Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku»*.

Narodni list nije priopćio poslanih mu ispravaka, i tako dopustio, da javnost vjeruje onakvim lažima o nadbiskupu. Uopće nikada nije nadbiskupu bila dana mogućnost, da se brani u novinama od napadaja protiv njega iznesenih u istim novinama.

Isto tako, nije na ovoj raspravi dana meni, odnosno obrani nadbiskupa Stepinca mogućnost, da dokazima oprovrgnemo i potpuno oborimo sve ono, što je javni tužilac iznio i ovdje protiv nadbiskupa Stepinca u vezi s djelovanjem društva «Karitas». Čitavome Zagrebu, a izvan Zagreba, poznato je, kolika je dobročinstva nadbiskup Stepinac preko ove ustanove iskazao siromasima, bez ralike vjere, narodnosti i mišljenja, koliko je djece —napose pravoslavne i partizanske, s Kozare oko 7.000!— spasio, koliko je plemenitih antifašističkih građana skupio oko ove ustanove.

Požrtvovan rad nadbiskupa preko «Karitasa», s kojim bi se on, da nije previše skroman, mogao s pravom ponositi, pronio mu je glas i slavu jednako kao i njegove propovijedi, i njegov otpor protiv okupatora.

Unatoč tome, po prijateljima i neprijateljima priznatome radu, pokušao je javni tužilac ovdje na raspravi s nekim izjavama pokojnog ravnatelja «Karitasa», Dumića, prikazati «Karitas», a preko ovoga i samoga nadbiskupa u najlošijem svjetlu.

Ja sam, naprotiv, ovdje ponudio svjedoke kao dokaz, da je one izjave sada već pokojni Dumić dao u neuračunjivom stanju, kratko vrijeme prije smrti, da ih je pri potpunoj svijesti oprovrgnuo, ponudio sam zatim obilan dokazni materijal s ispravama i svjedocima, koji je imao prikazati rad Karitasa i nadbiskupa u najljepšem, pravome, istinskom svjetlu i time oprovrgnuti sve tvrdnje i navodne dokaze javnog tužioca, ali ti moji dokazi nisu pripušteni.

Kod upućene javnosti, koja je tijekom okupacije imala prilike neposredno pratiti rad nadbiskupa, to doduše neće škoditi, ali svakako smatram to nepripuštanje dokaza bitnim propustom suda, tim više, što je ovaj sud jedina i konačna instancija, nad kojom nema više instancije, a da bi se kod nje mogle pravnim lijekom pobijati sve neistine u postupku.

Držim, da je ova optužnica djelomice i posljedica predrasuda, koje su o nadbiskupu bile stvorene još u šumi. Šuma je, doduše, podržavala vezu s okupiranim područjima, ali je uz točne informacije primala dosta

i netočnih. Šuma predstavlja junački oružani otpor naših naroda. Ali ljudi, koji su se borili, nijesu imali prilike ni vremena, da upoznaju nadbiskupa onako, kako ga je upoznalo na stotine hiljada građana u okupiranom Zagrebu.

Teško je i trebalo bi mnogo vremena za razbijanje predrasuda, ali je ne samo teško, nego upravo nemoguće kod stotine i stotine hiljada članova Hrvatskoga Naroda u Zagrebu i izvan Zagreba pokvariti i potamniti onaj visoki i svijetli pojam, što ga oni imadu o svome nadbiskupu.

To neće moći učiniti ni ovaj proces.

Javni tužilac rekao je nadbiskupu među ostalim i to, da je neskroman i megaloman.

Uistinu je nadbiskup živi kontrast tim slabostima. Poznato je, naime, koliko se on otimao, da postane nadbiskupom. Ovdje smo čuli, kako je odbijao sve ponuđene mu časti, regentstvo, preuzimanje vlasti, ne samo iz načela, da su saecularia nespojiva s njegovim svećeničkim položajem, nego i iz skromnosti.

Njegova okolina najbolje znade, koliko se kloni sjaja i svečanosti, kako su mu neugodni javni nastupi, kako se prijateljski odnosi i prema najbjednijima, kakvim skromnim, upravo asketskim životom živi. Ni najveći neprijatelji nisu mu mogli ništa prigovoriti u svećeničkom pogledu. Pa zar takav čovjek da bude zločinac?

Još ću jedan, ali karakterističan, detalj o njemu spomenuti.

Kad smo ga mi branitelji prije rasprave u zatvoru posjetili, rekao nam je, da nije uopće čitao novinska izvješća o procesu protiv Šalića.

Mi mu vjerujemo, a to nam je potvrdila i njegova najbliža okolina. Tako može postupati samo čovjek mirne i čiste savjesti.

Da se je i malo osjećao krivim, zar ne bi čitao izvješća već zato, da uskladi svoj budući iskaz s iskazima Šalića i drugih i da tako predusretne onim makar nevažnim razlikama i u iskazivanju.

Nadbiskup je u istrazi i ovdje izjavio, da priznaje narodne sudove, da ne prisvaja sebi nikakvu ekstrateritorijalnost, da priznaje ustav, u koliko se ne kosi s moralnim načelima Crkve, da priznaje uopće narodnu vlast i da želi sporazum Crkve s državom.

I sve je ovo jedan dokaz više, da on nije kadar počinjati zločine proti narodu i državi.

Uvaživši objektivno sve to, a napose dokazni materijal, od kojega sam ovdje naveo samo jedan dio, a ostali je dio sudu i onako poznat, savjest mi ne dopušta, da se složim s konačnim prijedlogom javnog tužioca.

Novine su zadnjih dana priopćile i brojne brzojave, a ja njima suprotstavljam ne možda samo sudu predanu izjavu 150 zagrebačkih svećenika, koji osporavaju optužbe protiv nadbiskupa, nego i molitve hiljade i hiljade vjernika Hrvatskoga Naroda, koji u crkvama i u svojim domovima već nekoliko dana neprekidno pa i u ovom času, a u uvjerenju nevinosti svoga nadbiskupa, mole od Boga njegovo oslobođenje kao najpravedniju presudu.

I ja kao branitelj predlažem, da Vrhovni narodni sud izvoli optuženog nadbiskupa dra Alojzija Stepinca osloboditi optužbe.

GOVOR DRA NATKA KATIČIĆA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE» u Zagrebu, 8. listopada 1946.

PO službenoj dužnosti branim ovdje nadbiskupa Dr Alojzija Stepinca. Moje je da se osvrnem na drugu i treću točku optužnice:

Takozvano prekrštavanje Srba i vojni vikarijat. Te točke obuhvaćaju strašna djela i doživljaje, čija potresna slika obnavljala se djelomično ovdje pred našim očima, dok su se redali svjedoci optužbe dovedeni iz raznih krajeva, koji su pripovijedali o tim događajima. Iznosile se te stvari ovdje u vezi s nasilnim prekrštavanjem pravoslavaca. Posljedice toga bile su strašne, s obzirom na mrtve i na žive: na mrtve, jer su stradali, a na žive, jer je ostao žalac. Postupci su bili zločinački, vodili su do razjarivanja strasti i imali samo jednu svrhu: koristiti okupatorskim vlastima. Kao branilac ureda radi, bez odobrenja štićenikova, dužan sam da doprinesem činjenice i poglede, da pomognem događaje osvijetliti, sve u okviru pronalaženja materijalne istine.

Pitati se: koja je veza nadbiskupa Stepinca s ovim strašnim stvarima.

Postupak Crkve i crkvenih vlasti u stvari takozvanog prekrštavanja Srba možemo dijeliti na četiri periode.

Čim je osnovana NDH, nastupio je u Hrvatskoj strašan teror. Ne možemo nijekati, da je među silnicima bilo i svećenika. No oni su se sami tim duhovno izdvojili od svoje Crkve i njezinoga duha. Znalo se točno, tko je kakav i komu pripada: ovaj je od ovih, a onaj od onih. Odmah u početku teroristi su postavili pitanje prekrštavanja. Motivi njihovi nisu bili vjerski, služili su se sredstvima prisile, strašenja, tjeranja pravoslavaca, da traže prelaz.

Kakva je bila reakcija crkvenoga vodstva u toj prvoj periodi? Ono što je Crkvi svojstveno: ogledala se odmah, da vidi kanonske propise. Ali čini se, da je to imalo karakter dobivanja vremena, to jest zatezanje. Od maja 1941. izlaze brojne okružnice o propisima prelaženja. Meni se čini, da se u njima ispoljava stara praksa Crkve: dobiti na vremenu. Slaže se to s oznaka reakcije, koja si nastoji pomoći ovako ili onako. Takovo držanje Crkve bilo je kroz godinu 1941. do kraja.

Tu činjenicu utvrđuju i mnogi primjeri, koje smo imali pred sobom ovdje na raspravi. Čuli smo kako se kotarski predstojnik Velike župe Livac-Zapolje u Požegi tuži crkvenim vlastima, kako se malo mari za pitanje prelaza pravoslavnih na katolicizam, stavljaju zapreke i stvar odugovlači. To je tipičan primjer izvjesnog zavlačenja sa strane Crkve.

Drugi primjer imamo u pismu Dragutina Kambera, župnika iz Bosne, koji se u pismu na Pavelića 1941. tuži, da ovaj postupak prelaženja Srba na katolicizam sporo ide, da bi trebalo odabrati neki brži način. I Vatikan šalje opomene, da se pravoslavne Srbe i imovina ne smiju uzimati po katolicima, osim u slučajevima, kada svi ili velika većina dotičnih pravoslavaca prijeđe na katoličku vjeru.

II. Perioda. Taktika zavlačenja stvari dobra je pod pretpostavkom, da se nalazimo u mirnim prilikama. Ali ja vas molim, da se duhom prenesete u ona vremena. Crkva čeka, da će ustaše odustati od proganjanja Srba. U međuvremenu, osnovana je od ustaških vlasti takozvana Ponova. Ista je slala misionare, svećenike na teren, da obavljaju posao prevođenja Srba na katolicizam. Sada je crkvena vlast počela stvar prelaznika uzimati u svoje ruke, išlo se zatim, da se ta Ponova razjuri, ili da se njezino djelovanje normalizira, kontrolira, da to bude u dostojnijoj formi.

Ovo se držanje može tumačiti na dva načina: ili, kako ga tumači optužba: kao pristajanje na ustaška nasilja nad pravoslavnima, ili kako tumačim ja, kao zavlačenje i ublaženje. Zašto u slučaju sumnje izabrati najgore tumačenje? Ima toliko svećenika, koje narod voli i poštuje, zašto pretpostavljati, da su i ovi sudjelovali u zločinačkim nakanama ustaša u pogledu Srba u Hrvatskoj. Izjavu o tom dao je i sâm branjenik nadbiskup Stepinac, kad je izjavio, da prelaz na silu nije nikakav prelaz i da se išlo za tim, kako bi se našao stanoviti modus.

III. Perioda. Glave pravoslavnih Srba padaju, ljudi navaljuju, zaklinju: otvorite nam vrata. Svuda velika zabuna, kaos. Nitko se pravo ne snalazi u onom što se zbiva. Pokazalo se, da metoda odugovlačenja ovdje ne pomaže. Zato Crkva pristaje na prelaze, s namjerom da pomogne ljudima. Uz to se napreže, da te prelaze dovede u sklad s kanonskim propisima. Evo, na pr., kako govori okružnica od 2. III. 1942. o primanju u katoličku Crkvu.

«Prelaznik treba da vrši prelaz sa čistom nakanom, bez nečasnih motiva, s vjerom u istinitost katolicizma. To ima da bude prvi i glavni motiv prelaza. Postoje li u prelazniku i drugi sporedni motivi, u koliko nijesu griješni, ne će smetati izvršenju prelaza». — Dakle, Crkva traži stanovito uvjerenje prelaznika, ali na neki način veli dušobrižnicima, neka ne smetaju onima, koji traže prelaz.

Sada dolazi *četvrta perioda* u kojoj sve to pada, i oni koji su prešli na katoličku vjeru, ipak budu proganjani, ubijani, bježe mnogi u šumu, jača se otpor srpskoga naroda.

Kakav je bio stav nadbiskupa Stepinca u predmetu prekrštavanja pravoslavnih Srba? Sve ono, što se zbivalo, srušilo se na ljude kao lavina, prvi mah svatko je računao, da će to prestati, da se ubijanja i progoni ne će ponavljati. Za drugu i treću periodu zajedno, kad i ne bismo to znali iz izravnih dokazala, držali bismo, da su i njegove namjere bile kao i namjere Crkve: da se ljude ne sili na prelaz, ali ako hoće, i kad traže, da ih se prima, jer se radi o životima ljudi. Tu onda dolazi ona

konferencija biskupa u jesen 1941. i postavljanje odbora trojice biskupa za pitanje prelaznika. Imao sam u rukama spis, ali nisam mogao razaznati, da li se je taj odbor trojice biskupa ikada sastajao, a i za tako zvani izvršni odbor nisam razaznao, da bi mnogo radio. Sigurno je, da je nadbiskup primio odgovornost, napose u dijecezi, gdje je on vrhovni nadzornik.

U trećoj i četvrtoj periodi vršili su se masovni prelazi, i premda je vidio, da su već neki prelaznici ipak ponovno šikanirani, dopušta prelaze, da ih makar djelomično pomogne, iako se to ne može nazivati spašavanjem Srba.

Ja, nažalost, nisam mogao doznati broj prelaznika, kao ni broj ljudi, koji su ovako spašeni. Ja kao Hrvat htio bih se ponositi učinjenim dobrom.

Što je bilo u svijesti nadbiskupa, kad je vršio ta djela?

On je osjećao, da se to vrši pod silu, a opet htio je da čovjeka spasi, da nije baš po kanonskim propisima, ali s druge strane stoji motiv čovjekoljublja, koji imade još veću težinu. Nastao je osobito teški konflikt u duši službenika Crkve između kanonskih propisa i filantropizma. Često se primalo sa sviješću, da će se isti jednom ipak vratiti na svoju vjeru, kao što je rekao neki svećenik u Bosni: «Ja te primam, no ti ćeš vjerovati kao i do sada». Na koncu pa da i nije bilo drugo u svijesti, nego da se taj čovjek smiri, zadovolji.

Molim, da kod presuđivanja stvari imadete u vidu, kako je ono doba postojalo fizičko, geografsko, organizatorno rasulo; postojali su konflikti motiva, nije se moglo uvijek gledati na principijelnost, trebalo je rješavati konkretnosti, živilo se i radilo i odlučivalo od časa do časa, postojali su najteži konflikti vrednota. Sada je lakše prigovarati, ali onda je bilo teško snalaziti se. Svaki čovjek, koji je tada htio da se učini nešto dobra, morao je činiti i nešto zlo.

Vojni vikarijat: Činjenica je, da je nadbiskup Stepinac preuzeo vojno vikarijatstvo mjesec dana nakon što su bili vikarima po Paveliću imenovani pop Stipe Vučetić i Vilim Cecelja. Nadbiskup u tome nije mogao ništa promijeniti, oni su zapravo izvršavali tu službu. Baš u tome području bilo je najviše kaosa, nadbiskup nije imao tu ingerencije. Nije on znao za pojedinosti, a kad je što saznao, strogo je uredovao: slučaj Brekalo, i još neki drugi. Ne može se govoriti o efektivnom učinu s nadbiskupove strane, jer je ingerenciju nad vojnim svećenicima vršilo ministarstvo vojske. Ja nisam mogao ustanoviti, koji od onih svećenika, kojima optužba inkriminira stanovite prekršaje, su bili pravi vojni svećenici.

Ne zaboravite, gospodo suci, da je nadbiskup Stepinac pomagao u ono vrijeme i spasio na smrt osuđene oficire. Ne ću ovdje govoriti o pojedinim njegovim dobrim djelima, nego molim da imate u vidu sve ovo što sam rekao i da na temelju svega donesete presudu.

«PREŽALOSNI PROCES» I NEKI ODJECI

VATIKAN: IZOPČENJE SVIH SUKRIVACA ZA PROGON I OSUDU NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA

SACRA CONGREGATIO CONCILII

DECLARATIO

IUDICIALIS actio, qua Excmus Aloysius Stepinac, Archiepiscopus Zagrabiensis, per civilem Iugoslaviae magistratum fuit arbitrio coniectus in carcerem atque iniuria damnatus, universum catholicum orbem atque civilem ipsam societatem vehementer commovit.

Ecclesia tribus praesertim Codicis Iuris Canonici praescriptis sacros Pastores eorumque dignitatem ac libertatem tuetur comminans excommunicationem ipso facto incurrendam ab eis:

1. qui ad iudicem laicum traxerint Episcopum, praesertim proprium (can. 2341),
2. qui violentas manus iniecerint in personam Archiepiscopi seu Episcopi (can. 2343 § 3),
3. qui directe vel indirecte impediverint exercitium iurisdictionis seu potestatis ecclesiasticae, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicalem potestatem (can. 2334. 2.°).

Omnes eiusmodi excommunicationes sunt, pro casuum varietate, simplici vel speciali modo Sedi Apostolicae reservate.

Sacra Congregatio Concili igitur, cleri populique christiani disciplinae praeposita, quum praefata crimina nullam habere causam graviter minuentem imputabilitatem dignoscantur (can. 2205 § 3, 2229 § 3, 3.°), augentes vero habeant, praesertim ob singularem Excmi Viri offensi dignitatem (can. 2207, 1.°) praesentibus declarat eos omnes, qui ad memorata delicta patranda physice vel moraliter concurrerint, aut eorundem necessarii participes exstiterint (can. 2209 § 1-3) excommunicationes supra relatas incurrisse, eisque subiectus permansuros, donec a Sede Apostolica absolutionem impetraverint.

Datum Romae, die 14 Octobris 1946.

F. Card. MARMAGGI, Praefectus.

F. Roberti, a secretis.

ACTA APOSTOLICAE SEDIS,
Commentarium Officiale, 38.
23. XI. 1946., p. 401.

(Prijevod)

SVETI ZBOR SABORA

IZJAVA

Sudski postupak, kojim je Preuzvišeni Alojzije Stepinac, Zagrebački nadbiskup, po građanskom sudu Jugoslavije samovoljno bačen u zatvor i nepravedno osuđen, silno je uzbudio čitav katolički svijet i samu svjetsku javnost.

Crkva posebno s tri propisa Zakonika Crkvenog Prava štiti duhovne Pastire i njihovo dostojanstvo i slobodu pod prijetnjom izopćenja, u koje upadaju samim time svi oni:

1. koji vuku biskupa, posebno svoga, na građansko sudište (Kan. 2341),
2. koji tvorno napadaju osobu nadbiskupa ili biskupa (Kan. 2343, § 3),
3. koji izravno ili neizravno priječe vršenje duhovne nadležnosti ili crkvene vlasti, time što se utječu ma kojoj građanskoj vlasti (Kan. 2334, 2.º).

Sva su ova izopćenja, već prema slučaju, jednostavno ili posebno pridržana Apostolskoj Stolici.

Sveti, dakle, Zbor Sabora, odgovoran za stegu klera i kršćanskog puka, pošto gore spomenuta zlodjela nemaju nikakav razlog, koji bi teško umanjivao odgovornost (Kan. 2205, § 3, 2229, § 3, 3.º), a, naprotiv, imaju koji uvećavaju odgovornost, posebno zbog izuzetnog dostojanstva povrijeđenog Nadpastira (Kan. 2207, 1.º), ovime izjavljuje, da svi oni, koji su fizički ili moralno sudjelovali, da se počine spomenuta zlodjela, ili su bili njihovi neophodni sudionici (Kan. 2209, § 1-2), upali u gore navedena izopćenja i ostat će njima podložni, dok ne zatraže odrješenje od Apostolske Stolice.

Izdano u Rimu, 14. listopada 1946.

F. Kard. MARMAGGI, Prefekt

F. ROBERTI, tajnik

Ovo je uzeto iz ACTA APOSTOLICAE SEDIS, Commentarium Officiale, Godište i svezak 38, 23. studenoga 1946., str. 401.

SLUČAJ STEPINAC U BRITANSKOM DONJEM DOMU, 18. 11. 1946.

Prema izvatku iz rasprava u britanskom Donjem domu, ondje je 18. studenoga 1946. povedena posebna rasprava o slučaju Stepinac između parlamentaraca, što je pokrenuto na temelju vrlo brojnih peticija, koje su izazvale «priličnu zabrinutost». Ovu je diskusiju pokrenuo *Mr. Lipson*, kad je zatražio od Državnog tajnika za vanjske poslove, da iznese da li je ovaj razmotrio peticiju, koju mu je uputio cij., zastupnik za Cheltenham: «s obzirom, da je veliki broj njegovih birača, koji su rimokatoličke vjere, tražio od njega, da poduzme korake za što prije oslobođenje iz zatvora zagrebačkog nadbiskupa Stepinca». Nije zadovoljila izjava Mr. Mayhewa, da «jugoslavenska Vlada smatra, da to suđenje [Stepincu] i osuda jugoslavenskog građanina je potpuno njihova interna stvar», pa da «u takvim prilikama Vlada Nj. Veličanstva nema legalnih osnova da postavi službeni zahtjev».

Na ovu je izjavu uzvratio *Mr. Lipson*, da «s obzirom na činjenicu, da su naši [engleski] odnosi s jugoslavenskom Vladom prijateljske naravi, ne bi li bilo moguće učiniti neslužbeni, prijateljski zahtjev o tom predmetu, s ciljem, da se izrazi vrlo velika zabrinutost velikog broja ljudi u ovoj zemlji».

Mr. Mayhew: Moj odgovor ne znači, da mi ne ćemo poduzeti daljnje korake, ali mi vjerujemo, da bi službeni zahtjev mogao Nadbiskupu nanijeti više štete nego koristi.

Mr. Thomas Brown: Mogu li zapitati cij. gospodina: koliko je peticija već primio i broj potpisnika na tim peticijama? Da li je on svjestan, da u cijeloj zemlji vlada teška zabrinutost, posebno o tom suđenju i rezultatima toga suđenja? Da li će on dati izjavu o toj stvari?

Mr. Mayhew: Bojim se, da ne mogu dati te brojeve bez bilježaka, ali oni su dovoljno veliki, da su me uvjerili o priličnoj zabrinutosti.

Mr. Eden: Dok ja potpuno razumijem gledište cij. gospodina o službenom zahtjevu, mogu li zatražiti od njega, da razmotri, da li bi bilo najmanje prijateljski akt prema jugoslavenskoj Vladi, da im se pokaže što osjećaju ljudi u mnogim dijelovima ove zemlje?

Mr. Ronald Chamberlain: Da li će cij. gospodin imati na umu, i istaknuti to što mu je na umu, da postoji veliki broj ljudi u ovoj zemlji, koji nisu rimokatolici, ali su ozbiljno zabrinuti? Ne radi se samo o rimokatolicima, koji su zabrinuti.

Mr. Skeffington-Lodge: Da li je cij. gospodin svjestan, usprkos tome što se može biti za i protiv u tom žalosnom slučaju, da je oštrina kazne nad Nadbiskupom uistinu uvreda kršćanskom mijenju širom svijeta?

Donosimo prema izvornom letku, koji je popraćen od Ministarstva vanjskih poslova posebnim pismom, u kojem se kaže, da se ovaj «Izvadak od HANSARD-a» šalje «u ovom obliku», naime: tiskan je kao letak na dvije stranice, jer da je «primio mnogo pisama i peticija, koje su mi bile poslane od M. P. u vezi suđenja i osude nadbiskupa Stepinca u Jugoslaviji, pa bi odgovoriti na svako od njih posebnim pismom zahtijevalo angažman priličnog broja tipkačica».

Posjedujemo takav jedan originalni letak, i, štaviše *original* popratnog pisma, upućenog Mr. W. J. Lewis-u; objavljujemo mu faksimil.

IRSKI PARLAMENAT U DUBLINU PROTESTIRA RADI ZAGREBAČKOG PROCESA

«IRSKI Parlamenat u Dublinu odobrio je jednoglasno tekst protesta protiv zagrebačkog suđenja, na sjednici od 22. studenoga 1946.» (Radio New York).

Irski Parlamenat ozbiljno je zabrinut radi nepravedne osude i zatvaranja Njeg. Preuz. Nadbiskupa Stepinca i radi mnogostrukih dokaza o postojanju progona vjere u nekim dijelovima Europe, i uvjeren, da poštivanje Božje suverenosti i moralnih zakona je temelj svakog stabilnog uređenja u svijetu i da sloboda iskrenog poštivanja Boga, kako je to On zapovjedio, mora biti neotuđivo pravo čovjeka, i da poštivanje tih zapovijedi je bitno za očuvanje mira među narodima —poziva sve narode, koji žele pravu slobodu i dugotrajni mir, da upotrebe sav svoj utjecaj u jednoj zajedničkoj akciji, kako bi prestali progoni vjere i da se postigne i osigura sloboda savjesti kao temeljni princip svjetske organizacije— i nalaže Ministru vanjskih poslova, da posebno upozna s ovim uvjerenjem sve one države, s kojima Irska održaje diplomatske veze, tražeći da poduzmu korake koji im se čine najpotrebniji, da se osigura privrženost naroda koji cijene slobodu».

Objašnjujući ovaj prijedlog, De Valera je rekao:

«Postupak kojem je bio podložen nadbiskup Stepinac ne može se nazvati procesom. Nema sumnje, da je pravo ljudi da poštuju svog Tvorca, kako je On sâm to zapovjedio, u Jugoslaviji sada zanijekano, kao i u nekim drugim dijelovima Europe. Velika patnja je snašla te zemlje. Nema ništa gorega do vidjeti, kako jedna mala grupa ljudi —oslanjajući se na potporu druge zemlje— nameće svoju volju terorističkim metodama i primjenjuju je na zarobljeni narod. Progon u bilo kojem obliku mišljenja drugih je jedno veliko zlo, a kudikamo je nepodnošljivija napast braniti ljudima da poštuju svog Tvorca. Ova napast nije uspjela u prošlosti, niti će uspjeti u budućnosti. Nema Irca koji nije uvjeren, da moramo učiniti sve što je u našim mogućnostima, ali moramo učiniti više od javnog protesta i očitovanja indignacije. Moramo umnožiti snage i iskoristiti sva naša sredstva. Čini mi se da je najbolji način, da naše napore usmjerimo prema međunarodnoj zajednici, da prihvati princip slobode vjere i savjesti. Veliki broj naroda, koji se nalaze u Ujedinjenim Narodima, uvjereni su da mora postojati jedna svjetska ustanova, koja bi trebala osigurati i braniti osnovna ljudska prava, koja počivaju na unutaranjim zakonima svih civiliziranih naroda».

[*L'Osservatore Romano*,
28. 11. 1946.]

NEKA SVJEDOČANSTVA

Uvjeti u Jugoslaviji bili su zlokobni i tužni. Svi su napori bili poduzeti, da se stvori Sovjetska Socijalistička Republika u najužoj vezi s Moskvom. Okolnosti sudskog procesa i osude zagrebačkog Nadbiskupa su stvorile na daleko i široko rasprostranjenu tugu.

WINSTON CHURCHILL,
Iz govora u Parlamentu,
1. 11. 1946.

Glavni objekt novinskih napadaja bio je Zagrebački nadbiskup Stepinac. Partizani su ga zatvorili prošlog svibnja i proveo je 17 dana u zatvoru. Od tog trenutka ga pažljivo prati jugoslavenska tajna policija, a sad on rijetko napušta svoju palaču u Zagrebu.

Nedavno su ga uhapsili uniformirani partizani, u malom selu izvan Zagreba, partizani koji su bacali teško kamenje kroz prozor njegova auta. Agenti tajne policije, koji su ga slijedili, nisu pokušavali obraniti ga. Jednog dana, kad sam ga posjetio, pokazao mi je jedan kamen, koji je bio težak jedan kilogram ili više, a koji on sad upotrebljava kao pritiskivač za papir. Osim što ga je OZNA špijunirala, glavna Nadbiskupova bol bila je u tom, što je potpuno odsječen od Vatikana i što nije imao načina slati, niti primati pisma. Sva njegova unutrašnja korespondencija bila je potpuno cenzurirana.

Kad sam napustio palaču, nakon više od jednog sata razgovora s Nadbiskupom, moj jeep su slijedili kroz ulice grada Zagreba automobilom svemoćne OZNA-e. Ugledao sam ih i upitali su me, da im pokažem putnicu. To bijaše moje neposredno iskustvo nadzora, kojem su podloženi Nadbiskup i njegovi posjetioci. Postoje već znaci, da je ovo progonstvo omraženo među većinom seljaka. Sigurno crkve nisu bile nikada tako pune, kao što su za Božić i za Novu Godinu.

Činjenica, da se komunisti još nisu usudili zatvoriti nadbiskupa Stepinca, znak je da se još ne osjećaju dovoljno jakim poduzeti ovaj ozbiljan korak. Međutim, moglo bi biti i to, da je kampanja novina namijenjena ubrzati potporu za tu akciju, što bi bilo najbrutalniji izazov partizana prema rimokatoličkoj Crkvi.

RANDOLF CHURCHILL,
član Britanske vojne misije u Jugoslaviji

[*The Daily Telegraph and Morning Post*,
London, 23. 1. 1946.]

■

Ne uzbuđujemo se radi toga, što je jedan član katoličke hijerarhije pred sudom. Nasuprot tomu, baš radi toga što se radi o nadbiskupu, najprije nas je sprječavalo da protestiramo: nismo htjeli prestajati s

prevencijom. Ali mi imamo neka izvješća i prikupili smo svjedočanstva, i bili smo uvjereni: Zagrebački nadbiskup je osuđen na šesnaest godina robije, nedužan...

Krive su tvrdnje, da je on surađivao s ustašama i da ih je pomagao. Suprotno tomu, nije prestajao suprotstavljati im se, protestirati protiv novačenja hrvatske omladine i, javno u Katedrali se usprotivio ubijanju talaca i progonu Židova...

Ustajao je protiv nasilnog pokrštavanja pravoslavnih Srba, koja su činili jadni zaslijepljenici. Zbog tih protestiranja, policija ga je nadzirala u njegovu dvoru, gdje je bio u više navrata osumnjičen...

Sve se objašnjava, ako se potsjetimo, da je 8. rujna 1946. Zagrebački nadbiskup, prvak hrvatskih biskupa, odbio prekid s Rimom. Eto, tu je čvor svega...

Ali Stepinac trpi za jedinstvo, on je jedan od mučenika jedinstva (...kršćanskog Zapada i kršćanskog Istoka...) — a ne samo jedinstva s Rimom... Zagrebački nadbiskup je pisao 1944.: «Katolička crkva se ne boji nikakve sile na zemlji, kad je u pitanju pravo pojedinca». Tko će od sada govoriti, ako se kršćani ušute? Ako oni budu šutjeli, «kamenje će kriknuti».

FRANÇOIS MAURIAC
član Francuske Akademije

[*Le Figaro*,
Pariz, 2. 11. 1946.
«Slučaj Zagrebačkog nadbiskupa»]

Pridružujem se od svega srca poštovanju, koje iskazujete, prigodom pedesete godišnjice, herojskom Nadbiskupu Zagreba, Msgr. Stepincu, koji je sada u tamnici radi Isusa Krista.

Jednako tako od srca izražavam svoje želje za oslobođenje nesretnog hrvatskog naroda, koji sada stenje pod satanskim jarmom komunističke bestijalnosti.

PAUL CLAUDEL,
francuski književnik

U OVOM razdoblju politički proces, koji je imao najviše odjeka i koji je izazvao najveće međunarodne diskusije, bio je proces katoličkom nadbiskupu iz Zagreba i primasu Hrvatske Msgr. A. Stepincu. Strasti, koje je izazvao ovaj proces, dovele su do toga, da je Nadbiskupova nevinost bila potisnuta na drugo mjesto pod pritiskom političkih stremljenja. Nadbiskup je bio optužen kao «kolaboracionista» i da se nije odupro «masovnim i prisilnim prekrštavanjima» Srba za vrijeme Pavelićeva režima, i ta optužba uzeta je slijepo, kao simbol snaga, koje su nastojale uništiti srpsku naciju.

Ali, ustvari, Titov režim je imao veliki broj neprijatelja među Srbima. Dugo vremena držalo se je —i to je neistinito— da je partizanski pokret antisrpski, i to mišljenje pojačalo se je nakon osude Mihajlovića, koji je, usprkos suradnji s okupatorima, ostao za mnoge Srbe kao nacionalni vođa. Nakon što je Tito tako postupao sa srpskim nacionalizmom, nije mu preostalo drugo, nego da se digne protiv čovjeka, koji je u srpskim očima značio izraz hrvatskog nacionalizma i izraz srpskih progona sa hrvatske strane. Osim toga, jugoslavenski komunisti su poznati po svom neprijateljskom držanju prema katoličanstvu, i to ne samo u ideološkom smislu, nego za njih Vatikan znači isto što i Italija, i ova nije samo okupirala 1941. njihovu zemlju, nego je nastojala prisvojiti Trst i Julijsku Veneciju. Bilo je, dakle, logično, da se komunisti suprotstave Stepincu, i, usput, mnogi Hrvati su shvatili ovaj čin kao djelo nacionalističkih beogradskih krugova protiv hrvatske nacije.

Dobar dio ovih problema vrlo malo je imao zajedničkog s osobnim odlikama Stepinca, koji je imao nesreću da su ga Nijemci shvatili i ocijenili kao legalni autoritet u zemlji i radi toga je postao crna točka u očima komunista. Optuživali su ga, da je odgovoran za «zlodjela», a naprotiv, postojali su dokazi, da je spasio mnoge živote, kao i to, da je njegovo djelovanje u mnogočemu ublažilo oporost režima. Njegovi odnosi s Pavelićem bili su tumačeni svakojako i samovoljno, i zahvaljujući komunistima, prevagnula su najgora tumačenja istih na procesu. Nadbiskup je bio osuđen na 16 godina zatvora.

ARNOLD J. TOYNBEE,
engleski povjesničar, pisac glasovitog djela
«A Study of History» u 10 svezaka.
Naš prijevod iz monografije
«The Realignment of Europe» (1953/54.)

«...Najzapanjujući slučaj jest onaj zagrebačkog nadbiskupa Stepinca, poglavara katoličke crkve u Hrvatskoj. Vršenje njegovih vjerskih dužnosti sililo ga je, da ima službeni saobraćaj s Pavelićem i s okupacionim vlastima, odnosno predstavnicima tih snaga. Ali tu je bilo malo dokaza, da je potpomagao i jedne, no tu je *mnogo nepobitnih dokaza, da je bio u stalnom sukobu s njima.* Nema dokaza, da je okuražavao ma kakove ispade protiv Srba i Židova, ali tu *ima nepobitnih dokaza, da je zaštićivao osobe koje su bile u opasnosti.* Međutim, on je bio jedan ogorčeni neprijatelj komunista, i to je razlog, da je osuđen na šesnaest godina zatvora...»

HUGH SETON-WATSON
«The European Revolution»,
London, 1951., str. 281

...Sliku Vašeg hrabrog Nadbiskupa stavila sam na moj radni stol, da ga tako mogu imati pred očima kod rada i kod molitve — kao ozbiljnu opomenu, što se na drugom mjestu za sv. Crkvu trpi i žrtvuje, i što to za sve nas znači. — Kolikogod je Nadbiskup u stanovitom pogledu vrijedan žaljenja, s druge mu se strane, da tako kažem, u suzama, mora sa strahopoštovanjem čestitati — to je ipak visoki, zastrašujući izbor: morati na ovaj način svjedočiti za Boga i Crkvu.

I kakva li je čast za hrvatske katolike, da je njihov poglavar na ovaj uzoran način izrekao: Non licet! — Nije dopušteno!, i da iza toga stoji! Doista, to za vas sve znači neizmjerni blagoslov. Da li će Bog ovaj izbor Vašeg nadbiskupa okruniti mučeništvom, ili će od njega učiniti znak svoje spasavajuće moći, nitko ne može reći — ali mi se svi nadamo, da će biti ovo drugo i molimo za to, ali se vjerojatno može računati i s prvim: u svakom slučaju, on doista ide stopama apostola. Radi toga držim njegovu sliku na mom radnom stolu uz poznati rimski Petrov kip. (Znate, onaj, koji prikazuje svetog Petra, kako sjedi na mramornom tronu, a noge su mu od poljubaca hodočasnika gotovo izbijelile.) To je u sebi čitava Propovijed...

IDA GOERRES,
njemačka književnica

■

Ovaj veliki čovjek Crkve bio je optužen, da je bio kolaborator nacista. Mi Židovi to poričemo. Mi znamo iz njegove prošlosti, počevši od godine 1934., pa dalje, da je on bio istinski prijatelj Židovima, koji su u ona vremena stenjali pod Hitlerovim progonima i progonima njegovih slugana. On je bio jedan od rijetkih ljudi u Europi, koji su se digli protiv nacističke tiranije, u doba kada je to bilo opasno... Taj čovjek, sada žrtva sramotnog suđenja, za čitavo vrijeme nacističkog režima govorio je otvoreno i neustrašivo protiv rasnih nürnberških zakona i njegova opozicija nacističkom teroru nije nikada popustila. On je javno ustao protiv zloglasnog sistema «žute zvijezde», zastupajući stanovište, da to povređuje dostojanstvo čovjeka. I njegova je zasluga, da se to ukinulo... Iza Nj. Sv. Pape Pija XII., nadbiskup Stepinac bio je najbolji zastupnik progonjenih Židova u Europi.

LOUIS S. BREIER,
predsjednik američkih Židova, ravnatelj programa «Američkog židovskog komiteta», 13. 10. 1946.

Nadbiskup Stepinac je zagovarao uljuđenost te je bio simbol slobode, koju mi imamo u Americi, a za koju smo se nadali, da će je i drugi narodi imati, kada završi rat...

WILLIAM L. CHENERY

Colliers Weekly, 13. 10. 1946.

«NCCJ osjeća svojom dužnošću da protestira protiv progona ne samo nadbiskupa Stepinca i njegovih istomišljenika, nego i pravoslavnih kršćana i pripadnika drugih vjerskih skupina...».

NCCJ (Nacionalno Vijeće kršćana i židova), 13. 10. 1946.

«Danas, 20. 11., protestanti i Židovi su se solidarizirali s američkim katolicima, koji su uputili Ujedinjenim Narodima prijedlog, da se zauzmu za zatvorenog zagrebačkog Nadbiskupa Msgr. Stepinca. Ovo pismo je

poslano senatoru Waren Austinu, šefu američke delegacije pri Ujedinjenim Narodima.

[*International News Service*, New York, 20. 9. 1946.]

...Nijedan se inteligentni protestant ne će veseliti nesreći, koja je zadesila Rimo-katoličku Crkvu u Jugoslaviji. Iskustvo je utvrdilo, kad jedan dio kršćanske Crkve zadese nepogode, da je to udarac za sve kršćane...

Mnogi su američki protestanti bili zaprepašteni okolnostima suđenja i atmosferom u sudnici, što oboje čini nemogućim pravedno i nepristrano suđenje...

Kršćanstvo u svim svojim granama treba da predstavlja jedinstvenu frontu prema silama zla, koje danas idu za tim, da podijele i vladaju...

DR. JOHN SUTHERLAND BONNELL,
prezbiterijanski pastor, 13. 10. 1946.

Proces Monsignora Stepinca zanima pripadnike svih vjera, jer je on bio osuđen jednostavno stoga, što je imao smionosti suprotstaviti se silama, koje žele uništiti naš svijet — naš način života...

DR. WILLARD S. SPER,
pastor, 13. 10. 1946.

...Imena monsignora Stepinca, biskupa, svećenika i vjernika, i svih onih, koji u Hrvatskoj nose ime ispovjednika i mučenika, nalazit će se na jednoj od najljepših stranica Vaše povijesti, a u očima kasnijih naraštaja bit će pioniri Hrvatske, uvijek veće, slavnije, slobodnije i nezavisnije...

JEAN-BAPTISTE APCAR,
Armenski katol. biskup u Iranu

...Prijetnja bezbožnog komunizma zastrašuje nas više od svega; radi toga mi suosjećamo s hrabrim hrvatskim narodom, koji se je uhvatio u koštac sa strašnijim nevjernikom, u stanovitom smislu, od onog, protiv kojeg smo se borili vi i mi u prošlosti...

J. KALLOS,
nadbiskup Tripoli

Cinizam mojih kolega, koji sam s njima dijelio godinama, počeo me je uznemiravati. Naime, brige koje su me zaokupljale sada, proizišle su, što ja više nisam mislio u terminima beznačajne mase ni političkih programa, nego u terminima ljudskih individualnosti i njihove osobne sudbine.

U tim mislima zateklo me je zatvaranje nadbiskupa Stepinca, kojega je Titova vlada odvela u zatvor u rujnu 1946. Znao sam, kao i svi ostali komunisti, da neće biti suđen radi toga, što je bio navodni ratni zločinac i kao član subverzivnog pokreta, nego radi ideja koje je zastupao. Bio je zatvoren, jer je bio katolik. Njegovo korektno držanje na sudu, šutnja, da ne diskutira o stvarima, za koje ga optužuju, i njegova hrabra izjava u pitanjima, za koja je znao da će ga sud zatvoriti, duboko su me impresionirali.

Svi u [mojem] uredu očekivali su kao sigurno, da će nadbiskup Stepinac biti strijeljan ili obješen; bila je to ustvari prikrivena želja, da se tako dogodi. Moji reporteri i drugovi gledali su to sa zadovoljstvom, kao što bih to i ja bio gledao nedavno: smrt jednog crkvenog princa. I kada ga osudiše na 16 godina teškog rada, razvila se oštra polemika, koju ublažiše političkim razlozima, kako još nije došlo vrijeme frontalnog napada na Crkvu. Taj napad doći će kasnije. U partijskim predavanjima i na mitinzima raspravljalo se je o budućoj borbi protiv Crkve, i svi su to očekivali s užitkom...

Nisam se više zadovoljavao mišlju, da svrha opravdava sredstvo. Jer, kada jedanput marksist počne razlikovati istinu od laži, pravdu od nepravde, dobro od zla, i kada počne misliti, onda samo gubi njegov marksizam, a ne on kao čovjek.

DOUGLAS HYDE,

tajnik uredništva komunističkog dnevnika u Londonu «*The Daily Worker*». Iz njegove knjige «*I believed*» (London, 1950., New York, 1951.) Ovdje prevedeno prema francuskoj verziji, «*J'ai été communiste*» (Centurion 1962., str. 200). Pisac je predao ostavku na uredništvu i prekinuo s Partijom.

Mons. Stepinac će naći svoje mjesto među velikim papama i biskupima, za stvar Kristovu i njegove Crkve.

U vrijeme od dvanaest godina njegove nadbiskupske djelatnosti u Zagrebu, Mons. Stepinac je postigao mnoge velike stvari. Ali prije on nikada nije bio tako djelotvoran kao danas. Tada je on uzdigao narod protiv zala totalitarne vlade. Sad je on uzdigao svijet. Tada je on bio nadahnuće svojim sunarodnjacima, sada je on nadahnuće za sve nas. Danas je u svakoj zemlji, gdje žive slobodni ljudi, njegovo ime poznato, čašćeno, voljeno, a njegova je osoba smatrana simbolom za sve progonjene u Istočnoj Europi. Mons. Stepinac je čitavu svijetu dao lekciju: naučio nas je prezirati sve oblike totalitarne vlade, bilo gdje se ona vršila, s lijeve ili pak s desne strane; sve oblike vladavine, koji uništavaju ljudske duše i tijela; sve oblike vladavine, koji degradiraju slobodna čovjeka i svode ga na razinu roba; svi oblici vlade u svijetu nisu temeljeni na ćudorednom zakonu.

A. H. COUNT O'BRIEN

[*Archbishop Stepinac, the Man and his Case*,
Dublin, 1947., str. 83.]

Proces je bio nesretniji za one, koji su ga htjeli, nego li za onoga, kojemu su sudili. Sav jedan narod bio je potresen, okupio se u jednom jedinom prosvjedu, u jednoj jedinoj nadi: molio je. I to sa živom reakcijom vjere, *koja je bila ranjena očitom nepravdom, skupa s neutaživim osjećajem prema domovini, njezinoj nezavisnosti i slobodi.* Ovi osjećaji i težnje, nedjeljivi također i u Hrvatskoj, kao uostalom i posvuda, zalijevali su i gajili kroz stoljeća kršćanstva skupa vjeru i rodoljublje. *Proces katoličkoj Crkvi, proces Msgru Stepincu bio je proces hrvatskoj domovini, koju su prikazali isključivo u pregaženom režimu, zbog izlike, koje je ovaj mogao pružiti.* Ali Hrvatska je bila i jest u prvom redu u svojim sinovima, koji vjeruju, koji se suprotstavljaju isto tako novom režimu, kao što su se oduprli prošlom totalitarizmu, jer su oba protivna kršćanskoj civilizaciji promatranoj i ispovijedanoj u njezinim opravdanim slobodama.

[*L'Osservatore Romano*,
Rim, 12. 10. 1946.]

Kada su nacisti okupirali Hrvatsku, nadbiskup Stepinac je izložio svoj život, da pomogne Židovima. Njemu je uspjelo, da je bio ukinut nalog, da Židovi moraju nositi žutu oznaku. Osudio je nacistički rasni zakon. Surađivao je s međunarodnim Crvenim križem za spašavanje Židova u drugim zemljama. On je pod svojim krovom sakrivao Židove, a to isto su činili i mnogi njegovi svećenici. To je, eto, kako vele Titovi pomagači, kolaboracija s nacistima...

[*The New Leader*,
New York, 12. 10. 1946.]

Proces nadbiskupa Stepinca je bio čisto politički proces s unaprijed određenom osudom...

Proces i osuda hrvatskog prelata vrijeđa obećanje Jugoslavije Ujedinjenim Narodima, da će poštivati ljudska prava i osnovne slobode svih, bez razlike rase, spola, jezika i vjere...

Nadbiskup Stepinac je bio osuđen i bit će utamničen kao dio kampanje protiv njegove Crkve, koja je kriva, što je neprijateljska prema komunizmu...

[*The New York Times*,
New York, USA, 13. 10. 1946.]

Napadaji na američke zrakoplove na jugoslavenskom području, zatvaranje američke knjižnice u Beogradu i proces protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca u Zagrebu, sve su dio istog generalnog plana...

Smisao za pravdu se buni zbog osude nadbiskupa Stepinca.

Katolička Crkva, koja je mnogo starija od tisuću godina, preživjela je Hitlerovih 12 godina i nastavit će da preživljuje i druge režime.

Proces protiv nadbiskupa Stepinca ne će oslabiti, nego ojačati Crkvu.

[*Die Tat*,
Zürich, 14. 10. 1946.]

STEPINAC I SRBI I ŽIDOVI

9. siječnja 1942.

253. ZAGREBAČKI NADBISKUP STEPINAC KARDINALU MAGLIONE

Br. 7/BK [A. E. S. 429/42, orig.]

Zagreb, 9. siječnja 1942.

Molba za posredovanje u korist dvjesto židovske siročadi

U Zagrebu oko 200 židovske djece, ponajviše bez roditelja, u dobi od 7 do 17 godina, radi protusemitskih zakona provodi bijedan život.

Židovska zajednica u Zagrebu htjela bi, dozvolom talijanske vlade, te dječake poslati u Firenzu, ili u koje drugo mjesto u Italiji, gdje bi mogli, na trošak tamošnje židovske zajednice, polaziti školu ili se posvetiti fizičkom poslu.

Potpisani je iznio čitavu stvar talijanskom Ministru u Zagrebu, koji je rekao, da ovu stvar treba prosuđivati više kao dobrotvornu nego političku. Isti Ministar smatra, da bi posredovanje Svete Stolice moglo biti uspješno.

Radi toga, molim Tvoju prečasnu Uzoritost, da bi posredovala kod talijanskih vlasti, da izda gore spomenutu dozvolu, i to što prije, jer otezanje je opasno.

[*Le Saint Siège et Les Victimes de la Guerre,*
Janvier 1941-Décembre 1942.
Libreria Editrice Vaticana, 1974. Str. 409.]

Koliko se vidi iz istoga djela, ovo Stepinčevo posredovanje nije uspjelo. Nu, svakako je vrijedno zabilježiti, da su na temelju ovih objavljenih dokumenata sa strane Vatikana —a posebno spomenutog sveska— Srbi bili činjenicama *prisiljeni* priznati *«u jednom trenutku pozitivan lik Kardinalu Stepincu».*

Srpski mjesečnik u Londonu *«Naša reč»* (god. XXX, br. 290, decembar 1977., str. 19.) komentira devetu knjigu ovoga izdanja, i tu čitamo:

«Dalje se tu nalazi i treći dodatak Markoneovog (Marcone) izveštaja. I on je napisan od strane nadbiskupa Stepinca i datiran je 31. maja 1943. godina. U njemu se nalaze, hronološkim redom, 34 dokumenta koji pak samoga Nadbiskupa kao poglavara Katoličke crkve u Hrvatskoj stavljaju ovom prilikom u jedan nama manje poznat opus pozitivnog domena. U gornjem broju dokumenata nalaze se 24 intervencije-protesta *u korist Srba* na teritoriji NDH i 11 slučajeva zauzimanja za Jevreje. Među njima najvažnije je pismo protesta Paveliću od 14. maja 1941. godine *protiv uništenja glinske crkve sa 260 poklanih Srba u njoj»*... «U svakom slučaju, ova dokumenta su veoma interesantna i ukazuju na pokušaje koje su vrhovi katoličke hijerarhije činili prema Srbima i Jevrejima u NDH. Daju u jednom trenutku pozitivan lik Kardinalu Stepincu».

PRAVOSLAVNI MITROPOLITA SVJEDOČIO ZA STEPINCA

ZAČUDIO sam se, kako protestantski pastori nasjedaju (pa i mnogi Srbi u emigraciji) propagandi crvenih, da je nadbiskup Stepinac surađivao s ustašama u gonjenju Srba. Ja ovime svjedočim sa svojim punim imenom, da to nije istina. Ja sam bio godine 1941. od ustaša uhapšen, odveden na ustašku policiju u Petrinjskoj ulici u Zagrebu, gdje sam između 27. travnja i 11. svibnja 1941. god. bio zatvoren u ćeliji br. 8 zajedno sa srpsko-pravoslavnim mitropolitom Dositejem, koga do onda nisam lično poznavao. On je bio teško bolestan na arteriosklerozi, izvučen iz kreveta i bačen u moju ćeliju. On mi reče, da se nadbiskup Stepinac za njega zauzeo više no što bi to mogao rođeni brat. Rekao mi je dalje, da ima zahvaliti samo energičnom nastupu nadbiskupa Stepinca, da ustaše nisu, kako su to htjeli, spalili i srušili pravoslavnu crkvu u Zagrebu istoga dana, kada su zapalili židovski hram. Rekao je, da će biti prebačen u Srbiju —što je za njega onaj čas bilo najpovoljnije— i da i to ima zahvaliti Stepincu. Za 3 dana doista je prebačen u Srbiju, gdje je nakon nekoliko godina —već pod Titovom okupacijom— umro u manastiru Rakovica kraj Beograda.

Dositeja je Tito službeno «ožalio kao žrtvu», ali Stepincu priznati, da je on spasio tu «žrtvu», Tito nije htio. Mrtvima Tito priznaje sve —živima gotovo ništa, ako nisu uz njega—. Ovo su autentične izjave Dositeja meni, koje mi je dao neprisiljen od ikoga, u intimnom razgovoru u ćeliji ustaša, gdje smo bili jednake sudbine. Mene su ustaše kasnije otpremili u koncentracioni logor «Danicu» (zloglasni kap. Viktor Tomić) i tamo sam bio zatvoren s prijateljem Miškinom, narodnim zastupnikom HSS, koji je tamo zaglavio, a sada ga mrtvoga Titovci svojataju kao svoga, kao što to čine i s mrtvim Radićem, dok žive zatvaraju. Toliko historijskoj istini za volju.

DR. ANTE ŠUMANOVIĆ (1891-1949.)

[*Neue Zuericher Zeitung,*
20. 11. 1947.
Hrvatski Glas,
13. 1. 1948.]

«ZAHVALIO MI, ŠTO SAM UČINIO ZA SRBE»...

Dana 29. prosinca 1941. tajnik ministarstva saobraćaja i delegat Crvenog križa u Beogradu, Bogdan Rašković, stigao je u Zagreb s preporukom beogradskog nadbiskupa dra Josipa Ujčića, da zamoli Stepinčevo posredovanje. Na dnu Ujčićeva pisma napisao je vlastoručno Stepinac:

«NB. Ovaj Srbin iz Beograda bio je kod mene u pratnji njemačkog vojnika iz Beograda, da mu se štogod ne dogodi. Zahvalio mi, što sam učinio za Srbe i molio za intervenciju (kao gore). Ja sam mu rekao, da sam protivan masovnim prijelazima u katoličku Crkvu. Na što mi je odgovorio: «Preuzvišeni, neka svi pređu, samo da spasu živote». Obećao sam intervenciju i otišao odmah ministru unutarnjih poslova. Kakav je bio kasnije rezultat, ne znam, ali smo učinilo, što smo mogli. — 29. XII. 1941. Stepinac».

KARDINAL ALOJZIJE STEPINAC

«SPREMAN sam pre da umrem, nego da popustim, i nadam se da ću, s pomoću Božjom, moći da ostanem veran svojoj reči». Alojzije Stepinac, zagrebački nadbiskup i kardinal, zaista je do kraja života ostao veran toj izjavi koju je dao 1952. dopisniku jednog belgijskog lista. Napuštajući u sredu 10. februara, u rodnom selu, Krašiću nedaleko od Zagreba, ovaj svet, on ga je ostavljao stvarno nepobeđen.

Smrću Stepinčevom neće, nažalost, još prestati kontroverza koja je nastala u vezi njegovog držanja u tmurnim godinama prošloga rata i koja je sigurno njega samoga teško bolela. Tek da se dobije potrebna vremenska distanca, kada rane budu koliko toliko zaceljene, kad strasti popuste, moći će istoričar da o tome izrekne svoj nepristrani sud, za koji je Stepinac toliko puta kazao da ga očekuje s mirnom savešću.

Neke stvari, međutim, mogu se već i iz današnje perspektive dobro i tačno utvrditi.

Kad je komunistički režim, navukavši na sebe grotesknu masku «branitelja» Pravoslavlja i Srpstva, stavio na optuženičku klupu nadbiskupa Stepinca, od svršetka rata bilo je već prošlo 16 mjeseci. To znači —zanimljiva činjenica— da Stepinac nije bio zatvoren i optužen odmah posle «oslobođenja». Tek kad je rimokatolički episkopat Jugoslavije objavio svoje poznato Pastirsko pismo iz septembra 1945., u kome su postupci komunista žigosani ali i ostavljena otvorena vrata za sporazum sa državom, tek posle toga komunisti su stupili u akciju. Ali ni tada Stepinac nije bio uhapšen već samo stavljen pod pojačanu policijsku prismotru. Štaviše, došlo je i do međusobnih razgovora koji su ostali bez rezultata, jer je Stepinac odlučno odbio za njega neprihvatljive uslove režima. I kad je posle svega postalo jasno da o nekoj njegovoj kapitulaciji ne može biti govora, počeli su tražiti zgodan povod da Stepinca izvedu pred sud.

Suđenje kao i osuda na 16 godina robije pokazali su i otkrili nove momente koji nisu ni za kakvo potcenjivanje. Pre svega, dostojanstveno i nepokolebivo držanje zagrebačkog nadbiskupa pred komunističkim «sudom» ostavilo je snažan utisak. A zatim, brzo je postalo jasno da je sama Rimokatolička crkva stala iza svoga dostojanstvenika, insistirajući na njegovoj nevinosti. Krajem 1952., godinu dan posle Lepoglave i interniranja u Krašić, Papa Pio XII. dodeljuje mu čak kardinalsku čast, što je bio nedvomislen znak solidarisanja sa osuđenim nadbiskupom. Ali ne samo da je Rimokatolička crkva stala iza Stepinca, već je to isto učinila, u ogromnom svome delu, i javnost slobodnog sveta. Ne jednom prilikom ta je javnost vršila pritisak na komunistički režim u Jugoslaviji da pusti na slobodu osuđenog. I Tito je zaista bio prisiljen da izjavi da je voljan to učiniti ali pod uslovom da Stepinac odmah napusti zemlju. Međutim, ovaj na tako nešto nije mogao da pristane.

Tako je kardinal Stepinac izrastao u herojsku figuru svetskih razmera. Ime mu je postalo simbol duhovne čvrstine i otpora protiv komunističke tiranije. Kao takav, on nesumnjivo zaslužuje iskreno divljenje svih onih

koji su, bez obzira na versku pripadnost, načisto s time o čemu se zapravo radi.

SVETA MILENOVIĆ

[*Srpski Vidici*, München, veljača 1960.]

KARDINAL STEPINAC I «SRBOKOMUNIZAM»

ODNOS nadbiskupa Stepinca prema ustaškim vlastima, Nemcima, Italijanima i Paveliću lično, poznat je svim Hrvatima bez obzira na njihovu političku orijentaciju. Ali i nama Srbima. Poznat je bio vlastima okupirane Srbije koje su i te kako budno pratile događaje u NDH. Poznat je najbolje srpskim izbjeglicama iz NDH koje, u svojim izjavama Komesarijatu za izbjeglice u Beogradu, nisu imale dovoljno reči da se nahvale doduše ne jugoslovenstvom nadbiskupa Stepinca, ali njegovim hrišćanstvom svakako. Njegove propovedi u zagrebačkoj katedrali u kojima je nedvosmisleno napadao ustaški režim i otvoreno osuđivao progone Srba i Jevreja; njegov čak javni rat protiv Pavelića; njegovi referati Vatikanu o poretku u NDH; njegov stav prema ponudama izvesnih Srba da pređu u katoličanstvo kako bi ostali pošteđeni ustaških pogroma —sve je to bilo dobro poznato i nama u Srbiji. Pa i Titu — onome u Jajcu i onome na Dedinju!

Zato, i samo zato on ne samo da ne hapsi zagrebačkog nadbiskupa, već se sa njim viđa na službenim manifestacijama i sa njime pregovara sve do septembra 1946 godine o sređivanju odnosa između nove komunističke države i stare katoličke crkve u njoj. Iz razumljivih razloga. Hrvatska katolička crkva kao takva imala je oslonca u svojoj katoličkoj centrali u Vatikanu, dakle, iza Gvozdene zavese. Od nadbisupa Stepinca traženo je da učini izbor između komunističke države i katoličke crkve. Zagrebački nadbiskup nije ostao u toj državi da služi njoj već da služi svojoj crkvi u njoj! No komunizam ne dopušta nikakav dualizam, a najmanje takve vrste. Stepinac nije oponirao Paveliću da bi se kasnije povinovao Titu. Tito pak, koji je dobio bitku protiv jednoga kralja, nije valjda mogao dopustiti da je izgubi pred jednim katoličkim nadbiskupom — i to u svojoj, komunističkoj državi? I nadbiskupu je stavljeno do znanja: da se prikloni, da napusti zemlju ili — da bude uhapšen. (Titove reči papinom pretstavniku, Monsinjoru Hurlay-u). On bira ovo posljednje...

Braneći svoju crkvu od komunizma, nadbiskup Stepinac je žrtvovao svoju ličnost: gađajući nesavitljivu Katoličku crkvu, Tito je oklevetao ličnost njenog branioca u Jugoslaviji i poslao ovoga na robiju. Da bi zamaskirao to Tito je izmislio one poznate inkriminacije od kojih nijedna jedina nije dokazana čak ni na komunističkom sudu. Da bi «pokrio» sebe, Tito je onda otvoreno izjavljivao, i poverljivo i javno, da «Stepinčevu osudu traže pravoslavci»: oni su povređeni, oni su u većini — a on, bezbeli, ide samo za glasom većine!... Pravoslavci, naivno su shvatili tu «velikodušnost» tog direktnog i indirektnog vinovnika svih žrtava i olako to prihvatili kao neku svoju «satisfakciju». Samo dva pravoslavca

podigla su javno glas protesta: američko-kanadski episkop Dionisije i zagrebački episkop Dositej! Srbi u Jugoslaviji bejahu nemoćni da reaguju ukoliko su i znali pravu istinu. Srbi u emigraciji pak ne učiniše ništa sem što prihvatiše Titovu tezu o «krivici nadbiskupa Stepinca»...

U međuvremenu zagrebački nadbiskup je dostojanstveno odležao dobrih deset godina robije, sa nje prebačen u kućni zatvor, postao kardinal i zaklopio oči. On je otišao, ali ostade njegova živa legenda u Hrvatskom narodu i jedan neisplaćen dug časti pravoslavnih Srba u emigraciji: rehabilitovati pokojnog kardinala u očima onih čiji martirijum bejaše bar nešto manji od njegova! Krajnje je vreme. To smo dužni u ime istine koja je na strani pokojnog kardinala; u ime naše antikomunističke istine koja uvek mora biti suprotna komunističkoj «istini»; u ime našeg srpskog pravoslavlja koje u ovom slučaju mora biti više hrišćansko nego srpsko; u ime zajedničkog jugoslovenskog antikomunističkog fronta. Nekadanje strasti i predrasude ne smeju nas sputavati da makar i sa velikim zakašnjenjem sagledamo, prihvatimo i širimo istinu. Neki su, braneći kardinala osporavali njegovo nekadanje jugoslovenstvo («Srećom, kaže jedan hrvatski emigrantski pisac, kad je Alojzije Stepinac stigao na Solunski front, rat je već bio završen», zaboravljajući da je Stepinac usred Zagreba nazivan «Aleksandrovim kopiletom»!) Drugi, osuđujući njegovo razočarenje u predratno jugoslovenstvo, zaboravljaju da su njegovim putem pošli i mnogi drugi — i ne samo Hrvati. Zamerali su mu što je bio i umro kao Hrvat, kao da drugi nisu bili i ostali — Srbi! Zamerali su mu što je bio crkveni poglavar u Pavelićevoj NDH, a zaboravili da je neko ipak pravoslavni poglavar u Titovoj Feneriji!...

Zato potpisani, pravoslavac i Srbin, iako sa zakašnjenjem pali ovu voštanicu svome bivšem robijaškom drugu: velikom Hrvatu no još većem hrišćaninu — zagrebačkom nadbiskupu, kardinalu Katoličke crkve u Hrvatskoj, pokojnom Dr. Alojziju Stepincu. Neka bi u njenom plamenu sagorele sve stare zablude, neka bi njena svetlost obasjala sve nove i stare istine!...

R. ORAŠKI

[*Hrvatska Zora*,
God. XI., br. 123-125.
München, veljača-ožujak-travanj 1964.]

Što su mu predbacili? Da je surađivao s Nijemcima i s ustašama izdajnika Ante Pavelića. Ali, sigurno je da je on otvoreno i jasno osuđivao ustaše i njihove ispade. Jaka osoba, on je uvijek jasno iznosio svoju misao i svoje kritike, jednako prema Paveliću kao i prema Titu, ili prema samu Kralju. U vrijeme oslobođenja, podigao je svoj glas, kao što je to uvijek činio i do tada, i objavio je jedno pismo, u kojem je tražio autonomnu hrvatsku vladu i odbijao je svaku komunističku vladu. Prva točka nema čim zastrašiti one, koji će uskoro uspostaviti Federativnu Republiku veoma decentralističku (i takav je čin savršeno opravdan u očima sviju onih, koji su osjetili opoziciju između Srba i Hrvata). Što se tiče druge točke, tu kršćanski pastir jednostavno vrši

svoju pastirsku dužnost. Kao što je pisao jedan Hrvat u izbjeglištvu: «Bio je osuđen, jer je surađivao s Kristom». Uostalom, čini se, da je novi režim bio posebno oneraspoložen pismom, koje je pisala tako čvrsta osoba, koju su oni htjeli svesti na šutnju. Ali dogodilo se, da njegova nazočnost govori daleko jače nego bilo kakav govor. Hrvati gaje duboko divljenje za svog kardinala.

MARC PETROVIĆ
Srbin, naturalizirani Francuz

[*La Croix*, 17. 2. 1955.]

KARDINAL STEPINAC I «NASILNO PREKRŠTAVANJE PRAVOSLAVNIH»

KADA je Sveti Otac našega nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca imenovao kardinalom, u znak priznanja za njegovo herojsko držanje, u obrani kršćanstva i prava katoličke Crkve, ciknule su od bijesa sve komunističke novine, kako u domovini, tako i izvan domovine. To je posve razumljivo. Manje je ali razumljivo, da komunističkim bjesomučnim napadajima na našeg Kardinala sekundiraju i gotovo sve srpske novine u emigraciji. Među ostalim optužbama protiv našeg nadbiskupa, ističu u glavnom tako zvano «nasilno pokrštavanje» pravoslavnih Srba.

Pa ipak, nijedan prigovor i hrvatskom katoličkom svećenstvu obćenito, a kardinalu Stepincu napose nije tako malo opravdan kao baš ovaj.

Premda je u svjetskoj štampi pisano o tome toliko, da su sve optužbe protiv kardinala Stepinca, kod dobronamjernih i istinoljubivih ljudi smrvljene u prah, ipak držim, da ne će biti zgorega, da i ja iz vlastitog saznanja i opažanja reknem koju:

Dva ili tri sata nakon što je njemačka vojska ušla u Zagreb, bio sam predveden na Njemačku vrhovnu komandu. Tu mi je bilo naloženo, da odmah sutradan odputujem na svoje imanje u Kupinec, i da se iz Kupinca nikuda bez njihove dozvole ne mičem. Imao sam u Kupincu relativnu slobodu, te sam bio bez ikakovog (barem vidljivog) nadzora, sve do 15. listopada iste godine, kad su nahrupiti u Kupinec ustaše, te me odpremili u Jasenovački logor. Kroz tih šest mjeseci dolazilo je k meni mnogo ljudi, a naročito seljaka, koji su mogli dolaziti neopaženo, jer ne putuju ni automobilima, a rijetko i običnim kolima, nego — pješice. Osim hrvatskih seljaka, koji su dolazili iz bližnjih i daljnjih krajeva, znao se je k meni krišom navratiti i mnogi srpski seljak. Ne samo iz Lasinje i Sjeničaka, koje su općine bile dio pisarovačkog kotara, nego i iz daljnjih krajeva, od Vrgin Mosta pa sve do Slunja. Ja im, žalibože, nisam mogao dati ništa, osim koju utješnu riječ i tračak nade; «kako sve to ne će dugo trajati». Kad se je pročulo za prva masovna ustaška zločinstva, izvedena u Gudovcu i u Glini, nastao je, kako je posve naravno, među pravoslavnim pučanstvom očajan strah. Sada sam prvi puta od tih pravoslavnih seljaka bio upitan, što mislim, da li bi bilo uputno, da «pređu svi» na katoličku vjeru. Ja sam im odgovorio, iskreno, kako se bojim, da to ne će mnogo pomoći, jer im ustaše i dalje ne će

vjerovati, da su tim prelazom napustili u dušama svoje srpsko uvjerenje. Dodao sam i to, da prema propisima katoličke Crkve nijedan svećenik ne smije primiti u krilo katoličke Crkve nikoga, za koga nije uvjeren, da čini prelaz u katoličku Crkvu iz vjerskog uvjerenja. Ipak, rekoh, pokušajte o toj stvari govoriti s katoličkim župnikom mjesta, u kojemu živite, pa će se vidjeti, što će se moći učiniti. I doista, kratko vrijeme nakon toga, doznao sam, da je mnogo pravoslavnog svijeta počelo na vlastitu inicijativu prelaziti u katoličku Crkvu. Kako su dotični svećenici opravdavali pred svojom savješću primanje ljudi, za koje su znali, da prelaz ne čine iz vjerskog uvjerenja, to ne znam. Vjerojatno je bilo znatan broj takvih, koji su držali, da im je dužnost pomoći svom bližnjem, kada je u pogibelji. Vjerojatno je pak bilo i takvih, koji su držali, da će po Hitleru stvoreno stanje trajati dugo vremena, pa ako i sadašnji pravoslavni svijet ne će u svojoj duši napustiti ni pravoslavlje ni srpstvo, to će ipak s vremenom njihova djeca postati i dobri katolici i dobri Hrvati. Dogodilo se je ali ono, što sam predvidio, tj. da će ubogim ljudima prelaz na katolicizam malo pomoći.

Na međi pisarovačkog i sisačkog kotara bio je župnikom moj školski drug iz gimnazije Anton Irgolić. U njegovom domu sastao sam se početkom 1938. godine s predstavnicima srbijanske opozicije, pok. Jocom Jovanovićem, pok. Ljubom Davidovićem, pok. Krstom Miletićem i mnogim drugim Srbima iz Srbije i prečanskih krajeva. Ne može se, dakle, za pok. Irgolića (koga su na zvjerski način, kad su zauzeli onaj kraj, partizani ubili) reći da je bio — «frankovac».

Na teritoriju njegove katoličke župe nalazio se je mali pravoslavni zaselak od kojih 10-15 kuća. Ti ljudi, kad su doznali, što se događa, došli su k tom katoličkom župniku, te ga zamolili, da ih primi u krilo katoličke Crkve, što je on i učinio.

Kad ali nije prošlo ni dva ili tri tjedna, navalila je u taj zaselak ustaška rulja, koja je gotovo sve te nove katolike poubijala. To je slučaj, za koji znam pouzdano, a kako sam čuo, bilo je u raznim krajevima mnogo takvih slučajeva.

Iz ovoga je jasno vidljivo, da je misao o prelazu na katoličanstvo niknula (naravno, uslijed straha) u glavama samih pravoslavnih, a nije to bila ni namjera ustaša, a pogotovo nije imao s tim ništa zajedničkoga nadbiskup Stepinac.

Da su ti prelazi bili u namjeri ustaša, sigurno ne bi bili postupali onako, kako su postupali. Ne bi bili ubijali i one Srbe, koji su prešli na katolicizam. Da je pak nadbiskup Stepinac bio i u najmanjoj kolaboraciji s ustašama, sigurno je, da bi bio kadar zaštititi svoje «vjernike».

Ne, nijedan pošten čovjek ne može našem Kardinalu predbaciti kolaboraciju.

On se kao visoki crkveni dostojanstvenik, naravno, nije upuštao u kritiku glupe i kratkovidne ustaške politike. (Kakvo je pak bilo u toj stvari Nadbiskupovo stanovište, najbolji je dokaz, što je njegov najbliži suradnik, kanonik Lončar, već prvih dana ustaške vladavine, bio osuđen na smrt.)

Svaki put ali, kada je bio povrijeđen Božji zakon, zagrmio bi neustrašivo s propovjedaonice. Bilo bi predugo, da citiram sve Nadbiskupove propovijedi i pisma, koja je slao «nezavisnoj» vladi Hrvatske. Mislim ali, da će dovoljno prikazati ne samo vjerski stav, nego i političko mišljenje nadbiskupa Stepinca ovo:

Godine 1942. napisao je nesretni Mile Budak novelu pod naslovom «Buntovna krv». U toj noveli izrugivao se je politici Hrvatske Seljačke Stranke te je napisao i ovu besmislicu: «Mirotvorstvo treba uništiti i poći novim putem prošlosti». Novelu pak završio je riječima: «Mi jesmo i ostajemo porod vuka i arslana». (Ako se ne varam, ovu posljednju frazu o vuku i arslanu posudio je Budak od svog, jednako zalutaloga književničkog druga Vladimira Nazora).

Stvar nije bila od naročite važnosti, jer smo kroz dvadeset godina bili naučeni, da se «frankovci» rugaju H. S. S. radi mirotvorne politike.

Nadbiskup Stepinac ipak reagira odmah s propovjedaonice ovako: nasuprot riječima: «Mirotvorstvo treba uništiti», postavio je Isus Krist načelo: «Blago mirotvorcima, jer će se sinovi Božji nazivati». A nasuprot riječima: «mi smo porod vuka i arslana», stoji objavljena istina Božja, koju je tako duboko naglasio Sv. Ivan Apostol: «Vidite, kakovu nam je ljubav dao Otac Nebeski, da se djeca Božja zovemo i jesmo».

Pa, ako sad pitamo, tko ima pravo, Isus Krist, vječna i neprevarljiva istina ili bijedni čovjek, koji nije u stanju da istraži narav jedne muhe, onda mislim, da se mora dati prednost Kristu».

Nadbiskup Stepinac ali nije ostao samo kod riječi, nego je i djelotvorno pomagao svakom čovjeku, kako je mogao i koliko je mogao. Nije pravio razlike, da li je čovjek, koji je u nevolji, Hrvat ili Srbin, da li je katolik ili pravoslavni, te da li je kršćanin ili nekršćanin. Na toj činjenici ne mogu ništa promijeniti svi napadaji, bili oni posljedica neupućenosti, ili posljedica mržnjom pomračenog razuma.

Najveća pak zasluga nadbiskupa Stepinca jest, što je spasio od sigurne, fizičke ili moralne propasti, najmanje deset hiljada pravoslavne djece, čiji roditelji su bili ili poubijani, ili odvedeni u nacističke koncentracione logore, ili su, ostavivši djecu, pobjegli u planine.

Mnogi od onih, koji su preživjeli, vratili su se nakon povlačenja nacističke okupacione vojske. Možete si zamisliti radost bilo preživjelog oca, bilo preživjele majke, kad su, vrativši se, našli i opet svoju djecu, koju su smatrali izgubljenom.

I da nadbiskup Stepinac nije učinio ništa drugo; da se nije tako herojski odupro komunističkoj najezdi, kako se je odupro, ipak bi za svako kršćansko i čovječansko djelovanje zaslužio odlikovanje, koje mu je Sveti Otac podijelio.

VLADKO MAČEK (1879-1964.)

[*Hrvatski Glas*,
Winnipeg, Kanada, 16. 3. 1953.]

TIHI MUČENICI

KAKO SU SE SPREMALA LAŽNA SVJEDOČANSTVA PROTIV NADBISKUPA STEPINCA

GODINE 1941. —još pred rat— bio je J. M. činovnik policije u Zagrebu. U prvom početku u NDH —ostao je na svom mjestu, ali čim se u Primorju pojavili partizani— pobjegao je u šumu. U partizanima postao je i oficir. Godine 1945. vrati se po svojoj želji natrag na policiju u Zagreb.

Jedne večeri, pred proces Nadbiskupu, pozove ga njegov pretpostavljeni šef i kaže mu: «Znaš, da smo zatvorili Stepinca. Sad nam trebaju svjedoci protiv njega. Kako si ti bio bar neko vrijeme ustaša ovdje na policiji, a kako znamo tvoju hrabrost u ratu protiv Talijana — tvoje bi svjedočanstvo protiv Nadbiskupa bilo osobito važno. Radi se samo o tom, da izjaviš, kako znaš, da je Stepinac huškao i poticao na progon pravoslavaca».

M., sav zapanjen, oštro protestira: «Kako bih mogao to reći!? Ja znam upravo protivno. Da njega nije bilo — progoni bi bili još žešći, žrtve još veće».

«Ne radi se o tom —veli mu šef— vladi je potrebno da osudi Stepinca. Od tebe se traži samo ta malenkost».

«Moja savjest i moja čast ne dopuštaju mi toga. Tražite drugoga».

«Dobro. Naći ćemo druge — no budi na oprezu» — završi šef.

Za nekoliko dana pokuša šef opet nagovoriti M. Nije uspio. M. bi uhapšen i kroz prvih 48 sati ostavljen bez jela i vode. Nakon toga počnu preslušavanja — i na sva obećanja o oslobođenju, unapređenju, ako pristane da svjedoči, ostao je M. gluh. Počeli ga mučiti. Uzalud. Zatvorili mu i mlađeg brata — skupa su bili u zatvorskom prostoru. Računali su s njegovim osjećajima prema bratu. Ni to nije pomoglo.

U zatvor dođe jednog dana njegov šef i kaže mu: «Doista si tvrdoglav. Razumi: ako ti ne svjedočiš — svjedočit će drugi, i Stepinac će biti osuđen u svakom slučaju. Zato govori, svjedoči — ionako ga ne možeš spasiti».

M. nije popustio.

Jednog jutra dovedu mu staricu majku. Bila je i ona uhapšena. — Istražitelj policajac kaže starici još prije nego su je doveli sinu: «Vidit ćeš sina. Znaj, da o tebi ovisi njegov spas ili njegova propast. Ako ga nagovoriš, da kaže, što se od njega traži (starica nije znala, što traže) — onda će biti pušten kući. Ako ne, spremi se, da ga mrtva oplakuješ».

M. se sastane s majkom. Baci joj se oko vrata — i ona mu drhtavim glasom reče: «Jožica, što se dogodilo? Zašto ne govoriš? Što ne ćeš da kažeš — a oni to od tebe traže?» Kad joj sin reče, što se od njega traži — starica se uspravi i povišenim glasom rekne mučitelju svog sina: «Ali, gospodine Nadzorniče, Nadbiskup je bio uvijek sama dobrota. Zašto siliti moga sina da laže? To bi bilo strašno!»

Policajac pocrveni od jada i poviče: «Stara vještice —ako tvoj sin ne bude smjesta pristao— ne ćeš ni ti nikad više vidjeti svoje kuće!»

M. je tiho jecao. Majka će —nakon što se snašla— svom sinu: «Upravo ja, tvoja majka, zabranjujem ti da kažeš, što od tebe traže. Radi duše tvoje šuti — i ne kaži nijedne riječi!»

Pod udarcem zvijeri-policajca sruši se pred sinom okrvavljena mati — a M. bi odveden.

Ne dugo iza toga —par dana— M. bi proglašen mrtvim. Majka bi odvedena u logor, gdje je i umrla. Brat mlađi — ne zna mu se trag.

Tihi mučenici! A koliko ih ima Hrvatska, zemlja mučenika! (Iz jednog švicarskog časopisa).

SJEĆANJA NA HRVATSKOG VELIKANA

PLEMENITO i dobro srce našega nezaboravnog zagrebačkog Metropolite pokazalo se u raznim zgodama njegovog mukotrpnog života.

Kad su za vrijeme progona Židova po Hitleru bili progonjeni i zagrebački Židovi, veliki broj njihovih žena bio je odveden u barake na Kanalu, na zagrebačku periferiju.

Kraj svojih velikih briga za nadbiskupiju, Nadbiskupovo dobro srce nije zaboravilo ni te jadnice i njihovu duševnu i tjelesnu bijedu.

Kao Predsjednicu Ženske Kat. Akcije poslao me Nadbiskup jednoga dana u te barake, da tim ženama, od kojih su većina bile starice, izručim njegove pozdrave i izrazim njegovo razumijevanje za tešku sudbinu, koja ih je zadesila.

U pratnji Židova, odvjetnika Dra Schika, pošla sam na Kanal.

Sa sobom smo ponijeli veliku količinu svježih bresaka, Nadbiskupov dar.

Isporučivši poruku Metropolite, ukazao mi se nezaboravan prizor, koji mi je ostao u pameti živ i svjež i nakon toliko minulih godina.

Jadne starice kleknule su na zemlju i sklopljenim rukama, a očima uprtim u nas, zavapile su u sav glas: «Neka Bog blagoslovi tog anđela u ljudskom tijelu!»

Suze radosnice tekle su im iz očiju, uz uzraz velike sreće, kad smo im podijelili voće, poslano od tog «anđela».

Taj plemeniti čin našeg Nadpastira, koji je sav svoj život i mučeničku smrt žrtvovao za dobro Crkve i bolju budućnost hrvatskoga naroda, ulio je u njihove duše uvjerenje, da prava kršćanska ljubav ne pozna granica.

Živo se sjećam i slijedećega.

Prisustvovala sam gotovo svim sudskim, javnim raspravama, na kojima se sudilo «opasnom zločincu Stepincu».

U velikoj sudskoj dvorani, nabitoj potplaćenom i razjarenom masom, sve je napeto očekalo, da uvedu «zločinca».

Kad su se otvorila vrata, kroz koja će u pratnji oružane straže ući na pozornicu «janje za klanje», — masa je uzdignutim pesnicama i urlanjem pogrdnih riječi, izražavala svoju mržnju protiv nedužnog Kardinala.

Asketska njegova pojava i dostojanstveno držanje te kratki, jezgroviti odgovori na svako pitanje suca u vezi opužbe, koji su glasili: «Ne osjećam se krivim» — duboko se usjeklo u moju dušu.

Taj neobičan prizor, još danas svjež u mojem sjećanju, potsjetio me na prizor iz muke Isusove: Isus pred Pilatom!

Junačko držanje kard. Stepinca na sudskim raspravama, kao i za dugih godina izdržavanja kazne u lepoglavskoj kaznioni i u internaciji, stavlja tog Velikana u red svijetlih Uzora našega napaćenog naroda.

Blago narodu, u kojem se rađaju takvi Uzori, kakav je bio i naš nezaboravni kardinal Dr. Alojzije Stepinac.

SOFIJA BRAJŠA

[*Hrvatski Dom*,
God. XIII., br. 2/3.,
Melbourne, Australija, veljača-ožujak 1970.]

STEPINAC I SLOVENCI

«Mole nas za komad kruha i za krov. Stavljaju nam na raspolaganje svoje dragocjene svećeničke snage i riznicu poklada sv. reda, kojima po milosti Duha Svetoga raspolažu. Ako za ikoga, to za njih vrijedi, da nam preko njih Isus u prilici skranjega siromaha kuca na vrata i srce. Mi smo skloni, da u njihovu dolasku gledamo osobiti pohod Božji».

Župnicima svoje Nadbiskupije javlja Nadbiskup 12. svibnja 1941. dolazak većih skupina istjeranih slovenskih svećenika.

Dne 19. studenoga 1941. izdao je nadbiskup Stepinac na sve hrvatske biskupe ovu okružnicu:

«U vezi zaključka biskupske konferencije od 19. XII. 1941., na kojoj se raspravljalo o žalosnom stanju slovenskih bjegunaca — obraćam se na vas u slijedećem predmetu:

Momentano se nalaze slovenski bjegunci u većem ili manjem broju po svim hrvatskim biskupijama. Izgubili su sav svoj imetak, i nalaze se u velikoj bijedi i duševnoj depresiji. Zato vas molim, da dadete svojem svećenstvu nalog i upute, da postupaju sa Slovencima s istim očinskim načinom kao i s drugim svojim župljanima: neka se brinu za njih i neka im pomažu u velikoj nesreći, koja ih je snašla. Neka se potrude, da im priskrbe hrane, odijela, zaposlenje, neka daju informacije svim dobrotvornim ustanovama o njihovim potrebama, neka budu za njih drugi Krist, koji je obilazeći dijelio dobra i rekao: Tog mi je naroda žao».

SVJEDOČANSTVA

Kada se raspala Jugoslavija, njezin sjeverni dio, Slovenija, bio je razdijeljen između Talijana i Nijemaca. Jednom radinom, kulturnom i duboko religioznom slovenskom narodu bila je dosuđena okrutna sudbina. Među prvim mjerama, da se brzo i potpuno germanizira ovaj teritorij, bilo je uhićenje svih tamošnjih svećenika. Ostali su na slobodi samo biskup Maribora i nekolicina starih svećenika i redovnika. Uhićeni su podnosili sve moguće vrste poniženja i batina, i očekivali su, da će biti prebačeni u Poljsku. Zagrebački nadbiskup se zauzeo kod hrvatske vlade, neka pokuša posredovati kod njemačke vlade, da se ti svećenici predaju Hrvatskoj. Hrvatska vlada je prihvatila tu plemenitu inicijativu i odmah je provela. Ubrzo se počelo raditi na tom, što nije bilo lako, jer najnezahvalniji i najzamršeniji posao oko toga zapao je upravo mene. U isto vrijeme bio sam veza između Stepinca i državnih vlasti, koji nisu bili nikako istog mišljenja, a radio sam i u ime državnih vlasti s Nijemcima, a imao sam i kredencijale Nadbiskupa, da mi mjesne crkvene vlasti budu pri ruci. Radi različitih i izmiješanih vojničkih i građanskih vlasti, kako njemačkih tako i naših, uvijek su nicale nove poteškoće, koje su prijetile da propadne sve što se započelo.

Radi toga stajao sam u čestoj vezi s Msgr. Stepincem, koji je svojom vedrinom, poticajima i sugestijama nalazio moguće rješenje, koje je bilo prihvaćeno od obje strane. U višestrukim razgovorima iz onog vremena mogao sam ustanoviti njegovu neospornu vjernost prema hrvatskoj državi i njegovo razumijevanje za poteškoće, koje su donosile izvanredne prilike. Njegov položaj i držanje nisu bili iz političkog oportunizma, nego je njegov rad bilo istinsko rodoljublje, nadahnuto nadnaravnim duhom, koji je bio takoreći opipljiv, ali, kao svaki pravi i nadnaravni duh, pokazuje se u punoj i jednostavnoj naravnosti.

Konačno jednoga dana s veseljem sam mu mogao telefonirati: «Ove noći u 2 sata na Južni kolodvor dolazi transport svećenika».

S njemačkom točnošću stigao je mračni konvoj. Pratnja njemačke SS policije zapovjedila je, da siđu iz vakona oko 200 svećenika u nevjerovatnom stanju. To su bile žive sjene, koje su nas gledale prestrašenim očima. Potpisao sam odgovarajući dokument i predaja zarobljenika bila je izvršena. SS policija se povukla, i tada istom smo zaželjeli dobrodošlicu onim jadnim svećenicima, koji do onog časa nisu ni znali što će se s njima dogoditi. Reklo im se, da su od onoga časa slobodni. Bila je to scena, koju nije lako zaboraviti. Ovo djelo imalo je neprocjenjive posljedice, jer samo na taj način mariborska biskupija sačuvala svoje svećenstvo.

ANTUN WURSTER (1913-1961.)

[*Actualidad Española*, Br. 1. i 2.,
Madrid, 12. i 19. siječnja 1952.]

Velika nesreća bije ljubljansku provinciju našega Teutonskog Reda. Pola provincije je uništeno. Naša su braća izagnana s nepripojenih župa. Sklonila su se pod zaštitu Vaše nadbiskupije i našla su u Vama nadasve pobožnog i dobrog otca. Netom sam bio obaviješten o sudbini moje braće, žurim se, da izrazim V. Preuzvišenosti moju srdačnu zahvalnost za sve, a što Vam može jedino dobri Bog svojom milosti naplatiti... (F. Cavalli: *El Proceso de Monseñor Stepinac*, Madrid, 1947., str. 159.).

VALERIJANO UČAK,
Provincijalni prior i Ljubljanski prepozit

Črnomelj, 4. 5. 1941.

Monsignore,

Mi Slovenci ne nalazimo prikladnih riječi da Vam se zahvalimo, jer Vaša dobrota ne pozna granicâ.

S najvećom radošću i najdubljom zahvalnošću primili smo iznos od 50.000 kuna, koje ste nam poslali. Vaša pomoć stigla je upravo u času, kada smo se nalazili zabrinuti za obskrbu i posve lišeni novca. Sam Bog Vas je nadahnuo...

Mi Vas gledamo gdje s ljubavlju blagosivate, brišete naše gorke suze i pružate nam kruh, koji svakoga dana prosimo od Boga. Ovako isto, kao što Vi dijelite kruh našim siromašnima, tako će sâm Krist pružiti V. P. najveću i najljepšu nagradu, vječnu nagradu, koja se umnaža iz generacije u generaciju. Mi neprestano ponavljamo: svećenici, samo svećenici su naš prvi i trajni oslon i pomoć. Mnogi među nama, koji smo u prošlosti bili neprijateljski raspoloženi prema Crkvi, danas posve drukčije misle, jer su vidjeli primjer i dovoljno se osvjedočili, uvjereni su, otvoriše oči, probudili su se...

Stanovnici logora, s poštovanjem uvijek zahvalni. (F. Cavalli: *El Proceso de Monseñor Stepinac*, str. 160.).

DR. ČUO,
Zamjenik Ravnatelja za slovenske emigrante

Banja Luka, 21. 10. 1943.

BREVIJAR UBIJENOGA SLOVENSKOG SVEĆENIKA I NADBISKUP STEPINAC

Svećenik Hribar iz Gornje Stubice, rodom Slovenac, kao i druga šestorica slovenskih svećenika, koje je Nadbiskup zagrebački spasio, kao i mnoge druge od nacističkih progona, počinili su neke nerazboritosti političke naravi, koje im je državna vlast kao Slovencima dvostruko uzela u zlo.

Te, međutim, nerazboritosti nisu bile takove naravi, da ih se moralo odvesti u logor. Pogotovo se to nije smjelo učiniti bez znanja crkvenih vlasti, koja sama kažnjava svoje svećenike, ako u čemu pogriješe. Niti je zagrebački Kaptol, niti Nadbiskup znao, da su ti svećenici odvedeni u logor. Kad se ipak stvar doznala, Nadbiskup je učinio sve, upravo nadčovječne napore, kako bi te svećenike dobio opet na slobodu. Nevjerojatno je upravo, kakovom se revnošću za njih borio veliki zagrebački Nadbiskup, koji je oko 250 slovenskih svećenika oslobodio od nacističkih progona i muka, čime si je ne samo u očima hrvatskog i slovenskog naroda stekao najveće priznanje i udivljenje, nego i čitavog kulturnog svijeta. Neizreciva je bila njegova bol i najžešće ogorčenje, kad je doznao, da su ti svećenici na najbestijalniji način ubijeni u logoru. O neumornim intervencijama u njihovu korist, pa kasnije o najžešćim protestima, koje je Nadbiskup slao, kad je doznao za njihovu strašnu smrt, postoje crno na bijelo napisani dokumenti, poznati također i komunističkim vlastima.

Jedan od svećenika, koji je slučajno izmakao smrti, došao je kasnije Nadbiskupu i zahvalio mu za svu veliku brigu, koju je uložio za ovu sedmoricu svećenika. U znak zahvalnosti predao mu je brevijar od jednog ubijenog svećenika, koji je kasnije nađen. Ja sam kao tajnik Nadbiskupa bio svjedokom, kad je preživjeli slovenski brat svećenik iskreno zahvaljivao Nadbiskupu, koji je učinio sve moguće da spasi sedmoricu slovenskih svećenika.

DR. STJEPAN LACKOVIĆ,
b. tajnik nadbiskupa Stepinca

[*Glas sv. Antuna*,
God. II., br. 12.,
Buenos Aires, prosinac 1948.]

Za tragediju ovih jadnih slovenskih svećenika kriv je dr. N. Nikolić, koji ih je pred samo puštanje na slobodu kompromitirao, da onda na samom «procesu» iznese klevetu protiv Stepinca. A ovaj isti dr. Nikolić bio je spašen posredovanjem zagrebačkog Kaptola. O tome piše knjižica *«Nedovršena eroica nadbiskupa Stepinca»* od Zagrebiensisa (1953.), gdje (na str. 28) nastavlja: (govoreći o ovom Nikoliću) «To —da ga je spasio Kaptol— znade, osim njega, i dr. Sremec, predsjednik sabora NRH, a i drugi. Danas se «revanširaju». Kao i ona «majka», koja nije imala u veljači 1945. riječi, da zahvali Nadbiskupu za osobnu intervenciju, a već je nakon nekoliko mjeseci cinički izjavila: «Stepinac je dolijao». Kao i dr. T. Hahn, koji svoj život može zahvaliti samo Bogu i Nadbiskupu, da bi već koncem svibnja 1945. preuzeo zadatak «suca istražitelja» samog uhićenog Msgra Stepinca. Kao i Ive Mihovilović, koji je osobno «na časnu riječ» obećao, da ne će više nikada zamočiti pero protiv vjere i Crkve, da danas je dnevni novinski reporter br. 1 «za sektor klerofašizam-Vatikan-Stepinac». I t. d., i t. d. Onda su bili ponizni kongreganisti, a neki čak i ustaše. (Drugovi iz Kominforma tvrde, da su bili gestapovci)».

Za vrijeme Drugog svjetskog rata i za njemačke okupacije bilo je mnogo Slovenaca, čak i svećenika, nasilno preseljeno u Srbiju. Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac je tim protjeranim Slovencima pomagao na razne načine i kolikogod je bilo u tadašnjim prilikama uopće moguće. Na neki čudan način i do danas nerazjašnjen, dr. Stepinac je u mnogo slučajeva spriječio, da slovenski svećenici, koji su bili deportirani preko Zagreba u Srbiju, uopće tamo stignu. Mnoge je uspio zadržati u Zagrebu, odakle su bili prebačeni u Ljubljanu. Među tima znam za dvojicu: vlč. Josip Markež, koji je bio dekan u Zagorju na Savi, i vlč. Ivan Vodopivec, koji je bio župnik u Sv. Jurju pod Kumom. Oba spomenuta svećenika, kada smo se susretali u Ljubljani, pripovijedali su mnogo lijepih i plemenitih akcija, koje je činio za Slovence i slovensko svećenstvo nadbiskup Stepinac. Oba su već pokojni, ali su do svoje smrti govorili sa zahvalnošću o plemenitosti i dobroti dr. Stepinaca prema Slovencima.

[*Tabor*,
br. 4., Buenos Aires, 1972.]

JOSIP VRTAČNIK

NADBISKUP STEPINAC PRIJATELJ SLOVENACA

Slovenci, koji smo neprekidno sudjelovali sa Hrvatima, brzo smo pronašli u dr. Stepincu našeg velikog prijatelja, te smo bili veoma veseli kad smo doznali, da ga je tadašnji zagrebački nadbiskup dr. Bauer predložio Sv. Stolici na imenovanje svojim nasljednikom. Poslije toga naše su veze bile još uže. Unatoč prevelike zaposlenosti nadbiskupa Stepinca, on je uvijek imao dovoljno vremena, da se interesira za narodni život Slovenaca. Pratio i studirao je prilike njihove, te bijaše vrlo dobro upućen u prirodan razvoj događaja u Sloveniji. Kao veliki prijatelj slovenskog naroda, iskazao je veliko razumijevanje za njegove narodne težnje. U tu svrhu dao nam je na raspolaganje i svoje novine, koje su o tome, zajedno sa ostalim novinama u Hrvatskoj, izvještavale hrvatsku i svjetsku javnost.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Slovenija bijaše zaposjednuta od neprijateljskih vojnih snaga. Zavladao je Gestapo sa svim svojim terorom. Zatvaralo se narodne ljude u masama, a imetak plijenio u korist okupatora. Slovenci su postali bespravni robovi novog poredka. Slovenija bijaše izbrisana sa zemljopisne karte u Europi. Na tisuće slovenskih obitelji bilo je silom odvedeno u koncentracijske logore, gdje ih se žive palilo ili inače poubijalo. Neznatan broj se jedva očuvao, koji se poslije rata vratio svojim kućama u Sloveniju. Još veći dio Slovenaca Gestapo je protjerao u Hrvatsku, dok su ostali rodoljubi sami pobjegli pred nasiljem njegovim, noću prešli preko slovensko-hrvatske granice te se različitim putevima probili do Zagreba i tek tamo osjećali sigurni. Svakim danom dolazile su nove tisuće slovenskih prognanika, među njima i mnogo starijih, bolesnih, trudnih žena i djece. Prvi momenat sve se ove tisuće sakupljale kod glavnog kolodvora, zbog čega se i saobraćaj obustavljao. Nema stana, ni hrane. Trebalo se odmah pristupiti rješenju pitanja slovenskih prognanika u Hrvatskoj. Prilike za Slovence postajale su očajne, pošto i u hrvatskoj zemlji nalazile su se strane vojničke snage, neprijateljice njihove. Postavilo se pitanje, tko je kompetentan čimbenik za rješenje ovog izvanrednog pitanja u ovim izvanrednim i nemogućim prilikama. Tko će se drznuti promijeniti nacrte tada najjače vojničke sile u Europi?

U ovim teškim i sudbonosnim časovima za Slovence, kada je prosječni čovjek imao opravdanog straha pred njegovim neprijateljima, nalazio se u Hrvatskoj hrabar vitez i zaštitnik proganjanih i nemoćnih, *prijatelj Slovenaca*, i moj osobni prijatelj zagrebački nadbiskup *dr. Alojzij Stepinac*. Njega sam smjesta posjetio, te mu prikazao gore izneseno tragično stanje slovenskih prognanika. On me je prijateljski saslušao i ljubezno obećao svoju pomoć ovim nesretnim žrtvama rata, i to bez obzira na opasnost, u koju se s time postavio. Vidjelo se na njemu, kako ga boli nepravda, koja se učinila Slovencima. Zato je rekao: «Dragi prijatelju! Preuzeli ste vrlo tešku i časnu zadaću spasavati Slovence u ovim najopasnijim danima za slovenski narod. Bog će blagosloviti Vaš rad, a Slovenci će Vam biti zahvalni. Budite uvjereni, da je pravedni Bog

uvijek na strani prognanika. Vjerujte, da će doći vrijeme, kada će se Vaši Slovenci slobodno vratiti u svoju domovinu Sloveniju. U ovoj Vašoj narodnoj misiji Vi ćete naći razumijevanje kod svih naših Hrvata i Vaših prijatelja... i moja vrata stoje za Vas uvijek otvorena...» Njegova uzoritost zagrebački nadbiskup dr. Alojzij Stepinac sam osobno preuzeo je na sebe najveći dio brige za slovenske prognanike. Zastupao ih je kod domaćih hrv. oblasti, branio i pred okupacijskim vojnim snagama, neprijateljima njihovim. Brinuo im se za stan, hranu i odjeću, čak i namještenje im je priskrbio. Preko 500 slovenskih svećenika je smjestio po svojim hrvatskim župama, ustanovama i samostanima, dok je za časne sestre našao prostora kod hrvatskih časnih sestara. Slovencima je učinio neprocjenjive usluge, što ih je uzeo pod svoju zaštitu i na taj način očuvao njihove živote. *Zbog toga ga mi Slovenci opravdano nazivamo svojim velikim prijateljem i dobročiniteljem!*

Po dogovoru sa zagrebačkim nadbiskupom dr. A. Stepincem, sazvao sam sjednicu predstavnika slov. društava i drugih slovenskih rodoljuba u Hrvatskoj u svrhu razgovora hitno organizirane akcije samopomoći slov. proganicima. Na želju prisutnih bio je podpisani izabran predstavnikom Slovenaca u Hrvatskoj. Moja je zadaća bila Slovence registrirati, zastupati njihove interese, organizirati i pružiti pomoć potrebnima. U tu svrhu neprekidno sam stajao u vezi s nadbiskupom dr. A. Stepincem, stalno dolazio u njegove dvore i vidio sve što se događalo oko njega. Ugotovio sam, da se njegov stan pretvorio u pravi *Azil,* gdje su se našli progonjenici različitih vjera i narodnosti, dapače i ljudi iz podzemnoga pokreta otpora protiv okupatora bili su najsigurniji u njegovoj kući. Dakle, ne može biti istina, što tvrdi «narodna demokracija» FNRJ o kardinalu Stepincu, nego je baš, naprotiv, istina ono, što je izjavio on, te isto potvrdio sa svojom mučeničkom smrću.

PAVLE HORVAT

[*Hrvatski glas,*
14. 3. 1960.]

«HRVATSKA RAPSODIJA», DIO POSLJEDNJI

CRVENI PILAT. Tako zovu u Zagrebu «druga» predsjednika Sudbenog stola, dr. Vimpulšeka, predsjednika senata, koji se sudio nadbiskupu Stepincu, a sada člana vrhovnog suda republike Hrvatske. On izvršava najsvirepije naloge Ce-Ko (Centralni komitet) partije i uvijek «pere ruke», nikada «on nije kriv» i uvijek žali, «što se može, narod tako želi». Zato ga zovu: Crveni Pilat. Inače, po karakteru je ljudska gnjusoba. Zagrebački «mladi gospon». Sin bogatog i «reakcionarnog» advokata. I sam je bio prije rata još adv. pripravnik, i to kod svog «tateka». Uvijek je imao puno novaca, bivao po barovima i bio korzovski «lav». «Šmirao» za pucicama i bio — salonski «komunistić». Rat ga je učinio Pavelićevim domobranom i domobranskim vojnim sucem, koji je, dabome, sudio i drugove komuniste na smrt. «Što se može, narod hoće», govorio je i prao i onda ruke, onda — «Bijeli Pilat», a sada crveni...

U procesu Stepinčevom pojavio se u svojoj karakternoj «monolitnosti», kako bi drug Tito to nazvao, jer on voli riječ «monolit», znači: iz jednog kamena... U Zagrebu bilo je općenito poznato, da je Stepinac spasio glavu Vimpulšeka. I Zagreb je zinuo od čuda, da je taj isti Vimpulšek imao obraza, da se baš on primi predsjedništva senata i sudi Stepinca za kolaboraciju i «pomaganje ustaških zvjerstava». Vimpulšek je —kao i Tomica Han— kada su vidjeli, da je kazaljka već blizu 12 sati i da Osovina gubi, dao prinos za «crvenu pomoć», kako se zvala onda i koja se slala kao potpora šumi. Dali svega 100 kuna, tek da pokriju golotinju i osiguraju se za «sutra». Uhvaćeni su i zatvoreni. Tatek Vimpulšeka smjesta poletio Stepincu, da intervenira za sina. I ovaj je, mada je znao da je pro-komunista, intervenirao, i «sinak» bio je pušten do glavne rasprave na slobodu i pobjegao u — šumu. Stepinac mu je, dakle, spasio život. A on ima obraza da ga sudi kao kolaboracionistu i «pomagača zvjerstva», iako je baš Vimpulšek živi dokaz protivnoga. Ali buržujski «himbersaft» nekih malograđanskih čuvstava zahvalnosti ne smije da smeta «monolite pravde», da izvrše veliki «zadatak» partije i — dobiju avanzman za člana vrhovnog suda nakon Stepinčeva procesa.

«Ja, kaj se more, dragec, nalog je takav, a izdala ga je narodna vlast. Kaj se more, kad narod tako hoće», i opet je prao svoje prljave ruke i još prljaviju dušu — Crveni Pilat, sada ovakvom dušmanošću čak postao vrhovni sudac!

A kako je ispao Stepinac velik, gord i gospodin. U svom govoru, aludirajući na to, rekao je samo: «Kada ne bi neki članovi senata morali vršiti funkcije suca u mom procesu, oni bi mogli da vrše i funkciju svjedoka, gdje bi, preslušani kao svjedoci, morali iz vlastitog iskustva posvjedočiti, da nikada nisam bio «pomagač zvjerstava», nego spasitelj od zvjerstava i smrti, pa i tih istih, koje sam spomemenuo... Moja je savjest čista», — reče Stepinac, i završi. Crveni Pilat, ni da pocrveni... Da li je njegova savjest čista? Ovo je Shakespeare-ski primjer ljudskog ponora duše, dokle može, do stihijske dubine ponora, da padne jedna čovječja kreatura. To je bila konfrontacija dvaju morala i dvaju svjetova, «novoga», «napredne demokracije», i staroga «u sebi trulog» Zapada —

koji je odnio moralnu pobjedu i Crveni Pilat badava pere ruke... ne opra si obraza.

DR. ANTE ŠUMANOVIĆ (1891-1949.)*

[*Hrvatski Glas*,
20. 4. 1948.]

«ON JE VELIKI ČOVJEK I VELIKI BISKUP»...

Koncem godine 1941. bio sam upućen u Rim u jednoj misiji, čiji karakter još uvijek me primovara na stanovitu šutnju, pa moram izostaviti neke pojedinosti.

Jedna od najjačih točaka na procesu, koji je Tito organizirao o tzv. «zločinima i suradnji», bili su izvještaji, koje sam ja u ono vrijeme pisao iz Rima. Ti izvještaji, zajedno sa čitavom pismohranom hrvatskog Ministarstva vanjskih poslova, pali su u ruke komunističke vlade. Službeni izvještaj o procesu sadrži knjigu od 494 stranica**, i tamo se objavljuju faksimili od 13 dokumenata, od kojih njih devet su dio mojih izvještaja, i ja posjedujem njihove kopije. Po svemu sam mogao provjeriti, kako je taj materijal bio lukavim i prepredenim rukovanjem državnog tužioca izmijenjen, pokvaren mu je smisao i potpuno mu je izmijenjeno pravo značenje.

Zagrebački nadbiskup bio je nepopustljiv i neumoljiv, kada se radilo o temeljnim vjerskim i ljudskim načelima. Sve što je smatrao protivnim tim načelima, on otvoreno, javno i beskompromisno osuđuje. Osim toga, u pravednoj predpostavci, da je to nedjeljivi dio njegove pastoralne misije, on se zauzima kod vlasti za sve progonjene, prema mjerama, kako su se pojedini slučajevi pojavljivali. Njegove su intervencije imale poseban ton i karakterističan stil u svemu, što je govorio i radio. To su bile manifestacije istog i nepokolebljivog duha, koji je već na vanjski način pokazao u svojim protestima Beogradu pod srpskom hegemonijom i koja se pokazala također za vrijeme cijelog procesa i još kasnije u svim svojim izjavama u zatvoru. On je uvijek i u svim prilikama biskup, koji svraća pažnju na svaki popravak u svakom času, kada mora raditi i govoriti u ime Božje...

...Spomenuti izvještaji sadržavaju detaljne odnose u naporima Nadbiskupa, i to mi se činilo od najveće važnosti, da u Hrvatskoj nađe razumijevanje za njegovu nepokolebljivost i vjeru u njegovu lealnost. Ja sam držao, da je Monsinjor Stepinac po svojim izvanrednim sposobnostima jedan od najvećih vrijednosti, koji je moj narod imao u onom

* Dr. A. Šumanović sudjelovao je kratko vrijeme u procesu protiv Stepinca, kao branitelj suoptuženoga vlč. Ivana Šalića, nu komunističke vlasti nisu mu dale nijednom da razgovara sa svojim branjenikom [prema njegovoj izjavi, vidi *«Hrvatska»*, 15. 8. 1948.], pa je morao napustiti obranu. Njegova je izjava izazvana glasinama, da je on nagovorio vlč. Šalića, da svu krivicu prebaci na Nadbiskupa. Napustivši domovinu, preko Italije uselio je u Argentinu, gdje je, u gradu Rosario, umro, 1. 3. 1949.

** Ovdje se misli na knjigu: *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarkim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb 1946.

času i u najteže vrijeme naše povijesti. Događaji, koji su slijedili, potpuno dokazuju, da je moja ocjena bila ispravna. Iako je došla katastrofa, Stepinac je ostao na svom mjestu i otvoreno se suprotstavio novoj komunističkoj situaciji. I upravo zahvaljujući njemu i njegovu primjeru u svijetloj obrani Crkve i domovine, ime Hrvatske odjekivalo je po čitavom svijetu. I smiješno je, da oni isti, koji su nekada sumnjali u njegovo rodoljublje, nastoje sada, da im on služi kao vlastiti barjak. Stepinac nije bio nikada, niti je sada, a niti će biti eksponent bilo kakva pokreta, bilo koje stranke, bilo koje skupine ili osobe. On je veliki čovjek i veliki biskup. I ništa više. Ali — ni ništa manje!

ANTUN WURSTER (1913-1961.)

[*Actualidad Española*,
Br. 1 i 2,
Madrid, 12. i 19. 1. 1952.]

O ČINJENICAMA IZ STEPINČEVA PROCESA

(Na nekrolog u *«The Daily Times»*, Mamaroneck, New York)

TVRDNJA, da je zagrebački nadbiskup «porekao optužbu» o suradnji s nacistima i njihovim figurama u Hrvatskoj, nije potpuna. Takve su optužbe zvučile nadasve smiješno za svakoga, tko je znao za neumorna nastojanja tog crkvenog dostojanstvenika, da štiti i pomaže sve žrtve rata. Među tima je bilo na hiljade Židova, koji su tada strepili za gole živote, i —samo u jednom slučaju— bezbroj djece, koju su ljeti 1942. godine partizani za sobom ostavili, kada su ih nadmoćne nacističke snage izbacile iz njihovih utvrđenih položaja na Kozari. Općenito je također poznato, da je pok. Ante Pavelić, glavar možda najodvratnijeg između svih kvizlinških režima, koje je Hitler izlegao, mrzio neustrašivog prelata. Samo da ga ne gleda licem u lice, izbjegavao je čak i tradicionalne svečanosti u zagrebačkoj katedrali.

Naprotiv, komunističko je podzemlje, prije nego što je izmililo na površinu u ulozi sudaca i tamničara neslomivog nadbiskupa, dijelilo za vrijeme rata, kao ilegalne letke, njegove propovijedi, s kojima je jasno žigosao bezbožni totalitarni rasizam. Takove sam letke čitao ja i mnogi od mojih zemljaka, koji su sada Amerikanci.

Još više, sve su inkriminacije u dugoj i maglovitoj optužnici bile temeljito pobijene, pred samim sudom, od strane branitelja. Vjerojatno zbog utjecaja na stranu javnost, koja nije uvijek previše kritična, kada se nabacuju optužbe o kolaboraciji, sud je Nadbiskupu imenovao braniocem uvaženog predsjednika Odvjetničke komore u Zagrebu, dra Iva Politea. Kao istaknuti intelektualac i pravnik velikog glasa, pok. je dr. Politeo bio poznat kao liberalac sklon socijalizmu, a za njega se onda mislilo, da je samo po imenu katolik. U očima progonitelja, koji ne bi htjeli da se takovim prikažu, naročito ne u inozemstvu, takav izbor branitelja za jednog katoličkog crkvenog dostojanstvenika, optuženog zbog najreakcionarnijih veza, morao je izgledati savršen.

Osnova, ukoliko je postojala, promašila je potpunoma. Dr. Politeo se pokazao kao čovjek vrlo visokog osjećaja dužnosti i neograničenog poštovanja prema istini, koju je iznosio. Njegova je obrana bila mirna, ali krajnje uvjerljiva i savjesna. Nije, naravski, mogla da prevlada nad unaprijed utvrđenom presudom «narodnog suda», ali će za uvijek ostati kao sjajan dokaz pravničkog umijeća i hrabrosti. Nakon što je završno sažeo dokazni postupak, dr. Politeo je rekao:

«Novine posljednjih dana su tiskale brojne brzojave, koji zahtijevaju osudu nadbiskupa Stepinca. Tužilac je u ovoj sudnici dao veliku važnost tim traženjima. Sa svoje strane, ja im suprotstavljam ne samo izjave, koje je podnijelo sudu 150 zagrebačkih svećenika i koji niječu sve optužbe proti nadbiskupu, nego također molitve hiljada vjernika u hrvatskom narodu, koji u crkvama i oko svojih ognjišta, već više dana i s najdubljim uvjerenjem u nevinost nadbiskupa Stepinca, bez prestanka mole za njegovo oslobođenje, koje će jedino oni smatrati kao pravičan pravorijek».

Ova zaključna riječ jednog velikog liberalca ima zaista biblijski prizvuk. Pri tome, razumije se, mislim na Djela Apostolska, XII-12. Tadašnji božji svjedok zvao se Petar.

DR. JOZO PODUJE
Larchmont, 11. veljače, 1960.

[*Hrvatski glas*,
Winnipeg, 7. 3. 1960.]

POVIJESNA ISTINA I SUDSKA TRAGIKOMEDIJA

NOVO SVJEDOČANSTVO JEDNOG SUOPTUŽENOGA: FRA MAMERTA MARGETIĆA

NE želim ulaziti u analizu pojedinih citata i nazovi dokumenata, nego želim po svojoj savjesti kao živi svjedok svega iznijeti svu materijalnu istinu te sa svoje strane razgoličiti i razotkriti masku povijesnih laži i kleveta proračunatih i organiziranih od strane neljudi.

U mjesecu rujnu 1945. godine počeo je organizirani podhvat za buduće suđenje i baci teška nepravda na Crkvu. U to vrijeme bio sam na službi u svojstvu sakristana franjevačkog samostana na Kaptolu br. 9 u Zagrebu.

Dana 24. rujna 1945. god. došao je k meni u samostan čovjek od 30-35 godina. Predstavio se kao «Križar» iz šume, imena nije rekao, ali smo kasnije provjerili, da se zvao Žagić, poručnik OZNE, i uporno je tražio, da mu se omogući razgovor s tadanjim franjevačkim provincijalom o. Modestom Martinčić ili s o. Ciprijanom Vupora, koji je još uvijek bio aktivnim katehetom na Kaptolskoj školi. Od naših poglavara bilo je naređeno, da se svaki nepoznati posjetnik samostana najprije predvede pred mene, da provjerim, da li se može predvesti pred traženog člana naše redovničke zajednice. Pa kad me vratar pozvao i ovom zgodom saslušao sam čovjeka, koji je ponovno tražio s mnogopoštovanim provincijalom o. Modestom Martinčićem. Uvjeravao me, da ga k njemu šalje sâm nadbiskup dr Alojzije Stepinac, a u vezi «Križara». Odbio sam ga i nisam nikako dozvolio, da se taj čovjek sastane s bilo kime od naše redovničke subraće. Upućivao sam ga, budući da se tu radi o Križarima, na msgra Beluhana, koji je bio križarski duhovnik i stanovao na Kaptolu 3. Isti se tome uporno opirao, te tvrdio, da je on položio zakletvu vjernosti pred nadbiskupom dr Alojzijem Stepincem, i da ga on sâm šalje k nama. Nakon njegovog upornog traženja, pristao sam da ponovno dođe poslije podne u 4 sata, dok se ja posavjetujem i propitam kod samog Nadbiskupa o samoj stvari.

Nakon toga, odmah sam potražio o. Modesta Martinčića i izvijestio o slučaju, i otišao do samog nadbiskupa dr Alojzija Stepinca, te ga zapitao, koga to šalje k nama i da li je taj čovjek polagao pred njim bilo kakovu zakletvu. Zamolio sam ga, da mi oprosti, što ga tim stvarima uznemirujem, jer su upravo tih dana bile održavane biskupske konferencije. Preuzvišeni nadbiskup ljubezno me saslušao i najozbiljnije rekao, da nije poslao

nikoga k nama, niti da bilo šta želi, a niti da ima s bilo kakvim Križarima posla. Savjetovao mi je, da se ne upuštam u bilo kakav ilegalni rad. O Nadbiskupovom posjetu odmah sam obavijestio provincijala o. Modesta Martinčića. Točno u 4 sata po podne došao je ponovno isti Žagić i doveo sa sobom Josipa Crnkovića s još dvojicom nepoznatih i jednom ženskom, kamufliranom naočalima. Brat vratar pozvao me, znajući da sam radi tih stvari bio kod preuvišenoga Nadbiskupa. Nepoznate ljude uveo sam u samostansku čekaonicu. Na to je Žagić upitao nepoznatu ženu: *«Da li je to taj velečasni, kojeg ti poznaješ?»* Ista je odgovorila: *«Jest»*, i višeput je bila u mojoj prisutnosti, i počela me uvjeravati, kako je i ona kod Nadbiskupa polagala zakletvu. Pa kad sam kategorički odbio, da je ne poznam i da ništa ne znam o toj stvari, a najmanje, da je polagala pred Nadbiskupom zakletvu i da je on k meni šalje. Na to su svi bili zbunjeni, te je Žagić izvadio neki pištolj u svrhu zastrašivanja i uporno tvrdio, da sam ja mlad i da prema njima nemam nikakvog povjerenja, a da su oni kao Križari povezani s nadbiskupskim dvorom i tajništvom.

Ja sam otvorio vrata i naprosto sam ih izbacio napolje rekavši, da ću pozvati miliciju, jer na ovakove provokacije i mora se tako postupati. Na ovakav moj energični stav oni se povukoše. Sve se to dogodilo 24. rujna 1945. u Zagrebu, Kaptol 9.

O svemu tome obavijestio sam o. Modesta i otpremio ih kao teške provokatore, i ujedno sam zamolio provincijala o. Modesta, da bi o svemu izvijestio nadbiskupa dr Alojzija Stepinca, jer su isti tvrdili, da imaju veze s nadbiskupskim tajništvom. O. Modesto me je saslušao, odobrio moju razboritost i energičnost uvjeravajući me, da će on osobno o svemu izvijestiti preuzv. g. Nadbiskupa, i skrenuti pažnju na njihove tvrdnje, da su povezani i organizirani kao Križari.

Ali neoprostiva griješka o. Modesta bila je taj propust. Nije obavijestio preuzv. g. Nadbiskupa radi dosta teškog spora, koji je imao s preuzvišenim nadbiskupom dr Alojzijem Stepincem. Spor se sastojao u tom: U mjesecu srpnju 1945. došao je u Zagreb ruski publicista i novinar Ilja Erenburg, koji u historiji igra dosta nečasnu i nepoštenu ulogu. Toga Ilju Erenburga predveo je pred o. Modesta Martinčića dr Svetozar Rittig, i on kao provincijal dao je istom novinaru izjavu za štampu, a koja se odnosila na odnose Crkve i Države. Erenburg je tu izjavio objavio u dnevnoj štampi onako, kako je ona odgovarala današnjem režimu, i sasvim neistinito je prikazao stav Crkve u to vrijeme kod nas. Kad je nadbiskup dr Alojzije Stepinac tu izjavu pročitao u dnevnoj štampi, zatražio je od o. Modesta, da po zakonu o štampi donese njegovu pravu izjavu, odnosno ispravak, kao i to, da je za pitanja i uređenja odnosa između Crkve i Države kompetentan jedino on, kao hrvatski Metropolita i predsjednik biskupskih konferenca, a ne o. Modesto Martinčić.

O. Modesto nije udovoljio želji nadbiskupa dr A. Stepinca i nije podnio ispravka, i to stoga, što se nije htio zamjeriti režimu. Radi toga je došlo do oštroga spora između o. Modesta i Nadbiskupa Stepinca. I prema tome, o. Modesto nije imao snage, da bi obavijestio nadbiskupa dr A. Stepinca o drskoj provokaciji, koju su organizirali Žagić, Crnković i ostali članovi OZNE.

Vršilac dužnosti tajnika nadbiskupa dr A. Stepinca tada je bio Ivo Šalić, podpuno nedorastao za ovu službu. Žagić, Crnković i drugi vješto i organizirano kao provokatori zaveli su Šalića, Marića i Josipa Šimečkog, svećenike, te im donosili razne kompromitirajuće stvari, kao npr. pravljenje i blagoslivanje križarske zastave za Papuk i skupljanje lijekova za šumu, raznim pismima, a čak su im donosili i oružje u nadbiskupski Dvor, dok sâm Nadbiskup nije imao ni pojma kakovi su to ljudi i tko organizirano rukovodi sve ovo. To se događalo od mjeseca rujna pa sve do studenog 1945., kad su iste svećenike pozatvarali kao navodne organizatore križarskih terorističkih grupa u Hrvatskoj. Sve su to stvari, koje su u čitavom svijetu nečasne i kažnjive, ali ljudi na vrhovima toga nijesu htjeli shvatiti, jer je trebalo Katoličku Crkvu u Hrvatskoj osuditi i kompromitirati, kako kod vlastitoga naroda, tako i pred svjetskom javnosti. Zato se počelo javno putem štampe lažno podvaljivati i sistematski napadati na nadbiskupa dr A. Stepinca, kao predstavnika Crkve. Ne može se uzeti, da su ovu provokaciju izazvali samoinicijativno Žagić, Crnković i drugi. To se ne može tvrditi, jer su ljudi na vlasti za to znali i stoga puna odgovornost pada na njih za sve nečasno što je učinjeno. Za ilustraciju evo jednog samo primjera. U zagrebačkom «Vjesniku» — službenom glasilu «fronte», 10. XII. napisao je jedan članak sâm predsjednik vlade dr Vladimir Bakarić, u kojem iznosi lažne stvari i brutalno napada nadbiskupa dr A. Stepinca i mene, da smo «mi organizirali križarske grupe» i da sam ja organizirao sastanak s vojnom misijom Amerike i Engleske, aludirajući na provokacije izvedene sa strane Žagića i Crnkovića u mjesecu rujnu u franjevačkom samostanu u Zagrebu na Kaptolu. Tek nakon ovoga članka, o. Modesto je uvidio svoju neoprostivu griješku, što nije obavijestio u mjesecu rujnu Nadbiskupa o svemu tomu i na taj način onemogućio bilo kakove provokacije sa strane Žagića u nadbiskupskom Dvoru, pa je onda mene zamolio, da bih ja otišao Nadbiskupu radi njegovog propusta i da bih ga ispričao kod samog Nadbiskupa.

Otišao sam do g. nadbiskupa dr Alojzija Stepinca 22. XII. 1945. i o svem ga obavijestio. Bilo je već prekasno. Ivo Šalić kao i Josip Šimecki bili su već u zatvoru, jer su nasjeli Žagiću i Crnkoviću. Nadbiskup mi je rekao, da je nevin i da nije znao šta se događalo u tajništvu.

Kad se sve ovo uzme u obzir, kao i sve ono, što se dalje odigravalo, onda je historijski kriminal osuditi nevinog čovjeka, za djelo, koje su sami organizirali s proračunatom svrhom i sotonskom mržnjom.

Nadalje su se stvari odvijale ovako: 24. XII. 1945. organi OZNE su mene uhapsili. To su bili Nedo Milunović i Mata Rajković i još jedan oficir OZNE, dok je sâm Jakov Blažević čekao u autu na Kaptolu. Dakle, i on, koji je kasnije bio javni tužilac na suđenju, taj isti je sudjelovao na tom nečasnom poslu.

Kad su me uhapsili, počeli su me odmah nemilosrdno tući, kad sam im rekao, da ja nisam svećenik, kako je to pisalo u nalogu za hapšenje. Doveli su me na «OZNU za Hrvatsku». Odmah saslušanje o sastancima na Kaptolu kao križarima i slično. Kad sam im energično rekao, da su oni sami organizirali različite stvari, onda su me nemilosrdno istukli. Zaprijetili su mi, da toga ne smijem nikada i nigdje kazati, jer će me ubiti,

bez suda. No nisam se dao smesti, ni zastrašiti prijetnjama. Istraga je nastavljena. S različitim obećanjima i uvjeravanjima, samo da ne spominjem bilo šta o svemu, kako sam ih razkrinkao kao provokatore.

Sami su mi sve priznali, samo da ja ne bih nigdje ništa govorio o tome. Nije sad potrebno da sve to ovdje iznosim, a niti je bitno kod svega toga. Važno je iznijeti i rasvijetliti «slučaj» organiziranoga i inkriminiranoga dijela protiv preuzvišenoga gospodina nadbiskupa dr Alojzija Stepinca, te historiski uzeti stvari ovako kao čistu materijalnu istinu.

Dana 9. rujna 1946. podignuta je optužnica i počelo je suđenje Ivi Šaliću, Josipu Šimečkome, Đuki Mariću i drugima, a tokom suđenja proširena je optužnica i na dr Alojzija Stepinca, nadbiskupa. Iz dokumenata, koji su navedeni u optužnici, najviše je rečeno o samoj i organiziranoj grupi Križara u Hrvatskoj. Imputira mu se djelatnost i optužuje i konačno osuđuje za djela koja nije počinio, te je tako historijski u lažnom svjetlu prikazao kako kao ličnost, tako kao i hrvatskog metropolitu i visokog crkvenog dostojanstvenika i poglavara u Hrvatskoj. Veliki dio optužnice vrvi od samih falsifikata i laži, pa je kao takova objelodanjena za javnost nečovječno i netočno historijski kriminalno prikazano. Optužnica je dokumentirala, da je I. Šalić preko one iste žene, zvane Ana Juroš, dao nekakav materijal za šumu kao lijekove i slično. Ista spomenuta ženska nije čak bila dovedena na suđenje, premda je bila suučesnik s I. Šalićem. Također se u optužnici iznosi, da je Crnković donio zastavu, koju su načinile časne sestre milosrdnice za navodne Križare, a koja je blagoslovljena u kapelici Nadbiskupskog dvora, a Crnković je istu zastavu odnio u šumu Križarima, te je navodno preko Antuna Mesarova, čovjeka iz Virovitice i zastupnika H.S.S., koji je isto tako mučki bio odveden po istom Ivanu Žagiću i ubijen bez suda i sudskog postupka od strane OZNE. Dok je sama zastava donešena na sud, te priložena kao dokazni materijal, iako nije u šumu niti bila odnešena, a niti je bilo tko tražio, jer je tu nečasnu ulogu odigrao Josip Crnković, uži suradnik I. Žagića. Nadalje se iz optužnice jasno vidi, da je glavno lice u toj samoj nečasnoj raboti igrao I. Žagić i J. Crnković zavađanjem drugih osoba, a sve sa svrhom, da bi se sâm nadbiskup dr. A. Stepinac kompromitirao, te pred historijom prikazao u krivom svjetlu. Samo optužnica dalje citira točno datum 24. IX. 1945., da je Crnković organizirao sastanak na Kaptolu kod franjevaca, a niti ne spominje Žagića, koji je jedini bio taj provokator, te neistinito prikazuje tok samoga sastanka.

Iz svega navedenoga, kako u Optužnici tako i iznesenog materijala kao i vješto spremljenih svjedoka, te konačno izjave samoga javnoga tužioca Jakova Blaževića, stoje doslovce njegove riječi /Stepinac je neposredni učesnik, podstrekač i pomagač Križarske organizacije/. Vidi knjigu *«Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini»*, str 188. Iz svega navedenoga se jasno vidi, tko je sve to organizirao i zašto. Stoga i za vrijeme samoga suđenja, ostao sam jedini svjedok svega toga, i kategorički pobijao sve stvari navedene optužnice, a u vezi Križara. Sami vrhovi na sudu dobro su znali, da ću na raspravi neustrašivo iznijeti sve onako kako se zbilo, te će sama slika o svemu dobiti drugačiji izgled, pa su našli za shodno,

da prigodom samoga suđenja dođe k meni sâm organ Ozne Đuka Matošić, u činu majora Ozne, a sada savjetnik jugoslavenske Ambasade u Beču — Austrija te me počeo nagovarati i obećavati samu slobodu, neka ništa ne iznosim na samoj raspravi o Križarima i slično, i da Žagića niti ne spominjem, jer će me u protivnom ubiti. Odbio sam ga bez ikakvog kolebanja, te sam na samoj raspravi iznio sve detalje. Iako je sud namjerno samo šutke prešao preko tog dijela Optužnice, uporno sam tražio, da se na suđenje izvede sâm provokator Žagić, što su isto prihvatili i advokati: dr Politeo i drugi. Sama rasprava je bila prekinuta i sud službeno izjavljuje 4. X. 1946., da se Ivana Žagić ne može izvesti na raspravu iz tehničkih razloga. Kako je svima braniocima i novinarima bilo jasno o čemu se radi, te je sama rasprava dobila sasma drugi smjer, te je sud vješto izbjegavao bilo što o Križarima. Ali historijski ostaje, da nadbiskup dr Alojzije Stepinac nije imao ništa zajedničkog s tim organizacijama, te je pred javnost izašlo u sasma krivim i neistinitim dokazima. I danas kada se prikazuje kao historijski materijal svega toga, onda je sasvim kriva slika, a prava je istina sakrivena mlađim generacijama. I razumljivo je, da naša povijest ostaje sračunato nakažena o tom tako važnom historijskom događaju. Stoga za sve ove navedene stvari sam po svojoj savjesti spreman i umrijeti, bez obzira, što je mnogima i neugodno, da se to zna. Ali stvari stoje ovako i nikako drugačije.

FRA MAMERTO MARGETIĆ

Naprijed objavljujemo —po prvi put— svjedočanstvo *fra Mamerta Margetića*, jednog od suoptuženih u Stepinčevu procesu, osuđenog na zatvor s prisilnim radom na trinaest godina.

Urednik HR je na jednom od svojih putovanja naišao na jednog Hrvata, koji je prilikom svog boravka u Varaždinu razgovarao sa fra Mamertom Margetićem, i on mu je u potankosti ispripovjedio svoj «slučaj» u procesu protiv nadbiskupa Stepinca. Posjetnik je odmah glavne stvari pribilježio, da neposredno nakon susreta napiše u cijelosti. Radi sigurnosti, sutradan je zamolio fra Mamerta, da mu ponovi svoj prikaz, pa se je tako uvjerio, da je sve točno zapamtio i zabilježio, u cjelini i pojedinostima. On nije iznio fra Mamertu svoju namjeru, ali je imao dojam, da je njemu mnogo stalo, da se njegov «slučaj» upozna, jer ga je osjećao na svojoj savjesti. Zato je naš posrednik siguran, da ovo svjedočanstvo smije objaviti, pa nam ga je u tu svrhu prepustio. Imamo puno povjerenje u ovu osobu, stoga vjerujemo i u vjerodostojnost dokumenta. Mi ga objavljujemo bez ikakvih izmjena, radi istine, koja je bila tako drsko gažena na procesu protiv Stepinca.

Fra Mamerto nije predao javnosti ovo svjedočanstvo, ne može radi njega biti okrivljen.

PROCES PROTIV NADBISKUPA STEPINCA

MILIVOJ MAGDIĆ (1900-1947.)

UVODNA BILJEŠKA

Prve vijesti o početku suđenja nadbiskupu Stepincu primio je Milivoj Magdić u Rimu, gdje je tada boravio kao prognanik, i odmah je shvatio, da se tu radi prevažnom i dalekosežnom događaju, koji će duboko zadrijeti u hrvatsko političko zbivanje i ostaviti trajan trag u našoj povijesti. Stoga je s najvećim zanimanjem pratio sve, što su o procesu pisale domaće i strane novine. Njegovu oštrom zapažanju nije izbjeglo nastojanje jugoslavenskog komunističkog režima, da putem procesa protiv zagrebačkog nadbiskupa razvije dobro smišljenu i u tančine pripravljenu propagandu, kako bi se domaća i strana javnost uvjerile ne samo o tobožnjem «protunarodnom radu» Mons. Stepinca, nego i o kolektivnoj krivnji Katoličke Crkve u Hrvatskoj i uopće hrvatskog naroda, koji želi svoju nacionalnu slobodu i bori se za vlastitu državnu nezavisnost.

Stoga se je upravo grozničavo dao na pisanje članaka, kojima je bila svrha, da upozori svjetsku javnost u prvom redu na političku pozadinu zagrebačkog procesa, u kojem se sudi hrvatskom metropoliti kao predstavniku Hrvata katolika, tj. većine hrvatskog naroda. Ali kako je ovo bio i prvi slučaj, da jedna poslijeratna komunistička država izvodi na optuženičku klupu najvišeg dostojanstvenika Katoličke Crkve u zemlji, Magdić je i tu stranu obrađivao u svojim prikazima za europsku i američku političku javnost.

U njegovoj ostavštini našlo se je pet takvih članaka, sve od reda originala, što ih je on nakon kraće, ali savjesne priprave gotovo na dušak diktirao u stroj jednoj našoj studentici, da ih onda svojom rukom popravi, nadopuni i dotjera.

Ovdje objavljujemo članak *«Proces protiv nadbiskupa Stepinca»*, prvi po redu iz te serije, koji je nastao za vrijeme samoga procesa i koji je od svih najopširniji. Drugi po vremenskom redu mogao bi biti članak *«Pravosudno umorstvo u Zagrebu»*, napisan odmah poslije proglašenja osude. U njemu su opširno prikazani različiti vidovi progona Katoličke Crkve u komunističkoj Jugoslaviji uz sustavno pobijanje teza o navodnoj nemogućnosti sporazuma između

JOSIP CRNOBORI:
NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE» U ZAGREBU, ulje

Crkve i države, koje je Vladimir Bakarić izložio pred početak procesa u jednom svom predavanju zagrebačkim studentima. Istim predmetom se bavi i članak *«Protucrkvena ofenziva u narodno-frontovskoj Jugoslaviji»*, gdje se pobijaju Bakarićeve i Titove tvrdnje o Katoličkoj Crkvi i ujedno se iznose komunističke metode u vjerskim progonima. U kraćem sastavku *«Katolički kler u NDH i Jugoslaviji»* Magdić je odgovorio na pitanje: zašto hrvatski katolički episkopat i kler nisu ustali protiv NDH i zašto ih progoni komunistička vlast u Jugoslaviji. Napokon u studiji *«Između Istoka i Zapada.* Značenje procesa protiv zagrebačkog nadbiskupa». Magdić smješta spomenuti proces u širi okvir sukoba između komunističkog Istoka i demokratskog Zapada, gdje je jugoslavenska pučka fronta («narodni front») kao nasljednica Kominforma preuzela ulogu pokoravanja i boljševiziranja zapadnjačke Hrvatske.

Ni jedan od navedenih članaka nije datiran, ali sa sigurnošću možemo uzeti, da su nastali u listopadu i studenomu g. 1946., tj. u danima procesa i neposredno nakon njega. Isto tako u ovom času ne možemo ustanoviti, da li je koji od tih članaka bio objavljen u hrvatskog emigrantskom novinstvu onoga vremena. No znamo, da su ti članci bili prevođeni na nekoliko stranih jezika i da su razašiljani na stanovita mjesta, gdje su mogli dobro poslužiti za ispravnu informaciju strane demokratske javnosti o hrvatskoj stvarnosti za vrijeme rata i u obnovljenoj Jugoslaviji. U nekim uglednim stranim publikacijama o kardinalu Stepincu, koje su kasnije javljale u Americi i Europi, može se jasno vidjeti, da ovaj za onda anoniman Magdićev rad na apologiji hrvatskog naroda i njegova mučenika Stepinca nije bio uzaludan.

Zagrebački «žalosni proces» dao je Milivoju Magdiću i ideju za opširnu studiju, zapravo knjigu i hrvatskoj političkoj, kulturnoj i socijalnoj problematici, koju je nazvao *«U vučjoj jami»*, ali je, nažalost, nije dospio završiti, jer je usred tog posla bio u Rimu uhvaćen i izručen Jugoslaviji. Isp. bilješku o toj knjizi uz članak *«Rastvaranje srpskog jedinstva»* (Iz ostavštine Milivoja Magdića), na str. 463., broja 4 /20/, God. V. *«Hrvatske revije»*, za prosinac 1955., te članak Jure Petričevića «Milivoj Magdić /1900-1947./», na str. 371-373. istoga sveska *«Hrvatske revije»*.

PAVAO TIJAN

PROCES protiv hrvatskog metropolite dr. Alojzija Stepinca, koji je insceniran po narodno-frontovskom režimu u Jugoslaviji, imao je velikog odjeka u svjetskoj javnosti. Čitav niz okolnosti nužno je morao pobuditi takvu pozornost. Već činjenica, da je pred sud izveden jedan crkveni knez, kojega se optužuje zbog teških zločina protiv svog naroda kao i protiv čovječanstva, sama je po sebi kuriozna. Tendencije komunističkog režima u Jugoslaviji, koje su tokom navedenog procesa došle do izražaja, daju postupku protiv hrvatskog metropolite svjetski značaj, jer je očito, da se na optuženičkoj klupi ne nalazi samo osoba zagrebačkog nadbiskupa, već i Katolička Crkva u Hrvatskoj. Pisanje

svjetskog novinstva jasno pokazuje, da nisu uspjela nastojanja jugoslavenske režimske propagande u pravcu uvjeravanja javnog mišljenja u demokratskom svijetu, kako se u Jugoslaviji ne vrše progoni protiv Katoličke Crkve i klera, već se samo izvode pred sud takvi svećenici, koji da su došli u sukob s jugoslavenskim pozitivnim zakonima.

Međutim, opaža se, da su komentari svjetskog novinstva u pogledu pravog značenja procesa protiv hrvatskog metropolite donekle manjkavi. Postoji dapače opasnost, da javno mišljenje demokratskog svijeta zbog te manjkavosti ne dobije manjkavu sliku o pravim namjerama narodnofrontovskog režima u ovom slučaju. Većina komentatora, koji su se bavili zagrebačkim procesom, postavili su težište na činjenicu, da se u ovom slučaju zapravo radi o procesu protiv Katoličke Crkve u Hrvatskoj. To je u svakom slučaju točno. Ali to nije sve. Postoji jedan važan momenat, kojemu se sa strane organa javnog mišljenja u demokratskom svijetu ne posvećuje dovoljna pozornost, te zbog toga prijeti opasnost, da narodnofrontovski režim u Jugoslaviji iskoristi ovo djelomično nepoznavanje svih elemenata zagrebačkog procesa i ipak uspije, da na posredan način servira javnom mišljenju demokratskog svijeta svoje insinuacije protiv hrvatskog metropolite i Katoličke Crkve u Hrvatskoj, što bi bilo na štetu pravilne orijentacije u ovom pitanju. Potrebno je radi toga točno uočiti sve elemente procesa protiv zagrebačkog nadbiskupa.

Potpuno je sigurno, da se u procesu manifestira prije svega otvoren sudar između komunističkog režima u Jugoslaviji, s jedne, te Katoličke Crkve u Hrvatskoj, s druge strane. Dinamizam boljševičkog totalitarizma nužno je morao provocirati ovakav otvoreni sudar, jer postoji granica, ispod koje Katolička Crkva u Hrvatskoj nije mogla ići, ako nije željela staviti u opasnost svoju misiju. Hrvatski metropolita istaknuo je tu činjenicu, kada je na procesu izjavio slijedeće: *«Kao što komunisti imaju pravo, da se bore za svoju materijalističku teoriju, isto je tako i naše pravo, da se borimo za kršćansku vjeru. Crkva ne samo što nema u ovoj zemlji nikakove slobode, već joj se prijeti potpunim uništenjem u kratkom vremenu».* Ovom svojom konstatacijom osvijetlio je dr. Stepinac pravu jezgru sukoba. Boljševički totalitarizam[1] ne podnosi postojanje nikakovog autoriteta ni na kojem, pa tako ni na vjerskom području, ako je taj autoritet formiran izvan komunističkog okvira. Boljševički dinamizam nužno teži za totalnim uništenjem svakog takvog autoriteta. Dakako, da boljševizam pokušava maskirati ovakve tendencije, jer to odgovara njegovoj prokušanoj taktici. Katolička Crkva u Hrvatskoj predstavlja za komunističku partiju nepri-

[1] *«Boljševički».* Godine 1946. Komunistička partija bila je još u najužoj ideološkoj i organizacijskoj vezi s Komunističkom partijom Sovjetskog Saveza, koja je tada uz službeno ime dodavala uvijek u zagradi (b.) = «boljševička».

jatelja broj jedan, jer je izvan sumnje postojanje njezinog autoriteta, koji nije ovisan o boljševičkom režimu u Jugoslaviji. Dakle, jugoslavenska ekspozitura moskovskoga boljševizma želi svakako likvidirati Katoličku Crkvu kao autoritet, nezavisan o boljševičkom režimu.

Jugoslavenski komunizam teži, nadalje, za uništenjem Katoličke Crkve u Hrvatskoj kao moralno-religioznog faktora, koji onemogućuje prodiranje materijalističkih zasada ateističkog boljševizma među široke slojeve hrvatske mase. Situacija u Hrvatskoj danas je takva, da ne postoji mogućnost za nikakav modus vivendi između Katoličke Crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji. Postojeće suprotnosti u Hrvatskoj danas su tako jasno izražene, da više nije moguć ni privremeni uzmak, kako za boljševički režim, tako i za Katoličku Crkvu. Svako popuštanje sa strane Crkve dovelo bi i do rezigniranja na njezinu misiju, a isto je tako politika narodnofrontovskog režima u Jugoslaviji stupila u Jugoslaviji u fazu otvorenog provođenja boljševičkog programa i ta faza ne dopušta komunistima nikakav uzmak. Dakle, sukob je bio neminovan i iz ideoloških razloga.

Prema tome, otvaranje sudskog postupka protiv hrvatskog metropolite nema karakter samo represivne mjere protiv osobe dr. Alojzija Stepinca. Nesumnjivo je, da je i osoba hrvatskog metropolite predstavljala golemu zapreku namjerama jugoslavenskih komunista. Dr. Alojzije Stepinac je uzoran svećenik, a kao nadbiskup pokazao se na visini svoje zadaće. Njegovo djelovanje kao nadbiskupa kreće se u okviru, koji je izgrađen bez obzira ne promjene državnih oblikâ i značenje ideologijâ, koje povremeno prevladavaju unutar njih. Hrvatski metropolita ocjenjivao je promjene na onom, toliko nemirnom, području u prvom redu kao katolički biskup, koji je branio integritet crkvene misije i čistoću kršćanskih načela. Stanovište dr. Alojzija Stepinca bilo je u tom pogledu konsekventno, bez obzira, da je bila u pitanju Kraljevina Jugoslavija, Nezavisna Država Hrvatska ili Federativna Narodna Republika Jugoslavija. Hrvatski metropolita bio je stavljen pred dužnost, da brani pozicije Katoličke Crkve pred uistinu raznovrsnim režimima. Ova dužnost obrane prava Katoličke Crkve stavljala ga je i pred potrebu osobnog kontakta s predstavnicima ovih raznih režima. Ovaj kontakt predstavljao je za njega dužnost (katkada veoma tešku), koju nije mogao ni smio izbjeći baš u interesu obrane prava Katoličke Crkve u Hrvatskoj i duhovnog dobra njegovih vjernika. Razne slike, koje svjedoče o tom potrebnom kontaktu i publiciraju se po novinama iz providnih razloga, ne predstavljaju, dakle, nikakav dokaz o «kolaboracionizmu» dra. Stepinca.

Međutim, postoji jedan elemenat, koji se gotovo nikako ne uzima u obzir kod ocjene slučaja nadbiskupa Stepinca. On je *hrvatski* metropolita i kao takav ima obveze prema svojem narodu, a koje nisu u

suprotnosti s njegovom biskupskom funkcijom, već je dapače popunjavaju. U burnim vremenima hrvatske povijesti uvijek su pogledi hrvatskog naroda bili upravljeni prema Stolici zagrebačkih biskupa, a ovi nisu iznevjerili takva narodna očekivanja. Niz velikih ličnosti na zagrebačkoj biskupskoj Stolici pruža o tom nepobitni dokaz. Zagrebački biskup bio je *primus baro Regni*[2], a taj časni naslov donosio je sa sobom i obaveze, kojima su zagrebački biskupi stoljećima udovoljavali. Nemoguće je i zamisliti, da bi ikada iz zagrebačkog biskupskog Dvora bile zastupane tendencije, koje su u suprotnosti s hrvatskim nacionalnim interesima, a to je bilo u potpunom skladu s biskupskom dužnošću. Takvo držanje zagrebačkih biskupa samo je još više potvrdilo činjenicu uske povezanosti između Katoličke Crkve i hrvatskog naroda.

Kada se danas hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac nalazi na obtuženičkoj klupi pred boljševičkim tribunalom, onda treba njega promatrati ne samo kao crkvenog kneza, ne samo kao hrvatskog metropolitu, već i kao svećenika, koji je usko povezan sa svojim narodom, a to je kod dra Alojzija Stepinca uistinu slučaj. Hrvatski metropolita odlučno je stajao na liniji uske povezanosti s borbom svojeg naroda za ostvarenje hrvatskog nacionalnog ideala, a to se u komunističkoj Jugoslaviji smatra izdajstvom. Ovakvo držanje dra Stepinca potpuno je logično i samo svjedoči o njegovu visokom shvaćanju svojih zadataka. U osobi dr. Stepinca stavljena je na taj način pred tribunal komunističkog pravosuđa ne samo Katolička Crkva u Hrvatskoj, već i hrvatski narod.

Jugoslavenski komunistički režim gleda u hrvatskom narodu žarište otpora protiv totalitarnih boljševičkih tendencija. Hrvatski narod sa svojom izrazito političkom tradicijom, s dubokim religioznim shvaćanjem i sposobnošću za upornu borbu stavlja u pitanje efikasnost svih nastojanja komunističkog režima na liniji provođenja boljševičkih načela. Radi toga se prema hrvatskom narodu primjenjuje najteži teror, koji u svojim skrajnjim konsekvencijama teži za uništenjem njegova fizičkog opstanka, a u svakom slučaju za likvidiranjem Hrvatâ kao povijesnog naroda. Težnja hrvatskog naroda za ostvanjem vlastite narodne države predstavlja za komunistički režim najveći zločin. Radi toga se poduzima sve, da se difamira hrvatska oslobodilačka borba i spriječi hrvatski narod u realiziranju njegovog nacionalnog ideala. Hrvatska stvarnost u god. 1941-1945., koja je i danas živa u svijesti svakog hrvatskog pojedinca, predstavlja za jugoslavenske komuniste

[2] *Primus baro Regni* — prvi velikaš Kraljevstva, bio je zagrebački biskup i kao takav automatski je obavljao dužnosti hrvatskoga bana, kad je Banska stolica bila ispražnjena, ili inače u odsutnosti bana iz Kraljevstva.

protivnika, koji još i danas živi i kojega, po njihovu shvaćanju, treba definitivno uništiti.

U vremenu od god. 1941-1945. hrvatski je narod imao svoju vlastitu državu. Činjenica, što je do osnutka ove države došlo u toku ratnog zbivanja, služi svim neprijateljima hrvatskog naroda kao opravdanje za difamaciju hrvatskih nastojanja i hrvatskog zbivanja u tom vremenu. Uistinu, hrvatska država je osnovana u toku ratnog zbivanja. Međutim, njezin osnutak nije stajao među ratnim ciljevima sila Osi. Osnutak hrvatske države predstavlja spontani akt hrvatskog naroda u vremenu, kada se je ne samo raspala jugoslavenska vojska, već i nestao svaki autoritet kao predstavnik jugoslavenske državnosti. Osnutak hrvatske države predstavljao je akt nacionalne samoobrane i taj osnutak spasio je hrvatski narod od fizičkog uništenja. U vremenu nakon Münchena i sovjetsko-njemačkog sporazuma (1938-1939.) potpuno se jasno pokazala sva teškoća položaja malih naroda, koji su se nalazili između III. Reicha i Sovjetskog Saveza. Hrvatski narod je u tom vremenu još više osjećao težinu svoje podčinjenosti hegemonističkoj karađorđevićevskoj državi, koja je spremala plan za teroristički obračun sa Hrvatima u slučaju prenošenja rata na jugoslavensko područje. «Beogradski puč» od 27. ožujka 1941. ocijenjen je u inozemstvu kao izraz protesta jugoslavenskih masa protiv proosovinske politike beogradskog režima. Hrvatski narod je taj puč ocijenio kao prodor šovinističkih instikata srpskih masa i prema tome kao isključivo unutarnje političko pitanje. Vrijeme od 27. ožujka do 10. travnja 1941. stavilo je hrvatski narod pred potrebu žurnog djelovanja, ako se želio sačuvati od fizičkog uništenja, koje mu je prijetilo uslijed neminovne okupacije po vojskama sila Osi, s jedne strane, i terorističke akcije velikosrpskih četničkih odreda, s druge strane. Javno mišljenje u Hrvatskoj bilo je potpuno orijentirano po tome, da će u takvom slučaju četničko-teroristički odredi kolaborirati s okupacionim vojskama silâ Osi i u svrhu provedbe svog protuhrvatskog programa, što se uistinu i dogodilo. Osnutak hrvatske države u tom času nije, dakle, značio samo ostvarenje hrvatskog nacionalnog ideala, već i izgradnju instrumenta za očuvanje narodnog opstanka. U času raspada jugoslavenske države, kada na čitavom državnom području nije postojao nikakav autoritet, hrvatski je narod uspostavio ne samo faktičnu, već i zakonitu vlast na hrvatskom narodnom i povijesnom području. Osnutak hrvatske države 10. travnja 1941. značio je samo obnovu prekinutog kontinuiteta hrvatske državnosti. Uklapanjem Hrvatske u Jugoslaviju, što je izvršeno protiv volje hrvatskog naroda, prekinuta je 1918. god. linija hrvatske državnosti, koja je postojala više od tisuću godina u raznim oblicima. Osnutak hrvatske države predstavlja spontani akt hrvatskih masa, a ne rezultat isključivog nastojanja Ustaškog pokreta.

Šef Ustaškog pokreta dr. Ante Pavelić nalazio se sa svojom emigrantskom skupinom, koja je kasnije dala biljeg ustaškom režimu, još u Italiji i saznao je preko radija za proglašenje hrvatske države. To je povijesna činjenica. Široki slojevi hrvatskog naroda spontanom su akcijom pristupili proklamiranju hrvatske države i izgrađivanju njezine funkcije. Tako je npr. izvršeno proklamiranje države u Bjelovaru već 8. travnja 1941. (dva dana prije zagrebačke proklamacije). Utvrđena je činjenica, da je njemačka vojska kod svog dolaska u Hrvatsku dovela kamione s gotovim proglasima o osnutku Generalnog Gouvernementa u Hrvatskoj. Proklamiranje hrvatske države omelo je takve planove i Nijemce stavilo pred svršenu činjenicu. Talijanska politika također nije mogla zauzeti drukčiji stav od njemačkog, jer bi inače došli u pogibelj njezini interesi na Jadranu. Spontana akcija hrvatskih masa u pravcu osnutka države bila je uvjetovana stoljetnim političkim tradicijama, koje su se uvijek kretale na liniji jačanja hrvatske državnosti. Vrijeme između dva svjetska rata, kada su bili ukinuti i zadnji tragovi hrvatske državnosti, spremilo je hrvatske mase na ovakvu spontanu akciju. Dakle, obnova hrvatske države izvršena je *bez* suradnje sila Osi, koje su, stavljene pred gotovu činjenicu, privremeno tolerirale ovakvo rješenje s razloga njihova suparništva na Balkanu. Potrebno je na ovom mjestu podsjetiti na izjavu, koju je dao predsjednik Hrvatske Seljačke Stranke dr. V. Maček još 1940. godine novinarima, u kojoj je rekao, da je hrvatskom narodu, koji se nalazi u tamnici, potpuno svejedno, tko će mu otvoriti vrata.

Već iz ovog izlaganja može se jasno uočiti poseban položaj Hrvatske i hrvatskog naroda u europskoj problematici minulih ratnih godina. Slučaj Hrvatske nema analogije. Za hrvatski narod bila je bitna ideja nezavisne države kao životnog oblika slobodnog naroda i kao potrebnog okvira za zaštitu biološkog obstanka. U ovoj borbi za nacionalni obstanak nije bilo moguće prvu pažnju posvetiti pitanju vladavinskog sustava, posebno kad se trebalo uzimati u obzir vanjski pritisak u vremenu formiranja Nezavisne Države Hrvatske, a taj se pritisak kasnije i pojačavao. Međutim, neosporna je činjenica, da su svi slojevi hrvatskog naroda pozdravili i prihvatili sâmu obnovu hrvatske državnosti kao ispunjenje nacionalnog programa.

I hrvatski katolički episkopat, na čelu sa hrvatskim metropolitom dr. Alojzijem Stepincem, nije mogao zauzeti drugo stanovište od hrvatskog naroda. Uskrsna poslanica hrvatskog katoličkog episkopata iz god. 1945. precizno karakterizira stav hrvatskih biskupa ovim riječima: *«Kada je pak naše krajeve zahvatio Drugi svjetski rat, koji hrvatski narod nije izazvao, budući da nije raspolagao nikakvom vlašću, nikakvim političkim autoritetom i dok Hrvati nisu imali nikakvog oružja u svojim rukama, neprijatelji našeg naroda već su vršili masakriranja nad hrvatskim pučanstvom u nekim mjestima, navještavajući uništenje i istrebljenje našeg naroda».* I dalje: *«Povijest dokazuje, da hrvatski narod kroz svu svoju prošlost od 1300 god. nije nikada prestajao plebiscitarno isticati, da se nikada ne će odreći svoga prava na slobodu i nezavisnost, kao što to on želi od sveg srca svakom narodu. I kada je u Drugom svjetskom ratu ta misao još jače naglašena i ostvarena u vlastitoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, hrvatski katolički biskupi poštivali su volju hrvatskog naroda. Prema tome nema nitko pravo osuđivati niti građane hrvatske države, niti hrvatske biskupe, što su oni poštivali neslomivu volju hrvatskog naroda, budući da hrvatski narod ima na to pravo po božjim i ljudskim zakonima».*

Hrvatska država, dakle, nije kvislinška tvorevina. Slučaj Hrvatske ne može se uspoređivati sa slučajevima Norveške, Holandije, pa i Srbije. U ovim slučajevima radilo se o degradaciji nacionalne suverenosti kao aktu njemačke ratne politike, a u hrvatskom slučaju o oslobođenju jednog naroda iz robstva i osnutku vlastite države kao spontanom aktu hrvatskog naroda.

Ako se želi ocijeniti hrvatska stvarnost u god. 1941-1945. i u vezi s time tendencije jugoslavenskih komunista za difamacijom hrvatskih nastojanja, mora se voditi računa o slijedećim činjenicama

1. Slom jugoslavenskog upravnog i vojničkog stroja god. 1941. bio je uvjetovan neprirodnim sastavom jugoslavenske državne tvorevine, koja nije mogla izdržati nikakav veći pritisak izvana.
2. Obnova hrvatske države u travnju 1941. stajala je na liniji ostvarenja stoljetnog hrvatskog nacionalnog programa i predstavljala je akt legitimne obrane biološkog obstanka naroda.
3. Komunistička partija Jugoslavije predstavlja rezultat srbskog političkog razvoja i prema tome ne može pretendirati na vodstvenu ulogu kod rješavanja hrvatskog problema.
4. Četnički pokret generala Draže Mihajlovića i njegova djelatnost u Hrvatskoj nakon sloma Jugoslavije predstavlja samo provedbu ranijeg plana srbske ekspanzionističke politike o terorističkom uništenju vitalnih centara hrvatskog narodnog organizma.
5. Nakon političkog sloma četničke koncepcije nastavlja Komunistička partija Jugoslavije liniju protuhrvatske politike s pozicije moderniziranog velikosrbskog ekspanzionizma.
6. Hrvatska stvarnost u vremenu 1941-1945. nije dozvolila formiranje hrvatskog pokreta otpora prema uzorima s europskog Zapada.
7. Pokret otpora nije bio formiran ni po velokosrbskom četničtvu, koje je bilo sebi stavilo kao glavni cilj terorističku likvidaciju hrvatstva kao političkog naroda.

8. Komunistički «Narodno-oslobodilački pokret» ne može se usporediti sa zapadnoeuropskim pokretima otpora iz ovih razloga:

a/ «Narodno-oslobodilački pokret» nije bio ništa drugo nego poseban oblik za kamuflirano razvijanje aktiviteta komunističke partije Jugoslavije.

b/ «Narodno-oslobodilačkom pokretu» služila je «borba protiv okupatora» samo kao sredstvo za provedbu posebnih, isključivo komunističkih ciljeva.

9. Svi pokušaji «Narodno-oslobodilačkog pokreta», da se prikaže kao nasljednik starog jugoslavenskog legaliteta, neodrživi su. U travnju god. 1941. slomila se jugoslavenska država, te se prema tome ni bivša emigrantska vlada u Londonu, ni «Narodno-oslobodilački pokret» ne mogu prikazivati kao baštinici starog jugoslavenskog legaliteta. Prema tome, nisu postojale ni pravne predpostavke za vrijednost poznatog «sporazuma Šubašić-Tito», a, osim toga, dr. Ivan Šubašić nije s hrvatske strane posjedovao nikakve legitimacije za sklapanje tog sporazuma.

10. Režim Narodne fronte uspostavlja na teritoriju Jugoslavije totalitarni sustav boljševičkog tipa. Komunistička «borba za demokraciju» predstavlja čistu mistifikaciju.

11. Narodi na području Jugoslavije, a posebno povijesni hrvatski narod, imali su i imaju podpuno pravo, da u borbi protiv boljševizma ulože sve svoje snage i upotrijebe sve oblike borbe, jer je u pitanju njihov biološki obstanak.

U god. 1941-1945. izvrgnuta je Hrvatska najtežim nedaćama. Preko njezina teritorija kreću se oružane snage silâ Osi, koje i prema hrvatskom pučanstvu primjenjuju sustav rekvizicijâ i odmazdâ, kao u raznim okupiranim državama. Po hrvatskom teritoriju prolaze dobro naoružani četnički i partizanski teroristički odredi, koji unose smrt i razaranje u mirna hrvatska naselja. Tijekom ove četiri godine ubijeno je ili onesposobljeno oko milijun hrvatskih ljudi obojega spola, popaljeno tisuće hrvatskih selâ i gradovâ, razorene brojne tvornice, rudnici, željeznički uređaji, uništen živi i mrtvi inventar na desetcima tisućâ seljačkih gospodarstavâ. U toj razornoj atmosferi nalazio je hrvatski čovjek jedino utočište u ustanovama hrvatske države. Hrvatske oružane snage štitile su hrvatske živote, hrvatske vlasti pomagale su hrvatskim ljudima, te je tako konkretnost hrvatske države stajala jasno pred svakim hrvatskim čovjekom kao jedino utočište od uništavanja sâmog biološkog obstanka hrvatskog naroda, bez obzira na razne negativnosti, koje su karakterizirale ustaški režim u Hrvatskoj. Kroz duge četiri godine vršila je hrvatska država ovu funkciju obrane nacionalnog i biološkog obstanka hrvatskog naroda pred tuđim oružanim snagama i protuhrvatskim terorističkim odredima partizana i

četnika. Svojim aktivnim i pasivnim otporom protiv ove opasnosti hrvatski se čovjek ustvari borio i za ostvarenje načela Atlanske povelje na hrvatskom teritoriju.

Nabrojene činjenice jasno pokazuju, da je u god. 1941-1945. bilo nemoguće formirati hrvatski pokret otpora proti osovinskim oružanim snagama, a po uzoru na pokret otpora u nekim drugim zemljama na Zapadu. Razdoblje od 1941-1945. znači samo nastavak hrvatskog narodnog otpora iz 1918-1941. koji se formirao protiv nastojanja velikosrbskog ekspanzionizma. Novo stanje učinilo je potrebnim, da se nastavi s politikom otpora, ali u posebnom obliku i primjenom drugih metoda. Suvremeni oblik tadašnjeg hrvatskog narodnog otpora predstavljala je obnovljena hrvatska država, dok su borbene metode bile određene osnutkom hrvatske narodne vojske. Razvoj događaja doveo je do toga, da se oko hrvatske vojske formiralo borbeno jedinstvo hrvatskog naroda, koje je značilo jedino mogući hrvatski pokret otpora tijekom Drugog svjetskog rata, jer bi svako drukčije nastojanje vodilo do nacionalnog samoubojstva.

Prilike su dovele do toga, da je u obnovljenoj hrvatskoj državi preuzela vlast ustaška emigrantska skupina. Režim, koji je ta skupina uvela u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, odgovarao je posebnim značajkama navedene skupine. U Hrvatskoj nije bio ostvaren neki fašistički poredak, već se ustaški režim poslužio tada pomodnim krilaticama kao kulisom za zahvaćenje i držanje vlasti. Široki slojevi hrvatskog naroda odlučno su odklanjali svaku fašističku orijentaciju. Ustaški pokret nastao je i izgradio se kao isključivi instrumenat za obnovu i čuvanje hrvatske državnosti. Ukoliko je Ustaški pokret vršio takvu svoju zadaću, imao je potporu širokih hrvatskih slojeva. Podpuno je sigurno, da loša režimska politika Ustaškog pokreta nije naišla na odobravanje hrvatskog naroda, ali tragična stvarnost onog vremena nije dozvoljavala, da se postavi pitanje režima, jer bi time bio stavljen u pitanje nacionalni i biološki obstanak, a ne bi se ni politički postigao cilj, pošto bi vlasti Osi iskoristile takvu zgodu, da dovedu na vlast kvislinšku ekipu, koja je već bila u pripravi. Hrvatski je narod između dva zla izabrao manje. Činjenica, što je u god. 1941-1945. bio u Hrvatskoj na vlasti jedan loš režim, pruža najbolji dokaz o životnoj sposobnosti hrvatske države, koja se razvijala i jačala bez obzira na negativnosti vodeće ekipe. Ovo se ima zahvaliti svijesti širokih slojeva hrvatskog naroda, koji su točno razlikovali državu od režima i njegove vanjsko-političke orijentacije i davali državi, kao instrumentu hrvatskog narodnog otpora ono, što joj je pripadalo.

I hrvatski katolički episkopat nije mogao ni htio zauzeti drukčije stanovište nego čitav hrvatski narod. I hrvatski katolički episkopat

točno je razlikovao državu od režima, te je ne samo oštro kritizirao, nego i poduzimao odlučne korake protiv svim onim postupcima režima, kojima su bila tangirana neotuđiva prava ljudske ličnosti, nego i sloboda i nezavisnost Crkve. Ovakvim svojim stavom hrvatski katolički episkopat točno je izražavao stanovište širokih slojeva hrvatskog naroda. Hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac stajao je kroz teške četiri godine na čelu borbe za ideale humaniteta i slobode.

Posebno je oštar stav zauzeo hrvatski katolički episkopat povodom žalosnih događaja, koje nije nikad odobrio hrvatski narod kao cjelina. Hrvatski biskupi su —kako kaže citirana Poslanica— individualno i svi zajedno, kao npr. za vrijeme biskupskih konferencijâ 1941., podigli svoj glas protiv djelatnosti, koje prelaze granicu legitimne obrane i protiv napadača s koje bilo strane, brinući se za nedužne žrtve, bez obzira na narodnost i vjeru: *«Mi smo uvijek pronašli način, da uputimo naše prosvjede i da pružimo svoju pomoć nesretnicima tamo, gdje smo držali, da će naši koraci donijeti najsigurnije ublaženje bijede, koja se bez naše krivnje svalila na našu zemlju. Mi smo osudili sva strujanja, sve doktrine, dolazile one s ekstremne desnice ili s ekstremne ljevice, sugestije, dapače pojedince, koji su se vodili tim principom, čime su prekršili zapovijedi Božje i lišili bližnjega njegovih ljudskih prava, zato, što je on možda bio druge narodnosti, rase ili klase».*

Hrvatski metropolita nalazi se danas na obtuženičkoj klupi i zbog ove Poslanice. Stav kršćanskog humanizma, koji je došao do izražaja u citiranoj Poslanici, smatra se zločinom u narodnofrontovskoj Jugoslaviji. Hrvatski metropolita obtužen je i zbog kolaboracionizma, a taj kolaboracionizam sastojao se samo u najdubljoj povezanosti sa svojim narodom — sa širokim slojevima hrvatskog naroda. Komunistički režim u Jugoslaviji računa s neupućenošću javnog mišljenja u demokratskom svijetu, kada konstruira ovakvu optužnicu protiv zagrebačkog nadbiskupa. Hrvatski metropolita bio bi krivac pred vlastitim narodom, kada ne bi bio zauzeo onakav stav, kakav je zauzimao u god. 1941-1945. Osuda zagrebačkog suda, koji je samo instrumenat građanskog rata, ne će i ne može uništiti ljubav i povjerenje, koju ima čitav narod prema svom metropoliti. Dr. Alojzije Stepinac polazio je časnim tradicijama zagrebačkih biskupa, od kojih su neki —kao bl. Augustin Kažotić i Pavao Horvat[3]— preferirali progonstvo, nego da se iznevjere svom narodu.

[3] *Bl. Augustin Kažotić,* domikanac rodom iz Trogira, zagrebački biskup od 1303. do 1322., kada je, nakon višegodišnjeg progonstva od strane kralja Karla Roberta, bio premješten za biskupa u Luceru u Napuljskom kraljevstvu, gdje je umro 1323. — *Pavao Horvat* (1379-1387.), iz velikaške obitelji Horvata iz vukovske županije, bio je pristaša Anžuvinca Karla Dračkoga na hrvatskom

Dr. Alojzije Stepinac nalazi se pred komunističkim tribunalom u Zagrebu kao obtuženik, jer stoji na čelu Crkve, čiji autoritet ne može postati sredstvo u rukama komunističkog režima. Zagrebački nadbiskup nalazi se na obtuženičkoj klupi radi toga, jer nauka Katoličke Crkve, koje je on najviši predstavnik u Hrvatskoj, predstavlja najveću i neslomivu zapreku za ostvarenje boljševičkog totalitarizma u Hrvatskoj. S obzirom na ove činjenice, proces protiv dra Alojzija Stepinca ima *svjetsko značenje,* pošto je u pitanju sukob, koji prelazi uski nacionalni okvir. Ali, hrvatski metropolita nalazi se na obtuženičkoj klupi i kao hrvatski biskup, kao pripadnik svog napaćenog naroda i kao čvrsti karakter, kojeg se ne može slomiti. *Ovu nacionalnu komponentu u procesu protiv dra Stepinca nije moguće odvojiti od ostalih komponenatâ međunarodnog značenja.* Dapače, upoznavanje komponente uvjetuje i točno razumijevanje i ostalih međunarodnih komponenata ovog procesa. Stav dra. Stepinca kao najvišeg predstavnika Katoličke Crkvu Hrvatskoj usko je povezan s njegovim stavom kao pripadnika hrvatskog naroda.

U osobi dra. Alojzija Stepinca nalazi se na obtuženičkoj klupi ne samo Katolička Crkva, već i hrvatski narod. Jugoslavenski komunistički režim želi ovim procesom smrtno pogoditi i Katoličku Crkvu i povijesni hrvatski narod, koji nije nikada napuštao svoju zapadnjačku orijentaciju. Prof. Filip Lukas, predstavnik najreprezentativnije kulturne ustanove «Matice Hrvatske» izrekao je u svom govoru, održanom 15. rujna 1935. prigodom otkrića spomenika don Frani Buliću, katoličkom svećeniku i hrvatskom arheologu svjetskog glasa, ove riječi: «Određenjem za Zapad izvršio se odlučni događaj u životu hrvatskog naroda, jer je tim činom hrvatski narod našao mjesto u univerzalnom Zapadu, a da time nije odbacio svoju narodnu individualnost, niti žrtvovao svoje psihičke osebine. Baš to je važno istaknuti, da je hrvatski narod znao uvijek uskladiti i koordinirati svoj narodni život i svoje težnje s drugim narodima, pa nije nikada bio tlačitelj bilo kojega naroda. Hrvatski nacionalizam počiva na etičnoj osnovici, jer mu je cilj braniti slobodu, čast i nezavisnost svoga naroda i svoju kulturnu samobitnost na prirođenim osebinama svoje psihe, a u skladu s drugim narodima. Tim je hrvatski narod postao na ovom prostoru most između Istoka i Zapada». Baš ovakva misija hrvatskog naroda predstavlja zapreku za politiku sovjetskog imperijalizma na Balkanu i Komunističke partije Jugoslavije u Hrvatskoj. Radi toga je naviještena borba do istrage povijesnom hrvatskom narodu. Radi toga se nalazi na obtuženičkoj klupi i hrvatski metropolita dr. Alojzije Stepinac. Ono, što se

i ugarskom prijestolju, i zbog toga je, nakon poraza «velike bune», bio kažnjen progonstvom od kralja Žigmunda Luksemburgovca. August Šenoa je idealizirao njegov lik u romanu «Kletva».

danas događa u Hrvatskoj, predstavlja porugu načelima Atlanske povelje, predstavlja pljuvanje na one ideale, koji su povezali Ujedinjene Nacije, predstavlja karikaturu demokracije. Sama današnja stvarnost opravdava stav hrvatskog naroda u god. 1941-1945. Može li se prigovoriti hrvatskom narodu, što se aktivno borio protiv stanja, koje sa sobom donosi trajnu tuđinsku okupaciju, uništavanje živih narodnih snaga i oduzimanje same narodne časti? Može li se prigovoriti hrvatskom metropoliti, što je bio povezan sa svojim narodom u ovim teškim danima; može li se prigovoriti zagrebačkom nadbiskupu, što je zauzeo stav, koji znači i obranu načela Katoličke Crkve; može li se prigovoriti dru. Alojziju Stepincu, što je konsekventno zauzeo stanovište kršćanskog humanizma?

STEPINAC I SALOMA

D. ŽANKO

«TKO SI TI?» (Iv. 1. 19.)

«QUALE E COLUI, CHE FORSE DI CROAZIA VIENE...?»
(*Dante,* Raj, 21, 103.)

IME Stepinac izranja iz mraka, naglo i neočekivano, u jednom vanredno napetom času zagrebačke nadbiskupije, usred mukle tutnjave latentnoga spremanja čitavoga naroda hrvatskoga, da se otrese Beograda i usred dinamičnoga kovitljaja organiziranoga sloja hrvatskih katolika (koji traži izlaz iz zamagljene situacije Katoličke Akcije, trošeći se u jalovoj diskusiji i neshvaćanju bitnoga).

Zagrebački nadbiskup Bauer je već star. Oko njegove se starosti gomilaju problemi kao oblaci pred oluju. Najteži je problem —nasljednik na stolici utemeljenoj u XI. stoljeću—, nova živa karika u neprekinutom lancu zagrebačkoga episkopalnoga vladanja, toj žili kucavici čitave Hrvatske «olim Regni Croatiae», kroz koju osam i pol stoljeća struje sokovi Zapada iz prvih izvora[1].

Predlažu se bezbrojni kandidati. Ljudi, kao obično u takvim situacijama, intrigiraju, ne misleći svi loše. Mudrice bi htjele, da bude učen, da bude veliki kanonista i teolog; jedni bi željeli dobra upravitelja dobara, tà nadbiskupija treba na sve strane sredstava za moderni apostolat i odgoj klera; drugi bi opet najradije dobra organizatora, politički dorasla čovjeka, inpozantnu figuru, sušti ugled, u najmanju ruku poznato ime. Bezbroj osobnih ambicija diže glavu. Interesiraju se i oni u Beogradu: htjeli bi čovjeka koncilijantna i mekana taktičara, jer ti se srpsko-hrvatski odnosi sve više zapliću. Pošta radi: Zagreb-Rim, Beograd-Zagreb! Diskretno putuju «važne» osobe. Propitkuje se i šapuće na sve strane. Zagrebački Kaptol je nervozan, teološki fakultet mudro promatra situaciju, zagrebački viši krugovi napeto

[1] Ugarski kralj sv. Ladislav, kao rođak hrvatskoga kralja Zvonimira, zagospodarivši sjevernim dijelom Hrvatske, osnovao je 1094. godine zagrebačku biskupiju. Zagreb je po Hrvatskom Saboru 1557. proglašen glavnim gradom Hrvatske. U nizu zagrebačkih biskupa i nadbiskupa nalazimo imena: *Bl. Augustina Kažotića,* Trogiranina (1303-1322.), *Jurja Draškovića* (1563-1578.), kardinala i aktivnoga teologa na Tridentinskom koncilu, koji se potpisao pod akta koncila 4. prosinca 1568. «Ego, Georgius Draskovitius, Croata»; *Jurja Haulika,* kardinala, koji 1852. podiže zagrebačku biskupiju na nadbiskupiju i metropoliju. Sama zagrebačka nadbiskupija nekoliko godina prije zatočenja nadbiskupa Stepinca broji oko 2,000.000 duša, 538 redovnica i 817 svećenika.

očekuju, katoličko-religiozne skupine mole. Hrvatski narod u tom času još nije svjestan do dna providencijalne smjene, makar u nejasnim dubinama sluti veličinu časa.

Već se pronose neka imena, indiskrecijom rasuta iz oficijelnih razgovora i prijedloga, peticija i informativnih propitkivanja. Čudno: nijedno ime ne zadovoljava nikoga. Kao da neka anticipirana slutnja nečega misterioznog leži u to doba nad Zagrebom.

Jednoga jutra puca grom iz vedra neba: *Stepinac!*

Prvi izraz, kojim od reda svi slojevi dočikaju ovo ime: spontan, otvoren, nehinjen, jednostavan, upravo prirodan izraz, to je pitanje: tko je taj čovjek?

U mističkim dubinama Crkve, u jednoj realnosti višega reda, u približavanju figura, simbola, tipova na uvijek identičnoj pozornici borbe dobra i zla, sudbinski je lik Alojzija Stepinca sličan liku Ivana Krstitelja. Ovaj izranja iz tamnih, profetskih dubina svete Povijesti i neprestano povlači za sobom pitanje: *«Tko si Ti?»* (Iv. 1. 19.). To su pitanje postavljali izravno Ivanovi suvremenici, biblicistički eksegete kroz sva vremena i mnoge kršćanske duše, kojima je dano, da intimno prisluškuju porukama Riječi. Čovjek ogrnut upitnikom složenim od tri krivulje: prva je ona, što velikim lukom zaobilazeći s lijeva na desno, kao meteor u sredini neba, prodire u njegov misteriozni ulazak u povijest; druga, što kljuje, spuštajući se koso, tajnu njegova vapaja u pustinji; konačno ona treća, najkraća, što u protivnom smjeru, pri dnu naglo zaokreće i gubi se silazeći s njime u mrak Herodovih tamnica. S nje se tek otisnula u prostor jedna točka, kao suza ili kap krvi.

Upitnik i Ivan s Jordana, to su dvije intuicije, kroz koje se usuđujem približiti hrvatskom utamničeniku: dva svjetla u magli ovoga časa, kroz koja nazrijevam jednu božansku tajnu i koju bih htio, tepajući dakako, jer se radi o nevidljivim realnostima usred pobjede vidljivih, zabilježiti, ne kao tezu ili traktat, nego više kao slutnju, aspiraciju, smjer jedne misli...

Upitnik u krivulji triju faza Stepinčeva života; Ivan kroz tri krivulje upitnika, i obrnuto. Misteriozni duhovni kompleks jedne analogije, koja je autentična samo na planu mističnoga Tijela Kristova, gdje smo svi nevidljivo, organski ujedinjeni, gdje postoji nutarnja, bitna sličnost ne samo udova toga živoga tijela, mučenika, proroka i svetaca —u prvoj liniji, zatim svih kršćana žive vjere— u drugoj, nego i svakoga od ovih napose s glavom ovoga Tijela, Isusom iz Nazareta, historičkim Kristom, sinom Marijinim, koji danas kao Janje pred Ocem sja usred Apokalipse. Sv. Pavao dobro vidi ove nevidljive istine, kada veli za *«duhovna čovjeka»*, da je *«neiscrpiv»*. Njegova ličnost uvijek pripada svome vremenu, on «fazonira vrijeme i fazoniran je od vremena; privlači u sebe sve vitalne struje svoje epohe,

postaje njezin savršeni izraz, sâm ostajući uvijek onaj isti», pripominje Guardini baš u vezi s Ivanom.

I.

Još je bio živ stari Nadbiskup, kada je njegov mladi ceremonijar iz dvora, još niti četrdesetgodišnjak, imenovan pomoćnim biskupom s pravom nasljedstva. Dobro, ali nitko ne poznaje toga mladoga svećenika, koji se još uopće nije počeo penjati ljestvicama crkvene hijerarhije. Uži krugovi iz dvora su morali čak i zagrebačkome kleru tumačiti, tko je taj mladi Stepinac, taj nepoznati izabranik, taj *Homo Novus*. Prve su novinske vijesti obavijestile javnost, da se radi o sinu seljačke obitelji Stepinac iz Jastrebarskoga, koji nije bio čak ni u malom, ni u velikom sjemeništu u Zagrebu; koji je kao student dobio izvanredno zvanje za svećenika i odmah bio od svojih dobročinitelja poslan u Rim na filozofsko-teološki studij i tamo zaređen za svećenika; koji, tek što se vratio iz Rima, bi zakopan u sporedne kancelarije Nadbiskupskoga dvora u čednoj ulozi ceremonijara. U javnost ne izlazi njegovo ime. Niti je pisac, niti propovjednik, niti organizator; ne miješa se ni u kakav pokret, makar je tada u katoličkim redovima sve vrelo od dinamičkih traženja novih puteva. Tek mu dadoše jednu jedinu funkciju izvan dvora, a i ta je bila u užoj vezi s nadbiskupijom, a to je briga oko karitativne akcije za siromahe, stvar istom u počecima, ponizna za ponizne, tako rekuć nevidljiva. Kao takav je jedan jedini put nastupio na jednoj familijarnoj proslavi u samostanu časnih sestara Milosrdnica u Frankopanskoj ulici, pri jubilarnoj Akademiji u počast Frederic Ozanama, velikoga francuskog apostola karitativne akcije. Otvorio je Akademiju, pročitavši čedno nekoliko papirića svoga skromnoga govora. Pisac je ovih redaka bio slučajno prisutan. Mladi svećenik, uskih ramena, tanka mladolika lica, tako rekuć skriven u samome sebi i u svome napisanome proslovu, ničim nametljiv, ponizan, ne podižući glasa ni očiju, govori o siromasima. To je bilo sve. A ljudi pitaju: tko je taj? Rijetki znaju odgovoriti na to pitanje. Nekoliko je mjeseci iza toga taj mladi i mladoliki čovjek, taj nepoznati prijatelj siromaha, taj meteor rimskoga Germanicuma i Gregoriane, izveden naglo iz svoje male sobice, iz dubina staroga Nadbiskupskoga dvora i posvećen za biskupa s titulom nasljednika na stolici zagrebačkih nadbiskupa.

Stari je dvor rijetko kada, možda nikada u svojoj historiji, doživio slične scene. Rijeke su vjernika i svih mogućih predstavnika počele teći kroz hodnike prvoga kata, na drugom je katu još uvijek bdjeo i smješkao se stari nadbiskup Bauer, jer mu je uspjelo iznenaditi cijeli svijet svojim prijedlogom mladoga koadjutora. Svima je odlanulo, što

je konačno riješena duga i nelagodna kriza koadjutorskoga mjesta, što su propali svi spominjani kandidati, i što se, eto, na misteriozan način nalazi pred svima mladost, ponizna i solidno formirana mladost, mladost seljačkih i tradicionalnih hrvatskih izvora.

A mladi Biskup stoji nasred svoje sobe, zbunjen, blijed, neispavan. Prima ljude, dijeli prve blagoslove, traži riječi, kao da se ispričava, što baš on, nespreman, nepripravan, nedostojan, mora biti taj, kojega su toliko čekali i u kojega su toliko tajnih nada polagali. Skoro plače pred svima, vidljivo ganut i sve više blijed, što prvi dani više odmiču. Javno izriče svoju nedoraslost, ne boji se pred nepoznate ljude iznositi strahovitu težinu odgovornosti, što je legla na njegova uska ramena; pred svima zaziva pomoć Božju, upravo zaklinje ljude, da se mole za njega u njegovu novom, neočekivanom i nevjerojatnom položaju. Sve vizite odmah od prvoga dana ovija misterioznom težinom i ozbiljnošću, govori nekim novim jezikom, asketskim i profetskim jezikom, nagoviješta odmah nešto teškoga, iz njega izbijaju neke zrake slutnja, njegov se smiješak ukrućuje u nešto bolna, oštra, ali od prvoga časa. Ovo je čovjek boli. Ljudi preozbiljni izlaze iz njegove sobe i pronose Zagrebom i Hrvatskom prve dojmove: nešto je leglo u duše, taj čovjek nosi u sebi nešto nova, nešto misteriozna! Izvanredna pozicija, što je od sada okupira Stepinac u hrvatskom narodu, determinirana je objektivnom činjenicom mjesta, što ga on ima u Crkvi. Stepinac je nadbiskup zagrebački i hrvatski metropolita. Znam, mnogi pritom misle: nosilac svih vjekovnih religioznih i kulturnih tradicija hrvatskoga naroda. Ali i još nešto dublje u duhovno-socijalnom smislu: kao nadbiskup, on je vidljivo zajedništvo vjernika na određenom mjestu; on je personificirana ljubav jednih prema drugima, manifestacija i živa centralna točka kršćanskih osjećaja, koji iznutra tendiraju k jedinstvu. Moehler bi rekao, da je on «izraz ljubavi kršćana». Vrlo interesantno: kadgod iz današnje perspektive mislim na Stepinca, sve jasnije vidim, kako je on nekom nutarnjom intuicijom višega reda sebe upravo sudbinski smjestio usred ove perspektive, i to od prvoga dana, kada su mu pod ruku došli prvi problemi nove službe: pitanja Katoličke Akcije i stara neprijateljska grmljavina iz Beograda.

Od prvoga dana hrvatski se narod duhovno ujedinjuje u ovome Božjemu čovjeku, koji odmah postaje gromobran i gromoglasnik, svjedok jedne nove Teofanije (Bogojavljenja) usred dramatske borbe s razvezanim demonskim silama najnovije epohe Crkve i kršćanstva, usred jednoga od najstarijih kršćanskih naroda Europe, koji vječno kidan i raskidan stoji između Istoka i Zapada. Vjerni ga je narod smjesta duhovno prihvatio i sjedinio se s njime, intuirao ga je, dok su veliki i položajni neprestano pitali: *«Tko si Ti?»* Ti veliki su pokušali čak intrigirati u početku s nekim solunskim pričama, eda bi prerezali čiste

sokove hrvatskoga korijena. Kasnije su neki veliki pokušali oduzeti javno kompetencije za izvjesne djelokruge čovjeku, koji je uvijek iznad uskih horizonata političkoga i stranačkoga shvaćanja kružio kao orao i sve rješavao nadahnut Duhom Božjim. Tko si ti, da se miješaš u naše poslove? Pitanje, koje prati Stepinca kao i Ivana Krstitelja.

Pitanje postavlja najprije zagrebački kler i vjernici, pa čitava Hrvatska, pa konačno oni u Beogradu.

Pitanje će kasnije postati misteriozna osovina svijeta, usađena u tamno srce Staljinovo i svijetlo srce Papino, osovina Moskva-Rim, oko koje se okreće najdublji sloj historije u vječnoj tragici opozicije carstva kneza ovoga svijeta i Kraljevstva Božjega.

Pitanje će na koncu ispuniti čitavi svijet na sve četiri strane, kroz sva četiri sloja (prijateljski, neprijateljski, indiferentno-humani i indiferentno-nehumani).

Svijet je zadrhtao i osjetio u duhovnom sloju svoga bića nešto identično s onim poniznim, pustinjskim čovjekom na Jordanu, koji se jednoga dana iznenada pojavio, ne na doktorskim diskusijama u hramu, ne na trgovima jerusolimskih književnika i farizeja (ta će borbena linija biti određena za onoga, koji ima doći poslije njega), nego u izoliranom asketskom pojasu oko Jordana. Odakle dolazi? *«Bio je u pustinji dotle, dok se pokaza»*, veli Luka (1. 80.). Ova vrsta Božjih slugu uvijek izvire i izranja iz pustinje, pustinje u duhovnom smislu, gdje *«Raste u Duhu»*. (Anali Germanicuma u Rimu čuvaju Stepinčevu karakteristiku ovoga rasta!). To je mjesto čistoće, dobrovoljna smrt vis-a-vis ljudi, osamljen život i šutnja, posvećenje Bogu. Živjeti u pustinji znači živjeti s Bogom. To je punina božanskoga života: u punini davanja sebe za druge odvija se u Ivanu najviše djelo očišćenja prirode ljudske.

Ali ova svetost mora biti realizirana i aktualizirana djelom života. Ta se manifestira najprije i moglo bi se reći «eksploatira» u poniznosti. Kakovu svijest o sebi ima taj mladi pustinjak, koji najedanput progovara? Uvijek, kao obsjednut, samo jednu: *«Treba da On raste, a ja da se umanjujem»* (Iv. 3. 29.). Tko je taj on? To je onaj blagi, šutljivi Nazarenac, koji će jednoga dana doći na Jordan k Ivanu, da ga krsti, onaj kojega Ivan čeka kao zadnji prorok Staroga Zavjeta i kao takav nosi u venama svoga bića, kao što ga je nosio Izaija, to je onaj, koji *«Ima doći»*, koji je veći, koji je *«Jači od mene, pred kim ja nisam dostojan sagnuti se i odriješiti remena na obući Njegovoj»* (Marko, 1., 7.). To je svijest, koju ima ovaj Preteča. On se sav posvećuje i posvećuje sav svoj život Drugome, odričući se sâm sebe. On se iscrpljuje u poniznosti pred Moćnijim, koji dolazi, jer došlo je veliko doba, Stari Zavjet prestaje, mesijanističko doba je tu, nad Jordanom će se objaviti Epifanija, i Ivan je onaj, koji ima dočekati, pozdraviti, prijateljski primiti u ime čovječanstva *«Zaručnika»* čovječanstva, in-

karniranu Pravdu, inkarniranu Istinu, inkarniranu Ljubav. On će izjaviti: *«Koji odozgo dolazi, On je nad svima»* (Iv. 3. 3.1).

Ovo odricanje sebe, to nije samo jedan čas, to je čitav život, čitav put, čitavo nutarnje samoodređenje. Preteča izvana mora biti preteča iznutra. Moglo bi se reći, da on nije upoznao samo borbu poniznosti i njezin križ, nego slast i slavu, i radost poniznosti. To je pobjednička poniznost, apoteoza poniznosti *«Prijatelj Zaručnikov, koji stoji i sluša Ga, od srca se raduje glasu Zaručnikovu»,* odgovara Ivan Krstitelj učenicima, koji ga upozoravaju na činjenicu, da svi idu za Isusom. *«Ova se, dakle, radost moja ispunila»* (Iv. 3. 29.-30.). Sav je njegov život, sav njegov put razvoj i punina poniznosti.

Ivan je kao takav autentični svjedok Bogojavljenja, prijatelj Zaručnikov. Samo u poniznosti srce ljudsko može spoznati misterij Inkarnacije Sina Božjega i može biti prisutan u susretu s Janjetom Božjim. Ivan je imao privilegij, da ga dočeka i susretne kao Čovjeka, kao historičkoga Krista, ali od onoga dana do danas i do zadnjega dana, svaki čovjek, rođen od žene, mora da ga susretne, da ga dočeka ili ga odbije, ali kao mističnoga Krista, koji živi u Crkvi. Ivana je Providnost pripravila, da susretne Čovjeka-Boga licem u lice, da kontemplira Duha Svetoga i čuje Očev glas: *«Ovo je Sin moj ljubljeni».* Nema ga u Starom Zavjetu, koji je to bio u stanju. Od toga časa Krist nije više sâm na svijetu. Primio je svjedočanstvo od onoga. *«Koji je došao, da donese Svjedočanstvo»* (Iv. 1., 7.). Teolozi nam vele, da to nije stvar njegova osobnoga života, «epizoda», to je događaj u povijesti cijeloga čovječanstva. Preteča svjedoči pred licem i u osobi čitavoga čovječanstva, čitavoga roda ljudskoga. Bog-Čovjek se u njemu susreće s griješnim čovječanstvom, koje je već spaseno, koje je već pobijedilo tminu zla i zloduha i ušlo u Božju narav. Prvi čovjek poslije pada, koji je spreman na pozdrav, zreo za Kraljevstvo Božje, koji je izvršio pokoru za Adamov grijeh.

On je figura i prototip svakoga čovjeka na putu njegova duhovnoga rasta: svaki čovjek, koji ide ususret Bogu i ima u životu misiju da svjedoči za Boga, slijedi Preteču i u najrazličitijim kondicijama života i poslanja reproducira u svojim borbama njegove napore. Kroz ovu intuiciju ja doživljavam Stepinca, i čini mi se, da aureola njegova imena ne bi imala nikakova dubljega smisla na planu Realnosti bez ove istine. Stepinac je kao svećenik Božji, dakle u redu Kristovih realnosti, izišao iz samoga sebe, kao da je vlastito središte života predao izvan sebe Bogu, kao da je samome sebi postao neki drugi, koji ne mari za život i poklanja ga ravnodušno krvniku, jer on je postao prijatelj Zaručnikov, on je spoznao Inkarnaciju Sina Božjega, koja se za njega nastavlja u Crkvi. Istina, samo je Ivanu Krstitelju bilo dano, da na putu svoga života ispuni jedinstveni, osobni zadatak kao

Preteča, kao prorok, kao propovjednik pokore, kao Krstitelj, i to se ne ponavlja. Ali mi kao kršćani možemo reći, da se onaj universalni kršćanski sadržaj njegova «zadatka» nastavlja i nadživljava u svakom čovjeku, koji ide prema Kristu, da se nastavlja naročito u svima onima, kojima je dano svjedočiti za Krista kao mučenici, kao i onima, kojima je po svetosti reda i misije u Crkvi dano da ga propovijedaju u pokori, u ljubavi, u odricanju sebe i u poniznosti. Tu smo već u drugom osvjetljenju.

II.

Ivan definira samoga sebe kao *«Glas onoga što viče u pustinji: poravnite put Gospodnji»* (Iv. 1., 33.). Glas, to je osjetna emanacija jednoga stanja duha, jedne misli, jednoga uvjerenja. *«Ja sam glas...»,* odgovara Ivan poslanicima od farizeja, koji ga uznemireni i znatiželjni hoće da ispitaju, eda bi ustanovili stanje stvari u toj nelagodnoj atmosferi, u kojoj narod hrli na Jordan. Tà Ivan je silan, svi idu k njemu, *«Tada je izlazila k njemu sva Judeja»* (Marko, 1. 5.). Jesi li Krist? pitaju ga. — *«Nisam»;* jesi li Ilija? pitaju dalje. *«Nisam».* Jesi li prorok? *«Nisam».* Ne predstavlja sebe ni po imenu. To nije važno. *«Ja sam glas...»* Kakav enigmatičan odgovor! Kakav sjaj u odgovoru. Farizeji su stavljeni pred metafizički problem. Ivan im citira Izaiju, da im pomogne razabrati profetsku dubinu njihove Svete Povijesti, u kojoj je sve najavljeno, čak u detalje definirano. Zapravo Izaija definira Ivana kao glas, a Ivan samo ponavlja iz svoje božanske inspiracije svoju definiciju. Za farizeje je to preduboko, i oni jednostavnijim putem prelaze na svoju površnu političku liniju kao i Herod.

Ovaj se je slučaj ponovio tisuću puta pred svim tribunalima svijeta, koji su opasne propovjednike pokore i one netaktične čudake, koji upiru prstom u zločine vladajućih i moćnih, propitkivali za pravo ime i za pravu narav.

Stepinac je jedan takav slučaj, u suvremenoj povijesti Crkve najsjajniji, kao što svjedoče snopovi dnevnika «L'Osservatore Romano». I on je samo glas, koji u pustinji, što je okružila njegovo stado, vapije. Glas, koji izvire iz iste Realnosti kao i Ivanov; koji ima isti ton, istu prodornu snagu, koja plaši «farizeje», isti učinak i isto svjedočanstvo za Boga-Čovjeka, koji je tu, među nama, i preko kojega se više ne može proći nikakovim smicalima o interesima političkih režima, o modi ideoloških vjetrova, o idolatričnom poštivanju države. Stepinac sebe u svakoj sličnoj prigodi definira kao «nadbiskup Katoličke Crkve», iz njega vapije ta mistička realnost u povijesti, on je smješten čitavim svojim bićem usred nje, a ona usred njega. Nema tu više razlike između njega i Crkve. On je Crkva, i to Katolička Crkva usred

stada, koje se zove: hrvatski narod, Crkva Branimira i Tomislava. Historijska se pozicija Stepinčeva na ovom sektoru zemlje izdigla u nešto universalna i pretvorila se u jedan novi glas, što vapije u pustinji. Stepinac nadilazi Hrvatsku i sav svijet kršćanski osjeća u njegovu *«Glasu»* (tom zvuku božanske kategorije) neku istinsku vibraciju svojih vlastitih dubina. Ali Stepinac je Hrvat, i stado, zbog kojega je u jednom determiniranom času suvremene povijesti podigao svoj glas, jest hrvatsko stado. Svijet to također mora da prizna, jer prirodni se red ne uklanja, makar ga duhovni nadilazi.

Providnost profetske tipove smješta uoči dolaska Božjega, da potresu savjestima, da uznemire, da priprave duše i konačno da «poravnaju puteve» njegovu dolasku, jer putevi su prepuni zločina, nasilja, laži, a u duše ima doći Onaj, koji je Ljubav, Milosrđe i Istina. «Biti prorok, veli Guardini, to znači u svoje vrijeme, protiv svoga vremena, reći ono, što mu Bog zapovijeda da kaže». I tako je Ivan upravio oštrinu svoga glasa protiv Heroda, čovjeka nasilna, željna vlasti, mrzovoljasta skeptika, koji još k tome živi sa ženom brata svoga, Herodijadom. *«To ne smiješ!»* — veli mu Ivan. Ali prije toga njegova javna služba počinje propovijedanjem pokore, kao i Stepinčeva, koji sâm osobno preuzima u svojoj Katedrali korizmene propovijedi i romarske pohode na Bistricu, da transformira misli, osjećaje i djela svoga stada, kojemu je on živi predstavnik. Svaku zgodu upotrebljava i propovijeda pokoru. Onaj nepoznati, mladi lik, još uvijek u kondiciji asketskoga izgleda, poprima najednom neku čvrstoću i snagu u glasu, frapira ljude poznavanjem Svetoga Pisma i upravo kroz noć postaje govornik velikoga stila. Ali nemojmo se prevariti: ne književno i retorički velikoga stila, nego u punom smislu riječi profetskoga. Njegovi su govori uvijek teški, skoro pesimistični; kroz njih kao da izbija izvanredna vizija zla, koju mladi Nadbiskup posjeduje kao pravu karizmu. On vidi guste tmine nacizma, s jedne strane, crne oblake komunizma, s druge strane; prazne malograđanske egoiste i afariste u svome gradu, revolucionarni tutanj u pozemlju svoga poniženoga i uvrijeđenoga naroda, kojemu oduzeše u Beogradu i u Ženevi ne samo čast nego i vlastito ime; vidi sotonsko i odmuklo djelovanje masonerije, koju ne smetaju nacionalne granice, kada se radi o atakiranju Crkve; vidi sve intrige beogradskih vlada i svetosavlja, sve antikonkordatske i antikatoličke makinacije u rukavicama i bez rukavica, čak od jugoslavenskih ambasadora usred Vatikana, sve te velike i male Herode i Herodijade, čitavo to gmizenje zmija otrovnica oko bijeloga Zagreba i oko njegovih starih Bakačevih kula i Kamenitih vrata. I svaki čas njegov gnjev provaljuje. Netko je dobro primijetio još u početku, da su njegovi govori uvijek začinjeni gnjevom. Upire prstom, ali uvijek otvoreno, diplomatska bi mudrost rekla: naivno, taman u neprijatelja, koji diže glavu poput apokaliptičke bestije: *«To ne smiješ!»* A kad napadnuti lukavo pokušava da ga napastuje s onim pitanjem upravljenim Ivanu: «Tko si ti?», ne bi li ga izvukao na područje osobne taštine, koja, tobože, prekoračuje granicu svojih kompetencija, jer moderna je bestija začudo još uvijek osjetljiva na kompetencije, jer zna, da one, ako se tumače bez duha, ubijaju kao i slovo bez duha i mogu kao paučina zaplesti taštu i neopreznu žrtvu, Stepinac čvrsto odgovora: ne radi se o meni, radi se o Crkvi, radi se o Kristu u Crkvi, u ime kojega govorim koji zapravo govori kroz moj glas i kojemu ja pripravljam puteve u duši moga naroda, u dušama svih onih, koji su dobre volje, u atmosferi okuženoga svijeta. I doći će najednom čas, kada će svi ići k njemu. Bit će silan. *«Svi idu k Njemu»*. Ne samo mali i pregaženi, nego i veliki, koji odlučuju, ali on u napetosti i naporu čitavoga svoga života ostaje ponizan kao i Ivan. Nisam ja, nego Onaj, koji dolazi u apokaliptičkoj ugroženosti našega časa; ja govorim u njegovo ime, ja govorim kao nadbiskup i mene se napada samo kao nadbiskupa. Nema sumnje, već je velik. Velika vremena su tu. On to ne negira, pače upozorava na to, kao i Ivan, kada je upozoravao, da su mesijanička vremena već tu, da je Jaganjac već među nama. Ivan upozorava samo na Njega, Andriji i drugom Ivanu šapće na Jordanu, kada je opazio, kako dolazi tragično sâm i šutljiv: *«Evo Jaganjac Božji»*. Stepinac upozorava također i opet na istu Osobu, na istu Božansku Realnost u Crkvi, u Papinstvu, u svome episkopatskom dostojanstvu.

Danas se jasno vidi, da je Stepinac govorio u ime čovječanstva. On je srce svijeta, okrenuto prema Kristu. Od ovoga je susreta počelo kod Ivanova slučaja Evanđelje, a kod Stepinčeva duboka konverzija modernoga čovjeka, naročito hrvatskoga čovjeka. Tu se očituje profetski trak Stepinčeva slučaja; dano mu je, da vidi Kristov misterij u suvremenoj povijesti svoga naroda i svijeta. Njegov glas se kondenzirao u prijetnji: *«To ne smiješ!»* Začudo, oko njega sve sami Herodi, najprije iz Srbije *(vulgo* Jugoslavije), pa iz Njemačke (on je čak očekivao, da će ga Nijemci zatvoriti), pa iz Italije, konačno iz Rusije. Svi kao po dogovoru oduzimaju i gaze ljudska prava, slobodu i dostojanstvo čovjeka, slobodu i čast jednoga od najstarijih kršćanskih naroda Europe. Svi žive u nekakovim nedopuštenim konkubinatima i vitlaju svojim poganskim zastavama. *«To ne smiješ!»* — čuje se u vrevi samo jedan jedini glas. Jadni hrvatski narod trpi i sluša taj božanski glas, koji mu dopire do u dno utrobe, strahuje i žrtvuje komad po komad svoga živoga tijela, ali osjeća nutarnju utjehu s drhtaja onoga glasa. To ne govori čovjek, tu se Bog umiješao u taj katastrofični kovrtljaj oko hrvatske duše i sâm se Bog uhvatio u koštac s Bestijom.

Sva afera Stepinac, sa svim detaljima historijske dokumentacije i determinacije, neshvatljiva je bez ove nevidljive Prisutnosti Jaganjca Božjega, koji sve raspoređuje i orijentira i stvara sa svih strana oko njega *profetsko polje*. Naše generacije danas više ne znaju gledati stvari profetski, jer je prevladao znanstveno-materijalistički duh i malograđansko-naivna vjera u progres. Ali dar profecije nije napustio Crkvu, jer u njoj je uvijek nadnaravni magisterij. *Qui locutus est per prophetas:* to je i danas istinito. Ne radi se samo o objavljivanju budućih događaja; radi se o svjetlu, kojim se razabiru demonske tmine, koje se šuljaju svijetom u svako doba. Iz toga svjetla proizlazi čvrst i siguran sud o dobru i o zlu. Dar savjeta je u moralnom naučavanju Crkve, tako rekuć cvijet profetskoga duha, i odatle snaga kompetencije i psihološka sigurnost u izjavama njezinih predstavnika u kritičnim časovima društva. Veliki gromovnici Staroga Zavjeta, Izaija i Jeremija, imaju svoje nastavljače u Novom Zavjetu, ali na savršeniji način. Treba se sjetiti Stepinčeva govora pred Titovim sudom. Uistinu je zadrhtao čitavi svijet, i Stepinac je najednom izišao iz okvira svoje male, nepriznate Hrvatske i postao, po izjavi jednoga rimskoga prelata, iza Pape danas najpopularniji crkveni prelat u katolicizmu. I prije i poslije Stepinčeva slučaja ima bezbroj svećenika i biskupa u borbi s Demonom (strašan slučaj Mindszenty); svaki od njih ima svoju ljepotu i svoj poseban sjaj, ali ono nešto ivanovski tvrdo, savršeno desinteresirano u osobnom smislu i ponizno do totalne zaboravi svih posljedica za sebe; onaj božanski instinkt glasa u pustinji, koji tako osjetljivo pogađa Herode i Herodijade, to je dano na poseban način Stepincu.

I Rim je opet okrenuo glavu prema Kroaciji, kao u doba kneza Branimira i kneza Frankopana, kada je Demon Istoka zaustavljen taman usred njezinih klanaca i posred njezina srca. Dantolozi su se čudno pogledali: tà njihov je veliki Pjesnik usred Raja, u najsublimnijem času, kada opisuje ekstatični zanos sv. Bernarda, čudnom asocijacijom izveo na scenu jednoga Hrvata:

Quale è colui, che forse di Croazia
Viene a veder la Veronica nostra,
Che per l'antica fama non si sazia,

Ma dice nel pensier, fin che si mostra:
Signor mio Gesù Cristo, Dio verace,
Or fu sì fatta la sembianza vostra?*

* Prijevod *Olinka Delorka:*
Ko čovjek možda iz Hrvatske stati /što zna, kad vidi našu Veroniku/ pa je se s glada ne zna nagledati, Veleć u sebi, dok motri sliku: /«Isuse Kriste, Bože istiniti/ to li si ti u svome pravom liku?».
Hrvatska revija, XV., br. 3 (59), rujan 1965. str. 198. [Antun Nizeteo: *Dante i Hrvati*].

Opet veliko pitanje: Tko je onaj, što iz Hrvatske stiže... Što nosi u sebi mističku dušu i gleda pobožno u Veronikin rubac, u patničko lice Kristovo?

Stepinac? Quale e colui...? A Kristovo je lice na Veroničinu rubcu krvavo, izudarano, popljuvano, poniženo, iznakaženo. Dante pita: tko je onaj, što zuri u Kristovo lice na našoj Veronici? Hrvat! Onaj što stiže iz Hrvatske!

Europski Zapad je imao nekoliko velikih prigoda u historiji, da postavi slično pitanje o Hrvatu, o čovjeku iz Hrvatske. Odgovorili su pozitivno samo Dante i Papa.

Danas je tu Stepinac. Tko je taj? Čovjek iz Hrvatske, metropolita Hrvatske! Što, dakle ima i Hrvatska? *«Forse di Croazia?»* Čudan je taj rod Hrvata? Još u Srednjem vijeku su tako pobožno gledali u Kristovo lice na Veronikinu rubcu, da je o tom pripovijedao čitav Rim, da se to usjeklo u maštu najvećega Pjesnika. I danas opet jedan od njih gleda netremice u Krista na Križu, a glas mu poplavljuje pustinju, jezovito probija kroz sve pore jedne epohe: *«To ne smiješ!»* Oduzeti ljudima slobodu, to ne smiješ! Oduzeti narodu slobodu, to ne smiješ! Oduzeti Crkvi Božjoj slobodu, to ne smiješ!

III.

Ali Herod je kukavica, sitni kralj na rubu Tiberijeva carstva, željan vlasti, a sâm u vlasti pohlepne i osvetljive Herodijade. Proroke ne čita, jer ih ne razumije; tajnu svijeta, ni Boga u svijetu ne pozna, jer su zamračene njegove oči gadnim egoizmom i lukavim šapatom bratove žene. Ne sluti u tami svoga bića, kao ni njegov imenjak pred trideset godina, da su došla mesijanička vremena, da se dogodilo nešto nova i velika, da u svijet ulazi jedna nova, božanska kategorija. Istina, uznemiruje ga taj čudak s Jordana, koji postaje sve popularniji. Samo kad ne bi imao takav glas. Jedanput mu je u lice sasuo, i njemu i Herodijadi, da su zločinci, da rade zlo, da će ih stići kazna Božja, jer ne smije se igrati na laku ruku s prirodnim i Božjim zakonima. Herodijada je pobijesnila, nema više mira i traži da nestane toga Ivana.

I Ivan ide u sjenu. Ulazi u zatvor. Misteriozno velika sjena Stepinčeva se lomi i nestaje. Jedan veliki Božji čovjek je osuđen kao razbojnik od jedne Partije, koja je sama sebe postavila za tužitelja i za sudca, i od jednoga maloga Tiranina na rubu Staljinova carstva. Da paradoks bude savršen, Stepinac je osuđen zato, jer je oduzimao ljudima slobodu i jer je oduzimao narodu slobodu.

Mi bismo mogli analizirati slučaj Ivanov i Stepinčev sa svim juridičkim točkama, sa svom dijalektikom o nasilju, o laži, o strahu,

o zločinstvu; mogli bismo skeptički kimati glavom i postavljati sumnjiva pitanja o pobjedi zla, kao o zakonu, na kojem počiva svijet, ali čemu to? Barem u ovom slučaju to je nepotrebno, jer nas sve okolnosti vuku u dubinu jednoga misterija, to jest u dubinu jedne božanske Realnosti, u koju ne prodire oko čovjeka bez tajnovitoga fermenta vjere.

Poslije javnoga svjedočanstva, što ga je Ivan dao za Krista, njegova je uloga gotova. On silazi u mrak Herodova podruma, a na Jordanu vlada tišina i pustoš, kao i na Kaptolu. Ivanova se patnja može objasniti samo u svjetlu Getsemanija. On nije mogao ne proći kroz istu noć, jer ne bi bio čovjek izabran na liniji Otkupljenja. Bog-Čovjek je sišao u istu noć i bio osuđen. Teolozi govore o božanskom poništenju, o napuštanju Sina Čovječjega po samom Bogu *(Eli! Eli! Lama Sabaktani? Bože moj, zašto si me ostavio?)*. Samo mistici prodiru u dno velikoga misterija, a mi moramo primiti na znanje, pače bismo morali najljepše časove života posvetiti kontemplaciji ovoga znanja, da je Krist samo s patnjom, napuštenošću, osudom i mukom oslobodio ljudsku prirodu od misterija zla i posvetio je otvorivši joj srce Božje, koje je bilo iza Adamova grijeha kao zatvoreno. Isus se je osjetio napušten od Boga, jer je ponio na sebi grijehe svijeta. Ivan, koji je tako jasno penetrirao, tko je Krist, morao je na anticipiran način suiskusiti agoniju Getsemanija, napuštanje Božje. U zatvoru, pred mučeništvom, dok je gore nad njim u raskalašenoj atmosferi gozbe počeo Salomin ples, Ivan je pripravan na sve, on proširuje svoju Getsemansku noć do zadnjih dubina svoga bića. Mogli bismo čak pomisliti, da ga napušta milost svjetla profetskoga, izvor njegove vjere i njegove spoznaje. Njegov glas nema više snage. Kao da je sve izgubilo snagu spoznaje. Njegov glas nema više snage. Kao da je sve izgubilo snagu i neposrednu evidenciju. Ugasila se iluminacija. I sada sasvim ljudski traži Mesiju, *«Čuvši u tamnici za djela Kristova, posla dvojicu svojih učenika i upita ga: Jesi li ti onaj, koji ima doći...?* (Mat., 11. 2-3.). Kakova je to gigantska kušnja! A u toj kušnji vjere je sva kruna i slava Ivanova. Ivan ne odbija kalež, nego samo želi upoznati, jer su se sve stvari čudno izmijenile i neka misteriozna tama je pokrila sve događaje. «Siđi s Križa, ako si Bog?», urlali su Isusovi krvnici, a neki dan donose novine izvještaj jednoga svjedoka, koji je pobjegao iz Titovih zatvora, gdje, veli, krvnik sarkastično pita zatvorene i ponižene svećenike: «Gdje vam je vaš Bog, zašto vas ne oslobodi?» Slabost se deklarira, da bi se nadvladala. Samo njegovo pitanje je već izraz vjere, blažene vjere u času najveće kušnje. «Zar je uistinu Mesija onaj, koji nameće ovakovu kušnju svome sluzi i svome glasu?».

Salomin je ples već započeo. Ivan nestrpljivo očekuje odgovor. Naša psihologija nije ovdje dostatna, da izmjeri svu dubinu zbivanja u Ivanovoj duši, jer on je ipak opterećen profetskom misijom svoga obstojanja i Kraljevstvo Božje mu se približilo na doseg ruke.

Isus mu odgovara: *«Idite i javite Ivanu, što čujete i vidite: slijepi gledaju, hromi hodaju, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromašnim se propovijeda Evanđelje. I blago onomu, koji se ne sablazni o mene»* (Mat. 11, 4-6.).

Poruka velika kao Bog, koji je šalje i koji «se usudio s delikatnošću i pouzdanjem tražiti najveću žrtvu» (Guardini). Ivan je razumio poruku prepunu i krcatu svjetla u tmini tamnice još prije nego je svršio Salomin ples.

Svi elementi Stepinčeve kušnje su tu. Mučenik se u početku javlja kao savršeno ispunjenje volje Božje; kršćanski je život posluh Bogu, a mučenik je ova poslušnost tjerana do kraja, do žrtve života. «Ja sam spreman umrijeti», — ponavlja Stepinac neprestano. Stari Origen tumači mučenika kao čovjeka koji pobjeđuje demona. Kršćanski je život borba protiv strasti, i askeza, izgleda, da je u vezi s mučeništvom. Kršćanin ima oružje: mač duha; on se, kako tumači sv. Pavao, izražava *«U riječi istinitoj, u sili Božjoj, s oružjem pravde na desno i na lijevo»* (II Kor. 6, 8.). Neprijatelji su mu demon sa svojim silama, u ovom slučaju s komunističkim političkim silama.

Kršćanski mučenici poslije Kristove muke imaju prednost pred Ivanom. Oni imaju pred sobom Veronikin rubac s krvavom glavom, imaju model mučenika i još više On sâm trpi u njima. Ova Kristova prisutnost pravi od mučenika Kristofora; odatle silan respekt prema njemu dok je živ i kult poslije smrti. Participacija u Muci Kristovoj proizvodi najviše savršenstvo. Stepinac to zna, odatle ona hladna neustrašivost, koja zaustavlja dah i samoj Herodijadi.

Sve nas upućuje, da Stepinčev slučaj promatramo na višem planu savršenoga kršćanstva. Ne brani on slobodu čovjeka i slobodu jednoga naroda, slobodu Crkve i slobodu svoga biskupskoga poslanja iz nekih socioloških premisa, ili iz neke humanitarnosti demokratskih načela, iz nekog nacionalnog odgoja ili neke političke orijentacije. Svi su ti kriteriji, doduše, legitimni, ali Stepinac prezire smrt, jer brani u Hrvatskoj ugroženog Krista osobno, Krista iz kojega izvire bît slobode i bît pravde i bît ljubavi, sama Sloboda, sama Pravda i sama Ljubav. Stoga je Stepinac sebe smjestio u autentičnu kontinuaciju misterija Kristova u Crkvi, a Crkva je bitno Crkva mučenika. Erik Peterson je objasnio usku vezu, koja postoji između teologije Odkupljenja, teologije Krštenja i teologije Mučeništva, a nama je olakšano u toj vezi pronaći svu tajnu Stepinčeve veličine, koji je slobodno predao sebe i prikazao sve svoje snage, koji je izabrao za sebe put poniznosti i svjesno žrtvovao svaki egoizam.

To zna njegov narod, njegovo *«malo stado»*, o kojem govori Isus, to zna čitava Crkva. Odatle apoteoza, koja nadilazi sve obične okvire, ali o kojoj on u svojoj lepoglavskoj tami ništa ne zna.

Sâm Isus je hvalio Ivana i nazvao ga je najvećim među rođenima od žene, Papa i svi biskupi svijeta hvale Stepinca. Inspiracija je iz istoga izvora. Rodio se novi svjedok božanske slobode u čovjeku u času, kada svijet ulazi u novu fazu ropstva, dok svi mali i veliki narodi priređuju gozbe i dok nove Herodijade (demonske ideologije, partije, magije, idolatrije) šapću Salomama, da zatraže glave pravednika.

Tko bi znao, što se dotle događa u duši velikoga utamničenika? Kako je duboka njegova Getsemanska noć i koliko je njegovo svjetlo vjere i ljubavi? On sluša svaki dan, kako krvnik zaključava njegovu ćeliju: katkada se, možda, smješka i misli, kako branitelj slobode i inkarnirana sloboda nemaju prava na slobodu, jer ugrožavaju slobodu zločina; katkada se, možda, guši u osjetljivosti njegovo srce, jer srce svetaca je likvidno srce i milost ga poplavljuje suzama, pa se otvara na još plemenitiju ljubav, — eto odrekao se svega, jer mu je to nametnula bolna nužda, ali to je za to, jer nema drugoga puta, da otkupi sve one, koje je htio samo poučiti. Katkada promatra kroz svoj prozorčić zeleni komadić Hrvatske, ili možda samo plavi komadić neba nad Hrvatskom, pa misli, kako je ranjeno njegovo stado i kako sablasna šutnja vlada u pustinji, u kojoj je nekad odjekivao njegov glas, ali i to, kako Bog ranjava, da liječi, žrtvuje, da obnavlja. Sablažnjava se, možda, nad tim svojim «ukusom smrti», pa se boji, da ga napast oholosti ne zaskoči s te strane; s druge strane težina pred ozbiljnošću bolne sudbine, koju svaki dan provocira vitka plesačica Saloma (što ju maestro Strauss izvede na scenu, da zabavlja bezbrižne građane i estete po izazovnom librettu dekadentnoga Oscara Wilde-a, taman u početku ovoga stoljeća i ne sluteći, da će ovo biti stoljeće Salome), a koju Matija upliće u sudbinu proroka Ivana; sa značenjem duhovnim, mnogo dubljim od slova. Saloma je simbol hira, ženskoga hira, napast obećanja, koje veže u sebi zločinačke namjere i tmurnu tragediju, artistički makijavelizam i «leglo zmija», o kojima su govorili Ivan Krstitelj i nadbiskup Stepinac. Ona pleše u sjaju i muzici, u opojnoj atmosferi gozbe, noseći u sebi mrak i demonsku disharmoniju, zauvijek u Evanđelju vezana uz prorokovu glavu.

Ali Stepinac zna, da je njegova sudbina u ruci Božjoj, a Bog je ljubav. On zna, da se nad njim raspinje ljubav stvaralačka i ljubav odkupljuća, ali da je u svakom slučaju u naručaju ljubavi i u liniji pobjede. U njegovoj drami nema jednostranoga racionalizma, koji tragičnu debatu rješava između dvije artificijelne skrajnosti postavljajući stvar: Bog i čovjek, sadašnji i vječni život. Ne tako! Tako bi možda Corneille postavio. Mi smo ponovno u prvotnom kršćanstvu, kada su mučenici cvali prirodno i vedro noseći Boga u čovjeku, a život vječni

već u sadašnjem životu, kako je Eliot postavio dramu mučeništva jednoga engleskoga nadbiskupa.

Partija, ta suvremena Saloma, pleše pred onima, koje Nadbiskup optužuje, i pokazuje posebnu privlačivost prema onome, tko je čist i tko je nepristupačan. «Vi me optužujete samo zato, jer nisam pokleknuo pred komunizmom», — rekao je Stepinac. Ali i Saloma je u nevidljivim zakonima misterija Kristova, a samo Providnost rješava rebuse povijesti. *«Vaše misli nisu moje misli»,* veli Gospodin na usta Izaije.

Za sada je glavno, da svi shvatimo Isusov odgovor Ivanu: *«Slijepi gledaju... gluhi čuju... blago onomu, koji se ne sablazni o mene».*

[*Hrvatska revija*,
Buenos Aires, ožujak 1951.]

SLUČAJ STEPINAC

SIMBOL VJERSKOG I NACIONALNOG SUKOBA

ANTE CILIGA

VJERSKA borba u Jugoslaviji drugi je oblik nacionalne borbe. Moglo bi se reći, da nacionalna borba ima svoje korijene i prave uzroke u vjerskim suprotnostima. Srbi i Hrvati zapravo su više dvije različite vjerske skupine pravoslavnih i katolika, nego li prave nacije u modernom smislu izraza. Sudbina zagrebačkog nadbiskupa Stepinca posebno je dramatičan slučaj tog srednjovjekovnog i bizantinskog naslijeđa, koji još uvijek tišti Jugoslaviju.

Kad sam, nakon mog puštanja na slobodu, početkom 1943. godine, došao u Zagreb, dolazeći iz koncentracionog logora u Jasenovcu (nakon El Alemeina i Staljingrada, ustaše su počeli oslobađati pristalice zapadnih demokracija), zadivila me je popularnost nadbiskupa Stepinca. Njegove propovijedi u zagrebačkoj Katedrali sa svojim aluzijama i kritikama rasizma i vjerske netolerancije Pavelića i Hitlera, potajno su se širile Zagrebom i bile na usnama svih. «Radio-postaje» iz Londona i New Yorka i same su ih citirale. Svi su se nadali u uvjerenju, da će Stepinac spasiti Hrvatsku od dva zla: od prisutnosti Pavelića i od povratka Srba. Ideja je, razumije se, bila očito naivna, ali je ona predstavljala stvarnu političku činjenicu, kao izraz čitave jedne kolektivne psihologije. I druge činjenice također idu u prilog toj nadi: u toku svog života, Stepinac je uvijek bio smatran kao «anglofil». Kad je 1917. pao u zarobljeništvo u Italiji, javio se je kao dobrovoljac na Solunsku frontu, da bi se zajedno sa Srbima borio protiv Austrije i Njemačke, s namjerom da se stvori Jugoslavija, zajednička domovina Srba i Hrvata, pravoslavnih i katolika. U prvoj Jugoslaviji bio je pristaša, kao i Maček, sporazuma između Srba i Hrvata. Od dolaska Nijemaca i Pavelića, držao se je na udaljenosti od njih, koliko je to bilo moguće, a proslavio se je po svojim opozicionim govorima. Osim toga, njegova brata su objesili nacisti kao neprijatelja Osovine. Pa ipak, umjesto da ga nova Jugoslavija poštuje zbog izvanrednih zasluga za vrijeme užasnog građanskog rata, taj čovjek je, u listopadu 1946., osuđen na šestnaest godina prisilnog rada zbog «suradnje s okupatorom, potpore Pavelićevoj vladi i udjela u zločinima koje je ovaj drugi počinio...»

Taj tragični kontrast između prave ličnosti optuženog i optužnice više treba tražiti u nemirnoj povijesti nove Jugoslavije i u prosrpski orijentiranom novom režimu, nego u grijeŝkama sudaca, a pogotovu ne u griješkama optuženog.

Uza sve nesuglasice, koje su se od vremena na vrijeme javljale između dviju Crkava: pravoslavne i katoličke, one su među Jugoslavenima austro-ugarskog carstva vjerno služile Habsburzima u borbi protiv Turaka. U XIX. stoljeću Pravoslavna crkva, kao srpska nacionalna crkva naglo je ubrzala stvaranje srpske nacionalne svijesti. Zahvaljujući toj činjenici, Srbi su postigli trenutnu prednost u odnosu na Hrvate, čija Crkva, zbog svog univerzalnog karaktera, nije toliko išla za tim da potiče na nacionalnu svijest. A to objašnjava i činjenicu, da je srpska Crkva deset do petnaest godina unaprijed osjetila, da se bliži kraj austrougarskom carstvu, dok Katolička crkva u Hrvatskoj to otkriva tek polovicom Prvog svjetskog rata. Tu upravo treba tražiti pravi smisao sukoba, ustvari sporadičnog, na koji su se kasnije nakalemili mnogi nesporazumi i krivotvorenja. Nakon nestanka Austrije, Katolička crkva je zauzela stanovište iskrene lojalnosti prema Jugoslaviji. Ona je čak smatrala, da je postojanje Jugoslavije povoljan čimbenik za zbližavanje i za sjedinjenje —premda u dalekoj budućnosti— između Istočne i Zapadne crkve.

Evolucija prema jugoslavenstvu ustvari je najprije bila ugrožena od strane beogradskih vlada i Pravoslavne crkve. Te vlade, jedino što su vidjele u Jugoslaviji, bilo je proširenje Srbije. Ako su neko vrijeme i smatrale, da se nova država zove «jugoslavenskom», one su insistirali na tome, da bît «nacije» bude čisto srpska i pravoslavna, i da hrvatski, katolički i muslimanski elemenat bude provincijski i separatistički.

Pravoslavna Crkva je odbila, u načelu, da postane «jugoslavenska» i zadržala je svoje «srpsko» ime, kao i u vrijeme kad ju je utemeljio sveti Sava, sedam stoljeća prije. U skladu s bizantinskom tradicijom, ona je uporno išla za tim da ostane «državnom Crkvom» — kao što je to bila u Srbiji do 1918. godine.

Upravo iz tih razloga, u trajanju od dvadeset i tri godine postojanja prve Jugoslavije, nije bila dopuštena izgradnja u Beogradu, glavnom gradu zemlje, u kojoj je živjelo 1 561 000 muslimana i 5 262 000 katolika (uz 6 785 000 pravoslavaca), ni jedne katoličke katedrale, ni jedne velike muslimanske džamije.

U vrijeme diktature kralja Aleksandra došlo je do tješnje i bliskije suradnje, a i mnogo nasrtljivije, između vlade i Pravoslavne crkve, što je dovelo do pravog procvata bizantinskog klerikalizma. Uz potporu vlade, gradile su se pravoslavne crkve u čisto katoličkim krajevima,

čak i u Sloveniji, stoposto katoličkoj zemlji. Tada je viđen pravi prozelitizam, više na poticaj mjera diktature nego iz uvjerenja. Prema popisu pučanstva iz 1931. u usporedbi s onim iz 1921. — iz toga je proizišla razlika između pravoslavnih i katolika u korist prvih od 4 %. (Postotak pravoslavnih povećao se je s 46,7 % na 48,7 %, a broj katolika smanjio se je s 39,6 % na 37,7 %). Ta nasilna «prekrštavanja» bila su loš primjer Hrvatima u toku 1941-1942. godine.

Reakcija Hrvata u odnosu na taj pravoslavni prozelitizam bila je vrlo teška za sudbinu Jugoslavena. Dok se je visoka hijerarhija Katoličke crkve nadala, da će jednog dana doći do nagodbe između dvije Crkve i dva naroda, u nižim slojevima naroda, koji su najviše bili pogođeni progonima, stvorena je odbojnost prema pravoslavnim Srbima, gdje se je i začeo katolički klerikalizam, fanatičan, srednjovjekovni i primitivan. U toj sredini Pavelić je kasnije našao svoja glavna uporišta. Budući da su u to vrijeme sve hrvatske političke organizacije bila zabranjene, ta praznina bila je popunjena mnogobrojnim vjerskim organizacijama s neizbježnim političkim obilježjem. Katolicizam je *de facto* postao nacionalna crkva Hrvata.

Poziv, što su ga Staljin i komunistička partija uputili srpskom nacionalizmu i pravoslavnom duhu 1936., izazvao je u Srbiji, kao što smo to već naveli, pravi delirij nacionalnog i vjerskog šovinizma. Najsadržajniji izraz za to stanje duhova može se naći u dramskom djelu srpskog pisca Dule Nikolajevića, koje ima naslov: *Volga, Volga.* To djelo je imalo veoma velik uspjeh u Beogradu i u pokrajini. U završnoj sceni dolazi do susreta između Dostojevskog i Lenjina. Dostojevski je spreman da ga razapnu na križ, da bi iskupio ateističke grijehe Lenjina, ističući to na slijedeći način: *«Razapni me, Vladimire Iliču, i razori Europu, golube moj! Razbij bombom Michelangelova Mojsiju... Razbij i rasij sve katoličke kipove Isusa! Neka s lica Zemlje nestane Rimske crkve, i neka ostane samo naša Majka pravoslavna, slavenofilska Rusija! Nek nabuja Volga! Razlij se, naša sveta rijeko! Poplavi cijelu Europu i sve hramove njezine!».*

A Lenjin mu uzvraća: *«Fjodore Mihajloviču, golube moj, ja te volim, brate moj i genije naš. Rusija će razoriti Europu, ona će je razoriti...»*

I po nekoj nesretnoj *dijalektici povijesti,* srpska nacionalna Crkva, koja je u toku XIX. stoljeća, i posebno početkom XX. stoljeća toliko pridonijela jedinstvu Srba, ona počam od 1918. postaje duhovnim motorom podvajanja i razaranja Jugoslavije. Praveći zapreke jednoj sretnijoj sintezi naroda i vjera u Jugoslaviji, ona je izolirala srpstvo od katolika i muslimana. Ove dvije potonje grupe se zbližiše ne samo

radi toga, što su obje bile ugrožene vjerskom isključivošću srpskog pravoslavlja, nego i stoga, što je to zbliženje bilo u skladu s univerzalizmom njihove vjere. Tada je univerzalizam išao u korist Hrvatima i bosanske muslimane još više je privukao hrvatskom narodu.

Svaki objektivan čovjek pošteno će priznati, da je takav stav sa strane Srba bio, čak i nenamjerno, najbolje pripremanje duhova za užas godine 1941. Netočnost svih procesa, koji su se zbili u Titovoj Jugoslaviji protiv ustaša i katolika, proističe iz činjenice, da se preuveličavaju konkretne i osobne odgovornosti, ne navodeći duboke uzroke postupaka, pa ni najnepravednijih, najdivljijih. Zacijelo, sustavno se izostavlja traženje uzroka tih postupaka u povijesnoj stvarnosti, da su bili reakcija protiv šovinizma i nasilja Srba i pravoslavaca, koje je trajalo dvadeset tri godine.

Doduše, može se postaviti pitanje: da li su mjere i postupci visoke crkvene katoličke hijerarhije u Hrvatskoj bili dovoljno energični u odnosu na Pavelića i njegovih suradnika? Ali nijekati njegovu aktivnu opoziciju —posebno opoziciju Stepinca— prikazati je kao da je čak pomagala Pavelićeva nedjela, to prelazi laž i pretvara se u novi zločin u srpsko-hrvatskoj tragediji.

Prilikom svog susreta s Cianom, 16. prosinca 1941., u Veneziji, Pavelić je to i sâm priznao u razgovoru koji je Ciano zabilježio ovim riječima: «Katoličko svećenstvo, koje ima velik upliv u Hrvatskoj, pokazuje veoma povoljno držanje u nižim slojevima, a manje povoljno u visokoj hijerarhiji. Neki biskupi su otvoreno neprijateljski». *(«Europa pred katastrofom»*, izdanje Mondadori, 1948., str. 703.).

U Pavelićevom djelovanju ima jedan osebujan način, i s povijesnog i društvenog gledišta vrlo zanimljiv, a koji ne mogu obrazlagati ovdje; želim reći, da je išao za tim da stvori jednu Crkvu cezaro-papističku, katoličku i hrvatsku, neki hrvatski katolički bizantinizam. U svakom slučaju, to je zanimljiv podatak, da je pokušao, a u nečem i uspio, da presadi hrvatski balkanizam, što ga Pavelić predstavlja u hrvatskom političkom životu, sve do u područje Crkve jednog katoličkog naroda.

Cjelokupnom svom djelovanju, Pavelić je davao katoličko obilježje, koristeći snagu katolicizma. Tako je pokušavao prebaciti na katolicizam odgovornost svojih osobnih pogrešaka, zadržavajući sebi pravo da oblikuje taj isti katolicizam. Pokušavao je korumpirati svećenstvo i Crkvu pomoću administrativnih i materijalnih obveza. Na taj način išao je za tim da podvrgne visoko crkveno svećenstvo, ali bez uspjeha, razumije se. Da bi kompromitirao Crkvu i sputao je, on je upotrebljavao i kombinacije, koje se mogu bez preuveličavanja nazvati *đavolskim.* Stavio je, na primjer, za upravitelja koncentracionog logora u Jasenovcu jednog bivšeg franjevca, Filipović-Majstorovića, koji je bio izopčen iz svog reda zbog toga, što je bio osumnjičen da je sudjelovao

u ubijanju pravoslavnih. Čovjek kojeg je Pavelić postavio, s machiavellističkim ciljem, na to mjesto dželata, borio se je između zločina i velikih kriza savjesti, kao što sam to mogao i sâm primijetiti prilikom mog boravka u tom logoru.

Katolička crkva je pratila to Pavelićevo djelovanje, kritizirala ga i protivila mu se. Stepinac je među prvima zauzeo to stanovište. Doduše, moguće je tražiti, da li je to protivljenje odgovaralo težini događaja i da li je u ocjenjivanju Pavelićeve politike katolička hijerarhija davala dovoljno važnosti njegovim djelima. Ja sam bio uvjeren da nije.

Previše je davano važnosti vanjskom katoličkom izgledu Pavelićevih postupaka. Njegovi zločini, premda su uvijek osuđivani, bili su ipak smatrani kao nešto sporedno i usputno. Povijesna istina ipak je drugačija. Bît njegovih postupaka bila je nečasna i protukršćanska, dok je pozitivna i konstruktivna strana bila sporedna, slučajna.

U jednoj poluslužbenoj knjižici, Dr Ivo Guberina, koji je u to vrijeme bio profesor teologije u Zagrebu, napisao je između ostalog: «Vjeran izraz nove Hrvatske leži u kršćansko-katoličkim načelima, a ne u nekim žalosnim djelima nedostojnih osoba». (*Katolička izobrazba Hrvatske,* zbirka «Croatia Sacra», Romae, 1943. *Officium Libri Catholici' s* crkvenim odobrenjem, Zagreb, 22. listopada 1943. N. 10 899-43, s predgovorom kardinala Fumasoni-Biondi).

To stanovište moralo bi, bez sumnje, biti revidirano i u Zagrebu i u Vatikanu.

I ovdje Pavelićev režim nalikuje na režime njegovih predhodnika Pašića i kralja Aleksandra: u biti negativan, dok su one pozitivne strane sporedne.

Moguće je da je površno ocjenjivanje Pavelićeva režima bilo u uskoj vezi s političkom aktivnošću širokih katoličkih krugova u trenutku, kad je Pavelić došao na vlast, aktivnost, koja se je pokazala pogrešnom, budući da je bila proračunata na osnovi politike koja je u stanovitom vidu slična griješci Draže Mihajlovića. Smatrajući Pavelićevu vladavinu s nedovoljno sposobnim činovništvom kao nešto prolazno, ti katolički krugovi mislili su, da treba iskoristiti trenutak pa zauzeti sva važnija službena mjesta i tako biti u pripravnosti, kad bude došlo vrijeme da se Paveliću nađe zamjena po završetku rata, i spriječiti, ako bude bilo moguće, povratak Mačeka, za kojeg su držali da je previše liberalan. Stepincu je bila strana ta taktika, ali on ju je tolerirao, jer je bila usvojena od većeg dijela katoličkog pokreta. Kad je, počam od 1943., već bilo moguće vidjeti da će najvjerojatnije nasljednikom biti komunist i antikatolik Tito i da će u tom slučaju Srbi ponovno zavladati nad Hrvatima, Stepinac je pokušao otkloniti tu mogućnost.

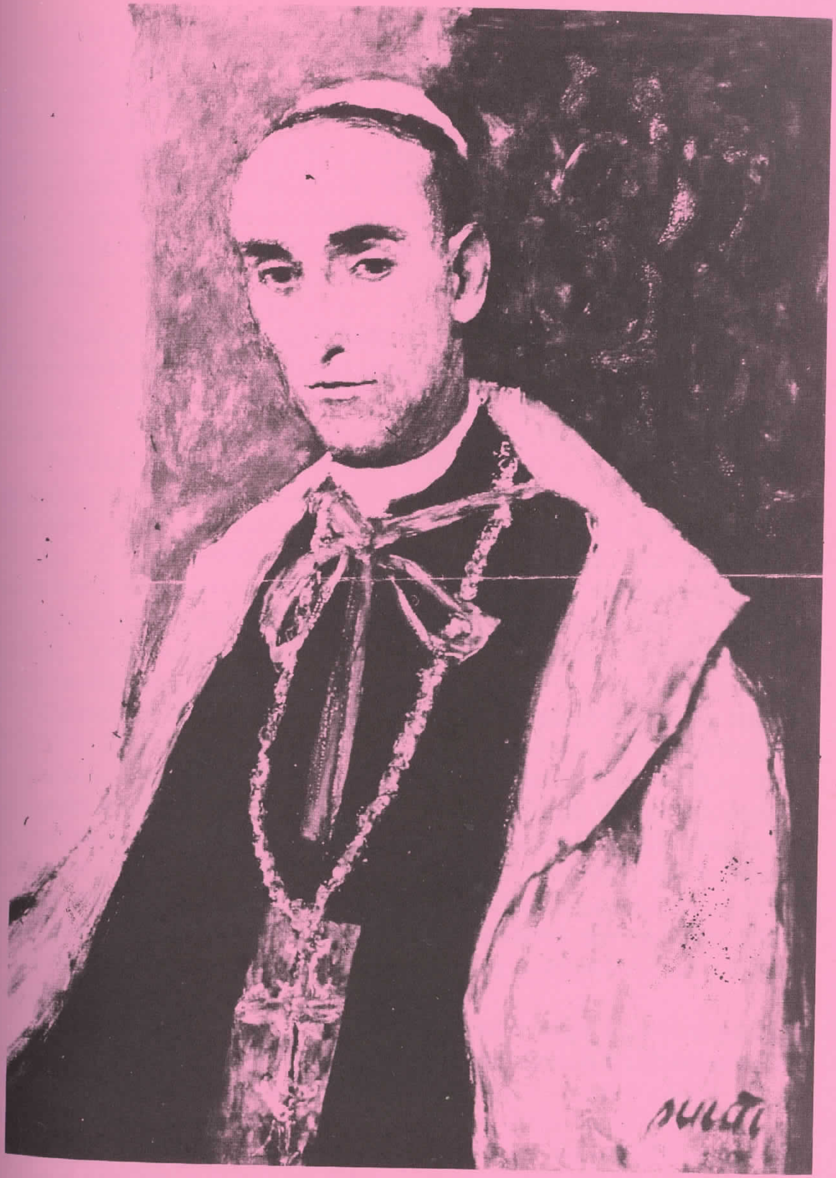

IVO DULČIĆ: *NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC,* ulje

Upravo tu treba tražiti pravi uzrok sukobu s nastajućim Titovim režimom. Mi smo, dakle, pred čisto političkim proturječjem, gdje Stepinčeva taktika i sâm cilj, s praktičkog stanovišta, mogu biti različito prosuđivani, ili u pogledu programa, a da ni u kom slučaju nije moguće ustanoviti neki oblik suradnje s Nijemcima ili s Pavelićevim nedjelima. Nadbiskup se je više pokoravao psihološkom pritisku hrvatskog naroda, nego svom vlastitom temperamentu koji je u biti apolitičan. Na taj način, Stepinac je, a da to nije htio, postao političkim vođom.

Titov proces protiv zagrebačkog Nadbiskupa — čije držanje puno dostojanstva i heroizma ostaje nenadmašivo u toku brojnih procesa iza željezne zavjese — još više je istaknuo političku stranu njegove ličnosti.

Predosjećajući značajnu političku ulogu, u koju će Stepinac dospjeti, iskoristio sam povoljnu priliku, u proljeće 1943., da s njim povedem razgovor. Zadivio me je njegov isposnički i samopouzdan značaj. U političkom pogledu iznenadila su me dva proturječna stanovišta u njegovim izjavama: s jedne strane, iskrenost prilikom objašnjavanja njemačkih gubitaka i Nijemaca općenito, a, s druge strane, njegova neobjašnjiva iluzija u vezi s nemogućnošću da Tito dođe u Zagreb.

Uzimam sebi slobodu da u obrazlaganju Stepinčeve politike između 1943. i 1945. priznam pravo i Titu i Stepincu da se međusobno kritiziraju. Čak i hrvatski komunisti kritiziraju Titov režim zbog njegovih prosrpskih orijentacija. Prema tome, bilo bi apsurdno osporavati Hrvatima, koji nisu komunisti, a među njima i Stepincu, da kritiziraju komunizam. Još jednom moram istaknuti, da kampanja protiv Stepinca, skrenuta s političkog područja na područje kriminala, jeste samo samovoljno proganjanje, kao sastavni dio politike Titova režima općenito, neprijateljski raspoloženog prema Hrvatima i katolicima.

Pravo bi bilo, da je prema Stepincu, prije nego se uđe u podrobnosti, bio zauzet stav sa strane jugoslavenske države s najvećim poštovanjem zbog njegova držanja protiv razuzdanih strasti i nasilja. To bi odista bilo korisno za ublaženje atmosfere građanskog rata, koju je njegov proces još više pooštrio. To je, uostalom, najuzbudljiviji aspekt njegova procesa, u najmanju ruku za nas koji želimo slogu i mir među Srbima i Hrvatima. Nažalost, Stepinčev proces je bio povodom samo za raspirivanje mržnje.

Jugoslavija nije Rusija. Staljin može, čak i neko vrijeme, u zemlji potpuno pravoslavnoj, pooštriti unutrašnju frontu s machiavellističkim blokom učvršćenim s moskovskim patrijarhom protiv katolicizma, koji za Rusiju predstavlja vanjsku činjenicu. U Jugoslaviij, koja broji

5.262.000 katolika i 6.785.000 pravoslavaca, primjena Staljinove taktike dala je suprotan učinak: pogoršanje unutrašnjeg sukoba, koji već postoji, među katolicima i pravoslavcima, među Srbima i Hrvatima.

Nadbiskupov branitelj Ivo Politeo, veoma cijenjen laik i demokrat i veliki pristaša suradnje među Srbima i Hrvatima, izrazio je u svom obrambenom govoru svoju zabrinutost zbog protuhrvatskog obilježja procesa: «Vjerujem —rekao je— da je optužnica protiv nadbiskupa djelomično posljedica predrasuda u vezi s njim koje su nastale za vrijeme partizanskog rata. Ljudi koji su se borili u šumama i planinama nisu imali ni vremena ni prilika da upoznaju Nadbiskupa, kako su ga upoznale stotine tisuća osoba u Zagrebu za vrijeme okupacije. Teško je rušiti predrasude, za to treba vremena. I ne samo da je teško, nego je nemoguće srušiti i na bilo koji način zamračiti kod stotina tisuća građana u hrvatskom narodu u Zagrebu i izvan glavnog grada, visoki i svijetli lik njihova nadbiskupa kakvog ga oni poznaju. Ni ovaj proces to ne će moći postići».

To je ujedno neobično i opasno za budućnost Titove Jugoslavije i, što je još značajnije, za budućnost odnosa među Srbima i Hrvatima, što Titova vlada nije razumjela i popravila unutrašnji užas, do kojeg je došlo poslije zatvaranja Stepinca, čak i nakon sukoba s Moskvom. Bez podpore Moskve i pravoslavnog svijeta, i kako nije našao ni drugo uporište, odnosno izmirenje Srba i Hrvata i jednak odnos prema crkvama pravoslavnoj i katoličkoj, Titov režim vidi kako se oko njega povećava praznina u zemlji. Washington ne može nadomjestiti Moskvu, niti dati potporu u cijelosti internoj antizapadnoj politici protiv Hrvata katolika, prozapadnog elementa par excellence, kao što je to činila Moskva. Sve što Washington može učiniti, jeste da je tolerira, a to i čini, da bi dao zadovoljštinu za Titovu prozapadnu politiku. A to nije dovoljno. Ta duboka nesloga, ta izravna oprečnost između unutrašnje jednosmjerne istočne politike i vanjske odlučno zapadne Titove politike, može dovesti samo do propasti, ukoliko se za to na vrijeme ne nađe lijek.

Ako Tito želi učvrstiti svoju unutrašnju frontu, morat će u prvom redu privesti kraju razdor između Srba i Hrvata, počam od zaustavljanja vjerskih progona: osloboditi nadbiskupa Stepinca i ponovno otvoriti džamiju u Zagrebu, koja je srušena godine 1947.

Američki novinari, posebno G. Sulzberger, dopisnik *New York Timesa,* učinili su mnogo, da bi se pred američkom javnošću objasnio sadašnji izgled Stepinčeva slučaja, nakon što je interviewirao Tita i samog Nadbiskupa u njegovoj ćeliji u Lepoglavi. Sad bi mogli znatno pomoći, kako srpsko-hrvatskom izmirenju, tako i svjetskoj javnosti informirajući je o stanju u Jugoslaviji, idući također i k patrijarhu Srpske pravoslavne crkve i dobiti od njega mišljenje o stanju u vezi

s progonima Katoličke crkve. Treba se nadati, da bi se glavar srpske Crkve izjasnio više za prestanak tih progona. Treba u svakom slučaju znati otkud potječu progoni katolika danas: od Komunističke stranke ili od Pravoslavne crkve, ili od obiju u isto vrijeme.

U jednom razgovoru s Edwardom Korry, dopisnikom agencije «United Press», Tito je i sâm priznao svoju nemoć, da stane na kraj vjerskom i nacionalnom antagonizmu koji postoji između Srba i Hrvata. Taj razgovor je objavljen u «Borbi», središnjem glasilu Komunističke partije Jugoslavije, dne 10. siječnja godine 1951.

Pozivajući se na razgovor što ga je vodio u studenom 1950. sa Sulzbergerom, dopisnikom *New York Timesa,* Tito je doslovno izjavio: «U povodu tog razgovora i načina, na koji je bio interpretiran, da bi Stepinac bio oslobođen, kad bi prihvatio da ode u inozemstvo, pravoslavni živalj je bio nezadovoljan, jer ga smatraju ratnim zločincem. Oni ga takvim smatraju i tu se ništa ne može izmijeniti. Mi moramo računati s osjećajima pravoslavnog pučanstva».

U toj izjavi treba obratiti pozornost na dva važna čimbenika:

1. Tito posredno priznaje lažnost optužbi, koje pogađaju *Prvaka* Katoličke crkve u Hrvatskoj.

2. Uza sve to, Tito ga i nadalje drži u zatvoru, jer se pravoslavno pučanstvo protivi njegovu oslobađanju.

Tu se nalazimo pred pukim «raison d'Etat», i Tito ga u nastavku svog razgovora ističe bez dvojbe, kao školarac komu se spočitava nezaslužena griješka. «Bilo je slučajeva u svijetu, kaže on, gdje su u interesu države nevini ljudi bili zatvarani i čak ubijani».

Zapanjuje nas kad vidimo taj argumenat-toljagu iz *Moskovskih procesa,* na koje se Tito poziva na isti način, koji ne prestaje, opirući se moskovskim težnjama, isticati pozive za «istinom i iskrenošću»...

Najteže u svemu tome jeste, unatoč Titovim zaključcima, što protiv njega idu ujedno i «državni interes» i moral i istina.

Tito nije rekao ni riječ o osjećajima muslimanskog i katoličkog življa. Je li zbilja *u interesu jugoslavenske države* i njezine ogorčene borbe protiv Moskve, da se prijeđe preko osjećanja katolika i muslimana? Dovoljno je da postavimo to pitanje pa da otkrijemo grubu političku pogrešku Titova načina mišljenja.

Vjeran «dobroj» tradiciji kralja Aleksandra, za komunističku vlast u Beogradu —prema samom Titovu priznanju— važni su samo osjećaji Srba, pravoslavaca, s kojima treba računati, pa čak i kad se radi o protuhrvatskim i protukatoličkim predrasudama. Pa i kao protumoskovski buntovnik, Titova vlast se ne zna izdići iznad srednjovjekovnih bizantinsko-latinskih svađa, koje još uvijek prevladavaju u srpsko-hrvatskom sporu. Naprotiv, i nadalje, prema priznanju svog šefa, ona

se solidarizira —istaknimo to još jednom— s jednom polovicom pučanstva u zemlji protiv druge polovice!

To je štetna politika za interese jugoslavenske države, koja je vodi izravno u propast.

Svi su toga svjesni, a to je G. Sulzberger i ponovio u svom drugom članku u *New York Timesu* od 11. studenog 1950.: «Svi Srbi, veli on, izjašnjavaju se za zatvaranje Stepinca, a svi Hrvati za njegovo oslobađanje; prvi vide u njemu ratnog zločinca, drugi pak heroja i mučenika. U tim oprečnim stanovištima, zaključuje Sulzberger, nailazimo na nerješive poteškoće svih režima u Jugoslaviji».

Prema statistikama iz 1931. (Titov popis pučanstva iz 1948. nije donio podatke o vjerskoj pripadnosti pučanstva), 5,200 000 katolika su za Stepinca. Od 6,800 000 pravoslavnih u Jugoslaviji treba odbiti 800 000 makedonskih pravoslavaca, koji su po tradiciji protusrpski i prohrvatski nastrojeni. Prema tome, dolazimo do podjednakog broja pristaša i protivnika Stepinca. Ali, ako dodamo broju od 6,000 000 katolika i Makedonaca još i 1 600 000 muslimana, koji su se u teškim trenutcima uvijek priklanjali katolicima protiv pravoslavnih, tada dolazimo do broja 7,600 000, koji su za Stepinca, nasuprot manjini od 6,000 000, koji su protiv njega.

Ta opasna podjela zemlje i nesumnjiva nevinost Stepinca govore u prilog njegova trenutnog oslobađanja.

U tom slučaju Tito je mogao reći Srbima: «Stara Jugoslavija bila je nesposobna oprijeti se Hitleru i Mussoliniju stoga, što je velikosrpski režim od Hrvata načinio protudržavni elemenat. Ukoliko nova Jugoslavija želi dati veći otpor Moskvi, ona mora prestati s progonom Hrvata i katolika i napokon ostvariti jednakost među Hrvatima i Srbima, među Katoličkom i Pravoslavnom crkvom».

Umjesto da stvara jedinstvo zemlje, srpsko-hrvatsko jedinstvo, na osnovi jednakosti dvaju naroda i dviju crkava, Tito više ide za nastavljanjem sustava jedinstva Srba, pravoslavaca, na protuhrvatskoj i protukatoličkoj osnovi.

To je ono «unutrašnje jedinstvo», šovinističko, srpsko-pravoslavno, koje on ne želi oslabiti. Ta politika vodi k neuspjehu. Tito, buntovnik Moskve, ne može joj ozbiljnije konkurirati provodeći pravoslavno protukatoličku politiku. Vodeći borbu s Moskvom na tom terenu, on će je izgubiti. Tito je izabrao Stojadinovićevu nazadnu politiku (koji je povukao svoj plan zakona o Konkordatu s Vatikanom, priznajući jednakost dviju crkava, kad se je tome žestoko usprotivila Pravoslavna crkva), i one Cvetkovićeve (poluustupci Hrvatima, što ne pridonosi rješenju srpsko-hrvatskog spora), dajući na taj način sve mogućnosti da dođe do srpsko-pravoslavno-kominformističkog udara. Kad bi Tito suprotstavio moskovskoj politici raspirivanja vjerskih suprotnosti i nacionalnih antagonizama u Jugoslaviji, politiku izmirenja i vjerske i nacionalne jednakosti Jugoslavena, njegovi izgledi za budućnost bili bi znatno bolji, čak i u očima većine Srba.

Umjesto da se pozabavi politikom stvarnog i konačnog izmirenja među Hrvatima i Srbima, Tito se izmotava u provođenju sterilnih manevriranja pa čak i prosrpske demagogije.

Njegova namjera, da se «slučaj Stepinac» može riješiti zatvaranjem istog u neki samostan ili pak «dobrovoljnim» protjerivanjem u inozemstvo, samo je obična bijedna smicalica i pokušaj da se izbjegne stvarno rješavanje tog problema od vitalnog značenja, jednakosti među dvama narodima i dvjema Crkvama. Što se tiče protumanevra, da se na traženje Zapada da oslobodi Stepinca, iznudi ekstradicija Pavelića iz Argentine i Artukovića iz SAD, kao ratnih zločinaca, taj anakronički manevar u godini 1951. predstavlja ne samo odvratno ucjenjivanje Zapada, nego oživljava najgore šovinističke strasti, zbog svoje upadljive pristranosti. Zašto? Na listi ratnih zločinaca, koju je Tito službeno podnio savezničkim vladama koncem rata, nalaze se, uz Pavelića i druge ustaše, glavni srpski dželati među četničkim vođama: pravoslavni svećenik Đujić, M. Jevđević itd. No, Tito sad traži samo ustaše, iako ti četnici uživaju slobodu kretanja i djeluju među srpskim emigrantima, kao i ustaše među hrvatskim emigrantima. Istinu za volju, kad bi se išlo za tim, da se namjerno pogoršaju odnosi između Srba i Hrvata do beznadnog stupnja, toliko prividni, ne bi se moglo naći bolje rješenje: čuvati zagrebačkog nadbiskupa u zatvoru i obasipati počastima beogradskog patrijarha, tražiti ekstradiciju Pavelića i Artukovića i prešutjeti Đujića i Jevđevića.

Prema vijestima koje pristižu iz Beograda, dobije se dojam da se ide za traženjem izlaza, koji bi se zadovoljio polovičnim rješenjima. Vlada, čini se, htjela bi prebaciti Stepinca iz zatvora u neki samostan pod nadzorom, uz pristanak Vatikana ili bez njega.

U svojim razgovorima u zadnje vrijeme s američkim senatorom Blair Moody, objavljenim u pariškom tisku od 13. do 16. kolovoza, maršal Tito je iznio u nešto otvorenijem obliku nego ikad prije, dva stara argumenta:

1. «Maršal je objasnio, da je Stepinac, premda ga podupiru jugoslavenski katolici, vrlo oštro izložen kritici sa strane srpskog pravoslavnog pučanstva u Jugoslaviji, koje je u većini u zemlji».

2. «Kad mu je senator Moody sugerirao, da oslobodi nadbiskupa, maršal je izjavio, da bi, u slučaju da tako postupi, i omogući mu da se opet nađe na čelu katoličke hijerarhije, išao na ruku Rusiji. Ruski bi se agenti, izjavljuje on, poslužili oslobađanjem prelata kao povodom za pokušaj unutrašnjeg razdora».

Te Titove izjave zaslužuju najveću pozornost: one su nadasve važne za politiku Beograda i imaju teške posljedice.

Podjela zemlje u dva dijela: na jednoj strani srpsko pravoslavno pučanstvo, i katolici Hrvati i Jugoslaveni na drugoj, priznata je *verbis expressis* od samog Tita. To je konačno opovrgnuće tisuća prethodnih izjava, da je «nacionalno pitanje», a posebno srpsko-hrvatski spor, u novoj Jugoslaviji riješeno. Kao što to i sâm Tito priznaje, ništa nije riješeno i jugoslavenska država i nadalje je rasječena u dva komada u starim nacionalno vjerskim sukobima. Ta Titova izjava je zapanjujuća po svojoj sirovosti: ni trunke marksizma-lenjinizma, ni socijalizma-komunizma, koji trajno zaokupljaju strance u gledanju na probleme nove Jugoslavije; a ni o borbi materijalizma i «ateističkog komunizma» protiv religija općenito, nego jednostavno borba koliko uskogrdna i isprazna, toliko i istinita: borba pravoslavaca protiv katolika, Srba protiv Hrvata. U biti je to srednjovjekovna borba Bizantinske crkve protiv Rimske crkve, koja u ovom trenutku razdire Jugoslaviju i Balkan. Kakav progres! Najneobičnije u svemu tome je to, što se beogradska vlada, umjesto da bude iznad toga svega, solidarizira s jednom od strana u sukobu i biva njezinim instrumentom. Nakon tog službenog Titova priznanja, svako predbacivanje pristranosti autoru ove studije, u središtu koje je smješten jugoslavenski problem antagonizma između Srba i Hrvata i katolika i pravoslavnih, bilo bi neosnovano.

Nakon svog priznanja, Tito je daleko od zaključka koji bi se mogao očekivati. Balkanski klanovi imaju sasvim posebnu logiku.

Pokušavajući objasniti i opravdati zašto vlada sluša, u pogledu afere katoličkog nadbiskupa u Zagrebu, srpsko pravoslavno pučanstvo, umjesto katoličko, hrvatsko i jugoslavensko, Tito je rekao, da to čini radi poštovanja većine: srpsko pravoslavno pučanstvo sačinjava «većinu u zemlji».

U Titovoj Jugoslaviji, dakle, postoji hegemonija i jednosmjerna dominacija srpskog pravoslavnog življa, jer sačinjava «većinu u zemlji». A ta dominacija ide tako daleko, da srpski pravoslavci odlučuju o sudbini katoličkog nadbiskupa u Hrvatskoj. Ne postoji ni suverenitet Narodne republike Hrvatske, istaknut u Ustavu, niti autonomija katolika, niti Katoličke crkve. Svi govori o jednakosti naroda i vjera samo su šuplje fraze. Važna je samo jedna nacija i jedna vjera. To Titovo priznanje je strašno.

U prvoj Jugoslaviji, Srbi su mislili da im je dato pravo da odluče, hoće li politički vođa Hrvatâ Radić biti ubijen u Beogradu, ili zatvoren u Zagrebu. Pravoslavni Srbi u drugoj Jugoslaviji su uvjereni da imaju

pravo da odluče, da li će vjerski poglavar Stepinac biti zatočen u Lepoglavi ili u kućni zatvor u samostanu. Takav progres, mora se priznati, ne donosi ništa novog.

Najelementarnija demokracija zahtijeva jedan sasvim drugačiji postupak: svaki narod, bez obzira da li bio brojniji ili ne u odnosu na jedan drugi narod, ima pravo da suvereno odlučuje o svojoj sudbini; i svaka vjerska zajednica slobodno izabire svoje vrhovništvo, brojnija zajednica nema pravo odlučivati o sudbini vrhovništva malobrojnije zajednice. Na isti način, kao što god Srbi i pravoslavci imaju pravo odlučiti tko će biti patrijarh u Beogradu, da li će biti na slobodi ili u zatvoru, tako isto Hrvati i katolici imaju pravo odlučiti tko će biti zagrebački nadbiskup i da li će morati odsjediti u Lepoglavi ili u nadbiskupiji na Kaptolu, u Zagrebu.

Ali, da stvar bude još gora, sama Titova tvrdnja, da je «srpsko pravoslavno pučanstvo u većini u zemlji», ne odgovara stvarnosti, kao što je to službeno utvrdila sama vlada u Beogradu. Nakon popisa pučanstva iz 1931., u Jugoslaviji je bilo manje od 6.000.000 Srba pravoslavaca u odnosu na 14.000.000 sveukupnog pučanstva; dok, prema Titovu popisu iz 1948., ima 6 500 000 Srba pravoslavaca i pripadnika drugih vjera i s Crnogorcima 6 900 000, u odnosu na 15 800 000 sveukupnog pučanstva.

Staljinistički sofizam o «većini» —prema kojemu male zemlje Istočne Europe imaju biti pokorne Rusima-sovjetima, jer su ovi u «većini», i Tito primjenjuje na odnose između katolika i pravoslavaca, što je on formulirao u odgovoru senatoru Moddy-ju, a što je u jugoslavenskom slučaju pogrešno, čak i u načelu: srpski pravoslavci nisu «u većini» u zemlji, jer, kao što smo vidjeli, oni predstavljaju manje od polovice pučanstva u zemlji.

Ni drugi Titov argument nije čvršći. Bez sumnje je, da se «ruski agenti» služe oslobađanjem Stepinca za svoje «pokušaje»... ali, zar Titovo približavanje Zapadu ne daje povoda kominformistima za svoje «pokušaje»? Tito ipak potiče, i s pravom, to zbližavanje, ne obraćajući pozornost na oklijevanje srpskih komunista. Strah od tih «pokušaja» ne može, dakle, sâm po sebi biti dovoljan razlog, koji će utjecati na poduzimanje stanovitih akcija, i potrebno je naći drugi kriterij.

To što treba shvatiti, je činjenica, da je sukob s Moskvom tako duboko promijenio unutrašnju situaciju u zemlji, kao i situaciju izvan nje, a u vezi s njom.

S unutrašnjeg gledišta, Titova Jugoslavija je prošla kroz tri faze.

U prvoj između 1944. i 1946. Moskva je potpuno stajala iza Beograda. Jugoslavenski komunizam je u to vrijeme značio: dominacija Srba u Jugoslaviji, srpska supremacija na Balkanu; blok Pravoslavne crkve protiv Katoličke crkve. Srpski patrijarh se je vratio u

Beograd iz emigracije u vrijeme, kad je zagrebački nadbiskup bio uhićen. Moskva, pravoslavlje, velikosrpstvo i komunizam bili su poistovjećeni. To je bila apoteoza.

U drugoj fazi, koja počinje 1946. i dospijeva do kritične točke 1948., Moskva je tražila sve upornije mijenjanje srpskog monopola na Balkanu i srpsko-bugarski kondominij, s potpunom pokornošću i stvarnom «jednakošću» i jednih i drugih pred Moskvom.

U trećoj fazi, počam od 1948., Beograd odbija ujedno i ropstvo, koje je naturao Kremlj, i lokalnu srpsko-bugarsku «jednakost», sve to u ime odanosti prvoj fazi — kad se je komunizam poistovjećivao s velikosrpstvom i pravoslavljem, ali ovaj put bez Moskve. Da bi se dokazalo kako «ništa nije promijenjeno» u jugoslavenskom komunističkom pokretu, išlo se je za tim, da se održi isto tolika udaljenost prema Zapadu, koliku su morali držati prema Istoku.

Na taj način jugoslavenski komunizam je htio ostati i velikosrpski i pravoslavni i biti, ujedno, antikatolički i antihrvatski, s jedne strane, a antibugarski i antimoskovski, s druge strane. Nije teško shvatiti, da ta ambicija izdaleka nadilazi srpske snage, čak i kad bi postigli stvoriti neko «unutrašnje jedinstvo», koje bi sto posto bilo velikosrpsko.

Pokapanje fraze «podjednaka udaljenost i od Washingtona i od Moskve» i približavanje k Zapadu predstavljaju prvo odstupanje od prijašnjeg ideala: jugoslavenska samobitnost na osnovi komunističko-velikosrpsko-pravoslavnoj.

Izjave maršala Tita senatoru Moody-ju dokazuju, da se beogradska vlada grčevito drži u svojoj unutrašnjoj politici te istrošene fraze, čak i nakon što je revidirao svoju vanjsku politiku.

Ostaje se i antikatolikom i antihrvatom kao i u prošlosti; jugoslavenski komunizam morat će se također u buduće poistovjetiti s velikosrpstvom, i pravoslavljem. Upravo na djetinjast način Tito to otvoreno priznaje. On prihvaća podjelu zemlje na dva dijela: katolički i pravoslavni, da bi sačuvao «unutrašnje jedinstvo» srpskopravoslavno, odnosno jednosmjernu dominaciju pravoslavnih Srba protiv Hrvata i katolika.

Ipak Srbi i pravoslavci ne predstavljaju neku značajniju unutrašnju snagu, da bi se stvorilo dovoljno jaku političku osnovu za jugoslavensku komunističku vladavinu, koja bi htjela voditi nezavisnu politiku.

Za Jugoslaviju je nezavisna vanjska politika moguća jedino ukoliko bude ostvareno unutrašnje jedinstvo zemlje: jedinstvo Srba i Hrvata, pravoslavnih i katolika, a ne na osnovi prilično uskoj i ograničenoj, na srpskom pravoslavlju, odnosno na osnovi jedinstva jedne polovice nacionalno-vjerske, a protiv druge.

A «Rusi»? Titov režim može činiti što ga volja, ali će «ruski agenti» uvijek vršiti svoje «pokušaje». Treba, dakle, ispitati što je odlučujuće za Jugoslavene i što je efikasno protiv svih pokušaja Moskve.

Najbitniji jugoslavenski problem jeste da stanu na kraj unutrašnjem razdoru u zemlji — naslijeđu iz prve faze odnosa Beograd-Moskva, u dva dijela: srpsko-pravoslavni i hrvatsko-katolički. Stajući na kraj toj podjeli koja iznutra paralizira Jugoslaviju, ostvarujući srpsko-hrvatsko izmirenje i jednakost Pravoslavne i Katoličke crkve, provodeći politiku mira u jednakosti i stvarnom izmirenju, Titova vlada bi, bez sumnje, dobila pristanak većine srpskog naroda. Naprotiv, sve dok Titov režim ne prestane tapkati na mjestu u svojoj unutrašnjoj politici prema narodima, sve dok srpskom narodu ne da neku drugu političku liniju, osim ove prihvaćene i glorificirane do sada, srpski narod će neizbježno oklijevati i bit će lako podložan svim spletkama ruskih agenata. Da bi uspješno djelovao protiv igri «ruskih agenata», Tito bi, dakle, morao činiti suprotno od onoga što čini.

Besmisleni međusobni obračuni, nedostatak smisla za procjenu nazočnih snaga, nedostatak mjere u procjenjivanju cilja prema kojem se ide, to su najbitniji nedostatci balkanskih naroda i njihovi najopasniji neprijatelji. Oni vole sve kritizirati, ali ne vole vidjeti svoj vlastiti lik u zrcalu. Beogradska vlada pokušava riješiti slučaj Stepinca vještačkim prešućivanjem afere, kao da se tu radi o nekom izoliranom slučaju, a ustvari taj slučaj je simbol bîti nevoljâ, koje potresaju jugoslavensku državu od temelja do vrha.

Srpsko-hrvatsko izmirenje, jednakost dviju Crkava i dvaju naroda nije mali problem, koji se može izbaciti na mala vrata, potajno. To je središnje pitanje jugoslavenske države, i da bi ga riješio, jugoslavenski režim ga mora smjestiti u središte svojih djelatnosti i svoje propagande. Cjelokupna unutrašnja politika Države mora biti usmjerena i riješena oko teme srpsko-hrvatskog izmirenja, izmirenja na osnovi nacionalne i vjerske jednakosti. (Razumije se, rješenje središnjeg jugoslavenskog problema mora biti organski povezano s jednakošću svih vjera i posebno treće vjere u zemlji, muslimanske, i svih naroda, a posebno Albanaca i Makedonaca). Ako bi se išlo za tim, da se taj problem skine s vrata kroz male «smicalice» i trikove, raspadanje starog sustava velikosrpske dominacije će se nastaviti, a da ne će biti stvoren neki drugi sustav jedinstva: niti će se Hrvati zadovoljiti, a Srbima će se to ogaditi. Veliki problemi zahtijevaju velika i odlučna rješenja, a prije svega konstruktivna.

Intervencije sa Zapada u korist nadbiskupa Stepinca uzbudile su ne samo srpske komuniste na vlasti, nego i monarhiste u emigraciji. Ministar iz diktatorske vlade kneza Pavla, Miljuš, objavio je u Parizu

izjavu, u kojoj on proriče Zapadu najgore nesreće, ukoliko bi u Jugoslaviji Katolička crkva postigla isti postupak kao i Pravoslavna crkva. Adam Pribićević, sada izdavač jednih srpskih novina u Kanadi i jedan od vođa demokratske opozicije Srba protiv diktature kralja Aleksandra prije dvadeset godina, nedavno je u svojim novinama zauzeo stanovište puno strasti protiv oslobađanja nadbiskupa Stepinca. I konačno, da bi dokazao, da je po srijedi i vjerski i politički i međunacionalni sukob, srpskopravoslavni episkop za Sjevernu Ameriku, Dositije, jedini srpski episkop u emigraciji koji ima episkopiju, također se je izjasnio za to, da zagrebački nadbiskup ostane u zatvoru. Niti jedan srpski političar nije se izjasnio za njegovo oslobađanje.

U slučaju Stepinac, po prvi put se susrećemo s istim stavovima kod Srba monarhista, pristalica Draže Mihajlovića, i Srba komunista u sadašnjoj vladi u Beogradu. Titov poziv na «unutrašnje jedinstvo» naišao je na taj rječit odjek. Pa da bi ojačao to «jedinstvo» i utjecao na javno mišljenje Amerikanaca protiv Stepinca, Tito je u zadnje vrijeme poslao u Sjedinjene Države delegaciju Pravoslavne crkve...

Zbližavanje između Srba komunista na vlasti i Srba monarhista u emigraciji samo po sebi nije za osudu. Naprotiv, ako se ono ostvari u smjeru izmirenja Srba i Hrvata i u okviru vjerske i nacionalne jednakosti, moglo bi predstavljati i pozitivan čimbenik. Ali, kad se ono ostvaruje, kao što je to sad slučaj, u sasvim suprotnom nastojanju: jedinstvu svih Srba, komunista i monarhista, da bi se sačuvale velikosrpske pozicije proganjanja Hrvata i Katoličke crkve, ta politika postaje najzlokobnija, što se može i zamisliti u postojećoj situaciji. To sljepilo i uskogrudnost, tipično balkanske, zapravo su poziv na razbijanje i podjelu Jugoslavije preko unutrašnjih nacionalnih i vjerskih razmirica.

Da ta unutrašnja politika, duboko pogrešna, ne bi bila kobna po novu Jugoslaviju i da ne bi dovela do novih pokolja međusobno i do katastrofe između, s jedne strane, pravoslavaca i, s druge strane, katolika i muslimana, čini se da je tu potrebna pomoć Ujedinjenih Naroda. Jedna međunarodna anketa o podčinjenom položaju i progonima kojima su izloženi Hrvati, Makedonci i Albanci u novoj Jugoslaviji, a posebno o šovinističkim progonima Katoličke crkve, mogla bi biti od velike koristi, kako bi se izbjegli teški razdori unutra zemlje, da bi se ona učvrstila i spasila od jedne nove katastrofe.

Da je Međunarodni kongres za Mir, koji je u proteklom listopadu sazvala Titova vlada u Zagrebu, skrenuo pozornost Beogradu na hladni rat između naroda i vjera koji razdire Jugoslaviju, i koji prijeti da se prvom prilikom pretvori u krvavi građanski rat, bio bi pridonio efikasnu pomoć sposobnosti odupiranja nove Jugoslavije prijetnjama Moskve i očuvanju mira općenito. Velikosrpska politika, koja dijeli i sukobljava jugoslavenske i balkanske narode, kao i vjere muslimansku, pravoslavnu i katoličku, i na dalje predstavlja opasnost za građanski rat i stranu agresiju*.

Preveo s francuskog, u sporazumu s autorom
—iz knjige *«La Yugoslavie sous la menace intérieure et extérieure»*
(Jugoslavija pred unutarnjom i vanjskom opasnošću), Paris [1951.]:

MIRKO VIDOVIĆ

* U trenutku, kad se ova knjiga nalazi u tiskari, Beograd je 5. prosinca 1951. javio, da je Stepinac pušten na uvjetni otpust. Navodno će zatvor biti zamijenjen prinudnim boravkom u njegovu rodnom selu, uz zabranu da se vrati na nadbiskupiju u Zagreb. Na taj način stupanj proganjanja se smanjuje, ali načelo podčinjenog stanja Hrvata i katolika u odnosu na Srbe i pravoslavce u cijelosti i nadalje ostaje. Dakle, ostaje i nadalje jedna situacija, koja je —po strani svih pravnih težnji i jednakosti— praktički nepodnošljiva iz jednostavnih razloga odnosa snaga u zemlji nakon sukoba između Beograda i Moskve.

Nije to zdrav sporazum, koji bi bio u stanju privesti kraju srpsko-hrvatski i katoličko-pravoslavni sukob koji razdire zemlju. To je polovično rješenje, koje će, a da ništa ne rješava na općem nacionalnom i vjerskom planu, umjesto toga, samo još više naglasiti obostrane suprotnosti. Sama činjenica, da se je popustilo, ogorčit će Srbe, utoliko više, što nedostatak jedne nove unutrašnje politike kod same vlade koja popušta može samo pobuditi taštinu Srba.

To polovično rješenje u sadašnjoj situaciji u zemlji samo je loš poklon za Božić Jugoslavenima.

Jedan Reuterov brzojav iz Rima istog dana, 5. prosinca, javlja, da će Stepinca vjerojatno Papa uskoro uzdići u čast kardinala. Na taj način, dakle, pokušaj Beograda da izigra slučaj Stepinac, simbol vjerskog i nacionalnog sukoba u Jugoslaviji, kao izoliranu aferu propada prvog dana.

U razgovoru što ga je u svojoj ćeliji u Lepoglavi Stepinac vodio s predstavnikom *Associated Press*-a Alex Singleton, i koji je objavljen 6. travnja 1951., zagrebački nadbiskup je izjavio, da je sporazum između Katoličke crkve i Titove vlade, poželjan i prije sukoba Beograda s Moskvom, postao utoliko mogućniji nakon zaokreta iz 1948., kad je «Komunistička partija načinila jedan ozbiljniji korak k demokratičnosti».

Taj stav zagrebačkog nadbiskupa otvara velike mogućnosti, ne samo za Titovu vladu, nego i za zemlju. Ta izjava, kao i prošlost Stepinca, daje nadu, da će on ostati pri svom i da ne će pogriješiti u proračunu pak se pouzda u Habzburge i generale obnovljenog Wermachta, kao što to čini veći dio ustaša i katoličke emigracije. U tom slučaju, veoma je zabrinjavajuće što Titova vlada nije htjela ili nije znala ostvariti velike mogućnosti koje je nudila politika vjerskog poglavara Hrvatske. Beogradska vlada i nadalje nastavlja sa svojim izmotavanjem i kolebanjem.

Kad se jedna zemlja nalazi pred problemom od životnog značenja, onda režim i vlada nemaju izbora: riješiti ga ili propasti. Polovične mjere su najgora rješenja u kritičnim trenutcima i za režim u jeku krize.

Slučaj Stepinac sve više se pretvara u Dreyfusovu aferu Titove Jugoslavije. (N. de A.).

STEPINAC-TITO: SMJEŠTAJI I OSVJETLJENJA JEDNE «AFERE»

ERNEST PEZET (1887-1966.)

U FRANCUSKOJ je prije nekih šezdeset i pet godina izbio skandal poput udara munje: jedan je oficir bio osuđen zbog izdaje. Ili je to bio nedužnik žrtvovan duhu vojnog staleža i «višim državnim obzirima». U povijesti se taj skandal zove *«Afera Dreyfus»,* a govorilo se sasvim kratko «Afera».

Prije nekih četrnaest godina također u Jugoslaviji se pojavila jedna «Afera»: interes za nju i sklonost prešli su granice same zemlje. To je afera Stepinac.

* * *

U zemlji rijeke Drine, griješkom državne moći —sasvim slobodno rečeno— isto tako se misli, sasvim kratko «afera».

Obje te afere imaju ovo zajedničko: u njihovim je temeljima sudska zabluda koja nije nimalo nenamjerna, nego dapače sasvim namjerna, promišljena, organizirana u ime «viših državnih obzira».

Pogreška Dreyfus bila je priznata i popravljena. Hoće li se to dogoditi i s pogreškog prema *Stepincu?*

Trebalo je čekati četiri godine poslije uhićenja Dreyfusa (1894.) pa da se svijesti dobrano potresu kako bi se odvalila zatvorska vrata. God. 1898., 13. siječnja, jedan je francuski književnik poznat i slavan na vrhuncu svog ugleda: to je Emile Zola, koji je uputio svoj strahoviti *«J'accuse»* (Optužujem) generalima, a preko njih i političarima, rasistima pa i samim sudcima. Bio je to krik slobodnog čovjeka sa slobodnim duhom u zemlji slobode.

* * *

Vojska je proučila aferu «postrance» i učinila je da se o njoj sudi «iza zatvorenih vrata»; trebalo je ponovno iznijeti na svjetlost zaglušivanje istine, živo otvoriti proces, rasvijetliti mišljenja, izraziti narodno negodovanje, omogućiti izbijanje istine kako bi se došlo do pravde. «Optužujem generale»... i Zola ih je imenovao. «Iznoseći ove osude, dolazim dobrovoljno pod udar zakona i tiska. Rado to činim. Nek budem postavljen pred Porotnički sud te nek se sasvim javno povede anketa...» Tako je i bilo. Zola je svoj odvažni pothvat platio svojom slobodom, ali je njegov krik potresao i Francusku i cijeli svijet. Završilo je tako da ga se razumjelo: sa svih je strana njegovog aspekta čiste humanosti afera

unijela u svijest svih Francuza, ljudi svih zemalja, svih religija, svih klasa i ideologija jedno transcendentalno pitanje. Nitko nije mogao mimoići to pitanje kao ni njegov učinak u korijenu i samom središtu uljudbe. To se pitanje postavljalo svakom čovjeku kao čovjeku, svakom građaninu kao građaninu, naime da sazna može li vojno zapovjedništvo prekrivajući samo sebe višim nacionalnim interesima te «višim državnim interesima» žrtvovati jednog nedužnika, prekriti lažnom i prijevarnom optužbom izdaje jednog od svojih ljudi.

* * *

Tada je otpočela neka vrsta «Križarske vojne za Istinu». Godine 1906. nakon žalosnih osmogodišnjih trpnja i nesporazuma, gdje su pojedine političke stranke, Crkva pa i same obitelji bile podijeljene na branioce i tužioce, jedni su bili upereni protiv drugih u bratoubilačkim sučelicama, a istina je ipak našla svoju nadoknadu i pravda svoj trijumf: nedužni je Dreyfus bio rehabilitiran.

Koliko još vremena treba da bi u Aferi Stepinac Istina i Žrtva izišle iz zatvora, da bi se uspostavio mir u savjestima te postiglo izmirenje u Jugoslaviji?

Nek se bar ne pušta u zaborav pravedna stvar nedužnika, nek se savjesti ispitaju u Jugoslaviji i izvan nje, nek se povede Križarska vojna za *Istinu* u službi *Pravde.* Nek se povede intelektualna, idealistička Križarska vojna kao u vrijeme Dreyfusove afere.

Olakšavajućem ostvarenju tih želja teži upravo Dossier Kardinala Stepinca. Njegov autor, Vlč. O. Dragun, predstavio ga je svečano u kripti Sainte-Odille, koja je bila dupkom puna, 21. prosinca prošle godine. Prigodom ovog izlaganja, činjenice i ideje koje ovdje iznosim bile su spomenute slušaocima *modo oratorio (na govornički način)* od samog autora. To prenosimo čitaocu bez ikakve druge promjene, osim što se oblik rasprave približio na najbolji moguć način obliku izlaganja. Nije tu učinjen nikakav ustupak kritikama, koje su francuski i strani zeloti pretjerano i bez ozbiljnijeg razloga uputili protiv autora i njegovog izlaganja.

Naravno, istina ranjava, ali ona i oslobađa. Da je u Beogradu bilo mudrosti i hrabrosti pa da se izvrši revizija procesa u aferi Stepinac —kao što je to bio slučaj u Francuskom vrhovnom sudu god. 1906.— uspostavljena istina ne bi bila samo osloboditeljica, nego isto tako i mirotvorka te bi ponovno uspostavljala odnose na dvjema obalama Drine jedinstvenim odobravanjem kršćanskog općinstva i cijelog slobodnog svijeta.

Mogu li «osjećaji za stvarnost» —ta mudrost života— navesti političke i vjerske vođe u Beogradu da s radošću razmišljaju «Dossier Kardinala Stepinca» u svjetlu dossiera Afere Dreyfus?

Njihov bi ugled, kao i dobitak za državu, bio velik, kad bi se uzdigli na visinu pogleda, na stupanj moralne hrabrosti francuskih branitelja Istine i Nedužnika, što je bilo za veće dobro nacije izmirene sa samom sobom a isto tako i čast Čovjeku u osobi jednog čovjeka.

E. P.

«Možda u Francuskoj nema boljeg prijatelja Jugoslaviji od mene...»

Ernest Pezet

(Nav. u *Louis Barthou*, Biografija pr. Octave Aubert, 207., 1935.)

U PRVIM linijama djela Vlč. O. Draguna *«Dossier Kardinala Stepinca»* čitamo ovu umjesnu napomenu: *Svaki put kad se govori o jugoslavenskim problemima pred francuskom publikom diskusija gotovo uvijek završava povicima «kako je to komplicirano!» U biti, to je vrlo pa čak i previše komplicirano, jer Jugoslavija nema ni povijesne ni kulturne ni vjerske pa čak ni geografske jedinstvenosti. Ako ne uzmemo u obzir ovu odlučnu činjenicu, onda riskiramo da budemo žrtva zainteresiranih promičbâ.* I dok sam čitao ovu mudru opomenu, primih pismo od jednog doktora medicine, Francuza srpskog porijekla, pa ovdje navodim jedan odlomak tog pisma: *Primio sam poziv da sudjelujem štovanju kardinala Stepinca. Dvojim da ćete govoreći o njemu dospjeti dotle da načnete problem srpsko-hrvatskih konflikata koji su srž jugoslavenskih a možda i balkanskih problema. To je vrlo delikatan problem i sumnjam u to, da ne ćete biti jednostrano informirani bilo s jedne, bilo s druge strane, pa je i to još jedan razlog više što Vam šaljem svoju knjigu*[1] *koju je napisao katolik nekomunist kao što sam ja, rođen u Beogradu i bivši ratni robijaš. Nastojao sam tražiti istinu.*

Uvodno me izlaganje *«Dossiera Kardinala Stepinca»* malko uznemiravalo glede moje kompetentnosti u odmrsivanju tako zamršenog klupka nîti jugoslavenskog unutrašnjeg političkog života a isto tako zapetljanih komplikacija duhovnog života. Moje se uznemirivanje povećalo činjenicom što su pozivnice na svečanost tvrdile za moju intervenciju kao «visokokvalificiranu». Sasvim optimistična i pustolovna tvrdnja! Pitam se hoće li i nakon mog izlaganja moći i nadalje ostati taj sud. Da su organizatori od mene očekivali da zastupam «dossier afere Stepinac», tj. samu bît procesa, ne bih se toga prihvatio budući da sigurno nisam tako kompetentan za taj zadatak, posebno pak ne kao Vlč. O. Dragun. Ali oni su od mene tražili samo i izričito *smještanje* afere Stepinac-Tito *u njen stvarni povijesni okvir,* te da je, takorekuć, osvijetlim iznutra. Vjerujem da sam taj zadatak mogao prihvatiti. Od tada sam bio prisiljen i sebe izvesti na pozornicu, kako bih objasnio ovo prihvaćanje te sam prisiljen i o sebi govoriti, iako mrzim svoje «ja».

[1] Dr Albert Hudak, *A l'échelle de l'Home* (francuski i srpski), izd. Salingardes, Villefranche (Aveyron).

POSTANAK JEDNE ZABRANJENE KNJIGE

Bio sam u toku osam godina, od 1932. do 1940. u Parlamentu stalni izvjestitelj o problemima Srednje i Istočne Europe u komisiji za inozemne poslove; već sam od prije rata bio potpredsjednik te komisije, a to sam ponovno postao 1945. te sam ostao na toj dužnosti do 1958.

Objavio sam brojne studije o problemima Srednje i Istočne Europe; godine 1933. pojavilo se djelo koje je u svoje vrijeme prouzrokovalo malko buke, kako ovdje tako i u Beogradu. Bilo je to djelo *«La Yougoslavie en péril?»* (Jugoslavija u opasnosti?), a ja sam bio njegov glavni autor.

Već je od početka ovog izlaganja vrijedno objasniti zašto i kako sam bio potaknut pisati to djelo. Isto je tako važno već na početku izjaviti naglasivši kako je moja prvotna briga bila dvostruka: briga za *jedinstvo Jugoslavije,* što je nerazdvojno od francusko-jugoslavenskog prijateljstva i solidarnosti u srcu *Male Antante.*

Proputovao sam sve zemlje bivše Austro-Ugarske monarhije radeći na dugoj anketi koja je bila brižno pripravljena u S.D.N. (Ujedinjeni Narodi). Ta je anketa trajala više od dva mjeseca. Nastojao sam otkriti da li je moguća uspostava neophodnog gospodarskog jedinstva podunavskih političkih država, a da se pri tom politički ne uspostavlja ni Dvojna monarhija, ni vlast Habzburgovaca. Peta zemlja koju sam posjetio bila je *Jugoslavija.* Nakon desetak dana razgovora s različitim osobama —s političkim ljudima, novinarima, financijskim stručnjacima, vojnim zapovjednicima itd.— bio sam primoran jasno vidjeti: ponovno gospodarsko prikupljanje glavnine Podunavske Europe, ukoliko je bilo bitno za mirovnost te unutrašnji i vanjski mir zainteresiranih država, nije ni u Beogradu ni u Zagrebu kao ni u Ljubljani bilo ništa do li beznačajna briga; *glavna* im je *briga* u tom trenutku bila spašavanje države.

To teško jedinstvo već od svog utemeljenja bilo je kompromitirano dvije i pol godine prije, tj. zapravo od ubojstva hrvatskog vođe *Radića,* 1928., usred Skupštine u Beogradu. Povodom toga kralj Aleksandar uspostavio je *svoju diktaturu* u siječnju 1929. Smatrao se prisiljenim poslužiti se željeznim steznikom državnog ustrojstva, kako bi zadržao bar u formalnom jedinstvu različite državne elemente koji su bili u velikom uznemirenju, a u Hrvatskoj nakon zločinstva u Skupštini, gotovo u revoltu. A francuska je politika, u središtu Europe, počivale *«na tronošcu» Male Antante,* tj. Čeho-Slovačke-Rumunjske-Jugoslavije. I, eto, ja sam otkrio napukli dio: jugoslavenska nožica tog tronošca, koju su smatrali vojnički najjačom, riskirala je da se slomi te da padne cijeli sustav. Morao sam jasno predočiti tu situaciju, eda bih učinio uslugu i svojoj zemlji i miru. Zato sam prekinuo svoju

veliku anketu u Jugoslaviji. Bio sam poduzeo drugu anketu primijenjenu isključivo na jugoslavensko jedinstvo. Ona me je zadržala više tjedana u Jugoslaviji. Upotpunio sam je dopisivanjem koje je u početku bilo često *tajno*, a to je dopisivanje trajalo godinu dana, vrijeme objektivnih informacija, koje su bile brižno suprotstavljane jedna drugoj te mijenjane, a dolazile su iz područja svih mišljenja.

Nakon toga sam objavio djelo s Henriem Simondetom, koji je surađivao na povijesnom dijelu. U Jugoslaviji je to djelo bilo zabranjeno, čim se pojavilo, i to kraljevskim nalogom zbog... krivičnog djela protiv istine. Nažalost, ono što je u više odlomaka plašilo Kralja, dogodilo se nakon godinu dana!

Ova retrospektivna preciziranja i objašnjenja imaju —i to ponavljam— svoj ozbiljni razlog: izjasniti se javno, bez okolišanja, da svi i svatko ovdje i vani to čuje —i dalje prenese— o tomu kako jedan potpredsjednik Francuskog senata obrađuje čisto jugoslavensku stvar; izjasniti se, kažem, čak u vrijeme, dok sam pripravljao za tisak svoje djelo, kao i danas još, da sam «projugoslaven» a ne «antijugoslaven» te da sam to s uvjerenjem, ali pod uvjetom, da *Jugoslavija bude istinska Jugoslavija a ne njena karikatura.*

Bio sam —i ostajem— projugoslaven u istom duhu, kao što su bili veliki Hrvati, o kojima ću govoriti: biskupi *Strossmayer, Bauer* te *Stepinac*, a među svjetovnjacima prvenstveno u najnovije vrijeme moji prijatelji *Dr Trumbić* te slovenski vođa *Korošec,* koji su 1919. od pripreme Mirovnih ugovora bili među prvim promicateljima Jugoslavije kao države. U isto je vrijeme veliki srpski domoljub Pašić najprije pobijao tu ideju, a onda joj je mijenjao smisao. Pašić nije predstavljao realističku zamisao uistinu federalne i organski ujedinjene Jugoslavije, nego ideju Jugoslavije koja bi bila srpska i centralistička. On je učinio da ta ideja trijumfira na Kongresu mira u Parizu. Mislim da me je ovo što sam spomenuo dovelo do teme koju obrađujem. Ali to je isto tako i odredilo *bit afere Tito-Stepinac.* Sad kanim prijeći na tu temu.

Vlč. O. Dragun se poslužio ovim izvadcima iz moje knjige u svom djelu: *Katolici iz Hrvatske i Slovenije uznemiruju se zbog vjerske nesnošljivosti, jer su oni žrtve te nesnošljivosti koju vrše Srbi i pravoslavlje. Politika pritiska na katoličke savjesti što godinama prakticira beogradska vlada dobrano pridonosi sprečavanju nacionalnog ujedinjenja koje ta ista vlada tobože simbolizira. Katolici sačinjavaju 38 % pučanstva naspram 42 % pravoslavnih. Bezumno je a i opasno za državno jedinstvo to što beogradski vlastodršci provode silom asimilaciju i apsorbiranje onih 38 % katolika.*

Još više nego li politički pritisak, vjerski pritisak sije revolt, i nisam siguran ne uznemiruju li se tako mnogi jugoslavenski katolici. I odveć je istinito: jugoslavensko je jedinstvo ugroženo i antikatolicizam svemoćnih srpskih pravoslavaca privodi kraju kompromitiranje tog tako potrebnog jedinstva.

Tom rasuđivanju, koje je napisano 1933., ne može se oduzeti gotovo ni jedna riječ. Usprkos revolucionarnoj promjeni režima, situacija je, kao i njena bît, ostala ista. Ostaje još da se ova tvrdnja objasni. Zato molim čitaoca za strpljivost. Da bismo točno razumjeli slijed ovog izlaganja, potrebno nam je vratiti se u davna vremena.

POVIJESNI, VJERSKI I DEMOGRAFSKI SMJEŠTAJI

Koncem VI. stoljeća slavenska plemena sišla su na Podunavske ravnice te u Madžarsku; jedna su plemena išla preko Alpa na istočno talijansko-austrijska područja, a druga prema Jadranskom moru, Dravi i Savi na istok, prema maloj dosta beznačajnoj rijeci *Drini* koja će razdvajati dva naroda. Prvi su bili *Slovenci,* a drugi *Hrvati.*

Druga su se slavenska plemena učvrstila po planinskim dijelovima Balkana od rijeke Tise na sjeveru pa do grčke granice na jugu. To su bili *Srbi.*

Slovenci i Hrvati, istočno od Drine, potpali su pod *rimski i katolički* utjecaj, a Srbi na istoku pod *bizantinski i pravoslavni.* Što se tiče religioznog kao i kulturnog života, via consequentiae (putem dosljednosti) prve je uzdigao *Rim,* a druge *Carigrad.* Fatalnošću unaprijed neodređenog smještaja, slučajnom činjenicom napučivanja tih plemena u seobi, jednom riječi činjenicom prilika i geografije, u rasnom pogledu jedan narod našao se u dvjema kulturno i vjerski različitim svjetovima, koji su uz to što su različiti bili i suprotan jedan drugomu. *Odatle razdvojenost* Srba, Hrvata i Slovenaca. Svaki je od tih naroda imao svoju vlastitu sudbinu.

I tako je to trajalo do XX. stoljeća, odnosno određenije sve do 1920. Podsjećivanje na neke brojke ovdje mi se nalaže iz tog razloga, što su one usko povezane s predmetom mojeg izlaganja.

Prema službenom popisu iz god. 1952., u Jugoslaviji živi 16,990.000 stanovnika napučenih u Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori. (To su savezne republike sadašnje Jugoslavije). Moram tu nadodati dvije autonomne pokrajine u Srbiji: sjeverno od Beograda Vojvodina, gdje još ima mnogo Madžara, te na jugu pokrajina Kosovo, gdje borave brojni Albanci. Ali nisu svi Srbi u Srbiji, nego su raspršeni u više pokrajina. U Hrvatskoj ih ima 14 %, u Bosni i Hercegovini 44 %, u Vojvodini (uz 25 % Madžara) 50 %, na Kosovu (uz 65 % Albanaca) 23 %.

Ali u Jugoslaviji ima i *drugih dijaspora:* u Bosni i Hercegovini Hrvati sačinjavaju 24 % pučanstva, Muslimani koji su neizjašnjeni, ali koji su prohrvatski i uvijek su se tako smatrali, sačinjavaju u toj

republici 30 % pučanstva. Sve u svemu, tu republiku sačinjavaju: *Srbi 44 % te Hrvati 54 %.*

Te sam brojke izvadio iz takozvane službene revije *Documentation Française,* iz broja od 17. prosinca, 1958. Nisam mogao iznijeti sigurnijih ni točnijih brojaka, koje bi se našle u kakvoj kvalitetnijoj publikaciji.

Ako poopćimo *različita* jugoslavenska pučanstva, evo dobivenih brojaka: Od 16,990.000 stanovnika, Srbi sačinjavaju 6,984.000 prema 6,700.000 Hrvata katolika i muslimana prohrvata te 1,900 000 Slovenaca. Ne donosim ovdje brojke Madžara, Albanaca, Crnogoraca kao ni samih Turaka. Treba među inim spomenuti, da na Jadranskoj obali ima 72.000 Talijana. Eto, to je složena jugoslavenska demografija, iz koje se ujedno vidi zamršenost jugoslavenskog problema.

Ali ovu kompleksnost posebno otežavaju vjerski problemi. I tu nam je potrebno prisjetiti se nekih brojkâ. Ovaj put ne mogu učiniti drugačije, nego se poslužiti službenim popisima iz god. 1921. te 1931., ali što se tog pitanja tiče, situacija je uglavnom bez promjena; dozvolimo da na jednoj ili pak na drugoj strani postoji promjena od 1 % ili 2 %, to u glavnini ništa ne mijenja:

Pravoslavaca: 42 %

Katolika: 38 %

Muslimana: 11 %

Različitih vjeroispovijesti: (protestanti i dr.) 9 %.

Vidjet ćete još malko više složenosti, otežane brojnim problemima. Tako dakle *nema prirodnog jedinstva,* ni rasnog ni duhovnog ni kulturnog ni nacionalnog između Alpa i Balkana, između Bačke i Istre. Rekoh «ni nacionalnog»: ne smije se, zapravo, ovdje pobrkati pojmove država i nacija. U nas se već odavno miješaju pojmovi «država» i «nacija» dok su zemlje Srednje i Istočne Europe sastavljene najvećim dijelom od oprečnih i izrazlikovanih elemenata, pa upravo što ne razumijemo, to je tijesna simbioza francuske države i nacije.

U Jugoslaviji nema nacionalnog jedinstva. Zemljopisno učvršćen mozaik, sa Zapada na Istok, *od Okcidenta prema Orijentu* (a ova se dva izraza ne smiju uzeti u svom punom značenju) sa svojim psihološkim, običajnim i političkim posljedicama. Razdvojnost je rijeka Drina. Eto, to je Jugoslavija.

Između dva rata francusko javno mnijenje, iako nije ono jedino takvo, ono s ulice kao i mnijenje tiska i Parlamenta, nije poznavalo ovu složenost i njene zahtjeve, iako su se neki pričinjavali kao da to ne poznaju. Poznavali smo samo —ili smo tako htjeli poznavati— da postoji Jugoslavija s glavnim gradom *Beogradom,* ujedno glavnim gradom Srbije, one iste junačke Srbije iz godine 1914., na čijem je terotoriju izbio prvi veliki boj s neprijateljem, žrtvovane i časćene Srbije, čiji je vođa ostao sa svojim vojnicima nastavljajući se boriti;

konačno one Srbije, kojoj smo mi uvijek hitali slaveći je i voleći je. U širem smislu, jednodušno se smatralo Jugoslaviju kao prirodni narast Srbije, nekom vrstom pripojenja nakon zauzimanja dobivenih pokrajina od pobijeđene Austro-Ugarske. Ali velika Srbija nije bila istinska Jugoslavija. Znamo li čak i danas, što bi bilo pučanstvo *Srbije* u njenim starim teritorijalnim granicama? Evo nešto o tomu: da nije ništa više nego najbrojnija jugoslavenska nacija u jednoj istinskoj federaciji te da se iz nje izdvoje pučanstva autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova, tradicionalna bi Srbija imala 4,461.000 stanovnika, od 16,990.000 sveukupnog pučanstva Jugoslavije.

Jugoslavija je, dakle, do nedavno bila promatrana kao narasla «Velika Srbija», slično kao što i Rumunji kažu gotovo iz istih razloga *Velika Rumunjska,* Romania maje.

Da, «Velika Srbija», tako je to bilo psihološki, tako već od početka u Beogradu kao i u inozemstvu; tako je isto bilo i politički, usprkos prividnim izgledima administrativnih struktura.

NA IZVORU JUGOSLAVENSKE IDEJE

Čudan i gotovo redovito nepoznat paradoks: nije uopće bilo Srba, ili ih je bilo vrlo malo, koji su imali kakve veze s idejom ili nazivom Jugoslavija. Porijeklo riječi, kao i same biti, bilo je zapravo «hrvatsko» te donekle «slovensko».

Objašnjenje je ovog paradoksa bitno za shvaćanje dramatične afere Tito-Stepinac.

Treba to pokušati objasniti. Molim nek mi oproste, što ću to pitanje obraditi na jednostavan način, oni, prije bih rekao rijetki, kojih sigurno mora biti, koji ako i nemaju potpunu, a ono imaju bar ozbiljnu predodžbu o ovom problemu. Moja će zamolba biti opravdana, inače ne bismo mogli obraditi u potpunosti tako ograničenu temu što se tiče njene opširnosti. Jedva ako bi bio cijeli jedan tom dostatan, i to danas još više, nego li kad sam objavio *«La Yougoslavie en péril?»* Olakšavajuće je, što će moje izlaganje biti svedeno na bitno pa će u najmanju ruku poštivati sve točke povijesne i političke stvarnosti.

Vrlo rano, nakon svog smještaja zapadno od Drine, Hrvati su prihvatili katoličku vjeru; od tada su postali osjetljivi na vjerski i kulturni utjecaj Rima kao i njegovih crkvenih disciplina.

Crkveni je autoritet već u rano vrijeme katoličke Hrvatske, samom snagom stvarî, primio *ustrojstvo nacionalnog života.*

Eto, to je velika prava riječ.

U isto vrijeme istočno od rijeke Drine, Pravoslavna Crkva također je preuzela *ustrojstvo nacionalnog života.*

Već tu susrećemo *gotovo fatalnost jednog antagonizma.* Biskupi su u Hrvatskoj bili daleko više nego li crkvene vođe. Oni su bili i kulturni prvaci, kao i političke vođe, što znači čak i vođe naroda. Nismo li u Srednjem vijeku biskupâ, kad su oni znali napustiti oltar te opasati štitove, kad su uzimali mačeve i srtali u bitke na čelu svog stada, «svog naroda». Jedini su oni pod svim tuđinskim vladama —a tih je u Hrvatskoj bilo mnogo— sačuvali neoskvrnut hrvatski nacionalni osjećaj, časno čuvajući hrvatski jezik i predaje.

U moderno je vrijeme Mons. Strossmayer bio od najistaknutijih i najefikasnijih takvih biskupa. Godine 1860. ustanovio je u Zagrebu *Jugoslavensku Akademiju.* Usporedimo datume. *Kraljestvo Srba, Hrvata i Slovenaca* nastalo je službeno 1929. Tako je što se tiče naziva «Jugoslavija» Beograd bio u zakašnjenju od šezdeset i pet godina za onim što je Mons. Strossmayer javno upotrebljavao god. 1860.

Godine 1880. je utemeljio *Nezavisnu Hrvatsku Narodnu Stranku,* koja je već bila pobornik u korist jedinstva jugoslavenske rase i jezika. Zaključivao je, da se ovom rasnom i jezičnom jedinstvu pridružuje i jedinstvenost interesa, a sve to od Srba, Hrvata i Slovenaca čini jedan narod.

Posebno treba zapamtiti naziv: *samo jedan narod.* Taj je naziv stajao u deklaraciji te stranke koje je glavni pokretač bio Hrvat Strossmayer. Bilo je to četrdeset godina prije stvaranja Karađorđevićeve kraljevine. Godine 1905., usred austro-ugarskog režima, Strossmayerova se zamisao ispunila: on je prouzrokovao *političku srpsko-hrvatsku koaliciju.* Mons. Bauer, kojeg sam imao čast posjetiti više puta, i to god. 1930.-1933., nastavio je njegovo djelo hrvatskog pokrajinstva. On je tako bio projugoslaven, da je početkom rata 1914-18. o njem rečeno u jednom austrijskom političkom izvješću: «To je jedan od najopasnijih Jugoslavena», te isto izvješće nastavlja: «kao što je devet desetina hrvatskog svećenstva».

Mons. Stepinac, najprije pomoćni biskup, a kasnije nasljednik Mons. Bauera, slijedi stope svojih prethodnika. Na tom je putu vjernosti često proganjan, sve dok se na kraju ne nađe na Kalvariji. Taj Hrvat 1915., tada još kao austrijski podložnik, dezertira iz austro-ugarske vojske te se pridružuje srpskoj vojsci, kako bi se borio protiv Austro-Ugarske.

Kakav je bolji dokaz mogao pružiti taj mladi Hrvat za svoje «jugoslavenstvo»? Da li je on bio jedini «borac» takve vrste? Nek na to pitanje odgovore neke činjenice i brojke:

Bilo je pedeset tisuća *hrvatskih* dezertera od god. 1914. do 1918. Oni su sačinjavali «zeleni kadar», jer su se svrstavali u pokret otpora te dospijevali u zelene šume dvadeset i pet godina prije Tita i Mihajlovića. Ujedno su tako prešli na stranu Saveznika, dakle bili su uz

junačku Srbiju, što znači, najblaže rečeno, da joj nisu bili neprijateljski raspoloženi.

Samo je u Zagrebu u vrijeme rata bilo suđeno 70.000 slučajeva dezerterstava iz austrijske vojske. Razumljivo hrvatskih dezerterstava. Nisu ni ovi dezerteri bili neprijatelji Srbije. Ta nisu li prelazili na njenu stranu. A još pak manje neprijatelji Jugoslavije. Nisu li njihovi prijelazi na drugo bojno polje pripravljali i pretkazivali jugoslavenstvo?

Nisu li oni pružali dokaz, da je prethodno Strossmayerovo, Bauerovo i Trumbićevo jugoslavenstvo pridobilo mase? Što ih je usred rata nadahnulo na tako dramatičan izbor, na tako teške odluke i junačka djela, zbog kojih su morali uživati dobitak saveznika a na prvom mjestu pobjedu Srbije?

U isto vrijeme veliki hrvatski političar, koji je imao sposobnosti velikog državnika, dr. *Trumbić* (imao sam čast biti njegov prijatelj; s hrvatske strane bio je među mojim glavnim dopisnicima i izvjestiteljima) je u Londonu predsjedao *Jugoslavenskom odboru.* Nasuprot velikom srpskom domoljubu Pašiću, koji je bio pravo utjelovljenje srbizma, Trumbić je personificirao jugoslavenstvo. Činjenica, da su prevladale Pašićeve teze nad tezama Hrvata Trumbića i Slovenca Korošca, nije značila nikakvu sreću za jugoslavenske narode, jer su Pašićeve teze bile zaista rušenje jugoslavenskog duha, koji je jedini izmirivatelj i ujedinitelj, jedina garancija sreće južnoslavenskih naroda, jer to je garancija intimne radišne i djelotvorne suradnje bez ikakvih primisli.

Pašić, Trumbić i Korošec su se složili, uz pregovore o miru, u Ženevi o deklaraciji koja se zove *Ženevska deklaracija.* Ta je deklaracija zaključila stvaranje *istinske* Jugoslavije. Pašić ju je nevoljko potpisao te je naglo otputovao vlakom u Pariz. Prijateljevao je s našim ministrom za inozemne poslove Stephenom Pichonom, koji je bio potpuno neupoznat s pitanjima Jugoslavije i još općenitije s pitanjima Podunavlja. Nije, dakle, bilo teško Pašiću uvjeriti ga, da je njegova politika bolja od Trumbićeve. Prevagnuo je pansrbizam, koji se nije priznavao, nad jugoslavenstvom.

Popuštanjem slovenskim i hrvatskim pristašama jugoslavenskog državnog jedinstva, istina, novo je kraljestvo bilo prozvano 1920. *«Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca».* Bilo je to *formalno popuštanje* bez sadržaja, i to najprije od strane potpisnika ugovorâ, a onda beogradske vlade, popuštanje nadi i volji istinskom federalizmu, koji je nadahnjivao Hrvate i Slovence.

Trebalo je čekati dramatične godine 1928. i 1929. — ubojstvo hrvatskog vođe *Radića* usred Skupštine te uspostavu kraljevske diktature, pa da kraljevina bude službeno prozvana *Jugoslavijom.* Kralj — diktator je sigurno mislio, da će *sama riječ bez sadržaja* utažiti gorčine,

a zatim smiriti srdžbu Hrvata i Slovenaca. Kakva zabluda! I kako ju je skupo platio onaj koji ju je učinio. Na kraju, kralj Aleksandar je mrtav. *Velika je Srbija podjarmila Sloveniju i Hrvatsku,* što je na duži rok moralo značiti *podvrgavanje zapadnjačkog rimskog duha i katoličke vjere bizantijskom* i *balbanski orijentiranom duhu te pravoslavlju,* koje je *nacionalna religija* svih istočnih i južnoistočnih europskih zemalja[2]. Tako se objašnjava:

Drama jugoslavenskog jedinstva koje je najprije promašeno 1919., a onda je postalo karikaturom između 1920. i 1941.;

Kraljevska, pansrbistička antihrvatska i antislovenska diktatura uspostavljena 1929.;

Religiozna i politička natezanja između dva rata.

Također se tako objašnjava reakcija na pansrbizam (htio bih da me dobro shvatite: rekao sam *«objašnjava se»,* a ne *«opravdava se»),* uspostava takozvane *«Nezavisne Države Hrvatske»,* te dosljedno tomu, žalosne, mrske i nedopustive okrutnosti, kako s religioznog tako i s ljudskog stanovišta, koje su ustaše priredile protiv Srba i pravoslavaca od 1941. do 1945.

U biti, *Titova politika spram vjeroispovijesti* sasvim je nalik na onu Kraljeve diktature, srpske tradicionalističke, koja je u korist pravoslavlja i proturimska. Porijeklo i objašnjenje konflikta «Tito-Stepinac» te dvostruke vjerske i osobne drame je u paradoksalnoj, ali očitoj činjenici što treba ispitati.

OKRETANJA I KRIVOTVORENJA VELIKE IDEJE I POSLJEDICE TOGA

Tako su istinski pokretači jugoslavenstva, što znači nacionalnog jedinstva Južnih Slavena, u XIX. st. te tokom rata 1914-1918. i konačno u vrijeme mirovnih pregovora, bili Slovenci i napose Hrvati, jedni i drugi katolici latinskog duha zapadnjačke kulture. Konačno, oni su postali žrtve krivotvorenja i jednostrane primjene jugoslavenske ideje. Od 1933. taj zaokret, to krivotvorenje jugoslavenske ideje postaje očevidno.

Ja sam to ovako prosudio:

Malo pomalo od jugoslavenske ideje ne ostade ništa do li srpska koncepcija, koja je mogla samo prouzrokovati stalnu pobunu u toj mladoj zemlji. Katolici su 1919. oduševljeno zagovarali ujedinjenje svih Južnih Slavena. God. 1933. osuđivani su na ujedinjenje zastrašivanjem. Jugoslavija nije ništa drugo, nego prevarljivi naziv namijenjen za to, da se maskira dominantna imperijalistička Pansrbija u očima stranaca, a to na najveću nesreću za nacionalni i domoljubni ideal te za jedinstvo i istinsku snagu države.

[2] Charles Loiseau, *Le Balkan slave et la crise autrichienne,* à la Librairie Perrin, 1898.

Tragična obmana i nepravedna nesreća. Ali nisu samo Hrvati i Slovenci to ispaštali. God. 1934. kralj Aleksandar kao i država i dinastija srpska, svi su bili žrtve, kad je na komu bio red.

Da bismo sve uzeli u obzir, čitava afera Stepinac-Tito je uključena u tu tragičnu razdiobu karata: bez toga, ne bi bilo ni afere Stepinac. Od iznesenih optužaba protiv Nadbiskupa *nijedna nije istinita.* Dok čitamo, s jedne strane, optužnicu te, s druge strane, obrane odvjetnika koji su bili učinovničeni za obranu optuženika (kažem *učinovničeni a ne izabrani,* drugim riječima, *označeni* odvjetnici putem političke moći, tj. od samog Tita), kontrast je tako očit između istinske osobe osuđenika i službene optužbe, da se ta optužba čini kao nevjerovatna i bez ikakvog stvarnog temelja.

Kad smo već došli dotle u izlaganju, potrebno je uspostaviti odnose između uzroka i posljedica te između činjenice i novog uzroka, lančanosti činjenica i njihovih posljedaka.

— Devetnaest godina srbizma, od 1920. do 1939., stvorilo je *žestoki protuhrvatizam i protukatoličanstvo* (te riječi ovdje rabim bez imalo straha; malko će ih nadalje sâm kardinal Stepinac opravdati).

Pojavivši se iz ruševina *«Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca»,* 1941. *—a ta se kraljevina raspala i prije nego li je bila pobijeđena—* te pod njemačkim i talijanskim gospodstvom, u tom je trenutku protuhrvatstvo prouzrokovalo protusrpsku reakciju kao i protupravoslavlje Ante Pavelića i njegove Hrvatske Države, takozvane Nezavisne, čije su pogreške pa čak i zločini, koji su počinjeni iz viših državnih probitaka, prišiveni Stepincu koji s tim nije imao ništa.

Iznenađuju li istina i strogost moga rasuđivanja? Možda. Ali ja čvrsto ostajem pri tomu. Moram to, dakle, i opravdati.

ISTINA I ISTINE — SLUŽBENI PODATCI

Što se tiče dominantnog srbizma te protuhrvatstva između dva rata, s tom je stvarnošću francusko javno mnijenje bilo apsolutno neupoznato. A isto tako, koliko je moja knjiga prouzrokovala, u svoje vrijeme, čuđenja, a u nekim sredinama, u Beogradu pa čak i u Parizu i sâm skandal. Moj revanš —moj žalosni revanš— je u tomu, što je poslije drame u Marseilleu bez imalo zakašnjenja ta knjiga bila smatrana hrabrim činom u službi istine.

Istina? Pođimo je otkriti u jednostavnim *službenim srpskim* statistikama iz god. 1932.

Usprkos *tobožnjoj demografskoj* jednakosti između Srba, s jedne strane, te Hrvata i Slovenaca, s druge, evo *zaprepašćujućih nejednakosti:*

Učenici vojne škole: 1.300 Srba, što bi bilo 85 %; Hrvata 140 i Slovenaca 50.

Činovnici Vrhovnog suda: 30 Srba od 31, 99 %.

Ured za dodjelu odlikovanja: 9 Srba od 9, 100 %.

Službenici u Predsjedničkom vijeću: 13 Srba od 13, 100 %.

Unutrašnje ministarstvo: 113 od 127.

Vanjski poslovi: 180 od 218.

Školstvo: 150 od 156.

Sudstvo: 116 od 137.

Generali: 115 od 116.

Ukratko: bilo je u svim upravama 80 a i 95-99 % Srba. Eto, tu se nalaze administrativna srpska prevlast i protuhrvatstvo. A, evo, tih statistika u vjerskom odnosu (ne zaboravimo postotke: 38 % katolika te 42 % pravoslavaca):

Novčani ulog za vjeroispovijesti god. 1922: pravoslavnoj vjeroispovijesti 17 milijuna dinara, 73 %; *katoličkoj* 6 milijuna, 27 %.

Biskupski prihodi: pravoslavni 40.000 kruna, a katolici 15.000-20.000. *Protestantska općina* u Beogradu, koja je brojila 900 duša, dobila je 116.000 kruna, a *katolička beogradska župa* na 10.000 duša (deset puta više) 66.000 kruna, *gotovo polovicu manje.*

Sokoli: Oni su u Čeho-Slovačkoj, pod austrijskom zavisnosti, oblikovali u početku nacionalno udruženje, veliki športski omladinski pokret, s izrazito nacionalnim, što znači češkim i protuaustrijskim značajem i nakanama. Ali pod stanovitim utjecajima pretvorili su se u ratobornu organizaciju različitih vjerskih pogleda, boreći se protiv službenog katolicizma Habzburške monarhije. A tražilo se, da se i u Jugoslaviji učvrste sokoli i njihov duh. Zašto? Da bi konkurirali *katoličkim Orlovima.*

Školska natezanja postaju sve češća. Tako su se katolički nastavnici sustavno slali u pravoslavne predjele, i obratno.

Išlo se za tim, da se prisile katoličke škole da budu besplatne, a to je značilo njihovo zatvaranje. To je završilo tako, što je kralj Aleksandar razumio negodovanja hrvatskih biskupa, pa je ta prisila bila ukinuta.

Katoličkim je učiteljicama bilo gotovo nemoguće naći zaposlenje. Katolički su školski priručnici prolazili stroge cenzure, a službeni su priručnici naturivani, ili bi jedan od tih priručnika nijekao Kristovo Božanstvo te prikazivao katolicizam kao *smetnju za nacionalno jedinstvo.* Posebno ne zaboravimo ovu optužbu tako, da se zna da ona vodi u samo razkrižje: antagonizam između *nacionalne srpske pravoslavne Crkve* i *hrvatske nacionalne katoličke Crkve.*

Prigodom mog prvog boravka u Ljubljani, s iznenađenjem sam otkrio pravoslavnu katedralu. Pratio me naš konzul. Pitao sam ga,

koliko ima pravoslavnih vjernika pa da im se moralo sagraditi takvu prvostolnu crkvu. «Gotovo ih ni nema», odgovorio mi je, «pravo govoreći, nema drugih osim srpskih službenika, dakle useljenih pravoslavaca u Sloveniju».

Istina je, da je u Srbiji, kao i u Bugarskoj te Rusiji, Pravoslavna Crkva *izrazito nacionalna* te da je bila potporanj uljudbenom, nacionalnom duhu kao i domoljublju[3]. To se jasno vidjelo na početku rata 1914-1918.: srpski su pravoslavni svećenici tu imali junačku ulogu, imali su ogromni udjel u usmjerivanju i održavanju srpskog naroda, koji je uzmicao sve do mora, do Krfa —tog skrajnjeg skloništa— rastjeran od neprijateljske vojske diljem cijele zemlje. Ali je Pravoslavna Crkva odbila po načelu i tradiciji da bude «jugoslavenska». Ona je *imenom i duhom ostala čisto srpska,* tako je postala i ostala, čak za agnostike bez vjerskog osjećaja, *Crkva Srpske države.*

To objašnjava činjenicu, što je pod Aleksandrovom vladavinom harao pravi bizantijski klerikalizam, žestoki prozelitizam, rado izazivački. *Izazov* je očitovan u gradnji pravoslavnih crkava u gradovima napučenim samo ili gotovo samo katolicima; *izazov* je i prisilno obraćanje na pravoslavlje — ironija prilika: među lažnim optužbama protiv kardinala Stepinca nalazi se i optužba za nasilno privođenje na katolicizam u Pavelićevo vrijeme, iako hrabri Biskup s tim nije imao ništa zajedničkog. On je to čak izričito i javno osuđivao. To su činili uzbuđeni svećenici pod svojom vlastitom odgovornosti, kao vatrene pristaše privođenja na katolicizam, ili pak civili potaknuti političkim motivima, najčešće nadahnuti ustaškim vođama.

Treba osuditi ovu žestoku protusrpsku i protupravoslavnu reakciju kao vrhunski nećudorednu u samom načelu, ali u slijedu činjenica to je bilo predvidivo i gotovo fatalno u Hrvatskoj, gdje su bila uvijek u živoj uspomeni nedjela srpskog režima, posebno pod diktaturom nesretnog vladara.

Kad je naglo iskrsnuo Pavelić i njegova Hrvatska Država, tobože Nezavisna, planula je reakcija opozicijom prema prvošnjem srpskom klerikalizmu. Pavelić je bez poteškoće prouzrokovao drugi religiozni klerikalizam, isto tako fanatičan. Usmjerio ga je protiv državne Pravoslavne Crkve i njenih vjernika. On je protiv njih primjenjivao ista nasilja; izazvana su jednaka prisilna vjerska obraćanja. Katolička Crkva je postala zapravo, iako protiv volje svoje hijerarhije, jednako one u Zagrebu kao i one u Rimu, Hrvatska državna Crkva, nasuprot Srpskoj državnoj Crkvi.

Takvi su bili plodovi, smrtno zatrovani šovinizmom, dominantnog duha te srpskih i pravoslavnih nasilja u četvrtini prošlog stoljeća.

[3] Ta je činjenica vrsno objašnjena u vrlo poučnoj knjizi koja je već navedena u prethodnoj bilješci, *«Le Balkan slave»,* a koju je objavio stručnjak za slavenska pitanja, *Charles Loiseau,* 1898.

Treba uvijek biti što potpunije istinoljubiv: Kardinal Stepinac je znao, da su neke katoličke župe pa čak i neki redovnici zameteni tornadom šovinizma, bumerangom reakcije protiv prošlosti od koje su trpjeli, i odveć je istinito da su počinjeni prijestupi, pa čak i zločini. Ali te je zločine i njihove počinioce *Nadbiskup osuđivao*. Ništa to ne znači! Mons. Stepinca su osudili za tuđe zločine, njemu su imputirali ono što je on žigosao. Čak, štoviše, optužba ga tereti *za sve zločine*, koje je počinila Nezavisna Država Hrvatska!

A istinu treba izjasniti a ona glasi, da kardinal Stepinac nije imao ništa sa svim tim zločinima, niti s njihovim prijestupnicima. Za to on ne snosi *nikakvu odgovornost*.

On se u toj prilici odnosio isto kao što se odnosio god. 1933. i 1934., najprije protiv kraljevske diktature te 1939. pod vladavinom princa Pavla, kao i prema vladama Stojadinovića i Korošca, koji su imali dobre volje i koji su se brinuli za stanovita izmirenja, ali koji nisu mogli zadržati ustrojstvo srpskog gospodarenja, koje je otpočelo od 1920. zahvaljujući vojsci, žandarmeriji i policiji koja je nastavljala harangirati.

UOČI DRAME U MARSEILLEU

Rujan, 1934. G. Robert Schumann, pisac ovih redaka, te g. Barthou.

Rujan, 1935.: Otkriće u kući Lazara Markovića.

U ovom trenutku svog izlaganja, kako sam to već nagovijestio, dat ću riječ samom kardinalu Stepincu. On će opisati čudne pojave *pansrbizma* i *antihrvatizma* između dva rata, što je nakon pada državne monarhije moralo izazvati protureakcijom onu ludu vrstu ustaškog protusrpskog i protupravoslavnog *panhrvatizma*.

Taj sam opis čuo iz njegovih vlastitih usta u Zagrebu u nadbiskupskoj zgradi, listopada 1935., dana nakon groznog ubojstva kralja Aleksandra u listopadu, 1934.

Ali prije nego li prepustim riječ Nadbiskupu, koji je danas prisiljen na šutnju, podsjećanje na dramu u Marseilleu potiče me na obnavljanje važnih činjenica i uspomena. Izlažem se riziku da tu dramu prikazujem «izvan teme», i to možda, s obzirom na dobar književni redoslijed, ima svoj razlog. Ali uskoro ćemo se moći osvjedočiti, da su ove činjenice i uspomene intimno povezane s temeljem srpsko-hrvatskog problema, koji je opet usko povezan s *aferom Tito-Stepinac*.

Listopada, 1935.: Dolazim u Beograd. Na uzletištu me čeka više članova Vlade. Istaknuti ministar i pravnik, Lazar Marković, moj dopisnik i prijatelj, sazvao nas je istu večer na veliku večeru u moju

počast. Te su večeri bili istinski ponovni susreti već starih prijatelja, najvećma mojih izvjestitelja i, takorekuć, neizravnih suradnika na mojem nedavno objavljenom djelu. Oni raspituju mene, a ja njih. Napeto i osjećajno slušaju otkriće koje, evo, iznosim:

Koncem kolovoza, 1934., moj stari prijatelj i kolega, *Robert Schumann* — da, on, sadašnji predsjednik Europske parlamentarne skupštine, putovao je radi informacija Srednjom Europom. Posebno je htio upoznati stanje u Jugoslaviji, a napose u Hrvatskoj. Ja sam mu dao brojna uputstva, što znači da sam mu dao «lozinku», koja je bila često potrebna u dodiru s hrvatskim vođama, koji su bili često ilegalni, a u najmanju ruku uvijek prisiljeni na skrajnju opreznost. Oko 15. rujna on se vratio u Francusku. Već mi je s granice brzojavio u Bretagneu, gdje sam provodio odmor, moleći me, da hitno dođem u Pariz te da se nađemo.

Poznat je mir i vedro rasuđivanje Roberta Schumanna. Bio je onda kao i danas. Sigurno, kad me je pozvao, nije se moglo raditi o nečem beznačajnom ili osjećajnom. Njegov je telegram sadržavao nešto ozbiljnog, možda teškog. Otputovao sam u Pariz. Doručkovali smo u Coutéu, Boulevard Raspail:

Jedni moj prijatelju, kaže mi Robert Schumann, da zaključimo naš razgovor, situacija je u Jugoslaviji još gora, nego što je Vaše djelo prikazuje. Kralju prijete, atentati nisu uspjeli, a neki jedva što ne uspješe. Velik je rizik sada dozvoliti Kralju posjet u Francusku. Još je veći rizik, ako bi išao preko Marseillea. Po mom mišljenju, trebali bismo Vladi izraziti svoja strahovanja.

Za vrijeme sastanka sastavljamo jednu bilješku obavijesti i skupa je potpisujemo. Istovremeno odlazim poslati je u Quai d'Orsay, na adresu g. Barthoua, ministra za inozemne poslove.

Desetak dana kasnije —četiri dana prije drame— Barthou je bio pozvao na ručak Francuze iz inozemstva, prilikom generalne skupštine njihove Unije[4]. Bio sam s lijeve strane velikog ministra. Poslije smo ručka izišli skupa, g. Barthou, njegov direktor kabineta, i ja u vrt ministarstva. Evo, u najbitnijem, nekoliko rečenica našeg razgovora:

«Pustimo kraju», kaže mi Barthou, *«čemu tolika uzbuna? I čemu ta tužaljka s kraljem Aleksandrom? Idućeg ću Vas tjedna ja utješiti».*

«Nemam ništa protiv kralja Aleksandra. Ja sam samo protiv diktatora Aleksandra. Željezni steznik diktature ruši nade u organsko jugoslavensko jedinstvo. Tim se kompromitira vrijednost našeg savezništva, čvrstoća Male Antante, a možda i sama europska sigurnost. Inzistiram na tom, gospodine predsjedniče, da ne ću biti miran sve

[4] Pisac je ovih redaka postao predsjednikom te Unije (1949-1959.).

dok se Kralj ne vrati u Beograd te dok Vi ne budete u Quaiu d'Orsay».

Bio je, mislim, četvrtak. Idućeg utorka na Canebièreu je krv Louis Barthoua i kralja Aleksandra, simbolično pomiješana, nažalost! zacrvenjela tlo Francuske[5].

Takvo je bilo otkriće mojim gostima u Beogradu te jesenske večeri 1935., gotovo na sami dan zločinstva u Marseilleu. I, evo, što sam saznao, kad je na me došao red, iz usta jednog od onih koji su bili bliski s intimnim ljudima pokojnog Kralja:

Da je kralj Aleksandar kratko vrijeme prije svog odlaska u Francusku, gdje ga je čekala smrt, imao na svojem radnom stolu u svom uredu knjigu *«La Yougoslavie en péril?»* te da je pokazujući je jednom od svojih bliskih suradnika rekao:

Da, ova je knjiga u pravu. Vrijeme je, čak je hitno potrebno djelovati, da bi se pripremilo nacionalno izmirenje u suradnji s opozicijom. Treba bez kašnjenja mijenjati stvari.

Zakašnjenje, nažalost, nije moglo biti nadoknađeno! Kocka je već bila bačena. Diktatura je završila u proljevenoj krvi od zločinačke ruke, naoružane bijesnom strasti, koja se tobože prikazivala kao osvetnička. Zanimljiva stvar: *Documentation française* od 7. prosinca, 1958. —u broju koji je izišao prije četiri dana— donosi potvrdu tih riječi kralja Aleksandra, koji je odveć kasno pokazao političko razumijevanje. Čitao sam zapravo ovo:

Pet godina nakon uspostave diktature, uoči što će umrijeti ubijen, izgleda da je Kralj bio svjestan svog promašenog pokušaja te se izjasnio spremnim da ponovno potraži rješenje hrvatskog problema.

Nisam li bio u pravu, kad sam malo prije rekao: «Oprostite za moju digresiju. Ona stoji u odnosu s ovim izlaganjem»:

Aleksandar je platio životom, Stepinac plaća svojom slobodom, hrvatski je problem ostavljen bez valjanog rješenja, a taj je problem vjeran naravi stvari i želji naroda.

[5] G. Octave Aubert, prijatelj, kolega i životopisac Louis Barthoua, iznosi ovaj razgovor u svojoj knjizi *«Louis Barthou»* (predgovor joj je napisao predsjednik Gaston Doumergue), a to mu je saopćio direktor kabineta koji je tom razgovoru prisustvovao: «Kralj Aleksandar», piše g. O. Aubert, «trebao je doći u Pariz prvih dana u listopadu. Koncem rujna je Louis Barthou razgovarao s g. Pezetom, čiju je knjigu o Jugoslaviji čitao. Šalio se na račun strogosti, koju je autor pokazao glede kralja-diktatora te o osobitoj autorovoj ljubavi, koju je, čini se, pokazivao prema nekim odveć uzrujanim etničkim elementima.

— Mislim, kaže Pezet, da možda u Francuskoj nema boljeg prijatelja Jugoslaviji od mene. Ali sam uznemiren. Više bih volio vidjeti Kralja na bilo kojem drugom putu, nego na putu prema Marseilleu.

— Pesimist, Barthou će na to, stežući ruku svog sugovorniku. Taj ga više nije mogao vidjeti.

Pr. O. Aubert, *Louis Barthou*, str. 205-207., Aristide Guillet, 278, Boulevard Saint-Germain, Paris, svibnja, 1935.

Listopada, 1935. Nakon Beograda moram posjetiti Stojadinovića, predsjednika Vijeća, koji je na promičbenom političkom pohodu na dalmatinskoj obali. Zakazao mi je sastanak u Sarajevu, gdje će mi dati neke obavijesti.

Prije toga navraćam u Zagreb, da ponovno vidim Trumbića, Mačeka i svoje brojne hrvatske prijatelje. Te, naravno, da posjetim Mons. Stepinca.

Primio me u dugotrajnu audijenciju, a onda me pozvao na ručak, gdje smo razgovarali u četiri oka. Povjerava mi tajne, iznosi potresna otkrića. Vrativši se kasno u svoj hotel, grozničavo bilježim telegrafskim stilom bît našeg strastvenog i uznemirujućeg razgovora.

Ove bilješke nabacane s brda —s dola, koje su nastale slučajnim prisjećivanjem jedva koja tri— četiri sata nakon razgovora, tražio sam i pronašao ih u svojim arhivima.

Evo ih[6]. Navodit ću ih onakvim kakve već jesu, ako tako smijem reći, bez komentara.

«...Preuzvišeni mi pokazuje u svom kabinetu, koji on zove 'Muzej grozotâ', bič koji je napravljen od spletenih željeznih žica i jednog vijka...»

«...Manje se krvi prolilo, kaže mi on, u stotinu godina Austro-Ugarske monarhije, nego što su srpski žandari učinili u pet godina tobožnjeg jugoslavenstva...»

«...Dostatan je i najmanji razlog pa da divljaju. Prigodom jedne od mojih zadnjih posjeta župama ubijena su dvojica u tuči, koju su izazvali žandari...»

«...Nakon memoranduma Mons. Bauera, što ga je uputio Stojadinovićevoj vladi, mnoge su prijetnje upućene meni i katoličkim svećenicima. U Taborskom su četvorica ubijena. Bezbrojna su nasilja i pritisci...»

«Stojadinovićeva i Koroščeva dobra volja postoji, ali oni su svladani vojskom i žandarmerijom. Poglavar sigurnosti mi je sâm priznao 27. rujna: 'Nemoćan sam pred žandarima'. A isto je tako i s podpoglavarima».

«Nijedan svećenik nije siguran za svoj život. Nema dana, da pokoji od njih ne dođe staviti se pod moju zaštitu».

[6] U dvorani Sainte-Odille, autor je te zabilješke pokazao slušaocima.

«Hrvatska zastava? To nam predbacuju? Ali ni biskupi ni svećenici to ne traže. Hrvatski narod to želi. On u njoj vidi simbol svojih potlačenih sloboda. Austro-Ugarska je ipak to dozvoljavala...»

«Pod Austro-Ugarskom je bilo dostatno 700 žandara da održavaju red u Hrvatskoj. Danas ih ima od šest do sedam tisuća! Sumnjiče utjecaj i djelovanje komunizma: on je u Hrvatskoj danas nemoguć...».

«...Moje se pastoralne posjete smatraju političkom agitacijom. Ali što ja tu mogu? Zagrebačka je biskupija ogromna, broji 1,700.000 stanovnika. Često moram ići u posjete. Ako policijski šef u tom vidi političko djelovanje, opet kažem: što ja tu mogu?»

«G. Maček? Ali ja se prisiljavam da ga ne susretnem. Čak ga nikada nisam vidio. Izbjegavam ga, da bih pokazao svoju nezavisnost, pa sam i na sami dan izbora bio napustio Zagreb...»

«O tomu sam stanju obavijestio princa Pavla. On mi kaže: «Vi ste u pravu, ali ja nisam sâm i praktički ne mogu ništa...»

«Živimo u režimu sumnjičenja. Posvuda vlada prokazivanje. Nastavlja se turski sustav kroz srpski režim. Policija i žandarmerija su država u državi...»

«Jedan je podoficir potplatio neku ženu, da odnese jednu pošiljku. Kakvu pošiljku? S bombom. I kamo da je odnese? U biskupski dvor. 'Bit ćeš bogata', govorio joj je podoficir, 'samo ako to odneseš'. Učinjen je izravni proces nakon izjave i suočenja počinitelja te drame koja srećom nije uspjela...»

«Mons. Stepinac mi je dostavio potresnu fotografiju. Nisam mogao vjerovati u vjerodostojnost tog dokumenta, *a on mi tada stavi u ruke sam original:* novčana priznanica, koju je predao jedan srpski državni blagajnik, koji je zaposlen u jednom mjestu blizu granice, a ta je *priznanica predana po zakonu s potpisom i službenim pečatom* na iznos, koji je platila jedna obitelj za pet kugla da ubiju oca.

Kakav je zločin počinio otac? Učinio je prijestup protiv pravila o prijelazu, a ta su pravila nametnuta seljacima kojih su imanja prelazila granicu. Taj je čovjek bio upisan u crnu knjigu, jer su ga držali za opasnog ratobornog Hrvata; bio je zatvoren, osuđen i strijeljan za trinaest dinara i petnaest para...»

Ovdje prestajem sa svojim navodima.

Mons. Stepinac je iznio svoje svjedočanstvo dvadeset i pet godina kasnije, u srpsko-hrvatskoj aferi, koja je u samoj biti afere «Tito-Stepinac».

U Sarajevu u hotelu «Europa», koji dan nakon te potresne večeri u Zagrebačkoj nadbiskupiji, s potpunom dozvolom Mons. Stepinca predao sam taj dokument zlokobne priznanice Stojadinoviću, presjedniku Savjeta: «To je strašno. Divljački. Ne mogu vjerovati», govorio mi je on, «ali ja ću se o tomu raspitati. Mogu li zadržati ovu fotografiju?» «Mons. Stepinac mi je ne samo dozvolio», kažem mu ja, «nego me zamolio da Vam je dadnem».

STEPINČEV ODNOS PREMA TIRANIJI, ČUVAR NAČELA, BRANITELJ SRBA, PRAVOSLAVACA I ŽIDOVA

A sad treba predati riječ samom Mons. Stepincu da on govori. *Najprije uvjeti njegove obrane.*

Mons. je odbio da se brani te nije ni birao odvjetnike. Tko ih je, dakle, odredio? *Vrhovni državni Narodni sud,* koji je najprije odbio one odvjetnike, koji su se dobrovoljno ponudili da brane Kardinala. Odvjetnici su, eto, određeni *od strane optužbe,* jer ih je naznačio sâm *Vrhovni narodni sud. A kakvi su odvjetnici?*

Doktor Politeo najprije: O nje bio Titov odvjetnik u kraljevskoj diktaturi. A onda *doktor Katičić:* u svojoj obrani on se nije ustručavao pokazivati, da govori kao *službeni odvjetnik.*

A *obojica* su, u tom komunističkom režimu koji se zove federalni i nacionalni, a koji je neizbježno gotovo diktatorski (kao svi komunistički režimi, onaj u Moskvi kao i ovi narodnih demokracija), *obojica* su pokazali na nepobitan, a, uostalom, i *ne pobijen,* način nedužnost optuženika. Čak, štoviše, i jedan je i drugi, a u tom se posebno isticao Politeo, optuživao Kardinala, kad je na njima bio red. Za to im je zaista trebalo hrabrosti.

Koga su oni optuživali? Sâm sud, *što nije htio iznijeti dokaze.* Politeo izjavljuje pred sudom:

«Dostavio sam važan materijal dokumenata i ukazao na nepristrane svjedoke. Oni su bili odbijeni. Od Mons. Stepinca činimo ispaštaoca tuđe krivnje, svih počinjenih prekršaja, ne samo onih što ih je učinio katolički kler, nego svega što je zgriješila Nezavisna Država Hrvatska». A to je izričito najglavnija točka optužbe.

A istina je sasvim suprotna. U Kardinalovim spisima otkrivamo istinske izazove pobjedničkom fašizmu i nacizmu. I to kakvim riječima! Evo nekih:

«Čak da oni imaju na raspolaganju sve oružje svijeta (pod «oni» ovdje se misli na nacizam i fašizam, koji se bio naselio blizu Nadbiskupske zgrade) *pa čak kad bi imali sva materijalna sredstva, ako i zapovijedaju tisku, radiju i kinu cijelog svijeta, oni će izgubiti».*

Tako ih Nadbiskup javno osuđuje. On upućuje i ovaj drugi izazov fašističkim i nacističkim glavešinama:

Budući da se radi o tuđinskom upletanju u poslove naše zemlje, ja se ne bojim ničega pa čak ako ovaj moj protest dođe u ruke i koje strane sile. Katolička Crkva, koju predstavljam, ne boji se nikakve zemaljske moći, kad se radi o zaštiti temeljnih ljudskih prava.

Tu je i izazov samom Poglavaru takozvane Nezavisne Države Hrvatske u tako osjetljivoj, intimnoj, zapravo obiteljskoj stvari, koja se tiče privatnog života, što znači, da je to još teži i još opasniji prijestup. Pavelić je oženjen Židovkom. On želi poništiti mješovite židovsko-katoličke brakove, što zapravo znači onakve brakove kao što je njegov. Kako postupa Stepinac? On ga neustrašivo izazivlje braneći svoju osudu takvih poništavanja brakova:

Mješoviti brakovi, koji su sklopljeni u Katoličkoj Crkvi, su neponištivi. Država nema nikakvo pravo ukidati ih.

Evo izazova s osobne strane:

Dobro je poznata činjenica, pa i u samom središtu vladarskih krugova, da ima mnogo mješovitih brakova koji uživaju sve zaštite. Odluke o poništenju takvih brakova nemaju nikakva opravdanja ni u zdravoj logici, niti su u službi interesa države i naroda.

O Židovima: Nadbiskup je bio njihov trajni zaštitnik i zagovornik, a u tom je bio hrabar sve do odvažnosti. To je i uvjetovalo da mu je iskazao čast predsjednik Zagrebačke židovske općine kao i brojne židovske osobe iz inozemstva, posebno iz Amerike. Kardinal piše 23. svibnja, 1941. ministru Unutrašnjih poslova, *Artukoviću: «Čak ni prostitutke ni svodnici nisu nagrđeni tako, da bi na njih netko stavljao žute zvijezde. Tako ne ćemo navući javni prijezir na one koji to zaslužuju, nego ćemo obeščastiti osobe kojih je jedini grijeh u tomu što pripadaju jednoj rasi.»*

Ocijenit ćemo tu hrabrost, ako je usporedimo s toliko —previše— razmišljene, tvrdokorne šutnje crkvenih dostojanstvenika u isto to vrijeme na drugim mjestima.

Zaštitnik Srba: On je bio i njihov zaštitnik ili, određenije, bio je branitelj *pravoslavnih* Srba, koje su ustaše progonili i kao Srbe i kao pravoslavce, ustaše koji su primjenjivali zločinački moral «oko za oko i zub za zub».

Mjesec dana nakon proglašenja Hrvatske Države (14. svibnja 1941.), Pavelić naređuje kolektivno strijeljanje Srba. Odmah Stepinac upućuje protest u kojem stoji:

«Kao nadbiskup protestiram protiv tih nasilja: tako nešto ne dozvoljava katoličko ćudoređe. Molim Vas da poduzmete sve mjere kako više nijedan Srbin ne bi bio ubijen, ako nije počinio nikakvo dokazano djelo koje zaslužuje smrtnu kaznu».

Malo kasnije, saznavši da bi još srpskih zarobljenika moglo biti ubijeno, on brzoglasuje Paveliću:

«Ne činite to. Katolički moral zabranjuje ubijanje zarobljenika radi pogrešaka koje su drugi počinili. To je pogansko vladanje koje izazivlje Božju srdžbu».

Usred Prvostolne crkve, 29. lipnja, 1942., on izjavljuje:

«To što nismo uspjeli spasiti ih (misli na srpske zarobljenike) nije pogreška Crkve. To je pogreška onih koji su vršili nasilje nad božanskim i ljudskim zakonima da se na nedužnima osvete».

Jednog dana, s govornice, iskazuje posebnu čast Francuskoj pozajmljući riječi velikoga Montalemberta, branioca papinstva u Parlamentu, 1849., ovaj značajni prosvjed:

Vi imate 500.000 ljudi, ratnih brodova, imate topova. Posjedujete sva sredstva, koja vam osiguravaju materijalnu nadmoć. Ništa od toga nema u Pape. Ali ne zaboravite da on posjeduje ono što vi nemate: ćudorednu snagu te moć nad dušama i savjestima. To je neumrla moć koju vi nemate.

Nije li i tu sadržan izazov tlačiteljima i pobjednicima, sigurno tako prigodan izazov, ali tim opasniji za onog tko ga počinjava?

Ali onda, jesmo li dospjeli dotle, da se pitamo: onda zašto to uhićenje, proces, zatvor te zatočeništvo nadbiskupa Stepinca, *zašto,* ako je sve to istinito i poznato, dokazano i nepobitno, a sve to jest?

Morao je biti slavljen, a on je osuđen.

Njegovi govori, pisma, njegovi prosvjedi protiv fašizma i nacizma, protiv ustaša, sve je to bilo razdijeljeno po partizanskim redovima i oni su se tim služili, pa čak i oni koji su bili komunisti. On je zapravo, iako to namjerno nije htio, unovačivao Titove partizane. Nisu li mu partizani morali, kako izgleda, *iskazivati počasti* te mu zahvaliti za moralnu potporu za ohrabrenje koje je primjerom pokazao, ohrabrenje njihovom otporu protiv nacističkog duha, za njihovu antifašističku borbu te i borbu protiv samih ustaša koje je on toliko puta napadao i otvoreno žigosao.

A njihov šef Tito ide ga progoniti te ga osuđuje. Ali —a to treba naglasiti— ne odmah: on se počeo uznemiravati tek nakon šesnaest mjeseci od oslobođenja zemlje. On više voli oklijevati: možda je to vrijeme upotrijebljeno za utjecaj Titove buduće žrtve u hrvatskom narodu, kako bi se olakšala uspostava Titovog sustava i njegovih ljudi.

Došao je dan, kad je morao otpočeti proces. Tada se Tito nudi, da olakša Stepincu odlazak avionom iz Hrvatske. Kad bi Nadbiskup, taj politički zločinac, prihvatio tu milost, da tim bijegom olakša posao svom tužiocu, izgleda kao da bi se smatrao krivim. Proces više ne bi bio potreban, bilo bi izbjegnuto nepriznavanje civilnog pravosuđa. A još bi uz to tužitelj bio slavljen zbog svoje velikodušnosti!

Nadbiskup nije upao u tu zamku. On je nedužan od svih krivnja, koje su na nj svalili. Ako ga osude, neka to bude, ali tako osuđuju jednog nevinoga. Svijet će na koncu to spoznati. Prava će pravda

jednog dana osvetiti istinu. Ma bilo što se dogodilo, on ne će bježati, ne će napustiti svoje stado, ni svoje dužnosti.

Od tada je kocka bila bačena. Poveo se proces. Nadbiskup je osuđen. U to je vrijeme Tito uglavio s dopisnikom *New York Timesa*, s g. Sulzbergerom, interview koji iznenađuje, ali i olakšava te vrtloge. Tito se osjeća prisiljenim osuditi ga!

«Na koncu ovog interviewa, objašnjava nam on, te nakon objašnjenja koje je dao, treba znati, *da bi se pravoslavno stanovništvo pokazalo nezadovoljnim, kad bi Stepinac bio pušten na slobodu te kad bi bio otputovao u inozemstvo*».

Pripomenimo, da on ne govori «stanovništvo», sasvim kratko, što znači skup naroda. Ne, on kaže *«pravoslavno stanovništvo»*.

A onda nastavlja: «Ono, tj. pravoslavno stanovništvo, smatra Stepinca ratnim zločincem. I tu *mi ne možemo ništa mijenjati. Moramo računati s osjećajima pravoslavnog pučanstva*».

VIŠI DRŽAVNI INTERESI

To je ovaj put odlučna riječ. To pitanje «zašto» progon Nadbiskupa, ne znači nikako dokazane zločine. Ne. To su podvale koje pravoslavno stanovništvo drži za istinitosti. Što se tiče tog dijela stanovništva, njegovo htijenje potiskuje Istinu i Pravdu.

Tito se već tada izjašnjava. To će on učiniti još izričitije govoreći o višim državnim interesima: viši vjerski državni probitci, kad šef jednog bezbožnog agnostičkog režima, a sâm bezbožan, progoni Mons. Stepinca, poglavara hrvatskih katolika.

Isto je jedna vrlo ugledna, gotovo službena osoba, predsjednik Lože slobodnih zidara u Beogradu, govorila i mislila već 1930.: *«Vjerska organizacija nije drugo nego državni instrument i vlada, dakle, ne bi smjela pustiti taj instrument u ruke jednog stranca.»*

Koji je to stranac? Papa.

Kako bismo mogli, a da ovu izjavu ne usporedimo s riječima, koje je Tito uputio, u prosincu 1949., organizaciji «Narodnih slovenskih svećenika Sv. Ćirila i Metoda», da ih angažira na otpadništvu od Rima govoreći im: *«Mi smo se Jugoslaveni odvojili od Moskve. Zašto se i vi ne biste odvojili od Rima?»*

Tako se, gospode i gospodo, «pravoslavno pučanstvo» diže protiv hrvatskog katoličkog nadbiskupa, optužujući ga za ratna zločinstva. Uistinu, oni su se digli protiv Rima, kao što je i Tito nastavio činiti, jer Rim je nadnacionalni katolicizam, dakle kozmopolitizam; eto, to je nacionalnoj Pravoslavnoj Crkvi *strano*. Pansrpsko domoljublje traži, da to bude optuženo i pobijeđeno u osobi poglavara te Crkve. *Los von Rom* (odstrani se od Rima), kako reče Bismark. I utoliko gore za Mons. Stepinca!

Tito je mogao sebi predbaciti ovu evanđeosku riječ: «Percutiam pastorem et dispergentur oves» (Progonit ću pastira i ovce će se razbježati). Tako je Kardinal imao mučeničko, ali uzvišeno zvanje da bude kao Krist «Signum cui contradicetur», «znak kojemu će se suprotstavljati».

«Ima u svijetu slučajeva kad, u ime višeg državnog interesa, pravednici bivaju zatvarani pa čak i ubijani».

Tko se tako izražava? Sâm Tito u svojem interviewu *New York Timesu*. Drugim riječima: «Zašto se čudite, što sam utamničio nedužnog Stepinca?» Eto, čak udaljen od Moskve, a još k tomu i u vrijeme velike nesloge s Kremlinom, Tito nastavlja prihvaćati carigradsko-latinske tužaljke, drugim riječima moskovske crkvene tužaljke, koje objašnjavaju i ovjekovječuju srpsko-hrvatski antagonizam.

Tako se pokazuje, da afera Stepinac nije samo čisto osobna afera. *To je simbol, to je test glavne boljke u Titovoj Jugoslaviji, kao i u Jugoslaviji kralja Aleksandra.*

A, evo, i drugog nenamjernog priznanja, koje je tako važno, što ga je otkrio Stepinčev progonitelj. Ono se nalazi u razgovoru s američkim senatorom Blai-Moodyem, koji se vodio 16. kolovoza, 1950. *«Da, kaže on, da, Stepinca silno podržavaju jugoslavenski katolici, ali ga isto tako žestoko kritiziraju srpski pravoslavci koji su većina»*. Eto priznanja komunističkog nasljednika srpskih kraljeva: *jugoslavenska je država danas kao i jučer podijeljena protiv same sebe*, i to s dvostrukog gledišta, s religioznog pa čak i s nacionalnog. Nacionalna je Crkva čak i za komunističke jugoslavenske gospodare Srpska nacionalna Crkva, koja je uz to što je nacionalna još i državna. Odatle slijedi činjenica, što se nevjernik Tito mora ipak pokoravati njenim prohtjevima. On mora služiti mišljenjima i interesima jedne vjerske frakcije, koja je u većini s 42 % protiv druge, koja je u strahovitoj manjini, s 38 %.

Tako se u *jednoj višenacionalnoj kao i višekonfesionalnoj državi*, koja ne može biti ujedinjena do li federalno —i to u duhu i strukturama istinskog federalizma— uvažava *samo jedna «nacija»*, kao i *samo jedna vjeroispovijest, tj. pravoslavlje*, u toj svjetovnoj, bezbožničkoj i komunističkoj državi, koja se prikazuje kao svjetovna i neutralna, drži se prvenstvo čisto klerikalnog čina. Paradoks je uistinu malo oveći. S jedne strane, on se ipak objašnjava: ta premoć jedne vjeroispovijesti služi osiguravanju prevlasti jedne jugoslavenske nacije nad drugima.

Bitni problem odnosa između Srba i Hrvata nije, dakle, riješen. Nije riješen u novoj državi, koja je federalizirana više u tekstovima nego u duhu i stvarnosti. Nije se tu dalje stiglo, nego li u Srbiji Karađorđevića, koji je utemeljio centralističko kraljestvo Srba, Hrvata i Slovenaca.

Bilo je rečeno i napisano a da to nitko nije pobio, da su se srpski

izbjegli monarhisti našli zajedno s komunistima istog mišljenja glede afere Stepinac. To ni ne bi bilo tako iznenađujuće: za velikosrbizam jednih i drugih ne postoji nikakvo pojmljivo nacionalno jedinstvo između katoličke i srpske pravoslavne Crkve.

Vjerska je borba u toj zemlji jedan drugi vid nacionalne borbe. Ona ima i svoje premise i svoj valjani uzrok u vjerskim protivnostima. Srbi i Hrvati, dvije vjerske zajednice različite i sve do sada antagonistične: pravoslavlje i katolicizam.

A, evo, i jedne mučne priče koju ovdje iznosimo na žaljenje, ali ona je i odveć poučljiva i odveć objasnidbena, da bismo je mogli prešutjeti u ovom spisu koji bi htio «iznutra osvijetliti» bolnu aferu «Tito-Stepinac». U godini smo 1945-46. Patrijarh Srpske pravoslavne Crkve, Mons. Gavrilo, živi u prognanstvu, u Londonu. Tamo je otišao za kraljem Petrom. Fanatičan za obranu stare Srbije i njene dinastije, nikad ne propušta priliku da uputi osude i proklestva na one «bandite» —kako ih on zove— koji su prigrabili vlast u Beogradu te u njem uspostavili komunizam.

A što Tito na to? Dà, on reagira, ali ne da bi uzvratio milo za drago. On želi biti Karađorđevićev sljedbenik: u najmanju ruku jedno vrijeme, usprkos svom ratobornom ateizmu, on se mora osloniti na Srpsku nacionalnu Crkvu.

I sâm svjestan toga, on želi ponovno dovesti Mons. Gavrila u Beograd kao poglavara pravoslavnih vjernika. Kakav bi tek uspjeh bio njegov povratak! Šalje mu svoje izaslanike. Oni vode pregovore s izaslanicima Patrijarhovim. Pregovaranje je urodilo onakvim plodovima, kakve je Tito želio! Patrijarh napušta izbjeglog Kralja i vraća se u Beograd. Odmah počinje igrati ulogu, koju Tito od njega očekuje. Upućuje javnu uvredu na već tada utamničenog katoličkog Nadbiskupa i izriče javnu pohvalu Titu, kojeg je još do nedavno smatrao banditom.

Tu je *nacionalni interes Mons. Gavrila,* njegove nacionalne i državne Crkve, a i za Tita je to *vjerski državni interes,* koji je tako potreban, da ga ni viši postulat stvarnog državnog jugoslavenskog jedinstva ne može nadvladati!

* * *

Nadam se, da je čitatelj kroz ovo izlaganje mogao vidjeti koliko je tema bila složena i komplicirana. Postoji još uvijek neka vrsta «vjerskog rata» —kad vrućeg, kad hladnog rata— između Srbije i Hrvatske, između Beograda, Zagreba i Ljubljane. Taj je rat više ili manje kamufliran, više ili manje otvoren, ali je takorekuć uvijek latentan kao kakva kožna bolest.

Komunistička vlada koja je —i koja mora biti— materijalistička i bezbožnička, prihvaća da bude sredstvo protiv stvarnog jedinstva

višenacionalne i višekonfesionalne države, i to isključivo u korist jedne od dviju vjeroispovijesti.

Nedužna i najuzvišenija je žrtva ove tužaljke bio i ostaje kardinal Stepinac.

* * *

Simbol nesmirljivog unutrašnjeg jugoslavenskog mučenja.

Mislim da u skladu s ovim izlaganjem treba iznijeti nekoliko zaključnih razmišljanja:

U jednom prilično nedavno objavljenom djelu, jedan jugoslavenski pisac tvrdi ovo: zapravo je nesposobnost svih drugih političkih stranaka u pronalasku *modusa vivendi* između različitih nacionalnosti i religija Južnih Slavena dozvolila Komunističkoj partiji, da se pojavi u kritičnom vremenu obostranih umorstava te da ih spasi i oslobodi kao nekakav *Deus ex machina.*

Federalizam na etničkoj bazi, priznajući posebni značaj svakoj grupi te na bazi jednakosti svih nacionalnosti, eto odatle je proizišla Komunistička partija, da bi pridobila pripadništvo napose «nesrpskih» masa.

A kad ih je ta stranka osvojila, ona je nametnula svoj zakon: svoj formalni federalizam koji je u temelju nejednakosti. Ona to nikad ne će priznati, nego to brižno skriva. U tom se federalizmu nalazi jedna nacija, koja je viša od ostalih te koja skrbno čuva svoje privilegije, nadmoć koja je i uobičajena i prakticirana, a to je srpska nacija, u službi srpske partije jugoslavenske države te Pravoslavne Crkve, izvana favorizirane i izvana čašćene, kao što je bilo oduvijek u srpskim dinastijama te pod diktaturom od 1929.

Što od tada možemo reći o «suverenosti» «federalnih» republika, napose o Hrvatskoj republici, a isto tako o autonomiji Katoličke Crkve? Nije li vrlo olako održano mnoštvo službenih rasprava o jednakosti vjeroispovijesti u Jugoslaviji, koje su sasvim u protivnosti što se stvarnosti tiče?

Usprkos izjavama, usprkos formalnoj a ne stvarnoj federalnoj organizaciji, problem državnog jedinstva u Jugoslaviji nije riješen, ni duhovno ni strukturalno, isto kao što nije bio riješen prije ni poslije kraljevske diktature 1929.

Srpsko-hrvatski sukob i nadalje postoji: taj je sukob psihološki, povijesni, sociološki i duhovni. Možda on ima i «organsko» objašnjenje u orijentalnom i balkanskom tipu vladarskih primjena svojih monarha u začetku oblikovanja moderne države.

Eto, kako u pogledu tog sukoba komunistički jugoslavenski režim nastavlja tradiciju srpske monarhije.

Eto, kako se ponaša Tito prema kardinalu Stepincu i prema mnogim drugima —prema Đilasu, na primjer— on koji je antirasist i antihitlerovac, čini isto što su činili Hitler i Mussolini s Thomasom

Mannom, Franzom Werfelom, Stephanom Zweigom, Brüningom, Schuchniggom, s njemačke strane, a s talijanske spomenimo Nittija, Sforzu, Don Sturza, Ferrera, uz tolike druge.

Mons. Stepinac bi morao biti čašćen kao duhovni «borac», a, eto, on je zatvoren zbog zločinstava suradnje, zbog ratnih zločinstava! Tako je on postao najviši —iako ne i jedini— dokaz uistinu unutrašnjeg jugoslavenskog nemira.

Rekoh, ne jedini dokaz, a ne ni prvi. Koliko sam samo prognanih žrtava od srpske kraljevske diktature upoznao, ugostio, bio im blizak između 1929. i 1940... Neki su od njih bili vrlo bliski Titu i takvi su i ostali.

Afera Stepinac otkriva kako se velikosrbizam nastavlja u srcu komunističkog režima, koji je teoretski obnovitelj država s istim pravima. Kardinal je sigurno više žrtvovan višim državnim probitcima, nego li što je žrtva sudske zablude počinjene u uspostavi i toku procesa. Čujte ga:

Predsjednik je vlade, Bakarić, izjavio, da tobože ne bi bilo dokaza da sam radio protiv režima... Konstatiram, da nema razlike između vas i Gestapoa. Ali ja ne tražim milosti. Moja je savjest mirna i čista. Nevin sam osuđen. Budućnost će to suditi.

Tako je govorio nadbiskup Stepinac pred Vrhovnim narodnim sudom. Tako su govorili apostoli pred svojim sudcima.

Da, uistinu je on više žrtva viših državnih probitaka, nego li hotimične sudske pogreške. Ta je pogreška bila učinjena iz viših —vjerskih— interesa države.

RJEČITOST I SMISAO JEDNE ŠUTNJE...

Da bi izrazio svoje visoko štovanje katoličkoj Hrvatskoj, papa Leon X. joj je dodijelio časni naziv: *Antemurale Christianitatis*, Predziđe Kršćanstva. Na tom predziđu nema, kao što je nekad bilo, «biskupa-vojnika» sa štitom o pojasu i s mačem u ruci. Ali uvijek ima jedan duhovni poglavar: Kardinal Stepinac. Utamničen, prognan, šutljiv, on je uvijek duhom uspravan; prema njemu se upiru pogledi vjernika. Prividno pobijeđen, upravo je tako duhovno nepobijeđen. Progonstvo ga je zazidalo u govorljivu šutnju, ali ga nije dotuklo.

Njegova je pravednička savjest jača, nego zlostavljanje; njegova vjerska pobožnost, ustrajnost koju osigurava te protest što ga utjelovljuje, isto su tako jaki.

On devizu svojih predaka meditira i još je bolje živi. Evo te devize: *Za krst časni i slobodu zlatnu.*

Preveo s francuskog —iz knjižice *«Stepinac-Tito. Contextes et éclairages de L'Affaire»*—:

VINKO GRUBIŠIĆ

PROCES PROTIV NADBISKUPA STEPINCA I MEDJUNARODNI STATUS NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE (1941.-1945.)

MILAN BLAŽEKOVIĆ

«Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945., a prije toga nikakva vlast».

«Nismo vlast mogli ovdje ignorirati, makar bila i ustaška. Ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945.».

(*Nadbiskup dr. A. Stepinac,* u svojoj zaključnoj riječi pred Narodnim sudom u Zagrebu, dne 3. 10. 1946.).

■

«Radi se dakle ne o državi NDH, nego o okupaciji stvarno vršenoj po okupatoru —neposredno i posredno— nad dijelom područja Jugoslavije, nazvanim NDH».

(*Dr. Ivo Politeo,* u svom obrambenom govoru, dne 8. 10. 1946., u procesu protiv nadbiskupa A. Stepinca).

■

«Optuženi Stepinac čitavo vrijeme tvrdi, da je t. zv. NDH bila država, a danas njegov branitelj tvrdi kako to nije bila država. To neka oni ne govore sudu, neka oni to međusobno razjasne šta je bila NDH —u koliko im nije jasno— poslije svih ovih dokaza».

(*Jakov Blažević,* državni tužitelj, u svom drugom govoru na procesu protiv nadbiskupa dra. A. Stepinca pred Narodnim sudom u Zagrebu).

MEĐU mnogobrojnim javnopravnim i političkim značajkama kaznenog postupka protiv nadbiskupa dra. Alojzija Stepinca u Zagrebu godine 1946. posebno mjesto zauzima okolnost, da je tim procesom prvi puta nakon svršetka rata postavljeno pitanje državnopravnog položaja Nezavisne Države Hrvatske, odnosno njezinog međunarodnog statusa u razdoblju 1941.-1945., te s njime nerazdvojivo povezanog pitanja o državnopravnom položaju Kraljevine Jugoslavije u istom vremenskom razdoblju. To je pitanje postavila kako optužba, tako i po sudu imenovana obrana, polazeći od identičnih činjeničnih postavki, no svaka sa svojim pravnim posljedcima u pogledu odgovornosti optuženoga. Tim činjeničnim postavkama optužbe i obrane suprot-

stavio je optuženi u svojoj zaključnoj riječi svoje gledište o državnopravnom položaju svoje domovine u vrijeme rata, i time obilježio dva glavna, međusobno suprotna gledišta u pitanju postojanja ili nepostojanja Kraljevine Jugoslavije kao države od 10. 4. 1941. pa dalje, odnosno postojanja ili nepostojanja Nezavisne Države Hrvatske kao države od spomenutoga dana pa do 8. svibnja 1945. Svjetska javnost poklonila je tome pitanju neznatnu pažnju, i to kako u doba procesa, tako i nakon njega sve do danas, a ukoliko se toga pitanja dotaknula, bilo je to uglavnom ponavljanje činjeničnih i pravnih postavka Nadbiskupovih branitelja, jer je njihova obrana —usprkos drugačijoj obrani samog optuženog nadbiskupa Stepinca— bila jedina moguća i u danim prilikama logična obrana. Važnija je bila obrana optuženoga s gledišta postojanja jugoslavenske države i mogućnost revizije cijelog procesa, nego pravno opravdanje postojanja NDH, odnosno Stepinčeva obrana s gledišta postojanja hrvatske države, s kojega se gledišta obnova procesa ne bi mogla u nikojem slučaju očekivati. Tako je Nadbiskupova vlastita obrana u njegovoj zaključnoj riječi, s gledišta postojanja NDH kao države, ostala bez odgovarajuće pravne ocjene i sa strane onih, koji su ga iskreno u svjetskoj javnosti branili[1].

[1] Javnopravna obilježja predstavljaju pravni propisi, koji su došli do primjene u procesu nadbiskupa Stepinca. Kao jedino materijalno pravo, po kojemu je Nadbiskup optužen je «Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države» od 25. 8. 1945. Kao formalno pravo, mogao je biti primijenjen samo «Zakon o vrstama kazni» od 14. 8. 1946., jer je prvi kazneni postupnik, «Zakon o krivičnom postupku», donesen tek 12. 10. 1948. i zamijenjen «Zakonom o krivičnom postupku» od 10. 9. 1953., koji je stupio na snagu 1. 1. 1954. Sudsku nadležnost regulirao je «Zakon o uređenju narodnih sudova» od 29. 8. 1945., nadopunjen zakonom od 26. 8. 1946., koje je zamijenio «Zakon o sudovima» od 3. 7. 1954. Funkciju javnog tužitelja ustanovio je prezidijum AVNOJ-a svojom Odlukom o javnom tužioštvu početkom 1945., a legalizirao ju je Ustav od 1946. (čl. 124-128.), dok je nije konačno regulirao «Zakon o javnom tužioštvu» od 22. 7. 1946., dopunjen 1954.

Od AVNOJ-eve odluke br. 132. od 3. 2. 1945. «O ukidanju pravnih propisa, koji su bili na snazi u času neprijateljske okupacije» pa do donošenja gore navedenih zakonskih propisa, vlada na pravnom polju potpuna pravna nesigurnost u pogledu primjene materijalnog i formalnog zakona, što je dovelo do potrebe recepcije starog prava kao subsidijarnog pravnog vrela, ako je ono u skladu s «tekovinama narodno-oslobodilačke borbe», i ako o nekom pravnom odnosu nema propisa u novom jugoslavenskom pravu (Vidi: Ferdo Čulinović «*Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX i XX vijeka*», Knjiga II., Zagreb 1959., str. 411.). Pod ovakvim prilikama ustanova odvjetnika postala je posve zastarjelom i suvišnom, jer su u nedostatku prava pravo predstavljale u prvom redu «tekovine NOB» u tumačenju Komunističke partije, koje su poznatije svakom indoktriniranom partijcu, nego odvjetniku, koji nastoji braniti interese svoje stranke na temelju postojećeg prava, a ne na temelju interesa Komunističke partije, ukoliko joj ne pripada. U vrijeme Stepinčevog procesa nije postojao propis, koji je regulirao u obliku zakona ulogu odvjetnika.

I.

PRAVNO-POLITIČKA OBILJEŽJA OPTUŽNICE I OBRANE U PROCESU PROTIV NADBISKUPA STEPINCA

Javno tužioštvo Narodne Republike Hrvatske podnijelo je Vrhovnom Sudu Narodne Republike Hrvatske u Zagrebu optužnicu (broj: I. 169/1946. od 26. kolovoza 1946.) protiv Eriha Lisaka i daljnjih četrnaest optuženika na osnovu člana 13. st. 2. «Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države». Glavna rasprava protiv njih počela je 9. rujna 1946. zbog djela iz člana 3. točka 3, 4, 6, 7, 8, 9 i 14 spomenutog zakona.

Na raspravi od 17. rujna 1946. stavio je državni tužilac Jakov Blažević prijedlog sudu, da se rasprava protiv Eriha Lisaka prekine i njemu dade rok od 7 dana, da provede istragu i podigne optužnicu protiv dra. Alojzija Stepinca, jer da je Stepinac «neposredni učesnik, podstrekač i pomagač» terorističke organizacije ustaško-križarskih grupica — «kako to proizlazi iz dosadašnjih rezultata ove rasprave te pred ovaj sud dosada iznesenih isprava». «Zbog toga sam dao nalog da se dr. Alojzije Stepinac liši slobode i stavi u pritvor, te protiv

Tek 12. 12. 1946. donesen je «Zakon o advokaturi», koji, jednako kao i kasniji «Zakon o advokaturi» od 29. 3. 1957., definira odvjetničku funkciju kao «javnu službu», pa se «advokatska praksa više ne smatra privatnim zanimanjem za zaštitu interesa klijenta, nego više javnom funkcijom za provedbu vladine, tj. komunističke, politike». (Charles Zalar, «*Yugoslav Communism — a critical study*» /Committee on the Judiciary — United States Senate, 87th Congress 1 st. Session/ Washington 1961., str. 222.).

Politička obilježja proces u najširem smislu riječi, pa stoga uključuju i ona javnopravna, leže u prvom redu u socijalističkom karakteru jugoslavenskog prava. Socijalističko pravo je političko, tj. ono izražava volju Komunističke partije, koja predvodi borbu za izgradnju socijalizma; ono je sredstvo diktature proletarijata te izdanak načela jedinstva narodne vlasti. Stoga socijalističko pravo zabacuje ideju supremacije prava nad politikom i političkim strankama, nego, naprotiv, naglašava dominaciju Komunističke partije u stvaranju i održanju socijalističke zakonitosti (Vidi: Branko M. Pešelj, «The socialist character of Yugoslav Law», *Review*, Vol. II., No. 2., London 1961., str. 94.-131.).

Politički značaj jugoslavenskog socijalističkog prava u praksi ilustrirao je «L'Osservatore Romano» od 1. 11. 1946. tvrdnjom, da je proces vođen protivno opće priznatim normama, jer 1. proces je počeo 30. 9. 1946., tj. svega šest dana nakon podizanja optužnice od 24. 9. 1946.; 2. branitelji nisu mogli razgovarati sa svojim branjenikom, a niti su mogli razgovarati s najbližim suradnicima Nadbiskupovim, koji su bili ili zatvoreni, ili trajno preslušavani; 3. predsjednik suda otklonio je mnoge dokumente i svjedoke od važnosti za obranu, a pripustio sve dokumente i svjedoke optužbe; 4. veliki dio, po javnom tužitelju predloženih dokumenata, nije imao prave veze s optužnicom protiv Stepinca, a neki su bili u najmanju ruku dvojbene autentičnosti; 5. javni tužitelj je svakog dana satima govorio, dok je obrana —osim plaidoyer-a— mogla vrlo rijetko i kratko intervenirati. (Cf. R. P. Théodore Dragoun, «*Le dossier du cardinal Stepinac*», Paris 1958., str. 51.).

njega provede krivična istraga. (U dvorani burno i dugotrajno pljeskanje)»[2].

Na sjednici od 28. 9. 46. Vrhovni sud N. R. Hrvatske donio je odluku o spajanju krivičnog postupka protiv Eriha Lisaka i družine s krivičnim postupkom protiv dra. Alojzija Stepinca. Glavna rasprava je počela dne 30. 9. 46. preslušavanjem Nadbiskupovim i traje 1., 2. i 3. 10. 1946. na temelju optužnice broj I. 232/1946. od 23. 9. 1946., u kojoj ga se optužuje u prve četiri točke za «djela» prije 8. svibnja 1945., a tek u petoj točki i za «krivično djelo klevete narodne vlasti i krivično djelo protiv narodne vlasti» (primanje emigranata i pastirsko pismo od 20. 9. 1945.). Nakon provedenog preslušavanja nadbiskupa Stepinca, pri kojemu je uglavnom uskraćivao odgovor na pitanja predsjednika Žarka Vimpulšeka i javnog tužitelja, izrekao je Nadbiskup svoju zaključnu riječ. Dne 3. i 4. 10. 1946. provodi se dokazni postupak preslušavanjem Slavka Kvaternika, Vladimira Košaka i Mehmeda Alajbegovića u vezi s pitanjima odnosa Crkve prema NDH i sa spremanjem državnog arhiva u nadbiskupskom dvoru, a nakon toga preslušavanjem nekih tridesetak svjedoka optužbe uglavnom na okolnosti prekrštavanja pravoslavaca na katolicizam. Dne 7. 10. 1946. izrekao je javni tužilac svoj završni govor, nakon kojega su govorili Nadbiskupovi branitelji, dr. Ivo Politeo i dr. Natko Katičić, a Jakov Blažević uzeo ponovno riječ, da opovrgne obranu. Poslije obrane ostalih branitelja uzeo je po treći put riječ javni tužilac, da se ponovno osvrne na obranu Nadbiskupovih branitelja.

Unutar ovog procesualnog okvira došla su do izražaja stanovišta optužbe, optuženoga i njegove obrane o državnopravnom položaju, odnosno međunarodnom statusu Nezavisne Države Hrvatske u vezi s «djelima», koja optužnica inkriminira tuženome za vrijeme «okupacije» i «narodno-oslobodilačke borbe».

Kako u optužnici i njezinom obrazloženju, tako i usvojim govorima javni tužilac je stao na stanovište okupacije Jugoslavije kao

[2] *«Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini, ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima»*, urednik i izdavač: Milan Stanić, Zagreb 1946., str. 188. Ovo je prvo, a možda i jedino djelo sastavljeno na temelju stenografskih bilježaka o ovome suđenju. Djelo je nepotpuno, jer ne donosi govore branitelja, a niti završnu riječ Stepinčevu; iz njega se ne vidi ni jedan iskaz svjedoka obrane, niti bilo koje pitanje branitelja na svjedoke optužbe.

Richard Pattee, *«The Case of Cardinal Aloysius Stepinac»* (The Bruce Publishing Company, Milwaukee 1953., pp. XVI-499.), str. 55. — Djelo američkog povjesničara i pisca Pattee-a ne donosi, istina, nikakvih stenografskih bilježaka, ali, uz optužnicu, donosi sve ono, što je Stanić ispustio, tj. obrambene govore Politea i Katičića i zaključni govor nadbiskupa Stepinca (str. 157.-244.), te 72 dokumenta obrane (str. 245.-485.), koji su ovdje prvi put objavljeni.

cjeline, i sve državopravne promjene proglasio kvislinškim tvorevinama, a njihove vlade i oružane snage pomagačima okupatora. Konkretno o Hrvatskoj Blažević je rekao: «Raskomadavši Jugoslaviju a pod krinkom ostvarenja vjekovnih težnji hrvatskog naroda za slobodom i nezavisnošću, okupator je stvorio t. zv. nezavisnu državu Hrvatsku, koja niti je bila nezavisna, niti slobodna a najmanje država hrvatskog naroda, već najsramnija kvislinška tvorevina ...agentura i produžena ruka Gestapoa»[3]. Dalje veli Blažević, da je napadom na SSSR jasno ocrtan put njemačkog svjetskog imperijalizma... pa onda prelazi na oslobodilački rat riječima: «Borba koja se je započela u svijetu na čelu sa Sovjetskim Savezom protiv fašističkih napadača, dizala je široke narodne mase kod nas na sveti oslobodilački rat...», koji je zbrisao kvislinške tvorevine Nedićevu Srbiju i Pavelićevu Hrvatsku[4]. Prema javnom tužiocu, Nezavisna Država Hrvatska nije bila država, nego dio okupirane Jugoslavije, na kojemu je okupator «pomoću domaćih izdajnika» stvorio Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Na spomenute navode optužnice osvrnuo se je Nadbiskup u svojoj zaključnoj riječi na slijedeći način: «Optužujete me kao neprijatelja države i narodnih vlasti. Ja vašu vlast danas priznajem! Tko je prije bio za mene vlast? Moram ponovno reći: Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945., a prije toga nikakva vlast. Gdje je moguće na svijetu slušati dvije vlasti: vas u šumi i ove u Zagrebu? Da li da se pokoravam vladi pučiste Simovića —kako je vi zovete— izbjeglica u Londonu, ili onoj u Jeruzalemu, ili vašoj u šumi ili ovoj ovdje u Zagrebu? Je li se uopće može dva gospodara služiti? To nije ni po katoličkom moralu, ni po međunarodnom i općeljudskom pravu. Nismo vlast mogli ovdje ignorirati, makar bila i ustaška. Ona je bila ovdje. Vi mene imate pravo pitati i zvati na odgovornost od 8. svibnja 1945.)»[5].

[3] O. c., str. 191. Uvod u optužnicu.

[4] Ibid., str. 209. Obrazloženje optužnice. Izgledalo bi prema tome, da početak okupacije vremenski pada u vrijeme napada na SSSR, odnosno, da nije bilo njemačkog napada na Sovjetski Savez, ne bi bilo ni «okupacije» ni «narodno-oslobodilačke borbe», pod vodstvom KP Jugoslavije, nego pod vodstvom Draže Mihajlovića, naravno s posve drugim nadnevkom početka «okupacije».

[5] Vidi: *Hrvatska revija*, 1956., str. 209. U knjizi Théodore Dragoun-a *«Le dossier du cardinal Stepinac»* (Paris 1958., str. 115.) ove su misli još jasnije i potpunije izražene: «Vous m'accusez d'être l'ennemi de l'Etat et des autorités nationales. Dites-moi donc, je vous en prie, qui représentait l'autorité en 1941? M. Simović, à Belgrade? Ou bien les traîtres —comme vous les appelez— de Londres? Ou bien ceux qui étaient en Palestine? Ou bien vous qui vous trouviez dans les forêts de nôtre pays? — Mieux encore, en 1943 et 1944, le gouvernement était-il à Londres ou chez vous dans les forêts? — Vous représentez pour moi l'autorité depuis le 8 mai 1945. Pouvais-je auparavant

U skladu s ovim načelnim stavom Nadbiskup je uskraćivao odgovore na sva pitanja predsjednika suda i javnog tužioca, ukoliko su se odnosila na držanje optuženoga za vrijeme NDH, odnosno do 8. svibnja 1945. Za njega je postojala samo NDH kao hrvatska država, a nije postojala Jugoslavija pod okupacijom, jer ne mogu na istome području postojati istovremeno dvije države[6].

Protivno ovome načelnom stanovištu optuženoga Nadbiskupa, a u skladu s tezom javnog tužitelja, i Nadbiskupov branitelj dr. Ivo Politeo stao je na stanovište, da NDH nije bila država, ali ne iz razloga, koje je naveo javni tužilac, nego zbog toga, što su područje NDH kao dio Jugoslavije Nijemci i Talijani vojnički zaposjeli i preko ustaške vlade vršili okupatorsku vlast. Obrani je potrebna okupacija kako bi na temelju međunarodno-pravnih propisa (Haaške konvencije), koji reguliraju okupacijom nastale odnose između okupatora i stanovnika okupiranih područja, uspješno opovrgla optužbu. Politeo je svoju obrambenu argumentaciju formulirao na slijedeći način:

«Ako hoćemo ispravno ocijeniti djelatnost nadbiskupa Stepinca za vrijeme okupacije moramo prije svega biti na čistu o tome, što je okupacija i što je NDH. Za potonju je kazao javni tužitelj u svom jučerašnjem govoru, da NDH nije bila država. Slažem se s tim mišljenjem, ali se ne slažem s kriterijem, koji je javni tužitelj naveo u prilog te svoje, a i moje teze. On je rekao prije svega, da NDH nije bila država, jer nije bila nezavisna. Ali mi čitamo dnevice u našim novinama, da to svojstvo nezavisnosti manjka Grčkoj, koja da je satelit Velike Britanije, ali eto Grčka kao priznata država sudjeluje na mirovnoj konferenciji u Parizu. Kao drugi kriterij navodi javni tužitelj krvavi režim NDH. Ali koliko čitamo o krvavom režimu u Španjolskoj, pa ipak njoj nitko nije osporio svojstvo države! Napokon, javni tužilac je prigovorio NDH, da je nastala pomoću drugih, naime Nijemaca i Talijana. Ovo potonje je točno; ali zar i stara Jugoslavija nije nastala pretežno pomoću drugih, prvenstveno Velike Britanije, Francuske, Sjedinjenih Država Amerike, koje su oborile Austro-Ugarsku Monarhiju i oslobodile Srbiju? Na sličan način, pomoću drugih država, nastala je i Čeho-Slovačka Republika, pa je li ikome palo na pamet zanijekati Jugoslaviji ili Čehoslovačkoj karakter države? Ne! NDH nije bila država, premda je bilo i takvih pravnika, koji su —primjenjujući na nju poznatu definiciju o državi, prema kojoj su kriteriji za državu: narod, teritorij i vlast— dolazili do protivnog zaključka. Ne, NDH nije bila država, ali ne zbog razloga, koje je naveo javni tužitelj, nego zato, jer su to područje države Jugoslavije vojnički zaposjeli Nijemci i Talijani, jer su ovi okupatori kroz čitavo vrijeme rata to područje držali stvarno okupiranim i preko te formalno-ustaške vlade, kao svog eksponenta, vršili faktički svoju okupatorsku volju i vlast. Radi se dakle ne o državi NDH, nego o okupaciji stvarno vršenoj po okupatoru —neposredno i posredno— nad dijelom područja Jugoslavije, nazvanim NDH. Zato se valja pitati: kakvi pravni odnosi nastaju okupacijom između okupatora i stanovnika okupiranih područja?»[7].

Premda javni tužitelj i Nadbiskupov branitelj zastupaju u načelu istu tezu u pogledu državnosti NDH, odrazio se je njihov sukob na pitanju primjenljivosti međunarodnopravnih propisa o pravima i dužnostima okupatora i stanovništva okupiranog područja. U svome drugom govoru Jakov Blažević ovako odbija primjenu Haaških konvencija, premda stoji na stanovištu «okupacije»: «Drugovi suci, nevjerojatno je na koji se način govori o međunarodnim pravnim propisima i o pitanju porobljenog naroda prema okupatoru. Tako može da se govori samo u onoj zemlji koja nije junački izvojevala svoju slobodu, u jednoj zemlji koja nije vodila borbu kao što su je vodili narodi Jugoslavije, u onim zemljama gdje narod nije uspio poslije pobjede nad fašizmom da osigura svoju pobjedu, svoju državu i svoju narodnu demokraciju, — ali u Jugoslaviji, u Hrvatskoj, među Srbima i Hrvatima, koji od prvog dana vode borbu, danas pričati kako je okupator imao neka prava i kako je trebao netko da bude lojalan, to ništa drugo ne znači nego tvrditi da naš narod nije imao pravo da se bori za svoju slobodu i da je mogao na neki drugi način doći do svoje slobode. Na koji se to način misli, vidi se po onim pričama o Mačeku, regentstvu i t. d. Da je do toga došlo, dogodilo bi se i kod nas ono što se danas događa u Grčkoj»[8].

obéir à la fois à vous qui étiez dans les forêts et à ceux qui étaient à Zagreb? Peut-on servir deux maîtres? Cela n'est juste ni selon la morale, ni selon le droit international, ni selon le droit humain en général. Il ne nous était pas possible d'ignorer l'autorité, bien qu'elle dépendît des Oustachis. Vous n'avez le droit de m'examiner et de me rendre responsable de mon comportement à votre égard comme autorité que depuis le 8 de mai 1945.».

[6] Prema Nadbiskupovom zaključnom govoru, kako ga donosi «Hrvatska revija», on nije nikada upotrijebio izraz «za vrijeme okupacije» ili «poslije okupacije», kako se to čita u francuskom tekstu oca Dragoun-a. Nije jasno otkuda te i druge razlike (na pr. «Hrvatski se narod plebiscitarno izjasnio za hrvatsku državu», čega nema u Dragoun-ovu tekstu, premda se javni tužilac u svome kasnijem govoru na tu rečenicu osvrće. Svakako, prema knjizi «Suđenje...», Stepinac nije nikada za vrijeme preslušavanja pred sudom upotrijebio izraz «okupacija».

[7] *Hrvatski Glas*, od 29. 6. 1953. (Dr. Ive Politea — Podpuni obrambeni govor u korist nadbiskupa Stepinca); Dragoun, o. c. str. 123-124. Richard Pattee, *The case of Cardinal Aloysius Stepinac*, Milwaukee 1953., str. 195-230.

[8] *«Suđenje...»*, o. c. str. 438.-439. — Ovom posljednjom rečenicom Blažević je definirao pojam «oslobođenja od okupatora»: Ako oslobođenje od okupatora nije istovremeno popraćeno uvođenjem komunističkog režima, onda se ne radi o oslobođenju!

U istom govoru konstatirao je javni tužitelj oprečna stanovišta optuženoga Nadbiskupa i njegovog branitelja veleći: «Optuženi Stepinac čitavo vrijeme tvrdi da je t. zv. NDH bila država, a danas njegov branitelj tvrdi kako to nije bila država. To neka oni ne govore sudu, neka oni to međusobno razjasne šta je bila NDH —u koliko im nije jasno— poslije svih ovih dokaza»[9].

Iz gornjih potpuno ili djelomično oprečnih stanovišta o državnopravnom položaju NDH i Jugoslavije nameću se dva osnovna pravna pitanja:

1. Što je bila Kraljevina Jugoslavija u razdoblju od 10. 4. 1941., odnosno od dana njezine kapitulacije 17. (18.) 4. 1941., do svršetka rata, odnosno do 29. studenoga 1945., kada je donesena Deklaracija o proglašenju FNRJ? Je li ona bila okupirana država, čiji je suverenitet okupacijom privremeno, tj. za trajanja rata, suspendiran, ili se je ona raspala i kao država prestala postojati?

2. Što je bila Nezavisna Država Hrvatska? Je li ona bila nova država u razdoblju od 10. 4. 1941. pa do kraja rata, ili ona, kao sastavni dio okupirane Kraljevine Jugoslavije, nije bila država?

Odgovor na gornja pitanja nije samo pravno-teroretske naravi, nego je imao, a može i danas imati svoje praktično značenje, kada je u pitanju valjanost pravnih normi NDH.

II.

DRŽAVNOPRAVNE PROMJENE OD GODINE 1918. I POSTANAK NDH 1941.

Da na gornja pitanja uzmognemo dati odgovor, potrebno je prikazati pravno relevantne činjenice u okviru državnopravnih promjena u navedenom vremenskom razdoblju.

Poslužvši se u toku Prvog svjetskog rata proglašenim načelom narodnog samoodređenja, Hrvatski Sabor je dne 29. listopada 1918. prekinuo svaku državopravnu vezu s Austro-Ugarskom monarhijom i proglasio Državu Slovenaca, Hrvata i Srba, koja je obuhvaćala sve zemlje bivše Monarhije, u kojima su živjeli Slovenci, Hrvati i Srbi. Osim Slovenije i Vojvodine, te su zemlje obuhvaćale sve hrvatske narodne i povijesne pokrajine. Narodno Vijeće u Zagrebu, kao vladu Države SHS, priznala je dne 8. studenoga 1918. vlada Kraljevine Srbije[10]. Ostale savezničke vlade nisu novu državu SHS priznale, premda

[9] Ibid., str. 438.

[10] Ferdo Šišić, «*Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*» Zagreb 1920., str. 233.

im je Narodno Vijeće njezin postanak notificiralo i premda ih je i vlada Kraljevine Srbije za to priznanje zamolila. Dne 1. prosinca 1918. provedeno je ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom na načelima Krfske deklaracije od 20. srpnja 1917. i Ženevske deklaracije od 9. studenoga 1918., a to znači, između ostaloga, da će do konstituante vlada Kraljevine Srbije i Narodno Vijeće u Zagrebu «produžiti otpravljati poslove svaki u svom unutrašnjem pravnom i teritorijalnom djelokrugu na redovan način kakav gdje postoji...»[11].

Od 29. 10. 1918. do 1. 12. 1918. bila je Država SHS posebna država[12], odnosno «nezavisna država u nastajanju, kojoj je pripadao međunarodnopravni subjektivitet barem prema Srbiji»[13]. Od 1. 12. 1918., odnosno od 20. 12. 1918., kada je Kralj imenovao prvu zajedničku vladu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, pa do proglašenja Vidovdanskog ustava 28. 6. 1921., novu se državu može označiti državom u nastajanju («werdender Staat»), dok je međunarodnopravni naslov postanka Kraljevine SHS «unio aequali iure», tj. nikakva «incorporatio» Države SHS protezanjem srpskog državnog prava na nju[14].

Od Vidovdanskog ustava 1921. pa do potpisa Sporazuma Cvetković-Maček 26. kolovoza 1939. Jugoslavija je država unitarnog tipa s raznim stupnjevima upravne decentralizacije. Osnivanje Banovine Hrvatske provedbom spomenutog Sporazuma obilježuje prvu dalekosežnu državo-pravnu promjenu Jugoslavije u pravcu autonomije jednog njezinog sastavnog dijela, no bez ikakovih međunarodnopravnih implikacija. Naime, premda su organi Banovine Hrvatske bili Sabor, Ban i Banska uprava; premda je Kraljev ukaz o raspustu Sabora morao sadržavati i odredbu o novim izborima i o novom sazivu Sabora; premda je Ban bio odgovoran samo Kralju i Saboru, a ne i državnoj vladi, i premda je Ban premapotpisivao čak i ukaz o svome imenovanju, a Banska vlast odnosno nadležnost bila isključiva te je centralna državna vlast nije mogla skučiti, nego samo povećati, ipak —uza sve ove elemente državnosti— Banovina Hrvatska nije bila država, nego «negdje po sredini između države i administrativno-teritorijalne oblasti u državi»[15]. Stvaranjem Banovine Hrvatske narušen je centralistički sistem Kraljevine Jugoslavije, uveden oktroiranim ustavom od 3. 9. 1931., ali je Jugoslavija i nadalje ostala unitarna država sa svojim specifičnim unutrašnjim uređenjem, koje je obilježavalo isključiva nadležnost banovinskih organa na posebnom području Banovine Hrvatske,

[11] Ibid., str. 237.

[12] F. Čulinović, o. c., str. 200. i sl.

[13] Reinhold Horneffer, *Die Entstehung des Staates*, Tübingen 1933., str. 227.

[14] Idem, str. 228.

[15] F. Čulinović, o. c., str. 302. i sl.

i nadređenost Kralja kao vrhovnog organa vlasti u Kraljevini Jugoslaviji i nad ostalim organima Banovine Hrvatske[16].

Stvaranju Banovine Hrvatske prethodio je cijeli niz unutarnjopolitičkih i vanjskopolitičkih događaja. Na unutarnjopolitičkom planu tražilo je rješenje tzv. «hrvatsko pitanje», kao uvjet konsolidacije Jugoslavije uoči ratnih zapletaja na pomolu nakon «Anschluss-a» Austrije Trećem Reichu, dne 13. 4. 1938., proglašenja Republike Slovačke 14. 3. 1939. i stvaranja Češko-Moravskog protektorata, čime je Čeho-Slovačka 16. 3. 1939. prestala postojati kao država. Od unutarnjopolitičkih događaja, značajnih za stav hrvatskog naroda u Kraljevini Jugoslaviji, a još značajnijih za razdoblje poslije beogradskog puča od 27. 3. 1941., dovoljno je spomenuti samo dva. Prvi je događaj rezolucija hrvatskog narodnog zastupstva, izabranog na izborima od 11. prosinca 1938. za beogradsku Skupštinu, u kojoj ono 15. siječnja 1939. ustanovljuje, da kao podlogu rješenja hrvatskog pitanja priznaje samo pravo samoodređenja i hrvatsko državno pravo; da je poslije 20-godišnjeg iskustva zajednički život Srba i Hrvata postao nemoguć; da smatra sva djela beogradske vlade ništetnim i za Hrvatsku neobvezatnim, pogotovo, što se tiče ugovora sa stranim silama, i, konačno, upućuje apel na velesile, da poduzmu korake za primjenu hrvatskog prava samodređenja, jer će inače hrvatski narod biti prisiljen poslužiti se pravom samopomoći, koja bi mogla ugroziti mir[17]. Šef hrvatske opozicije u domovini, dr. Vladko Maček, koji je, kao i njegov predšasnik Stjepan Radić, «nastojao pridobiti Saveznike iz 1914.-1918. za hrvatsku stvar»[18], smatrao je potrebnim dati 21. ožujka 1939. dopisniku «Associated Press» izjavu, koja je sadržavala ovu značajnu opomenu: «La question croate doit etre résolue rapidement et l'on doit comprendre qu'il serait à peu près indifférent aux Croates qu'elle soit mise à l'ordre du jour par Roosevelt ou par Hitler»[19]. Ova izjava —drugi od spomenutih događaja— bila je objavljena u zagrebačkim, ali ne u beogradskim novinama.

Sporazumom Cvetković-Maček od 26. 8. 1939. i stvaranjem Banovine Hrvatske bila je časovito riješena državna kriza, a stroga neutral-

[16] Idem, str. 306.

[17] Potpuni tekst rezolucije objavljen je u brošuri *«The Truth about Croatia»*, Buenos Aires (bez god. izd.) str. 16-18. (Izdanje Saveza hrvatskih društava u Južnoj Americi). — U skraćenom obliku donosi rezoluciju «Dokumente zum Konflikt mit Jugoslawien und Griechenland», izdanje Auswärtiges Amt-a, 1939/1941., Nr. 7., str. 51.

[18] Rafael Lemkin, *«Axis Rule in Occupied Europe»*, Washington 1944., str. 242. Izdanje «Carnegie Endowment for International Peace — Division of International Law».

[19] Gabriel Louis-Jaray, *«La Yougoslavie devant la guerre»* (Revue Politique et Parlementaire, No. 538, Paris, Sept.-Oct. 199., str. 73.).

LOJZIKA ULMAN: *NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC*, plaketa

nost u europskom ratu, koji je samo pet dana nakon potpisa Sporazuma započeo, bila je jedini uvjet kakve takve konsolidacije Jugoslavije nakon Sporazuma.

Međutim, na vanjskopolitičkom planu politika stroge neutralnosti Jugoslavije nije se mogla održati, nakon što su sve susjedne zemlje pristupom Trojnom paktu potpale pod jaki politički i gospodarski utjecaj sila Osovine, a pogotovo ne, nakon što je Italija zapala u poteškoće u svome vojničkom pothvatu protiv Grčke. Usprkos dugogodišnjoj neprijateljskoj politici i teritorijalnim zahtjevima Italije prema Jugoslaviji, uspjelo je Njemačkoj uvući ovu u Trojni pakt pod za Jugoslaviju povoljnim uvjetima. Beogradskim pučem od 27. 3. 1941., protiv 25. 3. 1941. potpisanog pristupa Jugoslavije Trojnom paktu, zapala je ona ponovno u krizu, kako na unutarnjem, tako i na vanjskopolitičkom polju. Neobranjivost Jugoslavije bila je očevidna, sve kada bi se svi njezini narodi do krajnjih granica svojih snaga i htjeli založiti za njezinu obranu i kada bi ona upće bila spremna barem za obrambeni rat. Ni jedno ni drugo nije bio slučaj. Na vanjskopolitičkom polju, beogradskim pučem stvoreni politički 'volte face' značio je kratkotrajni rat Njemačke i država članica Trojnog pakta, koji je započeo 6. 4. 1941.[20].

Za ovu vanjskopolitičku alternativu imali su Hrvati od siječnja 1929. političku ekipu u revizionističkom taboru versailleskim ugovorom nezadovoljnih europskih država. To je Hrvatski Oslobodilački Pokret, koji je nastao pod vodstvom dra. Ante Pavelića, kao neposredna posljedica ubojstva Stjepana Radića i drugova u beogradskom Parlamentu 1928. i uvođenja kraljevske diktature 1929., a s ciljem: revolucionarnom metodom postići oslobođenje Hrvatske i njezino odvajanje od Jugoslavije[21]. Bombardiranjem Beograda dne 6. 4. 1941. te invazijom Jugoslavije dne 7. 4. 1941., prelazom bugarsko-jugoslavenske granice po njemačkoj vojsci, započeo je raspad Jugoslavije. Dne 8. 4. 1941. poziva dr. Pavelić «iz emigracije u Italiji putem radia hrvatski narod da se odijeli od Srbije i podpomogne Njemačku i Italiju»[22]. No, već 7. 4. 1941. bilo je izvršeno prvo proglašenje nezavisnosti Hrvatske u Čakovcu, a drugo u Bjelovaru dne 8. 4. 1941.[23].

Tek 10. 4. 1941., nešto poslije 16 sati, proglasuje sa zagrebačke Radio-postaje pukovnik Slavko Kvaternik, do tada vođa domovinske

[20] Cf. Vladko Maček, *In the Struggle for Freedom*, New York 1957., str. 177.-238.; J. B. Hoptner, *Yugoslavia in crisis* 1934-1941, New York and London 1962., str. 171.-300.; Rudolf Kiszling, *Die Kroaten*, Graz-Köln 1956., str. 153.-165.

[21] Cf. Lemkin, o. c. str. 242.

[22] Lemkin, o. c. str. 243.; Angelo Piero Sereni, The Status of Croatia under International Law (*The American Political Science Review*, Vol. XXXV. 1941., str. 1144) veli, da je dr. Pavelić 7. 4. 41. izvršio taj poziv.

[23] Jere Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike*, Buenos Aires 1960., s. 82.

fronte Hrv. Oslobodilačkog Pokreta, Nezavisnu Državu Hrvatsku, a potom se čita izjava dra. Mačeka, kojom poziva sve Hrvate, da se pokore novoj vlasti, a pripadnike svoje stranke poziva da surađuju s novim vlastima[24]. Neposredno nakon proglašenja nezavisnosti ulaze njemačke trupe u Zagreb, a Kvaternik šalje brzojav Hitleru moleći za priznanje Nezavisne Države Hrvatske od strane Trećeg Reich-a[25]. U noći od 10. na 11. 4. 1941. Nikola Horthy, madžarski kraljevski namjesnik, izdaje vojničku zapovijed na honvéd, da oslobodi bivše madžarske krajeve, jer je proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske Jugoslavija prestala postojati. Dne 11. 4. 1941. određuje Kvaternik, kao zamjenik državnog poglavara, da će do sastava hrvatske vlade upravne poslove države odpravljati postojeća odjeljenja banovinske uprave. Dekretom od 16. 4. 1941. imenovao je dr. Pavelić, kao državni poglavar, prvu hrvatsku državnu vladu[26].

III.

NDH: PRIZNANJE, RAZGRANIČENJE, MEĐUNARODNI UGOVORI I KONVENCIJE

Poslije proglašenja nezavisnosti 10. 4. 1941., imenovanja državne vlade i ustanovljenja prvih organa državne vlasti slijedio je cijeli niz dvostranih i jednostranih pravnih čina, koji su izravno ili neizravno utjecali na međunarodne odnose nove države prema svojim susjednim državama, pa prema tome i na njezin međunarodni status unutar ratom podijeljene međunarodne zajednice. Spomenuti pravni čini jesu priznanje, razgraničenje, sklapanje bilateralnih i multilateralih državnih ugovora i pristup međunarodnim konvencijama. Ni u toku Stepinčevog procesa, a niti u kasnijoj jugoslavenskoj komunističkoj pravnoj literaturi, nisu bili raspravljeni navedeni pravni čini, i to iz razloga, što oni utvrđuju postojanje novog međunarodnog subjekta, pa time ruše jugoslavensku službenu tezu o okupaciji Jugoslavije kao cjeline, bez koje cijela narodno-oslobodilačka borba ne bi imala nikakova smisla na državnom području Nezavisne Države Hrvatske. Da se shvati srž vlastite obrane nadbiskupa Stepinca, potrebno je ukratko prikazati priznanje i razgraničenje NDH te njezino sklapanje međunarodnih ugovora, koji, uzeti zajedno, predstavljaju konkretizaciju i funkcioniranje hrvatske države kao novog subjekta međunarodnog javnog prava u razdoblju 1941.-1945.

[24] Idem, str. 85. s pojedinostima o načinu postanka Mačekove izjave.
[25] *Documents on German Foreign Policy* (DGFP), Series D, Vol. XII, Washington 1962., dokumenat br. 311., str. 513-514.
[26] Lemkin, o.c. str. 252. i 606. pod naslovom: «Croatia - Establishment of the state and its administration.

1 — PRIZNANJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

a) *Madžarska*

Usprkos navodu raznih pisaca, da je Madžarska priznala NDH poslije Njemačke i Italije[27], osnovano je mišljenje, da Madžarska ima prvenstvo u priznanju hrvatske države[28]. Naime, kako je gore spomenuto, u noći od 10. na 11. travnja 1941. uputio je admiral Horthy proglas na madžarski narod i izdao vojničku zapovijed na honvéd, te u tome proglasu rekao između ostaloga: «Vođe hrvatskog naroda proglasili su samostalnost i nezavisnost Hrvatske. Mi pozdravljamo ovu odluku s iskrenim veseljem i sa svoje strane uvijek ćemo je poštivati»[29]. Međutim, ove riječi Horthy-evog proglasa hrvatski državni poglavar nije smatrao formalnim priznanjem hrvatske države, pa je dne 16. 4. 1941. uputio madžarskom kraljevskom namjesniku notifikaciju o proglašenju NDH i priznanju od strane Njemačke i Italije. Na to je 22. 4. 1941. Horthy brzojavno odgovorio, da i ovom prilikom ponovno potvrđuje priznanje Nezavisne Države Hrvatske «već izrečeno u mome proglasu od 10. travnja»[30].

b) *Njemačka* — c) *Italija*

Premda je njemačko i talijansko priznanje formalno uslijedilo istovremeno, dne 15. 4. 1941., ipak treba Njemačku u redoslijedu priznanja staviti ispred Italije, jer su Nijemci prije 'de jure' priznanja 'de facto' priznali Kvaternikovo državno vodstvo i vodili razgovore o konačnom 'de jure' priznanju[31]. Nakon Kvaternikovog brzojava Hitleru od 10. 4. 1941., uputio je 11. 4. 1941. i dr. A. Pavelić iz Rima brzojav Hitleru, u kojemu obećava povezati budućnost Hrvatske uz novi poredak u Europi[32]. Od toga dana — a posebice od 13. 4. 1941., kada je Ribbentrop javio dru. Edmundu Veesenmayeru, posebnom izaslaniku Berlina u Zagrebu, da Njemačka još istoga dana kani priznati NDH pod vodstvom Pavelića uz predpostavku, da je Kvaternik 'locum tenens' Pavelića, pa se time rješava i njegova molba za priznanje[33] — pa sve do 15. 4. 1941. trajala su njemačko-talijansko-hrvatska nastojanja oko usklađivanja formule priznanja NDH od strane Njemačke i Italije.

[27] Na primjer A. P. Sereni, o.c. str. 1144., i Lemkin, o.c. str. 252.
[28] Mišljenje o prvenstvu madžarskog priznanja zastupali su ministar Lorković i pročelnik pravnog odjela min. vanj. poslova NDH dr. T. Drezga («Postanak i priznanje NDH», *Spremnost*, broj 163/164, Zagreb 1944.)
[29] «*Pester Lloyd*», Budapest 11.4.1941. pod naslovom «Eine historische Entscheidung»; DGFP XII, broj 307.
[30] «*Hrvatski Narod*», Zagreb 23.4.1941., broj 70., str. 10.
[31] To je bilo mišljenje min. Lorkovića, koje potvrđuju DGFP XII, br. 324.
[32] DGFP XII, br. 317.
[33] Idem, br. 331.

Naime, Mussolini je tražio, da i on dobije od dra. Pavelića brzojav i da taj sadrži klauzulu o budućim granicama, a isto je tako tražio, da i njemački prijedlog formule priznanja sadrži istu klauzulu[34]. Konačni identični brzojavi Hitlera i Mussolinija od 15. 4. 1941. sadržavali su uz bezuvjetno priznanje NDH i klauzulu, da će vladi Njemačke, odnosno Italije, biti drago sporazumjeti se s hrvatskom narodnom vladom u slobodnoj izmjeni misli o budućim granicama nove države[35].

Primjena ove klauzule u praksi nametnut će i druge obaveze Hrvatske prema Italiji i time opravdati govor o međunarodnom statusu NDH za trajanja tih obaveza.

d) *Slovačka*

Predsjednik dr. J. Tiso objavio je brzojavno 15. 4. 1941. priznanje NDH bez predhodne notifikacije proglašenja nezavisnosti i bez molbe za priznanje[36].

e) *Bugarska*

Na notifikaciju o proglašenju NDH i molbu za priznanje, odgovorio je bugarski car Boris III. brzojavom datiranim u Sofiji sa 21. travnja 1941., «da je i bugarska kraljevska vlada zaključila priznati Nezavisnu Državu Hrvatsku»[37].

f) *Rumunjska*

Izmjenom notifikacije o postanku NDH i brzojava o priznanju između dra. Pavelića i generala Antonescu-a priznala je dne 6. svibnja 1941. rumunjska kraljevska vlada Nezavisnu Državu Hrvatsku[38].

[34] Vidi DGFP XII, br. 336, 337, 338, 341, 342, 343, 345, 346 i 348. O postanku teritorijalne klauzule i razgovoru Pavelić-Anfuso u Karlovcu vidi: Filippo Anfuso, «*Du Palais de Venise au Lac de Garde*», Paris str. 142.-153.; Eugen Kvaternik, «Ustaška emigracija u Italiji i 10. travnja 1941.», posebice poglavlje VI. «Karlovački intermezzo» (*Hrvatska revija*, br. 1., 1952., str. 233.-244.).

[35] Glede tekstova obih priznanja vidi «*Monatshefte für Auswärtige Politik*» (Deutsches Institut für Aussenpolitische Forschung, Berlin) sv. 6., lipanj 1941., str. 465./6., i DGFP XII, br. 346.

[36] Neki strani autori (npr. P. A. Sereni, R. Lemkin, Hans-Joachim Seeler) navode 16.4.41. kao dan slovačkog priznanja. To ne može biti točno, jer slovački dnevnik «*Slovák*» dne 15.4.41. donosi vijest o priznanju pod naslovom «Nemecko, Talijansko a Slovensko uznaly samostatné Chorvátsko».

[37] U gornjoj bilješci spomenuti autori navode 22.4.41. kao dan bugarskog priznanja vjerojatno zato, što je talijanska agencija Stefani donijela vijest o priznanju bez nadnevka Careva brzojava, a predstavnik DHB agencije u Rimu datirao vijest sa 22.4.41.

[38] «*Bukarester Tageblatt*» od 7.5.41. donosi vijest o priznanju NDH od strane Rumunjske, pa stoga spomenuti strani autori, preuzimajući podatke jedan

g) *Japan*

Ministar vanjskih poslova Japana Yosuke Matsuoka uputio je brzojav dru. Anti Paveliću, da carska vlada priznaje danom 7. lipnja 1941. Hrvatsku kao nezavisnu državu.

h) *Španjolska*

Dne 14. 6. 1941. notificirala je hrvatska vlada španjolskoj vladi postanak Nezavisne Države Hrvatske, nakon što je dopisom španjolskog konzula u Sušaku od 12. 6. 1941. bila upozorena, da je španjolska vlada spremna priznati NDH. Notom od 27. lipnja 1941. obavijestio je španjolski ministar vanjskih poslova Serrano Suñer ministra vanjskih poslova Mladena Lorkovića, da španjolska vlada 'de jure' priznaje hrvatsku vladu.

i) *Finska*

Finsko ministarsko vijeće na sjednici od 3. srpnja 1941. priznalo je 'de jure' Nezavisnu Državu Hrvatsku s danom 2. srpnja 1941. Notifikacija hrvatske vlade od 21. 6. 1941., kao i nota finskog ministra vanjskih poslova Rolf Witing-a, od 31. 7. 1941. izmijenjene su bile posredovanjem finskog poslanika u Rimu.

j) *Danska*

Na notifikaciju danskoj kraljevskoj vladi od 17. 6. 1941. obavijestio je Erih Scavenius, ministar vanjskih poslova Danske, notom od 31. 7. 1941. hrvatskog ministra vanjskih poslova, da je danska vlada na temelju kraljevske rezolucije od 10. srpnja 1941. 'de jure' priznala Hrvatsku i njezinu vladu.

k) *Manchoukuo*

Premier Manchoukuo-a Chang Chi Hui izrazio je brzojavno priznanje NDH danom 2. kolovoza 1941. bez predhodne notifikacije postanka hrvatske države.

l) *Thailand*

Kraljevski thailandski poslanik u Berlinu, Prasasna Joudhin, dostavio je 27. 4. 1943. hrvatskom poslaniku u Berlinu dru. Mili Budaku brzojav thailandskog ministra vanjskih poslova Wichit Wathakan-a, za ministra vanjskih poslova NDH, kojim kraljevska thailandska vlada priznaje samostalnost Nezavisne Države Hrvatske[39].

od drugoga, odnosno od A. P. Sereni-a, krivo datiraju i ovo priznanje sa 7.5.41., umjesto sa 6.5.41.

[39] Podrobnije o načinu priznanja NDH vidi: Milan Blažeković, «Dokumenti

Sa svoje strane, vlada NDH priznala je 1. 7. 1941. nacionalnu kinesku vladu u Nankingu pod predsjedništvom Wang Ching Wei-a; dne 7. 8. 1943. vladu dra. Ba Maw-a u Burmi, koja je od 1. 8. 1943. prestala biti britanskom kolonijom; dne 30. 9. 1943. Mussolini-evu republikansku fašističku vladu; dne 16. 10. 1943. Filipinsku Republiku, a dne 20. 11. 1943. privremenu indijsku vladu Subhas Chandra Bose-a (Azad Hind).

Premda je Hrvatska bila 'de jure' priznata od 9 europskih i 3 azijske države, a sama je priznala 4 države odnosno vlade, vršila je ona aktivno i pasivno pravo legacije samo s 8 europskih i 1 azijskom državom, tj. s Njemačkom, Italijom, Madžarskom, Slovačkom, Bugarskom, Rumunjskom, Finskom i Japanom (samo japanski poslanik u Zagrebu). Vatikan nije nikada 'de jure' priznao NDH, ali je 'de facto' održavao odnose putem apostolskog delegata u Zagrebu i hrvatskog predstavnika pri Sv. Stolici. S francuskom vladom u Vichi-u i sa švicarskom vladom održavala je NDH kulturne i trgovačke veze.

2 — RAZGRANIČENJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

a) *Razgraničenje s Njemačkom*

U smislu teritorijalne klauzule brzojava o priznanju NDH od 15. 4. 1941. Njemačka je prva pristupila razgraničenju na poticaj dra. Pavelića[40]. Hrvatsko-njemačku granicu utvrdio je u glavnim crtama hrvatsko-njemački državni ugovor, potpisan u Zagrebu 13. 5. 1941., a ratificiran 2. 6. 1942. u Berlinu, ostavljajući konačno utvrđenje granične crte hrvatsko-njemačkoj komisiji, koja je imala uzeti u obzir osobito gospodarske prilike (Čl. 2. stav 1. Ugovora). Granica se je općenito podudarala s bivšom upravnom granicom između Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, s jedne strane, i austrijskih krunovina Kranjske i Štajerske, s druge strane (Čl. 1. Ugovora)[41]. Dne 17. 6. 1941. ispravljena je granica u dolini Bregane u korist Hrvatske[42].

o priznanju Nezavisne Države Hrvatske» u *Hrvatska Misao,* sv. 37., Buenos Aires 1966.

[40] DGFP XII, br. 389 (Izvještaj njemačkog poslanstva u Zagrebu od 23.4.1941. Ribbentropu o razgovoru s Pavelićem o razgraničenju) i br. 443 (Brzojav direktora političkog odjela Woermann-a poslanstvu u Zagrebu od 3.5.1941. o državnom ugovoru o njemačko-hrvatskoj granici).

[41] *«Narodne Novine»* God. CVI., br. 153., Zagreb od 11.7.1942.; *«Monatshefte für Auswärtige Politik»* sv. 6. str. 466.

[42] Zapisnik između ministra Lorkovića i generala Marića te njemačkog poslanika Kasche-a i savjetnika von Kamphoevenera u Zagrebu od 17. 6. 1941. rješava probleme pogranične komisije: općina Hum se ostavlja Hrvatskoj, a u dolini Bregane pogranična crta se odvaja od historijske utoliko, što pogranični

b) *Razgraničenje s Italijom*

Talijansko-hrvatsko razgraničenje raspravljale su najprije sile osovine na sastanku Ciana i Ribbentropa 21. i 22. travnja 1941. u Beču, kada su rješavali pitanje podjele i reorganizacije bivšeg jugoslavenskog teritorija. Tada je Njemačka ponovila svoju načelnu političku nezainteresiranost glede hrvatskih pitanja, prepuštajući Mussoliniju svaku političku odluku, o kojoj se treba nagoditi s Hrvatima. Na Cianovo pitanje: «kakvu bi proceduru trebalo primijeniti za pregovore s Hrvatima», odgovorio je Ribbentrop, da Pavelić treba najprije ići u Rim, a na pitanje «kakvim bi aktom trebalo odrediti dalmatinsku granicu», Ribbentrop je uzvratio, da to treba učiniti zakonom «upravo onako, kako je Njemačka odredila svoju vlastitu granicu s Hrvatskom»[43]. Na sastanku u Ljubljani 25. 4. 1941. predložili su Talijani Hrvatima —napuštajući ideju o personalnoj uniji— dva rješenja: maksimalni zahtjev na cijelu obalu od Rijeke do Boke Kotorske, ili pak ograničenje talijanske aneksije na dalmatinske otoke i važne obalne dijelove uz uvjet, da Hrvati pristanu na pripravljeni projekt pakta o uskoj političkoj, vojničkoj i gospodarskoj suradnji s Italijom[44]. Razgovori su nastavljeni u Zagrebu s talijanskim otpravnikom poslova Casertanom, a zaključeni na sastanku Mussolini-Pavelić u Monfalcone 7. 5. 1941. s time, da se pitanje razgraničenja povezuje s utvrđenjem političkog odnosa Hrvatske prema Italiji. U tu je svrhu Hrvatska donijela zakon od 15. 5. 1941. o proglašenju monarhije i uspostavi krune kralja Zvonimira kao nosiocu suvereniteta Nezavisne Države Hrvatske[45]. Razgraničenje s Italijom utvrđeno je ugovorom, koji je 18. 5. 1941. potpisan u Rimu zajedno s ugovorima «o jamstvu i suradnji» i «o pitanjima vojničkog značaja, koja se odnose na jadransko primorsko područje». Ovi su ugovori ušli u povijest NDH pod imenom «Rimskih ugovora». Ugovorom o određenju granica između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije od 18. 5. 1941. izgubila je Hrvatska u korist Italije uz neke dodatke uglavnom one dijelove svoje jadranske

put pripada Hrvatskoj (vidi: *«Međunarodni ugovori NDH* - 1941», izdanje Ministarstva vanjskih poslova NDH).

[43] DGFP XII, br. 378 i 385 o razgovorima Ribbentropa i Ciana u Beču 21. i 22.4.41. o granicama, odnosno raspoložbi s bivšim jugoslavenskim teritorijem, te br. 363 o uputama Ribbentropa Mackensenu, njem. poslaniku u Rimu, glede Hitlerove odluke o njemačkoj granici u Sloveniji, o čemu je Mackensen trebao obavijestiti Mussolinija. - Usp. *Ciano's Diplomatic Papers,* str. 436/9 (izdanje Malcom Muggeridge, London 1948.).

[44] Galeazzo Ciano, *«Tagebücher»,* Bern, 2. izd. 1947. Bilješka od 24.4.41. DGFP XII, br. 396 (Mackensenov izvještaj o Cianovim planovima za pregovore s Pavelićem) i br. 428 (Mackensenov izvještaj o Cianovom prikazu pregovora u Ljubljani).

[45] Tekst zakona o kruni kralja Zvonimira u *«Monatshefte»,* str. 467/8, uz članak pod naslovom «Die Krone Zwonimirs» od R. B. W. na str. 433/5.

obale, koje su Saveznici 1915. Londonskim paktom obećali Italiji kao cijenu za objavu rata Centralnim Silama. Hrvatska je izgubila gotovo sve otoke, osim Paga, Brača i Hvara, cijelu obalu između Zadra i Splita, te područje Boke Kotorske i obalu od Rijeke do Kraljevice[46]. Premda su ovi otoci i obalno područje predstavljali površinu od nekih 5.400 km^2 s 380.000 stanovnika, od kojih samo 5.000 Talijana, bili su oni strateški i gospodarski vrlo vrijedni[47].

Prema Sloveniji, odnosno Sloveniji pod talijanskom okupacijom, određena je hrvatsko-talijanska granica s Regio Decreto Legge od 3. 5. 1941. — XIX., No. 291 o ustavu Pokrajine Ljubljane. Talijanski poslanik u Zagrebu svojom notom od 3. 7. 1941. dostavio je taj zakon ministru vanjskih poslova NDH s molbom, da ga u ime hrvatske vlade primi na znanje i o tome ga obavijesti. Hrvatski ministar vanjskih poslova, notom od 15. 7. 1941. broj Pov-50/41., potvrdio je primitak note od 3. 7. 1941. i predložio ispravak granice u korist Hrvatske u pogledu općine Radatovići i katastarske općine Marindol, koje su pogrešnim razgraničenjem banovina u bivšoj Jugoslaviji pripale Dravskoj Banovini, odnosno Sloveniji[48]. Italija je notom verbale od 14. 11. 41-XX. otklonila ispravak granice na ovaj prijedlog Hrvatske.

c) *Razgraničenje s Madžarskom*

Raspadom Jugoslavije i uspostavom hrvatske državnosti oživjela je stara hrvatsko-madžarska granica, kakva je postojala do 1918. Međutim, ostalo je otvoreno pitanje Međimurja, radi kojega hrvatsko-madžarska granica nije nikada bila formalno utvrđena. Hrvatska se nije nikada složila s Hitlerovim raspoložbama glede Međimurja, učinjenim prije i poslije proglašenja hrvatske nezavisnosti[49]. Kada je madžarska vojska 16. 4. 1941. u 16,30 sati zaposjela Čakovec, a 9. 7. 1941. uvela vojničku upravu u Međimurju, hrvatska je vlada protestirala kod madžarske vlade notom broj Pov. 61/41. od 10. 7. 1941. Kada je pak madžarska vlada 17. 12. 1941. proglasila u madžarskom parlamentu pripojenje Međimurja Madžarskoj, hrvatska je vlada ponovno protestirala notom od 28. 1. 1942.[50]. Svoje nepriznavanje ovoga

[46] Tekst ugovora u *«Monatshefte»*, str. 468/9, i *«Međunarodni ugovori 1941.»*.

[47] Ladislaus Hory — Martin Broszat, *«Der Kroatische-Ustascha Staat 1941.-1945.»*, Stuttgart 1964., str. 67.

[48] *«Međunarodni ugovori NDH 1941.»*, str. 115.-122.

[49] DGFP XII, br. 291 sadrži Hitlerove opće namjere glede organizacije jugoslavenskog prostora, i to u obliku nepotpisanog memoranduma, koji su 6. 4. 41. parafirali Ritter i Woermann kao 2. prilog vrlo tajnom dokumentu OKW/L (IV/Qu) Nr. 4434/41 g. Kdos.-Chefs. od 4. 4. 41., a koji nije pronađen. U 2. točci toga memoranduma veli se za Hrvatsku: «Croatia will become an autonomous state, probably under Hungarian influence». U 5. točci stoji: «The part (up to the Danube), formerly Hungarian, which borders on Hungary, will fall to Hungary». U vezi s 2. točkom memoranduma DGFP XII, br. 282 donosi izvještaj Erdmannsdorffa (njem. poslanika u Budimpešti) od 6. 4. 41., u kome se spominju Hitlerova teritorijalna obećanja Madžarskoj «including those regarding Croatia and access to the Adriatic», i br. 287 od 6. 4. 41., u kojemu Erdmannsdorff informira: «Bárdossy remarked further that Hungary did not make any claim to Croatia, ...A loose affiliation with Hungary could be considered only if the Croats desired it. On the other hand the Hungarians did desire access to the Adriatic Sea; with respect to that one could come to an agreement also even with an independent Croatian state if there should be one». — Glede 5. točke memoranduma, odnosno glede područja, koja imaju pripasti Madžarskoj, određuje Hitler u svojim «privremenim uputama za podjelu Jugoslavije» (Vorläufige Richtlinien für die Aufteilung Jugoslawiens» od 12. 4. 41. (OKW/W. F. St./Abt. L (IV Qu) Nr. 00630/41 g. Kdos.) u točki 2.: «Das Uebermur-Gebiet (Prekomurje) fällt geschlossen an Ungarn im Zuge der historischen Grenze... Uebergabe des Gebietes an die Ungarn regelt das Oberkommando des Heeres». U 6. točki «Uputa» kaže se glede Hrvatske: «Kroatien wird innerhalb der Volkstumsgrenzen ein selbständiger Staat. Von deutscher Seite erfolgt keine Einmischung in die innerpolitischen Verhältnisse». Glede Bosne i Crne Gore veli 7. točka: «Die politische Gestaltung dieser Gebiete bleibt Italien überlassen».

Dne 14. 4. 41. obavješćuje Ribbentrop brzojavno Erdmannsdorffa u Budimpešti, da je madžarska vlada zamolila «Hungarian occupation of the upper Mur region south of the Mur, north of the Drava, the general area east of Maribor», te ga upućuje da odgovori madžarskoj vladi: «The Führer agrees to the Hungarian occupation of the Prekomurje and the region between the Mur and the Drava, in so far as it belonged to Hungary before the World War, as soon as the rear communications of the Second Army permit. The ultimate territorial disposition of these areas shall —independent of the military occupation— be subject to later settlement». (DGFP XII, br. 341). Informirajući o provedbi uputa Erdmannsdorff istoga dana brzojavlja: «The Regent and the Hungarian Government also laid clai min principle to the Mur region and the region between the Mur and the Drava, since it had formerly been undisputed Hungarian territory and had belonged to Hungary but not to Croatia. The Hungarian-Croatian border had run along the Drava. To be sure, the Hungarian Government was prepared to negotiate with the Croatians in a friendly spirit later on about the possible return of individual portions of territory between the Mur and the Drava» (idem, br. 344) — Glede tekstova hrvatskih protestnih nota i madžarskog odgovora te glede povijesne pripadnosti Međimurja vidi: Milan Blažeković. *Poviestna pripadnost Međimurja*, Hrvatska Misao, sv. 14-15, Buenos Aires 1955., str. 5.-50.

[50] DGFP XII, br. 366 donosi izvještaj Weizsäckera, državnog tajnika njem. min. vanjskih poslova, o memorandumu madžarskog poslanika u Berlinu, Sztójay-a, od 17. 4. 41. u vezi s okupacijom i odgodom reinkorporacije bivših madžarskih krajeva na zahtjev Hitlera, u kojemu se na kraju kaže: «Between April 11 and 13 Hungary has taken possession of the Mur area, of the triangle Danube-Drava (Baranya) and of Bačka. Through the proclamation of the Regent on April 11, Hungary has recognized autonomous Croatia». U pogledu Međimurja treba primijetiti, da je prema izvještaju zapovjednika konjaničke pukovnije, Ivana Žagara, od 24. 4. 41. madžarska vojska unišla u Čakovec dne 16. 4. 41. u 16,30 sati. (Vidi: Milan Blažeković: *Međimurje u hrvatsko-*

stanja Hrvatska je isticala prilikom svih pregovora ili ugovora s Madžarskom.

d) *Razgraničenje prema Srbiji — Istočna granica*

Razgraničenje prema Srbiji bilo je povezano sa zaposjednućem istočnoga Srijema po njemačkoj vojsci na zahtjev njemačkih okupacionih vlasti u Srbiji, i to ponajviše zbog važnih vojničkih objekata u Zemunu i zbog snabdijevanja Beograda iz toga područja. Već za vrijeme njemačko-talijanskih razgovora u Beču 21./22. 4. 1941. o reorganizaciji bivšeg jugoslavenskog teritorija bilo je ustanovljeno, da se imaju zadovoljiti želje Hrvata u Srijemu, i da hrvatska istočna granica ima slijediti staru istočnu granicu Bosne i Hercegovine[51].

U toku preliminarnih razgovora o tome predmetu javio je njemački poslanik u Zagrebu, u ime njemačke vlade dru. Paveliću, da može jednostrano odrediti istočnu granicu NDH, na što je dr. Pavelić javio njemačkom poslaniku, notom broj 1089/41 od 28. 5. 41., «da će od današnjeg dana istočna granica prema priloženoj karti biti zaposjednuta po hrvatskim trupama i pograničnim vlastima». Što se tiče Srijema, kaže se u spomenutoj noti: «Na području Zemuna, gdje će privremeno ostati njemačka vojnička uprava, predlažem, da se zajedničkim njemačko-hrvatskim pregovorima ugovori demarkaciona crta, dok i ovo područje ne pripadne hrvatskoj državi»[52]. Zakonskom odredbom «O istočnoj granici Nezavisne Države Hrvatske» od 7. 6. 1941. odredio je dr. Pavelić granicu između Hrvatske i Srbije, o čemu su bile notificirane Njemačka i Italija dostavom odnosnih prijevoda ove Zakonske odredbe[53]. Njemačko poslanstvo u Zagrebu notom Pol. 2 Nr. 3-1275 od 5. 7. 1941. potvrdilo je primitak ove Zakonske odredbe i u ime njemačke vlade priznalo tako utvrđenu istočnu granicu Hrvatske[54].

Područje istočnog Srijema prelazilo je postepeno u vlast Hrvatske, dok nije 10. 10. 1941. bilo konačno predano u isključivu vlast Nezavisne Države Hrvatske, i to na temelju sporazuma «O konačnoj predaji

madžarskim odnosima, Godišnjak Hrvatskog Domobrana, Buenos Aires 1954., str. 163.-174.).

[51] DGFP XII, br. 398 (Memorandum od 24. 4. 1941. o rezultatima njemačko-talijanskih razgovora o reorganizaciji bivšeg jugoslavenskog područja) i br. 534 (Okružnica svim njemačkim diplomatskim predstavništvima od 17. 5. 41., gdje se kaže, da pregovori o utvrđenju granice još nisu završeni, ali da Hrvatska obuhvaća pokrajine Hrvatsku, Slavoniju, Srijem, Dalmaciju (djelomično), Bosnu i Hercegovinu).

[52] Prijepis note broj 1089/41 od 28. 5. 1941. u posjedu pisca.

[53] Tekst Zak. Odredbe od 7. 6. 41. u *«Međunarodni ugovori NDH 1941.»*; Marko Sinovčić, *«NDH u svietlu dokumenata»*, Buenos Aires 1950., str. 251.; Lemkin, o. c. str. 607.

[54] Sinovčić, o. c. str. 252.

Zemuna i okolice u isključivu upravu Nezavisne Države Hrvatske», koji je sklopila 4. 10. 1941. u Zemunu njemačka i hrvatska delegacija[55]. U vezi s tim sporazumom valja istaknuti, da on na dva mjesta upućuje na «Njemačko-hrvatski sporazum o boravku njemačke vojske u Hrvatskoj» (Deutsch/kroatisches Abkommen über den Aufenthalt deutscher Wehrmacht in Kroatien), koji se, istina, nije mogao pronaći, ali već samo spominjanje takovoga sporazuma pobija tezu o okupaciji NDH po njemačkim vojničkim snagama[56].

e) *Razgraničenje prema Crnoj Gori*

Budući da je Crna Gora potpala pod talijansku okupaciju i budući da je po Zakonskoj odredbi od 7. 6. 1941. istočna granica Hrvatske u svom južnom dijelu bila granica između Bosne i Srbije (Turske), kakva je postojala do 1908. i stoga ostavljala Novopazarski Sandžak Turskoj, trebalo je utvrditi uglavnom granicu od stare bosansko-crnogorsko-srpske tromeđe do sjeverne granice, utvrđene Rimskim ugovorom od 18. 5. 1941., tj. od područja Dobričevo. O toj granici sklopljen je između hrvatske i talijanske vlade u Zagrebu dne 27. 10. 1941. «Ugovor hrvatsko-talijanski o utvrđenju granica između Nezavisne Države Hrvatske i Crne Gore». Prema članu 1. ugovora, granica «slijedi uglavnom staru granicu od godine 1914. između bivše Austro-ugarske carevine i, odnosno Crnegore i Srbije, sve do brda Kljunačka glava (vrh 1082), koje je tromeđna točka između Crnegore, Hrvatske i Srbije»[57].

Unutar ovako utvrđenih granica NDH tekla je do 9. 9. 1943., kada je Hrvatska otkazala Rimske ugovore, njemačko-talijanska demarkaciona crta od Samobora zapadno od Petrinje, Prijedora, Banja Luke, Jajca, Travnika i južno od Sarajeva na Rudo na crnogorskoj granici. Nju je odredio Hitler radi osiguranja komunikacionih linija

[55] Tome su sporazumu prethodili: Zapisnik od 4. 6. 41. «o rezultatu pregovora glede hrvatsko-srpskog pograničnog područja; naredba ministarstva vanjskih poslova NDH broj 3522 od 5. 7. 51. i zapisnik od 15. 7. 41. «o preuzimanju uprave u području grada Zemuna i okolice sa strane NDH; i zapisnik od 25. 9. 41. «o pregovorima glede predaje Zemuna i istočnog Srijema u isključivu upravu hrvatske države». DGFP XII, br. 589 spominje u 6. bilješci utanačenje od 4. 10. 41., prema kojemu Hrvatska preuzima 10. 10. 41. istočni Srijem.

[56] Sereni (o. c. str. 1149.) vjerojatno aludira na taj sporazum, kada piše: «By agreement with the Croat Government, German troops will be stationed in the city of Zemun..., for the duration of the war».

[57] Tekst ugovora u *«Međunarodni Ugovori NDH 1941.»* — Razgraničenje prema Crnoj Gori nije potpuno zadovoljilo želje hrvatske vlade, radi jednog dijela Sandžaka s hrvatskom muslimanskom većinom. Pavelićev prijedlog razgraničenja u Sandžaku prema etničkom sastavu zemlje te višekratni razgovori s Mussolinijem o tome pitanju, ostali su bez rezultata.

sa Srbijom, dok traje njezina okupacija[58]. U talijanskoj vojničkoj interesnoj zoni nastale su zbog ratnih prilika, istočno od spomenute demarkacione crte, tri zone: I., II. i III., koje su tekle paralelno s jadranskom obalom. U tim zonama, posebice II. i III., miješale su se talijansko-hrvatske vojno-upravne nadležnosti. Za uređenje tih odnosa i razgraničenje spomenutih nadležnosti, posebice nakon što je II. Armata po sporazumu s hrvatskom vladom prolazno preuzela građansku upravu u II. zoni, sklopljen je u Zagrebu dne 19. 6. 1942. sporazum s talijanskim višim zapovjedništvom oružanih snaga «Slovenija-Dalmacija», tzv. «Supersloda»[59].

3 — MEĐUNARODNI UGOVORI I KONVENCIJE, SPORAZUMI I NOTIFIKACIJE

Zakonskom odredbom od 28. 4. 1941. broj XXXV-53-Z. p.-1941., objavljenom u Narodnim Novinama br. 15 od 30. 4. 1941., ustanovljen je državni grb, državna zastava i zastava ratne mornarice, Poglavnikova zastava i veliki državni pečat. Verbalnom notom br. 1088/41. od 31. 5. 1941., upućena je talijanskom poslanstvu u Zagrebu notifikacija državne zastave i zastave hrvatske ratne mornarice s molbom, da je dostavi svojoj vladi. Verbalnom notom od 4. 6. 1941-XIX. obavijestilo je talijansko poslanstvo hrvatsko ministarstvo vanjskih poslova, da je notifikacija upućena talijanskoj vladi. Istovjetnom notom i istoga dana notificirane su obje zastave njemačkoj vladi, preko hrvatskog poslanstva u Berlinu.

Verbalnom notom br. 4474/1941. od 8. 8. 1941. notificiralo je ministarstvo vanjskih poslova NDH vladama Njemačke, Italije, Španjolske, Japana, Bugarske, Slovačke, Rumunjske, Madžarske, Finske i kineskoj vladi u Nankingu oznake za raspoznavanje državljanstva hrvatskog civilnog zrakoplovstva («HR»). U smislu notifikacije većina je država prećutno primila na znanje navedenu oznaku, dok su Bugarska (nota poslanstva u Zagrebu broj 397 od 24. 9. 1941.) i Slovačka (nota poslanstva u Zagrebu broj 1362 od 19. 10. 1941.) izričito izjavile, da nemaju prigovora navedenoj oznaci.

[58] DGFP XII, br. 388 (Brzojav njemačkom poslaniku u Zagrebu od 23. 4. 41.) i br. 398 (Memorandum od 24. 4. 41. o rezultatima njemačko-talijanskih razgovora o reorganizaciji biv. jug. područja). — Cf. Hory-Broszat, o. c. str. 65.-66.

[59] Cf. Rudolf Kiszling, *Die Kroaten,* Graz-Köln 1956., str. 175./6. — Iz uputa za provedbu Zagrebačkog sporazuma od 19. 6. 1942., koje je izdala hrv. vlada za hrvatske vlasti u II. i III. zoni proizlazi postanak, granice i nadležnost u tim zonama. — O štetnim posljedicama talijanske reokupacije, odnosno stvaranja II. i III. zone, vidi «Spomenicu Min. Vanjskih Poslova o reokupaciji obalnog pojasa i četničkom pitanju» od 1943. (Sinovčić, o. c. str. 260.-266.).

Osim priznanja hrvatske države i njezinog razgraničenja sa susjednim državama, uključila se je Hrvatska u međunarodnu zajednicu posebice pristupom raznim međunarodnim konvencijama i potpisom raznih međunarodnih ugovora, koje možemo uglavnom podijeliti u četiri skupine.

a) *Pristup općim međunarodnim konvencijama*

Svojom notom broj 31/41. od 21. 5. 1941. notificirala je hrvatska vlada vladi Švicarske Konfederacije u Bernu pristup NDH «Općoj poštanskoj konvenciji» (Convention Postale Universelle) i time postala članom Svjetskog poštanskog saveza (Fédération Postale Universelle). Posredovanjem talijanskog poslanstva u Zagrebu notificirala je hrvatska vlada istoga dana notom broj 80/41. španjolskoj vladi pristup NDH «Međunarodnoj konvenciji o telekomunikacijama» sa sjedištem u Madridu (Convention Internationale sur les Télécommunications). U smislu ovih konvencija obavještavala je hrvatska vlada ministarstva vanjskih poslova Švicarske i Španjolske o utanačenjima radi uređenja uzajamnog poštanskog i telekomunikacionog prometa, koja je sklapala s pojedinim državama. Notifikacijom broj Pr. 696/1943., od 20. 1. 1943. izjavila je hrvatska vlada Švicarskom Saveznom Vijeću u Bernu pristup Hrvatske «Ženevskoj konvenciji od 27. 7. 1929. za poboljšanje sudbine ranjenika i bolesnika u vojskama na bojnom polju» i «Ženevskoj konvenciji od 27. 7. 1929. o postupanju s ratnim zarobljenicima», istakavši u toj notifikaciji, da je Zakonskom odredbom od 5. 7. 1941. osnovan Hrvatski Crveni Križ. Švicarski konzulat u Zagrebu izvijestio je svojom notom 277 Ad.-S. 1699-1943. od 26. 3. 1943. predsjednika Hrvatskog Crvenog Križa, da je švicarska nadležna vlast okružnicom od 13. 3. 1943. notificirala pristup Hrvatske spomenutim konvencijama svim vladama potpisnicama istih, i da pristup ima bezodvlačni učinak od časa notifikacije[60].

b) *Pristup postojećim multilateralnim političkim ugovorima*

Dne 15. 6. 1941. pristupila je NDH Trojnom paktu, sklopljenom između Italije, Japana i Njemačke 27. 9. 1940. u Berlinu. Na ceremoniji od 25. 11. 1941. u Berlinu, povodom produženja na daljnjih pet godina «Ugovora protiv komunističke internacionale» od 25. 11. 1936., pristupila je tome ugovoru i Hrvatska zajedno s Bugarskom, Danskom, Rumunjskom, Finskom i Slovačkom, dok su mu Madžarska, Španjolska i Manchoukuo bile pristupile već 1939.[61].

[60] Odgovarajuće tekstove vidi u *«Međunarodni Ugovori NDH-1943.»*, str. 1-96.

[61] *«Međunarodni Ugovori NDH — 1941.»*.

c) *Sklapanje multilateralnih pravno-imovinskih ugovora i sporazuma*

Nakon što su Njemačka i Italija dne 8. 7. 1941. proglasile prestanak postojanja Jugoslavije[62], sklopljen je u Berlinu 22. 7. 1942., između vlada Njemačke, Italije, Bugarske, Madžarske i Hrvatske, sporazum «O imovinsko-pravnom razrješenju bivše jugoslavenske države i o nekim drugim financijalnim pitanjima, koja su s time u vezi». Ovim ugovorom, kao i utanačenjima i sporazumima, sklopljenim u Beču dne 2. 9. 1943. «o razrješenju bivše jugoslavenske Državne hipotekarne banke, Privilegovane agrarne banke, Zanatske banke i Poštanske štedionice», «o uređenju pologa», «o bivšoj jugoslavenskoj monopolskoj upravi», «o uzajamnom izručivanju pismohrana» i «o razrješenju na području bivšeg jugoslavenskog društvenog osiguranja», bile su utvrđene države sticateljice prava i obveza bivše jugoslavenske države, pri čemu je Italija zastupala Albaniju i Crnu Goru, a Njemačka Srbiju[63]. Prema tome, Hrvatska je postala sunasljednicom bivše Kraljevine Jugoslavije, preuzevši jedan dio njezinih prava i obveza.

Dne 31. 10. 1942. pristupila je Hrvatska u Zagrebu «Sporazumu o osnivanju dansko-njemačko-finsko-švedskog povjerenstva za zajednički postupak kod namirivanja potreba drvom u zemljama u prostoru Sjevernog i Istočnog Mora».

d) *Razni bilateralni ugovori*

Osim ranije navedenih ugovora sklopila je Hrvatska u razdoblju od 1941. do 1943. sa svojim susjedima i drugim nesusjednim državama, koje su Hrvatsku priznale, ili su s njom održavale 'de facto' odnose, ugovore, utanačenja i sporazume o plaćevnom, poštanskom, telegrafskom i malom graničnom prometu, zatim i pravnoj pomoći, društvovnom osiguranju, izručenju, trgovini i kulturnoj suradnji — ukratko razne političke, gospodarske, pravne, društvovne i kulturne ugovore na temelju potpune ravnopravnosti i uzajamnosti[64].

U tome pogledu, međutim, čine izuzetak dva ugovora, sklopljena 18. 5. 1941. u Rimu s Italijom, koji zajedno s ugovorom o određivanju

[62] Ploetz: *Auszug aus der Geschichte,* 26. izdanje, Würzburg 1960., str. 1242.

[63] *«Međunarodni Ugovori NDH» 1942. i 1943.* — Cf. Dr. Franjo Žilić, «Koje je obveze bivše jugoslavenske države preuzela Nezavisna Država Hrvatska?» *(Mjesečnik* — Glasilo Hrvatskog Pravničkog Društva, broj 10., Zagreb 1943., str. 465.-469.).

[64] *«Međunarodni Ugovori NDH»* 1941., 1942. i 1943. — Posebni položaj njemačke narodnosne skupine u Hrvatskoj (die deutsche Volksgruppe in Kroatien) nije uređen međunarodnim ugovorom između Hrvatske i Njemačke, nego hrvatskim zakonima od 21. 6. i 30. 10. 1941.

granice između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije tvore tzv. Rimske ugovore. To su:

«Sporazum o pitanjima vojničkog značaja, koja se odnose na jadransko primorsko područje» i

«Ugovor o jamstvu i suradnji između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije» sa zaključnim zapisnikom i pismima predsjednika talijanske vlade predsjedniku hrvatske vlade i obratno, sve od istoga nadnevka[65].

Sporazum o pitanjima vojničkog značaja neposredna je posljedica Ugovora o uređenju granica između Hrvatske i Italije, što proizlazi iz same preambule sporazuma. Prema tome sporazumu, koji nije vremenski ograničen, Hrvatska se obvezala, da na otocima i na svome obalnom području ne će podizati utvrda ili uređaj kopneni, pomorski i zrakoplovni, niti vojničku bazu i napravu, «koja bi se mogla iskoristiti u ratne svrhe». (Čl. 1.) Nadalje hrvatska vlada «izjavljuje, da nema namjere držati ratnu mornaricu», osim jedinica za osiguranje redarstvene i carinske službe. (Čl. 2.) Konačno Čl. 3. predviđa, da će «obje vlade naknadnim sporazumom utvrditi modalitete, po kojima će talijanska vlada imati mogućnosti prevesti svoje oružane snage preko hrvatskog područja obalnom kolnom cestom Rijeka-Kotor i željezničkom prugom Rijeka-Ogulin-Split i njezinim možebitnim produljenjem do Kotora».

Naprotiv, ugovor o jamstvu i suradnji, iako i on ima kao polaznu točku sporazum o granicama, a kojim je «stvorena između Italije i Hrvatske sigurna osnovica za uzajamno prisnu suradnju», sklopljen je na 25 godina i ne predviđa obnavljanje. U preambuli se veli, da su se talijanska i hrvatska vlada sporazumjele — «u želji, da utvrde veze uskoga prijateljstva i suradnje i da promiču dobrobit dvaju naroda» — da Italija preuzima jamstvo za političku nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost Hrvatske u granicama, koje će biti određene u sporazumu s interesiranim državama (Čl. 1); da hrvatska vlada ne će preuzimati obaveza koje bi bile nespojive s ovim jamstvom i duhom ugovora (Čl. 2); da će se hrvatska vlada poslužiti suradnjom talijanskih oružanih snaga, ukoliko se tiče organizacije i tehničke obuke njezine oružane sile gdjegod se to bude smatralo potrebnim, u svrhu trajne suradnje (Čl. 3); da se hrvatska i talijanska vlada obvezuju, čim se sredi gospodarstvo Hrvatske, stupiti u opsežnije i uže veze carinske i valutne naravi, pa se stoga osniva stalno povjerenstvo za studij i izvršenje prednjega (Čl. 4), i konačno, da se obje vlade obvezuju sklopiti što skorije posebne sporazume u stvari željezničkog i

[65] Glede hrvatskog i talijanskog teksta Rimskih ugovora od 18. 5. 1941. vidi *«Međunarodni Ugovori NDH»* 1941., a glede njemačkog prijevoda talijanskog teksta istih vidi *«Monatshefte»,* str. 468.-474.

pomorskog prometa kao i u pogledu uređenja postupka s građanima jedne od dviju država na teritoriju druge, kulturnih i pravnih odnosa između obiju zemalja te ostalih stvari od zajedničkog interesa (Čl. 5). U zaključnom protokolu povodom potpisa ugovora o jamstvu i suradnji, a osvrtom na njegov Čl. 5., obje ugovorne strane daju izjavu, da će do zaključka novih sporazuma ostati na snazi između Italije i Hrvatske, ukoliko budu primjenljivi, ugovori, konvencije i sporazumi sklopljeni između Italije i Jugoslavije.

Budući da je ugovorom o razgraničenju bilo predviđeno, da će se zaključiti posebna konvencija u pogledu upravnog uređenja grada Splita s predgrađima, kao i otoka Korčule, ističe se u izmjeni pisama između Mussolinija i Pavelića od 18. 5. 1941., «da će talijanska vlada u najkraćem roku pristupiti pripremi nacrta konvencije u pogledu upravnog uređenja za općinu Split i otok Korčulu», što je značilo formalizaciju kondominija u ovim gradovima i predjelima.

Nakon što su bili potpisani ovi osnovni ugovori između Hrvatske i Italije, izdao je Mussolini zapovijed generalu Ambrosi-u, zapovjedniku II. talijanske armate, od 19. 5. 1941., da «talijanske oružane snage, koje se sada nalaze na području Nezavisne Države Hrvatske, prestaju imati od sutra 20. o. mj. značaj i ovlasti okupacionih snaga te dobivaju značaj četa, koje se nalaze na području prijateljske i savezničke Nezavisne Države Hrvatske[66].

Međutim, posebne okolnosti, uvjetovane ratnim stanjem na Balkanu, tj. stvaranje II. i III. zone i prisustvo talijanske vojske u njima, kao posljedica četničke i partizanske gerile s jedne strane, a s druge strane suparništvo Njemačke i Italije u pogledu Hrvatske te nevoljkost hrvatske vlade, da iznuđenom ugovoru o jamstvu i suradnji svojom suradnjom u stalnom povjerenstvu za studij i izvršenje klauzula ugovora omogući predviđene uske veze carinske i valutne naravi, spriječili su u praksi primjenu Rimskih ugovora, osim onoga o određenju granica[67].

Ipak, s formalne točke gledišta, spomenuti ugovori s Italijom ustanovili su posebni ugovorni odnos Hrvatske prema Italiji i kroz to odlučno utjecali na međunarodni status NDH u vrijeme, kada su ovi govori bili na snazi[68].

[66] Sinovčić, o. c. str. 101.; Sereni, o. c. str. 1149.; *«Hrvatski Narod»* od 21. 5. 1941. O izgredima II. armate u prvim danima na području talijanske okupacione zone svjedoče brojni izvještaji pohranjeni u arhivu min. vanj. poslove NDH, koji je nadbiskup Stepinac morao predati partizanima, kada su preuzeli vlast u Hrvatskoj.

[67] Stalno povjerenstvo sastajalo se u Rimu, Veneciji, Rijeci i Zagrebu na poticaj Italije, a da nije uspjelo pripraviti nijednog od predviđenih sporazuma. Hrvatska nije s Italijom sklopila nijednog ugovora, koji ne bi bila sklopila i s drugim susjednim državama. Ispravan je stoga zaključak, da usprkos njemačkoj političkoj nezainteresiranosti i vodećoj vojničkoj i gospodarskoj ulozi Italije u Hrvatskoj, koju su ugovori od 18. 5. 1941. namijenili Italiji, «ni sa hrvatske, ni s njemačke strane nisu se iz toga povlačile konsekvencije». (Hory-Broszat, o. c. str. 69.).

e) *Unilateralni pravni čini*

Prevratnički događaji u Italiji, pad Mussolinija i kapitulacija vlade maršala Badoglio-a urodili su otkazom Rimskih ugovora sa hrvatske strane. 10. rujna 1943. dao je dr. Pavelić, kao potpisnik tih ugovora, «državopravnu izjavu o razrješenju Rimskih ugovora», nakon što je dan prije objavio hrvatskom narodu, da je Hitler priznao hrvatskoj državi «granice, u kojima su uključene otcijepljene hrvatske zemlje na Jadranu». Na sjednici od 20. 9. 1943. hrvatska je vlada donijela zaključak o prekidu odnosa s talijanskom kraljevskom vladom i o priznanju talijanske nacionalno-republikanske vlade pod vodstvom Mussolinija, te svoj zaključak notificirala vladama Njemačke, Japana, Madžarske, Finske, Bugarske, Slovačke, Španjolske, Rumunjske i kraljevine Italije[69]. Time su 10. 6. 1943. Rimski ugovori i formalno prestali utjecati na međunarodni status NDH.

IV.

PRAVNI ZNAČAJ ODNOSA NDH PREMA SILAMA OSOVINE: MEĐUNARODNI STATUS NDH

Gore navedene pravno relevantne činjenice, pravni čini i ugovorna stanja upućuju na tri pravno odrediva razdoblja odnosa Hrvatske prema državama, koje su za vrijeme njezinog postojanja od 10. 4. 1941. do 8. 5. 1945. tvorile zajedničkim interesima stvorenu međunarodnu zajednicu.

Prvo razdoblje: od 10. 4. 1941. do 18. 5. 1941.

Premda je u ovome razdoblju Hrvatska posjedovala svoju stalnu nacionalnu vladu i organizaciju vlasti na temelju načela Hrvatskog oslobodilačkog pokreta od 1. 6. 1933., modificiranih 16. 4. 1941., a

[68] Budući da se međunarodni status jedne države ustanovljuje prvobitno na temelju međunarodnih ugovora i sporazuma te jednostranih pravnih čina, političke momente i iz njih nastala faktična stanja treba načelno ostaviti po strani.

[69] *«Međunarodni Ugovori NDH»* 1943., str. 317.-320. — Međutim, nije došlo do podjele agrément-a designiranom Mussolinijevom poslaniku Antoniu Tamburini-u, jer nacionalno-republikanska vlada nije htjela priznati Pavelićevu državopravnu izjavu o razrješenju Rimskih ugovora. Glede teksta talijanske note (nota talijanskog poslanstva u Berlinu od 17. 11. 1943. broj 14776 hrvatskom poslanstvu u Berlinu) vidi: Jareb, o. c. str. 109/10.

koja su do donošenja budućeg državnog ustava nadomještavala temeljni državni zakon, te iako je već bila priznata od strane Madžarske, Njemačke, Italije, Slovačke, Bugarske i Rumunjske, a s Njemačkom izvršila aktivno i pasivno pravo legacije (njemački poslanik je predao vjerodajnice u Zagrebu 21. 4. 1941., a hrvatski u Berlinu 8. 5. 1941.), te iako je s ovom posljednjom sklopila državni ugovor o razgraničenju, ipak je međunarodni položaj NDH bio do 18. 5. 1941. neizvjestan i neodređen s obzirom na činjenicu, da je priznanje NDH od strane glavnih sila osovine predviđalo ugovor o granicama, za koji se —što se tiče Italije— nije moglo očekivati, da će se poklapati s bivšom talijansko-jugoslavenskom granicom na području Hrvatske. Tek potpisom Rimskih ugovora 18. 5. 1941. određen je međusobni odnos Italije i Hrvatske te izvršeno međusobno aktivno i pasivno pravo legacije predajom vjerodajnica hrvatskog poslanika u Rimu 3. 6. 1941., a talijanskog, koji je najprije bio otpravnikom poslova, 2. 7. 1941. u Zagrebu. U ovome razdoblju mogu se razlikovati dva podrazdoblja: vrijeme od 10. 4. 1941. do 16. 4. 1941., tj. kada je proglašenjem nezavisnosti hrvatska tisućgodišnja državna ideja doživjela svoje ponovno ostvarenje i kada je postavljena prva hrvatska državna vlada i organizacija vlasti. U tom kratkom vremenu nalazi se Hrvatska kao država 'in statu nascendi' («werdender Staat» u terminologiji Georga Jellineka), država, koja je nastala revolucionarnim i s gledišta postojećeg međunarodnog poretka protupravnim, odnosno 'extra legem', načinom[70]. Tek postavljanjem vlade i organizacije vlasti te prvim međunarodnim priznanjima postaje Hrvatska državom u pravom smisli riječi i zadobiva svoj međunarodni subjektivitet, iako joj još nedostaju potpuno određeni odnosi prema jednom članu ratom podijeljene međunarodne zajednice, pa je to drugo podrazdoblje.

Drugo razdoblje: od 18. 5. 1941. do 10. 9. 1943.

Na temelju ugovora o jamstvu i suradnji i sporazuma o vojničkim pitanjima, a bez obzira na činjenicu, da ovi ugovori nisu nikada bili

[70] Prema Reinhold Horneffer-u («*Die Entstehung des Staates*», Tübingen 1933.) revolucionarnim, pa stoga protupravnim načinom nastale su USA (str. 206.), Belgija 1830. (str. 182.), Čeho-Slovačka 1918. (235.), Država SHS 1918. (226.-229.) i Poljska 1919. (str. 246.). Sve su ove države do svoje konačne državne konkretizacije prošle period «nasciturus-a», države «in statu nascendi», države u postanku, jer se je u svim tim slučajevima radilo o sekundarnom postanku države secesijom, koja se nije provodila na temelju neke norme majke-zemlje, nego na temelju revolucionarnog čina same države u nastajanju, koja sama sebi daje temeljnu normu, zakon ili ustav, i time istovremeno postaje državom u potpunom smislu riječi. — Naravno, s obzirom na način postanka Hrvatske u općem ratu i otuda nastaloj okupaciji države u nestajanju (Jugoslavije), ne postoji sličnost sa svim navedenim postancima država; sličnost postoji samo s državama nastalim poslije Prvog svjetskog rata, a i to s razlikom, što je postanak tih država sankcioniran mirovnim ugovorima.

ni pravno formalizirani, ni praktički provedeni, pogotovo pak ne oni «o užoj vezi carinske i valutne naravi», najadekvatnija bi oznaka talijansko-hrvatskog odnosa na temelju spomenutih međunarodnih instrumenata bila ona političkog saveza, u kojemu je jednom partneru namijenjena dominantna politička, gospodarska i vojnička uloga, a drugome nametnuta stanovita ograničenja njegovih temeljnih prava kao države. Budući da je Italija preuzela «jamstvo za političku nezavisnost i teritorijalnu cjelovitost» Hrvatske, a ova se opet obvezala ne preuzimati međunarodnih obveza, nespojivih s tim jamstvom i duhom ugovora, stavlja se u pitanje pravo jednakosti prema Italiji. S druge strane, budući da se je Hrvatska obvezala, da kroz 25 godina ne će preuzimati obveza nespojivih s tim sporazumom, stavlja se u pitanje pravo nezavisnosti Hrvatske kao države. Nejednakost Hrvatske prema Italiji dolazi nadalje do izražaja u obvezi Hrvatske, da ne će utvrđivati svoju obalu i da ne će držati ratnu mornaricu, što sve može činiti Italija na dijelu hrvatske jadranske obale, koji je stekla ugovorom o razgraničenju. Ipak, i usprkos ovim ograničenjima temeljnih prava Hrvatske, nije opravdano odnos Hrvatske prema Italiji, i obratno, označiti kao «međunarodnu uniju», koju Angelo Piero Sereni uzima kao polaznu točku pri analizi spomenutoga odnosa[71]. Naime, unija bilo kakve vrste mora imati pravnu mašineriju institucionalnoga značaja u svrhu opće i trajne koordinacije, bilo unutrašnje, bilo međunarodne djelatnosti dviju unijom vezanih država. U hrvatsko-talijanskom odnosu ne postoji takva pravna mašinerija, kao što postoji u slučaju predratnog albansko-talijanskog odnosa, u kojemu, osim toga, postoji istovjetnost poglavara države, koji uvijek mora biti talijanski kralj, i to na temelju talijanskog zakona od 16. 4. 1939. Zbog toga se ne može govoriti o «personalnoj uniji» između Italije i Albanije, kako je to Italija htjela predstaviti svijetu, nego o realnoj uniji, kod koje se zajedništvo vladara temelji na pravnoj normi, a ne na slučajnosti kao kod personalne unije[72].

Za razliku od talijasko-albanskog odnosa, Sereni prikazuje talijansko-hrvatski odnos ovako: «Designiranje hrvatskoga kralja po Viktoru Emmanuelu, kolikogod ono bilo značajno s političkog gledišta kao znak subordinacije novoga kraljevstva Italiji, ono je irelevantno za međunarodno pravo. Ustvari, ono se jedva može smatrati aktom talijanske države, budući je to, pravo uzeto, akt izvršen po Viktoru Emmanuelu u svom osobnom svojstvu, a koji akt proizvodi posljedice za hrvatsko, a ne za talijansko javno pravo. Ne postoji, čini se, nikakva pravna obveza hrvatske države, da sada ili u budućnosti na svome

[71] Sereni, o. c. str. 1147.

[72] A. P. Sereni, «The Legal Status of Albania», *The American Political Science Review*, Vol. XXXV., str. 311. i sl.

čelu ima osobu designiranu po Italiji, ili njezinom kralju. Međunarodne odnose hrvatska država provodi putem svojih vlastitih organa, bez ikakve unaprijed ustanovljene i stalne kontrole od strane Italije. Iz ugovora o jamstvu i suradnji ne proizlazi za Hrvatsku nikakvo ograničenje u vođenju njezinih međunarodnih odnosa, osim spomenute obveze Hrvatske, da ne će sklapati nikakvih obveza inkompatibilnih s talijanskom garancijom i duhom toga ugovora»[73]. Na temelju toga misli Sereni, da Hrvatska ne bi mogla biti članom Lige Naroda bez pristanka Italije. Ovo se mišljenje ne čini točnim, jer članstvo u Ligi Naroda, kao i danas u Ujedinjenim Narodima, nije ograničavalo političku nezavisnost jedne države, pa stoga ne bi spadalo pod udar ograničenja predviđenih ugovorom o jamstvu.

U pogledu vojničkih odnosa između Hrvatske i Italije, veli Sereni, koji je svoju raspravu pisao 1941., da je Italija obvezana braniti Hrvatsku, ali da Hrvatska nije obvezana surađivati u vojničkim pothvatima Italije, jer ne postoji vojnički savez, pa ističe činjenicu, da Hrvatska nije bila u ratu s Rusijom, dok Italija jest. «Unutarnja organizacija obih država —nastavlja Sereni— potpuno je odijeljena: Italija nema prava miješati se u unutrašnje poslove Hrvatske, osim onoliko koliko to zahtijevaju vojničke odredbe; također ne postoji nikakva obveza od strane Hrvatske, da svoju ustavnu organizaciju prilagodi onoj fašističke Italije».

Iz gore navedenoga nameće se zaključak, da usprkos spomenutim ugovorima ne postoji između Italije i Hrvatske odnos subordinacije putem pravnih mjera, veli Sereni[74].

Kao što Italija nije imala nikakvog utjecaja na unutarnjopolitički život hrvatske države, nije ga imala niti u pogledu njezinog vanjskopolitičkog života. Taj je bio omeđen i određen savezništvom zemalja Trojnog pakta. Zato Sereni griješi, kada vidi vanjskopolitički utjecaj Italije u slučaju zatvaranja američkog generalnog konzulata u Zagrebu 22. 6. 1941. Do toga je došlo na molbu njemačke vlade, a nakon što je vlada SAD dne 16. 6. 1941. zatražila zatvaranje njemačkih konzulata u USA do 10. 7. 1941.[75]. Jednako tako nije Italija imala samostalnu ulogu niti kod objave rata Engleskoj i SAD. To je ustvari bilo kolektivno djelo država potpisnica Trojnog pakta na zahtjev Japana nakon Pearl Harbour-a. U pitanju objave ratnog stanja sa SAD našla se je Hrvatska u istom položaju kao i Madžarska, Rumunjska, Bugarska i Slovačka, kojima je Njemačka pozivom na član 3. Trojnog pakta sugerirala «formalnu deklaraciju, da se nalaze u ratnom stanju sa SAD[76]. Hrvatska se je našla u ratnom stanju sa SAD, nakon što su dale odnosnu objavu Njemačka i Italija 11. 12. 1941., a Madžarska, Rumunjska, Bugarska i Slovačka dne 12. 12. 1941.[77].

Prema tome, u razdoblju od 18. 5. 1941., tj. od potpisa Rimskih ugovora, do 10. 9. 1943., kada ih je Hrvatska otkazala, nije ona bila ni pravno ni stvarno podvrgnuta Italiji, pa je stoga neosnovano mišljenje, «da se odnos između Italije i Hrvatske može definirati kao 'de facto' protektorat vrlo sličan protektoratu, koji je 'de jure' postojao između Njemačke i Slovačke, kako u pogledu ovlasti datih protežirajućoj državi, tako i u pogledu njihovih praktičkih posljedaka»[78].

Treće razdoblje: od 10. 9. 1943. do 8. 5. 1945.

Kapitulacijom Italije 3. 9. 19433. i otkazom Rimskih ugovora od

[73] Sereni, o. c. str. 1149.

[74] Sereni doslovce piše: «Thus the subordination of Croatia is not accomplished through legal measures...» (idem, str. 1150.). — On ipak misli, da postoji stvarna subordinacija, koja proizlazi indirektno iz separatnih ugovora o posebnim pitanjima «and even more through de facto situations which practically give Italy the almost complete control of the whole internal and international life of the Croat state» (idem). Neodrživost ovakovog mišljenja nije potrebno dokazivati, ako se samo uzme u obzir utjecaj Njemačke na cijelome Balkanu.

[75] DGFP XII, broj 634. — Priopćujući odluku hrvatske vlade o zatvaranju generalnog konzulata u Zagrebu, ministar Lorković je u svojoj noti generalnom konzulu USA u Zagrebu, John James Meilly-u, izričito naglasio obveze iz Trojnog pakta.

[76] DGFP XIII, Series D, broj 576 (svezak XIII obuhvaća razdoblje: 23/6-11/12/1941.). Ribbentrop upućuje njemačke poslanike u Budimpešti, Bukureštu, Sofiji, Zagrebu i Bratislavi kako trebaju postupiti kod odnosnih vlada u vezi s objavom rata SAD. U dodatku ovome brzojavu sugerira se preko odnosnih njemačkih poslanika vladama u Sofiji, Zagrebu i Bratislavi, da izjave, da se nalaze u ratu i s Engleskom.

[77] Prema Dr. F. Durčanskom (*«Biela Kníha* — Právo Slovákov na Samostatnost vo Svetle Dokumentov», Prvi Dio, Buenos Aires 1954., str. 227.-234.) vrlo je dvojbena slovačka objava rata SAD. Naime, prema slovačkom Ustavu, predsjednik republike objavljuje rat uz predhodno odobrenje parlamenta. U procesu pred narodnim sudom protiv dra. J. Tiso-a optužba nije mogla dokazati, da je predsjednik Tiso, bilo sâm, bilo uz sudjelovanje parlamenta potpisao objavu rata. Zanimljivo je, međutim, u tome pogledu stanovište State Department-a. Pomoćni tajnik Jack K. McFall u pismu senatoru James H. Duff-u veli: «Budući da Sjedinjene Države nisu nikada priznale bivšu Slovačku Republiku, nisu dobile formalnu objavu rata normalnim diplomatskim putem. Zbog toga vlada Sjedinjenih Država nije uzela na znanje vijest njemačkog izvještajnog ureda (DNB), izdatu u Bratislavi 13. 12. 1941. i objavljenu u New York Times-u, da je bivša slovačka vlada posegla za tim korakom. Dokaz ovakovog proglašenja rata, koji se nalazi u spisima Department-a, stoga je samo neizravan» (str. 228.). — Ipak su američke okupacione vlasti u Austriji s diplomatskim predstavništvom Slovačke jednako postupale, kao i s onima Hrvatske, Bugarske, Rumunjske i Madžarske, kada su dne 28. 7. 1945. istima uputile obavijest (tada u Bad-Gastein-u) o njihovom statusu kao interniranih osoba i u toj obavijesti izričito navele: «As representatives of a country formerly at war with the United States and/or other Allied countris you have been interned pending further dispositions». (Potpis: W. M. M. Dennis, Sp. Agt. C. I. — SAIC).

[78] Sereni, o. c. str. 1150.

strane Hrvatske dne 10. 9. 1943. otpadaju sva tim ugovorima predviđena ograničenja temeljnih prava nezavisnosti i ravnopravnosti, a koja su opravdavala govor o međunarodnom statusu NDH u spomenutome razdoblju[79]. Time je Hrvatska pravno ponovno zadobila svoju punu nezavisnost i ravnopravnost u međunarodnoj zajednici, kojoj je pripadala, jer nisu postojali nikakvi ugovori s Njemačkom, ili s kojom drugom državom, koji bi ograničavali pravo hrvatske države na nezavisnost i ravnopravnost.

Međutim, upravo time, što je Njemačka politički, a pogotovo vojnički, morala nadomjestiti ulogu svoga talijanskog saveznika ne samo u Italiji nego i na Balkanu, pa, nadalje, time, što su se komunistički jugoslavenski partizani na području Hrvatskoj povraćene jadranske obale i obalnog pojasa domogli gotovo cjelokupnog talijanskog naoružanja i time mogli znatno pojačati svoju vojničku djelatnost i na ostalim dijelovima hrvatske države, našla se je Hrvatska u položaju vojničke ovisnosti o Njemačkoj, kako u pogledu snabdijevanja oružjem, tako i u pogledu koordinacije svoje strategije s njemačkom strategijom na Jugoistoku. Položaj Hrvatske u vojničkom pogledu otežala je i okolnost, da su poslije kapitulacije Italije i sami Nijemci pojačali suradnju sa srbijanskim četnicima na štetu Hrvatske, koju su do tada prakticirali Talijani[80]. Ta se je politika s odnosnim posljedicama posebice provodila, kada je Hermann Neubacher koncem kolovoza 1943. postao «posebnim opunomoćenikom ministarstva vanjskih poslova za Jugoistok» sa sjedištem u Beogradu, a sa zadatkom koordinacije vanjskopolitičkih pitanja Srbije, Crne Gore, Albanije i Grčke[81].

U ovome razdoblju opstanka NDH neki su dijelovi njezinog državnog teritorija, posebice pak obalno područje, bili proglašeni «operacionim područjima» s odgovarajućim ograničenjima hrvatske građanske uprave. To je bilo posljedica reorganizacije njemačke vojničke zapovjedničke raspodjele na Balkanu, koja je bila započeta već koncem 1941.[82].

[79] Pod međunarodnim statusom, u širem smislu riječi razumijevamo pravni položaj jedne države u međunarodnoj zajednici država. Ako neka država pripada međunarodnoj zajednici posrednim putem, tj. preko neke državne zajednice, tada se govori o njezinom državnopravnom položaju unutar ove državne zajednice. Ako pak neka država pripada međunarodnoj zajednici neposredno, govorimo o njezinom međunarodnom statusu samo onda, ako je njezin posebni pravni odnos prema jednoj ili više država razlikuje od ostalih država međunarodne zajednice.

[80] Hory-Broszat, o. c. str. 125. (ugovor o nenapadanju između srpskih četnika i talijanskog generala u Dalmaciji Ambrosi-a od 11. 8. 1941.).

[81] Vidi: Hermann Neubacher, *«Sonderauftrag Südost 1940-1945»*, Berlin-Frankfurt, 2. izd. 1957., str. 14.

[82] Hrvatska je vlada u više navrata protestirala protiv povreda hrvatskoga suvereniteta i protiv drugih ispada njemačkih vojničkih vlasti na području NDH. Tako, npr., u slučaju svrgnuća velikog župana u Sarajevu kao nepoudanog, a to bez pitanja hrvatske vlade. (Hory-Broszat, o. c. str. 141.). — Isti autori spominju i ovaj slučaj: «Kada je u travnju 1944. u mjestima Otok, Gruda i dr. u Dalmaciji bilo pobijeno preko 400 hrvatskih ljudi i žena od strane pripadnika SS-Divizije «Prinz Eugen», uzbudio se je i poslanik Kasche i označio te ispade «neopravdanim» i «besmislenim», jer se je radilo o naknadnoj odmazdi većinom protiv nedužnih» (idem, str. 169.). — Na istom mjestu spominju autori promemoriju savjetnika i pročelnika političkog odjela Auswärtiges Amt-a, Otto von Erdmannsdorff-a, od 12. 4. 1944. o predaji protestne note hrvatskog otpravnika poslova u Berlinu, ali bez daljnjeg komentara. Međutim, okolnosti u vezi s tom protestnom notom značajne su za ondašnje hrvatsko-njemačke odnose. Naime, nakon kapitulacije Italije osnovano je u okviru hrvatske vlade ministarstvo za oslobođene krajeve s ministrom drom. Edom Bulatom na čelu, koji je odmah pošao s pratnjom u Split, da preuzme vlast u ime hrvatske države. Kod Klisa je bio opkoljen od jakih partizanskih snaga, a odteretirala ga je neka njemačka oklopna jedinica. U znak priznanja jednoj jedinici SS-Divizije «Prinz Eugen», koja je bila zajedno s Hrvatima opkoljena, nazvana je jedna ulica u Splitu imenom te divizije. Kada su kasnije neke jedinice spomenute divizije izvršile navedeni pokolj Hrvata, promijenio je ministar Bulat ime ove ulice u ulicu «Cetinskih žrtava». Na temelju njegovih izvještaja, a po uputama ministarstva vanjskih poslova, uložilo je hrvatsko poslanstvo u Berlinu najoštriji protest, u kojemu je zahtijevalo kaznu odgovornog njemačkog zapovjedništva i zaprijetilo «drugim mjerama», ukoliko zahtjevu ne bude udovoljeno. Erdmannsdorff je pročitao odpravniku poslova, nadsavjetniku Sambugnachu, odgovor njemačke vlade i zatražio razjašnjenje, da li prijetnja «drugim mjerama» znači objavu rata? Spor je završen time, da je dr. Perić otstupio kao ministar vanjskih poslova a sjedište novog ministarstva premješteno u Zagreb. Glede potpunog teksta ove hrvatske protestne note vidi: «Nota Sambugnach» u *'Hrvatska revija — Jubilarni zbornik 1951-1975'* München-Barcelona, 1976., str. 200.

Prema tome, budući da nisu postojali pravni akti, koji bi utjecali na ravnopravnost i nezavisnost Hrvatske u odnosu prema Njemačkoj, stoji Hrvatska prema njoj kao ravnopravni međunarodni subjekt kroz cijelo vrijeme rata. Međutim, s obzirom na stvarni vojnički položaj Hrvatske i na ulogu njemačkih oružanih snaga na hrvatskom državnom području u zadnjoj fazi rata, može se položaj njemačkih oružanih snaga u Hrvatskoj označiti kao prisutnost savezničke vojske u prijateljskoj državi u svrhu obrane zajedničkih interesa, sličan položaju američke vojske u Islandu i američko-islandskom odnosu nakon proglašenja Islanda republikom 17. 6. 1944.

V.

PRAVNI NASLOV POSTANKA NDH I PRESTANKA JUGOSLAVIJE: NJIHOVE PRAVNE POSLJEDICE — MOGUĆNOST RAZNIH RJEŠENJA

S obzirom na činjenicu, da je NDH nastala za vrijeme rata, kada se je međunarodna zajednica raspala na dva antagonistička tabora, pa jedan tabor ne priznaje nikakvih promjena u sistemu država na

interesnom području drugoga tabora; te s obzirom na činjenicu, da je svršetkom rata NDH prestala postojati i da se je na državnom području bivše Kraljevine Jugoslavije pojavila druga, nova, Jugoslavija pod imenom FNR Jugoslavija, postavlja se pitanje pravne kvalifikacije NDH u razdoblju od 1941. do 1945. i kraljevine Jugoslavije, odnosno FNR Jugoslavije, za koju jugoslavenski komunistički pravni historičari tvrde, da je nastala već 29. 11. 1943. na drugom zasjedanju AVNOJ-a, kao nova država pod imenom Demokratske Federativne Jugoslavije. Stoga je posve razumljivo, da se ne može raspravljati o pravnom značaju NDH, tj. da li je ona bila država ili nije — o čemu su se izjašnjavali i optužba i obrana i sâm optuženi nadbiskup Stepinac, a da se istovremeno ne uzme u obzir i pravna kvalifikacija ostalih područja prve Jugoslavije. Slučaj bivše Jugoslavije je, međutim, posebno kompliciran, jer se na njemu ukrštavaju, s jedne strane, pitanja i stanja kao što su debellatio, occupatio bellica, dismembratio i incorporatio, a, s druge strane, secessio, successio, djelomična i opća de facto vlada, izbjeglička vlada te pitanje identiteta i kontinuiteta države.

Nezavisna Država Hrvatska nastala je odcjepljenjem, secesijom, od bivše Jugoslavije kao višenarodne države. Prema tome, način postanka NDH je 'secessio'[83]. Nakon aneksije, odnosno inkorporacije Slovenije Italiji i Njemačkoj, Baranje i Bačke Madžarskoj (Međimurje je ostalo sporno područje između NDH i Madžarske, a Banat je ostao pod neposrednom njemačkom vojničkom upravom), jugoslavenske Makedonije Bugarskoj i Kosova-Metohije Albaniji, ostale su na preostalom dijelu jugoslavenskog područja dvije državne formacije: Srbija, od predaje vlade generalu Milanu Nediću 29. 8. 1941., i Crna Gora, nakon proglašenja nezavisnosti njezine narodne skupštine 12. 7. 1941. Dok Srbija nije nikada postala subjektom međunarodnog javnog prava, pa, prema tome, ni državom u pravom smislu riječi, dotle Crna Gora nije nikada prešla stadij države 'in statu nascendi'[84]. Povijesno uzevši, jugoslavenska je država prestala postojati uništenjem[85].

[83] Charles Rousseau, *Droit International Public,* Paris 1953., str. 288.: «Il peut d'ailleur arriver, spécialement au cas de sécession, que l'indépendance de l'Etat soit éphémère et que celui-ci disparesse au bout de quelques années, lorsque l'Etat démembré rétablit son autorité sur le territoire qui s'était detaché de lui (ex.: Monténegro, 1878-1918; Géorgie et Arménie, 1918-1921; Etats baltes, 1917-1940; Manchoukuo, 1932-1945; Croatie, 1941-1945)».

[84] Tako Udina, *Lo smembramento della Jugoslavia,* Dir. int. 1941., s. 3-22.; Inače o Crnoj Gori i ovlastima okupacionih vlasti vidi: Lemkin, o. c. str. 247.-251. i 589.-602.

[85] Kao jedno od takovih mišljenja spominjemo ono René Albrecht-Carrié, *«A Diplomatic History of Europe»,* London 1965., str. 558.: «...the Yugoslav state was completely destroyed». 24): «Slovenia was partitioned between Germany and Italy and Croatia became an independent state, the crown of which

Premda mnogi pisci smatraju, da je Jugoslavija prestala postojati dismembracijom, nije prihvatljiv 'dismembratio' kao razlog njezina prestanka, jer 'dismembratio' pretpostavlja prestanak stare države stvaranjem novih međunarodnih subjekata na njezinom državnom teritoriju, a Srbija i Crna Gora nisu nikada postale države u smislu međunarodnog javnog prava. S obzirom pak na načelo neprenosivosti državnog suvereniteta za vrijeme ratne okupacije, dopustivo je sve gore navedene aneksije, odnosno inkorporacije, smatrati kao 'occupatio bellica', kao faktično posjedovno stanje područja koja, juridički uzeto, i nadalje ostaju jugoslavensko državno područje. Prema tome, osim NDH, kao jedinog novog subjekta međunarodnog javnog prava, postojala su preostala područja bivše Jugoslavije, uključivši ovamo i Srbiju, kao područja pod ratnom okupacijom. Ne može biti nikakve usporedbe između NDH i Srbije s gledišta državnoga ili međunarodnog javnog prava, kako to čine jugoslavenski pravni historici, trpajući Hrvatsku i Srbiju u isti koš. Stavljajući okupiranu Srbiju u isti red s Hrvatskom, ovi pisci žele okupaciju protegnuti i na Hrvatsku, pa prema tome i na cijelu bivšu Jugoslaviju, i tako pod krinkom borbe protiv okupatora i «kvislinga» lišiti Hrvatsku njezine državnosti. Značajno je za spomenute pisce da, opravdavajući postanak komunističke Jugoslavije kao nove države, poznaju sve klasične pravne rekvizite za postanak države, tj. da je «država činjenica, koja se odražava kroz djelovanje njezine vlasti, a napose kroz njezino pravo», «da nije bitno za postanak i postojanje države, da li će nju priznati ova ili ona država» itd. Naprotiv, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj niječu te sve rekvizite, jer da je nastala na području okupirane Kraljevine Jugoslavije, čiji je suverenitet samo suspendiran. Istovjetujući Hrvatsku i Srbiju i poričući im sve elemente državnosi (što je u pogledu Srbije točno), piše prof. Ferdo Čulinović: «Stanovnici 'NDH' ili Srbije za M. Nedića nisu prestali biti jugoslavenski državljani. Kako ta područja nisu imala ni svog državnog teritorija, a ni svoje državne vlasti, to s obzirom na suštinu okupacije ni stanovnici s tog područja nisu bili državljani «NDH» (ili Srbije za Nedića i dr.), nego Kraljevine Jugoslavije, odnosno poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a državljani DFJ»[86].

Budući da po spomenutom načelu neprenosivosti suvereniteta za vrijeme ratne okupacije nisu dopustive aneksije, odnosno inkorpo-

was to be borne by an Italian prince who, however, never actually assumed the post. Montenegro was likewise to be independent under the Italian crown. Both Hungary and Bulgaria regained territory lost after the First World War and Bulgaria annexed the bulk of Macedonia... Albania was also somewhat enlarged, and a small, supposedly independent Serbia, was left corresponding to the pre-1914 state».

[86] Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka,* Knjiga II. Zagreb 1959., str. 356.

racije tuđeg državnog područja, a prema tome i stvaranje novih država, moglo bi se zaključiti, da to isto vrijedi i za postanak NDH. To je stanovište zauzela jugoslavenska izbjeglička vlada, kada je protestirala protiv raskomadavanja Jugoslavije i postanka NDH[87], a dosljedno ga zastupa i jugoslavenska komunistička vlada od početka do danas iz razloga koje smo već spomenuli. Prema spomenutome načelu neprenosivosti suvereniteta za vrijeme ratne okupacije izgledala bi naoko opravdana tvrdnja prof. Čulinovića u vezi s pitanjem državljanstva stanovnika okupiranog jugoslavenskog područja. To je stanovište zauzela i Stepinčeva obrana, kada je ustvrdila, da se ne radi o državi NDH, nego o okupaciji dijela Jugoslavije, nazvanog NDH, na kojemu su okupatori preko ustaške vlade kao svoga eksponenta vršili svoju okupatorsku volju i vlast. Drugim riječima, područje NDH nije drugo nego okupirano područje Jugoslavije, a hrvatska državna vlast nije ništa drugo nego vlast «belligerentnih okupatora».

Ovako formulirani prigovor postanku NDH i njezinoj državnosti opovrgao je klasičnom jasnoćom prof. dr. Tihomil Drezga, kada je 1944. o tome problemu napisao: «Ne poriče se, da prema vrijedećem pravu vojnički pobjednik ne može povećavati svoju državu na račun pobijeđene države. Zaposjednuto područje etnički i povijesno tuđe područje, ne može biti predmetom inkorporacije. Ali ovdje se ne radi niti o zaposjednutom tuđem području, niti o okupatoru. Područje je hrvatsko, područje je ne samo nezaposjednuto, nego od 15. travnja 1941. međunarodnopravno nesporno podvrgnuto vrhovništvu Nezavisne Države Hrvatske. Pravni subjekt, koji se koristio izmjenom vrhovništva nad tim područjem, nije Njemački Reich, nego Nezavisna Država Hrvatska»[88]. Belligerentni okupatori mogle su biti samo sile Osovine, a nikako hrvatska država. Nema slučaja u povijesti, da je neka nacija, ili neka država, belligerentni okupator svoga vlastitog državnog teritorija. To je absurdno već i po tome, što je pojmovno ratna okupacija vanjska pojava s obzirom na okupiranu državu, a ne unutrašnja.

Kako je postanak države uopće extra-juridička pojava, koja se ne može pobijati kriterijima pravnog reda[89], svjetska pravna literatura uglavnom ne stavlja u pitanje postojanje NDH kao države, nego je na različite načine kvalificira, već prema tome o kakvom se institutu međunarodnog javnog prava radi, odnosno o tome kakve pravne posljedice izviru iz činjenice postojanja NDH u pojedinom pravnom sporu. Baveći se pitanjem priznanja prof. Charles Rousseau, na primjer, ubraja Hrvatsku i Slovačku među slučajeve preuranjenog priznanja od strane sila Osovine u toku Drugog svjetskog rata, kao što je bilo preuranjeno i priznanje Paname od strane USA 13. 11. 1903. i Mandžurije (Manchoukuo) od strane Japana 15. 9. 1932., kao nedopušteno miješanje u unutrašnje prilike države u raspadanju[90]. Kako pak ne postoji ni dužnost priznati, ni pravo na priznanje, jer priznanje ovisi isključivo o interesima države priznavateljice, ne postoji nikakav pravni kriterij o pitanju preuranjenosti priznanja. Prema prof. Brierly-u, samo u slučajevima revoltirajućeg dijela neke države priznanje je preuranjeno tako dugo, dok je još prava borba u toku[91]. Prema tome kriteriju ne bi bilo preuranjeno priznanje NDH, a još manje ono Republike Slovačke. Međutim, prema teoriji o nedjeljivosti rata, na kojoj su se razvila načela o izbjegličkim vladama i u kojoj one imaju svoje pravno i političko opravdanje, pitanje postojanja ili propasti Jugoslavije kao države ovisilo bi o konačnom ishodu općega rata, koji su saveznice Jugoslavije nastavile voditi. Stoga, premda je Jugoslavija tehnički prestala postojati debelacijom (debellatio), ali jer rat s Jugoslavijom nije bio izolirani rat, nego dio općega rata, opravdano je smatrati je pod ratnom okupacijom, osim državnog područja Nezavisne Države Hrvatske, usprkos činjenici, da su njezini vojnički pobjednici 8. 7. 1941. proglasili, da je dismembracijom prestala postojati. Svakako, ni s gledišta teorije o nedjeljivosti rata nije moguće priznanje NDH od strane sila Osovine ocijeniti kao priznanje co-belligerenta, kako ga ocjenjuje Georg Schwarzenberger, jer to ovisi o državama priznavateljicama, a dokumenti o priznanju NDH od strane sila Osovine ne potvrđuju takvo priznanje[92].

Pitanje pravnog značaja NDH s obzirom na okupaciju Jugoslavije za vrijeme rata raspravljalo se je u poslijeratnoj svjetskoj pravnoj literaturi u vezi s problemom državljanstva, kao i s problemom odgovornosti današnje Jugoslavije za obveze NDH, tj. s problemom nasljedstva.

Polazeći sa stanovišta, da kod dismembracije države njezini stanovnici automatski stiču državljanstvo novih država, koje su nastale na području raskomadane države, smatra Hansjörg Jellinek[93], da je

[87] Protestne note jugoslavenskog poslanika u Washingtonu, Konstantina Fotića, od 12. i 24. svibnja 1941. protiv dismembracije Jugoslavije i postanka hrvatske države, upućene državnom podtajniku Summer Welles-u. *(Department of State Bulletin,* IV, No. 102, 7. 6. 1941., str. 682-683.).

[88] T. Drezga, o. c. str. 5.

[89] Rousseau, o. c. str. 349.

[90] Idem, str. 298.

[91] J. L. Brierly, *The Law of Nations,* Oxford 1949., str. 123.

[92] Georg Schwarzenberger, *A Manual of International Law,* Vol. 1., 4.° izd. London 1960., str. 71.

[93] Hansjörg Jellinek, *Der automatische Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit durch völkerrechtliche Vorgänge, zugleich ein Beitrag zur Lehre von der Staatensukzession,* Berlin-Detmold-Köln 1951., str. 193/4.

pravno Jugoslavija i nadalje postojala nakon 1941., jer Srbija i Crna Gora nisu ispunjavale uvjete za postanak novih država, pa stoga Jugoslavija nije mogla prestati postojati dismembracijom. «Što se tiče Hrvatske —piše Jellinek— stvari stoje drugačije. Ova bivša pokrajina Jugoslavije odijelila se je, iako uz pomoć okupacionih sila, u skladu sa svojim stoljetnim težnjama, od jugoslavenske države —koja je, kako je pokazano, i nadalje postojala— i osnovala državu u smislu međunarodnog prava, koja je bila priznata od više država». Jellinek nadalje napominje, da shvaćanje o postojanju Jugoslavije i nakon njemačke i talijanske okupacije, prihvaća, osim što se tiče postanka Hrvatske, i novija pravna literatura. Kao primjer, da se polazi sa stanovišta postojanja Jugoslavije za vrijeme okupacije i istovremenog nepriznavanja postojanja hrvatske države, citira Jellinek član 1. prijedloga jugoslavenskog ustava od 15.1.1946.[94], pa dodaje, da je to netočno, «jer je u vremenu od 1941. do 1945. stvarno postojala od više država priznata država Hrvatska, koja je ali nakon oslobođenja Jugoslavije godine 1945. opet iščezla». «Polazeći s te predpostavke, nema sumnje, da su stanovnici «krnje» Jugoslavije za vrijeme okupacije zadržali svoje staro (jugoslavensko) državljanstvo»[95].

S problemom državljanstva u svjetlu teritorijalnih promjena na bivšem jugoslavenskom području bavi se također Hans-Joachim Seeler[96]. Polazeći od načela nedjeljivosti rata, ovaj pisac kaže, da okupirana i, dapače, razdijeljena država postoji «de jure» tako dugo, dok posjeduje priznatu izbjegličku vladu, koja simbolizira postojanje takove države. Nadalje veli, da je jugoslavenska država prestala postojati za one države, koje su priznale teritorijalne promjene sila Osovine za vrijeme ratnog pohoda na Balkanu. Da uzmogne odgovoriti na pitanje, da li je postojalo međunarodnopravno relevantno hrvatsko državljanstvo, odlučno je —veli pisac— da li je uopće postojala država

[94] Prijedlog čl. 1. jug. ustava od 15. 1. 1946. glasi: «La République fédérative populaire de Yougoslavie est un Etat populaire de forme républicaine, communauté de peuples égaux, qui ont librement exprimé leur volonté de r e s t e r unis dans le cadre de la Yougoslavie». Uzakonjeni, odnosno primljeni tekst člana 1. ustava od 31. 1. 1946. naprotiv glasi: «Federativna Narodna Republika Jugoslavija je savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na osnovu prava na samoodređenje, uključujući pravo na odcjepljenje, izrazili svoju volju da žive zajedno u federativnoj državi». Prema primljenom članu 1. ustava ne proizlazi državni kontinuitet između prve i druge Jugoslavije, a niti njihov identitet, kako to pokušavaju dokazati jugoslavenski pravnici (npr. prof. Ivan Tomšić u *Jug. reviji za Međunarodno pravo*, br. 1/1956., sr. 15-27., ili Steva Đorđević, br. 3/1963., str. 368-75.), a jugoslavenski historičari, naprotiv, dokazuju, da se radi o novoj državi (npr. *Jug. Istorijski časopis*, br. 4., Beograd 1963., str. 2-23.).

[95] Jellinek, o. c. str. 194.

[96] Hans-Joachim Seeler, *Das Staatsangehörigkeitsrecht von Jugoslawien*, Frankfurt am Main-Berlin 1956., pp. 164.

Hrvatska? Tako se je to pitanje postavilo i na procesu protiv nadbiskupa Stepinca. Odgovor optužbe i obrane je bio negativan. Zanimljivi su stoga, izvodi i zaključak Seelerov, kako u pogledu pitanja, da li je Hrvatska bila država, tako i u pogledu odnosa međunarodne zajednice prema činjenici postojanja Hrvatske kao države s obzirom na pitanje državljanstva njezinih stanovnika. Seeler piše:

«Nakon vojničke okupacije Jugoslavije, Hrvatska se je odijelila i osamostalila. Guggenheim smatra nedopustivim stvaranje države od strane okupacionih sila. Pri tome se ali misli na osnivanje država, koje isključivo ili pretežno potječe od okupacionih sila, bez obzira na narodne i povijesne interese stanovnika. Takova osnivanja nisu dopuštena, kao na primjer osnivanje Mandžurije po Japanu 1931. ili Saar-a po Francuskoj 1946. U slučaju Hrvatske, naprotiv, kod osnivanja države došla je do izražaja prastara težnja stanovništva. Osnivanje države uslijedilo je, doduše, uz pomoć okupacionih sila, ali je ono također posve odgovaralo volji stanovnika ove zemlje».

«Drugog su mišljenja Melville i Lemkin. Melville označava osnivanje Hrvatske samo kao sredstvo, da se između Srba i Hrvata posije mržnja. Bez obzira na to, da su između ova dva naroda, posebice između dva rata, postojale velike napetosti, ovaj bi argumenat govorio protiv valjanosti osnivanja Hrvatske, kada bi ono uglavnom bilo djelo okupacionih sila. To pak nije bio slučaj. S druge strane misli Lemkin, da je, doduše, Jugoslavija od svih okupiranih država bila «najraskomadanija» («most dismembered»), no to samo i uvijek unutar okvira «occupatio bellica». Nije od važnosti, da li je to bio slučaj, jer, bez obzira na već navedene argumente, postojale su u slučaju Hrvatske sve ostale pretpostavke za osnivanje države».

«Postojalo je državno područje, čije su granice bile utvrđene ugovorima s Njemačkim Reichom i Italijom. Postojao je hrvatski državni narod, i —barem u prvim godinama postojanja ove države— relativno samostalna državna vlast u Hrvatskoj. Hrvatska je vlada sigurno stajala pod jakim utjecajem Njemačkog Reicha i Italije, ali to samo nije dovoljno, da se zaniječe postojanje vlastite državne vlasti. Inače bi se moralo danas zanijekati značaj države svim državama, koje se nalaze na utjecajnom području velesila».

«Dakle, u vremenu poslije 1941. postojala je država Hrvatska, koja je, istina, kasnije koncem rata opet iščezla. Iz toga proizlazi, da je postojalo hrvatsko državljanstvo»[97].

U pogledu odnosa međunarodne zajednice prema činjenici postojanja NDH i hrvatskoga državljanstva, zaključuje Seeler, da su oni postojali samo za onaj dio međunarodne zajednice, koji je Hrvatsku

[97] Seeler, o. c. str. 31.

priznao, dok je za ostatak iste postojala «de jure» Jugoslavija u granicama od 6.4.1941., a koju je predstavljala njezina izbjeglička vlada.

Kakogod se tko odnosio prema činjenici postojanja NDH i jurističkoj fikciji postojanja Kraljevine Jugoslavije u isto vrijeme, činjenica je, da se ova fikcija ne može protegnuti na Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, navodno stvorenu 29. 11. 1943., jer ona kao država nije ni postojala, a niti ju je itko tada priznao, pa niti kao 'de facto' vladu. Tek 9. 5. 1945., kada su se hrvatska vlada i hrvatska vojska povukle s teritorija Hrvatske, postigla je efektivnu vlast na cijelom teritoriju Jugoslavije zajednička vlada, imenovana dne 5. 3. 1945. na temelju «sporazuma Tito-Šubašić» od 1. 11. 1944. u Beogradu. Sve do 29. 11. 1945., kada je proglašena republika, postojala je 'de jure' Kraljevina Jugoslavija, koja se je tek tada pretvorila u FNR Jugoslaviju. DF Jugoslavija nije bila država na «oslobođenom» području, jer je to područje bilo područje ili NDH, ili «krnje» Kraljevine Jugoslavije, odnosno cijele Kraljevine Jugoslavije pod okupacijom, već prema tome kakvo se stanje priznaje.

Prema izloženome, Seeler usklađuje razna načela međunarodnog javnog prava, koja se sukobljuju na odnosu NDH—Jugoslavija, svodeći taj sukob na problem priznanja jednog ili drugog stanovišta u pogledu osnovnog pravnog pitanja, u čijem se znaku vodio uglavnom proces protiv nadbiskupa Stepinca, tj. da li je NDH postojala kao posebni međunarodni subjekt, a Jugoslavija prestala postojati ili je postojala na odcjepljenjem Hrvatske smanjenom okupiranom području, odnosno, da li je Jugoslavija 'de jure' postojala kao okupirana cjelina, pa prema tome NDH nije mogla 'de jure' postojati.

Nema sumnje, da ovakovo usklađivanje problema putem priznanja ili nepriznanja jednog ili drugog pravnog, ili faktičnog, stanja omogućuje postavljanje pravnih zahtjeva i njihovo kakvo takvo rješavanje u sporovima, koji su se poslije rata vodili.

Premda je sporazumima između Njemačke, Italije, Bugarske, Madžarske i Hrvatske, potpisanim 22. 7. 1942. u Berlinu i 2. 9. 1943. u Beču, o imovinsko-pravnom razrješenju bivše jugoslavenske države, NDH postala nasljednicom Kraljevine Jugoslavije na svom državnom području, jer je preuzela odgovarajući dio njezinih prava i obveza, u praksi nije riješeno pitanje, da li je Kraljevina Jugoslavija, a poslije FNR Jugoslavija, postala pravna nasljednica NDH. Odštetni zahtjevi, postavljeni s naslova sukcesije država, nisu imali uspjeha, jer je pri njihovu rješavanju prevladalo stanovište totalne okupacije Jugoslavije, odnosno stanovište kontinuiteta i identiteta Kraljevine Jugoslavije i FNRJ, kako ga zastupa današnja jugoslavenska pravna nauka, usprkos tezi jugoslavenskih pravnih historičara, da je FNRJ nova država.

Takav slučaj predstavlja potraživanje američke firme Socony Vacuum Oil Company. Stavljajući «zahtjev za nekih 11.325.000 dolara s obzirom na vlasništvo, koje je Socony Vacuum Oil Company posjedovala u Jugoslaviji i koje je negdje između 1941. i 1945. bilo oduzeto po Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i oštećeno, dok je bilo pod nadzorom i upravom ove države», oštećena firma temeljila je svoj zahtjev na tvrdnji, da je poslijeratna vlada Jugoslavije odgovorna za djela vlade Hrvatske u prvom redu «kao vlada nasljednica»[98]. Zahtjev je podnesen Komisiji Sjedinjenih Država Amerike (United States International Claims Commission) ustrojene na temelju sporazuma, koji su 19. 7. 1948. zaključile vlade SAD i Jugoslavije «o potraživanjima SAD i njezinih državljana protiv Jugoslavije zbog nacionalizacije i drugih oduzimanja imovine od strane Jugoslavije, te prava i interesa obzirom na tu imovinu, a koja su se dogodila između 1. rujna 1939. i dana sporazuma»[99].

[98] Vidi: *International Law Report* (I.L.R.), London: Butterworth, 1957., IV — Succession with Regard to Obligations for Delinquencies (Torts), str. 55.-65. — *Digest of International Law,* Washington 1963., Vol. 2., str. 767.: Croatia, «puppet» government not a predecessor.

[99] Budući da je po sporazumu od 19. 7. 1948. dosuđivanje odštete trebala vršiti jedna američka ustanova, to je američki Senat 1949. donio «International Claims Settlement Act» (Public Law 455), kojim se ustanovljuje «United States International Claims Commission», a koju je 1. 7. 1954. zamijenila «Foreign Claims Commission of the United States». (I.L.R., str. 55.) — Za bolje razumijevanje ovoga sporazuma treba spomenuti, da je njime cjelokupna američka imovina procijenjena na 17 miliona dolara. Ova svota tvori dio od 47 miliona dolara, od toga 42 miliona u zlatnim šipkama, koje je jugoslavenski razarač «Beograd» još 20. 5. 1939. dovezao u London, odakle su kasnije prebačeni u Federal Reserve Bank u New Yorku. Tito je tražio povratak toga novca od prvog dana dolaska na vlast, no tek kada je Jugoslavija bila izbačena iz Kominforma 28. 6. 1948. zaključen je sporazum 19. 7. 1948., koji se je do tada odugovlačio, jer je Jugoslavija cijenila američku imovinu sa 5 a USA sa 20 miliona dolara. (Ilija Jukić, *Tito between East and West,* London 1961., str. 15.; J. B. Hoptner, o. c. str. 156.; Vrleta Krulj, Povodom izvršenja Sporazuma između SAD i Jugoslavije od 19. 7. 1948. o novčanim potraživanjima SAD i njezinih državljana *(Jug. revija za Međunarodno pravo,* Beograd 1963., br. 3., str. 358.-396.). — Po tome sporazumu Jugoslavija je mogla tražiti povratak dijela fonda od 17 miliona, koji bi preostao nakon cjelokupne isplate dosuđenih naknada. Zato je Jugoslavija, kao 'amicus curiae' u postupku o osnovanosti zahtjeva, mogla iznositi svoje mišljenje prije nego što odluka postane konačna i obavezna. Odluka o zahtjevu Socony Vacuum Oil Company bila je donesena 30. 12. 1954. *(Digest,* str. 767.), a Komisija je, prema V. Krulju, završila svoj rad krajem prosinca 1954. Prema istome autoru, bilo je ukupno podneseno 1556 zahtjeva; u 876 je Komisija priznala osnovanost; u 671 slučaju zahtjev je odbijen, a 9 zahtjeva je bilo povučeno prije odluke. Ukupan iznos odobrenih naknada iznosio je dolara 18.817.904, što znači, da su naknade isplaćene sa 91 % dosuđenog iznosa odštete, ne računajući kamate. — Samim potpisom sporazuma SAD su deblokirale 30 miliona dolara i time započele, najprije tuđim sredstvima, svoju pomoć Jugoslaviji u njezinom najkritičnijem času, da ta pomoć do danas dosegne svotu od više milijardi dolara.

Odbijajući zahtjev Socony Vacuum Oil Company, Komisija zastupa mišljenje, da je Hrvatska imala sva obilježja «lokalne de facto vlade ili vlade sličnog karaktera». Nadalje argumentira Komisija, da lokalna de facto vlada, kakva je bila Hrvatska, posjeduje sva obilježja 'neuspjelih revolucionaraca' i 'belligerentnih okupatora'», pa pozivom na Haašku konvenciju iz 1907., koja regulira prava i obaveze 'belligerentnih okupatora', zaključuje: «Budući da ta pravila nameću belligerentnom okupatoru odgovornost za oduzimanja, očevidno je, naravno, da je okupirana država ispričana. Dosljedno tome, u otsutnosti ugovora ili drugog aranžmana s belligerentnim okupatorom privatna stranka, koja je pretrpjela štetu ili gubitak, ostaje bez naknade».

Na temelju svega, što smo prije rekli o postanku NDH i njezinome međunarodnom statusu u periodu 1941.-1945., nije ispravno na nju primijeniti obilježja lokalne 'de facto' vlade, ni obilježja neuspjelih revolucionaraca, a najmanje ona 'belligerentnih okupatora', «jer brka dva pravna stanja, istovjetuje dva razna subjekta» — kako je svojedobno napisao prof. T. Drezga[100].

Drugi slučaj postavljanja zahtjeva na temelju sukcesije država, koja pojmovno znači vremensko smjenjivanje dvaju subjekata međunarodnog prava na jednom te istom teritoriju, predstavlja potraživanje Portugala od SFR Jugoslavije u pogledu naplate propisa od 109 kupona za odgovor iz godine 1943. u iznosu od 30 zlatnih franaka, a koji je popis hrvatska poštanska uprava svojim pismom od 15. 4. 1944. vratila s usvojenjem portugalskoj poštanskoj upravi, koja ga je opet dostavila Međunarodnom poštanskom uredu, radi uvrštenja u Opći obračun za godinu 1944. Tome uvrštenju usprotivila se je jugoslavenska poštanska uprava, osporivši Portugalu pravo, da putem kompenzacije naplati spomenuto potraživanje. Spor, koji je započeo 1949., završio je arbitražnom presudom arbitražnog suda godine 1956., koji su sačinjale Nizozemska, kao arbiter Portugala, i Danska, kao od strane Međunarodnog poštanskog ureda po službenoj dužnosti imenovani arbiter Jugoslavije, jer je ova osporavala potrebu arbitraže pa nije htjela imenovati arbitra. Portugal je temeljio svoj zahtjev na sukcesiji, koju je Jugoslavija osporila. Svoja razmatranja zaključili su arbitri stanovištem:

[100] Vidi citat pod 88); prof. Ch. Rousseau, nabrajajući slučajeve generalne de facto vlade i lokalne de facto vlade, ne ubraja Hrvatsku među slučajeve lokalne de facto vlade (o. c. str. 308.-309.). Profesor Sauser-Hall upozoruje na opasnosti asimilacije pojmova 'belligerent occupation' i 'de facto government', jer asimilacija tih pojmova ne samo opasno proširuje ovlasti okupatora, nego je u stanju potkopati jasni pojam identiteta i kontinuiteta okupirane države. «A de facto government is an internal State phenomenon; belligerent occupation is external to the occupied State» (Digest, str. 780.).

«S obzirom da je u ovom slučaju sukcesija osporena od strane Jugoslavije, i da nijedan poseban međunarodni aranžman, niti ma koje opće prihvaćeno pravilo međunarodnog javnog prava, ne priznaju ovu sukcesiju, i pošto se nadležni forum za rješenja sporova ove vrste nije još izjasnio u tom pogledu, to se kompenzacija ne može izvršiti».

Nadležni pak organi u takvim sporovima jesu, po mišljenju arbitražnog suda, specijalni arbitražni sudovi, Međunarodni sud pravde, Komisija za ratnu štetu ustanovljena ugovorom o miru, koje arbitri primjerice navode.

Sama presuda doslovce glasi: «Arbitri, iz gornjih razloga, proglašavajući se nadležnim da odlučuju o predmetima spora, ukoliko zavise od primjene i tumačenja Svjetske konvencije, smatraju, naprotiv, da nije u njihovoj nadležnosti da rješavaju pitanja iz oblasti međunarodnog javnog prava, koja se odnose na odgovornost Jugoslavije za obaveze ugovorene za vrijeme rata, na njezinom teritoriju, od strane organa Hrvatske i njemačkih okupacionih vlasti, i odlučuju, s obzirom da pitanje odgovornosti za obaveze ugovorene za vrijeme rata od strane Hrvatske i njemačkih okupacionih vlasti na teritoriju Jugoslavije nije riješeno od strane nadležnih organa, da portugalska uprava nema prava izvršiti naplatu potraživanja putem prebijanja»[101].

Budući da se u smislu gornjeg stanovišta arbitražnog suda u pitanju odgovornosti današnje Jugoslavije za obveze NDH (u iznosu od 30 zl. franaka) i njemačkih okupacionih vlasti (u iznosu od 266 zl. franaka), što ustvari znači pitanje nasljedstva NDH, još nije izjasnio nadležni forum, tj. specijalni arbitražni sudovi, ili Međunarodni sud pravde, ili Komisija za ratnu štetu, ustanovljena ugovorom o miru, to će se eventualni budući otštetni zahtjevi prema Jugoslaviji, ili zahtjevi Jugoslavije prema drugim državama za potraživanja s bivšeg državnog područja NDH, odnosno za potraživanja, koja bi NDH bila mogla postaviti, rješavati prema stanovištu, koje će zainteresirane strane zauzeti o pitanju međunarodnog statusa NDH i pravnog položaja Kraljevine Jugoslavije u razdoblju od godine 1941. do 1945. Takovo zauzimanje stanovišta moglo bi postati aktuelno pri rješavanju «problema otštete jugoslavenskim žrtvama u vrijeme njemačke okupacije» — prema izjavi M. Tepavca, jugoslavenskog ministra vanjskih poslova, novinarima u Bonnu[102].

[101] Tekst arbitražne presude objavila je *Jugoslavenska revija za Međunarodno pravo*, Beograd 1956., br. 3., str. 534.-538., prema časopisu Svjetskog Poštanskog Saveza u Bernu od 9. 9. 1956.

[102] *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, od 30. 7. 1969.

24

VI.

QUID FACTI? QUID JURIS? — SRŽ NADBISKUPOVE VLASTITE OBRANE

Svojim riječima *«Vi ste za mene vlast od 8. svibnja 1945., a prije toga nikakva vlast»*, nabacio je nadbiskup Stepinac ne samo problem međunarodnog statusa NDH onako, kako se je on postavio u stvarnosti i životu, nego je time izrekao jednu od temeljnih postavki državnopravne nauke o postanku i prestanku država, o postojanju i nepostojanju njihovome. On je, nadalje, tom kategoričkom tvrdnjom postavio granicu svoje političke odgovornosti i bio dosljedan u uskraćivanju i davanju odgovora pred sudom. Premda ga je optužnica teretila zbog kolaboracije s neprijateljem i «njegovim pomagačima» za vrijeme «okupacije»; premda ga je njegova po sudu imenovana obrana branila također s gledišta međunarodnih pravnih pravila o ponašanju za vrijeme «okupacije», on ipak nije nasjeo postavkama optužnice ni obrane, nego je *svoju obranu temeljio na činjenici postojanja NDH do 8. 5. 1945.* i činjenici postojanja druge vlasti, odnosno države, od 8. 5. 1945. pa dalje.

Postanak i prestanak država činjenično je pitanje, extra-juridička pojava, na koju međunarodna zajednica daje svoj odgovor putem priznanja ili nepriznanja činjenice postanka države kao novog subjekta međunarodog javnog prava. Priznati ili nepriznati novu državu je pravo postojećih država, a ne njihova dužnost. Zato može doći do nejednodušnosti među državama u pogledu priznanja sekundarnog postanka jedne države, tj. na razvalinama druge, a pogotovo za vrijeme rata, kada se međunarodna zajednica nužno raspada, pa jedna ratujuća strana ne priznaje državnopravnih promjena u sferi druge. Tako je bilo i s državnopravnim promjenama na prodručju prve Jugoslavije u razdoblju od 10. 4. 1941., kada je proglašenjem nezavisnosti nastala NDH, do 8. 5. 1945., kada je povlačenjem vlade i vojske sa svoga državnog teritorija prestala postojati — debellatio, kojom je i Kraljevina Jugoslavija prestala postojati kao država, 18. travnja 1941.

U pogledu pravne kvalifikacije ovih državnopravnih promjena ne postoji jednodušnost ni u međunarodnopravnoj literaturi, ni u međunarodnoj praksi. Razlog tome treba tražiti u prazninama međunarodne prakse, koja je jedno od vrela međunarodnog javnog prava[103]. Zato se pri rješavanju raznih međunarodnopravnih problema pribjegava fikcijama. Nadbiskup Stepinac u svojoj obrani suprotstavio je činjenicu postojanja hrvatske države fikciji postojanja Jugoslavije kao cjeline pod okupacijom. Optužba je trebala «okupaciju Jugoslavije» ne samo zato, da njome optereti Nadbiskupa zbog kolaboracije s okupatorom, nego i zato, da opravda borbu protiv NDH kao «tvorevine okupatora» i da opravda «narodnooslobodilačku borbu» uopće. Jer, bez «okupacije» nema opravdanja za «narodnooslobodilačku borbu», a bez nje nema «oslobođenja od okupatora». I Nadbiskupova je obrana operirala s pojmom okupacije, ali s namjerom da dokaže, da je Nadbiskupova suradnja s hrvatskim državnim vlastima bila pravno opravdana i neizbježiva. *Nadbiskup Stepinac lučio je, kako u vrijeme svoga slobodnog djelovanja, tako i pred komunističkim sudom, Nezavisnu Državu Hrvatsku od njezinoga režima.* Optužba i njegova po sudu imenovana obrana zajedno s režimom pokapaju i NDH, kojoj ne priznaju značaj države. Nitko to ne može zamjeriti Nadbiskupovoj obrani, dru. Ivi Politeu i dru. Natku Katičiću, koji su ga, premda po sudu imenovani, savjesno i pošteno branili pod neobično nepovoljnim pravnim i političkim prilikama. No, moglo bi se zamjeriti svakome drugome, koji u slobodnome svijetu misli, da dobro brani Nadbiskupa ako posiže za obranom njegovih branitelja, kao najboljom obranom, a ne za njegovom vlastitom obranom, obranom s gledišta postojanja Nezavisne Države Hrvatske, koje se na pravnom polju jasno očituje u njezinom međunarodnom statusu u okviru onda postojeće podijeljene međunarodne zajednice.

[103] O problemu državnosti i međunarodnog statusa NDH ima, naravno, mišljenje suprotno našemu, dr. Fikreta Butić-Jelić u svome najnovijem djelu *«Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945.»*, Zagreb 1977., str. 96.

UTAMNIČENIK U LEPOGLAVI

Nakon što je nadbiskup Stepinac, 11. listopada 1946., osuđen na kaznu od šesnaest godina tamnice, bio je 19. listopada 1946. otpremljen u *«Kazneno-popravni dom»* u Lepoglavi, na izdržavanje kazne. Tu je ostao do 5. prosinca 1951., kada je premješten u zatočeništvo u Krašić.

DOČEK NADBISKUPA STEPINCA U LEPOGLAVSKOJ KAZNIONICI UJESEN 1946.

DONOSIM opis stanja osuđenika u lepoglavskoj kaznionici, s naročitim opisom dolaska u nju, na izdržavanje kazne, primasa Hrvatske dra Alojzija Stepinca.

Sve što iznosim u ovom opisu, ispričao mi je jedan očevidac. On je dobro upoznao tu zloglasnu kaznionicu, koju se sada službeno zove *«Odgojno-popravni Dom, Lepoglava»*. Prije nekoliko mjeseci uspio je on pobjeći iz *«Titovog raja»*, pa je preko Italije pred nekoliko mjeseci stigao u Kanadu. Neopisivom tugom i potresnim riječima ispričao mi je svoje tužne i strahovite doživljaje u potlačenoj i po komunistima zarobljenoj Hrvatskoj. Njegovo je pričanje, bez najmanjeg pretjerivanja, potpuno objektivno. On prikazuje u svojoj pripovijesti strahovite patnje i muke, što ih proživljuje hrvatski narod. Možda od svega najzanimljivije je njegovo pričanje o dočeku nadbiskupa dra Alojzija Stepinca u kasnu jesen 1946. Taj očevidac je jedini čovjek, koji je stigao u Kanadu, a koji je imao sreću, kako sâm kaže, da kao robijaš tom jedinstvenom i za njega do sada najveličanstvenijem dočeku prisustvuje.

— — — — — — —

Onog dana, bolje reći onog jutra, kada je Nadbiskup doveden u Lepoglavu, izvedeni su svi zatvorenici na dvorište prvog odjelenja pred zgradom ravnatelja-komandanta. Bilo je to rano ujutro, još je bio mrak. Kažnjenici i zatočenici nisu znali o čemu se radi i sa strahom su očekivali, što će se dogoditi. U pola šest ujutro došao je komandant, koji je zajedno sa svojim štabom komesara i zapovjednicima straže dao upute zatvorenicima, bolje reći nalog, da se u određeno vrijeme imadu poredati s obje strane ceste u logoru, počam od glavnih ulaznih vrata logora, pa do upravne zgrade, koja je udaljena oko 300 metara. Među kažnjenike podijeljena su smrdljiva jaja, paradajzi, pokvareni krumpir i još gore stvari. Svi su zatočenici bili podučeni, da dolazi «Najveći neprijatelj naroda» na izvršenje kazne, pa ga treba svega uprljati i osramotiti kod dočeka. Kažnjenici se iznenadiše, i čudili su se i stajali u napetom očekivanju. Neki su možda naslućivali tko bi to mogao biti, tako opasan «neprijatelj naroda». Toga jutra su «drugovi» komesari bili proti običaja ljubezni. Dali su znati, da će se strogo paziti kako će pojedini zatočenici bacati jaja te ostali «pozdravni materijal», koji je među zatvorenike podijeljen. Naglašeno je, da će najbolji gađači dobiti

kroz mjesec dana dvostruk obrok kruha, dapače obećavali su, da će oni, koji se naročito istaknu, biti predloženi na pomilovanje. Ovakovim obećanjima, koja su ali bila popraćena i grožnjama, najbolje se vidi, koliku su važnost komunistički zločinci polagali na okolnost, da bi ponizili i osramotili Nadbiskupa u času, kada ovaj dolazi na izvršenje kazne, na trnoviti put reštanskog života, jer im to nije uspjelo na insceniranom procesu. Moram napomenuti, da su toga jutra sve straže bile popetorostručene. Stražari u punoj ratnoj spremi —do zubiju naoružani— imali su i pištolje, svaki pojedini po čitavu kolekciju ručnih bombi, povješanih oko pasa. U sedam sati ujutro izdan je nalog zatočenicima, da zauzmu mjesta s obje strane ceste, od glavnih ulaznih vratiju pa do ravnatelja kaznionice. Nekoliko tisuća zatočenika čekalo je u gustom špaliru, poredani s obje strane ceste, svaki držeći u rukama po koje jaje, paradajz ili krumpir. Svi su bili vanredno znatiželjni tko je ta ličnost, taj novi pridošlica-patnik, da ga se mora ovako «svečano» dočekati.

Podpuna tišina zavladala je u logoru, a nekoliko tisuća očiju bile su uprte sad u velika i željezna vrata glavne ulazne veže. Nakon nekoliko časaka vrata se otvaraju — ulazi desetak do zubi naoružanih oznaških bandita, sami neki viši oficiri komesari i Bog te pitaj kakovi vragovi. Napetost među zatvorenicima dosegla je vrhunac. — Konačno — pojavljuje se čovjek vitkog stasa, asketskog izgleda u crno obučen. Dostojanstveno i odmjereno ulazi u dvorište: čovjek krasnog svetačko-blijedog ispaćenog lica. U tren oka prepoznaše svi zatočenici asketsku pojavu svog nadbiskupa: dra. Alojzija Stepinca.

Kako je zakoračio četiri do pet koračaja u dvorište kaznionice, Nadbiskup popostade, zaokruži svojim blagim pogledom nepregledni špalir, koji ga je dočekao, dostojanstveno glasno pozdravio je te nesretnike: Hvaljen Isus i Marija! U isti mah podiže svoju desnicu i zaputi se kroz špalir dijeleći apostolski blagoslov.

Događa se nešto nečuvenog, čemu se nitko nije nadao, a niti mogao očekivati, niti je itko onaj čas bio kadar spriječiti. U momentu, kada se digla Nadbiskupova ruka blagoslivajući zatočenike, svi zatočenici poklekoše, pa čak i stražari padoše na koljena, križajući se i duboko klanjajući.

Bio je to trenutak vanredno uzvišen od neizmjernog ganuća. Dostojanstvenim korakom prolazi Nadbiskup špalirom na koljenima klečećih zatočenika, dijeleći blagoslov lijevo i desno. Nije bilo niti jednog jedinoga, a stisnute šake otvoriše se same, a iz njih ispade «pozdravni materijal»: smrdljiva jaja, gnjili krumpiri, paradajz i ostalo. Kanonada, spremljena od komunističkih zlotvora, sramotno je svršila.

Časak dva poslije, nakon što su svladali prvu zabunu, koja ih je zadesila, neočekivano, sâm komandant logora sa svim svojim štabom i s novo nadošlim oznaškim oficirima, zaletio se poput bijesnog pseta među zatočenike, udarajući ih kundacima i strojnim puškama i urlajući, da svi moraju odmah u svoje sobe. Skoro je došlo do najstrašnijeg krvoprolića, jer je nekolicina od komandantovih pomoćnika uperila strojne puške u masu zatočenika. Da do toga nije došlo, treba zahvaliti nekolicini trijeznih, koji su sigurno odmah uočili do kakvog bi po njih neugodnog

škandala bilo došlo u svjetskoj javnosti, da se to krvoproliće dogodilo u momentu dolaska nadbiskupa Stepinca.

Niti jedan od onih zatočenika, koji su prisustvovali ovomu rijedkomu i veličanstvenomu dočeku, neće taj doček zaboraviti cijeloga svog života. Većina tih nesretnih i nevinih žrtava komunističke strahovlade kažu: «Za sve naše patnje, prošle i buduće, mi smo vanredno sretni, da smo imali tu sreću, da budemo očevidci tog krasnog prizora».

Nije izostala osveta komunističkih zvjeradi nad zatočenicima. Zabrana ono malo dnevne šetnje kroz puna tri mjeseca. Smanjenje već ionako bijednih obroka, koje su zatočenici dnevno do tog događaja primali. Zabrana primanja paketa kao i pisanja kući. Naravno, slijedila su zlostavljanja u pojačanoj mjeri. Mnoge će zanimati, što se dogodilo s onim stražarima, koji su se pokazali tako «malo svjesni»? Oni su nekoliko časaka nakon dolaska Nadbiskupovog svi pohapšeni, pa se nikad više nijedan nije pojavio, niti je itko kojega od njih vidio, a niti se znade za njihovu sudbinu.

Po čitavoj Hrvatskoj a napose u Zagrebu brzo se dočulo za taj vanredan i jedinstveni doček. Dugo se to prepričavalo i šaputalo, usprkos zabrani i grožnji «narodne vlasti», da će svaki tko to priča i širi, biti najstrože kažnjen.

Život nadbiskupa u Lepoglavi težak je i mučan. On je posvema odijeljen i osamljen. Svaki dodir s ostalim zatočenicima podpuno je nemoguć. Kada su komunistički kaponje vidjeli, da je njihov atak na njega neuspio i da su izazvali svjetsku javnost kao rijedko do sada, pokušali su blefirati svjetsku javnost. Da dokažu, dali su Nadbiskupu dvije ćelije, u jednoj je kapelica. Naravno, bila im je prva briga, da dovedu strane novinare, da im pokažu, da je njihov postupak na visini. To su učinili, jer su, kako gore spomenuh, s procesom i osudom baš protivno postigli. Tokom procesa oborene su sve inkriminacije protiv Nadbiskupa, kao primasa Hrvatske...

...Došavši do spoznaje komunistički vlastodršci, da su se tim procesom strahovito osramotili učinili su nekoliko pokušaja, da to zaglade. U siječnju 1947. došao je sâm dr. Bakarić, predsjednik tako zvane «vlade» Hrvatske, u Lepoglavu nadbiskupu dru Stepincu te mu predložio, da učini molbu za pomilovanje i da će molba biti povoljno riješena, ali uz uvjet, da napusti Hrvatsku. Nadbiskup, saslušavši tu ponudu, odgovorio je, da to može tražiti onaj, koji je kriv, a jer kod njega nema krivnje, ne može biti ni govora o molbi za pomilovanje.

Taj pokušaj ponovljen je i početkom godine 1948., kada je u ožujku ponovno došao dr. Bakarić u Lepoglavu k Nadbiskupu. Bio je jednake sreće kao i godine 1947. To je dokaz silne moralne snage, koja resi primasa Hrvatske. Voli čamiti u tamnici, nego se poniziti najvećem i najzakletijem neprijatelju hrvatskog naroda i kršćanstva, da dobije svoju osobnu slobodu.

DR. IVAN PERNAR (1889-1967.)

[*Hrvatski Glas*,
Winnipeg, 31. 5. 1949.]

STEPINAC U LEPOGLAVI

JOHN I. PINTAR

DANA 12. ožujka 1947., malo iza 8 sati navečer, zatvoriše se iza mene teška vrata Lepoglavske kaznionice. Jedan broj dodan tisućama Hrvata unutar zidina nekadašnjeg samostana Pavlina u Hrvatskom Zagorju. «Popravni dom» za muške, okružen debelim zidom, udaljen od glavne zgrade zatvora nekih 15 m., s kojeg su u razmacima na oko 40-50 m. postavljeni tornjevi (promatračnice) a na njima zloslutno strše spremne smrtonosne strojnice.

Blizu stotinjak supatnika kroče u divljem gonjenju u unutrašnjost. Gubimo se životinjski ugurnuti u jednu oveću prostoriju glavne zgrade — «Karantenu». Oko 200 upalih, umornih, iscrpljenih i apatično zastrašenih lica pozdravljaju naš dolazak nijemim pogledima. Vrata zalupnuše iza nas, popraćeni sa strane milicajaca nevjerojatnim bogatstvom prostačkih izraza. Stotinjak pridošlica stoji neznajući kamo da se stave, dok nas sjene razasute po vlažnom podu ne upute da potražimo mjesto na golome podu gdje bismo sjeli. Da legnemo, ni pomisliti, jer je toliko prostor natrpan ljudskim bićima. Nekako se porazmjestimo u jedva sjedeće položaje koji kuda. Nastavlja se noć, kao da se ništa nije dogodilo. Prostorijom tek odjekuje teški val disanja, stenjanja i bolni jauk nesretnika, premlaćenih po raznim zatvorima prije dolaska ovamo. Noć prolazi sporo, a potrebiti san ne dolazi, usprkos premorenosti.

Na prozorima prizemlja «Karantene», koji gledaju na malenu bašču s tri šljunkom pokrivene staze za šetnju između oklopnog zida i zgrade ćelija I. gradnje, konačno prodiru prve zrake dolazećeg dana. Tjelesa se miču i šaputljivi žamor prevladava prostorom. Danje svjetlo sve više kradimice odlazi u rano jutro. Teški zadah znoja i nečistoće, pomiješan patnjama izmučenih tjelesa, u danjem svjetlu vjerno otkriva sve strahote jadnog ljudstva, što ga «obdari humanizam» komunističke doktrine.

Oko devet sati po sobi najednom nasta gibanje, komešanje i natiskivanje u pravcu onih par prozora. Svatko nastoji zauzeti što bolje i vidljivije mjesto. Pogledam u smjeru s mnoštvom, koje spontano šapće: *«Nadbiskup izlazi na šetnju — Naš Lojzek — Naš Stepinac»*.

Toga trenutka zaboravljene su sve osobne patnje. Lica poprimaju življi izraz, koji nedvoumno otkriva ponos, ljubav i najdublje poštovanje za čovjeka, što tih časova gordo, uzdignute glave, obučen u skromno crno svećeničko odijelo, prolazi ispred njihovih prozora. Kradomice očima oblijeće krcata okna. Iz pogleda odsijeva čudni sjaj, a skupljene usnice razlijevaju dobrostivi smiješak, iz kojeg se naslućuje umirujuća poruka: — Ugledajte se u mene — podnesite svoje križeve strpljivo, mirno i nadasve dostojanstveno. — Začudno, bilo je tako. Gledajući njega, tisuće Hrvata crpilo je snagu otpora, jer iza svake njegove šetnje proširilo se neko smirenje među zatvorenicima. Druge dvije staze zauzeli su, svaki po jednu, jedan od dva svećenika, što dijele gorku sudbinu svoga crkvenog poglavara. To bijaše moje prvo jutro u Lepoglavi i «susret» s tim neumrlim simbolom hrvatske otporne snage i uzorom hrvatskog rodoljublja. Uslijedile su godine svakodnevnih šetnja, šetnja, koje su svakog dana ulijevale nove nade, nove snage tisućama supatničke braće Lepoglave i diljem Hrvatske. S te malene staze razlijevalo se dnevno svjetlo nade i snaga otpornosti za teške duševne i fizičke borbe, kojima bijaše izložen Hrvat i Hrvatska.

Negdje tek u rujnu 1947. bio sam premješten u krilo zgrade, gdje se nalazio nadbiskup Stepinac. To krilo sastojalo se od nekoliko soba, koje su svojevremeno služile kao ured kaznionice. Dolaskom u ovo krilo bio sam podpuno odcijepljen od ostalih zatvorenika. Strogi nadzor, naređen od upravnika Josipa Špiranca, sasvim je onemogućio bilo kakvi dodir s Nadbiskupom ili s ostalim svećenicima. Raspored toga krila izgledao je ovako: Prva soba na desno od glavnog ulaza bila je stanica milicajaca na službi za to odjeljenje; druga soba bila je dodijeljena Nadbiskupu, a sastojala se od jednog željeznog vojničkog kreveta, jednog omanjeg stolića i dvije police za knjige, te jednog starog drvenog ormara za odijelo; treća je služila kao kapelica, tj. jedan stolić i na njemu nekoliko oltarskih predmeta; četvrta soba bijaše dodijeljena dvojici svećenika, koji su obično dnevno služili kod Bogoslužja i pratili Nadbiskupa za vrijeme dnevnih šetnja, inače su također bili odijeljeni; peta ćelija po redu zapala je pisca ovih redaka i još jednog mladog američkog vojnika, William Wedge; posljednju ili šestu sobu toga odjela zauzeo je jedan Englez, Mr. Stephen Zoltan iz Londona. Zadnja prostorija je služila za nužnik. Svaka sobica bijaše snabdjevena zvoncem, pa u potrebi nužde zvalo se stražu, da otvori vrata ćelije i propusti u zahod. Međutim za male potrebe dodijelili su svakoj sobi malene limene kutije, koje, naravno, pogotovo u tople dane, izazivaše veoma težak zadah. To je bilo pravilo za cijelo odjeljenje, pa po tom redu nije bio ni Stepinac pošteđen.

Sastav straže za ovo naše krilo sastojao se od tri člana i «komandira», dok je nas zatvorenika u cijelom krilu bilo točno šest osoba.

Zapovjednik te trojice bio je neki Josip Petrović, navodno rodom iz Hrvatskog Zagorja. Čovjek nekih 26-27 godina star, ali neobični primjerak pokvarenosti, podlosti, prostote i drzovitosti. Tu sam po prvi put dobio uvid već nakon par dana moga prebivanja, da je Nadbiskup posebice bio podvrgnut teškom teroru rečenog Petrovića. Zapažanje je bilo olakšano time, jer je taj odio bio neobično zvučan, pogotovo ako se govorilo malo povišenim glasom. Iako udaljen od Nadbiskupa svega dvije sobe, zahvaljujući toj zvučnosti, nisu mi mogli izmaći događaji zlostavljanja, kroz koja je taj velikan strpljivo i podnoseći prolazio.

Dolaskom u ovo novo krilo, koje se je smatralo povlašćenim, a u koje su me prebacili nakon upornog posredovanja američkog konzula Mr. Pete Constan-a, imao sam konačno prigodu promatrati iz bliza život kasnijeg Kardinala. Šetnje njegove i ostale dvojice svećenika i nadalje sam mogao promatrati iz svoje ćelije, ali to je sada bilo mnogo rjeđe, jer je prozor bio mnogo više iznad baščice za šetnje, a sâm prozor opet zazidan za tri četvrtine svoje visine, što je otežavalo promatranje i iziskivalo potrebu, da se uspne na stolić i izvrgne ujedno opasnosti kažnjavanja. To nam je posebice bilo zabranjeno.

Stepinac je jedini uživao iznimku glede hrane. Ta mu se dnevno za ručak i večeru donosila iz obližnjeg župnog dvora. Ista bi bila ostavljena kod glavnih vratiju kaznionice, a primao bi je uvijek «dežurni oficir», te nakon pregleda predao spomenutom Petroviću za dostavu u ćeliju Nadbiskupu. To je obično taj podlac popratio s nekom svojom prostotom već sa samih vratiju. Jednom je uzviknuo: «Evo ti, pope, ručak; znaš, da sam ga ja kuhao, ti bi do večeri crkô». Drugom jednom zgodom čuo sam, kako gnjevno psuje: «...ti Boga tvoga, što te baš ja moram da dvorim, crni smrade». Sličnih popratnica bilo je uvijek na pretek. Rijetko kada bi prošlo, a da se nije čula neka psovka ili pogrda na račun Nadbiskupa. Kod tih ispada nisam niti jednoć čuo, da je Nadbiskup na bilo koji način davao otpor ili odgovor. Međutim, kada bi koji put te obroke donio koji drugi stražar, izgleda, barem se nije čulo duž hodnika, da je to prolazilo bez većih grubosti i s malo više uljudnosti. Niti jedna prigoda nije mogla proći s tim nitkovom, a da je on nije izrabio za uvrede i prostačke primjedbe. Tako i kod šetnja, koje su bile dodijeljene Nadbiskupu po jedan sat ujutro i jedan sat poslije podne, vrlo rijetko je prošlo bez uvreda. Kod otvaranja ćelije, obično je zasuo Nadbiskupa sa: «Izlazi, pope, diži se na šetnju, popo, što se vučeš kao da si krepan, jesi li ponio krunicu, da ti je..., ajde, požuri... ti oltar» i sijaset sličnih prostota, koje je nemoguće ponoviti. Do kojeg bi se stupnja Petrovićeve nepodopštine i zlobe protezale, najbolje i zorno prikazuje još i ovaj postupak. Naime, kao i svi ostali zatvorenici, i Stepinac je primao od vremena na vrijeme rijetke posjete svojih najbližih

rođaka, a kod takovih obilaženja rodbine nisu izostajali ni omoti hrane. Naglasujem, ti posjeti bijahu održavani u subotu ili u nedjelju. Ja, naprotiv, primao sam moje sa strane američkog konzula redovito svakog mjeseca u polovici mjeseca i polovici sedmice, kako je bio običaj njegovih posjeta. U nekoliko navrata, kada bih ja podizao moje stvari koje bi donio konzul, vidio sam u sobi Petrovića i Nadbiskupov omot, — otvoren i sav razbacan. Dakle, stajao je tamo po nekoliko dana, prije nego li mu je bio uručen. A to je značilo, da svi pokvarljivi predmeti nisu više bili za upotrebu u času predaje Nadbiskupu. Potrebno je napomenuti, da je sâm upravnik kaznionice, Josip Špiranec, obilazio naš odio barem jednom na mjesec. Redovito bi se raspitivao o našem općenitom stanju i tražio, da li imamo kakove pritužbe o postupku spram njemu podređenih milicajaca. Isto tako je u tim zgodama obilazio i Stepinca, i začudo, kraj sve njegove poznate gruboće i neotesanosti, nisam mogao primijetiti sličan postupak s njegove strane spram Stepincu. Obično se to odvilo tiho i prilično hladnim, pristojnim tonom. Da li je Špiranec kod tih posjeta čuo iz samih Nadbiskupovih ustiju pritužbe o nedoličnom postupku, nije mi poznato. Svakako, Špiranec je morao znati što se događa oko Nadbiskupa. Sve nepodopštine, uperene protiv Stepinca sa strane Petrovića, po svoj prilici su čak bile i naređene baš po njemu. Teško je drukčije suditi. Vjerovatno je i sâm Špiranec primao izravne naloge od tada svemoćne OZNE, da se tim načinom postupa s Nadbiskupom, jer unutar kaznionice u to vrijeme djelovalo je nekih 5-6 agenata OZNE. Ti su rukovodili sa svim strahotama terora nad zatvorenicima. Može se posve sigurno ustvrditi, da su ovi opet primali iz glavne središnjice OZNE za Hrvatsku daljnje upute i provodili u djelo sve paklenske metode komunističkih mučenja.

Uza sve osobne šikanacije po Petroviću, Nadbiskup je prolazio još i posebne napade po raznim srpsko-komunističkim milicajcima za vrijeme svojih šetnja. Rijetko bi ovi propuštali prigode, da ne dadu oduška svojoj paklenskoj mržnji spram Stepincu, i da ga na prolazu ne bocnu kojom tipično balkanskom «ljepotom» svoga odgoja. Izgleda, da je zloglasni Petrović i upućivao te svoje drugove na te nepodopštine, jer je on redovito pazio šetnju Nadbiskupa, a sve što se odvijalo, bilo je pod njegovim nadzorom. Posebice su uživali, da prolazom pokraj njega prisile Nadbiskupa na pozdravljanje dizanjem šešira, a to bi često puta činili tako, da bi nepotrebno prolazili pokraj njega gore dolje i na svakom prolazu Nadbiskup je morao podignuti šešir. To je bila obaveza za sve zatvorenike, pa tako i za Nadbiskupa. Kako je izgledalo, on je tu igru primao prilično veselo s neizbježivim svojim smiješkom i prodirućim pogledom u oči prolazećeg «gospodina komandira», i mirno nastavljao svoj šetnju. Zanimljivo je da se svakog milicajca moralo osloviti s «gospodine komandire», a ne druže koman-

dire. Noći su bile posebice pogodne za njihove ispade. Događalo se obično ispod prozora ćelije Nadbiskupa. Jednom sam čuo dvojicu gdje zastaju pod Stepinčevim prozorom i tu su izmijenili vrlo glasno na adresu Stepinca ovo:

«Šta taj pop još radi ovdje?» upitao je jedan i nastavio: «Šta ga ne ubiju?». «Ne brini, druže», odgovorio je drugi, «drug Tito zna vrlo dobro, zašto tako dugo drži i hrani tu popovsku svinju». «Nadam se, da ću ja biti taj, koji će ga dotući», dodao je drugi. Pokraj toga znao je Petrović po više puta doći i za vrijeme noći s nekolicinom pijanih prijatelja u ćeliju Nadbiskupa i podvrgavati ga izrugivanju i prostačkom napadanju. Svrha je bila, da ga se po noći uznemiruje i da drugi nitkovi iskale svoje prostote i zadovolje svoje neotesane nagone. Nasreću, svi ti prostakluci balkanskih divljaka promašivali su svoj cilj. Nadbiskup nije reagirao, pa je i ta neotesanost s vremenom počela gubiti žestinu i pojave takve naravi bivale su sve rjeđe.

Koncem 1947. i početkom 1948. pojavilo se jače zanimanje u stranom svijetu za sudbinu Stepinca. To se očitovalo u pritisku stranaca traženjem, da posjete Nadbiskupa u zatvoru. Vrlo rijetkima je to uspjelo, a ti su svakako bili, više ili manje simpatizeri Tita. Pred takove posjete i Nadbiskup je bio podrobno upućivan, što smije, a što ne smije govoriti. Tako su ti posjeti ispadali bez ikakvog značenja i ostajali u susretu s Nadbiskupom neobično hladni i u neku ruku tek djelomično u okviru društvene uljudnosti. Kasnije su ti posjetnici izvrtavali njegove izjave onako, kako im je odgovaralo, pristrano i neistinito. Nastojalo se ožigosati Nadbiskupa kao ratnog sukrivca i suradnika. Ti posjetnici nisu našli za potrebno i za volju istine donijeti na javu njegovo pravo fizičko stanje, ili stvarni razlog Stepinčeve osude i zatvora. U to vrijeme Stepinac je teže pobolijevao i bio vrlo slab, ali posjetnici nikada toga nisu spomenuli, objavili, ni otkrili.

Zanimljiv je jedan slučaj izveden po OZNI, koji pokazuje, do koje mjere su ti neljudi spremni i sposobni na prevare i podlosti. Naime, nekako u vrijeme tih posjeta stranaca, javila se isto tako i neka skupinica stranih vjerskih predstavnika i zatražila posjet Stepincu. Komunisti su se našli u vrlo neugodnoj situaciji, i da spase koliko toliko potrebiti ugled, pribjegli su jednoj — za njih smiješnoj i zabavnoj — prevari. Jednostavno su prerušili jednog Ozninog agenta, koji je, navodno, bio vrlo sličan Nadbiskupu — u Stepinca. Taj ih je primio u jednoj ćeliji kaznionice, davši «intervju», kako je to njima pogodovalo. Lakrdija je uspjela, jer su stranci otišli u uvjerenju, da su razgovarali s Nadbiskupom.

Konačno izgleda, da su ti posjeti ipak izazvali potrebu promjene u postupku s Nadbiskupom, jer se je u travnju 1948. odstranilo zloglasnog Petrovića, a na njegovo mjesto je došao neki novi «komandir», po imenu Ćuk. Nakon te promjene nastalo je osjetljivo poboljšanje, kako za Nadbiskupa, tako i za sve nas ostale ovog dijela zgrade. Nestala su prostačka šikaniranja Nadbiskupa, iako su ostala u hladnom ali podnošljivom tonu. Kako sam već spomenuo, Stepinac je to vrijeme već bio vidljivo veoma bolestan. Blijed i omršavljen, hodao je za vrijeme svojih šetnja mnogo sporije i otežano. Lice mu je još uvijek ostalo blago, a usnice, kao i prije, otkrivale su svojim blagim smiješkom duhovnu snagu, koju je prenosio na ostale nesretnike, koji su ga mogli viđevati za njegovih šetnja. Koliko mi je poznato, nije nikada primao liječničke pomoći iz vana. Po koji puta bili su mu dovedeni liječnici-kažnjenici, a ti, naravno, nisu bili u stanju pomoći, ni pružiti bilo kakvog ozbiljnog poboljšanja već radi toga, što nije bilo ni lijekova, niti dobre volje sa strane uprave, da mu se uspješno olakša bolno stanje.

Poznato je, da je Stepinac posjedovao zavidnu hrabrost. Ta se posebice očitovala za vrijeme «suđenja» u Zagrebu pred komunističkim nazovi sudom. Događaj, koji ovdje želim spomenuti, potvrđuje, da je to bio muž i junak. Godine 1948. 4. lipnja, zbio se incident, kod kojeg je Nadbiskup skoro stradao životom. Toga dana nekolicina zatvorenika u očajnom pokušaju bijega zauzela je jedan toranj na ogradnom zidu kaznenog prostora. Nažalost, bili su prerano otkriveni sa susjedne promatračnice, iz koje su ih stražari osuli strojopuščanom vatrom. Nastao je pravi pakao dvoboja između milicajaca i očajnih zatvorenika. U to vrijeme Nadbiskup je bio na šetnji. Staza šetnje nalazila se upravo između borbenog razmaka. Kiša naboja letjela je točno iznad njegove glave. U samom početku, iznenađeni strojopoščanim štektanjem, moj sobni drugi i ja popeli smo se u brzini na stolić i s uzbuđenjem promatrali tok borbe. Stepinac je tog časa mirno stajao kao ukopan, gledao iznenađeno lijevo i desno u pravcima zaraćenih promatračnica, dok su puščana zrna ubojito križala svoj put iznad njegove glave. Mi iz naše ćelije nismo mogli vidjeti toranj, koji su bili zauzeli zatvorenici, jer nam je smetala zgrada, koja je pokrivala vidik na tu promatračnicu. Ali smo zato mogli vidjeti nemilosrdno šibanje strojnice u rukama očajnika po stražarskom tornju i ispod istoga zid, kako ga puščana zrna šaraju. Samo čudo poštedjelo je toga časa Stepinca. Nakon nekih par časaka promatranja, Stepinac je mirno nastavio svoju šetnju za skoro svojih 7-8 minuta, sve dok nije uletio jedan «oficir» i prisilno ugurao Nadbiskupa u stranu i vratio ga u njegovu ćeliju. Malo nakon toga, toranj s očajnicima bio je sa sviju strana okružen pojačanjima, osut paljbom pušaka i s ručnim granatama i skoro do temelja razoren. Tri mladića junački platiše svojim dragocjenim životima pokušaj bijega. Na strani milicije,

pokraj desetatk ranjenih, kako kasnije saznah, platilo je životom osam milicajaca. Danas već nakon toliko godina nakon toga događaja pred očima mi lebdi lik toga Velikana. Gledam ga osupnuto, gdje mirno i hladnokrvno kroči u kiši letećih ubojitih zrna, ne obazirući se nimalo na opasnost, koja ga okruživaše. Što ga je vodilo, da je namjerno ostao i nastavio šetnju, teško je dokučiti. Jedno je sigurno, da taj veliki čovjek nije poznavao straha. I u najvećoj životnoj opasnosti ostao je miran, sabran i gord kao litica. Nakon ovog događaja, stanje zatvorenika bilo je strahovito pogoršano. Česti bolni krikovi premlaćivanja nedužnih zatvorenika, kroz nekoliko dana i noći, dopirali su i do naših ćelija. Tako smo znali prilično dobro sudbinu ostalih nesretnika, nad kojima je orgijala komunističko-sadistička osveta.

Za cijelo vrijeme moga boravka u Lepoglavi, Nadbiskup nije nikada posjetio uzničke priredbe, a koje su bile dirigirane i vođene po upravi «Popravnog doma». Najviše su se davali ruski filmovi, a po koji put i iz samih redova zatvorenika glazbeni «koncerti». Da li je Nadbiskup odbijao posjećivanje tih priredaba, ili nije jednostavno bio pozivan da prisustvuje, nije mi poznato. Prema tome, Stepinac nije imao nikakove osobne razonode, osim svojih redovitih šetnja, Bogoslužja u do njegove sobe improviziranoj «kapelici», i u dugim satima rada na prijevodu Svetog Pisma. Svoju ćeliju je također čistio sâm, i, kako mi jednom posprdno reče jedan milicijac, držao ju je u uzornom redu i čistoći. Pred moj odlazak iz Lepoglave u Srijemsku Mitrovicu u samom početku rujna mjeseca 1949., Nadbiskup je već teško pobolijevao, a to se očitovalo po koji put u njegovom neizlaženju na šetnje. Samo jednom imao samo sreću sastati se s njime malo prije odlaska iz Lepoglave na hodniku, kada je nespretnošću stražara bio pušten u nužnik, a ja sam bio na mojem putu van za šetnju. Toplo mi se nasmiješio i prošaptao: «Bog s Vama» i učinio znak križa u pravcu moje osobe. Desetak dana kasnije ja sam već bio u Srijemskoj Mitrovici i izgubio svaki daljnji uvid u njegove patnje i stradanja.

STEPINAC «IZA BODLJIKAVE ŽICE»

U novoj su zgradi postupali s nama «na refule»: čas blaže, čas strože, čas prijeteći, da će pucati u nas. To je pogotovu vrijedilo, kad se očekivao kakav vanjski posjet, te uprava kaznione nije htjela da bi se tko od nas vidio po hodnicima, jer su nam često dozvoljavali odlaženje na zahod i izvan određenog vremena za to.

Jedan takav strogi nalog, da se smjesta svi povučemo u svoje ćelije i da ne smije nitko izlaziti van ni pod koju cijenu, bio je dolazak u kaznionu nadbiskupa Alojzija Stepinca nakon završenog procesa protiv njega. Dakako, da onda nitko od nas nije znao za razlog te stroge naredbe. Tek smo kasnije saznali, da smo dobili za supatnika najvećeg Hrvata našeg vremena, ako uopće imade u našoj povijesti snažnije ličnosti od njega kao čovjeka, svećenika, pa možemo reći i sveca.

Njemu su dali ćeliju na trećem katu, a susjednu su ćeliju pretvorili u kapelu na krilu, koje je stajalo preko puta krila, na kome sam se nalazio. Tako smo imali prilike više puta ga vidjeti, kad je izlazio iz ćelije, uvijek u pratnji stražara. On je s nama izlazio u isto vrijeme na obje šetnje na dvorište. Šetao je uvijek sâm, udaljen od nas. Podalje iza njega je stupao zagrebački kanonik Borić, isto tako osuđenik, koji mu je bio ispovjednik i služio mu kod mise. Osuđenici su se često okretali da ga vide, a iz drugih su mu odjela znali slati znakovima pozdrave kroz prozore, osobito njegovi znanci. On je znao odgovarati na njihove pozdrave lakim kimanjem glave. Nakon nekog vremena smo opazili, da se više ne okreće zatvorenicima te gleda vazda pred sobom ili u zemlju. Kasnije smo saznali, da mu je uprava zabranila dizati pogled prema zatvorskim ćelijama. Sve je nas začudilo, da nismo vidjeli nikada našeg Nadpastira tužna i smrknuta. Hodao je vazda vedra čela i mirna pogleda. Većeg ohrabrenja nismo mogli imati u našim iskušenjima, nego gledajući tog svetog čovjeka osuđenog od divljih Titovih komunista samo zato, što je branio sveta prava Katoličke crkve, kojoj je na čelu stajao, i hrvatskog naroda, kome je pripadao dušom i tijelom i koga je žarko ljubio.

Sjećam se, kako mi jednog dana priđe jedan mačekovac i ispripovijedi, kako je vidio Nadbiskupa pred zubnom ambulantom kaznione. On je čekao na pregled. Nadbiskup ga je poznavao i srdačno odgovorio na njegov pozdrav miran i vedar, kao da se nalazi na Kaptolu u Zagrebu obavljajući svoje redovite poslove. Pripovijedao je s divljenjem, kako se na Nadbiskupovu čelu nije mogao vidjeti ni tračak tuge ni potištenosti. Kratko je dobacio svom prijatelju, iako je stražar bio u njegovoj neposrednoj blizini: «Uzdajmo se u Boga, sve će Gospodin okrenuti na dobro hrvatskog naroda. Nemojmo biti za nj više zabrinuti od samog Gospodina Boga!».

NIKOLA ČOLAK

[*Iza bodljikave žice*,
Padova, 1977., str. 68-69.]

SUSRET S NADBISKUPOM U LEPOGLAVI

Kada sam bio u kaznioni Stara Gradiška, nalazio sam se u skupini osuđenika, koji bili odijeljeni od ostalih osuđenika. Bilo nas je 70. Jednog dana otvori vrata ćelije sâm zapovjednik Vaso Radovanović s komesarom logora Milanom Krajinom. Izvedu nas sve na hodnik, a komesar nam otpočne govoriti: «Sada ćete slušati prenos iz Zagreba, i to suđenje vašem Stepincu i Lisaku! Možda će za koji dan posjetit vašu ćeliju ili će ih narod poslati njihovom Bogu».

Nastavio je s pogrdnim riječima, a mi smo bili ogorčeni i zapanjeni viješću. Nismo se nadali, da će zloglasni komunistički režim zatvoriti i suditi nevinog i časnog poglavara hrvatskog katoličkog naroda. Gledali smo nijemo jedan drugoga.

Počeo je prenos preko zvučnika; čitala se obtužba, na koju smo se zgražali.

Sedam dana izvodili su nas, da slušamo prenos. Kada je najavljeno, da će dobiti riječ obrana, naši su nas zapovjednici odveli u ćeliju. Jedanaestog listopada izveli su nas ponovno na hodnik, da slušamo čitanje osude.

Srca su nam se sledila, kada smo čuli, da su našeg učitelja i poglavara Katoličke Crkve u Hrvatskoj osudili tirani i bezbožnici na 16 godina tamnice.

Po završetku čitanja presude, uveli su nas u ćeliju, te zadovoljni s presudom — nastavili s pogrdnim riječima. Svi kažnjenici, ranjenih srdaca i pognutih glava, razmišljali su o sramotnoj donesenoj presudi nad Dr. Alojzijem Stepincom.

Mnogo smo razmišljali i nagađali, hoće li Preuzvišeni k nama u Lepoglavu, ili u Beograd?...

Slijedeće godine, premješteno nas je četrdesetak osuđenika u Lepoglavu, te sam saznao da se tu nalazi i preuzvišeni Nadbiskup.

Nakon tri dana, odvojen sam i tamo za tzv. «Crni bataljon». Soba izolacije nalazila se je iznad prostorije Preuzvišenog. Mislio sam, možda ću ga ipak jednog dana vidjeti?

No, došli smo na ideju, da s drvenim žlicama provrtamo otvor na zazidanom prozoru. Uspjeh nije izostao. Nakon četiri mjeseca mukotrpnog rada, napravili smo otvor, kroz koji smo mogli gledati našeg hrvatskog Pastira pri njegovoj šetnji, uz pratnju trojice stražara.

To naše promatranje trajalo je oko pet mjeseci, dok nam nisu ubacili špijuna-kažnjenika Milorada Matijevića. Isti nas je odmah prijavio, te smo kažnjeni od upravnika kaznione Josipa Špiranca s tri dana bez hrane i vode, te zabranom primanja paketa i posjeta u trajanju od šest mjeseci.

Svibnja mjeseca 1948., godine, odrede četvoricu iz «Crnog bataljona», da ribamo prostorije Nadbiskupa. Bio sam presretan, misleći da ću ga možda vidjeti. Kada su nas doveli pred prostorije, mene i još jednoga odrede, da ribamo kapelicu. Otpočeli smo s radom, a prije toga skrenuta nam je pozornost, da se ne smijemo obazirati unaokolo — već samo radili određeni posao. Kriomice sam bacio pogled na stranu, gdje sam u

«KAZNENO-POPRAVNI DOM» U LEPOGLAVI:
Lijevo stara zgrada, desno nova kaznionice

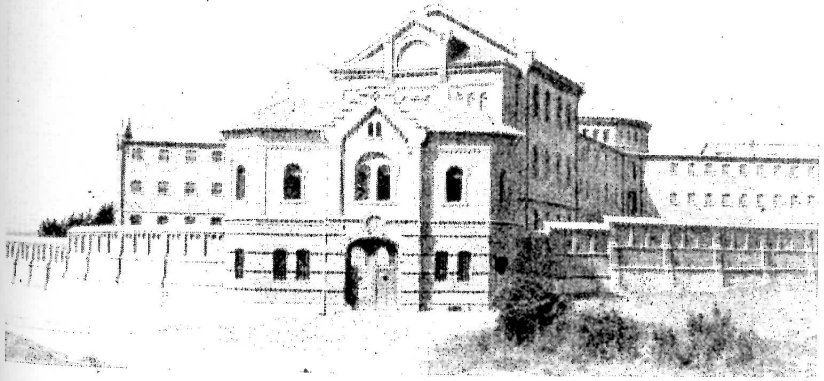

«KAZNENO-POPRAVNI DOM» U LEPOGLAVI:
Nova zgrada kaznionice

NADBISKUP DR. ALOJZIJE STEPINAC U LEPOGLAVI:
U svojoj ćeliji

NADBISKUP STEPINAC PRED NAPUŠTANJEM LEPOGLAVE:
Skida Križ s oltara. (Do njega novinar F. Barbieri.)
DOLJE: Pred Stepincem se otvaraju vrata kaznionice, odvode ga u Krašić

DOLAZAK NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA U KRAŠIĆ

ŽUPSKI DVOR U KRAŠIĆU:
Mjesto prisilnog boravka Nadbiskupa Alojzija Stepinca

RADNI STOL NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA U KRAŠIĆU

NADBISKUP STEPINAC
U KRAŠIĆU:
Njegova knjižnica, umivaonik
i polica s lijekovima i priborom

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
S njim vlč. Josip Vraneković, mjesni župnik

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
Nadbiskup sa župnikom vlč. Vranekovićem i sa Časnim Sestrama

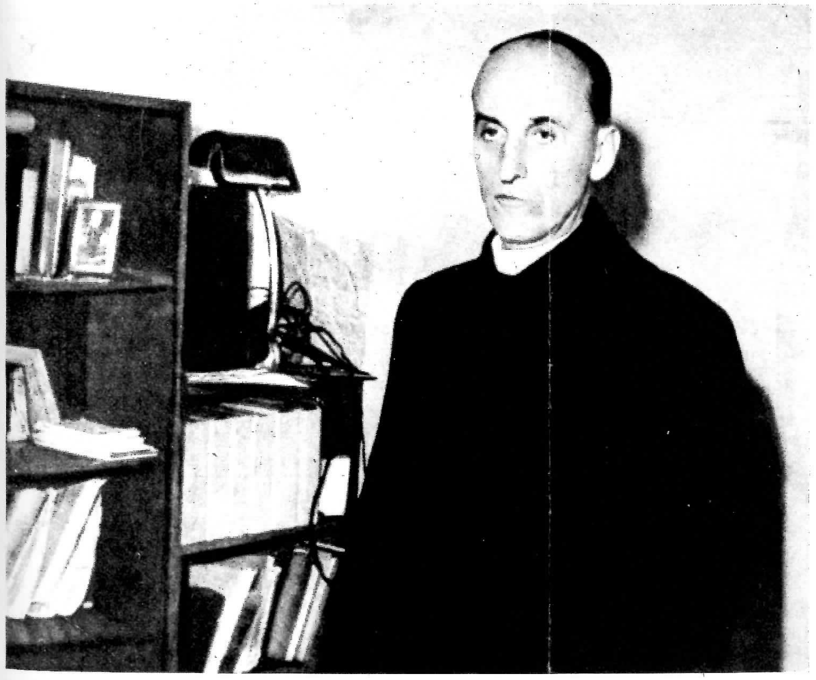

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
Na licu mu tragovi velikih patnja

prolazu vidio onoga, koga sam toliko želio vidjeti. Nakon završenog rada izvedeni smo na hodnik. No, u tom času stražar koji je sprovodio Preuzvišenog, nije znao da se mi nalazimo na hodniku. Morao ga je sprovesti pokraj nas.

Naša su lica zasjala, a Nadpastir nas pozdravi s: «Hvaljen Isus! — braćo». Odgovorili smo: «Hvaljen Isus!» Ušavsi u svoje prostorije, vratio se ponovno k nama noseći veliku konzervu, ali je stražar to odbio govoreći, da mi imamo dosta hrane. Hrvatski nadbiskup Dr. A. Stepinac duboko nas je pogledao i pozdravio naklonom glave. Mi smo mu također ozdravili s naklonom glave.

Pastirova mudrost znala je zaista da nam je hrana potrebna, jer je naše tjelesno stanje bilo potpuno iscrpljeno.

Ovaj radosni susret završio je kobno po nas četvoricu. Bili smo kažnjeni sa 14 dana i okovani bačeni u betonske samice bez odjeće, a samo zato, što smo pozdravili našeg Nadpastira.

No i pored svih mučenja, ostali smo i nadalje vjerni našem supatniku. Naš četvorica, znajući točno, gdje se nalaze prostorije Preuzvišenoga, povjerili smo tajnu još nekolicini. Tada smo ga svakog jutra pozdravljali s Morzeovim znakovima s: «Hvaljen Isus!»

JOSIP HEĆIMOVIĆ

[*Glasnik Srca Isusova i Marijina*,
God. IX., br. 1., str. 18-19.
Salzburg, siječanj 1957.]

NEKE IZJAVE I RAZGOVORI

AMERIČKI DOPISNIK U LEPOGLAVI 1950.

«Neću danas svoje slobode. Neću moliti za "pomilovanje", dok se svih četiri stotine svećenika, koji su utamničeni od ovog komunističkog režima, ne pusti na slobodu» — izjavio mi je Nadbiskup Stepinac.

Rekoše mi crkveni i komunistički predstavnici za vrijeme moga 10-tjednog boravka u Jugoslaviji, da bi Nadbiskup bio pušten iz zatvora, kad bi obećao, da će se povući u mirovinu i držati se po strani u žestokoj borbi Crkve s policijskom državom. Ali, Nadbiskup Stepinac odlučio je ne tražiti oslobođenje «dokle se i drugi, koji su sa mnom trpjeli radi Krista, također ne puste iz zatvora». A kakovo je Nadbiskupovo stanje? On je zatvoren u samici, u ćeliji u Lepoglavi, malenom gradiću 50 km. daleko od Zagreba. Sivi tamnički zidovi izdižu se iznad malenih šumicom obraslih seoskih imanja. Prošla je jedna godina od kako nijedan crkveni predstavnik nije vidio Nadbiskupa, usprkos bezbrojnim molbama. Niti je od tisuću pisama i paketa iz cijelog svijeta (uključivši poslane iz Sjed. Država) njemu išta uručeno u njegovoj ćeliji. Jedini njegov posjetitelj je njegova sestra. Ona ga vidi —u prisutnosti stražara— jednom svaki mjesec. Ona mu može donijeti male omote hrane, nabožne knjige i tople odjeće. Ona kaže, da je tjelesno zadovoljan, jer je uvijek živio strogim životom.

Nadbiskup živi u sobi 12 stopa dugoj i deset stopa širokoj, s jednostavnim pokrivačem i stolom. Upravitelji kaznionice dozvole mu imati pero i papir kroz nekoliko tjedana, a onda —bez ikakva očitog razloga— uklone ovaj materijal za mjesec dana, i slično. Kad mu dopuste, Nadbiskup radi na pisanju jedne nabožne knjige. Svakog popodneva dozvoljena mu je kratka šetnja u dvorištu kaznionice, ali ne smije se razgovarati ni s kojim zatvorenikom. Dozvoljeno mu je služiti sv. Misu u jednoj sobi blizu njegove ćelije. Jedan mladi svećenik, također utamničenik, dnevno mu poslužuje kod sv. Mise. Ali Nadbiskup može govoriti samo nadstojnicima zatvora —i tada samo o običnim stvarima. Nad. Stepinac posve je odsječen od vanjskog svijeta. On mora često razmišljati u svojoj ubitačnoj dosadi samostanskog zatočenja: Kakva je sudbina stigla one, koji su s njim stajali za Krista protiv Tita?

FRED SPARKS

[*Chicago Daily News*, Chicago, USA, 1950.]

SULZBERGER, AMERIČKI PUBLICISTA, KOD STEPINCA U LEPOGLAVI, 11. STUDENOGA 1950.

— — — — — — — —

Našli smo se u sobi oko devet stopa širokoj i četrnaest dugoj. Prozor bijaše zatvoren, ali ne tako, da kroz njega ne bi moglo ulaziti svjetlo. Namještaj bijaše običan: strunjača i plahte, kao i pokrivači; jedan stol i jedan stolac; stalaža gdje, uz ostalo, nalazio se i umivaonik, lonac s vodom i prazna flaša. Pod bez tepiha. S više kvaka visjelo je nešto robe i ručnik.

SUSRET S NADBISKUPOM

Onda sam opazio mršavog, srednje veličine čovjeka kraj stola, koji je gledao najprije Špiranca, a onda mene. To bijaše nadbiskup Stepinac.

Nadbiskup je blijed, ali, čini se, zdrav, lijepog izgleda, smeđe kose, i izraz mu lica jasno označuje strahovitu nutarnju jarost, gnjev.

Stajao je na časak gledajući mene, a u lijevoj ruci držao je otvorene stranice poveće knjige na stolu, kraj koje su se nalazile njegove naočale. Bilo je onda, kad sam shvatio, da nije imao ni pojma tko sam i radi čega sam tu. Njegov dodir sa svakidanjim događajima je neznatan, a Špiranec nije imao vremena da protumači okolnosti.

Četvorica njih, koji su posjetili Nadbiskupa, za čas se neugodno osjećali, gnječeći svoje kape ili šešire. Onda rekoh prelatu, tko sam, te kako je došlo do toga, da sam ovdje, te da mi je želja vanjskom svijetu javiti bilo što on izjavi, koji o njemu vodi brigu.

STEPINAC GOVORIO FRANCUSKI

Govorili smo francuski, što nitko drugi u sobi nije razumio. Nadbiskup se je ispričao, što mu nije francuština odlična, jer da bolje govori talijanski i njemački jezik. Pa ipak, svladao je taj —francuski— jezik.

«Monseigneur», rekoh ja, možete li mi reći kakvo Vam je zdravlje?

Odgovorio je stojećki: *«Osjećam se dobro. Ni u kojem pogledu nisam bolestan. Nisam izgubio na vagi, od kako sam ovamo došao prije četiri godine».*

Zatim sam pitao, u što troši svoje vrijeme. Reče, da mnogo sati provodi u molitvi, pripremanju i, ponekad, prevodi knjige o svecima. Proučava crkvenu povijest.

Pitao sam ga, ako teško dolazi do knjiga i novina. Moja tri pratioca bili su tiho, i uvjeren sam, da nisu razumjeli ni riječi iz razgovora. Što se pak Nadbiskupa tiče, bilo je sve jasnije, kako se razgovor razvijao, da ga nije bilo ni briga — ako ili ne razumiju.

Reče mi, da stalno prima knjige. Većinu mu ih donosi sestra, koja ga svakog mjeseca posjeti. Potužio se, međutim, da sve što mu se donosi

na čitanje, radilo se i o crkvenim knjigama, najprije pregleda tamnička cenzura. Reče mi, da ne dolazi do novina; a naročito da mu manjka *«L'Osservatore Romano»*, vatikanske novine, koje da su mu «zabranjene».

NE PIŠE PISAMA

Pitao sam ga, ako kome piše iz zatvora. Odgovorio je: *«Nije posve zabranjeno pisati pisma. Ali sva moraju biti podvrgnuta cenzuri. Stoga i ne pišem».*

Onda sam mu rekao, što je Tito izjavio o mogućnosti njegova izlaza iz zatvora, naime, da pođe u koji samostan u Jugoslaviji, ili da napusti Jugoslaviju — pod uvjetom da se natrag ne vrati.

Stajao je bez riječi neko vrijeme, a onda, mirno odgovori: *«Pošao ja u samostan ili ostao ovdje, ili ma što se sa mnom desilo, prema svemu sam nehajan».*

«Takve stvari ne ovise o maršalu Titu. One ovise jedino o Sv. Ocu Papi, i o nikom drugom».

Pitao sam zatim Nadbiskupa, ako želi da kakvu poruku ponesem za njega izvan lepoglavske tamnice.

«Nemam ništa reći. Zadovoljan sam što mogu stradati za katolič. Crkvu. Preuzeo opet ili nikad više svoju dužnost — sve to ovisi samo o Sv. Ocu».

Onda sam upitao: «Monseigneur, da li s Vama dobro postupaju?»

«Imade jedna poteškoća», odvrati on. *«Bolje je da o tome ne govorim».*

Reče, da prima dosta hrane i da mu je ćelija svaki dan dosta topla.

Cijelo to vrijeme Nadbiskup je stajao kraj jedinog stolca u sobi. Zamolio sam ga da sjedne. Ostao sam stajati, a on mi reče:

«Vrlo mi je žao, da Vam nemam što ponuditi. Žalim što ne mogu čak reći ni to, da izvolite sjesti».

Upitan, ako može vršiti vjerske dužnosti, Nadbiskup je upro prstom u drvena vrata, gdje bijaše druga sobica, i reče:

«Tu mi je kapela. Možete ući».

Otvorio sam vrata i vidio drugu ćeliju, nešto manju, gdje je stol prostrt bijelim platnom i služi mu za oltar.

Nadbiskup je rekao, da su u tamnici još dva katolička svećenika i njima je dozvoljeno, da s njime dnevno mole.

«Ja se nimalo ne brinem za mogućnost moga oslobođenja», opet je rekao. *«Znadem što je korijen stvari. To je pitanje, koje samo Sv. Stolica može riješiti».*

«Moja sloboda, i što mi je raditi poslije, nije nešto, o čemu bi vlada imala odlučiti».

«Ako me maršal Tito želi osloboditi, on o tome treba da razgovara sa Sv. Stolicom. Katolička Crkva ne može biti robom nikome, ni kojoj državi»...

— — — — — — —

Kad su se vozili u Zagreb, malo su razgovarali Sulzberger i pratilac mu Subotinčić. On je sebe opisao za strogog pro-režimskog katolika, koji redovito ide u crkvu. On je mišljenja, da Stepinac treba da bude, gdje se nalazi i da su ga katolici u Jugoslaviji uglavnom zaboravili. Ali je priznao, da se divi prelatovoj smjelosti. «U taj čas je moj šofer, *Crnogorac*, promrmljao: *'Treba da su svinju ubili'».*

«Kad sam stigao u Zagreb, dva su mi se čovjeka približila na ulici i upitali: *«Da li ste američki novinar? Da li ste vidjeli Nadbiskupa?»*

«Ah, on je fini čovjek, svetac. Recite američkom narodu, da je on naš junak».

C. L. SULZBERGER

[*New York Times*,
prema «Hrvatski Glas»,
21. 11. 1950.]

Sulzberger je nakon razgovora s Titom, 6. studenoga 1950., a na temelju njegove posebne dozvole, pohodio, 11. studenoga, u Lepoglavi nadbiskupa Stepinca. Tamo ga je pratio Oznaš Antun Subotinčić, i dočekao šef tamnice, Josip Špiranec.

Nakon toga je, 7. siječnja 1951. Tito je primio dopisnika United Press-a, Edvarda Korija, i s njim razvio opširni razgovor, iz kojega donosimo, prema dnevniku *«Borba»*, Zagreb, 10. 1. 1951.:

Pitanje: Da li je Vatikan išta odgovorio na Maršalov intervju Sulcbergeru?

Odgovor: *Ne, odgovora nije bilo. Međutim, u vezi s intervjuom i interpretacijom intervjua da će Stepinac biti pušten ako ode u inozemstvo bilo je nezadovoljstva kod pravoslavnog stanovništva, jer ga smatraju ratnim zločincem. Takvim ga smatraju, i to se ne može ispraviti. Moramo da vodimo računa o raspoloženju pravoslavnog stanovništva.*

Pitanje: Pa kako se to onda može riješiti?

Odgovor: *Svako slabljenje unutaršnjeg jedinstva bilo bi od ogromne štete. Onog momenta kada to ne bude više predstavljalo problem, možemo prići rješavanju toga pitanja. Bilo je slučajeva u svijetu da su i nedužni ljudi, u interesu države, sjedili u zatvoru, pa čak i glavu gubili. A ovdje se radi o ratnom zločincu, — jer ne treba gubiti iz vida da su mnogi svećenici bili u ustaškim jedinicama i učestvovali u krvoprolićima i nasilnom pokrštavanju pravoslavnih, — i on je moralno odgovoran za te zločine. Mi se ne bojimo Stepinca, jer on za nas ne predstavlja nikakvu opasnost, ali moramo o tome voditi računa.*

Predstavnik sjeveroameričke agencije *«Associated Press»*, Alex Singleton, posjetio je nadbiskupa Stepinca u Lepoglavi 6. travnja 1951. i njegov su interwiev objavile mnoge novine po čitavom svijetu, među njima i «New York Times» «New York Herald Tribune». Talijanska revija «Settimana Incom» popratila je ovaj interwiev obilno s fotografijama. Zanimljiv je njezin naslov ove reportaže: «Tito ga se boji više nego Staljina. Najmoćniji neprijatelj Titov».

— — — — — — — — —

Na početku interviewa, Singleton je rekao Nadbiskupu Stepincu, da će svaka njegova izjava, koju bude dao, biti reproducirana u cijelosti i bez cenzure.

«Prije svega, pitanja su se kretala o njegovim fizičkim kondicijama, postupku, te o načinu kako provodi dane živeći sam s malo kontakta s vanjskim svijetom na jednostavan, na gotovo samostanski način.

«Osjećam se dobro», rekao je, i iznio da provodi dane čitajući i studirajući povijest Katoličke Crkve. Za zatvorsku hranu, koju prima, rekao je, da je «dobra», da se općenito ne žali na postupak i da prima knjige izvana, iako one moraju proći zatvorsku cenzuru».

«Nadbiskup je rekao, da u posljednje tri godine nije imao posjeta crkvenih predstavnika izvana. God. 1946. ga je dva puta posjetio papinski nuncij i iste je godine vidio tri biskupa».

«Razgovor je prešao na stvari duhovne naravi i na njegovo mišljenje o odnosima između Crkve i države».

«Pitanje: Bilo je mnogo promjena u svjetskim događajima, otkada ste Vi ušli ovamo. Jugoslavija nije više u prijateljskim odnosima sa Sovjetskim Savezom. Njezina vanjska politika se u velike temelji na suradnji sa Zapadom na bazi ravnopravnosti. Kao visoki katolički crkveni dostojanstvenik i kao jugoslavenski državljanin, da li Vi smatrate, da bi ponovno razmatranje Vašeg slučaja od strane Vatikana i vlade maršala Tita bilo u interesu Crkve i države, kao i za stvaranje dobrih odnosa među katolicima ovdje i u inozemstvu».

«Odgovor: To je i u interesu države i Crkve, *kao što sam ja rekao za vrijeme mog procesa. To je nukleus cijelog pitanja. Katolička Crkva ne može biti podjarmljena državi. Sukob između njih je abnormalno stanje stvari. Ne postoji mogućnost, da se podčini Katolička Crkva.* To je iluzija, koja prije ili kasnije može imati samo krive rezultate».

«Pitanje: Ima li kakav kompromis, koji bi Vi mogli sugerirati za Vaš slučaj i koji bi bio prihvatljiv i za Crkvu i za državu?»

«Odgovor: Osobno nikakav. To je u nadležnosti Svete Stolice. Najvažnije točke su bile iznijete u Pastirskom Pismu, izdanom prije nego što sam bio zatvoren».

«Nadbiskup je zatim naveo pet točaka na kojima bi Katolička Crkva insistirala:

1. Katolički roditelji imaju pravo, da odgajaju svoju djecu u svojoj vlastitoj vjeri.

2. Katolička Crkva ne će nikada prihvatiti obligatni civilni brak.
3. Ona će prihvatiti civilni obred, za koji jamči država, pod uvjetom, da je izvršena vjerska ceremonija.
4. Mora postojati sloboda katoličkog novinstva.
5. Mora postojati sloboda za crkveno karitativno djelovanje.

Ti bi problemi trebali biti razmotreni. Oni čekaju Svetu Stolicu. *U posljednjih trideset godina pitanje Katoličke Crkve nije bilo riješeno na zadovoljavajući način.* I dodao je: *Morali bi biti osigurani dostojanstvo čovjeka i ljudske slobode».*

«Pitanje: Da li ste Vi kao duhovni vođa katoličkog pučanstva Jugoslavije obaviješteni o vjerskim stvarima unutar zemlje?»

«Odgovor: Više, manje».

«Pitanje: Kakav je Vaš dojam o tim stvarima sada? Da li Vi mislite, da su se one poboljšale ili pogoršale u posljednje tri godine?»

«Odgovor: *One su se poboljšale u posljednje tri godine. Komunistička partija je izvršila korak realističnijeg prilaženja prema demokraciji. Mi smo predvidjeli ovaj razvoj».*

«Pitanje: Smatrate li, da postoji mogućnost za novi konkordat između Crkve i države u skoroj budućnosti».

«Odgovor: Postoji. Gdje ima dobre volje, postoji mogućnost za kompromis».

«Pitanje: Vjerujete li da komunizam i katolicizam mogu postojati živeći jedan pored drugoga?».

«Odgovor: S komunističkim programom od 1945. ne!».

«Pitanje: Imate li štogod reći na izvještaje, po kojima je Jugoslavija voljna da Vas pusti na slobodu, ako bi Vi u zamjenu pristali da napustite zemlju ili uđete u samostan?».

«Odgovor: Ja ne želim napustiti zemlju, jer se ne osjećam krivim».

«Pitanje: Kakva bi bila reakcija Srbsko-pravoslavne crkve, po Vašem mišljenju, ako biste bili pušteni?».

«Odgovor: Ne brinem se o tom».

«Pitanje: Imate li kakvu poruku za katolike cijelog svijeta».

«Odgovor: Jedina poruka je, da ustraju u vjeri, budući da držim, da materijalizam ne može riješiti probleme čovječanstva».

Nakon svršenog interviewa, rekao je Stepinac s prisiljenim smješkom: «Ja sam najotvoreniji proleter na svijetu. Sve što posjedujem je ovdje».

Novinar je zatim ukratko opisao skromni namještaj ćelije, dodavši, da se u susjednoj sobici, koja služi kao kapelica, nalazi oltar bez ikakvih ukrasa.

Singleton u zaključku svog izvještaja iz Lepoglave kaže: «Njegov život zacijelo nije utješljiv, ali sve u njemu govori, da je njegova čvrstoća uvjerenja takova, da je on prije spreman izdržati kaznu, nego napustiti ćeliju za slobodu.

ALEX SINGLETON,
predstavnik američke agencije
«Associated Press»

[*Glas sv. Antuna,*
Buenos Aires, lipanj 1951.]

PISMO RADIO-KOMENTATORA PEARSONA

Američki radio-komentator *Drew Pearson,* uputio je, 31. 10. 1951., pismo Josipu Brozu Titu, u kojem je, uz ostalo, postavio i pitanje: kako bi se mogao riješiti slučaj Stepinac.

Na ovo je pismo odgovorio Tito, i s obzirom na Stepinca, pisao:

«Ja mislim da se vi, gospodine, još sjećate da smo mi još prije pet-šest mjeseci ponudili Vatikanu da smo spremni Stepinca pustiti iz zatvora, pod uslovom da ode iz Jugoslavije, bilo u Vatikan ili gdje drugdje. Na tu našu ponudu Vatikan uopće nije odgovorio, već je pojačao propagandu protiv naše zemlje u vezi sa Stepincem. Šta to znači? To znači, da Vatikanu nije stalo da osuđeni Stepinac iziđe iz zatvora, jer ovako fungira kao mučenik, iako mu u zatvoru ništa ne fali — o čemu se moglo uvjeriti nekoliko vaših sunarodnjaka koji su ga posjetili. Tu ponudu odnosno takvo rješenje saopćio sam ja već prije gotovo godinu dana i nekim vašim senatorima i novinarima koji su dolazili k meni u posjet.

Na kraju, mogu vam kazati da ćemo mi ipak riješiti pitanje Stepinca i bez pristanka Vatikana najkasnije u roku od mjesec dana, ali jasno je da on u našoj zemlji ne može više vršiti funkcije visokog crkvenog glavara».

[*Vjesnik,*
Zagreb, 29. 11. 1951.]

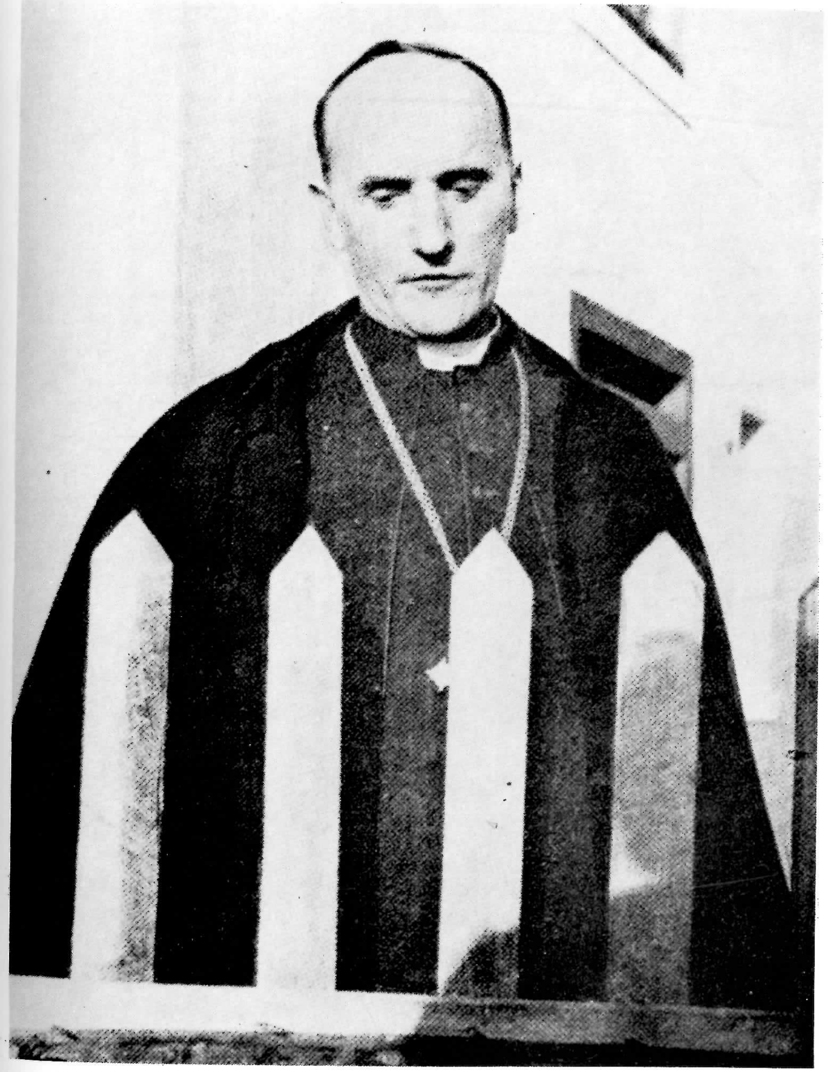

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
Simbolična slika njegove «slobode», iza vrtnoga plota

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
U razgovoru s novinarima s velikim žarom izlaže svoja stanovišta

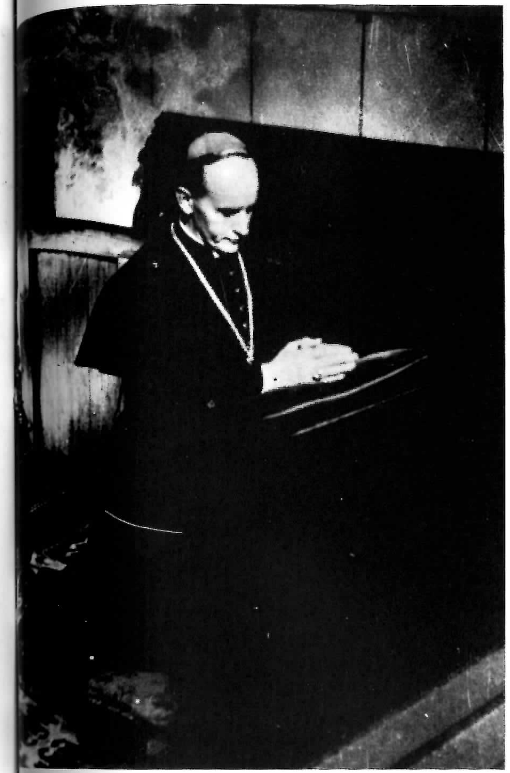

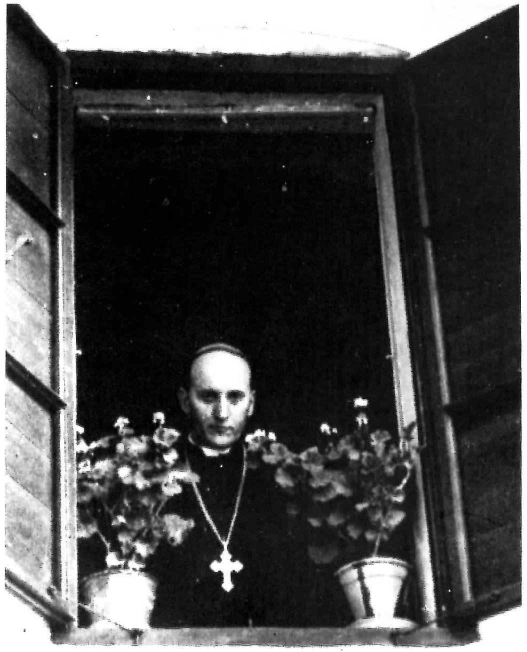

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
U molitvi u župskoj crkvi. — Pogled kroz prozor iz župske kuće

NADBISKUP STEPINAC U KRAŠIĆU:
Postavlja krunu na kip Gospe od Fatime, godine 1959.

POSLJEDNJE FOTOGRAFIJE NADBISKUPA-KARDINALA DRA ALOJZIJA STEPINCA...

ZATOČENIK U KRAŠIĆU

Nakon što je nadbiskup Stepinac tamnovao u Lepoglavi od 19. listopada 1946., bio je 5. prosinca 1951. dopremljen u Krašić, da za vrijeme ovog «uvjetnog otpusta» prebiva «u svom rodnom mjestu», u župskom dvoru.

Ovdje ga je godinu dana kasnije, 29. studenoga 1952., zateklo imenovanje Kardinalom, pa je papa Pio XII., u javnom Konzistoriju 12. siječnja 1953., uputio velikom otsutniku Stepincu riječi najvećega priznanja:

«Iako je otsutan, mi ga očinskom ljubavlju grlimo i živo želimo, da bi cio svijet znao, da smo ga počastili dostojanstvom rimskoga grimiza, ali ni iz jednoga drugoga razloga, nego samo da nagradimo njegove izvanredne zasluge, kao i da posvjedočimo njegovu narodu našu dobrohotnost»... «A nismo mogli razočarati ni nadu i očekivanje katolika cijeloga svijeta, kao i dobrog broja nekatolika, koji su s velikim zadovoljstvom primili vijest, da je pastir, koji je uzor apostolske gorljivosti i kršćanske jakosti, podignut na dostojanstvo rimskog grimiza».

DVIJE DIPLOMATSKE NOTE IZMEDJU VATIKANA I FNR JUGOSLAVIJE

IMA dokumenata, koji nikad ne zastare, nikad ne gube na svojoj vrijednosti. Stoga, ovdje donosimo značajnu diplomatsku notu, koju je Državno tajništvo Svete Stolice uputilo, 15. prosinca 1952., Ministarstvu vanjskih poslova FNR Jugoslavije u Beogradu, kao odgovor na jugoslavensku notu od 1. studenoga 1952., iz kojih se vidi stanje Katoličke crkve u Hrvatskoj i Sloveniji. Ove su note dobile posebnu važnost i zato, što su prethodile prekidu diplomatskih odnosa između Vatikana i FNR Jugoslavije. Vatikanska je nota, rekosmo, bila odgovor na jugoslavensku notu. Nju je, međutim, Beograd *odbio,* vrativši je Apostolskoj Nuncijaturi u Beogradu u *neotvorenoj* (na izgled) omotnici. Nakon ovakvog postupka sa strane Beograda, vatikanska je diplomacija smatrala, da je oslobođena svakih obzira, pa je, mimo u diplomaciji uobičajene navike, svoju notu, prvotno nenamijenjenu javnosti, objavila u cijelosti u vatikanskom poluslužbenom glasilu *«L'Osservatore Romano»* (u francuskom izvorniku i talijanskom prijevodu).

Kako je ovaj važni dokument našoj široj javnosti ostao uglavnom nepoznat, posebnom onim mlađima, u domovini napose, to ga ovdje objavljujemo, jer i ova vatikanska nota pomaže razumijevanju ondašnjeg (a i sadašnjeg) stanja Crkve u Hrvatskoj, unutar kojega uvijek treba promatrati i prosuđivati ličnost nadbiskupa Stepinca. Upozoravamo na međusobnu povezanost nekih nadnevaka: FNR Jugoslavija upućuje svoju notu Vatikanu 1. studenoga 1952. Vatikan je 29. studenoga 1952. objavio imenovanje Stepinca Kardinalom. Dana 15. prosinca 1952. Vatikan je uzvratio FNR Jugoslaviji sa svojom, odlučnom i dokumentiranom notom. A dva dana kasnije, 17. prosinca, FNR Jugoslavija prekida diplomatske odnose s Vatikanom.

Radi boljeg razumijevanja, donosimo ujedno i jugoslavensku notu.

Br. 414.385/52.

APOSTOLSKA NUNCIJATURA
BEOGRAD

MINISTARSTVU Vanjskih Posala je čast dati na znanje Apostolskoj Nuncijaturi slijedeće:

Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije se osjetila obvezanom već više puta do danas svrnuti pažnju Apostolskoj Nuncijaturi na stanovite nedopuštene postupke, kojima se Sveta Stolica —posredstvom Nuncijature— uplitala u nutarnje poslove FNR Jugoslavije, postupke, koji predstavljaju zloupotrebu ustaljenih međunarodnih običaja i prava, koja uživa jedno diplomatsko predstavništvo u nekoj suverenoj zemlji. Na nesreću, ovi koraci Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije nisu mogli postići željenih rezultata te Apostolska Nuncijatura nije prestala da se upušta u slične postupke.

Vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije nije nepoznato, da se ovim sredstvima, a i na razne druge načine Sveta Stolica upotrebljavala da oteža odnose između katoličkog klera i narodnih vlasti.

Vlada FNR Jugoslavije ne može isto tako, a da i ovom zgodom ne svrne pažnju Apostolskoj Nuncijaturi na posljednji primjer njezine prakse i njezine djelatnosti prema FNR Jugoslaviji.

Vlada FNR Jugoslavije je u posjedu neospornih dokaza, da je uoči konferencije jugoslavenskog episkopata (koja se održala od 22. do 25. rujna) u Zagrebu, Apostolska Nuncijatura dostavila Monsignoru dru Ujčiću, beogradskom nadbiskupu, vršiocu dužnosti predsjednika biskupskih konferencija, poruku, koja je proistekla iz Državnog Tajništva Svete Stolice, u kojoj je izražena nada, da će kler Jugoslavije biti u stanju da suzbije tešku opasnost, koja proizlazi iz svećeničkih udruženja. Jugoslavenska Vlada zna isto tako, da je pod izravnim utjecajem te poruke, koja je pročitana na ovoj konferenciji, bila prihvaćena deklaracija o svećeničkim udruženjima» («Non licet»), u kojoj je rečeno: «Nije dopušteno ustanoviti takva udruženja, niti u njima sudjelovati».

Vlada FNR Jugoslavije drži, da ova poruka, sadržavajući nedvoumne upute jugoslavenskomu katoličkom kleru, predstavlja jedno novo nedopustivo uplitanje Svete Stolice, zloupotrebljujući svoj autoritet i crkvenu disciplinu, potičući stanovite krugove visokoga katoličkog klera FNR Jugoslavije na djelatnost protivnu probitcima i zakonima njihove zemlje, priječeći svećenicima —podanicima FNR Jugoslavije— da se okoriste njihovim temeljnim pravima građanina, pravima zajamčenima Ustavom, s namjerom, da obustavi napore jednog dijela klera u korist normalizacije odnosa između crkve i narodnih vlasti.

Imajući u vidu sve, što se prije dogodilo, kao i činjenicu, da Sveta Stolica podnosi slična svećenička udruženja u drugim zemljama, Vlada FNR Jugoslavije prosvjeduje najenergičnije protiv ove nedopustive djelatnosti Svete Stolice, i smije protumačiti posljednji čin Svete Stolice samo kao nov dokaz, koji utvrđuje, da Sveta Stolica ostaje vjerna svojoj politici, koja teži da pogorša odnose s FNR Jugoslavijom.

Vlada FNR Jugoslavije bi htjela isto tako upozoriti ovom prigodom, da nikakva promjena nije nastala ni u njezinom naklonom držanju, ni u njezinoj dobroj volji u vidu, da bi se došlo do obostranog zadovoljavajućeg poravnanja s obzirom na odnose sa Svetom Stolicom, temeljenoga na ustavnim načelima, t. j. da je crkva rastavljena od Države i da je sloboda bogoslužja zajamčena, poravnanja, koje je ostvareno na zadovoljavajući način s ostalim crkvama FNR Jugoslavije.

Ministarstvo Vanjskih Posala iskorištava ovu prigodu, da opetuje Apostolskoj Nuncijaturi iskaz svoga visokog poštovanja.

Beograd, 1. studenoga 1952.

Br. 9414/52.
MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE
BEOGRAD

ODGOVARAJUĆI na Notu Br. 414.385-52. od 1. studenoga ove godine Državnom je Tajništvu Njegove Svetosti čast izložiti slijedeće:

1. Jugoslavenska Vlada govori o «sporazumu s obzirom na odnose sa Svetom Stolicom, koji bi zadovoljio obje strane».

Sveta Stolica, vjerno svom poslanju i svom programu da doprinese, koliko joj je moguće, umirenju duhova i duhovnom blagostanju naroda, stalno je prožeta željom da uspostavi i sačuva dobre odnose s državnim vlastima različitih zemalja.

Ali, s druge strane, Sveta Stolica ne može ne izvršiti svojih dužnosti, koje joj nalažu, da štiti nezastariva prava vjere i Katoličke Crkve posvuda, gdje su ona nepriznavana ili povrijeđena: te se ova djelatnost ne može smatrati kao nedolično miješanje u unutarnje poslove jedne Države, budući da katolici, osim što su podanici neke stanovite države, također su i članovi Crkve.

2. Sveta Stolica mora ustanoviti s dubokim žaljenjem, da u Jugoslaviji isto tako predstavnici Vlade, kao što i druge reprezentativne ličnosti komunizma, očituju svečanim i opetovanim izjavama —otvoreno ispovijedajući bezboštvo— namjeru da otmu narodima —a posebno mladeži— svaku vjersku ideju i osjećaj, te vode bez odaha borbu protiv vjere, a osobito protiv Katoličke Crkve.

Bit će dovoljno ograničiti se na nekoliko primjera, koji su izabrani između najnovijih, a koji se tiču posebno Hrvatske i Slovenije, gdje katolici sačinjavaju pretežnu većinu pučanstva.

Dne 9. veljače 1952. objavio je «Slovenski poročevalec» jednu okružnicu, upućenu različitim odsjecima Slovenske komunističke stranke. Tu bijaše rečeno: «Za vrijeme školskog razdoblja treba pomoći mladeži da shvati, na osnovu znanstvenog rasuđivanja, reakcionaran utjecaj vjere i mračnjaštva».

Ova je okružnica nosila uz ostale podpis G. Edvarda Kardelja, podpredsjednika Ministarskog Savjeta i Ministra Vanjskih Posala Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kao i g. Borisa Kidriča, Predsjednika Ekonomskog Savjeta središnje Vlade.

Zagrebački «Vjesnik» od 20. travnja 1952., objavio je slijedeću izjavu ministra dra Miloša Žanka, Predsjednika Savjeta za civilizaciju i kulturu Narodne Republike Hrvatske: «Tko misli, uslijed slobode savjesti, —zajamčene ustavom— uvesti odgojne ciljeve, koji su protivni (marksizmu), ne vrši svoga prosvjetnog zadatka, isto kao da kad bi učio, da su 2 + 2 = 7».

Dne 1. lipnja 1952. naveo je «Naprijed», glasilo Hrvatske komunističke stranke, nekoliko tvrdnja, koje je izjavio g. Vicko Krstulović, predsjednik Sabora Narodne Republike Hrvatske, na jednom sastanku Komunističke Stranke, održanom u Osijeku: «S revolucijom, koju smo izvršili, mi smo uništili bivši buržujski kadar, razorili smo materijalnu osnovu, na kojoj je počivala buržoazija i uzeli smo sve u svoje ruke. Zasad ne možemo uništiti crkvu kao ustanovu, ne zato, što su naše zemlje i naše Vlasti slabe, nego što u svijesti velikog broja ljudi, osobito seljaka, još uvijek postoje jaki ostatci vjere. Mi smo svjesni, da je Crkva zastarjela kao ustanova, i moramo se boriti protiv nje u politici, prosvjeti, uzdižući —istovremeno s materijalnom razinom života— svijest naroda, da bi ovaj sve bolje razumio, da se svijet nije razvio po duhu svetomu (sic), nego po zakonima prirode. Moramo mobilizirati javno mnijenje po selima i gradovima protiv štetnog rada (svećenika)».

Beogradska «Borba» od 7. studenoga 1952. piše, da je g. Aleksandar Ranković, Ministar Unutrašnjih Poslova, govoreći na VI. Kongresu Jugoslavenske Komunističke Stranke, naglasio nuždu «odlučne, uporne, neprekidne borbe protiv buržoaskih, klerikalnih i kominformističkih pojava i shvaćanja».

Zagrebački «Vjesnik» od 9. studenoga 1952. protumačio je, kako treba shvatiti ovu borbu u jednom članku akademika Marka Kostrenčića, vrlo dobro poznatog promicatelja komunističke misli. On je pisao: «Kristovu ćudorednost treba odbaciti, jer je nedostojna čovjeka i ona osuđuje čovjeka na životarenje. Kršćanska ćudorednost predstavlja poticaj za počinjanje okrutnosti velikog stila. Socijalistička ćudorednost proizlazi iz marksističkog nazora o svijetu; ona niječe opstanak «drugoga boljeg svijeta», transcendentnoga «nebeskog kraljevstva», sa svim njegovim svrhunaravnim strašilima i njegovim utjehama, počevši od sotone, duhova, anđela i svetaca do boga (sic) i bogova svih vrsti. Za ovaj nazor o svijetu, bog (sic) je mrtav i svi su bogovi mrtvi. Za ovaj životni nazor postoji samo vidljivi, materijalni svijet».

S ovim se tvrdnjama slažu druge službene izjave Komunističke Stranke. Skopljanska «Nova Makedonija» od 2. ožujka 1952. piše: «Naša stranka nije nikad bila ravnodušna prema vjerskoj ideologiji i crkvi; ali dandanas se radi o tome, da se organizira sustavna svakodnevna ideološka borba, pomoću tiska, masovnih organizacija, prosvjetnih ustanova, sa svrhom da se unište sva vjerska shvatanja na svijetu, sve predrasude, sve vjerske tradicije».

U istom je smislu beogradska «Borba» od 1. ožujka 1952. objavljujući zaključke V. Plenarne sjednice Centralnog Komiteta Komunis-

tičke stranke Makedonije, pisala: «Ideološki rad Stranke među našim radnicima mora se napregnuti da ih oslobodi utjecaja vjere i mistike».

Sarajevski list «Oslobođenje» (od 13. rujna 1952.) javlja, da se na sastancima Komunističke stranke u Foči i u Kiseljaku požalilo, što neki članovi Stranke drže, da im je dozvoljeno vršenje vjerskih obreda, budući da su ovi zajamčeni Ustavom i zakonom svim podanicima naše države, i (da) oni ne misle, da članovi Stranke moraju biti nosioci napredka, odnosno da moraju biti prvi u borbi protiv praznovjerja, nazadnjaštva i svih ostataka reakcije.

U Ljubljani «Slovenski poročevalac» od istoga 13. rujna, izvješćujući o sastanku Komunističke stranke, koji je održan u Notranjim Goricama, piše: «Govorilo se o nužnosti borbe protiv mračnjačkih vjerskih predrasuda, a prije svega protiv klera, koji podjaruje ove predrasude».

«Ljudska pravica», glasilo Slovenske komunističke stranke, jasno je rekla 16. veljače 1952., da «komunist nije slobodan ići u crkvu, da pohađa vjerske obrede, da sklapa brak pred svećenikom, da daje krstiti svoju vlastitu djecu. Za komunizam je religija opijum naroda».

Ovo nekoliko navoda, koji su samo primjer vrlo brojnih i jednoličnih protuvjerskih izjava, kojima svakodnevna štampa obiluje, u skladu su sa samim Pravilnikom Komunističkog Saveza Jugoslavije, koji veli: «Pripadnost Savezu Komunista Jugoslavije je nespojiva s ispovijedanjem religije i s vršenjem vjerskih obreda».

Uostalom, izjavio je sam maršal Tito predstavnicima Kongresa udruženja profesora i učitelja Jugoslavije («Borba» od 30. travnja 1952.): «Ja znam, da će nam se u inozemstvu predbaciti, što udaljujemo mladež od boga (sic), od crkve. (Ali) mi ne možemo dopustiti da ovi ljudi prakticiraju praznovjerje. Mi se moramo boriti protiv praznovjerja».

3. Žalosne okolnosti stvorene vjeri i Katoličkoj Crkvi u Jugoslaviji, samo su, nažalost, primjena ovih tvrdnja i ovih načela u praksu.

Zakonodavne odredbe na području vjere, poduzete mjere od postavljenih vlasti, inicijative Komunističke Stranke i sindikalnih organizacija, postupak, koji se primjenjuje prema mnogim vjernicima i situacija stvorena Biskupima i velikom dijelu klera, sve ovo, čini se, ima za cilj, da postepeno iskorijeni vjeru, a Katoličku Crkvu napose.

Dovoljno će također biti navesti nekoliko od najznačajnijih činjenica.

Prije uspostave komunističke vladavine bila su u Jugoslaviji 152 katolička lista —dnevnika, tjednika, mjesečnika, časopisa, vjesnika i t. d.— Tolikim izdanjima je odgovarao razmjeran broj izdavačkih

poduzeća i tiskara, od kojih su 24 bile osobito važne. U sadanjem času sve su tiskare i katolička izdavačka poduzeća prešli u ruke države. Dnevnici i tjednici, časopisi, diecezanski i župski vjesnici bili su, na ovaj ili onaj način, ukinuti.

Kroz neko su stanovito vrijeme samo neki listići produljili život kao «Vjerski list» u Mariboru, «Oznanilo» u Ljubljani, i «Gore Srca» u Zagrebu. Sva tri, već ograničena u svojoj tiraži, morala su jedan za drugim prestati izlaziti. Katolički tisak predstavljen je dandanas samo «Vjesnikom», mjesečnim biltenom, namijenjenim svećenstvu, koji se izdaje u Đakovu, i listom «Blagovest», mjesečnikom u Beogradu, koji nailazi na poteškoće pri tiskanju. Ima nekoliko mjeseci, što izlazi u Vipavi, na četiri mjesečne stranice poluformata, list «Družina» koji izdaje Apostolski Administrator Nove Gorice. A i ovi bi katolički periodici bili smjesta zaplijenjeni, čim bi pokušali odgovoriti na klevete i blasfemije, koje sustavno širi komunistički tisak protiv svega onoga, što je najpoštovanije i najsvetije za vjernike. Sada u Jugoslaviji nije praktički više moguće tiskati knjiga vjerskog značaja.

Sve katoličke odgojne ustanove, kojih je bilo na stotine s desetcima tisuća učenika — bile su zatvorene. U svim je državnim školama raznog stepena vjeronauk ukinut, a bezbožni materijalizam obvezatan. Mnogo odgojitelja, koji nisu obučavali ili nisu prakticirali bezboštva, bili su udaljeni iz škola, a isto tako i brojni učenici optuženi, što su pohađali crkvu.

Zagrebački «Vjesnik» od 22. veljače 1952. je javio, da su brojni đaci bili istjerani iz hrvatskih srednjih škola zbog vjerskih zločina, t. j. što su bili odsutni iz škole na dan Božića. Trideset i dva đaka su bila istjerana iz pučkih škola u Mariboru prvih mjeseci 1952., jer su pohađali crkvu.

Hapšenja svećenika se nastavljaju zbog zločina, koji ne postoje: oni su skoro uvijek osuđeni na najveću kaznu, što je predviđa zakon, 200 ih je još u zatvoru. Tokom ovih posljednjih godina tridesetak je svećenika bilo mučki ubijeno, a krivci ili nisu bili pronađeni, ili nisu bili kažnjeni, ili su bili kažnjeni na neznatan način.

Kler je stalno napada preko tiska, koji potiče građane na mržnju i prezir prema svećenicima.

Svećenici su svedeni na siromaštvo. U primjeni agrarne reforme prešlo se često puta, s obzirom na njih, granice predviđene zakonima. Sada se nameću pretjerani porezi na crkvena vlasništva, a u isto se vrijeme priječi vjernicima da pomognu svojim pastirima, da ih isplate. U jednom gradu bio je Biskupskoj kuriji zaplijenjen sav novac od misnih intencija. U jednom drugom gradu morala je katedrala platiti globu od 10.000 dinara, jer je sakristan uzeo s oltara nekoliko dinara, koje su bili ostavili vjernici.

Neprijateljske mjere ne štede čak ni biskupa. Dok se Nj. Preuzvišenost, zagrebački Nadbiskup, koji je izišao iz zatvora, nalazi na «uvjetnoj» slobodi, Nj. Preuzvišenost Msgr. Čule, mostarski Biskup, još je u tamnici. Nj. Preuzvišenost Msgr. Garković, Apostolski Administrator Zadra, sada je zatočen u tom gradu; Nj. Preuzvišenost Msgr. Nežić, Administrator Poreča, Pule i Pazina, nalazi se pod istim okolnostima u Pazinu.

Biskupi nailaze velike poteškoće u vršenju svoje službe, osobito za vrijeme pastirskih posjeta. Zabranjuje im se da posjete stanovite župe: u drugima komunisti organiziraju nekažnjeno neprijateljske i nasilničke manifestacije.

Dne 20. siječnja 1952. Nj. Preuzvišenost Msgr. Vovk, ljubljanski Apostolski Administrator, bio je napadnut na kolodvoru u Novom Mestu, kad je bio išao u jednu župu zbog vjerskih obreda, i duboke opekline, koje je zadobio, prisilile su ga, da se liječi nekoliko mjeseci. Samo je jedan od krivaca bio osuđen uvjetno na 9 dana zatvora. Nj. Preuzvišenost Msgr. Banić, šibenski Apostolski Administrator, bio je također predmetom raznih napadaja za vrijeme pastirskog posjeta.

Policija podvrgava Biskupe čestim preslušavanjima, zastrašivanjima i prijetnjama. Već spomenuti Msgr. Vovk bio je osuđen u proljeće 1952. godine na velike novčane globe zato, što je u okružnicama upućenima svom svećenstvu bio izložio katolički nauk o pobačaju i o ispovijedanju vjere.

Djelovanje i sâm opstanak sjemeništa —tako neophodno potrebnih za uzgoj svećenstva— spotiču se o brojne poteškoće. Osam je sjemeništa bilo zatvoreno: nekoliko zgrada drugih, koji su još otvorene, dijelom je zaposjednuto: tako je u Zagrebu, Ljubljani i u Splitu. Sjemeništa, koja životare, izvrgnuta su smetnjama i nalaze se u teškim ekonomskim okolnostima, ne samo zbog činjenice, da su zaplijenjena crkvena dobra, nego također što im skoro uvijek praktički onemogućeno sakupiti doprinose vjernika u zemlji (u novcu ili u naravi) te da prime pomoć, ponuđenu im od katolika iz inozemstva.

Uslijed mjera zaposjednuća ili zapljene zatvorena su dječačka sjemeništa u Mariboru, Ljubljani, Senju, Skoplju (u Prizrenu), Subotici, Sarajevu (u Travniku). U čitavoj Sloveniji ne postoji više nijedno dječačko sjemenište, jer ne zaslužuje da bude smatrano kao sjemenište pensionat, koji je otvoren u Vipavi u Apostolskoj Administraturi Nova Gorica. Nijedno dječačko sjemenište ne postoji više u Crnoj Gori, u Bosni i Hercegovini, u Vojvodini, u Makedoniji. Za Hrvatsku je ministar predsjednik Savjeta za civilizaciju i prosvjetu dr. Miloš Žanko pripisao okružnicom od 31. siječnja 1952., da svi dječaci ispod 15 godina moraju posjećivati jedino državne škole, gdje se, kako je već rečeno, podučava marksizam. Tako je postalo nemoguće za dječačka sjemeništa da imaju učenike prvih četiriju razreda gimnazije.

U Sloveniji, Bosni i Hercegovini raspuštene su ženske vjerske kongregacije. Katoličke su organizacije zabranjene skoro posvuda na čitavom području Federativne Narodne Republike Jugoslavije.

Sloboda kulta je također ograničena i vrijeđana. Posvećene zgrade su bile oduzimane od upotrebe, ili čak, u stanovitim slučajevima, oduzete katolicima sa svrhom da se dadu nekatolicima: kao što je to slučaj s crkvom Teutonskog Reda u Ljubljani, koja je bila predana «starokatoličkoj» sekti, koja skoro ni nema pristaša u tom gradu. Velika crkva Presvetog Odkupitelja na Rijeci bila je razorena; druge crkve su bile srušene u Banatu i drugdje. Važno marijansko svetište u Ptujskoj Gori bilo je pretvoreno u muzej protiv volje crkvenih vlasti.

Državne vlasti odbijaju dati dozvolu za gradnju novih crkava i s teškom mukom daju pristanak za popravak stanovitih već postojećih crkava.

Procesije su zabranjene skoro posvuda; pravi se opozicija svečanostima, koje se obično priređuju prilikom prvih sv. Misa.

Poduka katekizma je također izvrgnuta teškim ograničenjima.

U Hrvatskoj je već spomenuta okružnica od 31. siječnja 1952. zabranila u državnim školama poduku katekizma —ova je mjera odmah primjenjena u drugim narodnim republikama—. Osim toga ona zabranjuje sakupljanje djece zbog poduke katekizma u crkvenim zgradama, odnosno u župskim kućama i u privatnim stanovima.

U Sloveniji su svećenici obvezani (zakonom od 20. srpnja 1951.) snabdjeti se posebnim ovlaštenjima, da bi smjeli podučavati vjeronauk unutar crkve, te je ovlaštenje ograničeno na blagdane. Brojni su svećenici udareni globom ili uhapšeni, što su se usudili podučavati vjeronauk bez ovog ovlaštenja.

U Bosni i Hercegovini od 1946. poduka je katekizma bila zabranjena u školama, pod lažnom izlikom, da je Crkva odijeljena od Države: ali, s druge strane, nije dozvoljena u crkvama, jer se svaka poduka mora vršiti u školama.

Ozbiljne zapreke se stavljaju također podjeli sakramenata.

Brojni vjernici su napadnuti u novinama, odpušteni od njihove službe zbog ovih zločina: što su sklopili vjerski brak, što su krstili svoju djecu; što imaju sina u sjemeništu; što su bili odsutni od posla na blagdane i t. d. Tako je «Ljudska Pravica» iz Ljubljane od 13. rujna 1952. prijetila odpustom iz službe jednoj primalji, što je upozorila jednog građanina, da krsti svoje dijete. Vlč. Petar Berisa, župnik iz Djakovice, bio je osuđen dne 24. listopada 1952. na 30 mjeseci zatvora, što je nastojao urediti bračni položaj stanovitih svojih župljana, vjenčanih samo pred državnim vlastima ili su čak bili mnogoženci.

Sama činjenica polaska u crkvu predstavlja za mnoge ljude veliku opasnost. Već je spomenuto, da su učitelji bili smijenjeni od obuke, a učenici istjerani iz škole zato, što su pohađali crkvu.

Vojnici su upozoreni, da ne prisustvuju svetim obredima. Vršenje vjerskih čina, kako je već spomenuto, zabranjeno je komunistima. Osim toga ukinule su državne Vlasti sve vjerske svečanosti, čak i one najsvečanije (Božić, na primjer), nalažući obavezu da se ide u školu u te dane, odnosno da se ide u ured ili na rad.

U nedjelje su također učenici često puta prisiljeni radili ili sudjelovati na izletima ili na natjecanjima, koja im onemogućuju vršenje njihovih vjerskih dužnosti. Policija je prisutna čak i unutar crkava za vrijeme svetih obreda da nadzire i kontrolira svećenike i vjernike.

Ako su, unatoč svemu tome, crkve u Jugoslaviji vrlo posjećene, to nipošto ne svjedoči na uhar vjerske slobode, koja ne postoji, nego jednostavno pokazuje, kako je živ i dubok vjerski osjećaj ovih vjernika.

Tako dugačak niz odredaba i neprijateljskih čina protiv vjere i Crkve još je k tome popraćen i poduprt žestokim kampanjama tiska; ove često puta bezobzirno izvrću riječi, činjenice, isprave i nabacuju se bez prestanka klevetama te teškim i uvredljivim napadajima protiv najpoštovanijih ustanova i ličnosti Katoličke Crkve.

U okviru ove vjerske situacije treba uzeti u razmatranje pitanje udruženja t. zv. «narodnih svećenika». Poznato je, da Državne Vlasti stoje iza ovih udruženja. Mnogobrojni svećenici su bili prisiljavani i još uvijek se prisiljavaju, da im pristupe, zastrašivanjem, prijetnjom, obećanjem, da će moći slobodnije vršiti župsku službu, primamljivanjem ekonomskim prednostima, koje se pružaju svećenicima, koji su članovi tih udruženja. I tako, jedino zbog toga, što nisu članovi tih udruženja, prave se teške zapreke stanovitim svećenicima u vršenju njihove svete službe; drugi nisu mogli preuzeti službu u župi, gdje ih je Biskup imenovao, ili pak nisu mogli u njoj boraviti. U krilu spomenutih udruženja oni, koji vrše osobit utjecaj —po nalozima iz vana— jesu svećenici, koji često puta nisu u redu s božanskim zakonom ili s crkvenom disciplinom, što je opet izazvalo kanonske sankcije.

Policija je prisutna na sjednicama, na kojima sudjeluju često također i političke ličnosti. Tu se drže govori, gdje se otvoreno i javno psuje djelatnost Biskupa, pa čak i Crkve. Uska suradnja je ujedinjavala i ujedinjuje ova udruženja s «Narodnim Frontom», a preko ovoga ih je ujedinjavala s Komunističkom Strankom, a sada sa Savezom Komunista Jugoslavije.

Takvo stanje stvari nije moglo ne zabrinuti Biskupe, a osobito zato, što ova udruženja teško remete crkvenu stegu i sačinjavaju opasnost rascjepa između svećenstva i Hierarhije. Ove su bojazni Biskupa

opravdane također i činjenicom, što Pravila ovih udruženja ne zajamčuju dovoljno poštovanja i ovisnosti, koji se duguju biskupskom autoritetu. Narav dužnosti, koje vežu svećenike s Biskupima, a jedne i druge sa Svetom Stolicom, poznata je uostalom čitavom svijetu, kako ih utanačuje *Codex Iuris Canonici.*

5. Pred tako žalosnim okolnostima, stvorenima katolicima u Jugoslaviji, smatra Sveta Stolica, da joj je dužnost ukratko utanačiti, koja su temeljna prava Katoličke Crkve, prava, kojih se Sveta Stolica ne može odreći i kojih bi nepriznavanje učinilo neplodnim možebitne razgovore s jugoslavenskom Vladom.

Katolicima će morati biti zajamčena sloboda ne samo pohađanja crkava, nego također i očitovanja njihove vjere prisustvovanjem i sudjelovanjem svetim obredima i Sakramentima, priređivanjem hodočašća i procesija.

Nitko neće smjeti biti uznemirivan uslijed takvih motiva: nikome se neće smjeti priječiti ili zabranjivati vršenje vjere.

Katoličkim će roditeljima morati biti priznato pravo ne samo da smiju krstiti svoju djecu i slati ih u crkvu, nego isto tako smjeti ih dati poučavati i odgajati u katoličkim školama, kojih će opstanak i djelovanje morati poštovati državne vlasti. Zaista je teška povreda slobode savjesti prisiljavati katoličke roditelje, da daju uzgajati svoju djecu prema protuvjerskim naukama i programima.

Katolici neće smjeti više biti stavljeni u okolnosti, koje će ih lišiti njihova tiska, koji će izlagati i tumačiti razne točke katoličkog nauka.

Istim katolicima će morati biti dana mogućnost da osnuju društva, čiji je cilj ujediniti vjernike u vjerske svrhe oko programa pobožnosti, milosrđa, dobrotvornosti i akcije, programa, koji su uvijek i samo usmjereni prema općem dobru. Pored toga će vjernici morati biti slobodni doprinositi uzdržanju svećenstva, bogoslužja, djelima dobrotvornosti, popravku svetih zgrada i izgradnji novih hramova.

U čitavoj ovoj djelatnosti, kako je iziskuju nauk i stega Katoličke Crkve, vjernici će smjeti —bez nedozvoljenog miješanja i zapreke sa strane Državnih Vlasti— biti u dodiru i ovisnosti o njihovim Biskupima. Ovima se pak ne će moći odbiti mogućnost da posjećuju župe, da obavljaju funkcije i svete obrede, da propovijedaju katolički nauk i da šire dokumente za poduku i pastirsku upravu svoga naroda. Ne manje nego li Biskupima ne će se smjeti svećenstvu stavljati zapreke u mnogostrukoj djelatnosti vjerske službe vjernicima i u propovijedanju katoličkog nauka. Vjerska poduka će se smjeti davati ne samo u crkvama, nego i u školama, bilo župskim, bilo diecezanskim, i ne će se praviti smetnja djeci da ih pohađaju.

I budući da je budućnost Crkve izravno povezana sa sjemeništima

(velikim i malim), ova će se smjeti slobodno uspostaviti i vršiti svoju nenadomjestivu funkciju.

Vjerske kongregacije, muške i ženske, imaju u životu Crkve posebnu važnost: njihova vjerska, karitativna i odgojna djelatnost morat će se, dakle, smjeti vršiti bez zapreka.

Sveta Stolica sa svoje bi strane željela nadati se, kako se jugoslavenska Vlada ne će kratiti da zajamči priznanje ovih sloboda i ovih prava.

Državno Tajništvo Njegove Svetosti iskorištava ovu prigodu, da izrazi Ministarstvu Vanjskih Posala Federativne Narodne Republike Jugoslavije iskaz svoga visokog poštovanja.

Vatikan, 15. prosinca 1952.

FALSIFIKATORI NA DJELU

POVODOM NAJAVLJENOG FILMA O KARDINALU STEPINCU

JOZO KLJAKOVIĆ (1889-1969.)

U PRIRODI nema skokova, savršen ritam zbivanja bezprekidan je u naravnom poretku od izvora do utoka, koji će tek biti na koncu svijeta. Zato, oni, koji hoće prekinuti taj slijed i početi iznova, jesu preuzetni. Njihov je posao jalov. Bez izvorne sile početka nema života. Čovjek će se ponovo vratiti na slijed zbivanja i nastaviti tamo, gdje su normalni bili zaustavljeni. To je zakon prirode — zakon Božji. On je jači od sviju ideologija ljudskih.

Pronašli su «novi ljudi», da Boga nema; pronašli su, da i kad Ga nema, Bog ljudima smeta. I nastoje na sve moguće načine utamaniti Ga, izbrisati Ga iz ljudskog srca, odstraniti Ga iz ljudske svijesti. Bog je za njih mračnjaštvo, malograđanska glupost, neukost primitivaca, natražnjaštvo, koje su farizeji popovski naturili jadnom čovječanstvu. Pa dobro, ako nema Boga, šta ga treba rušiti, i to na ovakav bezdušan način? Ako Ga nema, zašto proganjati one, koji misle da Ga ima? Ako oni žive u obmani, šta će im obmana koristiti? I obmana je grijeh, kažu, koji treba iskorijeniti. Novi naraštaji uvidjet će «logikom dialektike», da Ga nema, i time će nestati «tog popovskog izuma — Boga». Čovječanstvo će prihvatiti tezu komunističku, da je sve što postoji nastalo evolucijom materije. Ne će se baš znati, kako je materija nastala, nu to nije važno, glavno je, da Bog nema nikakvoga udjela u tome.

Od kad čovjek postoji, postoji i ideja o Bogu uz njega. Bio on Sunce ili Selena, Oziris ili Zeus, bio Budha ili Alah, Jehova ili Isus, ta je ideja neprestano u čovjeku i s čovjekom. Ona je u naravi čovjekovoj. I dok bude čovjek živio na ovoj zemlji, nitko Boga ne će moći odstraniti od čovjeka, pogotovo od seljaka, koji u svemu što radi gleda čudo Svevišnjega. On zrno ubaci u zemlju, odsječenu mladicu zakopa u zemlju i mrtva zemlja dade im život. On gleda klijati klas u polju i vidi zametak grozda u vinogradu. Čuje žubor izvora i huku oluje. Vidi stablo gromom ošinuto i mladicu novoga, koja iz njega izlazi. U toj neumitnoj logici zbivanja, on osjeća jednu pokretnu silu i obuhvaća ga osjećaj ništavila, prema velikim prirodnim zakonima — prema Bogu, koji određuje sve: i putanju planeta i udese ljudske. Misterij, koji njega okružuje, dalek je njegovom umu, ali je bliz njegovoj vjeri. Vjera je čvrsto osvjedočenje njegovih osjećaja, ona daje mir njegovom srcu i ona je izvor svakom dobrom djelu. Na vjeri se osniva njegov moral i jakost njegova značaja. Ona je izvor ljubavi i zalog poštenju, nosi sobom pomirbu među zavađe-

nima i praštanje među bližnjima. To su odlike duboko etičke i duhovne, koje ne može kruti materijalizam poništiti. To su odlike, koje i Alojzije Stepinac suprotstavlja komunističkoj dialektici. Te odlike ne mogu se fizičkom snagom uništiti. One su za komuniste nevidljive, jer oni gledaju na život kao što gleda krava ili vuk: gledaju, gdje je bolja trava ili gdje je deblje jagnje.

Čudnovat je slučaj Alojzija Stepinca. On je sin hrvatskog seljaka, koji je djetinjstvo svoje proveo na zemlji svojih djedova. U mladenačkim poodmaklim godinama odlučio se je za svećenički poziv. Bilo je među klericima skoro najstariji — malo kasnije bio je među biskupima najmlađi. Nitko nije znao, što taj mladi biskup nosi u sebi. Njegova skromna asketska figura nije pokazivala onu snagu duha, onu snagu volje i nesuzdržljive energije, nije pokazivala smjelost i odlučnost nekompromisnu u obrani Boga i čovjeka, koja se je očitovala u njegovoj današnjoj borbi. Ljubav njegova za svoju zemlju i svog čovjeka; ljubav njegova za neprijatelje svoje ima izvor u Bogu, u vjeri njegovoj, koja je oblikovala njegov čelični značaj.

Upoznao sam nadbiskupa Stepinca još dok je bio biskup koadjutor zagrebačkog Kaptola. Tu vezu sam održao i kasnije, kada je, nakon smrti svoga predšasnika, postao zagrebački nadbiskup. Često sam se viđao s njime na raznim svečanostima i priredbama, bilo crkvenim, bilo građanskim, bilo umjetničkim. On je sudjelovao u svim manifestacijama kulturnog i vjerskog života zemlje. Ako je netko trebao zagovor, intervenciju ili pomoć, Nadbiskup se nije nikad oglušio da pomogne. Dizao je glas za progonjene i protestirao protiv zlostavljanja, mučenja i ubijanja političkih krivaca. U doba rata, kada su na površinu došli ljudi sa sklonostima neljudskim, puni mržnje, s unutarnjim nagonima za osvetom, ili ljudi puni fanatizma, tada je nadbiskup Stepinac razvio djelatnost nadljudsku, pomažući svakome i braneći svakoga, tko je bio nepravedno ugrožen.

Kada sam u maju, god. 1943., prije mog odlaska u Italiju, otišao da se oprostim s Nadbiskupom, prošao sam kroz množinu ljudi, koji su se nalazili u njegovu predsoblju. U razgovoru s njima doznao sam, da su to ljudi, koji su sklopili mješovite brakove, i da su došli moliti Nadbiskupa, da spasi njihove bračne drugove od progona ili eventualne smrti. Tužio mi se na Osovinu, na četnike, na Pavelića i njegove ljude, radi bezdušnih djela, koja vrše po Hrvatskoj. Zbog toga bio je potišten i žalostan i smatrao je to teškom narodnom nesrećom. Protestirao je, intervenirao je, ali nije mogao smiriti, niti ublažiti bijes neodgovornih elemenata.

Za podkrijepu njegovog mišljenja i njegovog stava prema Osovini donosim nekoliko izvadaka iz njegovih predstavki Paveliću i njegovim vlastima, i nekoliko stavaka iz njegovih propovijedi.

«Svi ljudi bez razlike, stanovali na sjevernom ili južnom polu, bili bijele ili crne kože, bili arijske ili nearijske rase, bili visoke naobrazbe ili nepismeni, imaju jednu te istu ljudsku narav. Svi imaju jedan te isti nadnaravni cilj, a to je Bog, vječna sreća svakog ljudskog srca. Ljudski je rod zapravo jedna velika božja obitelj». (Propovijed god. 1943).

«Ovaj čas primio sam vijest, da je u Glini postrijeljano bez suda i istrage 260 Srba. Ja znam, da su Srbi počinili teških zločina u našoj domovini u ovih 20 godina vladanja. Ali smatram svojom biskupskom dužnošću, da podignem svoj glas i kažem, da ovo po katoličkom moralu nije dozvoljeno, pa Vas molim, da poduzmete najhitnije mjere na cijelom teritoriju N. D. H., da se ne ubije ni jedan Srbin, ako mu se ne dokaže krivnja, radi koje je zaslužio smrt. Inače ne možemo računati na blagoslov neba, bez kojega moramo propasti.» (Predstavka, svibanj 1941.)

«Kad mi je javljeno, da se u zatvoru u Lepoglavi nalazi Gornjokarlovački pravoslavni episkop Sava Trlajić, osobno sam pošao s legatom S. Oca, Marconiem, Poglavniku i energično tražio njegovo oslobođenje.» (God. 1941.)

«Sistem ubijanja stotina talaca za jedan zločin, kojem se ne može naći krivca, je poganski sistem, koji nije nikada donio niti može donijeti dobra ploda, jer je apsolutno sigurno, da ako se hoće držati red s takvim mjerama, mnogi od onih, koji su do sada služili Crkvi, iako izloženi teroru, osjetit će se prisiljenim, da na koncu traže spas u šumi.» (Propovijed, god. 1943.)

...«Katolička Crkva uvijek je osuđivala, a i danas osuđuje svaku nepravdu i nasilje, koje se počinja u ime klasnih, rasnih ili narodnosnih teorija... Ne može se istrijebiti s lica zemlje cigane ili židove, jer ih se smatra inferiornom rasom. Ako se budu na laku ruku primjenjivali principi raznih teorija, koje nemaju temelja, da li onda uopće postoji za bilo koji narod još kakva sigurnost na zemlji? Crkva je katolička imala odvažnosti da kaže riječ i u obrani naših hrvatskih nacionalnih prava, čak i okrunjenim glavama. Ona bi se iznevjerila svojoj zadaći, kad ne bi s istom dosljednošću dizala i danas glas na obranu sviju, koji se žale na nepravdu, bez obzira kojoj rasi ili narodu pripadaju. Nitko nema prava da na svoju ruku ubija, ili na koji mu drago način oštećuje pripadnike druge rase ili narodnosti.» (Propovijed, 1943.)

«Bog nam je svjedok, da smo bili protivni svakom prisilnom stupanju u katoličku Crkvu... Ne treba se zavaravati, pravoslavlje je kroz stoljeća u nas obrazovalo svoga čovjeka, koji se ne može preko noći idejno promijeniti, koji ne može preko noći drugim postati, mehanički kao kakav stroj. Baš mehanizam kod konverzije može uroditi kobnim posljedicama. Sve što se je mehanički stvaralo bez temeljitog odgoja duha propalo je prvom zgodnom prilikom kao kuća od karata.»

«U katoličku Crkvu mogu se primiti samo oni, koji bez ičije sile, potpuno slobodnom voljom prelaze iz unutarnjeg uvjerenja o istinitosti katoličke vjere.» (Predstavka Nadbiskupa Poglavniku, s biskupske konferencije god 1941.)

«Današnje su novine donijele odredbu, da svi židovi, bez obzira na starost i spol, te na vjeru kojoj pripadaju, moraju nositi židovski znak... da se pripadnicima drugih narodnosti i drugih rasa oduzme svaka mogućnost egzistencije i da se na njih udara žig sramote, to je već pitanje čovječnosti i pitanje morala. A moralni zakoni ne vrijede samo za život

pojedinca, nego i za državnu upravu. Današnje društveno uređenje i opći moralni pojmovi, koji vladaju, ne udaraju žig sramote ni na robijaše, koji su pušteni iz tamnice, na koju su bili suđeni radi ubojstva... Pa kada se to ne čini s onima, koji su svojom ličnom krivnjom zavrijedili, da ljudstvo od njih zazire, zašto da se to čini s onima, koji su bez svoje krivice članovi druge rase.» (Predstavka ministru Artukoviću.)

...«Obraćam se na Vas kao predstavnika N. D. H. s velikom bolju u duši. Mjesecima se uzalud trudim, da doznam za sudbinu sedmorice mojih svećenika, poslatih u Jasenovac... Moram zaključiti, da su ubijeni. Reći će se, da su bili protunarodni. Ali zašto nisu bili predvedeni pred sud? Ovo je sramotna ljaga i zločin, kao što je sramotna ljaga čitavi Jasenovac za N. D. H. Čitavo pučanstvo, a naročito rođaci ubijenih, traže, da ubojice budu izvedeni pred sud. Oni su najveća nesreća za Hrvatsku»... (God. 1943.)

«Vidim konačno upit vas hiljada, koji ovdje slušate: a kakav onda poredak zastupa Katolička Crkva, kad se danas cijeli svijet bori za «novi poredak».

«Mi osuđujemo sve nepravde, sva ubijanja nevinih, sve paleže mirnih sela, sva zatiranja sirotinskih žuljeva, mi, žaleći nevoljne i boli sviju, koji danas nepravedno pate, odgovaramo ovako: Crkva je za onaj poredak, koji je zapisan u deset zapovijedi Božjih. Mi smo za poredak, koji je napisan, ne na raspadljivom papiru, nego u savjesti ljudskoj prstom Boga živoga.» (Propovijed pred Katedralom.)

Ovi citati pokazuju jedan mali dio djelovanja, za vrijeme rata Nadbiskupa Stepinca. Oni su dovoljni, da se iz njih jasno ocrta lik jednog pravog čovjeka i jednog pravog svećenika.

Nakon ovih citata, apsurd je od Srba i komunista, da nastoje Nadbiskupa prikazati kolaboracionistom Osovine. Još je veći apsurd, da to isto nastoje i ustaški publicisti učiniti. Da li ustaše to rade zato, da veliki ugled Nadbiskupa upotrebe kao pokrivač svojim neljudskim djelima, ili nasjedaju komunističkim agentima, koji se bez sumnje nalaze i među njima — svejedno je. Oni stupaju uz korak sa Srbima i komunistima. Isto tako dokazivati, da je Nadbiskup bio za onakovu konkretnu formu hrvatske države, kako je bila N.D.H., također je apsurd. Stepinac je bio načelno za Hrvatsku Državu i prije N.D.H., on je bio za Hrvatsku Državu i za vrijeme N.D.H., on je za Hrvatsku Državu i danas. Njegova izjava prilikom suđenja: *«Ja bih bio ništarija, kada bih bio protiv volje svoga naroda»* također je načelna izjava za Državu Hrvatsku, koju je hrvatski narod htio i hoće, ali to ne znači, da je bio za Pavelićevu N.D.H.

Optuživati hrvatski narod, i njegove biskupe i njegove svećenike, jer su se željeli osloboditi Beograda i uspostaviti vlastitu državu, je nemoralno i nedemokratski. Nakon što je Osovina bila Jugoslaviju likvidirala i poslije iskustva od dvadeset godina, hrvatski narod nije više Jugoslaviju smatrao svojom državom. I čim se je desila prilika da se oslobodi te balkanske satrapije, odmah je to učinio. To će i po drugi put učiniti, kada mu se ponovo desi prilika. Samo ovoga puta hrvatski narod ne će se dati prevariti, da ljudi bolesne ambicije i proždrljivi susjedi falsificiraju njegovu volju i njegove stoljetne težnje, kao što su falsificirali

s Pavelićem. Hrvatski je narod Pavelića i njegovo djelo osudio preko nadbiskupa Stepinca. Pavelić nije simbol hrvatske slobode, nego vjesnik novog ropstva. Zato tko identificira borbu hrvatskog naroda s Pavelićem, tko nadbiskupa Stepinca svrstava u Pavelićeve kolaboratore, taj vrijeđa i hrvatski narod i nadbiskupa Stepinca.

Nadbiskupa Stepinaca zadnji put sam vidio krajem godine 1943. u Rimu. Odsjeo je u Zavodu Sv. Jeronima, gdje sam i ja stanovao. Za stolom smo sjedili jedan do drugoga. Za ručkom ili večerom govorio je meni i monsinjoru Magjercu o svojoj akciji za pomoć našem svijetu interniranom u logorima Italije. Govorio je o pomoći Sv. Oca Pape, biskupa i svećenstva talijanskog, koju su pružali tim nevoljnicima. Uoči njegovog povratka u domovinu, pozvao me je na razgovor u svoje odaje. Tu mi je govorio o ustašama, nacifašistima i nekim Vlasovljevim čerkezima, koji vrše bestijalna i bestidna djela po zemlji. Rekao mi je, da nema dana, u kojemu on barem jedamput ne intervenira, usmeno ili pismeno.

Na rastanku zaželio sam Nadbiskupu sretan put i izrazio želju, da se skoro opet vidimo. Nadbiskup mi je na to odgovorio:

— *Profesore, neka Vas prati blagoslov Božiji. Po svoj prilici, mi se više ne ćemo vidjeti. Mene će ubiti ustaše ili partizani.*

Njemačkom kapitalacijom svršila je i Pavelićeva tiranija. Nu, muke naroda nisu prestale. Četnička i ustaška djela nastavili su srpski komunisti. Oni su hrvatsku vojsku, koju su im Englezi predali, razoružanu kod Bleiburga, putem kroz slovenske šume većinom pobili. Te slovenske šume jesu «Katyn» hrvatskog naroda. O tom našem «Katynu» nitko u zapadnom svijetu ne piše, niti vodi istragu, iako je ovaj Titov «Katyn» monstruozniji nego onaj Staljinov. Zaboravilo se je i na umorstva počinjena u Dubrovniku, Splitu, Makarskoj, Širokom Brijegu, Zagrebu i posvuda u hrvatskoj zemlji. Isto tako zaboravilo se je i na zločinstva počinjena od generala Mihajlovića i njegovog popa Đujića, njegovog Dobrivoja Jevđevića, majora Đurišića i drugih: kod Knina, kod Drniša, kod Mostara, u Poljicima, na Drini, u Novom Pazaru, u Foči, Prijedoru, Popovom Polju i drugim mjestima naše zemlje. Za ova zločinstva srpsko-komunistička nad Hrvatima, nije digao glas ni jedan episkop srpski, ni jedan Srbin uopće. Nisu protestirali ni protiv suđenja nadbiskupa Stepinca, čovjeka, koji je njih branio i koji je srpsku djecu spasavao i hranio. Hiljade ljudi, bez razlike vjere, narodnosti ili rase, bez razlike političkog uvjerenja: Židova, Srba, Hrvata, Slovenaca, komunista, anti-fašista imadu nadbiskupu Stepincu zahvaliti za svoje živote.

Komunisti, koje Srbi predvode, osudili su Nadbiskupa na šesnaest godina prisilnog rada zato, jer je branio svoju vjeru, svoje svećenike i svoj narod. Osudili su i biskupa Čulu i jednu množinu svećenika i redovnika. Suđena je i množina imućnih ljudi i množina intelektualaca, suđen je svaki onaj, tko im nije bio po ćudi, ili kome su imali nešto oduzeti. U logorima nalaze se još i danas desetci hiljada osoba razne dobi, raznog spola i razne profesije, većinom Hrvata. Postupak u tim

logorima je demonski, pogotovo s katoličkim svećenicima i redovnicima. Donijet ću samo dva primjera disciplinskih kazna:

U Staroj Gradiški jednog su svećenika u dvorištu logora ugurali agenti OZNE u jedan dezinfektor, koji je nekad služio vojsci za dezinfekciju rublja, pa su ga, onako skvrčena i bez dovoljno zraka, držali zatvorena 24 sata. Svećenik je unutra poludio.

Deset kilometara od logora Stara Gradiška, u šumi, nalaze se grobne jame, u kojima su bile zakopane žrtve Pavelićevog režima. Partizanski upravitelj logora dao je preobući desetke katoličkih svećenika u ustaške uniforme i svećenicima naredio, da te jame otkopaju. Tom zgodom dao je dopremiti kamionima Srbe iz okolnih sela, da prisustvuju toj komunističkoj ceremoniji. Srbi su uz užasne psovke htjeli preobučene svećenike linčovati. Kada su te sagnjile i usmrdjele lješine bile otkopane, onda su prisilili svećenike, da golim rukama vade te sagnjile i gnojave kadavere i da te jadne ostatke čovječjeg ništavila izvuku iz jama i polegnu na ledinu. Ta je «ceremonija» trajala nekoliko dana i kroz cijelo to vrijeme nisu dali svećenicima kap vode, da operu ruke, koje su se lijepile od gnoja i sukrvice i smrdile po lješinama. (Prema zapiscima Oca Simpliciana Gomiera.)

Pet godina je držao Tito nadbiskupa Stepinca u tamnici. Kroz tih pet godina propao je «petgodišnji plan». Kroz tih pet godina razvrglo se ili je hinjeno razvrgnuće prijateljstva s Moskvom. Titu je trebalo dolara, a zapadnim saveznicima odpadnik od Kremlja. Za dolare su saveznici tražili, da se pravednog Stepinca pusti iz tamnice. Tito je Nadbiskupa premjestio iz Lepoglavskog zatvora u zatvor župnog dvora njegovog rodnog mjesta Krašića, i — dobio dolare.

Dana 29. studenog prošle godine nadbiskup Stepinac bio je od Sv. Oca uzdignut na čast Kardinala rimske Crkve. Hrvatskom borcu time je data satisfakcija za sva poniženja, kojemu su talog podzemlja i ulične bludnice u sudnici, i izvan sudnice, nanijele. Pobijedila je pravda i moral. Osuda veliko-srpskih komunista, kojom su htjeli poniziti i dotući hrvatski narod — promašena je. Hrvatski narod danas slavi u Nadbiskupovom usponu svoj simbol vjerske i nacionalne pobjede. Veliko-Srbi i komunisti su izbezumljeni. Reagiraju prostački i bjesomučno. Ulogu taloga ljudskog i bludnica uličnih preuzeli su Titovi profesori univerze, Titovi akademici i publicisti. Ne zaostaju za njima ni Mihajlovićevi «intelektualci». Zašto tolika mržnja, zašto toliki strah od slabašnog Stepinca? To sliči kukavičluku. Toliki protiv jednoga. Prva stvar koju su učinili nakon uzdignuća monsignora Stepinca na kardinalsku čast, prekinuli su diplomatske odnose s Vatikanom. Zaboravili su u svom bijesu, da je polovica stanovništva Jugoslavije katolička. Udružila se vjekovna mržnja pravoslavaca i bijes komunista protiv Katoličke Crkve. Tako je Katolička Crkva u Jugoslaviji gonjena od dva neprijatelja: od pravoslavlja (Bizanta) i komunizma (boljševizma). Bizant i boljševizam jesu na istoj liniji totalitarnog političkog sistema. Oni se međusobno toleriraju i mogu se sporazumjeti. Oni su se i sporazumjeli i u Rusiji i u Jugoslaviji. Kršćanstvo Bizanta nije ustvari ništa drugo, nego pokorno sredstvo svih istočnih despotizama: bilo careva, bilo diktatora. Rimska Crkva kao nasljednica biti kršćanstva,

koje je ukinulo ropstvo i zamijenilo ga političkom i društvenom slobodom, omogućujući time slobodu misli i osobno dostojanstvo za sve ljude na zemlji, jeste neprijatelj svakog totalitarizma.

Drugi akt komunističkog bijesa protiv Stepinca jest kreiranje filma o kardinalu Stepincu. Taj film će biti izrađen, kao što su i svi dosadanji filmovi i napadaji na Kardinala bili izrađeni. Na neistini, na poluistini, na izvrtanju činjenica, na falsifikatu dokumenata, na iskrivljivanju hrvatske povijesti i na montiranju raznih fotografija ili fotografija prikazanih tendenciozno, u drugom značenju. Savršen bizantinsko-komunistički sistem laži ili politički realizam.

Taj politički realizam, zapravo amoral, primijenjen na život, je protiv svih principa kršćanskog morala i zapadne civilizacije, razvijen do paroksizma u komunizmu. Jednu vrstu tog političkog realizma zapadnji svijet je imao u Machiavelliu, ali to je tek blijeda slika, ili neki surogat bizantinskom političkom realizmu, koji je boljševizam usavršio do kraja, nadopunivši ga Marxovom dialektikom formuliranom po Staljinu.

Machiavellizam, iako je politička realnost, po potrebi i amoralan, on je sputan zapadnim kršćanstvom i civilizacijom Zapada, koja je na tom kršćanstvu izgrađena. On nije mogao potpuno mimoići slobodu čovjekove osobe. Dočim boljševizam, koji nije do potrebe amoralan, nego komu je amoral bît, njega nisu sputavali pojmovi o slobodi. Oni ne postoje u boljševizmu, oni ne postoje čak ni u Istočnoj Crkvi, koju je Bizant pokorio svome despotizmu.

Sukob Stepinac-Tito je novi momenat borbe Istoka i Zapada. Tito, iako je rođen na Zapadu (?), predstavlja danas komuniste Istoka (Srpske). Učinio je isto ono što je i Staljin u Rusiji načinio. Gruzijanac i komunista, uspostavio je Sveti Sinod; oživio imperializam ruski i panslavizam ruski. Tito, koji nije Srbin, pokorio se je srpskom imperializmu, srpskoj «zavjetnoj» misli i sporazumio se je sa srpskom pravoslavnom Crkvom, koja danas sudjeluje s komunistima u borbi protiv zagrebačkog Kardinala, njegove Crkve i njegova naroda. Ta srpska Crkva je sudjelovala i za vrijeme kraljevske Jugoslavije u borbi protiv konkordata, zapravo u borbi protiv hrvatskog naroda.

Tito je morao žrtvovati Hebranga i sve stare hrvatske komuniste, samo da se održi na površini, na vlasti. Nu, izgleda, da ne vidi Maršal, da kada bude potreba srpstvu, kada ono osjeti, da je gospodar situacije u zemlji, bez obzira na to što se je maršal uklopio u srpski komunizam, bit će likvidiran. On im još treba da završi borbu protiv kardinala Stepinca, zapravo protiv hrvatskog naroda, da izvrši ono, što nije mogao ni kralj Aleksandar izvršiti. Samo nema mnogo nade, da će i Tito to izvesti, ma šta učinio. Krhko tijelo Kardinala Stepinca može se slomiti, nu njegova kršćanska duša, iza koje stoje kršćani Zapada i svi ljudi dobre volje, ne može se slomiti. Zato i najavljeni film, kojim hoće srpski komunisti, u zajednici s pravoslavljem Srbije, da oblate i ponize u jednom plemenitom čovjeku, uzvišenom do svetosti, njegov cijeli narod — ne će uspjeti. Oni će time poniziti sebe u očima cijelog kulturnog svijeta. Kardinal Stepinac je, kao i njegov narod, pročišćen bolju i stradanjima,

prignuo glavu pred Kraljem Vjekova, pred Isusom, i pripravio se je na borbu protiv rušitelja kršćanskog Zapada, staru svoju borbu, koju je vjekovima vodio.

Kršćani Zapada, kojima i hrvatski narod pripada, ne smiju dozvoliti, da najavljeni film, koji vrijeđa jedan cijeli narod i jednog čovjeka, koji je uzvišen u svojoj borbi, bude prikazivan u njihovim zemljama i u njihovim gradovima. Taj film nije samo napadaj na jedan mali narod i jednog crkvenog prelata, on je u biti napadaj na temelje kršćanske zapadne civilizacije, na njene institucije, zajedničke svim zapadnim narodima. Rušeći ugled predstavniku zapadne civilizacije u dalekoj Hrvatskoj, ruši se i ugled predstavnika te civilizacije i u svim zemljama Zapada. Tom kriomčarenom komunističkom propagandom s ovu stranu zastora, hoće se razoriti u čovjeku vjera u autoritete. To bi bio početak kraja kršćanske civilizacije i demokratskih sloboda Zapada. Čovjek bez vjere i autoriteta otvara put anarhiji, a anarhija je polje za prodor komunista. Ovo nije zvono na oprez, ovo je zvono na uzbunu.

Veliki sa Zapada, moralno štiteći male, štite istovremeno i sebe. Braneći male, odbranit će i sebe. Ne bi bilo dobro uzdati se u politička nadmudrivanja, političke smicalice ili u mudrost machiavellizma, to je sve preslabo u borbi s boljševizmom. Boljševizmu se mogu suprotstaviti samo etički principi zapadnog kršćanstva. Bez tih principa, ljudska se sloboda pretvara u ropstvo i teror za pojedince i za narode. Zato mi kršćani Zapada moramo imati te principe zapisane u svojim srcima i ispisane na svojim borbenim barjacima.

Buenos Aires, početkom srpnja 1953.

NEKI RAZGOVORI I IZJAVE

«Moja je sloboda samo prividna» —izjavio je Nadbiskup—. «Smijem se maknuti iz ove kuće samo da odslužim Misu. Svaki mi je dodir s inozemstvom zabranjen, a korespondencija mi je oteščana uslijed stroge cenzure.

Ali ja ne želim slobode. Više volim smrt, nego li da popustim, i nadam se, s pomoću Božjom, da ću ostati vjeran lozinci: Bez pomoći odozgor ne možemo ništa».

Na jedno pitanje novinara odgovorio je Msgr. Stepinac: «Hrvatsko svećenstvo ostaje vjerno Rimu i podložno mom auktoritetu posredstvom jednog delegata. Tito me je želio vidjeti, kako napuštam zemlju, ali je stanovište Vatikana jasno: ako sam kriv, moram ispaštati kaznu; ali, ako nisam kriv, morao bih smjeti vršiti svoje funkcije. Želim ostati među svojim vjernicima i dijeliti s njima njihove poteškoće».

Velika je moja briga —rekao je Msgr. Stepinac— katolička mladež. U školama se vrši intenzivna komunistička propaganda, temeljena na nijekanju istine. Svećenstvo nema u njih pristupa i mladež se nalazi na putu prema bezboštvu. Zbog toga, mi dajemo vjersku obuku u crkvi, što je u teoriji dopušteno, ali je često onemogućavano na više načina.

«Šaljem preko Vas omladini Vaše zemlje vrlo jednostavnu poruku —završio je zagrebački Nadbiskup—. Dogodilo se što dogodilo, ostanite neustrašivi, ostanite vjerni vašem vjerskom životu do kraja. Molim vas, da mnogo molite za moju Crkvu i za mene. Možda nas ne će mimoići jedna velika katastrofa, budući da se komunizam, neprijatelj istine i ljudske osobe, želi nametnuti. Ali će duhovne vrijednosti pobijediti, a s njima i katolička vjera».

[*La Liberté,*
Anvers, Belgija, 17. 4. 1952.]

■

— «Nemam se čega bojati —rekao je Kardinal talijanskom novinaru— bio sam tako blizu smrti... Ne bojim se ljudi»...

— «Kakvu biste pomoć mogli dati Vašem narodu?» — upitao je talijanski novinar Kardinala.

— «Znam samo —odgovorio je Kardinal— da moram poduprijeti svoj narod mojim samim prisustvom. Osobito u času potrebe. Što se mene tiče, moja jedina podpora je Bog».

S prozora vidjeh dvije redovnice, kako prolaze malim i hitrim koracima vrtom.

— Proživio sam čitavu svoju mladost u ovom selu —rekao je—. Narod je ovdje dobar i jak i ljubi Boga. Ne smijem ga izdati. On vjeruje u moju prisutnost i u moju vjeru. Svi smo nadzirani od policije, ali nitko ne očajava, nitko ne sumnja u pobjedu pravde i vjere.

— Čuo sam govoriti o vjerskoj slobodi —rekoh— što više, uvjeravali su me, da država troši milijune u gradnju i popravljanju crkava.

Kardinal nije odgovorio odmah. Pogledao me je jedan čas i njegove se tanke usnice rastegnu u ironičan osmijeh:

— Vi možete vrlo dobro konstatirati, kakvu vrstu vjerske slobode oni kane prakticirati. Pa ako je država i potrošila novaca u popravljanje crkava, nije baš da mi trebamo tolike crkve. Stoljećima je sv. Misa bila služena pod zemljom. Nisu neophodne crkvene zgrade, da se Katolička Crkva održi. Mi trebamo slobodu za katolički odgoj, i da smijemo poći na Misu gdje god se Misa služi.

— Oni Vam predbacuju — nabacih, da omjerim jakost, koja se nalazila preda mnom i koja se činila da me potiskiva — Vaše držanje prema Paveliću...

Reče nepokolebljivo i siguran: —Moje držanje prema Paveliću jučer, isto je kao držanje, koje sam zauzeo danas prema Titu. A to je obrana katoličke Crkve, obrana i poštivanje ovoga svetoga i nepovredivog prava. Zbog toga sam ja svećenik, zbog toga sam ovdje i ovdje ostajem. Borit ću se za triumf ovog prava sve do smrti.

Primjećivalo se sada u sobi samo blago disanje Msgra Ujčića te se tišina u sobi činila težom i dubljom. Ustadoh sa sjedišta. Kardinal bijaše ostao stojećki. Nije govorio više. Vani se čula zvonjava zvona sa susjedne crkve: bili su to brzi i mukli udarci.

Msgr. Ujčić mi reče: Treba ići! Ne možemo se zadržati više. Da li ćete se večeras povratiti u Zagreb? Rekoh da hoću. Kardinal se međutim zatvorio u šutnju... Pozdravio me pružajući ruku: njegova kretnja je imala izgled, koji nemaju tradicionalne gestikulacije crkvenih ljudi. Vidjeh ga tako mršava, povučena, skoro sabrana u sama sebe.

Rekoh: — Nadam se opet Vas vidjeti u Rimu, Uzoritosti, slobodna i pobjedonosna.

Odgovori: — Nije nužno biti slobodan, da se netko osjeti pobjedonosnim.

To je bio jedini karakterni čovjek, kojeg sam sreo u Jugoslaviji.

FRANCO MONICELLI

[*Il Messaggero*,
Rim, 11. 12. 1952.]

■

IZJAVA AMERIČKOM NOVINARU TRAUDL LESSINGU U TRAVNJU 1953.

NISAM mogao poći u Rim, da primim iz Papinih ruku kardinalski šešir. Nisam ni mogao niti htio ići, da ne ostavim svoga naroda. Osim toga, nisam želio niti želim tražiti usluga od jugoslavenskih vlasti. Ali kad bi moja eventualna molba za vizum bila i odobrena, bilo bi dovoljno, da me ponuka, da ne odputujem, sjetiti se onoga, što se dogodilo mom bivšem tajniku. Kad je 1945. godine moj tajnik odpratio u Rim ondašnjeg apostolskog vizitatora Msgra Marconea, bili su mi unaprijed obećali, da mu ništa ne će stajati na putu, da se povrati, ali kad je on zatražio vizum za povratak, odbilo je jugoslavensko poslanstvo u Rimu, da mu udovolji molbi. Nije mu bilo moguće povratiti se, i sada živi u Sjedinjenim Državama.

Ostat ću ovdje, ako je nužno, sve do smrti. U ovim časovima, kad Katolička Crkva u istočnoj Europi i u Rusiji treba sve svoje službenike, nitko ne smije ostaviti svoga mjesta. Ničega se ne trebam bojati; već sam bio vrlo blizu smrti i krâj mora doći, prije ili kasnije. Ne bojim se ljudi.

Ne znam, da li je, kako se tvrdi, Vatikan napravio «politički potez» uzvišivši me na čast Kardinala. Ne znam također, da li je Sveti Otac očekivao, da pođem u Rim, ili nije. Imam vrlo malo dodira sa stranim svijetom, a iz veoma razumljivih razloga ne šaljem nikakva pisma preko jugoslavenske pošte. Znam samo to, da moram poduprijeti svoj narod u času potrebe. Ništa, pa ni prekidanje odnosa između Vatikana i jugoslavenske Vlade, ne može izmijeniti moga položaja, niti me lišiti pomoći, koju trebam. Moja jedina pomoć jest Bog. Imenovanje kardinalom ne će ni u čemu izmijeniti moga života, koji sprovodim među dobrim kršćanskim pukom, u maloj župnoj kući, koju dijelim sa župnikom, i u kojoj se pet redovnica bavi kućanstvom i vrtom. Nećemo sebi čak moći priuštiti, da bismo pripravili niti sjedište, koje je prema stoljetnoj tradiciji rezervirano u svakoj kardinalskoj rezidenciji za slučaj Papina posjeta.

Nakon toliko godina borbe, našao sam u ovom selu, gdje sam sproveo djetinjstvo, relativan mir. Krašić se nije mnogo promijenio od onog vremena. Ima još 500 stanovnika, dok je Krašićana skoro isto toliko u Kanadi, Sjedinjenim Državama i u Argentini. Primam redovito poštu od svih naših iseljenika. Sada ovdje ima u više kuća, nego li prije, električno svjetlo; kad sam bio dječak, električna je centrala bila netom sagrađena u susjednom gradiću. Selo je mnogo pretrpjelo za vrijeme rata. Vojske svih zaraćenih strana su tuda prije ili kasnije prošle: Nijemci, zatim ustaše, zatim partizani, čak i Kozaci generala Vlasova. Bitka se bila sprijeda i straga oko Krašića i jednog dana seljaci pokopaše 195 ljudi, ustaša i partizana, odmah iza posljednjih kuća. Godine 1944. bila je crkva oštećena od njemačke bombe, koja je pogodila kupolu upravo nad oltarom. Popravili smo krov, ali ne možemo napraviti mnogo više, jer je sakupljanje doprinosa zabranjeno. Da nije tako, krašićki bi puk davno bio popravio svoju crkvu.

Puk je ovdje dobar, jak i nepokolebljiv u svojoj katoličkoj vjeri. Nitko se još nije učlanio u poljoprivrednu zadrugu; ne će da u njima sudjeluju i nitko ih ne može na to prisiliti. Ovdje bi u Krašiću bilo nemoguće da država imenuje generalne vikare, kao što se to događalo u susjednoj Madžarskoj, puk bi ih prezirao kao lažne vikare i pljuvao bi im u lice. Znadu, da nitko osim Pape ne može imenovati generalne vikare.

Osjećam se sigurnim među ovim pukom, sigurnim i mirnim. Naravno, crkvu i župni dvor nadzire policija po danu i po noći. Svi, koji me dolaze posjetiti, podvrgnuti su strogoj kontroli, prije nego stignu u selo,

ali, sve do nedavna, bilo je nekolicini zabranjeno da dođu. Sada, nakon prekida s Rimom, skoro nemam više posjeta. Ove sedmice bilo je zabranjeno biskupu Lachu, koji upravlja zagrebačkom nadbiskupijom u mojoj odsutnosti, da dođe. Očito sam imao preveć posjeta za ukus vlasti. Bilo je mnogo stranaca, svećenika, novinara i tako dalje: svi su dolazili da vide mene; ali ne vjerujem, da će jedan stranac ikada moći razumjeti što znači ovdje život za jugoslavenskog podanika. Stranci su zaštićeni od njihovih poslanstava, mogu obaći čitavu zemlju, a zatim otići, ali mi moramo ostati.

Ponovio sam više puta i neprestano ću to isto govoriti, da položaj katoličke Crkve ovdje u Jugoslaviji nije nipošto bolji, nego li je onaj u Rusiji ili u kojoj drugoj satelitskoj državi. Dakako, Crkva ovdje nije zaključana, ali nije niti otvorena, a to je sasvim druga stvar.

Kažu, da jugoslavenska demokracija predstavlja demokraciju sa slobodom vjere za svakoga, ali zašto onda pažljivo nadziru sve one, koji idu u crkvu? Zašto poduzimlju disciplinarne mjere protiv državnih službenika, učitelja, liječnika i časnika, koji polaze u crkvu? Zašto su istjerali nekoliko učenica iz učiteljske škole u Zagrebu samo zato, što su ih vidjeli u crkvi, pa prema tome nisu bile smatrane pogodnima, da budu učiteljice? Je li to sloboda?

Osim toga sam uvjeren, da su skoro svi katolički svećenici, koji su do danas pristupili u svećeničko udruženje pod pokroviteljstvom države, bili prinuđeni, da to učine pod pritiskom. Predočujem sebi pod kakvim će prijetnjama stanoviti od njih biti stavljeni u vlak za Beograd, s plaćenom putnom kartom, da bi prisustvovali ustanovnoj skupštini udruženja. Ako želite upoznati njihove metode, sjetite se ljubljanskog biskupa, koji je prije nekoliko mjeseci bio napadnut u vlaku. Polili su ga benzinom i pripalili njegov habit, bio je strahovito opečen, te je danima lebdio između života i smrti. Sjetite se jednoga drugog biskupa, koji je kroz 30 sati bio preslušavan od tajne policije. Ovo su metode terora i zastrašivanja, koje se upotrebljavaju u Jugoslaviji protiv katoličke Crkve.

Znam, da Država tvrdi, da je potrošila milijune dinara, da bi popravila crkve i umjetničke spomenike, oštećene za vrijeme rata. Prije svega, što god je Država potrošila za ove crkve, to je opet ponovno uzela, i to deset puta više u obliku nameta. U cijeloj zemlji župe moraju plaćati vrlo velike poreze. Nadali su se, da će nas baciti na koljena nametima, kad nas nisu mogli duhovno svladati. Zaplijenili su sva crkvena dobra, pa ipak je teret nameta ostao tako jak, da ga nijedna župa ne bi mogla platiti. Svećenici mogu biti prisiljeni, da prodadu svoje uboge posljednje predmete za osobnu upotrebu, ali ima nešto, u čemu vlasti mogu biti sigurne: seljaci ne će nikada pustiti, da im župnik umre od glada. Ako Država nastoji upropastiti svećenike, sela se brinu zato, da ih hrane.

Pa ako je Država i potrošila novaca da popravi crkve, nisu crkve ono, što mi trebamo. Crkva je često bila potlačena i progonjena.

Stoljećima je Misa bila služena u katakombama Rima i drugih gradova. Nisu potrebne crkvene zgrade, da bi Crkva ostala na životu. Mi

trebamo slobodu katoličkog odgoja, trebamo mogućnost, da smijemo poći na Misu posvuda, gdje se ona služi.

Jugoslavenske vlasti tvrde također, da će Odbor za vjerska pitanja, stvoren od Države, moći omogućiti neki kompromis. Sa stajališta katoličke Crkve, ovaj odbor nema baš nikakva prava da išta odluči. Naši su biskupi autonomni te, ako su hrabri, mogu još i danas upravljati svojim biskupijama, kako žele. Ne znam nikoga od katoličke hierarhije, osim t. zv. predsjednika Odbora, Msgra Rittiga, koji bi bio raspoložen da pravi kompromise u sadašnjim okolnostima. Odbor ne može ni u kakvu slučaju predložiti, niti sprovoditi neki kompromis, uzevši u obzir da nikakva promjena u našem držanju nije moguća bez privole Sv. Oca Pape. Nismo mi oni, koji stvaramo svoju politiku ovdje; bilo koja promjena našeg držanja, bilo kakov prijedlog kompromisa ili rješenje, bilo kakav konkordat ili «modus vivendi», mora doći iz Vatikana. Bez suglasnosti Sv. Oca Pape ne ćemo se maknuti iz našega sadašnjeg stava.

Ono što tražimo u Jugoslaviji, ono što smo oduvijek postavljali kao osnovni zahtjev katoličke Crkve, ostalo je nepromijenjeno. Mi tražimo pravo katoličkog odgoja djece katoličkih roditelja; to jest slobodne katoličke škole, slobodu vjerske obuke i mogućnost poučavanja Sv. Pisma u školama ili u župama, gdje ne postoje katoličke škole. Tražimo pravo na slobodni katolički tisak i ukidanje obvezatnoga građanskog braka.

Želim još jednom istaknuti činjenicu, da od njezina osnutka mi nismo ništa nikada učinili protiv nove jugoslavenske Države; ali ćemo se boriti za prava katoličke Crkve sve do smrti.

TRAUDL LESSING

[*Catholic Digest, SAD, Epoca,* Italija, 1953.]

HODOČAŠĆA U KRAŠIĆ

Posjećivao je češće jedan Slovenac Nadbiskupa i s njim vodio razgovore, koje je bilježio, na njemačkom (ovdje ih prevodimo):

«Budite svjesni —govorio je Stepinac— da nije moguć nikakav kompromis s komunizmom. Znam, da se, na primjer, u Sloveniji neki bijednici (mislio je na svećenike ćirilo-metodijevce) trude, kako bi dokazali, da je komunizam bliži Evanđelju od kapitalizma, jer polaze od pretpostavke, da je komunizam iznad svega gospodarski sistem. To je samo maska! Ja sam imao bezbrojne prilike upoznati njegovo pravo lice. Pa i običnom vjerniku, koji je samo jedamput slušao Evanđelje, to je jasno. Kristove riječi «Po njihovim plodovima ćete ih upoznati» potpuno su jasne. Za nas svećenike dvostruko vrijedi ona: «Udari pastira», i to oni znaju. Mene nisu ugrabili na kakovom javnom zborovanju; od gratiorum actio odvela su me dva časnika ravno u zatvor.

«Zar ne vidite u tome djelo sotone? Samo sotona znade, kakvu moć ima molitva! Samo pogledajte kroz prozor, pa tamo dalje — tu u Krašiću me stalno nadzire i slijedi preko 60 milicionera. Toliki broj tajnih agenata, i to za mene, koji cijelo vrijeme samo molim... Vidite, s molitvom najbolje rušimo kraljevstvo sotone! Svakog jutra pak izmolim u prvom redu «Exorcizam»..., ponavljam, samo pogledajte kakva je velesila molitva.

«I k meni dolaze razna gospoda, nazvao bih ih «izmiritelji». Naprije je dolazio monsignor Rittig, iza njega je bio ovdje pleterski prior dr. Edgar Leopold. Svrha im je bila, da bi me pridobili za «novu stvarnost». Za nas, gospodo, nema kompromisa! Ako vjerujemo u Evanđelje i ljubav Kristovu, znamo, da postoje u svijetu dva fronta. Lijepo je rekao sveti Ignacij, da su na svijetu samo dva tabora, samo dvije zastave: Božja i vražja. Za to sam tim «izmiriteljima» odbrusio u lice: Vi ste otpadnici! Zar niste svojemu biskupu na ruke prisegli, da ćete se kao časnici Božji boriti na Božjoj strani, pod Božjom zastavom? A sada ja vas pitam, kad kažete, da komunizam nije isto što i bezboštvo: koja druga stranka, koji drugi pokret se je pokazao proti nama Hrvatima bezobzirniji i bezbožniji od upravo komunizma? Kako se je komunizam borio protiv svetinja hrvatskoga naroda, to baš ja najbolje znadem, jer sam tu borbu ovih zadnjih godina najbolje osjetio. Ni Turci nisu bili gori od komunista».

Kad mu je na to — nama nepoznati posjetnik iz Austrije — spomenuo, da se Titu ne može negirati dobra volja, jer ga je ipak izvadio iz Lepoglave, Kardinal je odgovorio: «To je, brate, učinio samo, da dobije pšenice iz Sjeverne Amerike. Inače su svi lopovi, s njime na čelu!»

Nepoznati pisac napominje, kako su god. 1946. bile teške veze između Vatikana i Zagreba, i ta je situacija tjerala Hrvate u očaj, iako im je bilo poznato kako je papa Pio XII. osobno pratio izvještaje i komentare u «L'Osservatore Romano», dok je Nadbiskup odgovarao pred komunističkim sudom u Zagrebu. Kad je kod jednog skupnog primanja Pio XII. ugledao jednu poznatu hrvatsku osobu, koja mu je šaptala: «Svetosti, zašto ne imenujete našega nadbiskupa Stepinca za kardinala; zar ne vidite koliko trpi u Titovim zatvorima?» — Pio XII. će na to uzbudljivo: «Zar ne shvaćate, dragi moji Hrvati, da u nadbiskupu Stepincu već imate sveca i mučenika? Što pak u uspoređenju s time znači ta crvena krpa, koja se zove kardinalski šešir...»

Papa mu je za života priznao svetost.

— — — — — — — — —

Usprkos tomu, što je Tito nadbiskupa Stepinca strogo čuvao među zidinama lepoglavskog zatvora, ipak je živ Stepinac bio komunističkom režimu u Beogradu veliki teret. Osobito nakon god. 1948., kad su se partijski rukovodioci pokušavali približiti zapadnim saveznicima s namjerom, da se održe na položajima nakon spora sa Staljinom. Zato su na prijelazu u 1949. za vrijeme dvorišne šetnje u zatvoru u Lepoglavi organizirali atentat na nadbiskupa Stepinca. Kad je pisac ovih zapisaka upitao Nadbiskupa, kako je bilo s njegovim zdravstvenim stanjem u zatvoru i liječničkoj njezi, Nadbiskup je bez oklijevanja rekao:

«Polako su me trovali...» Bila je javna tajna, i u Zagrebu i u Krašiću, da je režim Nadbiskupa trovao, iako su se kasnije — pozivajući u Krašić stručnjake svjetskoga glasa bučno — koprcali, da bar prividno prikriju svoje zlodjelo nad Nadbiskupom. Leucemija je, kako znamo, konačno 10. veljača 1960. skršila Nadbiskupov ovozemaljski život.

«Za vrijeme procesa spočitavali su mi, da sam bio ustaša, fašist... To su prišivali meni, iako su dobro znali, da sam se u Prvom svjetskom ratu borio na Soči, braneći slovenske granice prema Italiji... Pri koncu rata 1918. bio sam pak dobrovoljac na Solunskom frontu... Kasnije su mi, nakon 1941., ustaše ubili brata, a za vrijeme krizme su dva puta pokušali izvršiti na mene atentat pri izlazu iz župne crkve. Jednom me je spasila samo prisutnost duha mojega vozača!»

O tragičnoj 1945. Nadbiskup je rekao:

«Za tragediju hrvatske i slovenske vojske u lipnju 1945. krivicu nose Englezi. U 19. stoljeću Englezi su liječili svoga klijenta, bolesnika na Bosporu, na račun Slavena. Sultan je pobolijevao, ali mu Englezi nisu dopustili da ozdravi; samo su Slavene izrabljivali protiv njega, da bi mogli utvrđivati svoja uporišta u Sredozemlju, preko kojeg je vodio njihov put u Indiju i ostale izvore bogatstva u Aziji. Račune su plaćali slavenski narodi na Balkanu.

«Ali zapamtite — rekao je proročki, gubeći se pogledom nekamo kroz prozor — za cijelu Europu, za sav će svijet biti veliki gubitak, možda i nepopravljiva šteta, što su nas Hrvate, pa i Slovence — obadva naroda pripadaju zapadnoj kulturi, pod čijim okriljem već stoljećima rastu — gurnuli pod sjekiru beogradskog komunizma... Mi u taj svijet ne spadamo! Takva se duhovna i kulturna pogreška obično vrlo teško osvećuje i kadgod ti narodi moraju za nju plaćati kroz čitava stoljeća... Komunizam je samo drugi oblik bizantinizma u tom dijelu Europe...»

— — — — — — — — —

Kad ga je pisac upitao, kad će se ispuniti proročanstva proroka Danijela, koja govore, kako će se Moloh srušiti na svojim zemljanim nogama, Kardinal je rekao:

«Vidite, dragi prijatelju, da su znakovi svršetka trpljenja već tu! Svojim dragim slovenskim prijateljima želim preko Vas uskliknuti one iste riječi, koje je uskliknuo svim Slovencima veliki vaš vođa dr. A. Korošec godine 1917. na Krekovom grobu u Ljubljani: Dignite glave, približuje se vaš spas! Mi smo Hrvati svoju povijest proživljavali uz geslo: Zora puca, bit će dana!

«Ipak malo previše pitate. Onako, kako su učenici pitali Isusa: Kad će biti svršetak? Ne ću ostati dužan odgovora, kao što nije ostao ni On. Ta rekao im je u Evanđelju: Kraljevstvo, koje je samo u sebi razdijeljeno, ruši se... Vama i svima koji trpe, za utjehu ponavljam, da su znakovi iz Evanđelja već danas na vidiku.

«Tko se je u Mažarskoj god. 1956. odupro? Radništvo! I iz Slovenije stižu u isto vrijeme poruke, da su tamo u Trbovlju imali prve radničke štrajkove. Znači: radnici su se prvi počeli odupirati protiv 'diktature proletarijata'. Što ima to značiti? U prvom redu, da radnik više nema vjere u marksizam. Znajte, to je početak svršetka! Među nama Hrvatima poznata je uzrečica: Bog plaća svakih sedam godina. Za bezbošce je taj rok rastegnut na: sedam puta sedam, znači 49 godina. Zapamtite i to: Bog dozvoljava krivovjerstva stoljeća i stoljeća, ateizam se obično u pedesetak godina već sruši, a kao primjer imamo bezboštvo u Jeruzalemu godine 70.

«Za nas je pak mjerodavno samo rusko bezboštvo. Naime, tamo je početak ateizma, koji se temelji na marksizmu. Danas pak ustvari svi ateisti teoretski otklanjaju materijalizam, jer najmanje jedinice materije, tj. atome, rastvaraju; dakle, sama im se materija rasplinjuje u nekakvu maglicu. A kako im je prijelaz u ništa bez Stvoritelja nešto nerazumljivoga, što oni prešućuju, postaju neke vrste «energetici», i sada već i sami govore, da je materija nešto nevidljivoga, samo prividna, jer je ustvari samo u prostoru u nekim točkama skoncentrirana energija. Dakle, s time su stari marksisti zanijekali Marxa, pokopali su svojega Marxa. Baš u tome je danas već ateističko kraljevstvo u kontradikciji, dakle u sebi već razdijeljeno i radi toga s pravom moramo očekivati njegov skori svršetak...

«Teški će to biti časovi, kruti, ali na sreću kratkotrajni!» — govorio je Kardinal upravo vizijonarski.

Na procesu su se suci trudili oko toga, kako bi dokazali, da je Nadbiskup bio ustaša i neprijatelj pravoslavlja. Kako je mislio o Srbima i Slovencima, jasno govore činjenice oko spašavanja svakoga, koga je mogao spasiti, a posebnu je brigu posvetio bjeguncima iz Slovenije.

«Na procesu je još nekako išlo, dok nismo došli do delikatne točke. Do tada sam se izgovarao, kao svaki drugi optuženik. Istinu sam potvrdio, laž zanijekao, pobrkane pojmove sam postavljao na pravo mjesto, jer do njih uvijek dođe, kad o crkvenim stvarima raspravljaju laici. Kad su me počeli optuživati, da sam sukrivac u zločinima protiv braće Srba i Slovenaca, izgubio sam živce i postao sam upravo sarkastičan.

Kad su mi pak predbacili, na sam ustaša i fašist, ja sam glasno ponovio riječi, što ih je o meni rekao u Rimu Pio XII.: 'Da, da, ta već i vrapci na krovu pjevaju, da je Stepinac ustaša i fašist!' Na to mi je predsjednik suda kao dokaz pokazao fotografiju, na kojoj se vidjelo, da sam digao ruku na «fašistički» pozdrav. Sliku je netko snimio u crkvi, kad sam kod krizmanja digao ruku na posljednji krizmeni blagoslov Duha Svetoga... Na ovo je u meni sve otkazalo. Sudac je još brbljao, da sam taj fašistički pozdrav dao čak u biskupskom ornatu. Zanijemio sam nad tolikom besramnošću... Meni su se drznuli to predbaciti, koji sam se u proljeću 1943. na Jelačićevom trgu odupro samom Nunciju, kad je na jednoj javnoj svečanosti pokraj mene počeo dizati ruku na takav pozdrav. Razumio je, i ruka mu je ostala na po puta... Sucima sam još odbrusio, da smatram, da je čitav proces obična komedija, i svečano sam izjavio, da ne ću više ~~na-n~~ijedno pitanje odgovarati!»

Pisac ovih zapisaka još dodaje, da je Nadbiskup već onda bio uvjeren, da hrvatski narod ne vjeruje u lažne optužbe njegovih samozvanih sudaca (S. Ž. B.)

[*SIJ slovenske svobode,*
Buenos Aires, siječanj-veljača 1970.
Hrvatska revija,
Buenos Aires, lipanj 1970., str. 264-267.]

JUDA ISKARIOT NA STEPINČEVU RADNOM STOLU

Mila Wood, hrvatska kiparica, pohodila je negdje u Bosni jednog hrvatskog župnika, koji ju je lijepo primio.

Iz zahvalnosti, na rastanku upita kiparica župnika, može li mu čime uzvratiti za tako lijepo gostoprimstvo. Na to župnik zaželi, da mu pokloni koje svoje manje kiparsko djelo, koje bi on držao na svom radnom stolu, kao uspomenu na nju.

Kiparica je međuvremeno saznala, da je taj hrvatski župnik član prorežimskog «svećeničkog udruženja». Stoga je izradila lik Jude Iskariota, u vrlo impresivnom stavu očaja: «Izdao sam krv pravednu!» (Mat. 27.4), i poslala na poklon svome gostoprimcu.

Župnik je, primivši poklon, odmah shvatio, što mu je s takvim poklonom htjela reći hrvatska kiparica Wood, stoga je, povrijeđen, povratio djelo autorici.

Za ovu je zgodu saznao Stepinac. Možda mu je to pripovijedala i sama kiparica, kada je u Krašiću uređivala kapelu na mjesnom groblju. I Stepinac zaželi, da njemu pokloni lik Jude Iskariota, i on ga je držao na svom radnom stolu, da ga trajno podsjeća na svećenike, koji su poklekli pred nasilnim režimom, a možda da ga podsjeća i na sve Jude...

STEPINAC: «DUBOKI KRŠĆANIN, PROSVIJETLJENA OSOBA... PROMICATELJ VJERE, KULTURE I MILOSRĐA»...

[Father LaFarge posjetio je Zagreb u svibnju 1938. Nadbiskup Stepinac ga je pozvao na večeru].

Poslije večere Nadbiskup mi se tužio na Srbe, za koje kaže da vladaju zemljom... Srbi su postavljeni na sva vodeća mjesta i staro žučno neprijateljstvo između Srba i Hrvata je zauzelo drastične razmjere. Iz jednog pretinca svog pisaćeg stola izvadio je on (Stepinac) neku vrst korbača, koji je bio napravljen od komada automobilskog lanca i nekoliko gvozdenih kuka i koji je strahovito izgledao. On mi reče, da to upotrebljavaju Srbi za mučenje svojih hrvatskih žrtava. Posebno strašan je bio komadić papira, potvrda potpisana na neznatnu sumu novca, od prilike jedan dolar i deset centi, koje je vlada potrošila, da ubije oca potpisnika te potvrde. Otac je, izgleda, bio neki hrvatski seljak, koji je imao posjed s obiju strana rijeke Drave. Mjesecima je on prelazio s jedne strane granice na drugu, pokazavši uvijek malu propusnicu, na koju bi mu srpski stražari mahnuli da prođe. Jednom prilikom je zaboravio uzeti propusnicu. Mahnuo im je kao obično, ali kako je nije imao, oni su ga ustrijelili. Vlada je na to opteretila sina, da plati trošak za strijeljanje svog roditelja.

Nadbiskup, sada Kardinal, govorio mi je s odvratnošću o nacistima i impresionirao me kao duboki kršćanin, prosvijetljena osoba i sigurno kao promicatelj vjere, kulture i milosrđa u svojoj biskupiji. Četrnaest godina kasnije, kada je nadbiskup, koji je na tiranski način uklonjen sa svoje stolice, bio počašćen od Pape Pija XII. posvećenim purpurom, ja sam dozvao u pamet riječi, koje je on govorio o nacističkim osvajačima Jugoslavije i o njihovim ustaškim saveznicima.

«Mi tvrdimo, da svaki narod i svaka rasa sadašnjeg svijeta imaju pravo na život i na postupak dostojan čovjeka. Svi bez razlike, bili pripadnici ciganske rase ili koje druge, bili crnci ili Europljani, Židovi ili Arijevci, svi imaju jednako da kažu: «Oče naš koji jesi na nebesima». Ako je Bog dao to pravo svim ljudskim bićima, koja ljudska sila ga može zanijekati? Stoga je Katolička Crkva uvijek osuđivala i osuđivat će svaku nepravdu i nasilje, koje se vrši u ime socijalnih, rasnih i nacionalnih teorija».

Čovjek, koji je u ime Božje izrekao ove snažne riječi za pravo i pravdu, bio je kratko vrijeme nakon toga zatvoren od ateističkog vladara, koji mrzi ime Božje i koji nije nikada prestao svojim nastojanjem da ga se izbriše iz srdaca i duša naroda Jugoslavije. *(The Manner Is Ordinary*, New York, 1954.)

JOHN LAFARGE, S. J.,
urednik časopisa *«America»*

[*Croatia Press*,
Br. 134, New York, 1954.]

OSJEĆAJ DUBOKE ZAHVALNOSTI I ODANOSTI KARDINALU STEPINCU

U TRENUTKU kada su zapadne kancelarije zaboravile na hrvatski narod, jedan veliki Papa, čije će ime ostati zabilježeno zlatnim slovima u suvremenoj zapadnoj povijesti, kao sveta čovjeka i kao državnika, ojačao je Crkvu i počastio hrvatski narod, imenovavši nadbiskupa Stepinca jednim od njenim izabranih i uzoritih članova — kardinalom. Taj događaj odjeknuo je svijetom ne samo toplo i smiono, nego je i skrenuo pažnju na jedan mali narod, čije patnje, stradanje, nade i ufanja nadbiskup Stepinac izražava svom dubinom svoga karaktera i snagom svojeg uma. Osjećaj duboke zahvalnosti i odanosti kardinalu Stepincu odjeknuo je ne samo iz hrvatskog srca, nego i iz srdaca svih onih, koji u njemu vide pobornika za prava čovjeka i za dostojanstvo ljudsko.

Nadbiskup Stepinac zadivio je i svoj hrvatski narod i svoju Crkvu i sav kulturni svijet svojom postojanošću, svojim prkosnim i pravičnim odbijanjem samovolje modernih Cezara, Nerona i Kaligula, očuvavši ono, što je bitno u čovjeka. Tako je on uzdigao smisao hrvatske narodne borbe za pravo čovjeka na svjetsku platformu, gdje on sada ide u red velikih crkvenih otaca, historijskih crkvenih figura, kakve su bile osobe jednog Merciera. Učinio je on više za stvar pravice u svijetu, nego mnogi od naših ljudi, koji su to trebali učiniti! I što je najznačajnije, Božja Providnost htjela je, da se našao upravo jedan veliki hrvatski biskup, da se suprotstavi vođi komunizma kod nas, koji je slučajno, i to samo slučajno, morao biti Tito, odnosno Josip Broz iz Hrvatskog Zagorja. Tu je zaslugom specifičnog položaja hrvatskog naroda u današnjoj tragediji svijeta određeno, da se i na cijelom tom pojasu glavni otpor komunizmu ne pojavi nigdje nego upravo u Hrvatskoj, na tom tragičnom međašu, gdje se oduvijek vodila borba za očuvanje vrednota zapadnog čovjeka.

Kako je uoči svoje smrti saopćio nekom od svojih prijatelja naš najzapadnjačkiji intelektualac, Vinko Krišković, sudbina je htjela, da je nadbiskup Stepinac morao preuzeti vodstvo zagrebačke nadbiskupije u vremena, koja su naslućivala današnje progone kršćana. Prema pričanju dra Kriškovića, pokojni nadbiskup Bauer, upitan, uslijed čega se odlučio za Stepinca, predviđao je teška vremena za katoličanstvo i za hrvatstvo u onim stranama svijeta, i smatrao je, da će samo jedan značaj Stepinčeva obujma biti u mogućnosti da sačuva, i pod cijenu svojeg vlastitog života, dostojanstvo crkvena poglavara i branitelja svojeg naroda. Tako je na Stepinca pala ta najteža čaša gorkog iskušenja, koju je on do sada, na zadovoljstvo svojih starješina i svojeg naroda, izvršio upravo na način, koji se dade usporediti s otporom prvih kršćana. Ako je Crkva uistinu dobila na svojoj duhovnoj vrijednosti u ovim svojim najtežim godinama, ona ima to da zahvali postojanosti i vatri koja izbija iz svakog Stepinčeva stava, iz svake njegove riječi i iz svake njegove molitve.

Odluka Svetog Oca, da se ovako oduži nadbiskupu Stepincu u trenutku kada zapadna diplomacija upotrebljava sve moguće trikove, da suzbije ideološki val s Istoka, i kada se titovski komunistički režim odupire u korupciji, ideološkoj rastrganosti, pa čak i bludu svojih vođa

na površini, ovakva gesta znači više od svih dijalektičko-diplomatskih zaskočivanja. Ona znači, da je Titov režim aljkav, truo i slomljen, i da se duh još uvijek osjeća jačim od materijalizma. Tiranija tako slabi pred snagom duhovne slobode. Komunizam je upravo tu najslabiji, jer nikada nije u stanju da zamijeni snagu duhovnoga, bez čega nema opstanka ljudima ni društvu. I Machiavelli je to bolje osjećao od suvremenih totalitaraca, kada je svojim tiranima savjetovao vođenje računa o duhovnosti kod čovjeka. Isus je jači od Cezara, kada je riječ o čovjeku! Stepinac svojim mučeništvom svjedok je upravo te divovske borbe duhovnoga nad materijalnim, slobode nad tiranijom.

Ali u slučaju nadbiskupa, našeg velikog Stepinca, ima i nečega drugoga. To je upravo ovih dana tako sjajno izrazio naš Ivan Meštrović, koji oživljava materiju u izgnanstvu snagom svojeg duha, i pridonosi svojim dlijetom postulatu hrvatskog naroda. U sirakuškom listu, *The Herald-Journal,* gdje Ivan Meštrović kleše Svetog Antuna za jednu bostonsku crkvu, on je dao izjavu*.

Mislimo, da u ovoj prilici, kada se cijeli svijet veseli i raduje imenovanju kardinalom Stepinca, Meštrovićeve riječi govore same za sebe. Kakvo bi im se tumačenje moglo još dati? Koliko komunistički režim u Beogradu, toliko i onaj dio —nažalost najveći— srpske emigracije tražio je od prvog početka Stepinčevu glavu. U takvome zločinačkom i glupom držanju nije bilo upravo nikakve razlike. I kako Tito s takvim svojim držanjem neće biti u stanju da ima hrvatski narod na svojoj strani, tako svaki pametan promatratelj naših prilika u čudu je, kada pomisli, kako bi srpska emigracija mogla koegzistirati sa hrvatskom u jednoj demokratskoj akciji u borbi protiv komunizma, ako se ona postavlja protiv organskih osjećanja i prava hrvatskog naroda — bez čijeg slobodnog udjela nema Jugoslavije. Da Tito prisiljava Srpsku pravoslavnu Crkvu, da se i ona aktivno bori protiv katoličkog episkopata u Hrvatskoj, i da vodstvo te Crkve to i čini, to još može biti predmetom diskusije, ali da slobodna srpska emigracija smatra svojom zavjetnom misli «glavu kardinala Stepinca», to se smatra i političkim zločinom i političkom glupošću! Tko bi od odgovornih hrvatskih ljudi i kod kuće i u emigraciji pristao na izvođenje takve «zavjetne misli». Ali, nažalost, takva stvarnost postoji, i mi smo, i ovog puta, bili svjedocima, s koliko zlobe i naivnosti oni, koji među Srbima u inozemstvu zagovaraju Jugoslaviju, gledaju na slučaj kardinala Stepinca. Ali, nažalost, taj slučaj u ovome opsegu, kako se on pojavljuje, i u ovome trenutku, jasan je danas Zapadu, i tu leži sva snaga ovog, po nas Hrvate značajnog događaja. I ovime je naš put sada zacrtan jasno i određeno. Koegzistencija može postojati samo ukoliko dva naroda imaju zajedničko gledanje na stanovitu sumu vrednota. Ukoliko oni i njihova vodstva to nemaju, put k međusobnim suživljavanjima ne samo da je težak, nego i sumnjiv.

Naš osjećaj duboke zahvalnosti i odanosti kardinalu Stepincu nije samo izraz našeg nacionalnog ponosa jednog malog naroda izložena toli-

* Izjavu Ivana Meštrovića donosimo u cijelosti na drugome mjestu ove knjige.

kim historijskim nedaćama i bremenitim nevoljama, on je izraz, u prvome redu, naše pripadnosti širim i univerzalnim cjelinama. U Rimu se najbolje vidi smisao i položaj jednog naroda u skali takvog universalnog gledanja vrednota. Taj crveni šešir je i neka vrsta položaja, koji katolički narodi uživaju u hijerarhiji europskog katoliciteta. Do toga položaja lako doći nije. To košta u cijeni krvi ponajviše. Naš ga je narod platio krvlju. I plaća ga krvlju i danas taj nesretni hrvatski čovjek, u čijem se vodstvu nalazi Stepinac-Mučenik. Mi smo i zato odani Stepincu, što nas je popeo i na taj pijedestal. Tako Hrvatska ulazi u vječnost pokraj svoje sestre Poljske i starih europskih sestara. Time i počinje i jedno novo poglavlje naše povijesti, koje ne će moći spriječiti ni politička glupost, ni političko zločinstvo. To je i odgovor i raznim Viktor Novacima, Mihovilovićima i Konstrenčićima, koji pozivaju Hrvate u neku anti-klerikalnu križarsku vojnu protiv Stepinca i Crkve. Ti zakašnjeli kulturkamferisti, koji misle, da služenjem komunizmu mogu ojačati svoje položaje i zadovoljiti pozicije prodanih duša i zaprljanih pera, obnavljajući ono što nije više aktuelno ni u najprogresivnijim zemljama svijeta, sveli su se na rang najgore primitivštine, da bi rušili temelje zapadnog shvaćanja života kod nas. Osrednja piskarala, historičari najosrednijih kvaliteta, žurnalisti koji su se prodavali svakome, tko je bolje plaćao, dižu svoje kupljene glasove protiv najsvetijih hrvatskih tradicija, u trenutku kada im Zapad daje jednu od najtežih lekcija. I njima je nadbiskup Stepinac odgovorio snagom svojeg poslanja, iako zarobljen tijelom, iako u nemogućnosti da im odgovori u toj zemlji ropstva. Taj se njihov «kulturkampf» razbio o stvarnost hrvatskog otpora. Njima ide prezrenje svakog poštena čovjeka i cijelog jednog naroda, čiji glas oni uzaludno nastoje mistificirati svojim primitivnim lažima!

Naš osjećaj zahvalnosti i odanosti kardinalu Stepincu je i osjećaj opće univerzalnosti slobodna svijeta. On je nagrada sedam teških godina borbe za pobjedu istine izvan granica naše mile i drage nam Hrvatske.

BOGDAN RADICA

[*Hrvatski Glas,*
Winnipeg, Kanada, 5. 1. 1952.]

STEPINAC — TO ZVUČI GORDO!

STEPINAC U USPOMENAMA JEDNOGA ĐAKA

KRUNOSLAV MAŠINA

U ČASU najžešće režimske propagande protiv Alojzija Stepinca, u listopadu 1946., ubrajao sam se u one dječake, koji su sjedili u klupama II. razreda gimnazije. Za mozak dvanaestgodišnjeg dječaka, koji je najradije sanjario o nogometu i plivanju, nestrpljivo čekajući ljetne praznike, da zaboravi na školsko zvono i «od jutra do sutra» bude s loptom u moru, bilo je preteško shvatiti svu ozbiljnost krute stvarnosti i težinu golemog bremena, koje je Narodno-oslobodilački pokret, taj tako plemeniti naziv, nemilosrdno naprtio na tijelo i dušu njegova naroda. Toliko puta naglašavani izraz «oslobođenje radnog naroda» zvučio je veoma skladno u ušima maloljetnog gimnazijalca, dok njegove oči, u tom lijepom izrazu, nisu još mogle razabrati Judine poljupce prevare. Sve je bilo lijepo za te mlade oči. Sve — pa i ona crvena zastava sa žutim srpom i čekićem, koja me je svakog jutra dočekivala pred ulazom u školsku zgradu, označavajući dolazak nove ere, koja radnom narodu definitivno osigurava slobodu, pravdu i blagostanje. Za te mlade oči bijahu lijepe i one veličanstvene prvomajske parade s mnoštvo zastava i cvijeća, bubnjeva i truba. Bijahu lijepe i naše pionirske troroge kape sa zvjezdicom od crvenog kartona, kao i ona pozlaćena štafetna palica, koju smo trčeći pronosili ulicama grada, šaljući u njoj «pozdrave najmlađih maršalu i geniju» za njegov «dragi» rođendan. Tako je izgledao svijet dvanaestgodišnjega dječaka. Taj lijepi bezbrižni svijet iščezavat će usporedo s rastom: iz dana u dan, iz godine u godinu, pucat će mrene pred očima naivne mladosti. Stvarnost će postepeno, ali nesmiljeno šibati lijepe predodžbe naivnog dječaka, da bi na koncu, pred njegovim očima zaigrala divljačko kolo, slično plesu najprimitivnijih urođenika, okupljenih oko vrućega kotla ljudske krvi. Nestajat će one slike, koju su nam o «novoj socijalističkoj stvarnosti» i «vlasti radnoga naroda» beskrajno i užasno dosadno prikazivali kroz cijelo razdoblje školovanja, jer će ta namještena slika iz škole bijedno propasti na prljavom pločniku mizerne stvarnosti. Ta druga i jedino prava slika «nove stvarnosti», nosit će crnim tušem narisani pejšaz komunističkih blagodati: siromaštvo na svakom uglu, sloboda na vješalima, pravda u grobu. Tu i takovu stvarnost moguće je pronaći u svim leksikonima pod imenom — tiranija.

Moj prvi «susret» sa Stepincem pada u ono vrijeme, kada još nisam znao za riječ «propaganda», u vrijeme, kada su mojim mozgom s lakoćom upravljali drugi. Poput tisuća drugih srednjoškolaca, i mene su sa Stepincem po prvi put upoznali učitelji novoga poretka i režiseri nerealnog filma socijalističke realnosti. U tom svom poslu, oni su bili vrlo vješti. U namjeri, da korijen njihovih riječi što lakše i dublje prodre u srce bezazlenih dječaka, oni su redovito govorili jezikom pristupačnim maloj djeci, a običavali su i kredom po školskoj ploči crtati predmete i figure, o kojima je bila riječ. Koliko smo puta, tako, vidjeli nacrtanu figuru pobješnjelog razbojnika s nožem u ustima i križem u ruci? Zar je smjelo biti đaka, koji ne bi znao naizust izrecitirati Goran-Kovačićevu «Jamu»? U rasporedu naših školskih satova figurirao je i sat moralnog odgoja. A što smo na tim satovima radili? «Odgajali» se. Nakon pregleda čistoće ruku, ušiju i vrata, izveli bi nas na školsko dvorište i pustili igrati se igre zvane «Sedam neprijateljskih ofenziva», u kojoj jedni imaju ulogu «ustaša», a drugi ulogu «partizana». Sjećam se, da bi nam najviše vremena proteklo u tome, tko će pripasti jednoj, a tko drugoj «zaraćenoj» grupi. Svi smo htjeli biti «partizani». Oni su uvijek bili pobjednici, «oslobađali» kolegice i, na koncu, kao junaci tri puta promarširali dvorištem, pjevajući pobjedničku koračnicu «Po šumama i gorama...» Dotle im je «narod» (kolegice) radosno klicao i posipao ih cvijećem. Nije bilo ugodno biti «ustaša». Njima je pripadalo pravo samo grlato izvikivati «kolji, zapali, pomlati», a pred «partizanom» morao je smjesta podignuti ruke na predaju i tako ispasti iz daljnje igre. Ove su nas igre ratnika zabavljale, pa smo često i izvan škole, po ulicama i parkovima, satima «vojevali» —jedni u ulozi bandita, drugi u ulozi plemenitih vitezova.

Kada smo jednoga dana u našem razredu po prvi put čuli za «klerofašistu i narodnoga neprijatelja popa Stepinca», mi smo u našim malim mozgovima brzo izračunali, da taj nama nepoznati «pop» u našoj igri nužno mora zauzeti mjesto u redovima onih, koji su izvikivali one grozne riječi i bezdušno napadali nevini narod. Tom prilikom nama se je mnogo govorilo o tom čovjeku-strašilu, no mi nismo mogli sve razumjeti, a niti nam je do toga bilo puno stalo. Iz toga dugačkoga govora o Stepincu i njegovom antinarodnom radu, nama su se najlakše usjekle u pamćenje ove riječi:

Stepinac je vrlo zao čovjek. Za pojasom je neprestano nosio nož, a pucao je i iz puškomitraljeza. Nije pomagao siromahe, nego je puno kovčega zlata, što ga je na prevaru pokupio od radnoga naroda, poslao Papi, koji je to predao Mussoliniju, da može lakše paliti sela

po našoj Dalmaciji. Blagosljivljao je okupatore, volio je samo bogate ljude, a mrzio radnike i seljake. Najmanje je volio malenu djecu. Pravoslavce je slao graditi katoličke crkve; a ako bi se netko od njih usprotivio, pozvao bi četu ustaša, da ga nataknu na željezni kolac. U podrumu njegovoga stana pronašli su puno metaka, noževa i dinamita. On je to namjeravao razdijeliti svim fratrima i popovima u zemlji, da se odupru narodno-oslobodilačkoj vojsci. U tome nije uspio, zahvaljujući našoj narodnoj miliciji, koja je budno pratila korake ovoga antinarodnog elementa i pravovremeno ga uhapsila. Sada će mu se pravedno suditi u ime naroda.

Slušajući ovu Stepinčevu «biografiju», mene je mučilo nekoliko pitanja: Zašto je on u crkvi govorio protiv partizana, kada su se oni borili protiv pljačkaša i palikuća? Zašto je on uopće bio svećenik, kada je moja baka uvijek govorila, da su svećenici «Božji oficiri»? Zašto... milijun teških «zašto», na koje maleni dječji mozak nije umio naći odgovora. Najlakše je bilo usvojiti onaj zaključak, koji smo toliko puta čuli u školi: Stepinac — neprijatelj radnoga naroda, vjerni sluga fašističkog okupatora.

Tako sam po prvi put upoznao Stepinca. Ušao je u moj razred, zavezanih ruku, noseći na svojem biskupskom lancu umjesto svetoga križa krvavi bodež. Bijaše mi odvratno gledati tu abnormalnu sliku. Pa ipak, nju ću kasnije sve češće viđati na velikim plakatima po zidovima kuća i na prvim stranicama humorističkih novina. Iz toga sam lako razabirao, da mu se je cijeli narod rugao i da ga je čitav narod osuđivao za ona ružna djela, o kojima sam čuo u školi. Bilo mu pravo, mislio sam, neka on sjedi u tamnici skupa s drugim zločestim ljudima, ja na njega ne ću više ni jedamput pomisliti. Moje će misli biti zabavljene radostima nadolazećih ljetnih praznika: skakanjem s visokoga grebena u more, utrkama gondola, lovljenjem rakova i «koskozica» po morskim plićacima... Vjerovao sam, da se više nikada ne ću susresti sa Stepincem. Pa ipak, Stepinac je, kasnije, sve češće i češće nadolazio. Susrećao sam ga u potajnim razgovorima seoskih težaka i u tihom šaputanju moje bake — u njezinim žarkim molitvama «za našega dobroga Biskupa, ki je u pržunu». U tom potajnom šaputanju i tihom izgovaranju Stepinčevog imena, bilo je tuge, ali i gordosti. Osjećao sam, da mora postojati još jedna slika Alojzija Stepinca i da moj prvi susret s njim nije bio susret s pravim Stepincem. U otkrivanju prave Stepinčeve slike, značajnu je ulogu odigrao jedan zgužvani svežnjić papira... Bilo je to skoro tri godine od mog prvog susreta sa Stepincem, kada je naš V. razred imao jednodnevni izlet na obližnje otoke. Dok sam stajao naslonjen na ogradi broda, zureći u morsko dno, gurne me lakat jednog školskog druga. Trpajući u moja njedra maleni svežnjić papira, došapne mi, da ga pročitam,

bez da me netko primijeti, te da ga poslije predam jednom drugom kolegi. Na sve sam prije pomišljao, nego na to, da ću u tom sitno sagibanom papiru ugledati tipkaćim strojem napisani govor Alojzija Stepinca pred sudom u Zagrebu. Već se je teško moglo razabirati od prstiju izlizana slova, ali je moja znatiželja rasla iz rečenice u rečenicu. U njima nisam nalazio tragova onome «zločestome popu» od pred tri godine. Naprotiv, iz tih izlizanih slova izvirao je snažan duh jednog značajnog, dobroćudnog i nevinog čovjeka. Bit će, da je to onaj Stepinac, kojega sam susretao u potajnim šaputanjima odraslih ljudi i u tihim molitvama moje bake. Ovaj Stepinac ne drhti od straha, a niti pred svojim tužiteljima sagiba glave. Nepomućen stoji pred sudom i s udivljenja vrijednom odvažnošću odlučno brani, ne sebe, nego prava Crkve i svoga naroda. Ne traži od suda milosti, jer da mu je savjest mirna, a ako taj sud misli, da će hrvatski narod s osudom biti zadovoljan, neka dade priliku tom narodu, da se sâm slobodno izjavi. Tu sam rečenicu pročitao više puta. Dà, zbilja, neka se narod sâm izjavi. Zašto samo reći «u ime naroda»? Zar nisu i moga strica objesili u ime naroda, a cijeli ga je grad volio? Zar nisu i našega župnika zatvorili u ime naroda, a narod ga je, naprotiv, poštivao i volio? Zar u ime naroda nisu odnijeli sve iz samostanske kuće naših fratara, a narod je to nazivao prostom pljačkom i golom sramotom? Zar nisu zabranjivali održavanje tradicionalnih i narodu tako dragih vjerskih procesija, pa onda govorili, da je to narodna volja? Nisu li od Titovog rođendana napravili dan slave, zastava i raketa, a od rođendana Isusa Nazarećanina prisilni radni dan, pa onda cinički rekli, da tako narod hoće?

Bezbroj ovakvih pitanja strujalo je mojim mozgom. U školi i na omladinskim sastancima, redovito se je svakom činu režima davala značajka sveopće narodne volje, i da, osim toga života, sprovedenoga u školi i omladinskom aktivu, nismo imali i onaj drugi život —život u roditeljskoj kući, u crkvi, u gradu, život iz svakodnevne stvarnosti, život izvan dohvata «narodne avangarde», mi bismo mogli sve do svoje smrti vjerovati u istinitost izraza «volja radnog naroda». Ali je takav odgoj u školi i omladinskom aktivu mogao dati samo trenutačan uspjeh nastojanjima naših revnih odgojitelja. Naše su oči svakodnevno mjerile onaj široki raskorak, koji je stajao između lijepih riječi propagande i sive stvarnosti. I što smo sve više rasli i bivali starijima, sve je više rasla i naša spoznaja, da živimo u državi prevare i laži.

Stepinčev slučaj utirao je put ovoj spoznaji. Njegovo viteško držanje pred komunističkim sudom, njegova odvažna odvjetnička riječ u obranu neotuđivih prava potlačene Hrvatske i njegova postojana vjera «u Božju pravdu, koja će konačno pobijediti», napunjala je

ponosom i hrabrošću hrvatsku srednjoškolsku mladež, koja je u liku Alojzija Stepinca, junaka i mučenika, našla svoju zastavu predvodnicu. Tako je Stepinčeva žrtva ostavila svoj bogati plod i u dušama dezorijentirane poslijeratne hrvatske mladeži. Upoznavši pravog Stepinca, ta je mladež još lakše mogla, u nesmiljenom vrtlogu «novoga poretka», lučiti dobro od zla, prave i krive proroke. Režimska škola učila je tu mladež lekcijama gole propagande i svjesno iskrivljavala povijesne činjenice. Za narodni ideal, suverenu hrvatsku državu, ta je škola tvrdila, da osim Adolfa Hitlera i sotone paklene, nitko više nju nije ni želio. Stepinac nam je s puno više autoriteta kazao, da se je za hrvatsku državnu suverenost hrvatski narod plebiscitarno izjavio, a da, naprotiv, samo sotona paklena može tom narodu osporavati pravo, da bude i ostane svoj na svome. Režimska škola nas je, također, učila, kako preko knjiga i filmova, tako čak i preko prvih pučkoškolskih igara, da su samo hrvatski vojnici, samo ustaše i domobrani, počinjali teška zlodjela, dok su partizani bili pravi vitezovi, čije se ruke nisu zamazale niti s jednom kapljicom nedužne krvi. A Stepinac nas je istinitije i pravednije podučio, kazavši, da «ni sva zlodjela u bivšoj NDH, nisu od ustaša i domobrana». Učili su nas naizust izgovarati Gundulićeve slobodarske stihove, tumačeći nam današnje potpuno ostvarenje narodne slobode, a Stepinac tu i takovu slobodu nazva «iluzijom». I mi smo, putujući realnim stazama svakodnevnog života, nalazeći na svakom koraku vidne znakove tiranije i ropstva, prihvatili ovaj Stepinčev izraz kao jedino pravo ime za komunističku slobodu.

Iz mojih đačkih uspomena na zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskoga metropolitu posebno mi se je usjekao u pamćenje jedan, s obzirom na okolnosti, vrlo smioni podvig jednog nepoznatog gimnazijalca. U hodniku naše škole, redovito su se nalazile «Zidne novine» s raznim đačkim prilozima. Toga tjedna, naslov glavnoga članka nosio je izreku Maksima Gorkog: *«Čovjek — to zvuči gordo!»* To je bilo u ono vrijeme, godine 1952., kada je nadbiskup Stepinac imenovan kardinalom. Dodjeljivanje ove zaslužene visoke časti Alojziju Stepincu izazvalo je novi val komunističkog bijesa protiv zatvorenog Stepinca. Ponovo su organizirani prisilni «anti-Stepinčevi» mitinzi, a «Pomet» i «Kerempuh» ispunjali svoje stranice s najgorim porugama. Tako su i omladinsko-komunistički rukovodioci naše gimnazije priredili miting za cijelu školu. Ponovo su došli na dnevni red Stepinčevi «zločini», u koje jedva da su više vjerovali i sami govornici. Osim tih govora, punih primitivne mržnje na Stepinca, grupica komunističkih fanatika zapjevala je pred potpuno nijemom publikom đaka, i onu poznatu komunističku rugalicu: «Fratre, popove, švercere i lopove — nabit ćemo mi u topove...»

Vraćali smo se u svoje razrede, ojađeni zbog ovog komunističkog divljaštva, ljuti na našu nemoćnost, da bilo čime odgovorimo. Prolazeći pokraj «Zidnih novina» razvedre se naše turobne misli i ojačaju naše moralne snage... Jedna nepoznata đačka ruka precrtala je riječ «čovjek» i crvenom olovkom napisala ime novoimenovanog hrvatskog Kardinala, pa je naslov glavnoga članka na «Zidnim novinama» bio: *«Stepinac — to zvuči gordo!»* Ovo je dalo povoda jednoj skupini sedmoškolaca, da intonira svima poznatu pjesmu «Čujte puci širom svijeta / Oci naši čujte sad / čujte sluge pakla kleta / kako Hrvat kliče mlad!...» Bio je to dostojan odgovor svjesne hrvatske srednjoškolske mladeži na komunističko blaćenje hrvatskih narodnih ideala!

IVAN MEŠTROVIĆ: *NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC*, bronca

MEŠTROVIĆ I STEPINAC

Ivana Meštrovića i Alojzija Stepinca povezivalo je iskreno prijateljstvo i uzajamno poštovanje. Meštrović, duboko religiozan kao čovjek i kao umjetnik, koji je stvorio mnoga besmrtna religiozna djela, s velikim se udivljenjem odnosio prema velikom vjerniku Stepincu. To se vidi iz Meštrovićevih triju likovnih ostvarenja, za koja ga je nadahnuo Stepinac svojom žarkom vjerom i hrabrom žrtvom, kao i iz mnogih izjava, u kojima je Meštrović ustajao u obranu progonjenoga Stepinca. To njihovo prijateljstvo je očito i iz Stepinčevih pisama Ivanu Meštroviću. Stoga, sve ove priloge, Meštrovićeve izjave i Stepinčeva pisma, donosimo ovdje zajedno, da se što potpunije manifestira ta duhovna veza između dvojice velikana našega stoljeća, koji zajedno s toliko domoljubnog žara i zanosna ponosa po svojim slavnim imenima pronose ujedno i slavu svoje male Hrvatske.

TRI MEŠTROVIĆEVE IZJAVE

«97 POSTO HRVATSKOG NARODA ZA STEPINCA»...

Nadbiskup Stepinac ostao je dosljedan u svojim djelima i svojem uvjerenju. Javno i privatno, on je govorio istinu o svojem vlastitom uvjerenju, i braneći tako vjerovanja hrvatskog naroda. Njegove izjave na zagrebačkom procesu, to su potvrdile. Istovjetovanje kardinala Stepinca s vjerovanjima i težnjama hrvatskog naroda bile su uzrokom njegove osude od strane režima, i usprkos činjenici, što su oni znali, da je on bio nevin u tako zvanim zlodjelima, koja su mu pripisivali.

Uzaludno su oni, koji su mu oduzeli slobodu, tješili sebe izjavama: da je povijest prepuna primjera nevinih i pravednih ljudi — koji su osuđeni uslijed «političke nužde». Oni ne mogu uvjeriti nikoga, da su ovakve osude u prošlosti bile ljudske; niti će navođenja takvih slučajeva «političke nužde» u sadašnjici doprinijeti koristi režimu u očima naroda.

Šef današnje jugoslavenske vlade izjavio je —i ja držim neoprezno— da se srpski elementi u današnjoj Jugoslaviji i njihovo svećenstvo protive oslobođenju kardinala. Ova je opozicija pravi razlog i daljnjem hapšenju prelata. Što se, dakle, djenulo s krilaticom «Bratstva i Jedinstva»? Kako se to može spojiti s onim što režim neprestano ističe, da ima stabilnosti unutar države, ako polovica naroda smatra «izdajicom» čovjeka, koga druga polovica smatra svetcem? Kako mogu druge države imati povjerenje u takvu zemlju?

Ja ne znam, kakvo je stanovište srpskog naroda prema slučaju Stepinca; ja samo znam, da je 97 posto hrvatskog naroda za Stepinca, a samo 3 posto za komuniste, kako to vele sami komunisti. Prema tome, ako današnji jugoslavenski režim nastoji smiriti hrvatski narod i veliku rimsku katoličku Crkvu, oni moraju dati Stepincu potpunu slobodu i pustiti ga, da on vrši svoje vjerske dužnosti. Stepinac je ostao vjeran svojem narodu i Crkvi, čiji je on simbol! Nema toga režima, koji može iskorijeniti narod i njegovu vjeru.

Meni je jasno, da bi takvo rješenje moglo biti nezgodno režimu poslije svega onoga, što se dogodilo, ali priznati svoje vlastite pogrješke daleko je odvažnije, nego li ih ne priznavati. Režim ima Stepinca fizički pod svojom vlašću, ali ga nema moralno. Taj režim nesigurno hoda po napetom užetu, koje visi nad provalijom.

Slučaj Stepinca pokazuje, da su oni, koji vjeruju u besmrtan život, i najodvažniji. Stepinac i oni, koji su slični njemu, vjeruju, da pravi život ne može biti srušen ili uništen. Prema tome, borba se vodi između dvije neravne vlasti: jedna prolazna, a druga vječna.

Oni, koji drže u današnjem času uzde vlasti, morali bi časom malo razmisliti, čija će biti zadnja pobjeda. Crnogorski srpsko-pravoslavni vladika i veliki pjesnik Njegoš reče, da su sretni samo oni, koji vječno žive; i da oni i znaju radšta su se rodili. Drugih se nitko i ne sjeća, ili, ako ih se sjeća, to je samo zbog njihovih zala.

[*The Syracuse Herald Journal*,
Syracuse, NY, USA, 11. 12. 1952.]

«KARDINAL STEPINAC JE ŽIVI SIMBOL HRVATSKOG NARODA»...

Kardinal Stepinac je živi simbol hrvatskog naroda, njegove patnje za ideal istine i slobode, a ujedno i dokaz njegove neslomivosti na putu k svome cilju. Dobro ste učinili, kada ste se riješili, da ovu godinu proglasite Stepinčevom godinom, jer time naglašavate pred cijelim svijetom, da je Stepinčeva patnja — patnja cjeloga hrvatskog naroda, kao što je i njegov ideal, ideal sviju Hrvata, da dođu do pravde i fizičke i duhovne slobode. Manifestiranje za Stepinca je potrebno i zato, da se dokaže i onim Hrvatima, ako ih još ima i takovih, koji ne vide, da su sve klevete od strane njegovih progonitelja laž i izmišljotina. Laž, međutim, ne može pravednog napraviti krivim, ni kleveta uprljati ono, što je čisto. Tu su Stepinčevi neprijatelji izgubili bitku, kao što je mogao svatko predvidjeti, tko je poznavao Stepinčev život i karakter. Poznavajući Stepinca još iz Prvog svjetskog rata kao zarobljenika u Italiji, zatim kao dobrovoljca sa Solunskog fronta, gdje se je borio za zajedničku slobodu Hrvata i Srba, što nam je tada bio svima zajednički ideal. Poznajem ga iza toga razočarana, jer Hrvati nisu došli do slobode. Što sam s njime u prijateljskim odnosima, kad je postao nadbiskup, pa i dalje do danas. Upoznao sam u njemu idealnog kršćanskog svećenika i uzornog čovjeka s najširim ljudskim i kršćanskim principima pravog Kristovog sluge. U nekoliko sam navrata, odkako je osuđen i zatvoren, iznio njegovo držanje za vrijeme strahovlade kraljevine Jugoslavije, kao i ono ustaškog režima, dirigiranog od fašista, pa ne ću da se ponavljam. U njegovu pravednost nitko od upućenih ne sumnja, što priznaju i sami inteligentni komunisti. Milovan Đilas, tada prvi do Tita, mi je rekao, da su i oni komunisti uvjereni u Stepinčevu pravednost i čelični karakter, koji i njima imponira, ali da je osuda bila politička nužda, da ga se zatvori, jer da je on nekompromisan protivnik. Stepinac je bio stvarno osuđen — to treba da znadu i Hrvati u Americi — kao nevini sluga Kristove nauke i odani sin svoga naroda i njegovih ideala za slobodu u svojoj nezavisnoj državi. Značenje njegovog slučaja nadilazi važnost njegove ličnosti i onog prostora, koji se zove Hrvatska. On je postao pobornikom slobode vjere i slobode ljudske savjesti. Tu bi imali vlastodršci, da se zamisle. Zato je svih Hrvata pravo i dužnost svakom zgodom i u svakoj prilici, da apeliraju na sve kršćane, kojima je stalo do duhovne slobode čovjeka. U toliko više možemo biti ponosni na Stepinca, što je u tome pogledu postao

prvoborac toga ideala. Skoro preminuli veliki papa Pio XII. rekao je za Stepinca, da je najveći sin katoličke Crkve kroz nekoliko posljednih stoljeća.

(Pismo Johnu Prepolcu)

[*The Croatian Courier*,
Detroit, USA, prosinac 1958.]

«PONIZUJUĆI STEPINCA, UZVISILI SU GA»

OPSJEDNUTI velikom zabludom, vlastodršci su mislili, da će zasužnjenjem pastira zagrebačke nadbiskupije pred narodom umanjiti autoritet katoličke Crkve i njezinih predstavnika u Hrvatskoj, te ujedno umanjiti narodni otpor protiv svojih zabluda. Postigli su obrnuto: ponizujući Stepinca, uzvisili su ga, da je postao duhovnim pastirom cijelog hrvatskog naroda, koji znade, da Stepinac trpi za vjeru u Boga i za slobodu domovine Hrvatske, te dvije najveće svetinje, koje narod vjekovima nosi u dubini svoga srca i duše, i koje su sastavni dio njegova bića, i koje mu ničija sila ne će iščupati.

Kardinal Stepinac je zasužnjen, ali njegov duh nije. Zapriječen mu je legalni dodir s njegovim stadom, ali on tajanstvenim načinom duha bdije nad svojim stadom, a njegovo oko nad savjesti sviju onih, čija je dužnost, da čuvaju narodnu dušu. Svojim junačkim duhom bodri svoju braću i služi im za uzor, da izdrže nasrtaj protiv duhovne slobode ne samo u Hrvatskoj, nego i u cijelom kršćanskom svijetu. Nije skoro preminuli papa Pio XII. bez osvjedočenja rekao, da je Stepinac kroz više zadnjih vjekova najveći sin univerzalne Crkve. Time mu je udijelio veću čast, nego kad ga je podigao na dostojanstvo kardinala.

Naš kardinal Stepinac je pronio po svijetu ime malog hrvatskog naroda, pa neka mu je i za to naša hvala. Ne uvrštavaju se narodi u male i velike prema svojem broju, nego prema jačini duha. Stepinac nas je uveo među one jače duhom.

Mi, koji spominjemo Stepinca, izričemo mu svoje divljenje. Zabrinuti smo za njegov fizički život, ali usprkos njegovoj duševnoj i fizičkoj patnji, možemo se nadati, da će ga Bog jošte održati na životu, i molimo se za to, kao što se i on, uvjeren sam, dnevno moli ne samo za progonjene, nego i za svoje progonitelje, da im se otvore oči.

[*Aloysius Cardinal Stepinac*,
Cardinal Stepinac Day Celebration,
Chicago, 1959.]

PISMA NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA IVANU MEŠTROVIĆU

Dobrotom *dra Mate Meštrovića*, sina Ivana Meštrovića, donosimo ovdje pisma, koja je nadbiskup Alojzije Stepinac pisao velikom hrvatskom Umjetniku: Prva četiri su iz Zagreba, za vrijeme samoga rata, ostala iz zatočeništva u Krašiću.

Poštovani gospodine profesore!

Pruža mi se prilika, da Vas sa nekoliko riječi obavijestim o prilikama u domovini. Anglo-američki bombarderi počinili su strahote po Dalmaciji, Bosni Hercegovini, a sada evo i u Zagrebu. Vjerujem da će doći dan, kad će se ti ljudi stidjeti što su počinili, a da ne govorim o kletvama sirotinje, koja je ostala bez ičega. Ako nastave u ovoj mjeri, onda naše Hrvatske za kratko vrijeme uopće nema.

Učinite i Vi sa svoje strane što možete, da ove kulturne sramote nestane, i da se spasi od rušenja barem ostatak naše domovine — reliquiae reliquiarum. Ja sam sa svoje strane učinio što sam mogao na više strana. Možda se ipak ganu kamena srca vodećih krugova, te se prestane sa ubijanjem nevinih ljudi. Potanje će Vam moći ispričati i g. dr. Hühn.

Uz srdačan pozdrav i poštovanje

Zagreb, 6. III. 1944

A. STEPINAC
nadbiskup

Poštovani gosp. profesore!

U Švicarsku dolazi kao delegat Hrvatske gosp. Dr. Cabas namjesto g. Milkovića. Učinite što možete da mu se olakša položaj, da bi naša Hrvatska iz ovog strašnog kaosa izašla što sretnija.

Uz iskreni pozdrav

21. V. 1944

Poštovani gosp. profesore!

Pruža mi se opet prilika da Vam se javim po Dubrovčaninu g. prof. Borozanu. Nadam se da ste primili pismo poslano po Dr. Hühnu. Ne zaboravite naše Hrvatske koja krvari iz stotinu rana a napose sada Dalmacija.

Sa iskrenim poštovanjem

STEPINAC
nadbiskup

Ova dva pisamca pisana su Kardinalovim rukopisom, na posjetnici. Gornje pismo nema potpisa, donje je bez nadnevka; oba su sačuvana u istoj omotnici, na kojoj je sâm Kardinal napisao: «*Stepinac.* Gospodin prof. Ivan Meštrović, kipar. Dobrotom».

Dragi gospodine profesore!

Koristim se prilikom, te Vas uljudno molim slijedeće: Poznato Vam je, da se tamo nalazi i Mons. Juretić, koji se zajedno s Vama trudi, da pomogne našoj dragoj Hrvatskoj, koja trpi i krvari iz stotinu rana. Čujem da je Mons. Juretić u težkim materijalnim prilikama. Poznavajući njegov idealizam, znam da bi prije umro, nego li tražio čiju pomoć na štetu svoga karaktera. Ja sam pokušao da mu pomognem. Ali znadete kako je sa slanjem novca danas. Ako ne uspijem /jer neću da kršim zakone koji postoje/molim Vas, ako ste u mogućnosti, da mu na moj račun izdate 2.000 šv. franaka, a ja ću Vam ih u istoj valuti vratiti nakon rata.

Ne zaboravite naše drage Hrvatske. Težko trpi. Kleveć ju i ogovaraju, a što je još gore, razaraju od reda svi. I kad čovjek kaže istinu svima, jao i pomagaj. Medjutim vjerujem u pravdu Božju. Kažnjava nas, jer smo zaslužili. Ali nas Bog i ljubi i vjerujem, da će nas spasiti radi svoga milosrdja, koje ide nad sva djela Boga Našega.

Srdačno Vas pozdravlja uz želju do vidjenja u domovini.

Zagreb, 31. VII. 1944

Dr. ALOJZIJE STEPINAC
nadbiskup zagrebački

Krašić, 26. II. 1953

Poštovani dragi gospodine profesore!

Primio sam Vašu cijenu pošiljku, pa Vam od srca zahvaljujem na sjećanju. Rado bih se bio javio, ali možda i sami naslućujete, da se ja ne služim ovdašnjom poštom, kao što i ne već punih

šest godina, i to nakon gorkog iskustva, koje sam doživio. Svuda se u kulturnom svijetu poštuje uredovna tajna, a ja sam ovdje doživio, da su prije publicirali u novinama jedno pismo nego što ga je naslovnik dobio u ruke. To pismo sam ja službeno pisao jednoj svećeničkoj ličnosti. Doživio sam i štošta drugo od naše pošte, pa se eto ne služim više njome, dok ne svanu bolji dani. Toliko Vama za *ličnu informaciju.*

Kako ste inače? Rado bih Vas vidjeti nakon tolikih godina, ali tko zna, da li ćemo se još kada vidjeti na tome svijetu. Bog Vam platio što ste učinili za naš ispaćeni narod! Nešto je ipak doprlo i do mene u moju internaciju, koja se od imenovanja kardinalom veoma pooštrila i češće se ljudi, koji krenu ovamo, vrate neobavljena posla natrag. Ali mene to malo smeta. I to će proći.

Želim Vam još puno uspjeha u Vašoj umjetničkoj djelatnosti, uz želju, da se ipak jednog dana sretnemo u našoj domovini.

Uz srdačan pozdrav i poštovanje

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

Krašić, 3. VII. 1953.

Poštovani dragi gospodine profesore!

Slučajno je dopro i do mene jedan broj «Hrvatskog Glasnika» iz Chicaga, iz kojeg sam doznao, da slavite sedamdesetgodišnjicu života. Ja Vam srdačno čestitam i želim ono što jedino vrijedi: obilje milosti Božje!

Upravo sam čas prije pregledao pjesme naše velike pjesnikinje Paule Preradović, unuke Petrove, koja je nedavno umrla. I ako je dobila prvu nagradu za novu austrijsku himnu, ipak se iz svega vidi, da je njezino srce i duša bila povezana s narodom iz kojeg je nikla, makar pjevala stranim jezikom, gdje je sticajem prilika odrasla. Više puta sam našao i Vaše ime u tim pjesmama. Osobito mi se dopala «Christus und Samariterin». Kad li malo bolje pogledah, opazim u zagradi sitnijim slovima bilješku — Nach Ivan Meštrović! Vi ste joj dakle svojim djelom dali inspiraciju za ovu pjesmu, koja je na svoj način glorifikacija Kristovog božanstva. Nije li Vam to divna nagrada?

O sebi Vam ne bih mogao puno javiti. O Božiću me g. dr. Riesner, kojeg poznate, operirao na trombozi. Sada je konzilium liječnika pronašao, da imam previše crvenih krvnih tjelešaca (možda jer me «crveni» neprestano grizu). Htjeli bi me, jer ovdje nema potrebnih medikamenata, spremiti u inozemstvo. Što će vlast

na to ne znam. Ali znam, da molbe ne ću podnašati, kako vlast želi. Jer molba po njihovom shvaćanju implicite barem priznaje krivnju, a ja krivnje vis-a-vis komunizma nikada priznati ne ću. Osim toga, gdje mi je garancija, da bi se mogao vratiti? A ne vratiti se više k narodu koji toliko pati, bila bi za me velika bol. Nikad mi taj siromašni narod nije bio tako drag kao sada, kada toliko pati, kao možda nikada u svojoj povijesti.

Želim Vam, dragi profesore, da dadete još mnogo sličnih inspiracija, kao što ste Pauli Preradović. Možda ne bi nikada bilo ove krize u svijetu, da se je svijet dao voditi duhom Kristovog Evandjelja. Ali premalo kažem «možda», kad sam Bog govori: «Mir tvoj bio bi kao rijeka, sreća tvoja kao valovi morski». A prorok Izaija je evandjelista Staroga Zavjeta.

Srdačno Vas pozdravljam i želim uz milost Božju i dobro zdravlje!

A. STEPINAC
kardinal-nadbiskup zagrebački

Krašić, 28. I. 1954.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Vrlo me obradovalo Vaše pismo. Koristim se ovom prilikom, da Vam zahvalim prije svega na čestitci za Božić, koju sam primio. Uzvraćam isto tako, želeći Vam puninu milosti od Boga u Vašem životu i Vašim nastojanjima.

O pismu, koje spominjete, ne bih Vam nažalost mogao ništa reći. Iza moga drugog hapšenja 1946. godine, komunistička policija je upadala po volji u nadbiskupski dvor, ne bi li što našli. Uhapšen je bio i privremeni tajnik (nalazi se i danas još u zatvoru u Lepoglavi, iz kojeg valjda ne će izaći živ) i pod teškim mukama ispipali su od njega neke stvari, pa su tako saznali i kamo je on spremio moje dnevnike (svega kojih pet svezaka) i odnijeli ih. Vidio sam čak u novinama, kako se diče svojom kradjom, jer su bili naslikali i hrbat s dnevnika s mojim imenom. Ne bih se mogao sjetiti više ni sadržaja pisma o kojem govorite. Ne čudite se tome. Nego se čudite radije, da sam još uopće na životu. Ono što je preko nas prohujalo, to si ne može nitko predstaviti, koji nije bar djelomično okusio nešto slično. I ono što danas proživljava naše svećenstvo i naš priprosti vjerni katolički puk, to znade samo Bog. Unutarnje naime jade, koji su mnogo strašniji od samih fizičkih muka, nije moguće izraziti riječima. Momentano je nešto popustilo, jer su komunisti zabavljeni svojim unutarnjim borbama, ali mi stojimo spremni na nove nevolje i jade. Drži nas vjera u Boga, koji nikada ne zapušta onih, koji se u Njega uzdaju. Kao da sam slutio što me čeka, kad sam birao svoje biskupsko geslo: In Te Domine speravi!

Pozdravite lijepo g. prof. Kljakovića, ako Vam se pruži prilika, da mu pišete. Krasno je izveo one stvari na zavodu svetog Jeronima. Bit će i Vama i njemu trajni spomenik što ste učinili za sveti Jeronim. Učinili ste čitavom narodu. Uz srdačan pozdrav u Kristu

(Ne zamjerite kuverti, jer znate gdje i u kakovim okolnostima živimo)

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

Krašić, 1. XI. 1954.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Već se evo približuje i Božić, a ja još nisam uspio, da Vam se zahvalim za čestitku prigodom Uskrsa. Mi se naime iza gvozdene zavjese služimo pretpotopnom poštom, ako ne ćemo da naša pisma svrše u tajnim pretincima komunističke UDBE. Ako naime zakon i govori možda o nepovredivosti uredovne tajne, pisama, to je samo pijesak u oči vanjskom svijetu, dočim u praksi nema nikakove svetinje za siledžije pod crvenom zvijezdom.

Zato, dok Vam danas zahvaljujem za čestitku k Uskrsu, ujedno Vam od srca želim sretan Božić i Novu Godinu.

Naše muke i patnje se produžuju. Ali kao što je rekao sveti Pavao: «Sve mogu u Onome, koji me jača», tako i mi otvrdnusmo pod udarcima crvene aždaje i čekamo strpljivo, dok Otac nebeski kaže: dosta! Samo od Njega i ni od koga drugoga očekujemo dane mira i slobode, a po zagovoru Bogorodice, koja je u ovim strašnim danima doista Majka našemu siromašnom puku.

To vidimo i iz bjesomučnog nastojanja crvenih siledžija, koji ne propuste ni jedne prilike, a da ne bi na ovaj ili onaj način osujetili hodočašća našeg puka u svetišta Bogorodice širom naše ispaćene domovine, koja su punija nego ikada do sada, od otaca i majki obitelji, od djevojaka i mladića, staraca i starica, koji se još mogu vući, te dječice, koja su jedva i počela hodati.

Kako je utješno, da ste i Vi u svojim krasnim umjetničkim djelima dali toliko mjesta i Bogorodici! Pogodili ste najdublju žicu naše narodne duše, koja si ne može zamisliti svoje kuće bez lika Bogorodice, napose u ovim preteškim danima života.

Pozdravite sve naše poznate, kao što i Vas srdačno pozdravlja u Gospodinu

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

(P. S. Zamolile me časne sestre iz Splita, Benediktinke, da Vas zamolim, ne biste li mogli ustupiti neku Vašu baraku u Splitu Vašemu bivšem djaku g. Andriji Krstuloviću, da tamo radi i izlaže svoje stvari. Kažu mi, da je čestit čovjek i otac obitelji, pa bi se nešto na taj način pomogao u ovim teškim danima. Ako možete, pišite mu izravno u Split. Unapred srdačna hvala i s moje strane).

Krašić, 23. V. 1956.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Prošlo je već mnogo mjeseci, da Vam se nisam javio, a niti zahvalio na čestitci Vama i Vašoj gdji supruzi. Ali što ćete. Pošta za me u komunističkoj Jugoslaviji ne postoji, a na privatnika se nije baš najlaglje namjeriit, da pismo ponese.

O sebi ne bih Vam imao što posebna pisati. Opkoljen sam strogim stražama dan i noć, osam uniformiranih stražara milicionera, komandir i jedan UDBA-š u civilu, koji njuška po župi ne bi li što saznao i koga strpao u zatvor. Zadnjih dana je starca svećenika penzionirca prijavio radi «uvrede narodne vlasti» i sad mora taj starac svećenik na sud. Kako će proći ne znamo. Danas je isti UDBA-š naredio župniku, da skrati živicu na svom cvijetnjaku, jer da straže ne mogu dobro vidjeti tko ulazi u kuću, pa da ne bi tko dopro do mene. Ali, već smo se privikli, pa hvala Bogu.

Patnje našeg naroda sve veće su iz dana u dan. Porezi su tako strahoviti, da će naskoro sve biti u rukama države, ako se ovako kroz dulje vrijeme nastavi, jer seljak nije više u stanju, da to snosi. Sad su udarili porez i na pse, nakon čega su mnogi poubijali svoje pse. Ne manjka ipak ni humora u strašnoj i krutoj zbilji. Ima više slučajeva, da su pobijene pse objesili komuni ili miliciji na vrata u noći s natpisom: «Nisam mogao više podnositi, pa sam odabrao smrt».

Sva utjeha bijednom narodu u ovim strašnim danima jest Bog i crkva, u koju dolazi da se pomoli. Nije dakle čudo, da je pritisak na svećenstvo strahovit, a već na djecu u pučkoj školi silan pritisak, da se ne usude ići na vjeronauk u crkvu. Lani je bio slučaj u jednoj župi, da su djeca urinirala od boli, kako ih je izbila šumska učiteljica radi polaska vjeronauka. (Da ovu žalosnu istinu netko iznese ovdje u javnost, ne bi mu manjkalo par godina robije «radi klevete narodne vlasti») Ali to je samo sitni isječak *iz mora jada i nevolja*, kojeg iznosim samo Vama lično, jer za javnost nije iz razumljivih razloga. Mi ipak ne zdvajamo, nego gledamo puni pouzdanja u Boga u budućnost.

Vama i Vašoj gdji supruzi srdačan pozdrav

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

Krašić, 18. I. 1957.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Primio sam Vašu čestitku k Božiću, na kojoj srdačno zahvaljujem Vama i Vašoj cijenjenoj gospodji supruzi.

Koncem prosinca vratio se iz Amerike profesor Mate Ujević, pa mi je preko prof. Šercera (koji smije do mene kao liječnik) pružio dosta informacija o Vama i o prilikama u svijetu, što je za mene bilo od velikog interesa, pogotovo sada, kad su nakon dogadjaja u Madjarskoj i Poljskoj podvostručili straže nada mnom, bojeći se valjda, da se ne bi slični dogadjaji ponovili i ovdje.

Medjutim baš sada čitam u broju od kolovoza prošle godine mjesečnika «Katholischer Digest», kako se neki američki predsjednik tješio u tmurnim časovima izrekom Edisona, koju je imao napisanu na svom pisaćem stolu: «Wenn du einmal mutlos bist, dann denk an Jonas: er kam sogar aus dem Bauch des Walfisches wieder heraus!»*.

Biti u komunističkim raljama je gore nego u trbuhu kita, ali kad se američki predsjednik mogao tako utješiti, još više se moram i mogu ja kao predstavnik Crkve, koji znade, da nije prazna riječ Psalmiste, kad veli: «Štogod se dopada Gospodu, to On čini u nebu i na zemlji, u morima i u svima dubinama».

Može dakle i mene izbaviti ne samo iz trbuha kita nego i iz ralja komunista, koji su, kao nitko do sada u historiji svijeta, pokušali i trude se uporno, da od čovjeka, koji je od Boga stvoren kao slobodno biće, učine bijednog roba, koji drhće nad svakim migom svog krvavog gospodara, i ne zna drugo nego poput papige opetovati, što komunistički komesari proglasuju za parolu dotičnog dana.

Naš ubogi narod puno, puno trpi i dalje. Ali se moram diviti izdržljivosti našeg priprostog seljačkog puka, kojega komunisti naj-

* Ako se kada nađeš u tjeskobi, tada se sjeti Jone: kako mu je bilo, kada je izišao iz trbuha kita. (Slobodan prijevod).

više mrze iza svećenika, jer je uz njega još jedino, koliko toliko samostalno biće. Medjutim, mi se molimo i dalje za svoje progonitelje, prema nauci Krista Boga. Nestat će ih prije ili kasnije, a Bog ostaje.

Srdačno Vas pozdravlja i iskreno poštuje

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

Krašić, 2. VI. 59.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Ima već dulje vremena otkad sam primio Vašu cijenjenu pošiljku, ali nisam mogao dosada odgovoriti niti Vam zahvaliti, pa to činim sada. Srdačna hvala na sjećanju i radostan sam, da Vas zdravlje još uvijek služi, te možete stvarati kao u mladim danima.

Razlog da se nisam mogao prije javiti je kao i dosada: često moram bolesnu nogu (ili zapravo i jednu i drugu) držati na miru u vodoravnom položaju radi tromboze. Drugi razlog budno oko UDBE i milicije, da se onemogući i *najmanji* kontakt svijeta sa mnom. Tako je UDBA nedavno skinula jednu grupu seljaka, kad su išli autobusom iz Zagreba i do gola ih svukla i pretražila, ne nose li kakovu poštu za mene. Taj put su donekle imali sreću UDBAŠI, jer je jedan seljak nosio iz Zagreba za mene pismo, koje su dakako uzeli i odnijeli u nepovrat. Bilo je slučajno pismo berlinskog kardinala Döpfnera, ali bez naročitog sadržaja. Običaj je naime, da se prigodom kreacije kardinali jedan drugome jave već forme radi, a osim toga je berlinski kardinal studirao u istom zavodu i na istoj univerzi kao i ja, pa takovi podržavaju veze, makar su po godinama različni.

Mi se ne čudimo ovdje tom postupku UDBE, jer to joj je glavna zadaća: mučiti ljude dan i noć špijuniranjem, beskrajnim ispitivanjima, globama, zatvorima, terorom, koji nema primjera u povijesti civilizirane Evrope osim kod nacizma. Već iz toga možete zaključiti, da je *apsolutno nemoguće,* da ikada pridobiju srca ljudi za ovaj monstruozni sistem. Ja vjerojatno ne ću doživjeti slom komunizma u svijetu radi skršenog zdravlja. Ali sam apsolutno siguran u taj slom. Štogod se gradi protiv naravi, kako ju je Bog stvorio i ustanovio, to se mora srušiti unutarnjom nuždom. Moglo bi se i ovdje reći, što kaže Isus u Evandjelju: «Svaki nasad, kojega nije zasadio Otac moj nebeski, iskorijenit će se». A budući komunizam negira i ruglu izvrgava Boga, sigurno je, da ga nije zasadio Bog nego sotona. Sotona je izgubio bitku na Kalvariji, pa sam

siguran, da će je izgubiti i na Kalvariji mističnog Krista, a to je Crkva, koja danas prolazi svoju Golgotu.

Vi ćete razumjeti, kako je teško u tim okolnostima ljubiti krvavog i bezdušnog progonitelja. Ali mi to ipak moramo i hoćemo, jer je zapovjed Kristova. Po čemu bismo inače bili bolji od naših mučitelja? Zato često stavljam svećenicima na srce, da se ne dadu zavesti jadima i nevoljama, nego se rado i usrdno mole za neprijatelje. Osveta ne pripada nama nego Bogu. A On neka im se osveti kao Otac, koji prima radosno natrag izgubljenog sina.

Imao bih Vam mnogo toga pisati, ali kako rekoh, vrlo je teško sa poštom. Njihovom se ne služim, jer sam ustanovio, da pisma prema prilikama mijenjaju, brišu, nadomeću, iskrivljuju. A mimo službene pošte teško mi je izlagati ljude pogibeljima, ako ih ulove.

Medjutim, Bogu hvala, nismo ni najmanje malodušni. «Ako je Bog s nama, veli sveti Pavao, tko će protiv nas?» Naš siromašni narod preboljeti će i ovo zlo i odahnuti opet u miru i slobodi.

Iskreno Vas pozdravlja u Kristu i poštuje

ALOJZIJE KARD. STEPINAC
nadbiskup zagrebački

(Pozdrav i blagoslov i
Vašoj cijenjenoj gospodji)

MEŠTROVIĆ U POHODIMA KARDINALU U KRAŠIĆU 1959.

Rano prije podne, u petak 11. srpnja [1959.], Meštar i gospođa Olga sjeli su u automobil i rekli šoferu, da ih vozi u Krašić. Putem ih nitko nije zaustavio i nigdje nisu naišli na patrole ili straže. Bilo je očito, da ih vlastodršci nisu htjeli zaustavljati na tom putu. U Krašiću su se uputili ravno prema skromnom župnom dvoru. Pred dvorom je stajao milicionar, koji ih je pozdravio i, okrenuvši im leđa, propustio u kuću. Odmah na ulazu naišli su na župnika i jednu časnu sestru, a kad su ušli u predsoblje, došao im je u susret kardinal Stepinac, koji ih je zagrlio i s njima se izljubio. Bio je ganut nad neočekivanim posjetom. Potom ih je uveo u malu sobu u prizemlju, istovremeno ured župnika i soba za primanje i jelo. Meštar je bio iznenađen mršavim i nezdravim izgledom Kardinala, koji je ipak bio raspoložen, miran i staložen. Nakon prvih konvencionalnih riječi, Kardinal je zapitao: «Da li sada mislite, da je moje držanje ispravno?», na što je Meštar odgovorio potvrdno. Ovaj uvodni razgovor imao je posebno značenje. Kad je, naime, Meštrović u svoje vrijeme intervenirao kod maršala Tita u korist kardinala Stepinca, on je, pod utjecajem razgovora s kardinalom Spellmanom, preporučio kardinalu Stepincu, da donekle ublaži svoje držanje u nadi, da bi to možda moglo olakšati i njegov osobni položaj i položaj Crkve u Jugoslaviji. Meštar je znao, koliko Kardinal duševno i fizički trpi i htio mu je na svaki način pomoći, ali je ovaj ostao dosljedno uporan i krut. Sada, na početku ovog sastanka, Kardinal je htio znati, da li je Meštar ostao na svome stanovištu, koje mu je sugerirao, ili odobrava njegovo dosljedno nepomirljivo držanje. Meštrov odgovor bilo se odobrenje Kardinalovog stanovišta.

Kratko iza toga objašnjenja, donijele su časne sestre na brzinu spremljeni skromni ručak, za vrijeme kojeg je, uglavnom, govorio Meštar, dok je Kardinal izlaganja pratio s velikim zanimanjem.

Meštar je Kardinalu najprije pričao, što je sve poduzimao, da mu pomogne; kako je razgovarao sa stranim ličnostima i s pojedinim jugoslavenskim vlastodršcima, kad su ga posjećivali, i kako je pismeno intervenirao i kod maršala Tita. Posebno je evocirao jedan razgovor s Milovanom Đilasom, tada još jednim od stožera komunističkog režima, kad je ovaj došao u Sjedinjene Države, kao delegat na skupštini Ujedinjenih Nacija. Đilas je tada rekao Meštru, kako jugoslavenski komunisti ne osuđuju Kardinalovo hrvatstvo, ali da ne mogu trpjeti njegovu privrženost rimskom Papi: «Kad bi se on odijelio od Vatikana i proglasio samostalnu hrvatsku Crkvu, mi bismo ga digli do nebesa», na što mu je Meštar odgovorio: «Vi biste ga 'digli', i onda mu izvukli dasku ispod nogu, da bi udario o ledinu i od njega i njegovih sljedbenika ne bi ništa ostalo». Meštar je nadalje pripovijedao, kako mu je jednom, dok je još radio na sveučilištu u Syracuse, došao Vladimir Popović, tadašnji ambasador u Washingtonu, i nagovarao ga, da se vrati u Jugoslaviju: da ga poziva osobno Tito i da mu uz poštenu riječ obećava, da će mu vlada dati sve privilegije ministra, vratiti mu sve kuće i kipove i dati mu stalnu putnicu, da može izaći iz zemlje, ili se u nju navraćati kad god zaželi.

Meštar je to odlučno odbio rekavši, da ne bi mogao živjeti u zemlji u milosti i obilju, dok mu prijatelji stradavaju u nevolji i po zatvorima. Naveo je kao primjer slučaj svoga prijatelja, bivšeg bana dra Ive Tartaglie, za kojeg je pisao osobno maršalu Titu, moleći ga, da Tartagliu pusti na slobodu. Tito je obećao, da će biti pušten, ali je njegova naredba došla prekasno, jer je Tartaglia već bio naprasno umro u zatvoru. Ni kasnija Meštrova intervencija, da se mrtvo tijelo «pomilovanog» Tartaglie prenese iz kazzioničkog groblja u obiteljsku grobnicu u Splitu, nije uspjela. Vlastodršci su naredili, da i mrtvaci ostaju na robiji, dok ne ispune godine, na koje su osuđeni! Konačno je Meštar prikazao Kardinalu stanje u Americi i raspoloženje tamošnje javnosti prema Jugoslaviji, zbog čega Tito ne će dobiti poziv, da službeno posjeti Sjedinjene Države, dok se on, Stepinac, bude nalazio u Krašiću. Govorio mu je o velikom ugledu, koji uživa među Amerikancima, a pogotovo u dobro organiziranim katoličkim krugovima, koji su u znak divljenja za njegovo držanje neke škole nazvali Stepinčevim imenom.

Kardinal je sve to slušao s velikim zanimanjem i gledao u Meštra, —kako je to kasnije pričala gospođa Olga—, s pažnjom i ljubavlju. A kad je s male seoske crkve zazvonilo Podne, Kardinal je prekinuo razgovor, prišao k prozoru i tiho se molio. Meštrovićevima se je učinilo, kao da se u tom času Kardinalovo lice svo preobrazilo; imali su utisak, da pred sobom gledaju živoga sveca.

Po završenoj molitvi, razgovor je nastavljen. Kardinal je sada bio veseliji, čak se i šalio, iako se vidjelo, da ima bolove u nogama. Rekao je, da ga nikakve tjelesne muke ne mogu pokolebati u njegovim odlukama i da će se oduprijeti svim prijetnjama i izazovima svojih progonitelja. Pokazao je Meštru još svježu ranu na ruci i pripovijedao, kako mu je nedavno, za vrijeme, dok mu je uručivao neki sudski poziv, jedan milicionar namjerno stavio goruću cigaretu na šaku i opržio ga s očitom namjerom, da ga povrijedi i izazove. Sličnih slučajeva bilo je više, ali je Kardinal preko svega prelazio stoički. «Krist nas je učio, da moramo opraštati», rekao je, «jer je opraštanje dio ljubavi među ljudima, i stoga se molim za njih. Tà, i oni su krv naše krvi i ljudi, ali zavedena i podivljala braća!» Tužio se, kako se poslije operacije teško kreće i kako neprekidno ima bolove u nozi, ali se pohvalno izrazio o liječnicima, koji da su brižno činili sve, što im je u skučenim okolnostima bilo moguće, samo da mu pomognu. Govorio je, kako udbaši i milicioneri s liječnicima silovito postupaju; kako su čak i nekog stranog liječnika do kože pretresali svaki put, kad bi po stručnom poslu dolazio u Krašić. Najgore je, rekao je Kardinal, što nema stalnog liječničkog nadzora, koji bi mu u njegovoj bolesti bio prijeko potreban, ali je ipak osjećao, da, usprkos svim životnim tegobama, lakše snosi zatočenje na selu, nego u svom Dvoru u Zagrebu, jer je na selu bliži zemlji i nebu. Kardinal je nadalje govorio Meštru, kako je odsječen od svijeta i kako ne zna, šta se ondje događa, ali da ipak od vremena na vrijeme saznaje za krupnija zbivanja. Bio je uvjeren u konačni slom komunizma, zbog njegovog bezboštva, bezdušja i materijalizma, a ne zbog snage slobodnog svijeta. Interesirao

se je i za djelatnost hrvatske emigracije, ali samo uzgredno, pa je Meštar stekao utisak, da Kardinal više vjeruje u snagu i otpornost naroda u zemlji, za kojeg se neprekidno molio, da ostane privržen vjeri svojih predaka.

Došlo je vrijeme rastanka. Dolazak neočekivanih posjetilaca u Krašić pročuo se je po selu, pa se pred crkvom okupilo dosta znatiželjnog svijeta, da ih vide. Kad su Meštrovićevi polazili, Kardinal ih je dopratio do automobila, blagoslovio ih i s njima se izljubio. Dugo je gledao za autom, koji je odmicao, dok je Meštar ponio uvjerenje, da će neslomljivi Kardinal, usprkos svojoj teškoj krvnoj bolesti, poživjeti još mnogo godina i da će, bio živ ili mrtav, ostati trajni simbol vjere, otpornosti i borbenosti hrvatskog naroda. Meštra je ipak najviše radovalo, što je probio obruč režimskog nasilja oko Kardinala.

ANTE S. PAVELIĆ — BOGDAN RADICA

[*Hrvatska revija* / XII, br. 4(48), prosinac 1962., str. 320-323.]

RAZGOVOR S PROF. IVANOM MEŠTROVIĆEM: KOD KARDINALA STEPINCA

BEZ TRAŽENJA ičije dozvole i bez najave, prof. Meštrović je otišao automobilom do Krašića, da obiđe zagrebačkog nadbiskupa, Kardinala Stepinca.

Prof. Meštrović kaže, da je susret bio neobično dirljiv i da je Kardinal bio duboko tronut i iznenađen. Na pitanje kako je zdravlje Kardinala Stepinca, prof. Meštrović je izjavio, da vrlo dobro izgleda i da je odlično raspoložen —«bolje nego ikada»— ponovio je dva puta prof. Meštrović. Kaže, da je sretan, kad kroz svoj prozor može gledati svoje seljane kako rade na poljima, ili kad mu dolaze na misu svake nedjelje. Svaki tjedan dana posjećuju ga iz Zagreba njegovi stalni liječnici.

Kardinal Stepinac je svjestan krvne bolesti, koju ima, ali bolest, kao i samoću podnosi svetačkom strpljivošću. Do sada su liječnici bili prisiljeni izvaditi mu 32 litre krvi, što je blizu najveće mjere, ali, i pored toga, njegovo stanje nije u neposrednoj opasnosti. U medicini su poznati slučajevi, gdje su ljudi uz ovu bolest doživjeli visoku starost. Jak moral Kardinala Stepinca, o kojem nam je prof. Meštrović pričao, mnogo doprinosi njegovom stanju.

Zapitali smo zatim prof. Meštrovića, da li je Kardinal Stepinac upoznat s događajima u zemlji i inozemstvu, što je važno zbog odlučujuće uloge, koju on još može odigrati. Dobili smo odgovor, «da je Kardinal s obzirom na ograničene mogućnosti i veze s vanjskim svijetom vrlo dobro obaviješten o važnijim zbivanjima».

Sacra Congregatio Concilii 401

SACRA CONGREGATIO CONCILII

DECLARATIO

Iudicialis actio, qua Excmus Aloysius Stepinac, Archiepiscopus Zagrabiensis, per civilem Iugoslaviae magistratum fuit arbitrio coniectus in carcerem atque iniuria damnatus, universum catholicum orbem atque civilem ipsam societatem vehementer commovit.

Ecclesia tribus praesertim Codicis Iuris Canonici praescriptis sacros Pastores eorumque dignitatem ac libertatem tuetur, comminans excommunicationem ipso facto incurrendam ab eis

1. qui ad iudicem laicum traxerint Episcopum, praesertim proprium (can. 2341),

2. qui violentas manus iniecerint in personam Archiepiscopi seu Episcopi (can. 2343 § 3),

3. qui directe vel indirecte impediverint exercitium iurisdictionis seu potestatis ecclesiasticae, ad hoc recurrentes ad quamlibet laicalem potestatem (can. 2334, 2°).

Omnes eiusmodi excommunicationes sunt, pro casuum varietate, simplici vel speciali modo Sedi Apostolicae reservatae.

Sacra Congregatio Concilii igitur, cleri populique christiani disciplinae praeposita, quum praefata crimina nullam habere causam graviter minuentem imputabilitatem dignoscantur (can. 2205 § 3, 2229 § 3, 3°), augentes vero habeant, praesertim ob singularem Excmi Viri offensi dignitatem (can. 2207, 1°), praesentibus declarat eos omnes, qui ad memorata delicta patranda physice vel moraliter concurrerint, aut eorumdem necessarii participes exstiterint (can. 2209 § 1-3), excommunicationes supra relatas incurrisse, eisque subiectos permansuros, donec a Sede Apostolica absolutionem impetraverint.

Datum Romae, die 14 Octobris 1946.

F. Card. Marmaggi, *Praefectus*.

L. ✠ S.

F. Roberti, *a secretis*.

DEKRET SVETE KONGREGACIJE O IZOPĆENJU SVIH SUDIONIKA U PROGONU NADBISKUPA STEPINCA, Rim 14. listopada 1946.

[R.../65/92]

FOREIGN OFFICE,
S.W. 1

27th *November*, 1946

My Dear Lewis,

I HOPE that you will forgive my sending this form of letter, but I have received a great many letters and petitions forwarded to me by M.P.s concerning the trial and sentence of Archbishop Stepinac in Yugoslavia and to reply to each one in a separate type-written letter would entail the engagement of considerable extra typing staff.

You will no doubt have seen the various answers given in the House on this question, and in particular the reply given on 18th November of which I now attach extracts, which you may care to forward to those constituents who have written to you.

We have been forced to this conclusion after a very thorough investigation of all the facts, and after weighing up reports received from all sources.

Yours ever,

Hector [illegible]

A.W.J.Lewis, Esq. M.P.,
House of Commons.

IZ ENGLESKOG MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA:
London, 27. studenoga 1946.

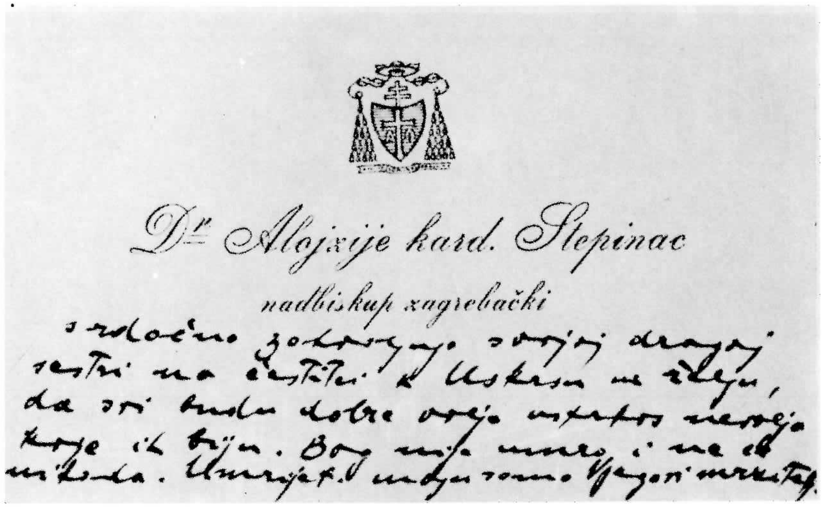

STEPINČEVO PISMO SESTRI

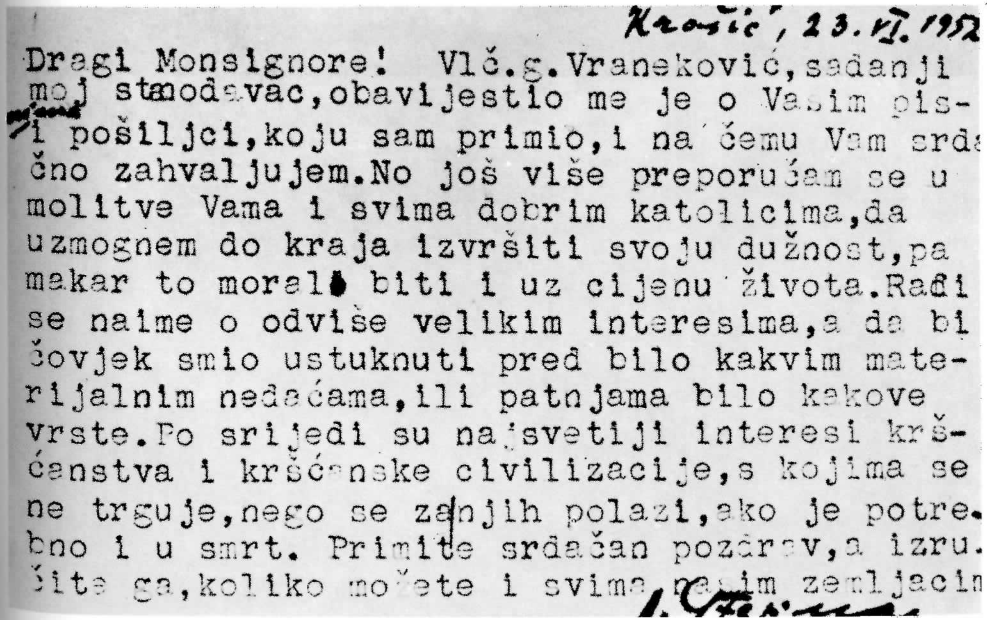

Krašić, 23.VI.1952

Dragi Monsignore! Vlč.g.Vraneković, sadanji moj stanodavac, obavijestio me je o Vašim pis-menoj pošiljci, koju sam primio, i na čemu Vam srdačno zahvaljujem. No još više preporučam se u molitve Vama i svima dobrim katolicima, da uzmognem do kraja izvršiti svoju dužnost, pa makar to moralo biti i uz cijenu života. Radi se naime o odviše velikim interesima, a da bi čovjek smio ustuknuti pred bilo kakvim materijalnim nedaćama, ili patnjama bilo kakove vrste. Po srijedi su najsvetiji interesi kršćanstva i kršćanske civilizacije, s kojima se ne trguje, nego se za njih polazi, ako je potrebno i u smrt. Primite srdačan pozdrav, a izručite ga, koliko možete i svima našim zemljacima

A. Stepinac

PISMO MSGRU. IVANU STIPANOVIĆU (1890-1970.)

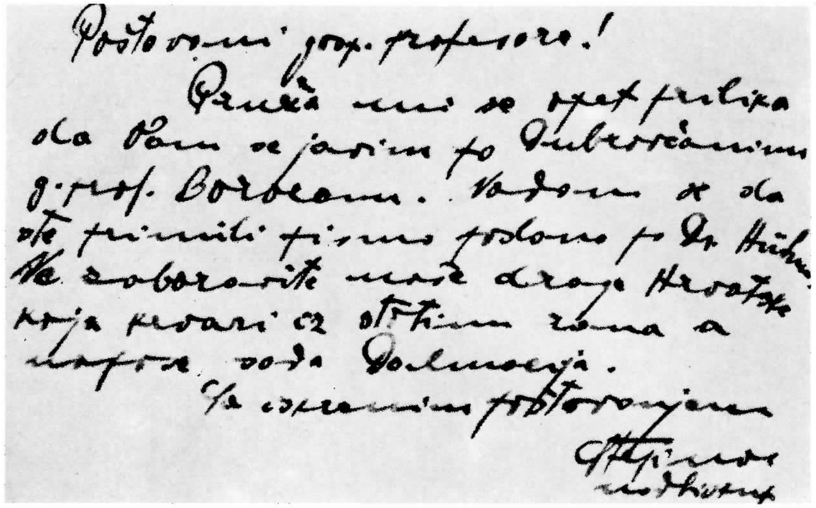

Poštovani gosp. profesore!

Pruža mi se opet prilika da Vam se javim po Dubrovčaninu g. prof. Borbeom. Nadam se da ste primili pismo poslano po Dr. Hühn. Ne zaboravite naše drage Hrvatske koja krvari sa svih strana a napose naša Dalmacija.

Sa odličnim poštovanjem

Stepinac nadbiskup

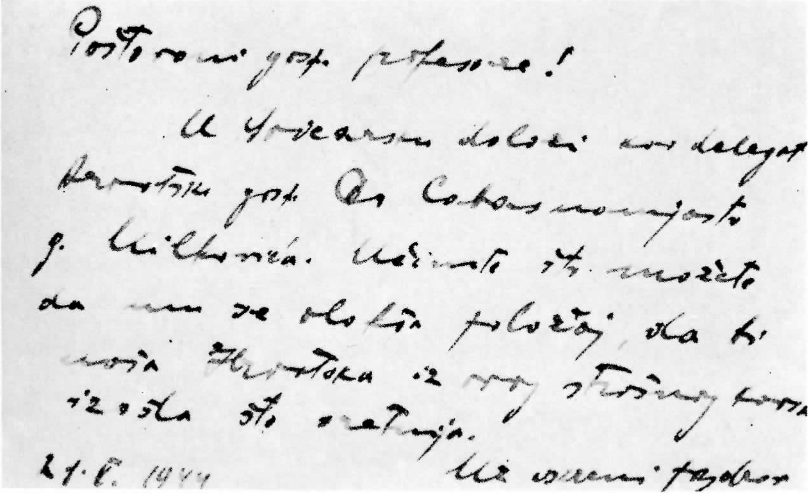

Poštovani gosp. profesore!

U Švicarsku dolazi kao delegat hrvatske gosp. Dr [illegible] g. [illegible]. Uvjeriti ste se možete da mi je [illegible] položaj, da bi moja Hrvatska iz ove strašne borbe izašla što [illegible].

21.I. 1944

Uz odlični pozdrav

Poštovani gospodine profesore!

Pruža mi se prilika, da Vas sa nekoliko riječi obavijestim o prilikama u domovini. Anglo-američki bombarderi počinili su strahote po Dalmaciji, Bosni Hercegovini, a sada evo i u Zagrebu. Vjerujem da će doći dan, kad će se ti ljudi stidjeti što su počinili, a da ne govorim o kletvama sirotinje, koja je ostala bez ičega. Ako nastave u ovoj mjeri, onda naše Hrvatske za kratko vrijeme uopće nema.

Učinite i Vi sa svoje strane što možete, da ove kulturne sramote nestane, i da se spasi od rušenja barem ostatak naše domovine - reliquiae reliquiarum. Ja sam sa svoje strane učinio što sam mogao na više strana. Možda se ipak ganu kamena srca vodećih krugova, te se prestane sa ubijanjem nevinih ljudi. Potanje će Vam moći ispričati i g. dr. Hühn.

Uz srdačan pozdrav i poštovanje

Zagreb, 6. III. 1944

nadbiskup

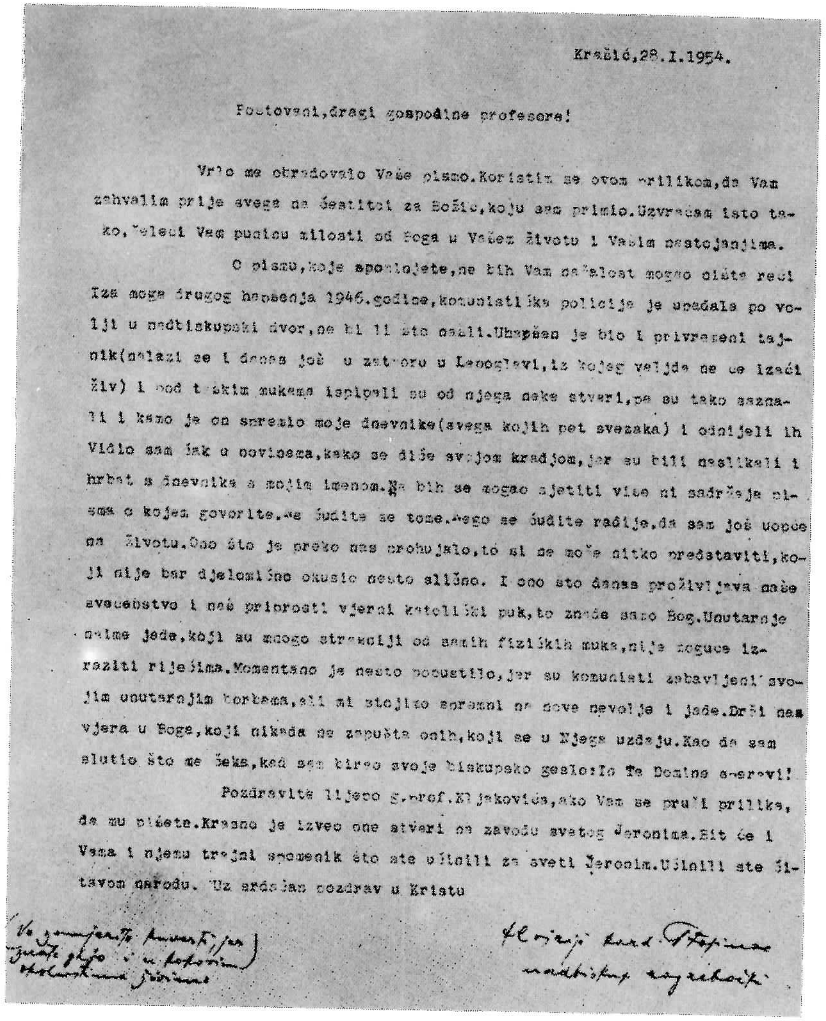

Krašić, 28. I. 1954.

Poštovani, dragi gospodine profesore!

Vrlo me obradovalo Vaše pismo. Koristim se ovom prilikom, da Vam zahvalim prije svega na čestitci za Božić, koju sam primio. Uzvraćam isto tako, želeći Vam puninu milosti od Boga u Vašem životu i Vašim nastojanjima.

O pismu, koje spominjete, ne bih Vam na žalost mogao ništa reći. Iza moga drugog hapšenja 1946. godine, komunistička policija je upadala po volji u nadbiskupski dvor, ne bi li što našli. Uhapšen je bio i privremeni tajnik (nalazi se i danas još u zatvoru u Lepoglavi, iz kojeg valjda ne će izaći živ) i pod teškim mukama iscijedili su od njega neke stvari, pa su tako saznali i kamo je on spremio moje dnevnike (svega kojih pet svezaka) i odnijeli ih. Vidio sam čak u novinama, kako se diče svojom kradjom, jer su bili naslikali i hrbat s dnevnika s mojim imenom. Ne bih se mogao sjetiti više ni sadržaja pisma o kojem govorite. Ne čudite se tome. Nego se čudite radije, da sam još uopće na životu. Ono što je preko nas prohujalo, to si ne može nitko predstaviti, koji nije bar djelomično okusio nešto slično. I ono što danas proživljava naše svećenstvo i naš prikrašti vjerni katolički puk, to znade samo Bog. Unutarnje naime jade, koji su mnogo strašniji od samih fizičkih muka, nije moguće izraziti riječima. Momentano je nešto popustilo, jer su komunisti zabavljeni svojim unutarnjim borbama, ali mi stojimo spremni na nove nevolje i jade. Drži nas vjera u Boga, koji nikada ne zapušta onih, koji se u Njega uzdaju. Kao da sam slutio što me čeka, kad sam birao svoje biskupsko geslo: In Te Domine speravi!

Pozdravite lijepo g. prof. Kljakovića, ako Vam se pruži prilika, da mu pišete. Krasno je izveo one stvari na zavodu svetog Jeronima. Bit će i Vama i njemu trajni spomenik što ste učinili za sveti Jeronim. Učinili ste čitavom narodu. Uz srdačan pozdrav u Kristu

Alojzije kard. Stepinac
nadbiskup zagrebački

Krašić, 23.V.1956.

Poštovani dragi gospodine profesore!

Prošlo je već mnogo mjeseci, da Vam se nisam javio, a niti zahvalio na čestitci Vama i Vašoj gdji supruzi. Ali što ćete. Pošta za me u komunističkoj Jugoslaviji ne postoji, a na privatnika se nije baš najlaglje namjeriti, da pismo ponese.

O sebi ne bih Vam imao što posebna pisati. Opkoljen sam strogim stražama dan i noć (osam uniformiranih stražara milicionera, komandir i jedan UDBA-š u civilu, koji njuška po župi ne bi li što saznao i koga strpao u zatvor. Zadnjih dana je starca svećenika penzionirca prijavio radi "uvrede narodne vlasti" i sad mora taj starac svećenik na sud. Kako će proći ne znamo. Danas je isti UDBA-š naredio župniku, da skrati živicu na svom cvijetnjaku, jer da straže ne mogu dobro vidjeti tko ulazi u kuću, pa da ne bi tko dopro do mene. Ali, već smo se privikli, pa hvala Bogu.

Patnje našeg naroda sve veće su iz dana u dan. Porezi su tako strahoviti, da će naskoro sve biti u rukama države, ako se ovako kroz dulje vrijeme nastavi, jer seljak nije više u stanju, da to snosi. Sad su udarili porez i na pse, nakon čega su mnogi poubijali svoje pse. Ne manjka ipak ni humora u strašnoj i krutoj zbilji. Ima više slučajeva, da su pobijene pse objesili komuni ili miliciji na vrata u noći s natpisom: "Nisam mogao više podnositi, pa sam odabrao smrt."

Sva utjeha bijednom narodu u ovim strašnim danima jest Bog i crkva, u koju dolazi da se pomoli. Nije dakle čudo, da je pritisak na svećenstvo strahovit, a već na djecu u pučkoj školi silan pritisak, da se ne usude ići na vjeronauk u crkvu. Lani je bio slučaj u jednoj župi, da su djeca urinirala od boli, kako ih je izbila šumska učiteljica radi polaska vjeronauka. (Da ovu žalosnu istinu netko iznese ovdje u javnost, ne bi mu manjkalo par godina robije "radi klevete narodne vlasti") Ali to je samo sitni isječak <u>iz mora jada i nevolja</u>, kojeg iznosim samo Vama lično, jer za javnost nije iz razumljivih razloga. Mi ipak ne zdvajamo, nego gledamo puni pouzdanja u Boga u budućnost.

Vama i Vašoj gdji supruzi srdačan pozdrav

† Alojzije kard. Stepinac
nadbiskup zagrebački

Krašić, 1°. I. 1957.

Poštovani dragi gospodine profesore!

Primio sam Vašu čestitku k Božiću, na kojoj srdačno zahvaljujem Vama i Vašoj cijenjenoj gospodji supruzi.

Koncem prosinca vratio se iz Amerike profesor Nate Ujević, pa mi je preko prof. Ferdera (koji smije do mene kao liječnik) poručio dosta informacija o Vama i o prilikama u svijetu, što je za mene bilo od velikog interesa, pogotovo sada, kad su nakon dogadjaja u Madjarskoj i Poljskoj podvostručili straže nada mnom, bojeći se valjda, da se ne bi slični dogadjaji ponovili i ovdje.

Medjutim baš sada čitam u broju od kolovoza prošle godine mjesečnika "Katholischer Digest", kako se neki američki predsjednik tješio u teškim časovima izrekom Edisona, koju je imao napisanu na svom pisaćem stolu: "Wenn du einmal mutlos bist, dann denk an Jonas: er kam sogar aus dem Bauch des Walfisches wieder heraus!"

Biti u komunističkim raljama je gore nego u trbuhu kita, ali kad se američki predsjednik mogao tako utješiti, još više se moram i mogu ja kao predstavnik Crkve, koji znade, da nije prazna riječ Psalmiste, kad veli: "Štogod se domeđe Gospodu, to On čini u nebu i na zemlji, u morima i u svima dubinama."

Može dakle i mene izbaviti ne samo iz trbuha kita nego iz ralja komunista, koji su, kao nitko do sada u historiji svijeta, pokušali i truda se uporno, da od čovjeka, koji je od Boga stvoren kao slobodno biće, učine bijednog roba, koji drhće pred svakim migom svog krvavog gospodara, i ne zna drugo nego poput papige opetovati, što komunistički komesari propisuju za parolu dotičnog časa.

Naš ubogi narod puno, puno trpi i dalje. Ali se moram diviti izdržljivosti našeg priprostog seljačkog puka, kojega komunisti najviše mrze iza svećenika, jer je uz njega još jedino, koliko toliko samostalno biće.

Medjutim, mi se molimo i dalje za svoje progonitelje, prema nauci Krista Boga. Nestat će ih prije ili kasnije, a Bog ostaje.

Srdačno Vas pozdravlja i iskreno poštuje

✝ Alojzije kard. Stepinac

nadbiskup zagrebački

Župni dvor, u kojem živi Kardinal budno čuva oko 10 milicajaca, iako je, prema opisivanju prof. Meštrovića, za vrijeme njegova posjeta bio na straži samo jedan. Očito je, dakle, da su vlasti preko agenata, koji su slijedili prof. Meštrovića, unaprijed obavijestile milicijsku stanicu kod Krašića.

[*Nova Hrvatska*,
God. II. br. 8-9.,
London, kolovoz — rujan, 1959.]

STEPINAC — DUHOVNI HEROJ

NEKOLIKO REFLEKSIJA O STEPINCU, POVODOM DESETGODIŠNJICE NJEGOVE OSUDE

IVAN MEŠTROVIĆ (1883-1962.)

TAKO se 11. listopada [1956.] navršila žalosna desetgodišnjica nepravedne osude i utamničenja Alojzija Stepinca, Nadbiskupa Zagrebačkog i Kardinala Katoličke Crkve. Jedna teška godišnjica za Stepinca, ali isto toliko slavna za njega, a sramotna za one, koji su ga osudili. Ova osuda spada na stranicu nesretnih poteza režima, koji mogu biti fatalni po nj. Ona je sramotna, jer je bio osuđen jedan pravedan čovjek, u čiju ispravnost, kako u vjerskom tako i u nacionalnom pogledu, nitko u hrvatskom narodu nije sumnjao — pa ni oni, koji su ga osudili. On je bio «suđen» zbog njegove neslomljive vjere u Kristovu nauku i u pravo hrvatskoga naroda na svoju slobodu i samostalnost, a sve drugo su bile lažne izmišljotine. To je piscu ovih redaka pred nekoliko godina u New Yorku priznao jedan od prvaka komunističke partije, tada prvi do Tita, Milovan Đilas. Na upit: što on misli o Stepincu i o osudi, koju su naredili, da bude nad njim izrečena, odgovorio je:

«Da pošteno kažem istinu, ja mislim, i to ne samo ja, da je Stepinac jedan integralan čovjek, čvrst karakter, koga je nemoguće slomiti. On je bio zaista pravedan osuđen, ali koliko se je puta desilo u historiji, da su bili pravedni ljudi osuđeni iz političke nužde.»

— Zar je zaista politička nužda sukobljavati se s voljom i osjećajima hrvatskog naroda i s velikom Kršćanskom Crkvom te, dosljedno tomu, sa svim religijama, koje ispovijedaju opstojnost Boga? — bio je upitan Đilas.

«Mi ne bismo imali ništa protiv njegova hrvatskog nacionalizma, samo ne možemo trpjeti njegovu privrženost Rimskom Papi.»

— A što Vi mislite, tko u Hrvatskoj imade više pristaša, Tito ili Stepinac?

«Teško pitanje, ali ću Vam odgovoriti pošteno. Mi u Hrvatskoj nemamo za nas više od 3 po sto, a u Jugoslaviji kao cjelini više od 5 po sto. Nu, to ništa ne mari, jer i kršćani su počeli s malim brojem pristaša.»

— Ali oni nisu širili svoju vjeru s utamničavanjem i ubijanjem

drugih, koji nisu uz njih pristajali, nego su se za nju borili s vlastitim stradanjem.

«Jesu, Boga mi, kasnije i oni to radili, kad su raspolagali silom. Uostalom, metode naše doktrine su potpuno različite od onih Kršćanstva u njegovim početcima. Mi lomimo i odstranjujemo sve, što nam je na putu, i cilj opravdava sredstva.»

— Pa to je, kako kažu, jezuitska deviza.

«Komunizam usvaja svaku devizu, koja mu izgleda podesna za njegov cilj.»

Siromah Đilas, to je osjetio i na svojoj koži, čim je u njemu počelo progovarati čojstvo kroz marksističku doktrinu.

Jedan drugi od komunističkih prvaka mi je rekao, kad smo dotakli Stepinčev slučaj, isto što i Đilas:

«On je sigurno čovjek jaka i čista karaktera i uporno stoji za svojim uvjerenjem. Da je samo u jednoj stvari popustio, bio bi danas slobodan i nama uštedio napast. Nas njegov hrvatski nacionalizam ne bi smetao, i da je samo proglasio hrvatsku crkvu, mi bismo ga bili digli do neba.»

— On to, gospodine ili druže, nije mogao učiniti protiv svoga uvjerenja i uvjerenja svoje pastve, a vjerojatno je bio svjestan i toga, da biste ga vi «digli» toliko, da kad bi pao, ne bi ništa ostalo od njega, ni od onih, koji bi ga pratili. Katolička Crkva izgleda kao jedna zastarjela tvrđava, na kojoj se je uhvatila patina starine, ali budite uvjereni, da je marksistički topovi ne će biti u stanju razrušiti.

Tako je svršio razgovor s ovim drugim komunističkim prvakom.

Uskoro su se i komunistički ideolozi uvjerili, da je tvrđava, na koju pucaju, zaista tvrda, jer njihovi metci na njoj gule samo vanjsku koru, a ne probijaju zide. O tome ih je moglo uvjeriti i držanje našeg siromašnog i gonjenog svećenstva u Hrvatskoj, kao i onog u Poljskoj, Češkoj, Slovačkoj i Madžarskoj, i posvuda, gdje su komunisti nametnuli svoju vlast.

Tvrdo kamenje nisu samo svećenici, nego još više narodi, kojima su vjera i kršćanski moral postali sastavni dio njihova bića. Stepinčev slučaj je samo dokaz nasrtaja na duhovnu i moralnu stranu narodnog bića, a držanje njegovo i drugih s njime je obrana od tog nasrtaja. Zato je Stepinac postao duhovni heroj ne samo za Hrvate, nego i za sve Kršćane diljem svijeta.

Nasrtaj fanatika, koji jurišaju na vjeru i na vjekovne kulturne zasade, izgrađene umom i iskustvom, jači je od njih samih, ali je i uvjerenje onih, koji taj nasrtaj odbijaju, jače od njih samih, pa nije teško proreći, na čijoj će strani biti konačna pobjeda: na onoj, koja

je vođena uštrcanim fanatizmom i zabludom, ili na onoj, koju pokreću vjera i uvjerenje?

Stepinčev je slučaj karakterističan ne samo za komunistički moral, nego ujedno pokazuje, da je njihov socializam samo fraza. Njima je bez sumnje bilo poznato Stepinčevo vladanje, i kao čovjeka i kao prvosvećenika u Hrvatskoj. Skroman čovjek i svećenik, koji je došao na visok položaj bez osobne ambicije; koji je od svih svojih znatnih prihoda za sebe zadržavao samo toliko, koliko bi bilo dovoljno jednom radniku za njegov život; koji je, usprkos raskošne Nadbiskupske palače i položaja visokog Crkvenog dostojanstvenika, produžio spavati na skromnoj željeznoj postelji; koji je sve dohotke davao za crkvene i vjerske potrebe i nastojao, da se višem kleru privilegije u materijalnim prihodima snize na minimum, a da se višak dade za skloništa sirotinji i ublaži materijalna bijeda, te za podizanja malih crkava na periferiji za duševnu utjehu onih, koji je inače nisu u životu mogli naći. Zato su ga gojniji svećenici, čak i na njegovom Kaptolu, šaputom krstili «bolševik». Toga i takvog Nadbiskupa su u «Socijalističkoj Republici» komunisti potjerali s položaja i u zatvor.

A sad nekoliko riječi o objedama, iznesenim u optužnici.

Optuživanje Stepinca za mržnju na Srbe i za prisilno pokatoličavanje za vrijeme ustaša, potpuno je lažno. Stepinac je za vrijeme Prvog svjetskog rata pošao na Solunski front iz talijanskog zarobljeništva, da se sa Srbima bori protiv Austrije. On to nije činio iz nekog avanturističkog duha, nego očito iz bratskih osjećaja, ne predviđajući, kao ni drugi dobrovoljci, da će Beograd nakon ujedinjenja provoditi hegemoniju i strahovladu nad Hrvatskom i Hrvatima. Da ga je to kasnije razočaralo i da se je protivio takvom jedinstvu, sasvim je prirodno za čovjeka, koji ne trpi nepravdu i nasilje i poštuje narodno i čovječje dostojanstvo, pa vršilo se nasilje ma na komu, a nekmoli nad njegovim narodom. U politiku se nije miješao, ali je, postavši Nadbiskup, osuđivao svako nečovještvo, domaće i strano, počam od Aleksandra pa do Pavelića.

Laž je, da je za vrijeme ustaša bio pasivan. Pisac ovih redaka nije za vrijeme ustaša nikog sreo u Zagrebu, koji bi više osuđivao njihova zlodjela nego Stepinac. To su oni znali i zato su ga mrzili. Pri jednom našem sastanku formalno je plakao od bola i stida nad barbarskim postupcima Pavelićeva režima i nad aktom Rimskog ugovora, koga je «Poglavnik» potpisao, priznajući Mussoliniju najljepši dio Hrvatske, Dalmaciju, i tražeći za uzvrat talijanskog princa za hrvatskog kralja. «To je najsramotnije djelo u čitavoj hrvatskoj povijesti» — rekao je gnjevno Stepinac. Za vrijeme Biskupskih Konferencija u Nadbiskupskom dvoru, kojima je bio cilj, da visoki kler odredi svoje stanovište prema režimu uopće, a napose u progonu Srba, Biskupi

pod predsjedanjem Stepinca su odlučili, da idu u deputaciju Paveliću i da protestiraju i traže, da se progoni obustave. Stepinac je predložio, da ispred svih Nadbiskup Šarić govori i preda protestnu notu, što je Šarić i učinio.

Što se tiče Stepinčeva učešća u pokatoličavanju Židova i Pravoslavnih, slijedeći slučaj je dovoljan da demantira tu objedu. Župnik (još je živ) najveće katoličke župe u Zagrebu pokazao je piscu ovih redaka upute, primljene od Nadbiskupa Stepinca, koje su glasile: «Kad Vam dođu osobe Pravoslavne ili Židovske vjere, čiji je život u opasnosti pa hoće da se sklone prijelazom na Katoličanstvo, primite ih radi spasavanja ljudskih života. Ne tražite od njih nikakvu naročitu vjersku obuku, jer su pravoslavni kršćani, kao i mi, a židovska je vjera, iz koje je kršćanstvo poteklo. Kršćanska je zadaća i dužnost u prvom redu, da spasava ljude. Kad ovo ludilo i divljaluk prođe, ostat će u našoj Crkvi oni, koji su ušli iz uvjerenja, a drugi će se, kad opasnost prođe, vratiti svojoj Crkvi.»

Između objeda protiv Stepinca najkrupnija je laž njegova tobožnja suradnja s režimom, postavljenim od okupatora. U proljeće godine 1942. pokazao mi je snop prijetećih pisama — pritisnutih na njegovu stolu jednim omašnijim komadom kamena, koji je od okupatorskih agenata dobio u rame, kada se je vozio po periferiji Zagreba. Prijeteća pisma su bila od glavešina Glavnog Ustaškog Stana i od Gestapo-a, pisana na njemačkom i hrvatskom, a sadržaj im je bio isti: «Mi znademo, da ste Vi najveći protivnik naše ideologije, ali nastavite li, mi ćemo Vas nasred ulice ubiti kao psa. Tu Vam ne će pomoći rimski crveni pojas.»

Možda da to naci-fašisti nisu izvršili baš radi toga pojasa, nu njihovi komunistički blizanci su se pokazali hrabrijima. Oni su prešli preko toga pojasa, prešli, makar su znali, da je Stepinac spasio na tisuće srpske i partizanske djece i usprkos tomu, što su znali, da su partizani dolazili noću k Stepinčevoj majci, da ih nahrani (što je ona svaki put i uradila), kao i usprkos tomu, što su mu Naci strijeljali brata kao suradnika partizana. Početkom samog suđenja režim je bio dovoljno obaviješten, da sve prijetnje okupatora nisu obeshrabrile Stepinca i da je bio sabrao sve dokumente o zlodjelima okupatora u našoj zemlji i da je te dokumente sâm, pod opasnosti života, prenio u Rim i dao ih Poglavaru Crkve. O Stepinčevu držanju za vrijeme rata bili su ne samo naš narod nego i Zapadni Saveznici upućeni. O tome je pisac ovih redaka upozorio Titov režim preko njihova predstavnika u Rimu, prilikom izvođenja Nadbiskupa pred sud, da će režim bez sumnje moralno izgubiti proces ma kakvi pravorijek nad Stepincem donio i ma šta se s njime fizički uradilo. Komunističke vlastodršce to

nije smetalo ni u njihovu «suđenju», niti u njihovu klevetanju protiv optuženoga pred narodom i pred svjetskom javnosti. — Ovo je bilo bezdušnije od same kazne.

Međutim, njihove klevete nisu uspjele, ni pred narodom niti pred svjetskom javnosti, a još manje pred ljudskom savjesti, koja je izrekla svoju osudu protiv tužitelja. Nakon što su vidjeli, da su proces moralno izgubili, izmijenili su Stepinčevo tamnovanje utoliko, što su ga prevezli iz običnog zatvora i internirali u župnom stančiću u njegovom rodnom mjestu, gdje je i danas čuvan dan i noć brojnom stražom i zabranjena mu je svaka veza s vanjskim svijetom, bilo osobno ili preko pisama. To su oni od režima nazvali «oslobođenjem od tamnice»!

Komu je to trebalo i još treba, pod pritiskom koga ili kojih se to radi, još je prilična tajna. Istina je, da je drug Tito izjavio jednom američkom novinaru, da on ne može pustiti Stepinca na slobodu, jer da bi se svi Srbi usprotivili. Mi u ovo ne vjerujemo, ili bar ne u cjelini. Sama izjava je, čini nam se, neoprezna, jer pokazuje, da komunistički blok nije tako monolitan, kako ga oni žele prikazati, a ujedno otkriva, tko je odlučujući čimbenik u Titovoj Jugoslaviji «bratstva i jedinstva», kao i to, ukoliko i kako se provodi jednakost u tom bratstvu. Ovaj misterij, gdje je i tko je zloduh, možda će nam jednoga dana otkriti drugovi sami, kad se počnu razračunavati, kao što nam, evo, otkrivaju današnji moskovski vlastodršci iza smrti «Velikog Jože», u komu je, navodno, njihov zloduh imao svoje boravište. Ma koliko da smo protivnici svake osobne idolatrije i da ne želimo davati u maglu svoje mišljenje, ipak moramo reći, da ne vjerujemo, da bi taj zlo inspirirani duh bio sâm Tito, nego prije, da se taj duh, ili više njih nalaze u kotačima, na kojima se Maršal vozi. Da je do sada vješto upravljao kolima i išao mogućim putem, to mu moraju i njegovi protivnici priznati, i njegovi vanjskopolitički uspjesi nemaju se pripisati samo za njega prikladnoj situaciji između dva bloka. Čak je ugodio i ideološkim protivnicima kod kuće time, što je potrefio da brani nezavisnost zemlje, pa bila ona ugrožena izravno ili zaobilazno.

Vraćajući se na Stepinčev slučaj, moram istini za ljubav spomenuti slijedeće. Kad sam čuo, da je Krašićki zatočenik opasno bolestan, pisao sam Maršalu, da vjerujem, da on to znade, a isto tako, da vjerujem, da će imati poštovanja prema karakteru i hrabrosti svog užeg zemljaka, pa ma koliko bili ideološki protivnici. U najkraće sam vrijeme dobio odgovor, da je Nadbiskup uistinu bolestan i da su mu nuđena tri liječnika, koje da je pacijent odbio, jer, valjda, nije imao povjerenja, a zatim, da mu je stavljeno na znanje, da može uzeti liječnike, u koje sam ima povjerenje.

Ovi retci nisu napisani, da brane Stepinca, a niti da iz mržnje optužuju one, koji su mu oduzeli slobodu. Stepinčeva je obrana sâm njegov stav pred sudom i njegovo držanje kroz svih deset godina tamnovanja, a za one, koji su ga osudili, optužba je sâm fakat, da su svjesno osudili pravedna čovjeka, koji je ustao na obranu vjere i osjećaja svojega naroda, čemu je u službi već i u samom tamnovanju. Oni, koji ga htjedoše poniziti, uzdigoše ga.

O ovoj deset-godišnjici pitaju se mnogi, a i ja sa njima, ne će li komunistički režim u Jugoslaviji promijeniti svoju taktiku prema Stepincu i Crkvi i priznati, da je dosadašnja bila pogrešna, kao što su Rusi uradili prema Titu. Možda će uočiti, da je Tito manje važan za veliki Sovjetski Savez, nego što je Stepinac za malu Jugoslaviju. Ili će se bojati, da ne bi Moskva ponovila anatemu na Tita i optužila ga, da je to odstupanje od prave doktrine?!

South Bend, U.S.A., 18. VIII. 1956.

[*Hrvatska revija,*
Buenos Aires, rujan 1956.]

PORUKA KARDINALA STEPINCA IZ KRAŠIĆA

...«PREPORUČAM SE U MOLITVE VAMA I SVIMA DOBRIM KATOLICIMA, DA UZMOGNEM DO KRAJA IZVRŠITI SVOJU DUŽNOST, PA MAKAR TO MORALO BITI I UZ CIJENU ŽIVOTA. RADI SE NAIME O ODVIŠE VELIKIM INTERESIMA, A DA BI ČOVJEK SMIO USTUKNUTI PRED BILO KAKVIM MATERIJALNIM NEDAĆAMA, ILI PATNJAMA BILO KAKOVE VRSTE. PO SRIJEDI SU NAJSVETIJI INTERESI KRŠĆANSTVA I KRŠĆANSKE, CIVILIZACIJE, S KOJIMA SE NE TRGUJE, NEGO SE ZA NJIH POLAZI, AKO JE POTREBNO I U SMRT»...

Krašić, 23. VI. 1952.

[Pismo Msgru. Ivanu Stipanoviću (1890-1970.)]

KAZALO

STEPINAC MU JE IME / PREDGOVOR, Vinko Nikolić. . 5

I.

AUTOPORTRET ALOJZIJA STEPINCA

GOVOR NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE», U ZAGREBU, 3. I 8. LISTOPADA 1946. 33

DVA POZDRAVNA GOVORA 39

OKRUŽNICA SVEĆENSTVU ZAGREBAČKE DIJECEZE . . 42

PROPOVIJED PRED KATEDRALOM U ZAGREBU, 31. LISTOPADA 1943. 45

Pozvani i nepozvani / dr. Julije Makanec. 51

NEKE PREDSTAVKE U OBRANU PROGONJENIH . . . 54

PROTEST SAVEZNICIMA RADI BOMBARDIRANJA ZAGREBA 57

STEPINČEV ODGOVOR NA POZIV OKRUŽNOG SUDA U OSIJEKU 59

TRI OPORUKE NADBISKUPA ALOJZIJA STEPINCA. . . 62

II.

DRAMA JEDNOGA ŽIVOTA

ŽIVOTNI PUT ALOJZIJA STEPINCA / Hijacint Eterović . . 75

BARBARA STEPINAC I SVEĆENIČKO ZVANJE NJEZINOG ALOJZIJA / Stjepan Sakač, D. I. (1890-1973.) 85

MOJE USPOMENE NA KARDINALA STEPINCA / Juraj Krnjević 102

DA LI JE KARDINAL STEPINAC BIO ZASUT MINOM NA BOJIŠTU / Eugen Beluhan 105
UGODNA SJEĆANJA / Ivan Ev. Šarić (1871-1960.) . . . 107
KARDINAL STEPINAC I HRVATSKE MILOSRDNICE / Bogoljuba Jazvo (1897-1975.) 110
DVA SUSRETA S NADBISKUPOM STEPINCEM / Stjepan Ratković (1878-1968.). 117
STEPINAC — PRIMAS HRVATSKE / Stjepan Buć (1888-1975.). 124
MOJE USPOMENE NA KARDINALA STEPINCA / O. Dominik Mandić (1889-1973.) 130
SPOMENI NA KARDINALA STEPINCA / Hrvoslav Ban . . 141
Oproštaj od nadbiskupa Stepinca / Ivan Meštrović . . . 145
Stepinac o jednom pismu Draže Mihajlovića / Ivan Meštrović. 145
ZADNJA USPOMENA NA STEPINCA / Ivo Vukina (†1978.) . 148
ČESTITAM TI, DJEVOJKO! / Nedjeljka Luetić Tijan . . . 150
KAD SAM POSLJEDNJI PUT VIDIO STEPINCA / Gašpar Malvić 154
USPOMENA NA NADBISKUPA / Enver Mehmedagić 160

III.

«PREŽALOSNI PROCES»

ČETRNAEST GODINA U VRTLOGU PATNJE I SLAVE (1946-1960.) 165
PRESUDA OPTUŽENIMA: «STEPINAC DR. ALOJZIJE... KRIV JE»... 179
GOVOR DRA IVE POLITEA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE» 185
GOVOR DRA NATKA KATIČIĆA PRED «VRHOVNIM SUDOM NR HRVATSKE» 212
«PREŽALOSNI PROCES» I NEKI ODJECI. 215
Izopčenje iz Crkve (latinski i hrvatski) / Slučaj Stepinac u Britanskom Donjem domu, 18. 11. 1946. / Irski parlamenat u Dublinu, De Valera

NEKA SVJEDOČANSTVA 219
Winston Churchill / Randolf Churchill / François Mauriac / Paul Claudel / Arnold J. Toynbee / Hugh Seton-Watson / Ida Goerres / Louis S. Breier / William L. Chenery / NCCJ / International News Service / Dr. John Sutherland Bonnell / Dr. Willard S. Sper / Jean-Baptiste Apcar / J. Kallos / Douglas Hyde / A. H. Count O'Brien / L'Osservatore Romano / The New Leader / The New York Times / Die Tat
STEPINAC I SRBI I ŽIDOVI 226
Stepinac kardinalu Maglione / Pravoslavni mitropolita svjedočio za Stepinca (dr. Ante Šumanović) / «Zahvalio mi, što sam učinio za Srbe» / Kardinal Alojzije Stepinac (Sveta Milenović) / Kardinal Stepinac i «srbokomunizam» (R. Oraški) / Marc Petrović / Kardinal Stepinac i «nasilno prekrštavanje pravoslavnih» (Vladko Maček) / Tihi mučenici / Sjećanja na hrvatskog velikana (Sofija Brajša)
STEPINAC I SLOVENCI 237
Stepinčeva okružnica svećenicima / Antun Wurster / Valerijano Učak / Dr. Čuo / Dr. Stjepan Lacković / Josip Vrtačnik / Pavle Horvat / Dr. Ante Šumanović / Antun Wurster / Dr Jozo Poduje
POVIJESNA ISTINA I SUDSKA TRAGIKOMEDIJA / Fra Mamerto Margetić 247
PROCES PROTIV NADBISKUPA STEPINCA / Milivoj Magdić (1900-1947.) 252
STEPINAC I SALOMA / D. Žanko. 265
SLUČAJ STEPINAC / Ante Ciliga 280
STEPINAC-TITO: SMJEŠTAJI I OSVETLJENJA JEDNE «AFERE» / Ernest Pezet (1887-1966.) 296
PROCES PROTIV NADBISKUPA STEPINCA I MEĐUNARODNI STATUS N.D.H. (1941-1945.) / Milan Blažeković. . . 323
UTAMNIČENIK U LEPOGLAVI 369
Doček nadbiskupa Stepinca u lepoglavskoj kaznionici ujesen 1946. (Ivan Pernar)
STEPINAC U LEPOGLAVI / John I. Pintar 372
Stepinac «iza bodljikave žice» (Nikola Čolak) / Susret s Nadbiskupom u Lepoglavi (Josip Hećimović)

NEKE IZJAVE I RAZGOVORI 382
Fred Sparks / C. L. Sulzberger / Alex Singleton / Drew Pearson

ZATOČENIK U KRAŠIĆU 389

DVIJE DIPLOMATSKE NOTE IZMEĐU VATIKANA I FNR JUGOSLAVIJE 390

FALSIFIKATORI NA DJELU: FILM O STEPINCU / Jozo Kljaković (1889-1969.) 401

NEKI RAZGOVORI I IZJAVE 409
«La Liberté» / Franco Monicelli / Traudl Lessing / Hodočašća u Krašić / Juda Iskariot na Stepinčevu radnom stolu / John LaFarge, S. J. / Osjećaj duboke zahvalnosti i odanosti kardinalu Stepincu (Bogdan Radica)

STEPINAC — TO ZVUČI GORDO! / Krunoslav Mašina . . 422

MEŠTROVIĆ I STEPINAC 429
Tri Meštrovićeve izjave / Pisma nadbiskupa Alojzija Stepinca Ivanu Meštroviću / Meštrović u pohodima kardinalu u Krašiću 1959. / Razgovor Meštrović-Stepinac

STEPINAC — DUHOVNI HEROJ / Ivan Meštrović (1883-1962.). 446

PORUKA KARDINALA STEPINCA IZ KRAŠIĆA 453

■

KAZALO SLIKOVNIH PRILOGA

UMJETNIČKE REPRODUKCIJE

JOZO KLJAKOVIĆ 4-5

JOSIP CRNOBORI 140-141

JOSIP CRNOBORI 252-253

IVO DULČIĆ 284-285

LOJZIKA ULMAN 332-333

IVAN MEŠTROVIĆ 428-429

FOTOGRAFIJE

Nadbiskup Alojzije Stepinac 44-45

DRAMA JEDNOGA ŽIVOTA 76-77
Ilustrirani list «Svijet» u Zagrebu / Barbara Stepinac rođ. Penić / Stepinac šestoškolac / Katedrala Sv. Stjepana i Nadbiskupski dvor u Zagrebu / Stepinac ceremonijal i bilježnik nadbiskupa dra A. Bauera / Stepinac, nadbiskup-koadjutor / Stepinac u Svetoj Zemlji 1937. / Stepinac kod pape Pija XII. god. 1939. / Sa hodočasnicima u Mariju Bistricu / Zadnje svećeničko ređenje u Zagrebu

«PREŽALOSNI PROCES» 172-173
Na službenoj državnoj priredbi u rujnu 1945. / Stepinca provode pred «Vrhovni sud NR Hrvatske» / Stepinac sa suoptuženicima / Publika u sudnici / Suoptuženici Lisak, Stepinac i Šalić / Stepinac sluša optuženicu / Stepinac drži svoj glasoviti govor / Izricanje osuda

STEPINAC U LEPOGLAVI 380-381
«Kazneno-popravni dom» u Lepoglavi / Stepinac u svojoj ćeliji / Pred napuštanjem Lepoglave skida Križ s oltara / Pred otvaranjem vrata kaznionice

STEPINAC U KRAŠIĆU 380-381
Dolazak Stepinca u Krašić / Župski dvor u Krašiću / Stepinčev radni stol / Knjižnica i umivaonik s priborom / Nadbiskup sa župnikom vlč. J. Vranekovićem / Sa župnikom i sa Č. Sestrama / Na licu mu tragovi velikih patnja

STEPINAC U KRAŠIĆU 388-389
Simbolična slika njegove «slobode» / U razgovoru s novinarima / Molitva u župskoj crkvi / Pogled kroz prozor / Krunjenje Gospe od Fatime 1959. / Dvije posljednje fotografije

DOKUMENTI I PISMA 444-445
Dekret Svete Kongregacije o izopčenju / Iz engleskog Ministarstva vanjskih poslova / Pismo sestri / Pismo msgru. Ivanu Stipanoviću / Pisma Ivanu Meštroviću

STEPINAC MU JE IME

(Svršetak sa str. 1)

samo u granicama svoje male Hrvatske, jer njegova je veličina unutarnja], nu, ni Stepinac nije Crkvi ostao nimalo dužan. Potpuno izravnanje između Crkve i Stepinca bit će u času – doživjet će ga današnji mlađi naraštaji – kada Stepinac bude uzvišen na čast oltara, među velike svece, ispovjedaoce i mučenike Crkve...»

«...Stepinac je cjelovita ličnost i ne može se njega dijeliti na crkvenog čovjeka i hrvatskog rodoljuba. On je jedno i drugo u svoj svojoj punini. Nu, mi ovdje želimo naglasiti pojavu Stepinca na domovinskom području. Mislimo kod toga na značenje njegova prisustva za našu braću u domovini na koncu prošloga rata, a također i na to, što je tada Stepinac predstavljao za nas u tuđini, u onom beznadnom času našega narodnog i osobnog života.

Kad je na našu Hrvatsku bio pao olovni mrak i prignječio je krvlju i suzama, s prijetnjom potpunog uništenja; kad su je nastojali osramotiti lažima i klevetama, izrastao je kao Div iz priča iz same naše zemlje i ustao u obranu naših svetinja i naših prava; ustao je, da svjedoči pred čitavim svijetom za svoj narod i za svoju zemlju. Našu narodnu zastavu kao simbol naše domovine, natopljenu krvlju, znojem i suzama, uzdigao je visoko, i nije dopustio, da po njoj pogana usta bljuju pljuvačku i otrov. Stepinac se pojavljuje kao otkupljenje Hrvatske u času njezina raspeća. Kao veličanstvena dúga, što se iza općeg hrvatskog potopa lomila kroz slabe tračke svjetla, da navijesti, da Hrvatska nije mrtva, da ne može umrijeti sve dotle, dok ima jednoga Stepinca. Ta pojava Stepinca, odlučnog ispovjedaoca i vidovitog proroka, sigurno je u onom tragičnom trenutku za našu Hrvatsku značila ne samo zraku svjetla u gustim tminama, nego se je kao jedno čitavo golemo sunce rasula po tamnicama i logorima, po stratištima i grobljima, da bude utjeha umirućima, ohrabrenje patnicima i velika nada svima preživjelima. Za Hrvatsku pojava Stepinca značila je navještaj novoga života, sâm novi život!...»

STEPINAC KOJI JE IŠAO NA SUD KAO DUHOVNI
PASTIR HRVATA, IZIŠAO JE IZ SUDNICE KAO
OPĆI VOĐA SVOGA NARODA I KAO UZOR SVI-
JETU...''Kažem vam, kad bi oni šutjeli, kamenje bi
vikalo..,,(LK.19,40). KARDINAL JE UČINIO, DA TI-
SUĆU KAMENA TISUĆU PUTA ODZVANJAJU:

ISBN 86-397-0200-4